

Pekka A. Kosonen

Sosiaalialan ja hoitotyön
asiantuntijuuden kehitysehdot
ja opiskelijavalinta

ABSTRACT

Kosonen, Pekka A.

Conditions of expertise development in nursing and social care, and criteria for student selection

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2005, 273 p.

Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 271)

ISBN 951-39-2256-1

Diss.

This study concerns the basic criteria for selecting students for degree programmes in nursing and social services. Two topics are explored: 1. Which individual factors restrict the development of expertise in care? 2. What is the content of personal meanings involved in application for these programmes? The first topic was investigated by theoretical analysis. The theory of ecological psychology (Gibson) was used to conceptualize and account for intuition, empathy and practical knowledge. The expert "picks up" affordances, or proper implicit and explicit information. Emotional processes set conditions for affordances. The capacity for appropriate emotions in personal interaction with clients or patients is the basis of expertise development. In selecting students, individual emotional, psychodynamic and character traits and motivation should be assessed. The second problem was studied by empirical research. Using questionnaires, data were collected from applicants for polytechnic degree programmes in nursing and social services, before (N=107) and after (N=97) the selection tests. Combined qualitative and quantitative analyses were used. About 50 % of the applicants were firmly oriented to the degree programme they applied for, and 30 % were oriented to studies elsewhere, e.g. university. The personal meanings of application were classified into types resembling the identity statuses defined by Erikson and Marcia. Most respondents (1/2) proved to be identity achieved. The group of exploration (1/10) indicated features of active moratorium. The subjects in these two identity statuses proved emotionally alert and non-defensive. Closed identity (12 % of the respondents) resembles foreclosure-type. Non-profiled identity (4 %) is close to identity diffusion. These two groups are characterized as defensive. High school marks do not serve as very relevant criteria for student selection, because they have a mostly negative correlation with commitment to nursing and social care.

Keywords: ecological psychology, emotions, expertise, nursing, professional identity, social care, student selection

Author's address

Pekka A. Kosonen
Paloniementie 18 F
40250 Jyväskylä
pkoso@jyu.fi

Supervisors

Professor emeritus Jouko Kari
Department of Teacher Education
University of Jyväskylä

Professor Pauli Kaikkonen
Department of Teacher Education
University of Jyväskylä

Reviewers

Director, professor Kauko Hämäläinen
Palmenia Center
University of Helsinki

Professor emeritus Isto Ruoppila
Department of Psychology
University of Jyväskylä

Opponent

Director, professor Kauko Hämäläinen
Palmenia Center
University of Helsinki

KIITOKSET

Tutkimuksessani painottuu teoreettinen tarkastelu samalla kun sen aihe on elämänläheinen. Ja moninaisia ovat ne käytännöt kentät ja yhteydet, joista tämä tutkimus on virinnyt ja saanut ravintoa. Toiminta opiskelijavalinnan asiantuntijana ja hakijain arvioitsijana eri ammattiohjeissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa on ollut haastavaa ja opettavaista, mutta myös tehnyt nöyräksi. Kohtaamiset ja kokemukset ovat pohjustaneet tämän tutkimuksen näkökulmia.

Yhteistyö Seinäjoen terveydenhuolto-oppilaitoksen ja sitten Seinäjoen ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden kanssa on ollut antoisaa. Pitkin matkaa on yhdessä toteutettu valintakokeiden kehittämis- ja tutkimushankkeita, yhtenä esimerkkinä tämän tutkimuksen käynnistyminen. Lämmin kiitos teille jokaiselle, opetusneuvos Kaija Manninen-Kontas, opinto-ohjaaja Martti Pajulammi, opintoasiainpäällikkö Anneli Pajulammi, kansanedustaja Paula Peltonen, lehtori Katriina Honkala, toimistosiihteri Liisa Ketola, opinto-ohjaaja Tellervo Pihlaja ja yksikönjohtaja, yhteiskuntatieteiden tohtori Leena Niemi – monia muita unohtamatta! Lukuisat keskustelumme ovat pitäneet minut elävänä kosketuksessa ammattikorkeakoulukenttään ja kokemani luottamus on sekä kannustanut että luonut perustaa ponnisteluille.

Yhteistyötä Oulun seudun ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden yksikön kanssa leimasi avoimuus ja intensiivinen yhteinen kehittämissynergia. Mm. tehtiin tarkat tilastoanalyysit valintakokeista vuosittain ja pureuduttiin vireästi asioihin valintahenkilöstön koulutustilaisuuksissa. Osoitan lämpimät kiitokseni erityisesti terveydenhuoltoneuvos Annikki Lämsälle, koulutuspäällikkö Taina Ahlholmille, lehtori Marja Jussilalle ja kanslisti Ulla Mahlakaarolle.

Tutkimukseni vastausaineisto on koottu yhteistyössä Seinäjoen ja Oulun seudun ammattikorkeakoulujen kanssa, mistä kiitokset! Kiitollisena ajattelen vastaajia, joiden vaivannäkö teki tämän tutkimuksen mahdolliseksi, mutta myös lukemattomia muita hakijoita, joiden kohtaaminen on rikastuttanut tietämystäni.

Mukana olo eri tutkijayhteisöissä on antanut virikkeitä, ja asiantuntevaa luotsausta olen saanut useilta henkilöiltä. Joensuun yliopiston sosiologit professori Ari Antikaisen johdolla ovat tuoneet ansiokkaan panoksen elämäntutkimukseen; heijastuksia on myös tämän työn ajatuskuluissa. Keskustelut Joensuun yliopiston psykologian laitoksen Life in Context -tutkijakoulun Mekkijärvi-seminaareissa olivat aina antoisia. Ekologisen psykologian lähestymistavan omaksuntaani edistivät tuntuvasti professori Timo Järvillehdon (Oulun yliopisto) kriittiset ja samalla kannustavat kommentit.

Opetustyöni 2000-luvun taitteen molemmiin puolin Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa sekä asiantuntijatehtävät sen opiskelijavalinnoissa vetivät minut, niin psykologi kuin olenkin, jatko-opiskelijaksi OKL:n kasvatustieteilijöiden joukkoon, mikä sitten vauhditti oton tutkijan polkua ja auttoi maaliin. Muistan kiitollisena rikastuttavia ja selkeyttäviä keskusteluja tutkijaseminaareissa. Kiitän työni alkuvaiheen ohjaajaa professori Jouko Karia kannustuk-

sesta. Jouko Kari on yhdessä assistentti Pekka Rähjän kanssa ollut primusmootorina opettajakoulutuksen opiskelijavalinnan valtakunnallisissa seminaari- ja julkaisuhankkeissa, joihin osallistuminen on antanut paljon. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan taholta olen kokenut kannustavaa kiinnostusta. Tiedekunnalle kiitokset väitöskirjan viimeistelyä tukeneesta apurahasta, se tuli tarpeeseen!

Väitöskirjan valmistumiseen vaikutti ratkaisevasti työni ohjaaja professori Pauli Kaikkonen. Häneltä riitti aina ja viivyttelämättä aikaa neuvotella, opastaa, käydä perusteellisesti läpi asioita – myötäelävästi ja kannustaen. Syvät kiitokseni! Esitarkastajille, johtaja, professori Kauko Hämäläiselle ja professori emeritus Isto Ruoppilalle olen kiitollinen olennaiseen keskittyvistä, tarkkanäköisistä ja rakentavista arvioista ja korjausehdotuksista, joiden ansiosta raportin sisältö selkeytyi ja tiivistyi. Isto Ruoppilan kommentit ja kehoitukset suuntasivat jo tutkimusyritykseni alkua. Kriittisessä loppuvaiheessa hän kuten hyvä mentori opasti perustelluin, asiantuntevin ja konkreettisin kommentein kulkemaan polkua, jota olin tavoitellut, mutta en jota osannut itse kyllin tietoisesti edetä.

Raportin viimeistely ei olisi onnistunut ilman ammattilaisten apua. Kiitän lehtori Glyn Hughesia, joka teki englanninkielisten sivujen kielentarkistuksen, sekä Jyväskylän yliopiston julkaisuyksikön Marja-Leena Tynkkystä ja Irene Ylöstä, jotka pitivät hyvän huolen, että taitto ja ulkoasu toteutuivat asianmukaisina.

Läheiseksi ja tärkeäksi on minulle muodostunut toiminimeeni liittyvä yhteisö: joukko erinomaisen osaavia psykologeja ja tutkimusassistentteja. Heille olen kiitollinen lukemattomista virikkeistä antaneista keskusteluista. Kasvatustieteen ylioppilas Anna Kosonen teki kunnioitettavan urakan tarkistaessaan tutkimukseni lähdeviittaukset – kiitokset!

Tutkimukseni toteutus limittyi monin tavoin perheemme elämään. Perhe on tukenut tutkimusponnisteluja ja elänyt myötä; arjen rakenteita on venytelty joustavasti ja yhdessä. Nuorimmainen kehotti ”kiittämään lapsia siitä, etteivät ole olleet häiriöksi!” Eivätpä ole olleet – päinvastoin. Anna, Matleena ja Arttu ovat paitsi pitäneet isäänsä juurevasti kiinni elämän perusasioissa myös virittäneet lukuisia ruokapäytäkeskusteluja tutkimusteemojeni tiimoilta, mm. oppimiseen, musiikin tekemiseen, käden taitojen harrastamiseen ja uranvalintaan liittyen. Puolisoni Erja on syvästi ymmärtänyt ponnistelujani ja ollut arvaamatoman tärkeä voimavara. Kiitos kumppanuudesta, rakkaat!

Elämälleni sain hyvät eväät maanviljelijäperheessä, seitsemän sisaruksen vireässä parvessa. Myös tutkijantieni alku on sieltä. Omistan tämän työn vanhempieni Emmi ja Eero Kososen muistolle.

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIOT

KUVIO 1	Tarjoutatapahtuman elementit	70
KUVIO 2	Muistiprosessin toiminnallisia osajärjestelmiä	74
KUVIO 3	Sosiaali- ja terveysalan asiantuntijuuden kehittämisehtojen kehysmalli	88
KUVIO 4	Koulutukseen pääsyn ja lopputuloksen tärkeyden muutos, %	130
KUVIO 5	Tunnereaktio, kun oli saanut tiedon valintakokeen tuloksesta (%)	133
KUVIO 6	Guidanon malli minän ja minätietoisuuden organisoitumisesta	148
KUVIO 7	Hakuorientaation selkeys: intentionaalisuuden, tunnelatauksen ja aikarakenteen summan keskiarvot ja hajonnat haun merkityksen tyyppiryhmissä	172
KUVIO 8	Hakuorientaation selkeyden osatekijäin box-plot-kuviot, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan	173
KUVIO 9	Suhteutuminen sosiaalialaan/ hoitotyön koulutukseen ja työhön haun merkityksen tyyppiryhmissä, %	174
KUVIO 10	Auttamiskutsumuksen, oman soveltuvuuden ja statusarvojen tärkeyttä uranvalinnassa kuvaavien muuttujien box-plot- kuviot, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan	175
KUVIO 11	Sosiaalialan / hoitotyön koulutusohjelmaan haun ja pääsyn merkitys: ennen valinta-koetta vastauksen "Erittäin tärkeä" ja valintakokeen jälkeen vastauksen "Hyvin merkittävä" merkinneiden osuudet (%) haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan	177
KUVIO 12	Sosiaalialan / hoitotyön koulutusohjelmaan haun ja pääsyn tärkeys: ennen valintakoetta ja valintakokeen tulosten ilmoittamisen jälkeen annettujen vastausten keskiarvo, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan	178
KUVIO 13	Niiden prosenttiosuus, joille terveys-/ sosiaaliala merkitsi itsetoteutusta tai kutsumusta, haun merkityksen pääryhmissä	181
KUVIO 14	Oman soveltuvuuden ja työn ihmiskeskeisyyden merkitys uranvalinnan perusteluna haun merkityksen pääryhmissä. Vastauksen "ratkaisevan tärkeää" merkinneiden osuus (%)	182
KUVIO 15	Tunnereaktion ennakointi ennen valintakoetta, mikäli ei pääsisi sosiaalialan/ hoitotyön koulutusohjelmaan. Keskiarvo tyyppiryhmän mukaan	184
KUVIO 16	Lukion päättötodistuksen keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä	191
KUVIO 17	Reaalikokeen arvosanojen jakauma haun merkityksen pääryhmissä (%)	191
KUVIO 18	Ylioppilaskirjoitusten ajankohta haun merkityksen pääryhmissä (%)	192
KUVIO 19	Lukiokeskiarvo orientaation aikarakenteen mukaan	193
KUVIO 20	Lukion päästötodistuksen keskiarvon box-plot-kuviot ja ryhmäkeskiarvot haun uramerkityksen mukaan	194
KUVIO 21	Valinnan lopputuloksen syyattribuoinnit tulosten julkistamisen jälkeen, koulutukseen pääsyn mukaan, %	199

KUVIO 22	Mahdollisen valituksi tulemisen ja valitsematta jäämisen syyattribuoinnit ennen valintakoetta (%), valinnan lopputuloksen mukaan muodostetuissa ryhmissä	200
KUVIO 23	Lopputuloksen syyattribuoinnit (%) ennakoivan valintaattribuoinnin mukaan lopputuloksen mukaan muodostetuissa ryhmissä	200
KUVIO 24	Persoonakohtaista (internaalista) ja eksternaalista attribuointitaijumusta kuvaavien muuttujien keskiarvot valinnan lopputuloksen ja ennakoivan valintaattribuoinnin mukaan	201
KUVIO 25	Persoonakohtaista (internaalista) ja eksternaalista attribuointitaijumusta kuvaavien muuttujien keskiarvot haun merkityksen tyyppiryhmissä	202
KUVIO 26	Tilannekohtaisten, ulkoisten ja persoonakohtaisten (internaalisten) syytribuutioiden keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä	202
KUVIO 27	Persoonakohtaisten (asenne, yrittäminen, persoona), tilannekohtaisten (sattuma) ja ulkoisten (ei voinut itse vaikuttaa) syytribuutioiden keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä sen mukaan, tuliko valituksi koulutukseen	203
KUVIO 28	Lopputuloksen syyattribuoinnit (%) valinnan lopputuloksen ja haun merkityksen pääryhmän mukaan	204
KUVIO 29	Persoonakohtaisten, tilannekohtaisten ja ulkoisten syytribuutioiden keskiarvot hakijain pohjakoulutuksen mukaisissa ryhmissä sen mukaan, tuliko valituksi koulutukseen	206
KUVIO 30	Valintakoemenestyksen jakauma, % (alarivi), sekä koulutusohjelmaan pääsy valintakoemenestyksen mukaan (%)	206
KUVIO 31	Valintakoemenestys ennen valintakoetta ja sen jälkeen pääsyn erittäin tärkeäksi kokeneitten keskuudessa (%)	207
KUVIO 32	Hyvin tärkeä/merkittävä-vastausten %-osuudet koulutukseen pääsyn ja lopputuloksen merkitystä koskevaan kysymykseen ennen valintakoetta ja tuloksen jälkeen	208
KUVIO 33	Ennen valintakoetta esitetty pääsymahdollisuusarvio valintakomenestyksen mukaan: melko tai erittäin hyvän mahdollisuudet ja en osaa sanoa - vastausten osuudet (%)	209
KUVIO 34	Valintakoemenestyksen keskiarvot sekä keskimääräistä paremman valintakoetuloksen saaneitten %-osuudet haun merkityksen tyyppiryhmissä	211

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Asiantuntijuuden kehittymisen vaiheet	46
TAULUKKO 2	Tunnestruktuuri toimintaepisodissa: kaksi esimerkkiä	63
TAULUKKO 3	Eri aiheisiin liittyviä kohtia ennen valintakoetta tehdyssä (A) ja valintakokeen jälkeen tehdyssä kyselyssä (B)	112
TAULUKKO 4	Toiseen kyselyyn vastanneiden tilanne ja molempiin kyselyihin vastaaminen	114
TAULUKKO 5	Koulutusohjelmaan pääsyn ja valintakokeen lopputuloksen merkittävyys elämänkulussa (%)	130
TAULUKKO 6	Haettuun koulutusohjelmaan pääsyn tärkeyttä koskevan vastauksen perustelut ennen valintakoetta (%; N=102)	135

TAULUKKO 7	Ei-pääsyyn liittyvät ennakoidut merkityskokemukset (%, N=100)	136
TAULUKKO 8	Koulutusohjelmaan pääsyn tärkeys ja tärkeysasteen perustelu ennen valintakoetta (%, N=102)	137
TAULUKKO 9	Millä mielellä haki kyseiseen sosiaalialan tai hoitotyön koulutusohjelmaan, vastaukset tuloksen julkistamisen jälkeen (%, N=99)	137
TAULUKKO 10	Orientaation ulottuvuuksien jakaumat (%, N=99)	140
TAULUKKO 11	Uranvalintaan vaikuttavia arvostuksia koskevien muuttujien varimax-rotatoitu faktorimatriisi (merkitty lataukset ≥ 20)	142
TAULUKKO 12	Terveys- tai sosiaalialan keskeisyys elämänurana: Millainen on oma suhteesi sosiaalialan/ terveysalan koulutukseen ja työhön? (%, N=99)	143
TAULUKKO 13	Työarvostusmuuttujien prosenttijakaumat	143
TAULUKKO 14	Haun merkityksen typologia, valintakokeen jälkeen tehdyn kyselyn avovastausten perusteella (N=99)	169
TAULUKKO 15	Vastaajien jakautuminen haun merkityksen tyyppiryhmiin koulutusohjelman mukaan (%)	170
TAULUKKO 16	Haun merkityksen tyyppi hakijain aiemman koulutuksen mukaan, henkilöä	171
TAULUKKO 17	Iän jakautuminen haun merkityksen tyyppiryhmissä, %	172
TAULUKKO 18	Uranvalintaan liittyvien arvostusten erottelufunktioiden (1-5) rakennetta kuvaava korrelaatiomatriisi (mukana korrelaatiot $\geq .25$)	176
TAULUKKO 19	Erottelijoiden (erottelufunktioiden) keskiarvot haun merkityksen tyyppiryhmissä	176
TAULUKKO 20	Sosiaalialan/ hoitotyön hakuorientaatioon liittyvien muuttujien korrelaatioita (r) lukion päästötodistuksen keskiarvoon ja yo- tutkinnon reaalikoemenestykseen	192
TAULUKKO 21	Reaalikokeen arvosanat (%) sosiaali- ja terveysalan merkityksellisyyden mukaan	193
TAULUKKO 22	Syyattribuoinnit ennen valintakoetta ja tuloksen julkaisemisen jälkeen, %	199
TAULUKKO 23	Persoonakohtaisten ja ulkoistavien selitysten %-osuudet ennen valintakoetta annetuista mahdollisen valitsematta jäämisen syistä, haun merkityksen pääryhmän ja valinnan lopputuloksen mukaan	205
TAULUKKO 24	Valintakoemenestyksen korrelaatioita hakijan omiin ennakkoarvioihin, koko vastaajajoukossa sekä haun merkityksen pääryhmissä	209

SISÄLLYS

ABSTRACT

KIITOKSET

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	13
1.1	Tutkimustehtävät, lähestymistapa ja luotettavuuden kriteerit	13
1.2	Tutkimuksen taustaa	16
2	TEHTÄVÄT JA AMMATILLISET VAATIMUKSET SOSIAALIALALLA JA HOITOTYÖSSÄ	18
2.1	Hoivatyö yhteiskunnassa ja alan ammattikorkeakoulutuksen tavoitteet	18
2.2	Sairaanhoitajan tehtäväkenttä sekä työn erityispiirteet ja vaatimukset	23
2.3	Työ sosiaalialalla: tehtäväkentät ja vaatimukset	27
2.4	Vuorovaikutus ja empatia hoivatyön ytimenä	30
2.4.1	Inhimillisen kohtaamisen perustavuus	30
2.4.2	Empatia: osallisuuden ja etäisyyden vuorottelu	33
3	INTUITIO, ASIANTUNTIJUUS JA TARJOUMIEN TEORIA	39
3.1	Ongelmanratkaisu ja intuitio	39
3.1.1	Ongelmanratkaisun vaiheet	39
3.1.2	Intuitiosta	42
3.2	Asiantuntijuudesta ja sen kehittymisestä	45
3.3	Toimija-tilannekokonaisuus ja tarjoumat	49
3.3.1	Tilannekohtaisten tavoitteiden ja informaation välitön vaarinotto ja implisiittinen tieto	50
3.3.2	Resonointi, tunnestruktuurit ja narratiiviset rakenteet	53
3.3.3	Asiantuntijuuden yhteisöllisyys	70
3.3.4	Ontologisia toteamuksia tarjoumien teoriasta	71
3.3.5	Mitä tarkoittaa muisti?	73
3.4	Yhteenvetoa: intuitio ja asiantuntijuus tarjoumina ja implisiittisenä taitotietona	79
4	ASIANTUNTIJUUDEN KEHITYSEHTOJEN HUOMIOON OTTAMINEN OPISKELIJAVALINNASSA	85
4.1	Yhteenveto tehtävien asettamista vaatimuksista ja osaamisen kehitysdynamiikasta	85
4.2	Hoivatyön asiantuntijuuden kehittymistä vaikeuttavia tai estäviä yksilöllisiä tekijöitä	89
4.3	Miten todeta asiantuntijuuden kehittymisen estetekijöitä?	97
4.3.1	Merkityssuhteet ja niiden pätevä tavoittaminen	98

4.3.2	Nomoteettisen piirremittauksen ongelmallisuus	100
4.3.3	Kohti laadullista tapausarviointia	105
5	HAUN MERKITYKSIÄ KOSKEVAN TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT	109
5.1	Käsitteiden ja havaintojen vuoropuhelu	109
5.2	Empiirinen aineisto	110
5.3	Laadullisen aineiston valmistelu ja muuttujat	115
6	KOULUTUSHAKU ELÄMÄNKULUSSA.....	118
6.1	Koulutukseen hakeutuminen elämänkulun siirtymänä ja myöhäisnuoruuden kehitystehtävänä.....	118
6.2	Orientaatio ja sitoutuminen koulutus- ja työuraan	125
6.3	Empiirisiä tuloksia: haun ja valinnan merkitys elämänkulussa	130
6.3.1	Koulutukseen hakeutuminen siirtymänä	130
6.3.2	Orientaatio ja sitoutuneisuus	135
6.3.3	Haun erilaiset merkityssisällöt ja ura-arvot	138
7	AMMATILLINEN IDENTITEETTI HAUN MERKITYSSUHTEIDEN ILMENTÄJÄNÄ.....	145
7.1	Identiteetti, minuus ja persoona - käsitetarkastelua	145
7.2	Ammatillisen identiteetin suunta ja tila	162
7.2.1	Identiteetin statusten tyyppit aiemman tutkimuksen valossa.....	162
7.2.2	Haun merkityssuhteiden tyyppiryhmien toteaminen	168
7.2.3	Työstettyyn identiteettiin perustuva haku	178
7.2.4	Orientaation estymisestä aiheutuva ambivalenssi	183
7.2.5	Eksplorointi	184
7.2.6	Suljetun ammatillisen identiteetin piirteitä	186
7.2.7	Heikosti profiloituvat.....	187
7.2.8	Orientoitunut toisaalle	188
7.2.9	Haun merkityksen tyyppi ei koodattavissa.....	197
7.3	Hakuorientaatio ja valintakokeen tulos	198
7.3.1	Attribuointi: haun lopputuloksen selittämistyylit.....	198
7.3.2	Hakuorientaatio ja valintakoemenestys.....	206
8	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	212
8.1	Tutkimuksen tavoitteiden toteutumisesta	212
8.2	Menetelmistä, aineistosta ja luotettavuudesta	213
8.3	Keskeiset tulokset ja johtopäätökset	218
8.4	Jatkotutkimuksen aiheita.....	228
	EPILOGI	229
	SUMMARY	231
	LÄHTEET	234
	LIITTEET	256

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimustehtävät, lähestymistapa ja luotettavuuden kriteerit

Tässä tutkimuksessa etsin ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijavalinnan perustaa asiantuntijuuden kehittymisen näkökulmasta. Ammattikorkeakoulutuksessa on määrä hankkia asiantuntijatehtävissä tarpeelliset tiedolliset ja taidolliset valmiudet. Opetus pohjautuu tieteeseen ja tutkimukseen, mutta suuntautuu käytäntöön ja sen on määrä tukea yksilön ammatillista kasvua. Taustalla voi nähdä asiantuntijuuden ideologian. (Ammattikorkeakoululaki 9.5.2003; Laki ammattikorkeakouluopinnoista 3.3.1995; Lampinen 2000; Lehtisalo & Raivola 1999, 150.)

Asiantuntijuuden käsite sisältää ajatuksen toimijasta, joka aktiivisesti muokkaa osaamisiansa, ottaa vastuuta tekemisistään ja vaikuttaa myös toimintansa ehtoihin. Sosiaali- ja terveystieteiden asiantuntija joutuu työskentelemään oman persoonallisuutensa eväillä.

Lähestyn opiskelijavalinnan problematiikkaa kahden pääteeman kautta. Raportin alkuosa kattaa laajahkon *tutkimustehtävään*: millaiset yksilölliset tekijät vaikeuttavat tai estävät hoitotyön ja sosiaalialan työn käytännön asiantuntijuuden omaksumista ja etenevää kehittymistä ja minkä tyyppisin menetelmin nämä tekijät ovat todettavissa? Kyse on opiskelijavalinnan ydinhaasteesta. Tutkimustehtävään vastaaminen eteni useassa vaiheessa. Tarkastelen ensin sosiaalialan ja hoitotyön tehtäviä ja sitä, millaisia vaatimuksia ne tekijöilleen asettavat (luku 2). Inhimillinen vuorovaikutus ja empatia ovat ydinasioita ja samalla ammatillisen kehittymisen perusehtoja. Seuraavaksi esitän uudenlaisen tulkinnan intuitiosta ja asiantuntijuuden kehittymisestä (luku 3). Asiantuntija ratkoo käytännön ongelmia. Tämä arkinen lähtökohta johti oivallukseen intuition keskeisyydestä hoivatyössä. Intuitiota voidaan tarkastella mm. havainnointia, proseduraalista tietoa, implisiittistä muistia ja tunnetekijöitä koskevan tiedon perusteella. Ekologisen psykologian piirissä kehitetty tarjoumien teoria integroi intuition ilmiökentän objektiiviset ja subjektiiviset aspektit. Tarjouma-käsit-

teistöä tarkastelen melko monipuolisesti, koska katson sen sopivan hyvin asiantuntijuuden kehittymisen keskeisten tapahtumien ja ehtojen kuvauksen välineistöksi. Käsitteistö ja sen soveltaminen teetti paljon työtä, koska käytettävissä ei ollut vastaavia aiempia esityksiä. Lähestymistapa poikkeaa vallitsevista itsestänselvyyksistä, mikä vaati omien vakiintuneitten ajatusmallien ajoittain vaivalloista purkamista. Luku 4 on keskeinen, sillä siinä pyritään antamaan vastauksia opiskelijavalinnan kriteerien ja menetelmien peruskysymyksiin.

Raportin jälkimmäinen osa käsittelee niitä merkityksiä, joita hoitotyön ja sosiaalialan koulutusohjelmien hakijat antavat koulutushaulle omassa elämäkulussaan. Tutkimustapa ja empiirinen aineisto esitellään luvussa 5. *Tutkimuskysymykset* kohdistuvat ammatilliseen orientaatioon (luku 6) ja identiteettiin (luku 7). Identiteetti muodostaa yksilön elämäkerrallisen muistin rungon ja asiantuntijuuden kantavan rakenteen. Se myös ohjaa tavallisesti yksilön uranvalintaa. Minuuden ja identiteetin käsitteistöt syventävät ja täsmentävät hakijanäkökulmaa. Ammatillinen orientaatio ja identiteetti vaikuttavat ratkaisevasti hakijan motivaatioon ja soveltuvuuteen. Kun yksilön valinnat ilmaisevat hänen minuuttaan, ne tukevat sitoutumista koulutus- ja työelämäpolkuun. Nämä näkökohdat ovat keskeisiä opiskelijavalinnassa ja tärkeitä myös koulutuspoliittisesti. Pohdin niitä luvussa 8, jossa myös tarkastelen tutkimuksen luotettavuuskysymyksiä ja kokoa päätulokset. Tutkimustehtäviä ja -kysymyksiä täsmennetään pääjaksojen tai lukujen alussa.

Lähestymisotteen tutkimukseni ei ole kokeellinen eikä muuttujien tilastollisiin riippuvuuksiin kohdistuva, vaan kuvaileva, deskriptiivinen (Rosenthal & Rosnow 1991, 10–12). Pyrin tavoittamaan ja kuvaamaan tutkimuskohdetta sekä aiemman tiedon ja käsitteellisen analyysin että empiirisen aineiston avulla. Pitkin matkaa deskriptio on lähinnä laadullista; myös raportin loppuosan määrälliset erittelyt palvelevat tätä tarkoitusta eikä niissä tarkastella tilastollista yleistettävyyttä. Pyrkimyksenä on kohdeilmiön rikas ja käsitteellisesti koherentti tavoittaminen. Tavoitteena on enemmänkin tuottaa ideoita sekä rakentaa käsitteitä ja niiden suhteita kuin konfirmoida hypoteeseja. Tutkijan asenne tutkittavaan on pikemminkin sisäpuolinen kuin ulkopuolinen (esim. Eskola & Suoranta 1998; Toivonen 1999, 98–114).

Tutkimuksen luotettavuus tarkoittaa viime kädessä toistettavuutta, sitä, että tutkimusprosessin raportoinnin perusteella toinen tutkija voisi halutessaan toistaa saman tutkimuksen ja todennäköisesti päätyisi samanlaisiin lopputuloksiin. Erityisesti kuvailevaa, laadullisesti painottunutta tutkimusta koskevat tiedon perusteltavuuden, perustelujen tarkistettavuuden ja tulkinnan luotettavuuden vaateet. Lukijan on voitava seurata tutkijan päättelyä ja hänelle on annettava eväät hyväksyä tulkinnat tai riitauttaa ne (Mäkelä 1990).

On ensiksikin oltava oikea tai ainakin mahdollisimman todenmukainen ja hedelmällinen käsitys tutkittavasta ilmiökentästä. Kohteen tavoittaminen edellyttää asianmukaisia kuvauskategorioita (ontologinen ratkaisu). Toiseksi, on käytettävä aineistoa, menetelmiä ja analyysitapoja, jotka todella tuottavat juuri noihin kategorioihin liittyvää tietoa (tietoteoreettiset ratkaisut). Aineiston, niin laadullisen kuin määrällisen, tulee kohdistua tarkoitettuun ilmiökenttään ja ilmaista sitä asianmukaisella tavalla. Pahinta on, jos käsitteet eivät vastaa ilmiötä

tai jos on ristiriita käsitteen ja mittauksen välillä tai aineiston ja sen analysointitavan välillä (Nummenmaa ym. 1996, 377).

Aineisto sellaisenaan ei ilmaise kohdetta. Tutkijan työnä ja älyllisenä haasteena on koota palapelistä kokonaisuus, nähdä datan taakse itse ilmiökenttään ja tehdä käsitteiden ja tulosten varassa tulkinta ja kuvata kohde. Kuvaustieto on käsitteellistä jäsentämistä. Aineistoa käytetään jäsentämisen apuna ja testinä. "Tutkimus on aineiston kuulustelua" (Töttö 2004, 138).

Kuvailevan tutkimuksen intressinä on korjata aiempaa tietämystä – kyse on ensi sijassa teoreettisesta tehtävästä. Yleensä se tarkoittaa kohdeilmiön rajaamista, mikä sitten mahdollistaa käsitteellisen täsmällisyyden. Jos on perusteltuja syitä pitää kohdeilmiötä koskevia vakiintuneita ajatustapoja ja teoriomalleja puutteellisina tai epäadekvaatteina, tutkija voi tuoda tärkeän panoksen avaamalla kenttää ja lähestymällä kohdeilmiötä uusista, ehkä yllättävistäkin perustelluista näkökulmista ilman tiukkaa ennakoivaa käsiterajausta. Katson tämän koskevan tutkimusaiheeni. Opiskelijavalinnan perusteilla ja menetelmillä on aina suora ontologinen ja teoreettinen kytkentä opetussuunnitelmaan ja kunkin alan ammatillisiin vaatimuksiin. Hakijoiden uravalintaa ja hakukäyttäytymistä koskevaa tutkimustietoa on runsaasti, samoin tietoa erilaisten valintaperusteiden pätevyydestä ja vaikutuksista. Valintamenettelyjä koskeviin päätöksiin tämä tietämys ei juuri näytä vaikuttavan, koska opiskelijavalintoja toteutetaan lähinnä hallinnollisena ja teknisenä asiana. Mikäli tutkimukseni edes hieman kohentaa teoreettisen ja tiedollisen näkökulman painoarvoa tämän alueen keskustelussa, se täyttää tarkoituksensa.

Tutkimuksessa tuotettavan käsitteellisen (merkitysrakenteiden) *kuvauksen luotettavuus* perustuu siihen, että kukin tutkimusprosessin vaihe tai elementti toteutuu kyllin pätevällä tavalla. Prosessia on paimennettava suhteessa seuraaviin hermeneuttisiin kierroksiin tai sykleihin:

- Informanttien kokemat merkitykset kunkin vastaajan oman tajunnallisen struktuurin kategorioimina.
- Em. merkitykset kohdistuvat aina yhteisiin historiallisesti muodostuneisiin merkityksiin. Näiden kahden merkityskerroksen puitteissa ovat kehkeytyneet yksilölliset toimijuus-suhteet ja "mikrokosmoset", jotka ovat tutkijan peruskohteita. Tutkija pyrkii jäsentämään "mikrokosmosten" laadulliset kategoriat.
- Vastaajien merkitysrakenteet tulkkiutuvat ja jäsentyvät tutkijan omissa ymmärtämysyhteyksissä: tässä on kaksoishermeneutiikan toinen sykli. Tutkijaa ja informanttia tulisi yhdistää edes jonkinasteinen yhteinen metakieli.
- Tutkijan ymmärtämysyhteyksien sisältöjä määräävät paitsi hänen elämänhistoriansa myös hänen "paikkansa" toimijana. Hän on tietynlaisissa suhteissa muihin toimijoihin ja resursseihin kuten valtaan, ideologiaan, kieleen ja kommunikaatioon. Hermeneutiikan kolmas vaihe tarkoittaa näistä relaatioista aiheutuvien vaikutusten ottamista kohteeksi ja mahdollista muuttumista, jolloin muuttuvat myös edel-

lytykset edellisten hermeneuttisten "kierrosten" adekvaatimpaan ymmärtämiseen ja hallintaan, pätevämpään tutkimusprosessiin.

Tutkimuskohteen konstruointi, kohdetta koskeva käsitteistö, itse tutkija ja hänen vallitseva kontekstinsa ovat vuorovaikutuksissa. Tutkija on sisäistänyt tietyn sosiaalisen maailman ja sen mukaiset sitoutumiset, paradigmat ja älyllistä toimintaa koskevat hierarkiat. Toteuttaessaan naivia ja kyselemätöntä tutkimuskäytäntöä, kuten puhtaasti empirististä, tutkija voikin jäädä toistamaan ennalta määrittyvää käsitystä kohdeilmiöstä ja saa myös sen mukaisia tuloksia, joiden kontribuutio jää triviaaliksi. "Tutkimuskäytäntö, joka ei epäile itseään, ei oikeastaan tiedä, mitä tekee" (Bourdieu 1995, 276).

Käsillä olevan tutkimuksen empiirisen osan suhteen ovat kaikki kolme sykliä merkityksellisiä. Sen sijaan käsitteellistä konstruointia sisältävää raportin alkuosaa on tarkasteltava lähinnä kahden viimeisen kohdan valossa.

1.2 Tutkimuksen taustaa

Ammattikorkeakoululaki (9.5.2003/351) määrää, että hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Yhdenvertaisuus on hankalan monisärmäinen käsite. Perusteltua on ajatella, että oikeudenmukaisuus toteutuu parhaiten silloin, kun hakijoiden todellisia voimavaroja ja kehittymisedellytyksiä arvioidaan ja vertaillaan suhteessa kunkin alan vaatimuksiin. Tutkimukseni tarkoitus on syventää hoitotyön ja sosiaalialan valintaperusteisiin ja niitä vastaaviin yksilöllisiin soveltuvuustekijöihin liittyviä näkökulmia, käsitteitä ja tietoja. Mainitun lain mukaan päätökset valinnan perusteista ja valintakokeiden järjestämisestä ovat kunkin ammattikorkeakoulun vastuulla.

Valintamenettely vaikuttaa tuntuvasti niin koulutuksen tavoitteiden toteutumiseen kuin hakijoiden elämänehtoihin. Ammattikorkeakoulujen opiskelijain valintamenettelyyn on alusta lähtien lähes poikkeuksetta sisältynyt valintakoe, joskin sen painotus muitten kriteerien kuten aiemman opintomenestyksen ja työkokemuksen rinnalla on vaihdellut (hakuoppaat 1998–2004). Myös yliopistojen valinnoissa valintakoe on useimmiten mukana. Opiskelijavalinnan laatu ei ole vähämerkityksinen asia, sillä se koskettaa vuosittain suurta osaa ikäluokasta. Jo vuonna 1985 korkeakouluissa vain runsas 10 % sai paikan ilman valintakokeita, kun vielä 1970-luvun alussa lähes puolet valittiin todistusten perusteella (Korkeakoulujen ... 1986, 53). Aihealueen tärkeyteen nähden on siitä tehty perustutkimusta, kuten tutkimusta ilmiökentän ontologiasta ja metodologiasta merkillisen vähän.

Opiskelijavalinnasta käydään vilkasta keskustelua. Aihe on ollut toistuvasti paitsi opetusministeriön myös maan hallituksen huolenaiheena. Keskustelupuheenvuoroissa ja virallisissa selvityksissä toistuvat mm. termit motivaatio, yksilölliset tai persoonallisuuden piirteet, soveltuvuus, hakijanäkökulma (esim. Ammattikorkeakoulujen ... 1993; Korkeakoulujen ... 1986, 53; Sajavaara ym. 2002). Lähes aina nämä peruskäsitteet jäävät problematisoimatta ja ana-

lysoimatta. Jos keskustelu perustuu pelkästään arkikieleen ja -mielikuviin, se tuskin voi auttaa ongelmien ratkaisemisessa, koska ei tavoiteta ilmiöiden syitä ja vaikutuksia.

Keskustelussa käytettävien "käsitelinsien" syventäminen ja päivittäminen on tärkeää senkin takia, että niin yhteiskunta, koulutuksen järjestelmä kuin opetusta koskeva ajattelukin ovat muuttuneet niistä ajoista kun nykyiset vallitsevat valintakäytänteet vuosikymmeniä sitten muotoutuivat numerus clausuksen laajennuttua useimmille aloille. Esimerkiksi yksilöllisyys, opiskelijalähtöisyys, jatkuvan oppimisen ajatus ja hakijan oikeudet korostuvat jälkimodernina aikana aivan eri tavoin kuin teollisen ajan byrokraattisissa rakenteissa. Karsinnan oikeutusta, eettisiä kysymyksiä ja menetelmien pätevyyttä joudutaan pohtimaan entistä enemmän ikään kuin hakijan katseen alla. Opiskelijavalinta sisältää institutionaalista vallankäyttöä ja intervention hakijan elämään.

Elämäkulun ja elämäkertojen tutkimus sekä narratiivinen ote ovat viime vuosina nousseet vahvasti esille useilla tieteenaloilla, mutta opiskelijavalinnan piirissä en ole havainnut näitä sovellettavan. Tässä tutkimuksessa pyrin hieman täyttämään tätä yllättävää aukkoa. Katson, että on välttämätöntä ymmärtää hakemisen ja valinnan prosessit, myös valintakriteerit, -menetelmät ja -käytänteet, eri osapuolten vuoropuhelun muotoina, kanavina ja tilanteina (Kosonen 2002c). Tällainen kehikko antaa suuntaviittoja, myös pätevyyden ja laadun kriteereitä periaatetasolta aina konkreettisimpia yksittäisiä toimenpiteitä myöten. Moniperspektiivinen lähestyminen käy välttämättömäksi. Tarkoittamani ontologia painottaa toimijain, ts. valitsijan ja hakijan tavoitteita, pyrkimyksiä, merkityssuhteita, käsityksiä ja mielikuvia sekä vuorovaikutusta ja keskinäisiä odotuksia. Luontevaa ja kiinnostavaa on kytkeä hakijan persoonalliset "eväät", erityisesti ammatillinen identiteetti ja asiantuntijuuden kehitysresurssit koulutuksen järjestäjän "tarjoomuksiin", kuten opetussuunnitelmaan.

Toivoakseni tämä tutkimus on hyödyksi kehitettäessä opiskelijavalinnan teorialle, valintaperusteita, menetelmiä ja käytänteitä.

2 TEHTÄVÄT JA AMMATILLISET VAATIMUKSET SOSIAALIALALLA JA HOITOTYÖSSÄ

Ensimmäinen tutkimustehtävä kohdistuu alan asiantuntijuuden kenttään. *Mitä sisältyy sosiaalialan ja hoitotyön työtehtäviin? Millaisia vaatimuksia nämä tehtävät asettavat tekijöilleen?* Sosiaali- ja terveysala on hyvin monisäikeinen. Esittelen työtehtäviä ja vaatimuksia sen verran kuin tutkimusteemojeni taustoitus edellyttää. Lähinnä käsittelen potilaan tai asiakkaan ongelmatilanteen hoitamiseksi välttämätöntä perusosaamista.

2.1 Hoivatyö yhteiskunnassa ja alan ammattikorkeakoulutuksen tavoitteet

Sana hoivatyö viittaa sekä hoitotyöhön että sosiaalialan työhön. Hoivatyö tarkoittaa huolehtimista akuutisti apua tarvitsevista ja toimintakykyisten palvelua mm. terveydenhoidollisin toimin ja sosiaalipalveluissa. Sen sijaan koulutusta ja opetusta ei lueta hoivatyöhön. (Haavio-Mannila 1983).

Hoiva-alojen tehtävänä yhteiskunnassa on pitää yllä ja edistää ihmisten toimintakykyä. Sosiaali- ja terveystoimi järjestää palveluita, jotka auttavat yksityisiä henkilöitä, perheitä ja yhteisöjä määrittelemään ja saavuttamaan fyysisen, henkisen ja sosiaalisen potentiaalinsa ympäristössä, jossa nämä elävät ja työskentelevät. (Könnilä 1999, 23; Pelttari 1997, 52; Sairaanhoidajan ... 2000.) Hoivatyön kohteena ovat erityisesti henkilöt, jotka eivät itse suoriudu jokapäiväisen elämän vaatimuksista. Tavoitteena on auttaa pitämään yllä arkielämän jatkuvuutta ja välttämättömiä voimavaroja silloinkin, kun ihmisen omat mahdollisuudet siihen ovat huvenneet mm. iän, sairauden, vamman tai muuttuneen elämäntilanteen vuoksi. Huolenpidossa voi olla kyseessä mm. elämän pelastaminen, terveyden ylläpito, emotionaalinen, sosiaalinen ja taloudellinen tuki, työllistyminen, osallisuuden tukeminen tai teknologian käyttö arjen askareissa. (Borgman ym. 2001, 7; Haavio-Mannila 1983; Pelttari 1997, 53; Rauhala 1994, 22.)

Palkkatyönä tehdystä hoivatyöstä valtaosa on julkisen sektorin, kuntien, kuntainliittojen ja valtion järjestämää, lisäksi palveluja tuotetaan yksityisten yritysten sekä yleishyödyllisten yhdistysten, säätiöiden ja seurakuntien toimesta. Kunnille on säädetty terveystalvelujen järjestämisvelvollisuus, mikä on kansainvälisesti ainutlaatuista (Sairaanhoidajan ... 2000; Sosiaali- ja terveystalvokertomus 2002). Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöstä (yhteensä 237.000 vuonna 2000) lähes 9/10 työskentelee kuntasektorilla (Sosiaali- ja terveystalvokertomus 2002).

Sosiaalialan työssä vastataan asiakkaiden elämäntilanteen akuutteihin avun tai tuen tarpeisiin, varmistetaan kansalaisten sosiaalista turvallisuutta, jatkapäiväistä selviytymistä sekä koossapitävien sosiokulttuuristen resurssien välittymistä mm. sosiaalipalveluin sekä toimeentulotuen, sosiaaliavustusten ja näihin liittyvien toimintojen avulla.

Terveystalveluissa pidetään yllä ja edistetään terveyttä, ehkäistään ennalta ja hoidetaan sairauksia. Hoitotyö on keskeisessä asemassa ja sairaanhoitajat keskeinen resurssi terveydenhuollossa, paitsi määrällisesti myös historiallisista syistä. (Järvinen 1993, 133; Könnilä 1999, 26; Sairaanhoidajan ... 2000.) Tehtävänä on auttaa ihmisiä tulemaan toimeen sairauden tai vamman ja siitä aiheutuvien rajoitusten kanssa sekä lieventää kärsimyksiä. Ihmisiä myös autetaan hyvään kuolemaan. Huolenpito tapahtuu vahvistamalla asiakkaiden tai potilaiden fyysisistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä, hyvinvointia, hyvää oloa ja inhimillistä kasvua sekä ihmissuhteiden kehittymistä. Sairaanhoidaja on huolenpidon ammattilainen. (Hildén 1999, 49–50.)

Sekä hoito- että sosiaalialan työssä ydinasiana on, että kulloinkin asiantuntijan läsnäolo, osallisuus ja toiminta auttavat asiakasyksilöä tai -ryhmää yli hankalan tai vaikean elämäntilanteen, tavoitteena, että asiakas tai potilas selviytyisi itse, omien voimavarojen varassa, saavuttaisi riippumattomuuden. Asiantuntija tukee yksilöä tai ryhmää ja vaikuttaa näiden elämäntilanteeseen eri tavoin, fyysisistä toimista, lääkityksestä ja aineellisesta tuesta aina elämän mielekkyyden, elämänhalun ja sosiaalisen verkoston rakentamiseen saakka. (Henderson 1966, 15; Karvinen 1993a, 22; Lindqvist 1996; Pelttari 1997, 56.)

Asianmukaisin osaamisin ja valtuutuksin varustetulla henkilöllä eli asiantuntijalla on niin mahdollisuus, oikeus kuin velvoitekin tulla – tilanteen niin vaatiessa – osaksi apua tarvitsevan elämäntilannetta, myös persoonan reviiiriä ja toimintaa ja vaikuttaa niihin. Läsnäolo ja vaikuttaminen tapahtuvat vuorovaikutuksessa apua tarvitsevan kanssa. Vuorovaikutuksessa hankitaan tarvittavat tiedot ja toteutetaan tarvittavat toimet.

Sairaanhoidajien ammattikuva ja pätevyyskriteerit ovat perinteisesti olleet selkeitä. Asema ja valtuutus on lainsäädännössä vahvistettu. "Sairaanhoidaja on hyvän yleissivistyksen saanut henkilö, joka on suorittanut hoitotyön harjoittamiseksi edellytettävän laaja-alaisen opistoasteen koulutuksen tai ammattikorkeakoulututkinnon ja jolle rekisteriöintioikeudet omaava viranomainen on myöntänyt ammatinharjoittamisoikeuden" (Suomen sairaanhoitajaliitto 1993. Sairaanhoidajakoulutuksen laatuvaatimukset). Ammattikunnan asemaa on viime vuosikymmeninä tukenut mm. hoitotieteen kehittyminen sekä koulutuksen

siirtyminen korkeakoulutasolle (amk-tutkinto, terveystieteiden maisteri- ja tohtorikoulutus yliopistoissa) (Järvinen 1993).

Sosiaalialalla ammattirakenne on hoitoalaan verrattuna runsas, tehtäväkenttien rajaukset liikkuvampia ja epätasaisempia ja ammattien pätevyysvaatimukset osittain päällekkäisiä (Könnilä 1999, 47).

Sekä sairaanhoitajista että sosiaalialan työntekijöistä on naisia 9/10. Hoivatyö kytkeytyy leimallisesti naisiin ja naiseuteen ja hoivan historia on samalla naisten aseman historiaa. Kehittyvä lääketiede ja sairaalaitos tarvitsivat avustavaa henkilökuntaa, ja (vain) naisilla katsottiin olevan taipumuksia hoitotehtäviin. "Luonto on määrännyt naiselle toisenlaiset tehtävät kuin miehelle. – Aloja, joihin naisen sekä henkiset että ruumiilliset voimat riittävät, on paljon. Sairaanhoitajattaren ammatti on niitä, joissa naisen parhaimmat avut pääsevät kauniisti esille." Tämä sairaanhoitajien ammatinvalintaa koskevan kirjoituksen kanta vuodelta 1932 oli tyypillinen. Kulttuurinen rakenne oli juurtunut niin syväälle, että se koettiin luonnon määräämäksi – naisten uskottiin omaavan hoitotyön edellyttämä "hoivaamis- ja huoltovaisto" (Järvinen, 1993, 77, 81). Iskelmä uusintavat yhteistä (tunne)muistia ja merkitysrakenteita. Sisar hento valkoinen-myytin ilmaisi M. Maja laulussaan "Luo sairaiden..." vuonna 1934. Laulu on soinnut näihin päiviin, kymmeninä äänityksinä (www.yle.fi/aanilevysto). Kiinnostaisaa on, että runsaimmin uusintalevytyksiä on 1960-luvulta, jolloin hoitotyön ammatillisuus ja palkkatyöluonne erityisesti korostuivat, osittain vastakohtana kutsumuksellisuudelle (Järvinen 1993).

Kulttuuriset merkitysrakenteet muuttuvat hitaasti. Virallisesti sukupuolisidonnaisuus on höllentynyt jo yli 100 vuoden ajan. Mielisairaanhoitajina oli miehiä 1900-luvun alkupuolelta. Ensimmäiset miessairaanhoitajat rekisteriin vasta 1966 (Rauhala 1999). Myös sosiaalialan työ pysyy naisten työnä eikä sen muuttuminen edes tasa-alaksi ole realistinen visio.

Ammattikorkeakoulun on määrä valmentaa ammatillisiin asiantuntijatehtäviin, ja tavoitteena on antaa tarvittavat laaja-alaiset käytännölliset perustiedot ja taidot ja niitten teoreettiset perusteet (laki 9.5.2003 ja asetus 15.5.03). Työelämän tarpeet ja ammattien käytäntö siis ovat lähtökohtana. Ammattikorkeakoulujen perustamis- ja kehittämisvaiheen keskustelupuheenvuorojen mukaan opetus tähtää suunnittelu-, kehittämis-, toteuttamis- ja myös esimiestehtäviin. Amk-opiskelijain tulisi harjaantua mm. laaja-alaisiksi, kykeneviksi teorian ja käsitteellisen ajattelun käyttöön, kriittisyyteen, edelleen halukkaiksi ja kykeneviksi kehittämään jatkuvasti sekä itseään että omaa työtään. Opetuksen on määrä pohjautua tieteelliseen teoriaan ja tutkimukseen, mutta se on käytäntöön suunnattua ja laatutason määrittely liittyy enimmäkseen työelämäyhteyksiin. Ammatillisuuden ydin ei ole tiedossa vaan käytännössä osaamisessa. (Kurtakko 1995; Lehtisalo & Raivola 1999.)

Hoitotyön opiskelijat saavat valmiudet toimia laaja-alaista ammattitaitoa vaativissa terveydenhuollon tehtävissä. Koulutusohjelmien tavoitteissa korostuvat laaja asiantuntijuus, ongelmanratkaisutaidot, itseohjautuvuus ja kriittisyys, valmius käyttää tutkimustietoa ja soveltaa teoriaa käytäntöön, potilaslähtöisyys. (Airakorpi 1995; Hildén 1999, 63; Ammattikorkeakoulusta ... 2001; Seinäjoen ammattikorkeakoulun Yleisopas 2000–2001, 16.) Perustieteenä on hoi-

totiede, muita tieteenaloja sovelletaan opetuksessa tarpeen mukaan. Koulutuksen tavoitteisiin ja sisältöihin vaikuttavat alan ammattihenkilöitä koskevat laki ja asetus, jotka on säädetty terveydenhuollon erityisluonteen ja yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi sekä palvelun laadun ja potilas- ja asiakasturvallisuuden takaamiseksi. Terveydenhoidossa toimivien rekisteröinnin syynä on aina ollut potilasturvallisuus; säätämällä ammattipätevyyksistä on samalla määritelty ammattiin sopivuuden ehtoja kuten tarvittavia valmiuksia. (Järvinen, 1993, 98.) Erityisesti sairaanhoitajan ja kättilön koulutusta koskevat lisäksi EU:n hyväksymät direktiivit niihin sisältyvine osaamiskuvauksineen. Terveysalan amk-koulutus on tarkemmin säädeltyä kuin muilla koulutusaloilla.

Yleistavoitteet hoitotyön ammattikorkeakoulutuksessa ovat samansisältöisiä kuin ne olivat opistoasteella, mutta painotuksissa on eroja. Ammattikorkeakoulussa korostetaan enemmän asiantuntijuutta ja siihen liittyen itsenäisyyttä, kriittistä ajattelua, tiedonhankintavalmiuksia sekä kykyä oman itsensä, ammatinsa ja työnsä kehittämiseen ja muutosten hallintaan (Räisänen 2002, 32).

Myös sosionomikoulutus tähtää alan asiantuntijuuteen. Tavoitteena on ammattipätevyys, joka mahdollistaa työskentelyn erilaisissa sosiaalipalveluissa, asiakastyössä sekä suunnittelu-, kehittämis- ja esimiestehtävissä, julkisen tai yksityisen sektorin tai järjestön palveluksessa (Honkakoski 1995). Opetussuunnitelmissa tavoitteiksi todetaan "kouluttaa asiantuntijoita korkeinta ammatillista osaamista edellyttäviin sosiaalialan tehtäviin toteuttamaan, ohjaamaan ja kehittämään sosiaalialan työtä sekä edistämään asiakkaiden toimintakykyä ja sosiaalista turvallisuutta erilaisissa toimintaympäristöissä" (Oulun seudun ammattikorkeakoulun opinto-opas 2000–2001, 49). Koulutusohjelma "luo edellytykset tukea ja turvata inhimillistä kasvua ja kehitystä sekä edistää yksilöiden ja yhteisöjen sosiaalista selviytymistä voimavaroja vahvistamalla ja sosiaalista osallisuutta tukemalla sekä vaikuttamalla palvelujärjestelmiin ja yhteiskuntaan" (Seinäjoen ammattikorkeakoulun Yleisopas 2000–2001, 16). Opetus perustuu laaja-alaisesti yhteiskunta- ja käyttäytymistieteisiin. Alalle valmistuvien tulisi ymmärtää yhteiskunnallisten muutosten ja niiden seurausten vaikutukset yksilöiden elämään, yhteisöihin ja sosiaalialalla toimivien omaan työhön (Könnilä 1999, 36). Tutkinto tähtää laaja-alaiseen ammattitaitoon, johon sisältyy myös tarvittava erityisosaaminen. Tavoitteet voidaan tiivistää termiin reflektiivinen asiantuntijuus (Jussila 1998, 7–9).

Nykymuotoonsa hoitotyön ja sosiaalialan koulutukset ovat kehittyneet eri tahtiin, alojen yhteiskunnallisten ja toiminnallisten yhteyksien myötä.

Vuosikymmenten ajan on hoitajien koulutustaso herättänyt keskustelua ja erimielisyyttä. Hoitajat itse ovat halunneet sitä nostaa, mitä lääkärit eivät ole pitäneet tarpeellisena. Hoitajien kamppailu itsenäisen asiantuntijuuden ja lääketieteelle rinnakkaisen hoitolinjan puolesta sairaaloissa kärjistyi 1980-luvun alun johtosääntökiistassa. Asema kyllä parani ja sai tunnustusta, mutta ei itsenäisen profession asteelle (Järvinen 1993, 37, 122–123).

Alkuaan yhtenäinen hoitoammatti on pirstoutunut spesiaalialueiksi lääketieteen ja hoitoteknologian kehityksen sekä organisaatioiden kasvun ja erikoistumisen myötä. Kun ajan mittaan käytössä olleet erilaiset erikoistumiskoulutukset ja jatkotutkinnot otetaan huomioon, erilaisia ammattiryhmiä ja

-nimikkeitä terveydenhuoltoalalla on tai on ollut noin 60–70 (lääkäriammatteja ei mukana), ja ne edustavat 4–5 eri koulutustasoa, kouluasteelta yliopistoon. Sairaanhoidajien erikoistumisnimikkeet runsastuivat erityisesti 1950–60-luvuilla. (Järvinen 1993; Matikka 1992.) Siirtymä ammattikorkeakouluun vakiinnutti tutkinnon aiempaa erikoissairaanhoidajaa vastaavaksi, samalla nimikkeistö harveni ja yhtenäistyi. Alusta lähtien ovat koulutuksen yhteydet käytännön työelämään olleet tiiviitä. Ensimmäiset päätoimiset opettajat oppilaitoksiin saatiin vasta 1940- ja -50-lukujen taitteessa (Manninen ym. 1998, 70). Käytännön harjoittelu on ollut ammatin oppimisen keskiössä (mestari-oppipoika-malli). Koulutusammateilla on selkeä yhteys työammatteihin

Mainittu vahvuus on säilynyt edelleen. Kuitenkin ammattikorkeakouluista valmistuvien hoitajien osaamistaso jää ilmeisesti heikommaksi kuin opistoasteen koulutuksesta valmistuneilla (Räisänen 2002, 31). Asiantuntijuus kehittyy tehokkaimmin, kun tekeminen, teorettinen ajattelu ja itsesäätelytaidot integroituvat koulutuksessa. Kun työelämäyhteydet siirtyvät koulutusorganisaation osaksi, on vaarana näiden eri puolten irtautuminen toisistaan (Tynjälä 2003). Ammattikorkeakouluopetuksen keskeisiksi ongelmiksi on todettu mm. lähiopetuksen määrän vähentyminen. Harjoittelujaksoja pidetään liian lyhyinä. Opiskelijat tarvitsisivat ohjausta aiempaa enemmän, mutta sitä on vähennetty. Teoria ja käytäntö eivät integroidu kylliksi. (Räisänen 2002, 31, 90–91.)

Hyvinvointivaltion rakentaminen 1960–70-luvuilla laajensi ja eriytti sosiaalialan tehtäväkenttää. Sosiaalista auttamista ja maallikkotyötä siirtyi palkkatyön piiriin, mikä vaati koulutuksen jyrkkää lisäämistä. Sosiaalialalla työskentelevien määrä nelinkertaistui vuosina 1970–85. 1980-luvulla perustettiin sosiaalialalle yli 20 oppilaitosta, ja keskiasteen koulunuudistus toi seitsemän eri tutkintoa, niistä sosiaalihoaja, sosiaalikasvattaja, kehitysvammaohjaaja, diakoni opistoasteisia, kodinhoitaja, päivähoitaja ja kehitysvammaisten hoitaja kouluasteisia. Koulutuksen merkitys korostui myös siksi, että ammatillista hoivaa haluttiin tieteellistää ja hankkia asemalle tunnustusta. Tämä johti toiminnan tarkkaan määrittelyyn ja lukuisten kapea-alaisten koulutusammattien synnyttämiseen. Käytännön hoivatyön vaatimukset kuitenkin osoittautuivat samanlaisiksi tutkintonimikkeestä riippumatta eikä työntekijäin ammatillinen identiteetti ja motivaatio noudattanut ahtaita sektorirajoja. 1990-luvulla sosiaali- ja terveystieteiden koulusteiset tutkinnot koottiin lähihoitajan nimikkeeseen alle ja opistoasteinen koulutus siirtyi ammattikorkeakouluun ja tutkinnon nimikkeeksi tuli lopulta sosionomi (amk). Molemmissa ammatillinen erikoistuminen hoidetaan opetussuunnitelmaan sijoitetuin suuntaavin opinnoin. (Borgman 1998, 69, 165; Honkakoski 1995; Matthies 1993; Rauhala 1994, 18–21; Rauhala 1999; Vuorikoski 1999, 17, 57.)

Opetusta on tarjolla 23 ammattikorkeakoulussa. Sosiaalialan amk-koulutuksen painotukset ja sisällöt vaihtelevat, mutta se pohjautuu ”vankasti historialliselle koulutusjatkumolle, sosiaalikasvattajan, kehitysvammaistenohjaajan sekä sosiaalihoitajan koulutusammateille”. Mm. monikulttuurinen, sosiokulttuurinen ja perusturvatyö ovat esimerkkejä uusista tehtäväkentistä. (Hakonen ja Suomi 1999.)

Alan ammattikorkeakoulutus on nuorta ja juuriltaan osaksi heterogeenistä. Se elää edelleen muotoutumisvaihettaan. Joka tapauksessa, ammattikorkeakoulun perustehtävä sosiaalialalla on kouluttaa asiantuntijoita erilaisiin yhteiskunnallisiin palvelutehtäviin. Tutkinnot ovat ammatillisesti painottuneita ja opintojen yhteys alan työtoimintaan on kiinteä. (Jussila 1998, 13; Sosiaalialan oppilaitosten ... 1994.)

Muotoutumisvaiheessa on myös työnjako ja rajanveto sosiaalityön yliopistokoulutuksen suuntaan. Sosiaalityöntekijän yliopistotutkinto tähtää vaativaan asiakastyöhön, ammattikäytäntöjen kehittämiseen ja toiminnan ohjaukseen. Amk-tutkinto valmentaa lähinnä kasvatus-, hoito- ja huolenpitotyön käytännön asiantuntijuuteen. (Sosiaalialan oppilaitosten ... 1994.) Intressitahot ovat vuosikymmeniä kiistelleet, millainen koulutustaso antaa pätevyyden sosiaalityöhön. Pulmaa aiheutuu jo sosiaalialan työn monitahoisesta, muutoksille alttiista rajapinta-luonteesta; toimenkuvia ei ole mahdollista rajata tarkasti koulutushierarkian mukaan. Ammatti- ja tiedekorkeakoulujen työnjaon jäsenytymättömyys on aiheuttanut ongelmia, koska työpaikoilla ei ole ollut täyttä selvyyttä amk-tutkinnon antamasta pätevyydestä, ja toiseksi alan hakijoiden ja opiskelijoiden keskuudessa on ollut epävarmuutta työhön sijoittumisen mahdollisuuksista. (Vuorikoski 1999, 205–238.) Tuore laki sosiaalihuollon henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (L272/2005) selkeyttää tilannetta mm. siten, että sosiaalityöhön vaaditaan yliopistotutkinto, sosiaaliohjaajan ja lastentarhanopettajan tehtäviin ovat kelpoisia myös soveltuvan amk-tutkinnon suorittaneet.

2.2 Sairaanhoidajan tehtäväkenttä sekä työn erityispiirteet ja vaatimukset

Auttamista, opettamista ja ohjaamista sisältyy sairaanhoidajan työhön lähes aina, yleensä myös potilaan tilan diagnosointia ja tarkkailemista, näytteiden ottoa, lämmön ja verenpaineen mittausta jne., muuttuvien tilanteiden hallintaa, hoitotoimenpiteitä ja lääkärin muiden määräysten toimeenpanoa ja näiden vaikutusten seuranta. Hoitaja myös kirjaa eri toimenpiteitä ja hoitaa muita hallinnollisia rutiineja. Sairaus ja sairaan rooli tekevät potilaan hyvin riippuvaiseksi asiantuntijoista, myös passiiviseksi. Opettavin ja ohjaavin menetelmin hoitaja palauttaa vastuuta terveydentilasta potilaalle tai asiakkaalle itselleen. Sairauden tai vamman laadusta riippuen kyseessä voivat olla vaativatkin oppimisprosessit. Sairaanhoidaja myös opastaa ja ohjaa potilaan omaisia ja läheisiä sekä työpaikkansa henkilökuntaa ja opiskelijoita. Käytännöllisesti katsoen aina sairaanhoidaja työskentelee osana laitoksen, osaston tai muuta tiimiä, sen yhtenä asiantuntijana. Potilaita hoitaessaan sairaanhoidaja on itsenäinen asiantuntija toteuttaen samalla lääketieteellisen asiantuntijan eli lääkärin ohjeita. Sairaanhoidajalla on kokonaisvastuu potilaasta, hän koordinoi hoitoa ja kantaa vastuun hoitoon osallistuvan ryhmän johtamisesta ja koko hoitoketjusta, myös yhteyksistä kotihoitoon tai toiseen hoitopaikkaan. (Ammattikorkeakoulusta ... 2001;

Hilden 1999, 50; Janhonen & Kuokkanen 1992a; Pelttari 1997, 57, 135; Sairaanhoidajan ... 2000.)

Sairaaloissa on pyritty muuttamaan hoitotyön virkarakennetta ainakin osittain yksiportaiseksi, mikä korostaa sairaanhoidajan kokonaisvastuuta potilaasta (Räisänen 2002, 18).

Hoitotyössä tehtävät vaihtelevat sen mukaan, missä työtä tehdään ja millaisia voimavaroja on käytettävissä; kaikkiaankin sairaanhoidajan tehtäväkenttä on niin laaja ja monimuotoinen, että täysin kattavaa kuvaa on lähes mahdotonta esittää (Hildén 1999, 15). Lapsipotilasta hoitava tarvitsee välttämättä hyviä havaintojen teon taitoja, sillä lapsi ei useinkaan pysty itse täsmällisesti kertomaan vaivoistaan. Aikuinen taas pystyy usein itse tekemään havaintoja sekä vastaamaan elämänlaatuunsa vaikuttavista tekijöistä, mutta elämäntapoihin vaikuttaminen voi vaatia hoitajalta vahvaa psykologista oivallusta ja otetta. Kirurgisen osaston työssä korostuu tarkkuus, hygienia, potilasturvallisuus, ensihoitotilanteissa taas nopeus ja intuitiivinen varmuus peruselintoimintojen havainnoinnissa ja takaamisessa. Pitkäaikaissairaiden hoidossa on mm. pitkäjänteisesti tuettava elämänlaatua ylläpitäviä yksilöllisiä voimavaroja. (Janhonen & Kuokkanen 1992a, 180–182.)

Sairaanhoidajia oli vuonna 2000 Suomessa 60 000 (Vaalgamaa & Ohtonen 2002). Ryhmä on terveydenhuollon laillistettujen ammattihenkilöiden suurin, runsas neljännes. Missä sairaanhoidaja tekee työnsä? Terveydenhuolto jaetaan kolmeen sektoriin (Pelttari 1997, 47):

- perusterveydenhuolto terveyskeskuksissa: neuvolatoiminta, sairaanhoito ja kuntoutus, kotisairaanhoito, hammashuolto, sairaankuljetus, koulu- ja opiskelijaterveydenhuolto, työterveyshuolto;
- erikoissairaanhoito, josta vastaavat erikoislääkärijohtoiset sairaalat ja poliklinikat, ja
- ympäristöterveydenhuolto, josta huolehtivat terveyskeskukset.

Sairaanhoidajan työ on kokonaisvaltaista hoitoa ja huolenpitoa. Tehtävänä on, kuten Myra Estrine Levine (Leonard 1990) esittää teoriassaan, huolehtia ihmisen terveydentilasta auttamalla pitämään yllä tai palauttamaan

- energia ehkäisemällä liiallinen väsyminen: huolehtimalla levosta, ravinnosta ja ruumiinharjoituksista,
- fyysisen rakenteen eheys ehkäisemällä kehon kunnan rikkoutuminen ja edistämällä sen tervehtymistä,
- persoonallinen eheys tukemalla potilaan identiteettiä ja itsearvostusta sekä
- sosiaalinen eheys tunnistamalla potilaan osallisuudet hänelle tärkeissä ihmissuhteissa ja yhteisöissä.

Hoiva ja huolenpito ovat yhteistä sosiaalialan työn kanssa, mutta erityispiirteenä on työn kohde: fyysisen ja psyykkisen terveydentilan edistäminen. Ei hoideta pelkkää sairautta, vaan vaikutetaan tarvittavilta osin koko ihmiseen ja hänen tilanteeseensa. Seuraavalainen perusrakenne toistuu sairaanhoitajan tehtäväkentän tutkimuksissa (Kivinen ym. 1985, 30; Leminen 1970; Perälä 1995; Räisänen 2002, 24–25):

- fyysinen ja psyykkinen hoito ja hoidollisen ympäristön luominen: potilaan tilan tarkkailu ja sen muutosten arviointi, tähän liittyvä päätöksenteko ja toimet, terveydenhoidolliset tehtävät, sosiaaliset toiminnot, kuntoutus,
- ohjaus ja opetus, potilaan ja hänen omaistensa ohjaus, neuvonta, terveystieteiden opetus,
- hallinto ja työnjohto: hoitoryhmän johtaminen ja yhteistyö, hoitosuunnitelmat, hoitotoimien kirjaus ja seuranta, hoitotyön arviointi ja kehittäminen sekä
- edellisiä integroivat kehittämistoiminnot ja ammatillisuus.

Ulottuvuudet kietoutuvat toisiinsa, sairaanhoitaja on jatkuvassa kokonaisvastuussa hänelle uskotusta potilaasta. Hoitajat myös tunnistavat ja kokevat suureksi vastuunsa potilasturvallisuudesta (Kivinen ym. 1985, 59, 80–81).

Vastuu potilaasta tai asiakkaasta koskee useimpia terveydenhuollon ammattilaisia. Potilasvahinkolaki määrää seuraamuksia henkilövahingoista, joita on aiheuttanut potilaan tutkimus, hoito tai muu käsittely. "Siinä on aina kysymys jonkun ihmisen elämästä ja kuolemasta, ja monissa ammateissa ei ole tätä puolta" (Benner ym. 1999, 121). Hoitajan on kyettävä kantamaan vastuunsa potilaasta, toimiansa pätevyydestä ja seuraamuksista.

Sairaanhoitajista suuri osa työskentelee vuorotyössä. On kestettävä tästä aiheutuvat kuormitustekijät. Vuorotyötä tekevillä esiintyy enemmän psyykkisiä ja psykosomaattisia vaivoja kuin päivätyötä tekevillä. Vuorotyö saattaa panna alulle kroonisia psyykkisperäisiä häiriöitä kuten neuroottisuutta ja tunne-elämän ongelmia. Haitoilta altistumisen yksilöerot on todettu suuriksi. (Mäenpää ym. 1981, 27–49; ks. myös Jokinen & Pöyhönen 1980.)

Elias Lönnrot esitti Suomalaisen Talonpojan Koti-lääkärissä vuonna 1838 yhden ensimmäisiä tunnettuja asiantuntevia kuvauksia hoitotyön asettamista vaatimuksista. "Sairasten hoitajan" piti olla raitis, vahva, siivollinen, selvä, valpas, kärsivällinen, vähäpuheinen, rehellinen ja taitava ihminen (Sorvettula 1998, 23). Yli sata vuotta myöhemmin määriteltiin vaatimuksia tavalla, jossa on paljon edelleen ajankohtaista, kuten eettinen sitoutuminen, soveltuvuus ja selkeä ammatti-identiteetti. Sairaanhoidon kannustavana voimana on ihmisrakkaus, auttamisen halu, joka vastaa tämän toimialan ylevää päämäärää. *Elämäntutsumuksen* ohessa sairaanhoito on myös varsinainen *ammatti*, joka edellyttää siihen tarvittavaa tietoa ja taitoa. Vastuuntuntoinen ja ammattitaitoinen sairaanhoitohenkilökunta voidaan saada aikaan vain tälle alalle *soveltuvoien henkilöiden* perusteellisella ja järjestelmällisellä *kouluttamisella*. (Sairaanhoitohenkilökunnan ... 1945, 6. Kursivointi alkuperä.)

Seuraavaan luetteloon olen jäsenellyt vaatimuksia, joita sairaanhoitajan tehtävät asettavat (Hildén 1999; Kivinen ym. 1985; Ammattikorkeakoulusta ... 2001; Pelttari 1997, 60–62, 212–213; Sairaanhoitajan ... 2000):

- Kiinnostuneisuus, motivaatio, selkeä ammatti-identiteetti, sitoutuneisuus.
- Kyky tehdä päätöksiä ja ratkoa ongelmia itsenäisesti, asiantuntijuus ja eettiset valmiudet, kyky kantaa vastuuta. Herkkä ja tarkka "pelisilmä" sekä realistinen ja analyyttinen ajattelu, jotka eivät saa lamautua kovissakaan painetilanteissa
- Emotionaalis-sosiaaliset taidot, kyky empatiaan, vuorovaikutukseen ja viestintään; "ihminen-ihmiselle" -kohtaamisen syvälliset valmiudet. Potilaan tilan todenmukainen havainnointi ja kliininen päättely edellyttävät herkkää emotionaalista valmiutta ja potilaskohtaista ymmärrystä: miten juuri tämä potilas reagoi juuri näissä olosuhteissa. Välittömään läsnäoloon perustuva potilaan tuntemus on välttämätöntä oikean hoitodiagnoosin tekemiseksi varsinkin silloin, kun kielellinen vuorovaikutus ei ole edes mahdollista. Väärät tai vajavaiset havainnot ja päätelmät voivat koitua kohtalokkaiksi potilaalle (Nousiainen 1998, 67). Akuuteissa tilanteissa, kuten äkillisen kuoleman tapauksissa, on havainnot, päätelmät ja tilannekartoitus tehtävä nopeasti ja samalla hankittava omaisten luottamus aidossa inhimillisessä vuorovaikutuksessa (Virolainen 1995). Kliininen ammattitaito kehittyy vain kokemuksen myötä, sikäli kuin hoitaja omaa tarvittavia edellytyksiä ja avoimuutta (Benner ym. 1999, 40).
- Työnjohdolliset sekä opettamisen ja ohjaamisen valmiudet ovat välttämättömiä. Ne korostuvat potilaan autonomiaan ja itsehoitoon tähtäävässä hoitokäytännössä ja pyrittäessä lyhyisiin hoitoaikoihin (Kivinen ym. 1985, 59–67, Kiviniemi 1982, 96–100). On kyettävä koordinoimaan hoitoa ja johtamaan hoitotiimiä, mikä vaatii järjestelykykyä, laaja-alaisuutta ja ihmistuntemusta. Tarvittaessa on osattava pitää puoliaan.
- Hoitotyön ilmiökentän tiedollinen ja teoreettinen hallinta.
- Kognitiiviset valmiudet: selkeä ja tarkka havainnointi, päättelykyky (mm. fysiologisten ja anatomisten tosiasioiden, syy-yhteyksien ja prosessien tunteminen, tunnistaminen ja ymmärtäminen), tarkkuus, vastuun kohdistuminen konkreettiseen.
- Sensomotoriset ja käden taidot, aistien, myös mm. tunto-, haju- ja taspainoistien virheetön toiminta (Kivinen ym. 1985, 61–62). Hoitajan työ sisältää runsaasti fyysistä toimintaa, teknologian ja erilaisen välineiden käyttöä; tarvitaan paljon "ruumiin osaamista".
- Fyysinen kestävyys ja hyvä terveys. Kiireestä ja painetilanteista huolimatta on oltava tarkka ja huolellinen.

Ammatillisuuteen kuuluu oman työn arvostus sekä oman arvomaailman ja omien rajojen tuntemus, samoin halu jatkuvasti kehittyä sekä arvioida ja kehit-

tää omaa työtä. Auttajan tärkein työväline on hänen persoonansa, jota hän käyttää intuitiivisesti. Itsensä ja koko persoonallisuutensa joutuu jatkuvasti paneemaan alttiiksi. Työn kiireisyys sekä potilassuhteiden, byrokratian normien ja omien odotusten ristipaineet vielä koventavat henkilökohtaisiin edellytyksiin kohdistuvia vaatimuksia (Cavén 1999; Kivinen ym. 1985, 92–96). Terve itseluottamus ja itsearvostus, tasapainoisuus, moraalinen rohkeus, aktiivisuus ja aloitteisuus, vahva stressinsieto, kärsivällisyys ja käytännöllisyys ovat välttämättömiä. Myös parantavat ja hyvää ilmapiiriä luovat voimavarat kuten iloisuus ja huumorintaju, empaattisuus, avoimuus, herkkyys, rehellisyys ja vireytys ovat tarpeen. (Pelttari 1997, 61, 125; Hildén 1999, 33, 100.) Saumatta edellisiin kytkeytyy eettisen sitoutuneisuuden ja tiedostamiskyvyn vaade. Kyse on suurelta osin persoonallisuuden implisiittisistä voimavaroista ja luonnetekijöistä, joita on vaikea muuttaa saati luoda koulutuksessa. Näkökohta on keskeinen opiskelijavalinnassa.

2.3 Työ sosiaalialalla: tehtäväkentät ja työn asettamat vaatimukset

Sosiaaliala on nuori, se laajeni vasta hyvinvointivaltion myötä. Tehtäväkenttä on selvästi heterogeenisempi kuin sairaanhoidon ja yhteiskunnan muutokset heijastuvat siihen herkästi. Keskustelua käydään paljon, mutta tarkkaa ammattianalyysitutkimusta löytyy niukalti. *”Sosiaalialan työtä on analysoitu yllättävän vähän”*, toteaa Jorma Hänninen (Rauhala 1999, 44, kursiv. alkuper.). Silti alan työtilanteissa on yhteistä: *”Sosiaalialan työn kohteena on ihmisten arkinen elämäntilanne. Arkielämän sujumisen turvaaminen ja siihen ilmaantuvien katkeamien korjaaminen kaikissa olosuhteissa, myös elämänvaikeuksissa ja erilaisissa sosiaalisissa siirtymätilanteissa, on sosiaalialan ammattilaisten työkenttää. Sitä on nykykäsityksen mukaan myös mielekkään ja kehittävän elämän ja elinympäristöjen edellytysten luominen, yhdessä kansalaisten kanssa.”* (Rauhala 1999, 99). Asiakkaana on tavallisimmin yksilö, mutta yhtä lailla työtä tehdään perheen, muun ryhmän tai yhteisön kuten koululuokan, asukasalueen tai yhdyskunnan kanssa. Toiminta voi myös kohdistua verkostojen luomiseen tai huoltoon. (Aho 1999; Könnilä 1999, 55; Pohjola 1993.) Sosiaalialalla sekä luodaan asiakkaalle resursseja selviytyä arjen sosiaalisista vaikeuksista ja elämänongelmista että vaikutetaan niihin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin rakennetehtäviin, joista arjen sujuminen riippuu. Tehtäväalueita ovat seuraavat (Borgman ym. 2001, 2124; Ketola & Kokkonen 1993, 73; Könnilä 1999, 54):

- sosiaalipedagoginen työ: kasvatus-, opetus- ja ohjaustehtävät varhaiskasvatuksen, erityiskasvatuksen, nuorisohuollon, oppilashuollon, nuorisotyön ja perhetyön piirissä,
- kuntoutuksen, ohjauksen ja sosiaalisen tuen tehtävät vanhustyössä, vammais- ja kuntoutuspalveluissa, päihdetyössä, kriminaalihuollossa, mielenterveystyössä, työvoimapalveluissa, lastensuojelussa, nuo-

- risohuollossa, koulukuraattorina, perusturvan hoidossa sekä monikulttuurisessa työssä (mm. maahanmuuttoyksiköt),
- sosiaalipalvelujen tuottaminen sekä johtamis-, suunnittelu- ja kehittämistehtävät mm. kotipalvelun, päivähoidon, koti- ja omaishoidon, vanhustyön, vammais- ja kuntoutuspalveluiden, päihdetyön, kriminaalihuollon, mielenterveystyön, nuorisohuollon, monikulttuurisen työn sekä alue-, perhe- ja projektityön piirissä sekä
- sosiaalityön tehtävät mm. ehkäisevän sosiaalityön, alue-, perhe- ja projektityön, lastensuojelun, perusturvan sekä yksilökohtaisen palveluohjauksen piirissä.

Ammattikorkeakoulusta valmistuneista sosionomeista lähes joka toinen sijoittuu sosiaalialan avopalveluihin (mm. päiväkodit), viidesosa lasten, vanhusten ja vammaisten laitoshuoltoon ja vajaa 1/10 sairaaloihin, terveyskeskuksiin ja muihin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Suoritustason tehtävissä toimi yli 2/3, esimies- tai asiantuntijatasolla vain joka seitsemäs. Lähes joka toinen kuitenkin ennakoii tulevaisuudessa sijoittuvansa työnjohto- tai asiantuntijatehtäviin. (Borgman ym. 2001, 9; Korhonen ym. 2001, 66–71.)

Sosiaalialan työn perustehtävät ovat kolmenlaisia (Aho 1999, 318–327):

- elämisen konkreettisten perustarpeiden ja resurssien varmistaminen asiakkaalle,
- syrjäytymisen ehkäiseminen ja ihmisoikeuksien toteutuminen sekä
- ihmisen omien voimavarojen virittäminen hänen käyttöönsä: sosiaalinen toimintakyky, osallisuus ja yhteisyys, psyykkis-sosiaalinen tuki, itsenäistymisen ja vastuullisuuden tukeminen, opastaminen elämäntaidoissa, selviytymisen strategioissa.

Usein työ sisältää muutostyötä. Se voi olla kolmen tyyppistä. Intrapsyykkisesti pyritään asiakkaan oman minuuden ja tietoisuuden vahvistamiseen mm. keskusteluin tai vaikutetaan elämäntapoihin ja psyykkiseen selviytymiseen, erityisesti kriisitilanteissa. Interpsyykkisellä tasolla parannetaan perheen tai muun tärkeän lähiyhteisön toimintakykyä. Rakenteellisella tasolla tuetaan asiakkaan edellytyksiä osallistua yhteiskunnan ja arjen yhteisöjen toimintoihin. (Granfelt 1993; Ketola & Kokkonen 1993, 74–76.)

Sosionomin ammatilliseen eetokseen kuuluu vahvasti asiakaslähtöisyys ja rakenteisiin vaikuttaminen kansalaisten hyväksi. "Kaikelle sosiaalialan työlle olennaista on ihmisen tilanteesta lähteminen, niin että järjestelmä ei sanelisi ihmisen tarpeita ja tavoitteita vaan että työ lähtisi ihmisestä, oikeasti, se on perusasia" (Aho 1999, 318). Tosiasiassa työhön sisältyy jännitteitä ja ristipaineita. Työntekijä joutuu puun ja kuoren väliin, kun asiakas esimerkiksi kokee taloudellisen tai muun auttamisen ehdot pakottavana kontrollina, kuten toimeentuloturvan "luukulla" (Eräsaari 1990; Rostila 1988). Perhekriiseissä tai lasten huostaanoton tilanteissa on vahvoja tunnelatauksia, arjen järjestämisen vaikeita kysymyksiä ja juridisia kiistoja (Ketola & Kokkonen 1993, 80–83). Yhteiskunnan osajärjestelmien ja prosessien ristiriitaisuus hankaloittaa työtä. Joskus työntekijä

joutuu olemaan samalle asiakkaalle sekä kontrolloija, auttaja että asianajaja. (Aho 1999, 315; Eskola 1993, 11; Raunio 1993, 135–137.)

Työssä painottuu taito tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa ja kyky toimia itsenäisesti ja oma-aloitteisesti. Asiakaskontakti voi perustua hyvin erilaisiin syihin ja taustoihin. Kyky tehdä oikeita tilannearvioita on tavallisesti sosiaalialan ammattitaidon olennaisin osa. Työssä on sosiaalinen ote ja fokus. Valmius yhteistyöhön eri tahojen kanssa on yleensä välttämätöntä. (Karvinen 1993b; Raunio 1993, 110–111; Walls 1991, 31–33.) Työmenetelmät ovat monitahtoisia, työn kohteen vaatimusten mukaisesti: rakenteisiin vaikuttaminen, yhdyskuntatyö, verkostotyö, perhetyö ja yksilökohtainen työ. Tehtäviin sisältyy neuvontaa, ohjausta ja psyykkis-sosiaalista työtä, mikä edellyttää tunteiden ja kokemusten ymmärtämistä ja käyttöä. Se koetaan usein työn raskaimmaksi ja vaikeimmaksi, mutta myös antoisimmaksi osaksi (Borgman 1998, 144–146, 153–154).

Toimintakyvyn ja osallisuuden tukeminen tarkoittaa työskentelyä yksilön ja yhteiskunnan rajapinnassa. Opetussuunnitelma tulkitsee tätä tehtävää (Honkakoski 1995). Koulutuksen viitekehystenä on *sosiaalinen* monimuotoisuudessaan, ihmisten väliset sekä ihmisen ja yhteiskunnan väliset suhteet.

Raja- ja kosketuspinnat tarkoittavat arjen ihmissuhde- ja toimintaverkostoja, myös yhteyksiä asiantuntija- ja viranomaiskenttään. Tavoitteena on muokata toimiviksi virallisten ja informaalien sosiaalisten rakenteiden siltoja. Muutoksen mahdollistamiseksi on vaikutettava lähipiiriin kuten perheen toimintatapoihin sekä sen sisäisiin ja ulkoisiin vuorovaikutuksiin (Borgman 1988, 17; Ketola & Kokkonen 1993, 113, 118). Yksilöiden ja ryhmien osallisuutta ja toimintakykyä tuetaan myös vaikuttamalla rakenteisiin: poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään, julkisiin palveluihin, laitosten, kuntien tai muiden organisaatioiden toimintapolitiikkaan ja -tapoihin. (Sipilä 1996, 65, 110; Särkelä 2001, 15–27.)

Alan opiskelussa tärkeintä on oivaltaa, miten yhteiskunnallinen ja yksityinen kytkeytyvät toisiinsa sekä millaiset prosessit ja historialliset kehityskulut näitä yhteyksiä muovaavat (Ketola & Kokkonen 1993, 6). Tarvittava tieto on peräisin kolmesta lähteestä: 1. yhteiskunta- ja käyttäytymistieteet, 2. ammatikäytännön kokemustieto, 3. yhteiskunnan palvelujärjestelmiä ja lainsäädäntöä koskeva tieto (Raunio 1993, 18).

Yhteiskunnan, elämäntapojen, arvostusten ja yhteisösidosten, kuten perherakenteiden murrokset muuttavat rajapintoja ja tehtäväkenttää. Samaan aikaan tapahtuu hyvinvointipalvelujen niukkenemistä ja pirstoutumista. Työssä törmätään lisääntyvästi haurastuviin ihmissuhteisiin, yksilön vastuulle sysätyihin toimentulon, työllistymisen, mielenterveyden, päihderiippuvuuden ja syrjäytymisen ongelmiin. Eettiset haasteet kärjistyvät. Asiakkaat ottavat aktiivisen roolin ja ovat tietoisia oikeuksistaan. Usein ovat vastassa epäluuloiset asiakkaat sekä näiden käyttämät asianajajat ja muu asiantuntijaverkosto. (Kivipelto ym. 2002; Matthies 1993; Mutka 1998.) Kysymys ammatillisesta identiteetistä, osaamisesta ja vastuusta muodostuu tärkeäksi, kipeäksikin. Kuitenkaan työntekijä ei aina kovin hyvin tiedosta, millaista asiantuntijuutta työ vaatii (Kivipelto 1999).

Sosiaalialan todellisuus on jatkuvasti muutoksen alainen, joten mitään ehdotonta ei voida sanoa tulevaisuuden ammattitaidosta (Honkakoski 1995, 21). Ydinosaamisia ja -taitoja on kuitenkin tarpeen jäsenellä. Sosionomeja kouluttavien amk-yksiköiden verkosto teki sen seuraavasti (Borgman ym. 2001):

- Yhteiskunnallinen tietoisuus ja vaikuttaminen: tietous yhteiskunnan rakenteista, ilmiöistä ja prosesseista sekä näihin liittyvistä vaikuttamisen mahdollisuuksista, myös ristiriidoista; yhteistyön ja verkostotyön taidot.
- Sosiokulttuurinen osaaminen: ihmisen ja yhteisöjen toiminnan ja ajattelutapojen sekä näiden kulttuurisen luonteen ymmärtäminen, reflektoinnin taidot.
- Kasvun, arkielämän ja sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen; valmiudet vahvistaa asiakkaan subjektiivista, asiakastyön hallinta; vuorovaikutustaidot, emotionaalinen osaaminen.
- Palvelujen tuntemus sekä työyhteisössä toimimisen ja organisoimisen taidot.
- Tiedollinen, kokemuksellinen ja eettinen osaaminen.
- Menetelmällinen osaaminen sekä tutkimisen ja kehittämisen taidot.

Erilaiset osaamiset muovautuvat asiantuntijuudeksi, kun toimijalle harjaannuksen myötä kehittyy "tilannesilmää", intuitiivisuutta, kykyä ymmärtää ja soveltaa myös eettisiä periaatteita ja ammatillista toimintakulttuuria laajemminkin. Sosiaalialan asiantuntijuudessa kietoutuu toisiinsa kolme ulottuvuutta: välineellinen ja ammatillinen pätevyys, vuorovaikutustaidot ja ihmisten toiminnan ymmärtäminen sekä kolmantena itsereflektiivinen eli oman toiminnan arviointia koskeva pätevyys (Jussila 1998, 18; Olk 1986, 189–190).

Alalla on jatkuva tarve kehittää uusia toimintamalleja, mikä vaatii työntekijöiltä vankkaa teoreettista osaamista, luovaa ajattelua ja joustavuutta (Karvinen 1993b). Työn muutokset ovat edellä korostuneet, mutta sen ydin, asiakkaiden perustarpeisiin vastaaminen, pysyy. Usein asiakkaan ongelmat ja niiden moninaiset syyt ovat kietoutuneet elämäntilanteessa yhdeksi vyyhdeksi. Työntekijältä vaaditaan sekä kokonaisuuksien tajua että kykyä ymmärtää konkreettisia asiointiloja ja toisen kokemuksia. (Aho 1999, 318.)

2.4 Vuorovaikutus ja empatia hoivatyön ytimenä

2.4.1 Inhimillisen kohtaamisen perustavuus

Aito inhimillinen kohtaaminen ja vuorovaikutus ovat välttämätön ehto asiakkaan tai potilaan tilanteen kartoittamiseksi ja tarvittavien toimien onnistumiseksi. Kun asiakas kokee, että häntä kunnioitetaan, syntyy luottamus, avoimen vuorovaikutuksen perusta. Kun asiakas tuntee, että hänestä välitetään ihmisenä ja häntä ymmärretään tunnetasolla, herää toivo ja samalla syy selvittää asiat,

tulla itse mukaan auttamisprosessiin. Hyvä suhde avaa rikkaamman havainnoinnin ja tiedonvaihdon ja luo toiminnan mahdollisuuksia. Voidaan nopeasti siirtyä ammatilliselle tasolle, hahmottaa tilannetta ja sopia tavoitteista, periaatteista ja työnjaosta. (Heikkinen & Laine 1997; Lindqvist 1992, 78; Perlman 1957, 71; Särkelä 2001, 31–38; Tenkanen 1998.) “Ellei potilas tunne tulevansa kuuluksi hoitosuhteessa, ei muustakaan ole kovin paljon apua.” (Kantola 1997). Hoiva-ala on ennen kaikkea vuorovaikutustyötä.

Inhimillinen vuorovaikutus on monikerroksista. Sanallisten ilmaisujen alla ovat implisiittiset ja sanattomat, tilankäytössä, fyysisessä olemuksessa, asennoissa, liikkeissä, eleissä, ilmeissä ja kosketuksessa välittömästi välittyvät viestit. Ne kertovat, mitä kussakin tilanteessa "on", mitä olen ja tunnen, mitä nyt aion, mihin oletan meidän olevan menossa. On välttämätöntä, että työntekijä pystyy herkästi ja vivahteikkaasti lähettämään ja ottamaan vastaan tällaisia kehollisia ja emotionaalisia viestejä, kokemaan ja tulkitsemaan niitä oikein. Inhimillinen kokemus on se ydinprosessi, jonka ympärille auttamisen kokonaisuus rakentuu (Rauhala 1978, 287).

Kohtaamisen ja vuorovaikutuksen tulee onnistua tunteiden ja muun välittömän (implisiittisen) orientoitumisen tasolla. Sosiaalialan keskustelu on vuosien ajan suorastaan ylikorostanut tietoista reflektiivisyyttä (esim. Jussila 1998; Karvinen 1993a; Mutka 1998, 46–49; Suhonen 1995). Vasta viime aikoina on alettu todeta, että persoonallinen ja intuitiivinen tieto ja osaaminen on oikeastaan kaiken perustana (Yliruka 2000).

Sana hoiva (engl. caring) kätkee sellaisia merkityksiä kuin huolenpito, vaaliminen, myös lohtu ja huolehtiva osallisuus, vastuun kokeminen. Tämän-tyyppiset asiat ja viestit välittyvät ennen kaikkea tuntemisessa, sävyinä. Tärkeää ei niinkään ole mitä vaan *miten* sanoo, ilmaisee ja toimii. Auttamisvuorovaikutus on aina luonteeltaan yksilöllistä ja kontekstualisoitua, sitä ei voi tyhjentää abstrahoituihin periaatteisiin. Auttamistyön ydin on vastuu asiakkaasta tai potilaasta, eikä vastuuta voi kantaa, ellei ole kykyä kohdata toista tunne- ja kokemustasolla, tuntea kunnioitusta ja sitoutua ammatillisesti (Halldórsdóttir 1997; Kivinen ym. 1985). Empatia rakentaa siltaa autettavaan; hoitaja tulee potilaalle uskottavaksi, ensin ihmisenä ja siksi myös asiantuntijana. Auttamisen asiantuntija on sekä diagnostikko että hoivaaja. Siksi häneltä vaaditaan ennen kaikkea ihmisten todellisuuden asiantuntemusta (Pirttilä ym. 1996, 39). Intuitiivisten hoitajien kiinnostus kohdistuu potilaan kanssaolemiseen ja kohtaamiseen myös elämän arkiasioissa eikä pelkästään välitöntä hoitoa edellyttäviin asioihin (Nurminen 2000, 60).

Auttamissuhteessa on aina mukana laajempi konteksti. Autettavan ja auttajan kohdatessa he väistämättä tulevat toistensa elämäntilanteisiin. Auttamisen tarkoitus on vaikuttaa myönteisesti autettavan tilanteeseen (Rauhala 1993, 107). Sairaanhoidajan sanoin: “– – *ettei hoideta yksin sitä syöpäsairautta siinä lapsessa. Pitää nähdä sekin, että mitä se sairaus tuo sille perheelle, sille lapselle, niille vanhemmille, sitä ahdistusta, tuskaa, hätää pitäisi pystyä jollakin tavalla helpottamaan.*” (Pelttari 1997, 144). Työskentelyn perustana ovat asiakkaan subjektius ja tilanne (Jussila 1998, 149). Potilaan tai asiakkaan identiteetti ja ihmissuhdeverkko ovat sisällä vuorovaikutuksessa, ja työntekijä joutuu ottamaan ne huomioon jo ihmisarvon

nimissä ja luottamuksen saavuttamiseksi. Auttaminen ja hoito on "asetettava aina ihmisen tarinan kehyksiin." (Lindqvist 1985, 67). On tuettava autettavan osallisuutta niissä yhteisöissä ja organisaatioissa, joihin tämä tuntee kuuluvansa ja jotka hänen elämämpiirinsä ovat arjen sujumiselle välttämättömiä. Ylihoitajan sanoin: *"Pitäis kaiken aikaa osata niinkuin sijoittaa se ihminen; paitsi tässä ja nyt olevaan ympäristöön ja ihmissuhteisiin niin myöskin siihen historiaan ja siihen elämäntapaan mistä nää ihmiset tulee."* (Nousiainen 1998, 41–43, 46).

Sosiaalialan työssä, selvemmin kuin hoitotyössä, asiakkaan kontekstin ja elämänyhteyksien huomioon otto on ikään kuin sisäänrakennettuna, ja sitä on myös aina korostettu, onhan työn kohteena asiakkaan sosiaalinen tilanne. Koska auttajan ja autettavan positiot ovat erilaisia ja usein myös heidän kulttuuriset käsityksensä ja kokemustaustansa eroavat, on kuilu aina mahdollinen – ja sitä todennäköisempi, mitä etäisempiä osapuolet ovat taustoiltaan ja mitä vähemmän on aitoa kohtaamista ja myötäelämistä tunnetasolla. Asiantuntijakulttuuri ottaa vuorovaikutuksessa helposti yliotteen, joten kuilujen kuromiseksi umpeen tarvitaan tietoista ponnistelua ja harjaantumista. (Janhonen & Kuokkanen 1992b; Kääriäinen 1992; Sipilä 1996, 204; Virtanen 1992.)

Tavoitteena on, että potilaalle tai asiakkaalle palautuu ote elämään ja sen toimiin. Voidakseen tuntea, että elämä on hallussa ja omaa, ihminen tarvitsee toimintakyvyn kokemusta, "to have a life is to have a sense of agency" (Liaschenko 1997, 27). Yksilön elämä ja identiteetti jäsenyivät aikarakenteina ja koettuina rutiineina, joissa toteutuvat yhteydet toisiin ihmisiin ja työhön, vapaa-aikaan sekä arjen isompiin ja pienempiin projekteihin. Sairastuminen tai muu elämäntilanteen murros rikkoo aikarakenteen ja rutiinit ja niiden sanattomat tunne- ja toimintamallit, siis yksilön toimijuuden edellytykset – tämä juuri on potilaaksi tai asiakkaaksi joutumisen määrittäjä. Jotta auttajalle voisi avautua "potentiaalisten toimien maisema", hän tarvitsee tunnepohjaisen myötäelämisen lisäksi faktatietoa potilaan tai asiakkaan arkea ja elämäntilannetta kannattelevista pyrkimyksistä ja ihmissuhde- ja toimintarakenteista. (Karvinen 1993b; Liaschenko 1997; Matikka 1992.) Yllättävä elämänmurros aiheuttaa ahdistusta ja tunnekaosta. Auttaja joutuu selvittämään, mitä autettava itse tietää omasta tilanteestaan ja ongelmistaan ja miten hän niihin suhtautuu, hänen tunne-elämänsä ja minäkuvansa tilaa, millaisen roolin hän on itselleen omaksunut jne. (Kiviniemi 1982, 86–87.)

Kun autettava kokee ja näkee, että näistä hänen identiteetilleen tärkeistä asioista kannetaan huolta, pelko ja ahdistus elämänrakenteen hajoamisesta hellittää ja toivo vahvistuu. Tukemalla konkreettisesti toimijuutta ja identiteetin ehtoja auttaja voi tehokkaasti vauhdittaa potilaan tai asiakkaan omaehtoista aktiivisuutta tilanteen korjaamiseksi. *Eksistentiaalisen osaamisen* haasteita kuvastaa mm., että niin sosiaali- kuin terveydenhuollon työn psyykkisinä rasisitustekijöinä mainittiin useimmin (1/3 vastaajista) asiakkaiden moniongelmaisuus ja työhön liittyvä kiire, muina kuormitussyyinä nousivat esille asiakkaiden tunteiden vastaanottaminen ja käsitteleminen, motivoitumattomat asiakkaat sekä se, ettei asiakkaiden tilassa tapahdu pitkään aikaan muutoksia parempaan (Elovainio & Lindström 1993).

Huolenpito tarkoittaa myös vastuun ottamista, tiettyihin arvoihin ja moraliin sitoutumista. Jo hyvinvointia, sairautta ja elämänongelmia koskevat käsitteemme sisältävät paitsi asiointilan kuvauksia myös eettisiä arvostuksia ja tavoitteita, ja ne sisältyvät potilaiden ja asiakkaiden asemaa sekä alan työntekijöitä koskeviin lainsäädöksiin (Kalkas ja Sarvimäki 1996; Lindqvist 1985, 89). Eettisen ymmärryksen ja pohdinnan haaste nousee yhä akuutimmaksi sekä hoito- että sosiaalialan asiakastyössä, mm. säästöpainneiden ja asiakkaiden oikeuksien korostumisen vuoksi. Haasteet koskevat sekä järjestelmää ja palveluiden organisointia että arkityötä. Miten neuvotella asiakkaiden kanssa ja ohjata heitä sairauteen, elämään ja kuolemaan, elämäntapoihin, ihmissuhteisiin ja toimeentuloon liittyvissä eettisissä ongelmissa?

Kun auttajan arvomaailma ja identiteetti ovat asianmukaisia, oikeutuksen ja velvollisuuden sisäiset viestit vaikuttavat välittöminä nopeissakin työtilanteissa. Eettinen ulottuvuus, pyrkimys asiakkaan hyvinvointiin, ohjaa intuitiota ja kohtaamista. Kokeneen sairaanhoitajan sanoin: *”Intuitio syntyy dialogissa itseen ja omaan arvomaailmaan”* (Nurminen 2000, 84).

Eettisyyden ”hiiva” ruokkii asiantuntemusta ja ammattipersonaa usealla tavalla. Se syventää moraalista pohdintaa (mikä kulloinkin on oikein ja väärin), auttaa näkemään omaan asiantuntijuuteen ja vaikuttamiseen liittyvää inhimillistä ja moraalista vastuuta ja selkeyttää ja rikastaa identiteettiä. Eettiset sitoumukset, ts. käsitykset hyvästä vaikuttavat sekä siihen, mitä asiantuntija havaitsee ja tulkitsee kussakin asiakkaassa ja tämän tilanteessa, että siihen, miten hyvin auttaja oppii tunnistamaan itseään ja omia rajojaan. Tämä on tärkeä näkökohta. Eettinen kapeus tai sokeus on luonteenomaista niille sairaanhoitajille, jotka eivät kykene kunnolla havaitsemaan laadullisia kliinisiä erotteluja potilaan tilan muuttuessa lähellä kuolemaa (Benner ym. 1999, 47, 208–210).

2.4.2 Empatia: osallisuuden ja etäisyyden vuorottelu

Seuraava tutkimuksen osatehtävä kohdistuu hoivatyön perusprosessiin. *Miten tavoittaa autettavan kokemus? Miten auttaja varmistuu, että hän on tajunnut oikein asiakkaan tilan ja siihen liittyvät mahdollisuudet?*

Empatia tarkoittaa elämyksellistä samastumista toiseen: tahtoa ja kykyä paneutua toisen tunteisiin, ajatuksiin ja toimintatapaan altruistisella tavalla. Se on ”kykyä virittyä omassa tunnekokemuksessa samaan elämykseen, joka toisella ihmisellä on tässä ja nyt” (Lindqvist 1992, 73–74). Empatiassa vuorottelevat välitön tunneosallisuus ja refleктоiva etäisyydenotto, ”tuorein silmin katselu”.

Osallisuus tilannekartoituksen perustana

Asiakkaan voimavaroja ei voi tunnistaa pelkin faktatiedoin. Auttajan tulee intuitiossa saada kosketus toisen yksilölliseen elettyyn elämäkokonaisuuteen. *”Se on vastavuoroisessa kohtaamisessa syntyvää, tunne siinä kohtaamisessa ... uskallan mennä potilaan kokemaan maailmaan ja kokea miltä potilaasta tuntuu. – – Tavallaan tunnen sen oman sisäisen tunteeni kautta ... se on kuin heijaste potilaan sisäisestä tunteesta ja olemuksesta...”* (Nurminen 2000, 67, 91). Auttajan läsnäolo ja osallisuus

luo inhimillisen tilan, jossa asiakkaan on mahdollista ilmaista tunteitaan ja tilannettaan. Työntekijä toimii ikään kuin peilinä, joka kutsuu asiakasta tai potilasta katsomaan itseään. Näin asiakas tavoittaa resursseja identiteettinsä ja toimintakykynsä vahvistamiseksi. Miten auttaja pääsee toisen "sisälle" ja tavoittaa hänestä intuitiivista tietoa? Tämän selvittäminen jäsentää samalla väitettä, että auttamistyössä persoona on tärkein väline.

Empatia on sisäänrakennettuna ihmisenä olemiseen, sillä ei voi olla tietoisuutta ilman intersubjektiivisuutta. Myös itsereflektointi perustuu tähän dialogisuuteen (Thompson 2001). Aidon empatian toteutuminen ei kuitenkaan ole itsestäänselvää. Osapuolet havainnoivat toista kumpikin oman kokemismaailmansa ehdoin. He eivät välttämättä ymmärrä ja määrittele asiakassuhdetta tai hoitotilannetta samalla tavoin. Asiantuntija on omaksunut ammatillisen tietovaraston ja tietyt tavat tulkita yhdet asiantilat ongelmiksi ja sivuuttaa muunlaiset. Asiakkaalle nämä ajattelutavat ja luokitukset eivät ehkä ole itsestäänselviä tai edes käsitettävissä (Sipilä 1996, 196–198).

Valmiin diagnostisen käsitejärjestelmän tai muun luokituksen valossa asiakas on erillinen kohde, tapaus, ja tiedonkeruu kohdistuu esimerkiksi mahaahaavaan, masennuksen oireisiin tai luki-häiriöön. Elämänyhteyksien kokonaisuus, jossa oire tai ongelma saa paikkansa ja mielekkyytensä, ohitetaan. Tällaisesta suhteesta, jossa subjekti kohtaa toisen objektina, filosofi Martin Buber käyttää termiä *Minä-Se* -suhde. Minälle *Se* on jotakin esineistettyä ja sellaisena hajotettua, rajattua, luokitettua. Tosiasiassa avuntarvitsija ei ole passiivinen esine, vaan yksilösubjekti. Inhimillinen kosketus suo tuntuman ja tietoa kokonaisuudesta, josta ongelma ja oireet kertovat. *Minä-Sinä* -suhteessa toinen on subjekti, jota ei ennalta hajoteta eikä luokiteta: "Kun joku sanoo Sinä, hänellä ei ole mitään objektina. -- Sinä ei rajoitu." (Buber 1993/1923, 26, 40).

Empatian lähtökohta on sanaton ja avoin: "Yhteys Sinään on välitön. Minän ja Sinän välillä ei ole mitään käsitteellistä, ei ennakkotietoa eikä kuvittelua --" (mts. 34). Auttamistyötä tekevien kannalta tärkeä on Buberin havainto, että modernina aikana ihmiselle on tullut tavaksi jakaa elämä suhteessa kanssaihmiin kahteen rajattuun alueeseen: instituutioihin (tavoite- tai asiaorganisaatioihin) ja tunteisiin, tai toisin ilmaistuna *Se*-alueeseen ja *Minä*-alueeseen. Instituutiot ovat "ulkoista" ja tunteet "sisäistä" (Buber 1993/1923, 67). Läsnäolo tarkoittaa välitöntä tunteissa tapahtuvaa kohtaamista.

Minä-Sinä-suhteessa yhteys on molemminpuolinen, ja oikeastaan vasta kohtaamalla Sinän minä voi kohdata itsensä. "Perussana *Minä-Sinä* voi tulla sanotuksi vain koko olemuksella. Perussanaa *Minä-Se* ei koskaan voida sanoa koko olemuksella. -- Tullessani Minäksi sanon Sinä." (mts. 25, 28).

Empatialla on rajansa, toista ei voi tavoittaa kokonaan. Kuten E. Levinas toteaa, välitön osallisuus sisältää sen, ettei toista voi tematisoida ja asettaa kohteeksi, ei myöskään kielen tai käsitteiden rajaamaksi. "Todellisuudessa juuri oleminen on kaikkein yksityisintä. Eksistenssi on ainoa asia, jota en kykene välittämään. Voin kertoa siitä, mutta en jakaa olemassaoloani. -- Sosiaalisuudella ei näin ollen voi olla samaa rakennetta kuin tiedolla." (Levinas 1996, 58–60).

Voi kysyä, onko keskinäinen inhimillinen osallisuus asiakastyössä aina mahdollista tai edes toivottavaa. Esimerkiksi sosiaalitoimen asiakkaaksi voi

joutua henkilö, joka haluaa vältellä pakkotoimia ja siksi pitää piilossa suuren osan elämästään. Toisaalta, ilman edes jonkinmoista keskinäistä luottamusta, ei auttamissuhde voine onnistua, ja luottamus edellyttää myönteistä tunnesidettä ja ymmärretyksi tulemisen kokemusta (Granfelt 1993).

Välitön eläytyminen ja objektivointi

Alfred Adlerin määrittely sosiaalisuustunteesta ilmaisee empatian idean kauniisti: "To see with the eyes of another, to hear with the ears of another, to feel with the heart of another." (Ansbacher & Ansbacher, 1964, 135–136). Auttaja tavoittaa tunnehorisonteissaan toisen kokemistapaa ja tapaa ymmärtää asioita (Rauhala 1974, 147–188). Empatiassa elämykselliset laadut kuvallisina, kehollisina, emotionaalisina, tiedollisina jne. viriävät käyttöön välittöminä.

On oletettu, että empatiaprosessi tapahtuu neurologisesti "ikään kuin kehon piirissä" (Damasio 2003, 112–114). Empatiassa aivokuori ja otsalohko viestivät suoraan kehoa aistiville aivoalueille, jolloin vastaavat liikkeet simuloituvat. "Ikään kuin" -välitystä hoitavat erityiset peilineuronit. Mekanismin suuruus selittäisi eläytyvien tunteiden ja niiden muutosten tavattoman nopeuden ja osittain sen, miksi empatiatunteet eroavat laadultaan subjektin omien emootioiden kokemuksista. Empatiatunteet ovat ikään kuin keveämpiä perustaltaan, ja (ehkä) helpommin objektivoinnin kohteiksi irrottuvia. Esimerkiksi toisen pelko-emootio koetaan itsessä siten, ettei olla tuon pelon vallassa.

Empatian tuottamat tunteet ja tuntemukset eivät siis ole samoja kuin toisen kokemat, ne alkuperäiset. Vaikka toisen tuntemuksia tunnetaan, niitä samalla katsotaan tuorein silmin. Empatiassa on aina mukana kommunikatiivinen ulottuvuus. Koettua toisen kokemusta voidaan myös ilmaista vuorovaikutuksessa, sanattomasti ja sanallisesti ja näin varmistaa, että empaattinen prosessi on toden mukainen. (Dymond 1949; Harman 1986; Kalkas ja Sarvimäki 1996; Särkelä 2001, 41–42.) Läsnaolon ja etäännyttävän analyysin dialektiikassa asiakkaan avuntarpeet täsmentyvät objektiivisiksi lähtökohdiksi auttamistoimille. Asioita, jotka muutoin voisivat jäädä ilmaisematta ja "mykiksi", nostetaan empatian avulla reflektion piiriin ja vastuullisen muuttamisen kohteiksi.

Auttaja ymmärtää toista välittömän eläytymisen ja intuition eväin, silti hän on ulkopuolinen. Ymmärtämisen tulee jo ammatillisuuden vuoksi olla luonteeltaan objektiivista ja intersubjektiivisesti ilmaistavaa (Rauhala 1974, 98–99). Tässä liikumme tutkimukseni ytimessä. *Henkilö ei voi tehdä auttamistyötä tuloksellisesti, jos hänen edellytyksensä aktualisoida omassa "sisämaailmassaan" toisen tunne- ja muita ymmärtämishorisontteja sekä käsitellä niitä avoimesti ovat puutteellisia tai vääristäviä.*

Empatiatapahtuman luonne voi vaihdella. Se voi olla sensuaalista, eletyn ruumiini passiivista assosioitumista toisen eletyn ruumiin kanssa, se voi sisältää toisen asemaan asettumista mielikuvissa tai se voi olla eettistä vastuuta toisen kasvojen edessä (Thompson 2001). Välittyvät tuntemukset ja tiedot ovat ensisijaisesti sanattomia, draaman tapaan välittömästi kuvina, tunteina, toimintana, tapahtumaketjuina ilmeneviä, mutta myös kieleen artikuloituvia. Empatian osuvuus edellyttää kokijaltaan sisäisen ympäristön aitoutta, avoimuutta,

herkkyyttä, vivahteikasta tunnerekisteriä ja – ainakin ammattiauttajalta – jäsen-
tynyttä kielentajua ja ilmaisutaitoa.

Empatia kommunikointina tarkoittaa osallistumisen ja etääntymisen vuorottelua. Kohtaaminen tunnetasolla on osallisuutta ja ei-rajaaamista. Tarkastelu loitolta mahdollistaa kokemuksen objektivoinnin, jolloin voidaan nimetä, rajata ja työstää sitä, mikä välittömässä kokemuksessa osoittautui todeksi. Tällaisessa dialektiikassa löydetään ne kuvaustavat ja käsitejärjestelmät, jotka ovat oikeutettuja ja päteviä juuri tietyn asiakkaan ongelmassa, elämänyhteyksissä ja tilanteessa. ”Vasta kun esineet (oliot) tulevat meille Sinästä Se-muotoon, tulevat ne koordinoitaviksi. Sinä ei tunne mitään koordinaattisysteemiä.” (Buber 1993/1923, 54). Buber myös toteaa nasevasti asiantuntijalle tärkeän haasteen kehittää jatkuvasti omaa käyttöteoriaa koskettamalla ilmiötä suoraan: ”Ei siinä laissa, joka myöhemmin johdettiin ilmiöstä, vaan ilmiössä itsessään välittyy sen olemus” (mts. 65).

Ei ole syytä väheksyä empatiaproessin tiedollista puolta. Sairastuminen tai muu elämänmuutos on yhteydessä tiettyihin kokemuksiin ja tilanne-ehoihin – sillä on mielekäs paikkansa kokonaisuudessa. Hoiva-ammattilaisen taitoa on, että hän osaa soveltaa teoriatietoa elävän elämän yhteyksissä. Ilman sisältö-asiantuntemusta auttaja jää ainakin osittain ”sokeaksi” ja avuttomaksi. Osuvat teoriakuvaukset täsmentävät auttajalle ongelman luonnetta ja niin ollen edistävät tunnetason eläytymistä.

Vastavuoroisuus (dialogi) tarkoittaa vastaamista. Esimerkiksi sääntöjen mekaaninen noudattaminen tai näennäinen keskustelu eliminoi responsiivisuutta eli vastaamisen mahdollisuutta (Mönkkönen 2002, 38–40). Inhimillisen kohtaamisen toteutuminen on usein vaikeata mm. sosiaalitoimistossa. Asiakkaan tai potilaan kohteellistamisen riski on suuri mm. vaikeiden mielenterveysongelmien kanssa työskenneltäessä Ote potilaan kirjeestä: ” – – *terapeuttien tapa luokitella ja diagnosoida on ihmisarvoa alentavaa. – – käyttää auktoriteettiaan ja koulutustaan väärin, oman rajoittuneisuutensa jyräämiseksi toisen kärsittäväksi*” (Kiikkala 1998). Psykkisiä ongelmia hoidetaan lisäntyvästi lääkkein. Aiheellisesti voi kysyä, onko se (tai laajemmin medikalisaatio) ”laillistettu” tapa välttää aitoa kohtaamista ja torjua potilaan ihmisarvo?

Turvallisuuden tunne on kohtaamisen ja vuorovaikutuksen välttämätön ehto. Luottamuksellisuus ja totuudellisuus, auttamissuhteen perustat, kehkeytyvät sen mukaan, millainen on auttajan uskottavuus ihmisenä ja ammattinsa taitajana. Kyse on paljossa siitä, miten totuudellinen hoitaja pystyy olemaan suhteessa itseensä (Lindqvist 1985, 100–101, 127–129). Sisäisen autenttisuuden ja rehellisyyden ylläpitäminen on vaikeaa, jos työyhteisön sosiaalipsykologiset tekijät tukahduttavat työntekijöiden tunteita, ajatuksia ja keskinäistä vuorovaikutusta. Hoivatyössä yllättävät, jopa epäjärjestyttä luovat tilanteet ovat mahdollisia ja todennäköisiä, ja juuri niissä tarvitaan toimivaa intuitiota ja sisäistä rehellisyyttä. Terve itseluottamus ja epävarmuuden sieto ovat auttajalle välttämättömiä.

Hoivatyössä Minä-Sinä-suhde ja ”imeytyminen” asiakkaan maailmaan johtavat helposti ”ihottomuuteen”. Oman persoonan käyttö voi olla kuormittavaa. (Lindqvist 1996.) Liiallisen osallisuuden seurauksena työntekijä menettää

objektiivisuutensa, autettavan subjektiiviset tarpeet nousevat kaikenkattaviksi ja auttamisen tavoitteet jäävät toissijaisiksi (Benner ym. 1999, 192). Taitavan auttajan osallisuuden aste vaihtelee huomattavasti asiakkaan ongelman mukaan (mts. 175). Ankkuriton auttaja herättää asiakkaassa turvattomuutta.

Empatiatapahtumien monikerroksisuuteen liittyy *transferenssin* ilmiö: potilas tai asiakas kohdistaa auttajaansa tiedostamattaan muualta peräisin olevia tunteitaan (Freud 1964, 377–392; Rauhala 1978, 80, 100–117). *Vastatransferenssissa* terapeutti siirtää omia, muualta peräisin olevia tunteita auttamissuhteeseen. Itsetuntemus sekä oman mielentilan ja omien rajojen tunnistaminen ovat auttajalle välttämättömiä, ja tämä koskee varsinkin vastatransferenssia, joka voi helposti vääristää potilaan kohtaamista, kuuntelua ja arviointia (Kari 1994). Tärkeää on, että auttaja kykenee säilyttämään oman identiteettinsä selkeänä.

Kolonisoiva "empatia", tunnetyö ja asiantuntijuuden rakenteet

Vuorovaikutukseen perustuvassa työssä ovat tunteet pelissä, molemmin puolin. Vakavan sairauden yllättäessä voi pelon ja paniikin liennyttäminen pelastaa hengen, sillä ahdistus on iso riski heikossa kunnossa olevalle potilaalle (Benner ym. 1999, 332). Raivon tai itkun valtaama asiakas on osattava ensin rauhoittaa, jotta varsinainen ongelma kuten vaikkapa toimeentulotuen haku saadaan hoidetuksi. Auttamistyötä tekeviin kohdistuu tavallista enemmän tunneperäisiä reaktioita eikä palaute läheskään aina ole objektiivista. On tärkeää, etteivät vaikutukset työntekijässä jää tiedostamattomina hämärtämään hänen itsekuvaansa ja heikentämään empatian edellytyksiä. Työntekijän on syytä toistuvasti käsitellä omiin tunteisiin ja identiteettiin liittyviä asioita, yksin ja kollegoitten kesken tai/ja esimerkiksi työnohjauksessa. Asiakassuhteessa tunnetyön lajeja ovat mm. luottamuksen rakentaminen, rohkaiseminen, identiteetti- ja itsetuntyö, auttaminen sopeutumisessa elämänkulun muutokseen, sairauteen sopeuttamistyö ja hoitotoimenpiteeseen valmistaminen. (Molander 2003; Tuomi 1992, 6–38, 115–116; Virolainen 1995, 75–83.)

Auttajan on arvioitava, paljonko ongelman ratkaiseminen vaatii tietoa autettavan persoonasta ja elämänyhteyksistä. Näiden tietojen liiallisuus voi monimutkaistaa asioita ja hämärtää tavoitteita. Haavan laastarointi ei edellytä elämäkerran yksityiskohtaista selvittelyä, edes asiantuntija-aseman pönkittämissä nimissä. Harkinta on välttämätöntä erityisesti monikulttuurisissa yhteyksissä. Silloin ongelman hahmottaminen voi vaatia perusteellistakin sosiokulttuurista opiskelua. Eettisyys, kyky mieltää oikean ja väärän perusteita, kehittyy empatian tuella, tunnekokemusten ja tiedollisen oivaltamisen dialektiikassa. Varsinkin vaikeissa auttamistilanteissa on oltava avoin uusille, myös yllättäville ratkaisuille. Itsenäinen ammattietos on tarpeen, kun työntekijä joutuu puskuriksi asiakkaan ja institutionaalisten normien väliin. Rehelliset tunteet ja niiden aito ilmaisu säilyttävät inhimillisen yhteyden silloinkin, kun asiakas toimii "väärin" ja kun on pyrittävä muuttamaan asiakkaan "erikoisia" käsityksiä (Ros-tila 1988; Tuomi 1992, 51, 79).

Empatia onnistuu vain, jos tunteet ja ajatukset nousevat autettavan eivätkä auttajan omasta tilanteesta tai itsekkäistä motiivista (Hoffman 2000, 4,

30). Tämä on tärkeä erottelu. Liian pehmeä ja tunnevaltainen lähestymistapa ja ylimalkaan tunteiden eriytymättömyys estävät pätevän empatian. "Totalisoijat" ja "kolonisoijat" sijoittavat toiseen oman viitekehänsä arvoja, uskomuksia ja kokemuksia ja ovat siten epäasianmukaisesti läsnä toisen ihmisen elämässä. Yliempaattisuus ei ole empaattisuutta (Hamrick 2000).

Auttajalta vaaditaan pätevää itsetuntemusta, omien rajojen ja tunnereaktioiden tajua, kykyä ymmärtää omien toimien seurauksia. Eettisyyden sisällön voi tiivistää terveeksi ja toimivaksi itsekritiikiksi (Lindqvist 1985, 53). Ekspertti osaa käsitellä omia ja toisen tunteita intuitiivisesti, varsinaisen työskentelyn ohessa. (Benner ym. 1999, 117; Tuomi 1992, 110–111.)

Olen jäsentänyt sosiaali- ja terveysalan vaatimaa osaamista ja asiantuntijuutta ennen kaikkea asiakkaan/potilaan näkökulmasta ja tiivistänyt asian ydintä vuorovaikutuksen ja empatian tarkasteluun. Asiakslähtöisyys on helppo hyväksyä periaatteena, mutta käytännössä sitä on usein vaikea toteuttaa. Autettavan kunto tai elämäntilanne voi estää aktiivista vuorovaikutusta ja autettavan autonomiaa. Asiantuntija tunnistaa ja määrittelee asiakkaan ongelmia: tiedon käyttöön liittyy valtaa. Usein asiakkaat odottavat valmiita asiantuntevia vastauksia ongelmiinsa. Aito asiakslähtöisyys kuitenkin perustuu dialogiin ja valmiista luokituksesta luopumiseen. Asiakastilanne ja -identiteetti määrittävät ensi sijassa sairauden tai ongelman kautta, asiantuntijakäytännöissä. Tiedolliset hierarkiat lukitsevat osapuolten vastavuoroista avointa tilaa, estäen tasavertaista dialogia. Terveystieteiden tutkimus on muutamassa vuosikymmenessä laajentunut rajusti, sen instituutioasema on vahva ja asiakas mieluusti "ulkoistaa" ja biologisoi ongelmansa lääketieteellisen auktoriteetin hoidettavaksi (medikalisaatio). (Eriksson 2002; Mönkkönen 1996; 2002b; Tuomainen ym. 1999.)

Hoito- ja palvelujärjestelmien rakenteet ja toimintatavat määrittelevät työntekijöiltä vaadittavaa osaamista, samoin ammattikuntien piirissä elävät perinteet ja käsitykset. Asiantuntijuuden erikoistuminen, tieteellistyminen ja sen rakenteiden vahvistuminen lisäävät paitsi tiedollista osaamista myös itseriittoisuuden, vallankäytön ja asiakkaan itsemääräämisen supistumisen riskiä. (Mönkkönen 2002, 53–59.) Järjestelmä- ja asiantuntijalähtöinen toiminta on taipuva asettamaan asiakkaan kohteeksi eikä yhteistyökumppaniksi. Mm. toimeentulotuen tai lastensuojelun asiointi on yleensä jo rakenteellisesti ja kulttuurisesti määräytyneet alistavaksi ja kontrolloivaksi, ja asiakkaat kokevat usein olevansa altavastaajia (Ketola & Kevätsalo 1994, 48–55; Rostila 1988). Aito empatia käy mahdolliseksi vasta, kun kumpikin osapuoli pitää yllä dialogista orientaatiota ja pääsee vaikuttamaan.

3 INTUITIO, ASIANTUNTIJUUS JA TARJOUMIEN TEORIA

Sosiaali- ja terveysalan opiskelijavalinnassa seulotaan tulevia asiantuntijoita, siksi valintakriteerien tulee kohdistua asiantuntijuuden kehittymisen edellytyksiin. *Miten asiantuntijuus kehittyy käytännössä?* Seuraava laaja jakso pureutuu tähän kysymykseen. Tarkastelen ensin käytännön ongelmanratkaisun, intuition ja asiantuntijuuden kehittymisen pääpiirteitä. Intuitio on perusprosessi, keskeinen niin arjessa kuin asiantuntijan toiminnassa. Jakson pääaiheena esittelen James J. Gibsonin tarjoumien teoriaa, jota olen täydentänyt eri lähteisiin perustuvalla tunnetekijöiden teorialla. Katson, että intuition ilmiöt ja asiantuntijuuden kertyminen saavat tällä tavoin osuvaa ja hedelmällistä valaisua.

3.1 Ongelmanratkaisu ja intuitio

3.1.1 Ongelmanratkaisun vaiheet

Asiantuntijan ote ja kehittymiskyky mitataan haastavissa ja vaikeissa työtilanteissa. Ekspertti kohtaa ja ratkoo työssään eri tasoisia ongelmia.

John Dewey tarkasteli tutkivan toiminnan logiikkaa ja etenemistä useissa teoksissaan. Pragmatismen filosofian, jonka tunnetuimpia nimiä Deweyn ohella olivat C. Peirce ja W. James, lähtökohta ei ollut käsitteellis-systemaattinen, vaan elävä, käytännöistä lähtevä tutkiminen ja toimijoiden kokemukset (Rochberg-Halton 1987). Näkökulmakseen ongelmaratkaisuun Dewey otti arjen elämäntilanteet, mikä on hedelmällistä myös tässä yhteydessä. Dewey määritteli tutkimisen tapahtumasarjaksi, jossa alkuun epäselvä tilanne muuntuu selkeäksi siten, että siihen sisältyvät osatekijät ja niiden suhteet löytävät paikkansa ja tilanne koetaan jälleen eheäksi (Dewey 1938, 104–105).

Ensin on tunne vaikeudesta, jäsentymätön tarve tehdä jotain; on jotakin, mikä vaatii selvittämistä. Huolen tunne suuntaa havainnointia, ounasteluja ja alustavaa selvittelyä, kunnes selkiää tietty ongelma, johon ratkaisuyritykset kohdistuvat. Nyt voidaan hankkia täsmällisempää tietoa, sellaista, mikä auttaa

tilanteen analysointia, hypoteesien tarkentumista, ratkaisujen kokeilua ja mahdollista muuntelua, ja sitten oikeaksi osoittautuvien toimien toteutusta. Nimenomaan *tilanteen tietty laatu* ja siitä määrittäytyvä ongelma ovat sekä tutkimisen lähtökohtana että tutkimisen prosessin ja tuloksen kontrollina. Tilanne-termi tarkoittaa sitä kokonaisuutta, jossa ovat toisiinsa kietoutuneina toiminnan konteksti, kohde, subjekti ja näitten keskinäissuhteitten kvaliteetit. (Dewey 1938, 105; 1999, 207; Rochberg-Halton 1987.) Voidaan käyttää myös yleistermiä eliöympäristö-systeemi (Järvilehto 1993). Tämä käsite osoittautuu jäljempänä keskeiseksi. Hoivatyössä kohteena on potilaan tai asiakkaan ongelman poistaminen tai lievittäminen; ongelma on aina osa laajempaa kokonaisuutta, jossa mukana ovat asiakas-subjektin lisäksi tämän elämäntilanne ja -rakenne sosiaalisine suhdeverkkoinen, mutta myös auttaja-subjekti, hänkin omassa sosiaalisessa ja ammatillisessa kontekstissaan.

Kuten Dewey (1999, 212) toteaa, "tieto on tulosta toimenpiteistä, joilla ongelmallinen tilanne muutetaan ratkaistuksi." Sitaatti viittaa samalla asiantuntijuuden kehittymisen perusprosessiin. Osaaminen kertyy haastavissa tilanteissa, joissa toimija kerta kerralta testaa, korjaa ja rakentaa edelleen asianmukaisia toiminta- ja selitysmallejaan. Asiantuntijan käytännöllis-tutkiva työskentely- ja oppimistapa noudattaa pragmaattisen filosofian totuuskäsitystä: totuus paljastuu koettelemalla idean, tiedon tai menettelyn toimivuutta käytännössä.

Dewey painotti emotionaalisten tekijöiden olennaista merkitystä ongelmanratkaisun suuntaamisessa. Perustava asia on, millaisen tunneviestin ja minkä sisältöisen "huolen" ongelmatilanteen käynnistävä epävarmuus virittää. Jotta asiantuntija voisi edetä kohti oikeita ratkaisuja, on välttämätöntä, että hypoteeseja viriää aktiivisesti ja oikeansuuntaisina. Älyllinen prosessointi tulee seuraavaksi ja sen ainoa tarkoitus on jäsentää ongelman rakennetta toimintaa varten. (Buckingham 2000; Dewey 1999, 197–198.)

Deweyn mukaan ratkaisua vaativia koettuja tilanteita on kahden tyyppiä: niitä, jotka syntyvät aiemman älykkään ja tiedostetun toiminnan tuloksena, ja niitä, jotka kehkeytyvät tarkoittamatta, ilman ennakoitua ja valmistautumista. Kuilu on ylitettävissä: "tieto on ainoa tapa tehdä alkujaan sokeasta toiminnasta ymmärtävää toimintaa". (Dewey 1999, 212–214.) Ymmärrys auttaa suuntaamaan tekoja ja niiden seuraamusten tulkitsemista.

Edellä sanottuun sisältyy ajatus, että niin arkielämässä yleensä kuin asiantuntijan työssä intuitio on olennaisen tärkeää. Hoiva-alan tutkimuksessa korostetaan intuition ja ns. hiljaisen tiedon merkitystä, mutta näiden aiheiden empiirinen ja käsitteellinen tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä (Metsämuuronen 2000; Nurminen 2000, 17, 21).

Asiantuntijuuden kehittymisen tarkastelun taustaksi esittelen ongelmaratkaisun vaiheita hoivatyössä. Kulloisenkin työhaasteen vaatima toiminta voidaan tiivistää kolmeksi vaiheeksi (Anttila ym. 2001, 51; Karvinen 1993b; Perlman 1957, 53–63; Richmond 1917; Roper ym. 1992; Stanton, Paul & Reeves 1990):

- A. *Tilanneselvitys*: alkukommunikointi ja tiedonkeruu, ongelmien tunnistaminen, diagnoosi ja auttamistarpeiden jäsentäminen/työn kohteen rajaaminen.¹
- B. *Suunnittelu*: tarpeiden tärkeysjärjestys ja tavoitteiden asettaminen, toimenpiteistä ja menetelmistä päättäminen.
- C. *Toimeenpano*: auttamistoimet ja niiden seurausten ja merkityksen arviointi.

Etenkin hoitotyön puolella on tapana mainita arviointi erikseen, jolloin vaiheita on neljä, toisinaan lisäksi erotetaan hoitodiagnoosi ongelma- ja tarvekartoituksesta, jolloin prosessi jäsenyy viiteen osaan (esim. Stanton & George 1990; Yura & Walsh 1988). Tärkeää ja välttämätöntä on saada asiakas – mikäli mahdollista – aktiiviseksi toimijaksi ja vuorovaikutuksen osapuoleksi. Päämääränä on saada asiakkaan elämäntilanne muuttumaan, niin että hän entistä paremmin selviytyy yhteiskunnassa itsenäisesti.

Se, mitä asiakas tarvitsee tullakseen autetuksi, ei ole aina yksiselitteistä. Henkilön *kokema* tarve ei ole sama asia kuin se, mitä tarpeita hän *ilmaisee*. Edellisten kanssa ei läheskään aina käy yksiin *normatiivinen*, instituution määrittämä avuntarve. Edelleen, *asiantuntijan tulkinta* tilanteesta voi poiketa kaikista edellisistä. Siksi asiakkaan tulisi voida aidossa vuorovaikutuksessa osallistua tilanteen ja tavoitteiden määrittelyyn. (Ketola & Kokkonen 1993, 112–114.)

Ongelman tunnistus ja rajaus selkeyttävät toimintasuunnitelmaa: mitä on tehtävä (tavoitteet ja niitten tärkeysjärjestys), miten toimitaan (menetelmät) ja missä todennäköisessä aikataulussa. Suunnittelu lähtee asiakkaan avuntarpeesta ja voimavaroista – on tärkeää, että asiakas ottaa tavoitteet omikseen (Anttila ym. 2001, 54; Pelttari 1997, 211).

Suunnitelman toimeenpano ja arviointi on yhteistoimintaa. Asiakas on aktiivinen osapuoli ja mukana päätöksenteossa. Tämän vuoksi autettavan on tiedettävä asioista riittävästi, ja hänen tulkintansa tilanteesta ja ongelmista tulisi olla samansuuntainen kuin asiantuntijan. Informointi ja keskinäinen neuvonpito ovat tarpeen myös silloin, kun ilmaantuu uusia ongelmia ja tarpeita, ja arvioinnin perusteella muokataan tavoitteita ja toimenpiteitä. Asiantuntijalle asetettava kriittinen haaste koskee sitä, miten pätevästi, monipuolisesti ja vakaasti hän pystyy tunnistamaan muutoksia ja arvioimaan niitä. Ilmiökentän tuntemus sekä kokemukseen perustuva tietotaito luovat vertailupohjaa. Kehittynyt asian-

¹ Kirjaimellisesti diagnoosi tarkoittaa taudin luokittamista tiettyyn sairauslajiin ja liittyy lääkärin työhön. Termiä käytetään myös muilla asiantuntemuksen aloilla puhuttaessa "vianetsinnästä" eli oireanalyysistä ja toimenpidetarpeiden määrittelystä. Diagnoosi on ajattelua ongelmanratkaisun näkökulmasta. Diagnostinen asiantuntija tuntee ongelmien luokitusjärjestelmät ja osaa soveltaa niitä. (Hacker 1981, 204–225; Perlman 1957, 164–182; Pirttilä ym. 1996, 35.) Hoitotyön diagnoosit koskevat potilaan tilaa ja tarpeita, oireita ja viitteitä ongelmista, toimintakykyjä. (Anttila ym. 2001, 52–53; Yura & Walsh 1988, 45–47). Sosiaalinen diagnoosi on tutkimus, joka määrittää mahdollisimman tarkkaan tietyn asiakkaan ongelman, sosiaalisen tilanteen ja persoonallisuuden sekä voimavarat ja riskit, alan klassikon Mary Richmondin (1917, 51–63, 360–361) mukaan. Jos ilmiökentän kategoriat eivät rajaudu yksiselitteisesti, valmis luokitusjärjestelmä aiheuttaa ennalta lokeroinnin ja leimaamisen riskin. "Diagnosointi" työttömäksi tai alkoholistiksi ei riitä eväiksi auttajalle (Borgman, 1988, 5).

tuntija tekee joustavia ja osuvia arvioita intuitionsa varassa. Kyse on luonteeltaan elämänläheisestä, kompleksisesta ja kontekstuaalisesta eli eksistentiaalisesta osaamisesta.

Asiantuntevien ja kokeneiden sairaanhoitajien ja sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa eivät nouse esille kuvatut vaiheet, vaan ongelmien tunnistus ja avuntarpeiden määrittäminen tapahtuvat välittömästi ja tiedonkäsittely, kuten myös toimien suunnittelu etenevät ikään kuin automatisoituneina (Benner, Tanner & Chesla 1999, 47; Johnson & Ratner 1997; Saarnio 1992). Intuitiivisesti ohjautuvassa tapahtumien sarjassa, jossa ekspertti on itse välittömästi tilannekokonaisuuden osallisena, eri elementit nousevat muistista käyttöön niin nopeasti ja yhtäaikaaisesti sekä toisiinsa vaikuttaen, ettei ekspertti niitä välttämättä pysty itse erottelemaan, saati sanallisesti kuvailemaan, siksin, että hiljaista osaamista sovelletaan hyvin tilannekohtaisesti. Analyyttinen vaihekuvaus hahmottaa alan ekspertille asettuvia vaatimuksia.

3.1.2 Intuutiosta

Ihminen elää arkeaan enimmäkseen vaivatta, joutumatta jatkuvasti reflektoidaan tilanteitaan ja toimiaan – intuitiivisesti, implisiittisen tiedon ja osaamisen varassa. Vielä syvemmin sama pätee asiantuntijaan. Tutut tehtävät hoituvat kuin vaistomaisesti ja vaikeissakin haasteissa ongelmien tunnistus käy nopeasti, vaikka ratkaisujen löytäminen voi vaatia tietoista pohtimista ja kokeilua. Nobelpalkitut pitävät intuitiota tärkeänä, koska se kertoo, mitä polkua on syytä edetä (Claxton 2000). Toisten ihmisten kohtaaminen ja arviointi, kuten myös käyttäytymisen keskinäinen sovittaminen tapahtuvat valtaosin intuition varassa. "Intuitio on – ehkä kaikkein luonnollisin kykymme", toteaa aiheeseen laajasti paneutunut Bastick (1982, 2). Intuition tärkeyteen nähden sitä on tutkittu yllättävän vähän. – Deweyn kaaviota ongelmanratkaisusta on syytä täydentää ja valaista "äänetöntä" tietotaitoa ja intuitiivisia prosesseja, jotka ovat ongelmanratkaisun etenemisen ehtoina.

Intuitio tarkoittaa välitöntä, ilman erittelevää päättelyä tapahtuvaa käsittämistä, oivallusta, tietoa tai tilanteen näkemistä: tämä on sanakirjamäärittelmien ydin (Stenbock-Hult & Sarvimäki 1983). Fenomenologisen filosofian näkökulmasta intuitiossa mielelliset eli noemaattiset sisällöt asettuvat keskinäisiin suhteisiin tietoisesta ohjauksesta riippumatta, subjektin horisonttiperustan säätötehtävänä. Usein kyseessä on prosessinomainen vaihe ennen tiedollisesti toteutuvia ilmentymiä. Tällaisena intuition potentiaali kuuluu, kuten Lauri Rauhala (1995, 142–149) toteaa, yleisinhimilliseen henkiseen varustukseen.

C. S. Peirce määrittää intuition välittömäksi ja samalla tavallista syvemmäksi psyykkiseksi sisällöksi, joka ei määräydy edellisestä samanaiheisesta ajatussisällöstä, vaan tietoisuuden ulkopuolelta, tuonpuoleisesta kohteesta. Intuitio, vastakohtana käsitteelliselle ajattelulle, tarkoittaa "tietoa nykyhetkessä nykyhetkestä", siinä asianmukaiset kohteet ja asiantilat kohdataan ikään kuin "kasvoista kasvoihin". Metafora on Anselm Canterburilaiselta, alunperin apostoli Paavalin käyttämä. (Peirce 2001, 35). Intuition kokija "tietää kykenemättä selittämään miten tietää", ja usein subjektiivinen varmuus sävyttää prosessin

lopputulosta (Shirley & Langan-Fox 1996). Tärkeää on välitön osallisuus tilanteessa. Filosofi Henri Bergsonin mukaan äly tekee ulkopuolelta luokituksia ja jaottelee ilmiötä osiin, intuitiossa taas koetaan elävän tilanteen kokonaisuus ehyenä ja rikkaudessaan, siinä kokija ikään kuin astuu kohteen sisälle ja käsittelee sisäisen elämän realiteetit (Russell 1992/1946, 383).

Intutiossa kokonaistilanne ja sen olennaiset asiayhteydet otetaan vastaan ja niihin reagoidaan välittömästi, aiemman kokemustiedon pohjalta (Nurminen 2000, 69; Schraeder & Fisher 1987).

Intuitio on jotain moniulotteisempaa, enemmän tilassa jäsentyvää ja tunnekerrostumien mukaantulon myötä myös syvempää tietämistä kuin rationaalinen tieto. Erittelevän, algoritmisen ja tiedostettujen asiasuhteiden varassa etenevän päättelyn sijasta intuitiossa on ikään kuin suora tuntuma monitahoiseen tapahtumakenttään, sen fysionomiaan ("kasvonpiirteisiin"), ja tilanteen elementit ovat suhteessa toimijan tunnetilaan. Juuri tällaiseen ei-lineaarisuuteen ja rikkaaseen, kokonaishahmon järjestämään rinnakkaisprosessointiin perustuu intuition nopeus. "The intuitive process is a non-linear parallel process effecting increasing redundancy by associating and integrating large conglomerations of information encoded into emotional sets through emotional contexts which pervade the whole body." (Bastick 1982, 61, 215).

Neurologi Damasio (2000, 287–292) mukaan intuitio perustuu monipuoliseen eri aistien välittämään kuvallisuuteen: näkö-, kuulo-, haju-, maku-, kosketus- ja somatosensorisiin merkkeihin ja esityksiin. Kinesteettiset tuntemukset usein elleivät tavallisesti säestävät intuition prosesseja. Hoitajat kytkivät intuitiokokemukseen usein fyysisiä tuntemuksia, esimerkiksi suun kuivumista, pulssin tihentymistä, lihasten jännittymistä (King & Appleton 1997). Osallisuus tilanteessa sisältää persoonallisen tiedon ja kehon osaamisten eri osatekijöiden (käden taidot) samanaikaista ja integroitunutta käyttöä (Nurminen 2000, 110).

Intuitio voi koskea keksimistä, arviointia, toimintatapaa, ennakointia ja tilanteen tulkintaa (Shirley & Langan-Fox 1996). Myös ihmisten välisissä toimintatilanteissa välttämättömät ja hyödylliset intuitiiviset prosessit sisältävät näitä eri aspekteja. Ihmisenä oleminen on kokonaisvaltaista, siihen sisältyvät myös ihmissuhteet ja muut osallisuudet. Ammatillinen huolenpito toisesta ja hänen auttamisensa eivät onnistu pelkin teknisin tiedoin ja taidoin, vaan edellyttävät toisen ihmisen maailmaan astumista ja hänen ymmärtämistään (Benner ym. 1999, 68). Kokonaistilanteeseen on mahdollista päästä sisälle vain intuitiolla. Analyttisesti etenevä lineaarinen päättely voi käsitellä enintään kapeita siivuja kerrallaan, niitäkin kömpelösti. Intuitio on aina kokonaisvaltaista; orientaatio, eri aistipiireissä toteutuva vaarinotto, emotionaalinen kietoutuminen, psykosomaattiset tuntemukset ja fysiologiset reaktiot tapahtuvat samalla kun viriävät asiaan kuuluvat aiemmat kokemukset sekä tieto- ja taitoperusta (Bastick 1982, 171–253). Kulloisessakin toimintatilanteessa muisti ja sitä ohjaava halu tekevät menneisyyden ja tulevaisuuden todellisiksi, ja vain intuitiossa voi tapahtua tämä menneen ja tulevan integroituminen, toteaa Henri Bergson (Russell 1992/1946, 383).

C. G. Jung katsoo, että intuitio perustuu tulevan ennakoimiseen (tai ennalta näkemiseen) ja tilanteen mahdollisuuksiin (Stenbock-Hultin & Sarvimäki

1983, 21). Intuition avulla hoitajat kykenevät ennakoimaan tilanteita (King & Appleton 1997). Suomen kielen sana "osata" on samaa kantaa kuin osuminen. Varhaisin merkitys viitanee tien tai reitin taitamiseen. Tilanearvioissa se sisältää mm. eri mahdollisuuksien ymmärtämisen; osaajalla on intuitiivisuutta, herkkyyttä tilanteen toimintamahdollisuuksille ja lupauksille (Rantalaiho 1997). Tehtävän informaali jäsentyminen intuitiossa parhaimmillaan aktivoi, antaa luottamuksen tunteen ja kutsun mennä eteenpäin (Bruner 1974, 82–97).

Asiantuntija, kuten sairaanhoitaja, lukee tilanteita osallistumalla niihin, oivaltaa intuitiivisesti potilaan reaktioiden ja oireiden merkitykset ja kytkennät sekä tarvittavien toimien suunnan (Benner ym. 1999, 172–174). Tilannekokonaisuus voi vaihtua jyrkästi, lyhyessäkin ajassa. Äkillinen hengenpelastus sisältää nopean fyysisen ja teknisen toiminnan sekä tiimityöskentelyn osaamisen haasteita, ja ehkä jo hetken päästä on tunnepitoisessa tilanteessa tyynyteltävä potilasta sekä lohdutettava ja tuettava ahdistuksen valtaamia omaisia. Tilanneherkkyys ja joustavuus ovat välttämättömiä. (Nousiainen 1998, 52.) Intuition lähtökohta on tietty tunnekokemus, johon kytkeytyy aistimuksia, havaintoja ja aavistelujä. Tämä sisäinen tunne vastuuttaa hoitajan ennakoivaan tiedonhankintaan. Samalla se ohjaa olennaisten merkitysten etsimistä ja tilanteen uusien laatujuen tunnistamista, aistimusten, tuntemusten ja päättelyn vuorovaikutusta (Nurminen 2000, 54–55, 60–64, 83; vrt. edellä ongelmanratkaisun vaiheet).

Käytännön auttamistyössä järki edellyttää intuitiota, eikä intuition prosesseja ole mahdollista tavoittaa rationaalisin kuvauksin (Benner ym. 1999, 50). On vain mentävä mukaan akuutteihin tilanteisiin ja annettava intuition ohjata tietä. Hyvä sairaanhoitaja tai sosiaalialan työntekijä kyllä tuntee ilman älyllistä eritelyäkin, onko hänellä osuva ja riittävä kuva tilanteesta vai ei.

Jäljempänä käsittelen lisää piiloon ja implisiittisiksi jääviä prosesseja ja rakenteita, jotka liittyvät intuitioon ja asiantuntijuuden kehitysdynamiikkaan. Tiedostettavuuden "kerrostumia" voidaan jaotella seuraavaan tapaan:

- varsinainen tiedostamaton: mm. taidot ja muu proseduraalinen tieto, automatisoituneet kehon reaktiot ja toimintamallit,
- esitietoinen deklaratiiivinen tieto: havainto-, muisti- tai ajatustoiminnot, jotka periaatteessa ovat tiedostettavissa, mutta yleensä jäävät implisiittisiksi ja tiedostuvat vain kulloisenkin episodin ja sen käänteiden vaatiessa,
- alitajuinen eli tietoisuudesta torjuttu tai dissosioitu deklaratiiivinen tieto (mm. hysteriassa, hypnoosissa tai psyykkisissä häiriöissä ja tietoinen tai vaivatta tiedostuva.

Kokeellisten tutkimustulosten kertymä osoittaa, että niin havainnointi, oppiminen, ajattelu, emootiot, motiivit kuin muistaminenkin voivat toimia ja vaikuttaa joko tietoisina ja eksplisiittisesti tai implisiittisesti ja ei-tietoisina (Kihlstrom 1999). Intuitio "elää" kaikkien mainittujen kerrostumien piirissä ja erityisen olennaista on herkkyys ja liike tiedostamattoman ja esitietoisien välillä. Torjunta ja defenssit puolestaan voivat tuntuvasti estää intuitiota. Intuitiiviseksi kehitty-

neen tiedon hiljaisuuden ja käsitteellisyyden aste vaihtelee tilanteen luonteen ja tavoitteiden mukaan (Nurminen 2000, 97).

Termillä *ei-tiedostuva* viitataan sellaisiin psyykkisiin prosesseihin ja määreisiin, jotka kunakin toimintahetkenä jäävät nousematta tietoisuuteen tai joita subjekti tunnistaa enintään hämärästi. Termi on yleisluontoinen ja neutraaliuuteen pyrkivä. Tavanomaisesti mainituntyyppisiin asioihin viitataan sanoilla tiedostamaton, alitajuinen, äänetön tai hiljainen. Useimmiten termin sisältö kuitenkin jää tarkemmin määrittämättä.

3.2 Asiantuntijuudesta ja sen kehittymisestä

Pitkälle edistynyt asiantuntija soveltaa osaamistaan laaja-alaisesti ja tehokkaasti kulloisenkin tilanteen ja ongelman vaatimalla tavalla. Automatisoitunutta proseduraalista osaamista tukee käsitteellinen osaaminen ja sen varassa ratkeavat joustavasti tavattoman moninaiset tapaukset ja ongelmat (Hakkarainen ym. 2002). Ekspertti tekee tiedostamattaan monimutkaisia kognitiivisia operaatioita. Hän keskittyy teknisen hallinnan ja yksityiskohtien sijasta "taiteelliseen suoritukseen" ja strategointiin. Tehtäväkentän ja kontekstin suuret muutokset, kuten vaikkapa hoito- tai palvelufilosofian murros, ammatillisten hierarkioiden purkautuminen tai tietoteknologian kehitys voivat luoda uudenlaisia haasteita, jotka sitten pakottavat opiskelemaan uusiksi monia rutiineja, myös tilanteen tulkitsemisen tapoja.

Kari Rantalaiho (1994, 1997) on tarkastellut aihetta mm. Gregory Batesoniin (1972) tukeutuen. Gibsonin tapaan Bateson korostaa yksilön ja ympäristön interaktiota ja sisäkkäisyyttä sekä oppimisen kontekstuaalisuutta (Vesala 2001). Osaamisen "rakennuspalikoina" ovat tottumukset. Ne ovat toimintojen tekniikoita, syy-yhteyksiä, sääntöjä, rutiineja jne., jotka pätevät lukuisissa eri tilanteissa. Tottumuksiin kytkeytyy taitoja, toimintamalleja, kognitioita, tunnereaktioita ja muistissa priming-efektejä (virittäviä vaikutusketjuja). Tottumukset ovat kokempohjaisia ja automatisoituneita ja jäävät yleensä tiedostamatta, implisiittisiksi. Osaaminen rikastuu ja syvenee käyttökelpoisten tottumusten myötä. Osaamisen seuraava taso sisältää tehtäväymmärryksen, kyvyn edetä tilannekohtaisen ongelman edellyttämällä tavalla, mikä mahdollistaa tottumusten tarkoituksenmukaisen käytön. Olennaista on hallita kohteena olevan ilmiökentän systeemitietoa, syy- ja seuraussuhteita ja muita riippuvuuksia, jotka pätevät ohi tilanteiden (Gott & Lesgold 2000).

Asiantuntijuuden edetessä kehittyä tilanneherkkyys eli kyky oivaltaa intuitiivisesti tehtävän "olemus" ja tilanteen haasteet. Termi verkko tarkoittaa rutiinien, taitojen, tuntemusten, tilanteen kvaliteettien jne. kytkentöjä. Osaamisen edistyessä toimintaverkot moninaistuvat, tihentyvät ja avautuvat yhä joustavammin intuition käyttöön. Tähän liittyy lisääntyvä kontekstuaalisuus, kyky reagoida asia- ja toimintayhteyden vaatimalla tavalla; "pelisilmä" kehittyä. (Rantalaiho 1994; 1997.) Sekä tilanteessa olevat että toimijan "sisämaailman" vihjeet vaikuttavat välittömästi työmuistissa tukien osuvaa kohdistusta ja rik-

kaita priming-efektejä. Tähän perustuu tottumusten monipuolinen ja automatisoitunut viriäminen. Huippuosaajiksi kehittyneet pitävät tietoisesti huolen "sisäisen maailmansa" vireydestä ja herkkyydestä, kuten harjoittelemalla vain asianmukaisessa motivaatiotilassa sekä kyllin levänneinä (Ericsson ym. 1993).

Hubert ja Stuart Dreyfus laativat parikymmentä vuotta sitten eksperttiin kehitysvaiheista mallin, jota sen jälkeen on käytetty mitä moninaisimmissa yhteyksissä. Malli näyttää saavuttaneen jonkinlaisen standardin aseman. Mm. sairaanhoitajia koskevassa perusteellisessa tutkimuksessa mallin havaittiin toteutuvan (Benner ym. 1999). Tosiasiassa osaaminen tuskin etenee näin selkein hyppäyksin. Joka tapauksessa, asiantuntijuuden viittä porrasta voidaan luonnehtia taulukon 1 tunnusmerkein. Taulukko perustuu seuraaviin lähteisiin: Benner ym. 1999, 58–70; Dreyfus ja Dreyfus 1986; Rantalaiho 1994; 1997.

TAULUKKO 1 Asiantuntijuuden kehittymisen vaiheet

Kehitysvaihe	Tottumukset	Verkko	Kontekstuaalisuus, tehtävymmärrys	Vastuun kokemuksen ja huolen kohde
Noviisi, aloittelija	Puuttuvat	Suppea; erillisiä tekoja	Puuttuu	Riippuvainen; miten toimia?
Edistynyt aloittelija	Alustavia, tilannekohtaisia, "temppeja", ei joustavuutta	Teoria ja käytäntö erillään; kokonaisuote puuttuu; verkko jäsentymätön	Alustavaa, partikulaarista, intuitiota jomukana	Orastavaa omaa otetta ja soveltamista: <i>miten?</i>
Osaaja, pätevä	Monipuolisia, jäsentyneitä	Tilanteiden pääpiirteet, toimintojen hierarkiat	Oikeita intuitioita; suhteen huomioon ottamista, jäykähköä	Emotionaalista sitoutumista, vastuuta; <i>mitä?</i>
Taitava	Laaja ja jäsentynyt varasto, joustava käyttö	Laaja ja monitahoinen, käyttömelko joustavaa	Hyvä tilanneherkkyys ja intuitiivisuus	Sitoutunut; itsenäistä oivaltamista & vas-tuuta; intuitio korvaa järkeilyä; <i>mitä ja miksi?</i>
Asiantuntija	Määrältään valtava varasto, käyttö jäsentynyt ja "automaattista"	Laaja ja tiheä, sisäinen ja ulkoinen verkko integroitu-neena	Joustava ja suvreeni tilanteen kvaliteettien intuitiivinen hallinta	Sitoutunut, itsenäinen vastuu; etäisyyttä, harkintaa; <i>miksi?</i> tulostietoisuus

Kehittyneellä asiantuntijalla on käytössään valtava määrä adekvaatteja tottumuksia ja tilanneherkkyys on hyvin kehittynyt. Hän on itse saumaton osa tilannetta. Kokematon hoitaja keskittyy yhteen asiaan tai toimenpiteeseen kerrallaan, kun ekspertti keskittyy potilaaseen, käy hänen kanssaan luontevaa keskustelua ja tekee samalla hoitotoimenpiteitä (Hooper 1995). Intuitio koskee tilanteen kokonaisuutta ja elintärkeät aspektit havaitaan nopeasti ("pelisilmä"). Kokenut asiantuntija kykenee jo tilannevihjeiden perusteella intuitiivisesti etsimään ja arvioimaan laajan joukon vaihtoehtoja, monitahoisia riippuvuussuhteita ja tulkintoja (Buckingham 2000). Muistijärjestelmä toimii fokuksituna ja samalla avoimena, siksi myös uudet ja yllättävät vihjeet otetaan vaarin ja tulkitaan. Ekspertiksi yltäneet hoitajat pohtivat useita eri näkökohtia, konstruoivat ja puhuvat persoonallisella äänellä, sen sijaan noviisit tukeutuvat yhteen sub-

jektiiiviseen näkökulmaansa tai tulkitsevat kokemuksiaan joko toisten "äänen" tai uskomiensa objektiivisten totuuksien valossa (Williams, 1997).

Normaalitilanteissa ekspertti ei erikseen ratko ongelmia ja tee päätöksiä, vaan toimii intuitiivisesti asianmukaisella, tuloksiin johtavalla tavalla. Aloitte-
lija etenee kankeiden sääntöjen ja järkeilevien *miten*-kysymysten varassa, kun harjaantunut asiantuntija tavoittaa nopealla intuitiollaan vastauksia *miksi*-kysymyksiin. Reflektointi on tarpeen kaottisissa ja täysin uusissa tilanteissa, kun toimijan on arvioitava tilanteet uudelleen ja nostettava kriittisen reflektion koh-
teeksi siihenastiset itsestänselvytykset, kuten oman suhteensa ammatillisiin ar-
vostuksiin ja sitä myöten omaan identiteettiin (Mezirow 1998; Tiuraniemi 2002).

Asiantuntijuus edellyttää, että kokemuksessa on elämäkerralliseen muis-
tiin järjestynyt rikas arsenaali aiempia onnistuneita toimintatilanteita. Onnis-
tuminen tarkoittaa sekä aisti- että tunneprosesseissa välittyvän informaation
tarkentumista, siksi tilanteet on eletävä aktiivisesti ja persoonakohtaisesti. Ul-
kokohtainen kokemus ei vie eteenpäin. On oltava koettuna ja muistista saatavil-
la samalla aikaa kohde- ja kriteeriarviot ja tämän vertailun tulos on havaittava
ja tulkittava oikein, mikä puolestaan vaatii, että toimija on omaksunut adekvaat-
tit kognitiiviset kategoriat. Motivaatio- ja tunnetilan on oltava suotuisa, jotta
reaaliaikainen arviointiprosessi osuisi kohdalleen. (Kruglanski 1989.)

Verrattuna asiantuntijaan aloittelijalta puuttuu tuntuma ja näkemys koko-
naistilanteesta ja sen sisäisistä yhteysverkoista. Tilanne ilmentyy hänelle ikään
kuin erillisinä osasina ja tehtävinä ja hän on enemmänkin sen ulkopuolella –
toimija-konteksti-resonointi ei voi toteutua. Aidolle vastuunotolle ja intuitiivisel-
le eettiselle arvioinnille ei ole perustaa. Kun asiantuntija on osallisena tilantees-
sa ja elää sitä persoonallisesti, tilanteen informaatio kertyy ja integroituu vähi-
tellen kokemusten myötä järjestyen käyttöön yhä laaja-alaisemmin ja tarkem-
min tavoitteiden ja faktojen vaatimalla tavalla. Toimintaa ohjaava todenmukai-
nen informaatio tulkkiiutuu persoonan taito- ja tunneresurssien perusteella.
Tämä mahdollistaa aidon vastuunoton ja ratkaisujen eettisen pitävyyden.

Asiantuntijuuden kehittyminen sisältää monikerroksista oppimista, myös
minuuden ja identiteetin muuttumista. Kun osallisuus kokonaistilanteessa ti-
hentyy, mahdollistuvat myös tarkka ja joustava tavoiteasettelu sekä erilaisten
toimintavaihtoehtojen pohdinta. Kulloisenkin tilannehaasteen mukaisen foku-
soinnin tehostuessa diagnostinen oivallus syvenee, laaja-alaiutuu ja tarkentuu
(Cimino 1999). Teoria muuttuu käyttötiedoksi vain sikäli kuin se todellisissa ti-
lanteissa tukee eri aistijärjestelmissä ja tunnetapahtumissa välittyvän suoran
informaation järjestymistä ja tulkkiiutumista persoonallisten merkityssuhteiden
rakenteiksi. Kokeneet sosiaalityöntekijät eivät eroa noviiseista deklaratiivisen
tiedon suhteen, mutta intuitiivisuudessa he ovat edenneet pidemmälle ja he pi-
tävät intuitiota tärkeänä työssään (Saarnio 1993; Michaud 1998).

Asiantuntijan toiminnan vaivattomuus perustuu siihen, että hänen välit-
tömissä tunnereaktioissaan ilmentyvät (objektiivisen) tilanteen luonne ja haas-
teet. Tarvittavat proseduraaliset osaamiset ja tottumukset järjestyvät jo impli-
siittisesti tältä perustalta. Aloittelijan hankaluutena on, että tilannekohtainen
tunnepahtumien, taitojen ja tottumusten jäsentymisen ei vielä toimi. Lisäksi
tunnereaktiot voivat kertoa jopa enemmän jostain muusta, kuten subjektiivivi-

sista suoriutumispaineista, kuin objektiivisesta tilanteesta. Kun kokonaishahmo ei (kyllyksi) vakiinnu, myös havainnointi, muistijärjestelmän fokusointi ja onnistumisen palautteet jäävät irrallisiksi, yrityksen ja erehdyksen varaan, hitaiksi. Edistyminen edellyttää sekä "palasten" huolellista ja tarkkaa oppimista ja harjoittelua että kokemusta todellisissa tilannekokonaisuuksissa. Omakohtaisen kiinnostuksen tulisi siivittää oppimista, jotta osaamiset jäsentyisivät persoonan, elämäkerralliseen muistiin.

On syytä tehdä ero naivin ja kehittyneen intuition välillä. Naivius tarkoittaa, että henkilö toimii jonkin muun elämäntilanteen piiristä peräisin olevan implisiittisen tiedon varassa. Noviiisuus tarkoittaa toimimista naivin, eksperttius kehittyneen intuition varassa. Voidaan käyttää myös termejä epäkypsä ja kypsä intuitio (Baylor 2001).

Asiantuntijaksi yltäminen vaatii aktiivista ponnistelua, myös aiempien itsestään selvien uskomusten, käsitysten ja tottumusten murentamista (Perry 1970). On kyettävä hyväksymään asiantilojen monitahoisuus ja suhteellisuus, jotta voi hankkia jäsentyneen osaamisen (tiedot, taidot, tottumukset, vihjeiden spontaanin verkon) ja kehittyneen tason intuitioon perustuvan toimintakyvyn.

Asiantuntijan kehityspolulla tutkinnon jälkeinen työelämään siirtyminen, vaihe edistyneestä aloittelijasta taitavaan on usein hankala. Haasteiden ja vastuun luonne, tilanteiden ja syy-yhteyksien monimutkaisuus ja teorian ja käytännön yhdistämisen mahdollisuudet avautuvat, mutta osaaminen, rutiinien hallinta ja otteiden varmuus ovat vielä riittämättömiä. Tuleva asiantuntija keskittyy usein enemmän omaan osaamiseensa kuin asiakkaaseen. Tämän kehitysvaiheen tulee toteutua kunnolla, jotta syntyisi luotettava perusta kehittyneelle intuitiolle. Tarvitaan paljon reflektointia, myös kriittistä reflektointia ja runsaasti laajempien toimintakokonaisuuksien harjoittelua ja välitöntä palautetta.

Intuition määrä suhteessa asiantuntijuuden vaiheisiin noudattaa ilmeisesti jonkinlaista U-käyrää. Aluksi on kohtalaisen paljon naivia intuitiota, sitten rakennustyö vaatii tehokkaita tietoisien ponnistelun ja pohdinnan "aputelineitä", kunnes itsenäinen ekspertti kehkeytyy kuorestaan ja samalla metakognitiivisen työstämisen ja tietoisien kontrollin osuus supistuu (Baylor 2001).

Huippuosajaksi kehittyminen vaatii noin kymmenen vuotta intensiivistä opiskelua ja harjoittelua. Tällöin vasta on rakentunut niin vankka tieto- ja taitopohja, että tilanteet automaattisesti jäsentynyt kyllin monitahoisesti ja tarkasti (Ericsson & Charness 1994; Schacter 2001, 61). Taitavaan osaamistasoon ylletään yleensä vasta useiden vuosien työkokemusten jälkeen. Esimerkiksi lastenpsykiatrisessa hoitotyössä vastavalmistuneen sairaanhoitajan kehittyminen aloittelijasta asiantuntijatasolle vie lyhimmilläänkin aikaa noin 3–5 vuotta (Lastenpsykiatrisessa ... 2002).

Sairaanhoitajan amk-koulutuksesta valmistuvien osaaminen hoitotyön eri osa-alueissa sijoittui opiskelijain itsearvion mukaan välille 2,8–3,8, pätevä ja taitavan välimaastoon, kun määritteet oli sovitettu opetuksen tavoitteisiin viisiportaisella asteikolla (1 = tyydyttävä/ noviisi; 5 = kiitettävä/asiantuntija) (Räsänen 2002, 43, 54–72). Sosiaali- ja terveystieteiden amk-tutkinnon suorittaneet arvioivat valmiutensa melko hyväksi alan työn käytännön haasteisiin. Asteikolla 1–5, jossa 1 = valmiuksia ei yhtään ja 5 = erittäin paljon valmiuksia sijoittua työ-

elämään ja menestyä työssä, keskiarvot asettuivat välille 3,9–4,2 mm. seuraavissa asioissa: käytännön ammattitaito, työn teoreettinen hallinta, vastuullisuus, halu ja valmiudet itsensä kehittämiseen, asiakaspalvelutaidot, yhteistyövalmius, omatoimisuus. (Korhonen, Mäkinen & Valkonen 2001, 44.)

3.3 Toimija-tilannekokonaisuus ja tarjoumat

Edellä olen tarkastellut intuitiota ja asiantuntijuuden kehittymistä pääpiirtein. Seuraavaksi ovat vuorossa teoreettiset käsitteet, jotka tarkentavat ja jäsentävät kohdeilmioiden kuvausta. *Miten tavoitteiden mukainen informaatio, pääosin impliittisesti ja sanattomana, välittyy ja jäsentyy tilannekokonaisuudessa? Miten tunnetapahtumat ja narratiiviset merkitysrakenteet järjestävät kulloistakin toimija-ympäristökokonaisuutta ja sen muunnoksia toimintaepisodissa?*

Käyttökelpoisen lähestymistavan ja käsitevälineistön tarjoaa Gibsonin ekologinen psykologia. Ytimenä on ajatus, että eliö ja ympäristö muodostavat eheän funktionaalisen kokonaisuuden, dynaamisen systeemin. Ei voi olla toimijaa ilman kontekstia. Konteksti ja toiminnan kohteet sekä niitä koskeva tieto ovat olemassa subjektille suoraan, välittömästi, ja intuitio ja sanaton osaaminen ovat eliö-ympäristö-systeemissä sisäänrakennettuina, sen perusominaisuus. Kontekstin informaatio välittyy ja toteutuu integroituneena sisä- ja ulkoaistien järjestelmissä sekä keskushermostossa; kyse on koko eliö-ympäristö-systeemin toiminnasta. Informaatio on kerrostunutta ja monimutkaista ja järjestyy persoonallisissa merkityssuhteissa, pääosin sanattomana. Välitön suhde ympäristöön ja orientoituminen toteutuvat resonointina.

Funktionaalisuus tarkoittaa, että toimija-ympäristö-systeemi järjestyy kulloisenkin tilanteen haasteen ja tavoitteiden ja näitä toteuttavan toiminnan mukaisesti. "Huoli" ja systeemissä toteutuvan resonanssin laatu ovat emotionaalisia tapahtumia. Haasteen mukaiset intentiot (pyrkimykset), jopa itse haaste, kehkeytyvät usein ohi tietoisuuden, osana kokonaisuuden järjestymistä.

Ympäristö ilmentyy eliölle toiminnan mahdollisuuksina, tarpeiden ja pyrkimysten resursseina. Toimija aktiivisesti hakee, järjestää ja tulkitsee informaatiota: vihjeitä, merkkejä ja merkitysrakenteita, jotka kulloinkin ovat relevantteja. Informaation käsite tarkoittaa erityislaatuista resurssia: sellaista, mikä spesifioi, viestii ja avaa tarjolle arvoina ja merkityksinä varsinaisia voimavaroja (Reed 1996, 48). Informaatio koskee toimintaympäristöä, tilannetta ja toimijaa itseään, se integroi kokonaisuuden osat dynaamisesti tilanteen tavoitteiden ja toimintaepisodin käänneiden mukaan. Ekopsykologinen lähestymistapa riisuu intuition ympäriltä turhan mystiikan.

Keskuskäsite on *tarjouma*. "Verbi *afford* on sanakirjassa, substantiivin *affordance* tein itse. Tarkoitan sillä jotakin, mikä viittaa sekä ympäristöön että eläimeen – – Siihen sisältyy eliön ja ympäristön komplementaarisuus" (Gibson 1986, 127). Kulloisenkin tilanteen merkitykselliset asiat vaikuttavat meihin suoraan, tarjoutuvat toimintaamme varten, sen kohteiksi tai ehdoiksi. Postilaatikko "kutsuu" postittamaan kirjeen, ovenriipa avaamaan ovea, kuten Gibson (1994b)

siteeraa hahmopsykologi Kurt Koffkaa. Tarjoumat siis noudattavat toiminnan kieltä (funktionaalisuutta). 'Tuoli' sisältää istumisen operaatiot – paitsi jos sitä käytetään vaikkapa lyömäaseena.

Konteksti ja sen esineet, työvälineet, materiaalit, paikat, tapahtumat ja toiset ihmiset eivät ole toimijalle fysikaalisina aistiärsykkeinä kuten (pelkkinä) ääni- tai valoaltoina, visuaalisina muotoina jne., vaan tarjoumina: toiminnan mahdollisuuksina, jotka samalla ilmentävät toimijan ja ympäristön spesifejä suhteita. Mahdollisuudet ovat arvoina ja merkityksinä kontekstissa, todellisuudessa itsessään; toimijalle tämä on olennaista. (Gibson 1982c; 1994b.) "The theory of affordances implies that to see things is to see how to get about them and what to do or not to do with them" (Gibson 1986, 223). Affordanssi on suomennettu myös sanalla *sallima* (Partanen 1993).

Toiminta sisältää tarjoumien vaarinottoa ja käyttöä. Oppiminen, tarjoumien omaksuminen tarkoittaa, että ympäristössä objektiivisesti olevia asioita tunnistetaan, ymmärretään ja kyetään käyttämään entistä osuvammin ja joustavammin ja integroimaan niitä minuuteen. Eliö-ympäristö-kokonaisuus, sen resonointi ja toimivuus, perustuu välittömän informaation todenmukaisuuteen (engl. *veridicality*), ja oppiminen sisältää tuon todenvastaavuuden etenevää kehittymistä. Aristoteleen sanoin (1989, 110): "Taito on siis totuudenmukaisesti päättelevä toimintavalmius." Asiantuntijuuden kehittyessä tietyn alueen ("ekolokeron") mukainen tarjoumakenttä etenevästi avautuu, täsmentyy, laajenee ja käyttökelpoistuu yksilölle.

Gibson rakensi ekopsykologiansa havainnointia ja aistijärjestelmiä koskevan tutkimustiedon varaan. Emootioista hän ei kovin paljon kirjoittanut. Ne kuitenkin ovat intuition ja asiantuntijuuden kehittymisen perustana. Jos toimija-ympäristö kokonaisuus ei toimi kyllin funktionaalisesti, kyse on useimmiten tunnetekijöiden häiriöistä ja ongelmista.

3.3.1 Tilannekohtaisten tavoitteiden ja informaation välitön vaarinotto ja implisiittinen tieto

Edellä todettiin, että intuitiossa tavoitetaan jotain itsen ulkopuolella (transkondenssissa) olevaa. Tavoittaminen on välitöntä, "kasvokkaista", tässä hetkessä tapahtuvaa. Tilannetta ja sen objektiivisia kohteita koskevat tietosisällöt järjestyvät tietoisesta ohjauksesta riippumatta. Luonteenomaista on myös tuntu eri aistipiirien ja kinestesien elävästä mukanaolosta.

Havaitseminen on organismin toimintaa suhteessa ympäristöön. Kyse on eliön tavoitteellisesta aktiivisuudesta, jonka mukaisesti aistijärjestelmät rekisteröivät ja järjestävät ympäristössä olevaa informaatiota. Toimija etsii ja tarvitsee jotain, mikä herättää informaation efektiiviseksi eli vaikutuskykyiseksi stimulaatioksi. Gibson korostaa, että aistit tavoittavat ja ottavat vastaan (engl. *obtain*) informaatiota suoraan, ohi älyllisten prosessien. Ihminen kytkeytyy esineisiin, paikkoihin ja tapahtumiin ilman välityksiä. Toiminta ei ohjaudu sisäisten edustusten eli representaatioiden toimesta, vaan havaitsija käyttää suoraan ympäristön informaatiota. Aistijärjestelmien ja ympäristön välinen vastavuoroinen, in-

formaation todenmukaisuutta varmistava kokoaikainen palautekehä toimii hyvin nopeasti. (Järvilehto 1994; Lombardo 1987, 261–263; Gibson 1966, 2).

Mikä tekee mahdolliseksi, että informaatio ohjaa eliön toimintaa tarkasti ja jäsentyneesti tilanteissa, jotka voivat olla hyvinkin monimutkaisia?

Rekisteröinti ei koske erillisiä aistiärsyksiä, variaabeleita taikka näihin liittyviä laskentaoperaatioita ja metrisiä suhteita, vaan käyttöä varten ympäristössä erottuvia hahmoja ja näitten suhteita, tarjoumia (Gibson 1982a). Ympäristö ilmentyy pysyvyyttä omaavana taustana, josta erottuvat kohteet muunnosten ryhminä. Järjestys ja sen pysyvyys määrittyvät muutosten kautta. Aistiärsyksiä (objektiivinen) ryhmittäminen muodostaa ympäristön rakenteen, jonka (potentiaaliset) funktiot eliö on omaksunut tarjoumina toimintakyvykseen osin geneettisten valmiuksien perusteella. Ympäristön havainnointi ja osallisuus kontekstissa on vakaata, koska eri aistien, hermoston ja lihaksiston integroitunut järjestelmä on yhteisöinnussa invarianttiin informaatioon, aikaisemman (suoran) informaation pohjalta. Pysyvyydet ovat suhteita ja ne ovat olemassa enemmänkin abstrakteina kuin konkreettisina rakenteina. (Gibson 1966, 285–286; Lombardo 1987, 188–190, 295). Intuitiossa oivalletaan monimutkaisista, paljon erilaista tietoa sisältävistä tilanteista olennaiset puolet (Nurminen 2000, 65). "– – [O]n helpompaa havaita pysyvä yhdistelmä kuin kaikki muuttujat erikseen" (Gibson 1994b, 19). Oppiminen tarkoittaa suhdejärjestelmien erottelukyvyn kasvua, sitä että muodostuu potentiaali alati laajalaisempiin ja hienosyisempiin rakenteisiin suhteessa ympäristöön ja toimintaan.

Tarjouma-näkökulmasta implisiittisen, toimijan tarpeita ja toimintaa palvelevan tiedon monimutkaisuus kuuluu asiaan, koska toimija-konteksti-kokonaisuuks on aina kompleksinen. Suora vaarinotto kohdistuu ympäristön invariantseihin, nimenomaan niiden suhteissa tapahtuviin muutoksiin ja muutosten gradientteihin (Gibson 1994a).

Tavoitteet – tai laajemmin intentiot – ohjaavat havainnointia ja reagoitua. Tavoitteet voivat olla tietoisia, mutta mikä tärkeää, tilanteessa ja ympäristössä oleva informaatio ja virikkeet virittävät tavoitteita myös ja erityisesti ohi tietoisuuden, näin kohdistuen ja aktivoiden muistijärjestelmää "automaattisesti" (vrt. Peircen ajatus, että intuitiossa psyykinen sisältö määräytyy "tuonpuoleisesta" kohteesta, edellä luku 3.1). Intentio vaikuttaa, ja (lähes) samalla tavoin, olipa se tietoisesti asetettu tai syntynyt siten, että on muodostunut välittömiä yhteyksiä tilannekontekstin joistakin piirteistä muistijärjestelmään, lähinnä semanttisen ja tapahtumamuistin sältöihin ja priming-valmiuksiin. Mm. kehon reaktiot, tuntemukset ja tunteet välittävät viestejä suoraan. On osoitettu, että ihmiset tiedostamattaan reagoivat fysiologisesti ympäristön tapahtumiin. (Bargh & Chartrand 1999; Shirley & Langan-Fox 1996.)

Ympäristön rakenteen osaamista omaksutaan ilman tietoisia oppimispyrkimystä tai sen ohessa. Myös osaamisen käyttö uusissa tilanteissa ja ympäristöissä ongelmien ratkointaan ja päätösten tekoon tapahtuu enimmäkseen implisiittisesti (Reber 1989). Hoitajien intuitiivisen osaamisen todettiin kehittyvän "äänettömässä, mutta vähitellen yhä käsitteellistyvässä prosessissa", sisäisen tunteen ohjauksessa (Nurminen 2000, 86, 97). Informaatio koskee toiminta- tai

tapahtumaepisodeja, sitä miten ja millaisin spesifein ehdoin on mahdollista päästä spesifeihin tavoitteisiin. Tällaiset tilannekokonaisuudet ja niiden prosessit ovat hyvin monimutkaisia, niihin sisältyy iso joukko variaabeleita, niiden keskinäissuhteita, tilanteeseen liittyviä merkityksiä, käsitteitä, teoriamalleja jne. Implisiittisen tiedon monimutkaisuutta korostetaan aihetta koskevissa tutkimusyhteenvedoissa toistuvasti. Sellaista monimutkaisuutta olisi mahdotonta käsitellä eksplisiittisenä, representoivana tietona. Tietoinen huomio tietyllä hetkellä kohdistuu tilanteessa vain yhteen tasoon ja työstää vain yhtä kulmaa, kun samaan aikaan mieli tiedostamattaan virittää, inkuboi (idättää ja hautoo), assosioi ja työstää monella tasolla, moninaisia ongelman aspekteja. Kiinnostavaa on, että toisin kuin eksplisiittistä oppimista, informaation epävarmuus ja satunnaiset virheet eivät häiritse implisiittistä omaksumista. (Lewicki ym 1992; Seger 1994; Shirley & Langan-Fox 1996.)

"Äänettä" opittavia ovat tilannekohtaiset asiayhteydet ja muu proseduraalinen metatieto: ehdolliset algoritmit, ehdollinen eliminointi, semanttinen abstrahointi, priming-vaikutukset sekä suoran vaarinoton että laajojen merkityskompleksien tasolla (Lewicki ym 1992; Seger 1994). Toimija jo tiedostamattaan ja aktiivisesti etsii ympäristöstä mielekkäitä kokonaisuuksia, iteroi ja järjestää niitä jo pienten yksittäisten vihjeiden perusteella (ks. Berry & Dienes 1993, 164). Imu toimivaan kokonaishahmoon on automaattinen ja informaation epäolennaiset aukot, ehkä isotkin, tulevat ohitetuiksi, mutta herkkyys suhdejärjestelmien eroille ja muutoksille korostuu. Osuvuus testautuu kokoaikaisesti suhdejärjestelmien monitorointina: toimiiko tämä vai ei? Tavoitteiden ja toiminnan korjailu ja muunnokset etenevät nekin (pääosin) intuitiivisesti, tunnetapahtumien herkässä ohjauksessa. Aiempien kokemusten varassa aktivoituvat (tiedostamatta, salamannopeasti) kulloinkin asiaankuuluvat priming-efektit sekä episodi-, elämäkerta- ja semanttisen muistin sisällöt. Episodimuistin teoriaa empiiristen tutkimustensa pohjalta kehitellyt Martin Conway (2002) esittää, että tietyn tapahtuman muistamisessa työminän kokemuksessa viriää tapahtumaan liittyvä tunnetila, mieleenpalauttavan moodin (retrieval mode) vaikutuksesta, ja kun samassa prosessissa viriävät myös kyseiseen tilanteeseen liittyvät tieto-, havainto- ja aistisisällöt, henkilö "kokee" menneen uudelleen. Mieleen palautunut (resonoiva) tunnetila ilmoittaa, että tavoitteeseen etenemisen kannalta hyödyllistä tietoa on tarjolla.

Informaation kompleksisuus ei siis ole kummallista vaan itsestäänselvyys. Täytyy muistaa, että lapsella jo muutaman vuoden iässä on itse asiassa valtava varasto kokemuksellisia eväitä toimiakseen pätevästi mitä moninaisimmissa tilanteissa. Se latenssiin hankittu tietokanta, jonka varaan aikuistuva opiskelija ryhtyy kerryttämään tulevaa asiantuntijuuttaan, on jo valmiiksi tavattoman rikas ja monitahoinen, ei siinä tyhjästä lähdetä.

3.3.2 Resonointi, tunnestruktuurit ja narratiiviset rakenteet

Resonoinnin käsite ja emootioiden tehtävät

Edellä olen käyttänyt resonoinnin käsitettä. Käsite on rajoiltaan osaksi epämääräinen, mutta ytimeltään se on osuva ja auttaa ymmärtämään, mitä intuitiossa tapahtuu. Gibson oli tutkinut vuosikymmenten ajan havaintotoimintoja ja aistien toimintaa, erityisesti näköhavaintoa, ennen kuin 1960-luvun jälkipuolella päätyi suosimaan resonanssin termiä. Ennen kaikkea se ilmaisee havaintojen teon ja eliö-ympäristö-kokonaisuuden luonnetta todenmukaisemmin kuin esimerkiksi vastaanottaminen. Termistä käy ilmi vastavuoroisuus, funktionaalisuus ja holistisuus. Lähtötermi *resonare* (lat.) tarkoittaa takaisin soimista. Aisti-, neuro- ja lihasjärjestelmät kontrolloivat informaatiota ja siis ärsykkeistön vastaanottoa kokonaisuutena. Vastaanottava systeemi ”virittää itsensä” kulloisenkin haasteen mukaisesti siten, että informaatio on tehokasta ja selkeää. Oppiminen tarkoittaa resonanssin spesifioitumista. (Gibson 1966, 267; Lombardo 1987, 264, 303.)

Toiminnan kannalta merkitykselliset ympäristön ominaisuudet havaitaan ja ne ovat toimijalle olemassa välittömästi ja tämä tieto on ekologisesti tuettua. Toimijan valmiudet (merkityssuhteissa) ja kontekstin informaatio kytkeytyvät dynaamisesti ja ilman välityksiä toisiinsa. Intuitio perustuu tähän *suoraan epistemiseen suhteeseen*. Ulko- ja sisäaistien tuella olemme jatkuvasti selvillä sekä ympäristöstä että itsestä.² Ulkoasteissa välittyy eliöstä riippumatonta ympäristön faktoja spesifioivaa informaatiota, kun sisäaistit viestivät informaatiota eliön tilasta ja toiminnasta. Viimemainittu spesifioi, miten eliö kohtaa ympäristöään (Reed 1996, 49). Gibson (1994b) korostaa, että ”ympäristön havaitsemista ei voi erottaa oman kehon havaitsemisesta – itsen havaitseminen ja ulkoisen havaitseminen kuuluvat yhteen”. Lihaksista, jänteistä, nivelistä, kaikkialta kehosta käy jatkuva mutta tiedostamaton sensorinen informaatiovirta, johon ulkoistien välittämä informaatio integroituu (Gibson 1966, 36–37). Aisteja ja tietoisuutta operoiva keskushermosto, automaattisia valmiuksia huoltava autonominen hermotus sekä elimistön fysiologista tilaa säätelevät hormonaalinen ja humoraalinen järjestelmä ovat kokoaikaisissa keskinäisissä vaikutuksissa, ja järjestelmä ylläpitää eliön funktionaalisessa kosketuksessa kontekstiin (Damasio 1994; Kuoppasalmi ym. 1990, 91–116; Reed 1996, 82). Suhteemme ympäristöön ja resonanssi sen kanssa on ankkuroitunut koko olemukseemme. Elävä ruumiimme on kaiken tietomme, tuntemisemme, toimintamme ja varmuutemme itsestäänselvä perusta – liian itsestäänselvä ymmärtääksemme kyllin hyvin sen merkitystä (Sacks 2001, 55–56).

² Leibniz – jonka Bertrand Russell filosofianhistoriassaan (1992/1946, 115) lukee kaikkien aikojen nerokkaimpiin miehiin – päätteli jo 300 vuotta sitten satojen seikkojen osoittavan, että ”joka hetki meissä on ääretön määrä havaintoja, joita emme tiedosta”, edelleen, ”se, miten valitsemme, kehkeytyy näistä tiedostamattomista ärsykkeistä, jotka ovat sekoittuneina yhteen sekä kohteiden toiminnan että oman kehollisen sisämaailmamme kanssa, mikä panee meidät löytämään yhden liikesuunnan luontevammaksi kuin toisen” (Leibniz 1704/1981, 53, 166, sit. Merikle 1992).

Ihmiset siis näkevät, kuulevat, maistavat ja tuntevat (myös lihasaistillaan) maailman funktionaalisia ominaisuuksia suoraan ja hankkivat näin implisiittistä tietoa ja osaamista (Partanen 2001). Hiljaisen tiedon teoreetikon Polanyin ajatuskulut ovat sukua ekologiselle otteelle: "If perception prefigures all our knowing of things, drive satisfaction prefigures all practical skills, and the two are always interwoven." (Polanyi 1962, 99). Tekemällä hankittu informaatio keskittyy itseemme toimijoina, samalla informaatio sijoittuu suoraan jäsentyneeseen kuvaamme maailmasta. Ruumiittomalle, tuntemuksia ja tunnekokemuksia vailla olevalle intellektille suurin osa sanastostamme olisi käsittämättömyyttä (mt.).

Kun intuitio etenee kohdalleen osuvana, tarjoumien redundanssi eli toiste tihenee ja laajenee samalla niin eri aistipiireissä, tunnerakenteissa kuin fysiologisissa reaktioissakin. Se tarkoittaa, että toimijan suhteutuminen tilannekokonaisuuteen jäsentyy ja varmistuu. (Bastick 1982, 177–178). Bastickin selostamat tutkimukset eivät käytä tarjouma-termiä, vaan sellaisia samaan suuntaan viittaavia ilmaisuja kuin kontekstuaalinen informaatio.

Käsite tarjouma siis tarkoittaa, että organismi on virittynyt samalla sekä vastaanottamaan toiminnallisesti kulloinkin adekvaattia informaatiota että toimimaan sen ohjaamana. Toimija-konteksti-suhde – esimerkkinä vaikkapa ruuvin kiertäminen paikalleen tai polkupyörällä ajo – tuottaa tietynlaista informaatiota, joka dynaamisesti spesifioituu ja muokkaa toimintaa. Toiminnan tavoitteet ja osa kontrollista voivat olla tietoisia, mutta yleensä toiminta etenee enimmäkseen implisiittisen (edellytetyn eli "hiljaisen", engl. *tacit*) tiedon ja osaamisen varassa (Polanyi 1983). Tarjoumat avautuvat toimijan (organismien) ehdoilla.

Toimijan *intentionit* ohjaavat resonointia adekvaatteihin tarjoumiin. Keskittyminen ja energian kohdistaminen hoitotilanteeseen suo hoitajille toimivia intuitioita (Nurminen 2000, 64). Kohdallinen motivaatio aktivoi sellaisia implisiittisiä tavoitteita sekä tottumuksia, toimintamalleja, tietoja ja taitoja, jotka ovat osoittautuneet toimiviksi ja hedelmällisiksi. Jatkuva osallisuus kontekstiin rakenteistuu persoonallisissa merkityssuhteissa, intentionien kudoksessa identiteetin integroimana.

Tunnetekijäin merkitys on perustavan laatuinen. Emootion tapahtumassa eliö-ympäristö-systeemi järjestyy uudelleen. Tilannekokonaisuuden muutos on tunneprosessi, jossa aistijärjestelmien, aivorungon, limbisen systeemin ja aivo kuoren keskinäinen viestivälitys kuten myös niiden yhteydet hormonieritykseen ja koko somatiikkaan toimivat automaattisesti ja salamannopeasti, ennen valikoivaa tarkkavaisuutta. Tämän jälkeen tietoinen huomio ja ajattelu *voivat* suuntautua näitten viestien mukaisesti. (Damasio 2000, 120; 2003, 65; Saarinen 2001, 22.)

Tarjouma-teorian kannalta tärkeä on seuraava kokeellisissa tutkimuksissa vahvistettu tieto: "Ärsyksen affektiivinen sisältö tulee käsiteltyä ennen pidemmälle vietyä kohteen ärsykepiirteiden analysointia ja tietoista tunnistamista. On myös osoitettu, että havaintojärjestelmä integroi eri signaalilähteistä, esimerkiksi kasvoniilmeestä ja äänenväristä saatavaa emotionaalista informaatiota jo esitietoisella tiedonkäsittelyn tasolla." (Hietanen 2004.) Tunnetekijät kie-

toutuvat lähtökohtaisesti ja saumatta tarjoumiin ja niitten omaksuntaan, oppimiseen.

Emootioissa toteutuu välitön osallisuus ja vuorovaikutus kontekstin kanssa ja juuri tämä on emootioiden funktio – käyttäytymisen mielekäs perusohjaus. Periaatteessa ja subjektin kannalta "tuntemukset eivät koskaan ole väärässä" (Guidano 1991, 6). Emootiot kertovat, että tilanteessa on jotain tärkeää. Ne tuottavat määrätyn vasteen spesifiin tilanteeseen. Tunneprosessit toimivat ensi vaiheen informaatiolähteinä, ne ovat keino arvioida toimijan sisäiset ja ulkoiset olosuhteet ja toimia niiden mukaisesti (Damasio 2003, 44; Lazarus 1991; de Rivera 1992). Emootio on eliö-ympäristö -systeemin uudelleen järjestymistapahtuman kvaliteetti ja samalla kulloistakin elämäntilannetta koskevan tiedon muodostumisen prosessi (Järvilehto 2000). Emootiot säätelevät toimijan sisäistä tilaa, "kehon näyttämöä" tilanteen edellyttämällä tavalla.

Eksistentiaalisen filosofian termin: ihminen on "maailman heitetynä" ja emootioissa ja affektuaalisuuden laaduissa määrittyy perustavasti suhde maailmaan. Yksilön olemisen toteutuu aina jossain mielialassa – emootio avaa maailman tietyllä tavalla ja orientoi yksilöä kokonaisuutena sen mukaisesti. Psykkiset prosessit siis toteutuvat kulloisenkin affekti- ja emootiotilan ehdoin, ihmisen kulloinenkin olemassaolo "on aina jo jollakin mielellä." (Heidegger 2000, 174–178.) Kuitenkin psykologian piirissä emootiot on pitkään luokiteltu jonkinlaisiksi oheis- tai apuilmioiksi ja niiden primaari ja perustava merkitys on ohitettu. "... affekteihin kohdistuva yleinen ontologinen tulkinta on pystynyt ottamaan tuskin yhtään edistysaskelta sitten Aristoteleen" (mts. 180).

Emootioissaan toimija asettuu (tai tulee asetetuksi) tietynlaatuisen *positioon* suhteessa maailmaan, ja syntyy erotteluja sen mukaan, mikä merkitsee jotain ja mikä ei. "Huoli", jonkin kokeminen tunnetasolla merkitykselliseksi, muotoutuu toiminnaksi. Tästä näkökulmasta myös minuus ja persoona määrittyy perustavasti juuri yksilölle tyypillisissä tavoissa positioitua tilanteisiin, tavassa asemoitua ja ottaa jalansijaa (engl. *stance*). (Cochran 1985.)

Emootioissaan eliö "muistaa", perustavalla tavalla. Virittyneisyys (tunnestruktuuri) palauttaa johonkin ja paljastaa jonkin aiemmin olleen moduksen eli olemis- ja järjestymistavan. Voidaan kohdata maailmassa se mikä kulloinkin koskettaa ja on merkityksellistä (Heidegger 2000, 178, 394, 408). "*Virittyneisyydessään* täälläolo [Dasein] yllättää itsensä olevana, joka se vielä on ja jo oli, siis on pysyvästi ollut" (mts. 394). Näin emootioissa ja niiden toistuvissa sykleissä eliöön tai paremminkin eliö-ympäristö-systeemiin rakentuu ajallisuus perustaksi keholliselle ja koetulle yksilöhistorialle ja elämäkertamuistille. Tämä puolestaan tekee mahdolliseksi resonanssin adekvaattiin tarjoumakenttään. Bastick (1982) esittää monitahoisen intuitioteoriansa ydinjuonteena, että muistot säilyvät spesifeinä tilannekohtaisina tunnerakenteina, -konteksteina ja -episodeina, olennaisilta osin (myös) kehon prosesseiksi koodautuneina.

Tavanomaisesti sanoja 'emootio' ja 'tunne' käytetään suunnilleen synonyymeina, ja käsitteet ovatkin suurelta osin päällekkäisiä. Mm. aivovauriotutkimusten sekä aivotoiminnan ja kehon fysiologiaan kohdistuvien kuvantamismittaustulosten valossa voidaan perustella käsitealueiden osittainen eroavuus.

Emootio edeltää tunnetta. Termillä *emootio* Damasio viittaa jonkin kohteen tai tapahtuman aiheuttamiin reaktioihin ja prosesseihin kehossa. Ne saadaan "näkyviin" erilaisin tieteellisin koettimin, esimerkiksi sähköisten aaltojen hahmoina; kyseessä on objektiivinen tapahtumataso. Biologin näkökulmasta emootio valmistelelee eliön sisäisen tilan toimintaa varten, suuntaa tarkkaavaisuutta ja toimintaa. Kehityshistoriallisesti emootiot ovat varhaisempia kuin tietoiset tunteet. Havaintokohteen affektisisältö prosessoituu esitietoisesti selvästi ennen kohteen tietoista tunnistamista (Hietanen 2004). Damasio esittää, että *tunne* on mielen ilmaus emootiosta, kivun tai mielihyvän sävyinen kokemuksellinen tapahtuma. Se on ikäänkuin kuva kartalla, jonka aivot (keskushermoston ja koko psykosomatiikan avulla) rakentavat kehon kokonaistilasta. "Kartassa" koor-dinoituvat elämälle välttämättömät tuhannet kehon toiminnot. Tunteen sisältö on juuri tuon "kartan" sisältö, kartta ikään kuin nimeää ja antaa mielessä kuvan, mitä on menossa. Siinä ovat virittyneinä paitsi toimintavalmiudet myös ne ajatussisällöt ja kognitiiviset tyyli, jotka ovat sopusoinnussa emootion kanssa. Pelkkien emootioiden 'mekaanisten' kehollis-neuraalisten prosessien kartta ei vielä auta ratkomaan kovin monimutkaisia toimintatilanteita. Funktionaalinen teho kasvaa suuresti sen ansiosta, että eliön elämäkerran myötä kertynyt tieto ja osaaminen jäsenyivät mukaan. Aktiivisen sopeutumisen ja toiminnan kyky tehostuu olennaisesti, kun tunteet ovat merkityksellinen osa toimijuutta, itseä. (Damasio 2003, 87–89, 162–164.)

Emootiot ovat sikäli julkisia, että niitten ilmaukset näkyvät (ns. kehon- tai ruumiinkieli). Tunne sen sijaan on aina piilossa, yksityisomaisuutta. Damasio (2003, 38) tiivistää: "Emootiot esitetään kehon teatterissa. Tunteet esitetään mielen teatterissa." Teatteri-metфора tuskin on tässä osuvin mahdollinen. Esimerkiksi pajan vertauskuva saattaisi olla hieman lähempänä totuutta. Ekologisen psykologian näkökulmasta Damasion ajatuksia voi kritikoida pinnallisuudesta tai keskeneräisyydestä. Kartta-metфора sisältää osittain harhaanjohtavan representaation konnotaation. Erottelu koetun tunteen ja primaarin kehollisen emootiotapahtuman välillä on joka tapauksessa olennainen. "*You'll find that life is still worthwhile if you smile*", opasti Charles Chaplin pelokasta ja surevaa laulussaan Smile. Kehon tapahtumat vaikuttavat mieleen, maailman kokemiseen. Käytännössä emootio ja tunne kytkeytyvät toisiinsa, yhdeksi prosessiksi, johon siis molemmat termit viittaavat. Asiayhteyden mukaan kiinnitän huomiota "kehollisen" ja koetun emootion eroon.³

³ Averill(1990) erottelee kuusi erilaista tunteita koskevaa perusmetaforaa, joissa mainittu kaksikerroksisuus esintyy eri tavoin:

- Fenomenologinen perinne pitää niitä kokemuksina, sisäisinä tuntemuksina; mukana on kytkentä kieleen, ts. tunteet ovat jotain intersubjektivistia.
- Psykofysiologinen tradition mukaan emootiot ovat fysiologia reaktioita (vasteita), vrt. ilmaukset "perhosia vatsassa", "kylmä hiki"; keho näyttää toimivan ihmisen tietämättä, jopa vastoin tahtoa.
- Etologiassa emootiot ovat vietinomaisia reaktioita, eläin ihmisluonnossa.
- Psykodynaamisessa traditiiossa emootiot ovat mielen sairauksia: "hullun lailla rakastunut", "pelon halvaannuttama".
- Vietti-tradition mukaan emootiot ovat liikkeelle saava voima, vitaalienergiaa
- Sosiaaliskulttuurisessa näkökulmassa tunteet ovat näyttämöllä esittäytymistä, ilmenevät mm sosiaalisina rooleina.

Sanottu tarkoittaa, että emootio ja sen vaikutus ei välttämättä nouse tietoisuuteen, vaan voi jäädä ja usein jää implisiittiseksi. Useat ajattelijat ja tutkijat kyllä esittävät, että tunteet ovat tiedostuvia jo määritelmällisesti: kysehän on siitä, että joku on kokenut jotakin (Berridge & Winkielman 2003). Olennaista emootiotapahtumissa on sanatonta tunteen kokemus tavallisesti ilmentää (lähes) ajantasaisesti. Kuitenkin priming-efektit, vireytymiset ja mieltymysten vaikutukset usein jäävät tiedostamatta. Implisiittisten tunnetilojen vaikutus ajatuksiin, kokemuksiin, käyttäytymiseen ja preferensseihin ja näiden muutoksiin on todettu kokeellisesti. Emootioiden ja affektireaktioiden "muistaminen" toteutuu neuraalisina taipumuksina, potentiaalisina kehollisten reaktioiden, tuntemusten ja kuvien hahmoina, joten ne jo luonteensa mukaisesti ovat implisiittisiä. Toisinaan tiedostettu tunne ei vastaa sanatonta emootiota, esimerkiksi torjunta ja defenssit. (Damasio 2000, 54-79; Kihlstrom 1999; Winkielman & Berridge 2004.)

Esitetyt emootion ja tunteenmuodostuksen periaatteet ovat huomionarvoisia intuition sekä sitä edistävien ja haittaavien psyykkisten ja psykosomaattisten tekijäin ymmärtämiseksi. Esimerkiksi ahdistushäiriöissä on tyypillistä, että fysiologiset reaktiot irtautuvat tiedostetuista tunnereaktioista ja tiloista. On paniikkikohtausten laji, jossa henkilö ei tunne pelkoa kokemuksena, vaikka mitarit kertovat voimakkaasta emootion tapahtumasta fysiologisella tasolla. Skitsofreniassa vastaava kahden "sisäisen pajan" hajautuminen on edennyt jo peräti syvälle. (Kihlstrom 1999.)

Tunnetiloista on tehty erilaisia taksonomioita (esim. Izard 1991; Lazarus 1991, 59-68). Primaarisia (ja *universaaleja*) tunnetiloja ovat mm. onnellisuus, suru, pelko, viha, yllättyneisyys ja inho. Sekundaarisiksi, sosiaalisesti opituiksi emootioiksi voidaan katsoa mm. sellaiset kuin häpeä, syyllisyys, kateus, ylpeys, ihailu, myötätunto, halveksunta. Oma tärkeä luokkansa ovat mielialat ja *taustamootiot* (virittyneisyys), kuten jännitys, ahdistukseen kietoutuneisuus, tyyneys ja elatio tai hyvänolontunne. Mielialat eivät sisällä selkeitä kohteita tai intentioita, mutta voivat vaikuttaa tuntuvastikin subjektin kokonaistilaan ja muokata kulloisiakin tunnestruktuureja, usein vääristävästi. Näin käy varsinkin, jos mieliala on vakiintunut luonteen ominaisuudeksi. (Damasio 2003, 50-51, Sizer 2001). Kehollisen tilan ja emootion rajamailla toteutuu sellaisia energisyyttä, tarmoa ja motivaation vahvuutta kuvaavia pitkä- tai lyhyempikestoisia vireystiloja kuin uupumus/väsyneisyys, kipu, nautinto, vireys, voimakkuuden tunne.

Luokitukset ovat abstrahointeja. Tunne on aina erityinen, se ilmentää ja toteuttaa yksilöllisiä merkityssuhteita ja toimija-tilanne-kokonaisuuden spesifiä laatua. Niin muodoin tunteiden luku kaikkine vivahteineen on periaatteessa rajaton.

Tunneprosessin aspektit: tunnestruktuuri

Siitä, miten edellä viitattu "karttakuva" kulloinkin painottuu ja miten se ohjaa toimijaa toimintavalmiuksina ja mielen sisältöinä, käytän seuraavassa termiä tunnestruktuuri. Emootiot ovat lajinkehityksen tuloksena kehittyneet palvelemaan lajin ja sen yksilöiden säilymistä, tuloksekasta sopeutumista ympäristöön. Emootiot ovat funktionaalisia. Kulloinkin toteutuu akuutin tilanteen edellyttämä "palvelutehtävä" tunnestruktuurina eli tilannearvion, toimintavalmiuksien, havainto- ja tarjouma-orientaation, muistitoimintojen aktivoinnin sekä sosiaalisen merkityksenannon ja kommunikaation yhdistelmänä (Keltner & Gross 1999; Levenson 1999).

Platon ja Aristoteles käsittelevät useimpia niistä emootioiden aspekteista, jotka toistuvat aiheita koskevassa keskustelussa ja jotka pätevät yhä: arvo tai arvostelma, psykofyysinen muutos, tuntemus, kognitiivinen sisältö (mm. mielikuvat ja uskomukset), toimintasuositus, sosiaaliset merkitykset ja tunteiden henkilökohtaisuus eli itsen kokeminen (Knuuttila 1999). Aristoteleen komponentiaalinen tunneteoriat sopii lähtökohdaksi, kun seuraavaksi jäsentelen tämän tutkimuksen yhden keskuskäsitteen.

Termeillä *tunnestruktuuri* ja tunnetransformaatio viitataan rakenne- ja prosessimalliin, johon aina sisältyy seuraavia emootion ja sitä koskevan kokemuksen sekä näitä ylläpitävän rakenteen aspekteja:

- a) *arvostelma* tai *arvio* (myönteinen vs. kielteinen) koskien tilannekontekstia tai kohteita
- b) *psykofyysinen muutos*
- c) *toimintasuositus tai -valmius*
- d) *tuntemus (koettu tunne)*
- e) *sosiaaliset merkitykset ja osallisuus sosiaalisessa, yhteisössä*
- f) *kognitiivinen merkitysoerikko*
- g) *merkityksellisyys osana itseä ja kutoutuminen narratiiviin*

Ajatuksena on, että kulloisessakin episodissa tämä rakenne ensin saa tietyn sisällön, joka sitten episodin edetessä muuntuu intentioiden tai tavoitteiden ja tilannekontekstin ehtojen mukaisesti. Kulloinenkin tunnetila organisoituu (eli rakenteistaa) sen kehollisen ja mielellisen kokonaisuuden, jossa toimija on suhteessa kontekstiinsä ja itseensä.

Arvio-aspektissa toteutuu niin välittömän tunnereaktion kuin pitkäkestoisen tunnejärjestelmän olennaisin funktio. Myönteiseen arvioon kytkeytyy lähestymisreaktio, kielteiseen välttäminen (Lieberman 2000). Arvio, esimerkiksi ärtymyksen, helpotuksen tai ilon tunne ilmentää toimijan etenemistä kohti tavoitteita, pyrkimysten onnistumista. Kun intuitiossa kielteisen tai ristiriitaisen tunneviereen sijalle tulee helpotus, on edetty ratkaisevasti tavoitesuunnassa. Lazarus asettaa tunneteoriaansa ydinkäsitteeksi arvio-funktion (appraisal). Siinä toteutuu emootion teemallinen, tilanteen tai kohteen merkitystä toimijalle ilmentävä sisältö. Arvio voi olla implisiittistä ja tiedostamatonta, mutta toisinaan myös tietoista. Primaariarviossa on kyse suorasta suhteesta kulloiseenkin tavoitesuuntaan (goal relevance) ja minä-merkityksellisyyteen (ego-involvement). Sekundaarisessa arvioinnissa muokataan selviytymisen keinoja ja tapaa (co-

ping): mitä nyt on tapahtumassa hyvinvointini kannalta ja mitä voin tehdä tässä tilanteessa? Toisenkin vaiheen arviota muokkaavat tekijät voivat jäädä suurelta osin tiedostamatta. (Lazarus 1991, 133–138, 165.)

Affektissa ja emootiossa toteutuva välitön "asemoituminen" ja tilanteen käsittäminen ovat erottumattomia, yhtä kokonaisuutta (Cochran 1985, 42, 56).

Tunteen perusta on somatosensorinen eli kehon sisäisiä ilmiöitä aistiva, aistipiirien, hermoston verenkierron, lihasaistin ja muun ns. sisäisen ympäristön toiminnot sisältävä järjestelmä (Damasio 2003, 103–105). Emootiot ovat tämän *psykofyysisen tilan* muunnoksia. Kehollinen tila ja sen dynaaminen muuntuminen ovat suoraan yhteydessä ydinminuuteen. Emootiota todentavat kehollistuneet toimintamallit ovat eriytyneitä, tarkkoja; niihin liittyvät kussakin tunnetilassa spesifit ilmeet, eleet, asennot, ihonväri, lihastunto, keholliset tuntemukset, aistien toiminta jne. (de Rivera 1992).

Toimintasuositus ilmenee virikkeenä, paineena tai energialatauksen tapaan, signaalina, että jotain tärkeää on tapahtumassa. Huomio (ja tarjoumien vastaanotto) kohdistuu muutoksen myötä uudella tavalla, viriää tietty motivaatiotila ja mukaan implikoituu tavallisesti myös tarkempi "ohjeistus", miten yksilön tulisi käyttäytyä tai hänen tilansa muuntua uudessa tilanteessa. (de Rivera 1992; Lazarus 1991, 17.)

Arvio-aspekti, keholliset reaktiot ja toimintapaine kietoutuvat toisiinsa primaaritasolla, lähestymis- tai välttämissuuntautuneena reaktiokokonaisuutena, jota ilmentää yksilön *temperamentti*. Temperamentti liittyy nimenomaan ehdollistuneisiin automaattisiin tapoihin reagoida miellyttävissä ja epämiellyttävissä tilanteissa. Lähestymistä ja välttämistä säätelevät neuraaliset järjestelmät ovat lajin kehityksessä syntyneet huomattavasti varhemmin kuin kognitiivisista toiminnoista vastaavat aivoalueet. (Puttonen 2004.)

Kognitiiviset toiminnot toteutuvat aina jossain tunnestruktuurissa. Tämä on todettu myös aivojen kuvantamismenetelmillä. Aiemmin on kokeellisesti osoitettu mm. kinesteettisten ja psykofysiologisten reaktioiden yhteys havainto- ja muihin kognitiivisiin prosesseihin. Kognitiot, keholliset reaktiot ja proprioseptiiviset ärsykkeet ovat keskinäisissä palautesuhteissa, joissa määrittyy kehon kulloinenkin emootiotila. (Bastick 1982, 92–104, 134.) Havainto tai muu kognitio käy usein ajallisesti edellä ja aiheuttaa emootion, mutta emootiot myös virittävät ja suuntaavat kognitioita (Lazarus 1991, 127). Bower (1981) ehdottaa muistitilan aktivaatiota koskevassa teoriassaan, että kukin emootio kytkeytyy spesifiin solmukohtaan semanttisessa merkitysverkossa ja muistissa. Solmun aktiivointi nostattaa vastaavan tunnekokemuksen, ja tunne puolestaan virittää siihen assosioituneita kognitioita. Tunnetila ja sen kognitiiviset yhteydet virittävät priming-efekteinä ja merkitysvihjeinä pitkäaikaismuistia palauttaen käyttöön aiempia kokemuksia, episodeja ja merkitysyhteyksiä (Rholes ym. 1987). Ekologinen psykologia korostaa, että kognitiossa ei ole kyse erillisestä mekanismista, vaan elämänprosessista. Kognitio on eliön kykyä olla jatkuvasti kosketuksissa ympäristöön: piileviä odotettavissa olevia muutoksia ja mahdollisuuksia koskevan information vastaanottamista ja käyttöä (Reed 1996, 169).

Jokainen emootio ja tunne kehkeytyvät itsessä, joten *minuus on aina kietoutunut mukaan*. Tietoisuutta ja kaikkia mentaalaisia tiloja, myös aistimuksia, aja-

tuksia ja tunteita, leimaa se, että henkilö itse on tapahtumien kokija ja tekijä, kuten jo Aristoteles totesi (Sihvola 2004). Kuten Max Scheler toteaa, ihmisen suhde sekä omaan itseensä että ulkomaailmaan konstituoituu tunteiden tasolla; järki ja tahto kohdistuvat emootioiden jo valitsemiin kohteisiin (Solasaari 2004, 153). "Täälläolo [Dasein] on huolehtien *valmiina itselleen siltä pohjalta*, mitä huolehdui *suo tai kieltää*. Täälläolo tulee kohti itseään siitä, mistä se huolehtii" (Heidegger 2000, 405). Tässä on samalla ilmaistu persoonallisen identiteetin ydinasia.

Gibson korostaa, että ympäristöä koskeva tietoisuus, havainnointi ja itseä koskeva tietoisuus ovat välttämättä riippuvaisia toisistaan – toista ei voi olla ilman toista. Havaintotoiminta ja proprioseptiikka ovat kytköksissä, vastavuoroisia. (Lombardo 1987, 303–304.)

Tunnestruktuurin lataus määrittyy sen mukaan, miten tärkeitä minuuden ja identiteetin tavoitteita ja mittapuita (arvoja, intressejä) kulloinkin on pelissä. Tunnekokemus tarkoittaa, että jokin koskettaa itseä. Kyse on resonanssin keskeisestä elementistä: meissä tapahtuu emotionaalis-kehollisina prosesseina ja kognitioina sitä, mistä on kyse ympäristö-suhteessamme. Resonanssia ylläpitävä ja esiyymmärrystä kokoaikaisesti muokkaava "automatiikka" on sekä synnynäistä että opittua. (Lazarus 1991, 152–155.)

Emootiossa toteutuva asemoituminen suhteessa kulloiseenkin kontekstiin liittyy siihen draaman virtaan ja narratiiviseen kudokseen, jossa subjekti sekä kietoutuu maailmaan että elää omaa yksilöhistoriaansa. Kutakin emootiota vastaa tietty dramaturgia, johon toimijana ja luonteena sijoitumme, sekä tietyt eletyt merkitykset (Cochran 1985, 24–25). Arvot koetaan suoraan emootioissa, samoin arvojen järjestykseen asettuminen. Koska arvot samalla ovat keskeisiä kulttuurisia yhteistä toimintakenttää jäsentäviä solmuja, muodostuu yksilön perussuhde todellisuuteen ja sosiaaliseen kontekstiin nimenomaan hänen arvopitoisissa tunnestruktuureissaan. Arvojen aito jäsentyminen tunnetasolla on elävän ja toimivan minuuden ja identiteetin jäsentymistä.

Tunnereaktio sisältää *sosiaalisen viittauksen* ja viestin. Mieli on osallisena ja transaktiossa ympäristönsä kanssa sosiaalisten representaatioiden emotionaalisen "amalgamin" välityksellä (Zavalloni 2001, 294). Aristoteles oivalsi sosiaalisesti opittujen tunteiden olennaisen merkityksen. Sosiaalisissa tunteissa yksilö sitoutuu yhteisöön sekä on osallisena sen arvoissa, merkitysrakenteissa ja verkostossa. Tunteiden voima on siinä, että yhtäältä ne ovat hyvin henkilökohtaisia, toisaalta lajin tai yhteisön yhteisiä. (Knuutila 1999.)

Luetellut seitsemän tunnestruktuurin aspektia vaikuttavat toisiinsa, yksi johtaa toisen viriämiseen, samalla tunnestruktuuri muuntuu. Tunnistan kadulla yllättäen tutut kasvot, lämpö virtaa olemukseeni, kuulen hänen ehkä sairastuneen vakavasti ja tämä tieto muuttaa taas koko tunnetilani. Kognitio ja tieto aina liittyvät emootioon, mutta eivät ole sen välttämätön ehto. Sen sijaan arvio-aspekti liittyy emootioon sekä välttämättömänä että riittävänä ehtona (Lazarus 1991, 212). Tunne sisältää tietynlaatuisen energiapanoksen, toimintavirikkeen, mutta se, millaisiin tavoitteisiin toiminta kohdistuu ja miten se etenee, riippuu arvostus-aspektista, mukaan kytkeytyvistä tiedollisista ja sosiaalisista merkityksistä sekä omia valmiuksia ym. koskevista arvioista (Sloboda & Juslin 2001).

Tunnerekisterin, toisin sanoen käyttöön saatavilla olevien tunnestruktuurien herkkyys, monipuolisuus ja jäsenytyneisyys vaikuttavat mm. tilannejoustavuuteen, intuitioon, empaattisuuteen ja kognitiiviseen toimintakykyyn (Kang & Shaver 2004).

Episodi ja tunneketjut

Olennaista tunteissa on niiden prosessiluonne, se että tapahtuu viriämistä, suuntautumista, energisoitumista, kokemuksia, tulkkiutumista – toistuvasti. Tunne liittyy toiminnan ja kokemusten virtaan. Tunteiden tehtävä on muutos ja tilanteen "junailu" primaaritasolla. Tunteissa kokemusavaruus transformoituu ja intensiteetti kertoo muunnostapahtuman voimasta ja kattavuudesta (Damasio 2003, 67–66; de Rivera 1992).

Samalla kun emootiot virittävät hermoston ja kehon, ne vaikuttavat esiymmärrykseen, siihen, miten objektiivinen konteksti tulee subjektissa vastaanotetuksi, koetuksi ja ymmärretyksi. Tämä liittyy siihen ekologisen psykologian perusajatukseen, että ympäristö havaitaan, rakentuu ja on kuvattavissa *tapahtumina ja tapahtumien sarjoina*, sisäkkäisyyksinä, toistuvuuksina, ajan rytmeinä (Gibson 1986, 101-102). Eliö-ympäristö-kokonaisuus on kokoaikaista orientoitumista ja sopeutumista siihen, mitä seuraavaksi tapahtuu, on odotettavissa. Tapahtumat etenevät ajassa ja tilassa. Paitsi tila myös aika havaitaan ja koetaan tapahtumien perusteella. Tilannekohtaisen "huolen" virittämä toimintakokonaisuus on ontologialtaan ajallinen. Ennakoitu tulevaisuus luo sisällön nykyyhetkeen ja resonanssin vastaaviin aiempiin tapahtumiin. "Huoli" tarvitsee aikaa ja ajanlaskua (Heidegger 2000, 289, 392–393).

Perusyksikkö, jota kannattaa käyttää toiminnasta, on *episodi*: jonkin intention kytkemä ajallisesti rajattu tapahtumasarja, jossa sovelletaan tiettyä praktista osaamista eli taitojoukkoa ja sellaisten ketjua. Tällaisen osaamisen ja mielenpalauttamisen "selkärankana" ovat tunnestruktuurit ja niiden muuntumiset, tunnetransformaatiot. Lukko-avain-metaforaa soveltaen tarjoumat (lukot) avautuvat, kun vastaanottajalla on käytössään adekvaatit, kulloisenkin toimintaepisodin mukaiset avaimet, ts. tunnestruktuurit ja osaamiset. Tällöin toteutuu "yhteisointu". (Baron & Boudreau 1987.)

Bastick käyttää vastaavasti termiä *emotional set*, tarkoittaen peräkkäisiä tunnetiloja yhdistävää ja paikoilleen asettavaa sarjaa, kehystä tai "asentoa". Kussakin tunnesarjassa koodautuu monitahoisia havaintokokonaisuuksia, ja tunnesarja toimii intuitioprosesseissa muistin "tarttumahakasena" (Bastick 1982, 135). Toiminnan edetessä sitä korjataan, jos muistin tuoma sarja ja havaittu tulos ovat ristiriidassa. Käyttöön transformoituu ehkä adekvaatimpi tunnestruktuuri, kunnes tila koetaan tyydyttäväksi ja toimintapyrkimys voi laantua (Sloboda & Juslin 2001). Kun suoritus osuu kohdalleen, siitä kertoo onnistumisen tunne, kuten helpotus tai varmuus ja implisiittisenä edennyt prosessi nousee usein tässä kulminaatiovaiheessa myös tietoisuuteen (Bastick 1982, 146–147; Lazarus 1991, 111).

Tarjoumien teoriassa pienin toiminnallinen yksikkö on, kun toimija kohtaa (encounter) tarjoumia. Ulkoistipiirien tietyistä ympäristön aspekteista tuot-

taman informaation myötä prosessoituu noitten aspektien kohtaaminen sisäis-teissa (Reed 1994).

Osittain laajemman merkityssisällön *encounter*-termille antaa Larry Cochran position käsitteeseen perustuvassa persoonanallisuusteoriassaan. Encounter tarkoittaa, että ihminen siirtyy asemoitumisesta toiseen, jonkin laajemman (samaa pysyvän) "sateenvarjon" tai ohjauksen alla. Asemoitumiset etenevät jatkuvana todellisuuden virtana osittain toistensa sisälle työntyen kuin teeman muunnelmat. Uusi tunnetila eroaa laadullisesti edellisestä, vaikka siinä on yhdistäviä piirteitä. Ketju tähtää vallitsevan asemoitumisen ja sen asettamien intensioiden suuntaan, täydentymiseen. Esimerkiksi kun Stendahlin romaanissa Punaista ja mustaa köyhistä oloista tulleen nuoren kotiopettajan Julienin tunneketjut vaihtelevat jyrkästi pelokkuudesta hämmennyksen kautta loukattuun ylpeyteen, suruun tai rohkeuteen, kehyksenä on toisaalta hänen ambitionsa yhteiskunnalliseen nousuun, toisaalta etenevä kiintymys kartanonomistajaan Madame de Renaliin. Laajemman kehyksen (ja yksilön perustavan asemoitumisen) vaikutuksen ei tarvitse nousta tietoisuuteen, se voi hyvinkin jäädä impliittiseksi, mikä vaikkapa rakastumisen tai muun tärkeän elämäntapahtuman yhteydessä on tavallista. (Cochran 1985, 107, 114–116.) Idea on hedelmällinen, koska siinä tiivistyvät tunnestruktuurien dynamiikka, kerrostuneisuus, ketjutuminen, narratiivisuus ja kutoutuminen sosiokulttuurisiin rakenteisiin.

Lazarus ihmettelee, miksi emootiotutkimus on niin vähän kiinnittänyt huomiota tutkittavan perusyksikön rajaamiseen. Hän katsoo, että sosiaalinen tai toiminnallinen tapahtumaepisodi ei sellaiseksi sovi, vaan juuri kohtaaminen (encounter) tai vielä tarkemmin, kohtaamisessa tietyt emotionaalista merkitystä omaavat aspektit. Emootiota aiheuttavina ja säätelevinä tekijöinä tulevat sitten mukaan yhteydet sosiaaliseen ja muuhun kontekstiin, edelleen kohtaamistilanteen viitekehystä organisoivat lyhyt- ja pitkäaikainen motivaatio ja niihin liittyvät elämänprojektit. (Lazarus 1991, 31–33.)

Kukin episodi ja episodien ketjut (mukaan lukien tunnestruktuurit) toteutuvat merkityssuhteina, muodoltaan ja rakenteeltaan narratiivisina, kokoaikaisessa suhteessa vallitsevaan kontekstiin.

Asiantunteva hoivatyöntekijä harjaantuu käyttämään omia tunnereaktioitaan tehokkaana ja luotettavana informaatiolähteenä, jossa välittyvät asiakkaan tilanteiden hälyttävyys, laatu ja merkittävyys. Näillä perusteiden hän pystyy tekemään selkeitä tilannekartoitukseen johtavia erotteluja. (Benner ym. 1999, 117.) Seuraavan sivun taulukon 2 esimerkit havainnollistavat tunnestruktuurin käsitettä.

TAULUKKO 2 Tunnestruktuuri toimintaepisodissa: kaksi esimerkkiä

Tunnestruktuurin ulottuvuus tai osaprosessi	Sairaanhoitaja teho-osastolla kohtaa potilaan sydänpysähdyksen	Sairaalan sosiaalityöntekijä kohtaa sydänoireita saaneen äidin (2 pientä lasta), jonka mies kuollut äkillisesti
Episodin tavoite/intentiot	Nopea elvytys, peruselintoimintojen varmistaminen	Asiakkaan elämäntilanteen ja mahdollisten tukitoimien tarpeen selvittäminen
Vaarinotettavia tarjoumia ja tarjouma-komplekseja	Potilaan fysiologiset toiminnot, laitteiden toiminta, välitön viestintä työryhmän sisällä	Asiakkaan ja hänen lähipiirinsä psyykkinen, sosiaalinen ja taloudellinen tilanne; surutyön ehdot ja asiakkaan elämäntaidolliset resurssit
Tilannearvion suhteutuminen ja indikoituminen	Omat ja ryhmän toimintamallit, niitten nopeus ja osuvuus potilaan elintoimintojen muutoksen perusteella	Tuntumat ja havainnot asiakkaan tilasta, mm. asiakkaan tunne- ja muiden reaktioiden ja hänen esittämiensä tulkintojen perusteella
Toimintavalmius ja psykofyysinen muutos	Toiminnallisesti aktiivinen, täysvireinen; taidot eli proseduraalinen osaaminen	Rauhallisen vireä, turvallinen, kuunteleva
Koettu tunne	Eläytyminen potilaan kehollisiin prosesseihin ja tiimin toisten jäsenten reaktioihin	Eläytyminen asiakkaan tunnetilaan, ajatusmaailmaan, lähi-ihmissuhteisiin ja elämäntilanteeseen
Sosiaalinen osallisuus ja merkitysverkko	Resonanssi/ osallisuus tiimin sisällä; potilaan lähipiiriin liittyvät merkitykset	Tunnetason suora tuki; asiakkaan sosiaalisen ja taloudellisen tilanteen ulottuvuudet, merkitykset
Tiedollinen merkitysverkko, kognitiot	Havainnot potilaan tilasta; fysiologiaa ja anatomiaa, sairauksia, oireita jne. sekä näihin liittyviä toimenpiteitä koskevat tiedot, toimintamallit, päättelyketjut	Tiedonkeruu ja havainnot asiakkaan terveydestä, elämäntilanteesta, vastuista kotona ja muussa lähiverkossa, työpäikällä; tiedon antaminen psyykkisen, sosiaalisen ja taloudellisen tuen lähteistä ja muista elämäntaidon resursseista
Suhde itseen; ammatillinen identiteetti suhteessa episodin asettamiin haasteisiin	Miten keskeisiä tyydytyksen lähteitä ja itsearvostuksen kriteereitä hoitajalle ovat nopean ja tarkkan toiminnallisuuden sekä tiimityön asettamat haasteet ja niissä onnistuminen	Miten keskeisiä tyydytyksen lähteitä ja itsearvostuksen kriteereitä ovat tunnetyöhön, elämäntilanteen selvittämiseen ja elämäntaidollisten resurssien varmistamiseen liittyvät sekä yhteistyötä eri tahoille koskevat haasteet ja niissä onnistuminen

Esimerkkien ylimmillä riveillä ilmaistaan lähtötilanne. Teho-osastolla tunne-episoodi voisi edetä esimerkiksi niin, että potilaan sydän alkaa lyödä ja kaikki elintoiminnot palautuvat ja vakiintuvat nopeasti. Seurauksena hoitaja havaitsee tavoitteeseen etenemistä ja samalla kokee onnistumista ilmaisevia helpotuksen ja hyvän olon tunteita. Tai sitten toimenpiteet epäonnistuvat, arvioreaktioina pettymys, harmistuminen ja suru. Sosiaalityöntekijän tunneketjun käänneet määräytyvät mm. sen mukaan, millaisiksi osoittautuvat asiakkaan omat yksilöl-

liset ja sosiaaliset elämäntaidolliset voimavarat, esimerkiksi missä määrin tämä kykenee kokemaan ja ilmaisemaan omia tunteitaan, käymään läpi asioita ja järjestelemään niitä lähipiirinsä kanssa, millaisia ovat lasten reaktiot ja vointi, millainen perheen rahatilanne jne.

Episodien toteutuminen narratiiveina ja minuudessa

Intuitiossa tunneviritys luo laatunsa mukaisen haasteen ja käynnistää ”draamana” toteutuvan toimintaketjun, tarjoumakentän edellyttämien taitojen, tottumusten, toimintamallien ja merkitysverkkojen kokonaisuuden. Episodilla on ajassa etenemisen mukainen rakenne, joka toteutuu suhteessa tilaan. Suhteutuminen on dynaamista, joten toimintarakente muuttuu jatkuvasti, samalla kun aistijärjestelmissä ilmenevä informaatio ”testaa” kokoaikaisesti sen todenvastaavuutta. Gibson toteaa, että psykologiset ja ekosysteemin prosessit muodostuvat sisäkkäisistä (nested), toisiaan tukevista yksiköistä. Näissä yksiköissä ympäristöä koskeva monikerroksinen informaatio on järjestynyt suhteessa sekä paikkoihin että aikaan. Tapahtumilla on ajankohtansa ja kestoensa vuosien, vuodenaikojen, viikon, vuorokausien ja tuntien sisäkkäisissä jaksoissa. (Gibson 1982b, 379; Lombardo 1987, 274, 353–354.)

Koska ihminen-ympäristö-systeemi rakentuu aika-paikka-koordinaatistossa, menneisyys on siinä koko ajan olemassa, nykyhetkenä, ja mukana on sekä lajinkehityksen varustama että kokemusten tuottama järjestäytyminen. (Järvi-lehto 1996.) Kukin toimintaepisodi sisältää itsessään tietynlaisen yhdistelmän tunneprosessien säätötiloja, ja episodi tallentuu spesifien tunnestruktuuriensa ja muunnostensa ”pedissä” tapahtumamuistin ”kuvavarastoon”. Tunnelataus ja intressi tehostavat toimintatilanteen sekä mieleenpainamista että palauttamista. Mitä aktiivisempaa on huomio, sitä paremmin tarjoumat, ajatukset ja kokemukset integroituvat ja sitä elävämpää on yhteys aiemmin koetun ja uudelleen kohdatun tilanteen kesken. Sisäistetyt tunnerakenteet ovat elementteinä niissä elämäkerrallisen muistin kertomuksissa ja sanattomissa ”draamoissa”, jotka taipumuksina ja valmiuksina ohjaavat tunne- ja merkityskokemuksiamme sekä sisäistä dialogiamme ihmissuhdetilanteissamme (Liljeström 1985, 188).

Kokemuksemme ja koko sosiaalinen olemassaolomme on rakentunut kerronnallisesti ja ajallisesti (Carr 1986, 9). Narratiivinen rakenne liittyy yksilön yhteisöön ja sen kulttuurisiin ja sosiaalisiin resursseihin. Tämä toteutuu paljolta kielen tuella. Kieli on kudosta, jossa tietty merkki tai symboli informoi asianteiloista, ominaisuuksista ja suhteista, jotka voivat olla ajassa ja paikassa joko lähellä tai jopa hyvinkin kaukana. Kieli näin laajentaa ja syventää narrativisia rakenteita ja niissä toteutuvia sisäkkäisyyksiä (nesting) ja toiminnan mahdollisuuksia. Ajattelussaan ihminen valikoi ja tuottaa informaatiota liittyen vaihtoehtoihin mahdollisuuksiin ja tapahtumakulkuihin (Reed 1996, 171–172).

Kertomus-rakenne perustuu tapahtumalliseen logiikkaan. On *toimija*, joka jollakin *näyttämöllä* (tilassa) on kietoutunut kulloisenkin *tavoitteen* mukaiseen ajassa etevään *toimintaan* ja *suhdeverkkoon* käyttäen tarvittavia *välineitä*. Kertomusten lajityyppi määräytyy toiminnan (draaman) luonteen mukaan: sankari, uhri, kehityskertomus, rakkaustarina jne. (Bruner 1994). Kertomisen kyky antaa

ihmiselle *maailmantajun*. Tarinoiden kuvitteellinen muoto ja symboliset sisällöt antavat mahdollisuuden kohdata ja hallita konkreettista todellisuutta ja sijoitua siihen itse toimijana, ja tämä tapahtuu jo ennen kielellisten käsitteiden hallintaa (Sacks 2001, 186–194). Tapahtuma- ja elämäkertamuisti ovat narratiivisesti järjestyneitä.

Suhteutumista kontekstiin ja osallisuutta siinä koskee *merkityssuhteen* käsite. Narratiivit järjestyvät ja niitä eletään merkityssuhtein. Emootio kertoo merkityssuhteen olemassaolosta ja laadusta. "Kun tajunnassa ilmenee jokin mieli, joka asettuu yhteyteen tietyn objektin tai asian kanssa siten, että tuo objekti tai asia ymmärretään joksikin ko. mielen avulla, merkityssuhde on olemassa". Mieltä eli noemaa ilmaisevia evidenssin muotoja ovat mm. rationaalinen tieto, tunne, usko tai intuitio. (Rauhala 1978, 50–51.) Läheskään kaikki merkityssuhteet (saati tunnepitoiset) eivät ole kielellisesti artikuloitavissa, vaikka ne implisiittisinä vaikuttavat tajunnassa ja käyttäytymisessä. Merkityssuhteiden runkoina toimivat tunnerakenteet ja -ketjut.

Kulloisenkin tarjoumaprosessin merkityssuhteissa informaation eri moodit ovat saumatta kietoutuneina toisiinsa, suoraan käyttöä ja toimintaa varten. Funktio ja sen toteutuminen tarjouman informaatorakenteena ovat saman kolikon kaksi puolta. Gibson samaisti tarjoumat (käyttö)merkityksiin; se, mitä jokin "on", on suorassa suhteessa siihen mitä jokin "merkitsee" toimijalle (Lombardo 1987, 307). Nälkäinen havaitsee omenan ja haukkaa sitä tarvitsematta käsitteellistää kohdettaan. Semiootikko kohtaa omenan tiimoilta toisenlaisen tarjoumakentän, johon sisältyvät kohteina myös representoivat merkitysaspektit.

Käyttötiedossa signaalit käynnistävät ja suuntaavat "operaattoreina" suoraan virikkeitä ja toimintaketjuja, kun taasen symbolit välillisesti ja yleistyneinä viittaavat funktionaalisesti johonkin itsensä ulkopuoliseen (Cassirer 1944, 32). Peirce käyttää merkkien teoriassaan käsitteitä *Firstness* (ensiys): vaistot ja välittömät aistimukset pelkkinä ilmentyminä (datana), *Secondness* (toiseus tai toisenasteisuus): aistimukset ja data liittyneinä osaksi historiallista, sosiaalista, kulttuurista ja kokemuksellista merkkijärjestelmää (noemaattisen viitteen eli merkityssisällön saaneina), jolloin niistä tulee informaatiota, tietoa, ja *Thirdness* (kolmannuus): yhteiset merkitykset ja toimet ymmärtämisen universaaleina periaatteina (Koivunen 1997, 91; termien suomennokset kirjasta Peirce 2001, 415). Merkityssuhteessa nämä kerrostumat toimivat välittömästi ja yleensä saumattomasti.

Tarjoumaprosesseihin siis ovat melkein aina kietoutuneina mukaan yhteisön kulttuuri ja symbolienvarainen merkitysjärjestelmä, kieli sen olennaisena kudoksena. Kieli tuo saataville kulloinkin relevanttia informaatiota käyttöä varten, se on yksilön ja ryhmän toiminnan säätelyn ja ohjauksen väline. Esittävät symbolimerkitykset ja kieli laajentavat, syventävät ja monimutkaistavat tavattomasti todellisuuden invariansseja, tarjoumapotentiaaleja. Tarjouman tapahtumassa on kolme tasoa tai kerrostumaa (Ihanainen 1992, 51, 91; Reed 1996, 153-168):

- tarjoumien suora vastaanotto,
- tarjoumien epäsuora indikoivaan (osoittavaan) ja predikoivaan (esittävään) merkitykseen perustuva havaitseminen ja käyttö ja
- toisen ihmisen tarjoumatietoisuuden havaitseminen.

Tiellä ajavalle autoilijalle poliisin pystyssä oleva käsi indikoi auton pysäyttämistä ja hänelle mainittu sana "kolari" esittää mm. onnettomuuden ja pelastustoimien merkitysketjut. Tiellä olevien ihmisten asennot, eleet ja ilmeet viestivät näitten tarjoumatietoisuudesta.

Oppiminen sisältää tarjoumamentän etenevää omaksumista ja toimijuuden vahvistumista, kun eritasoiset merkityssisällöt järjestyvät implisiittisiksi käyttöä varten. Tiedonsosiologi Max Scheler käyttää käsitettä *tiedon funktionalisoituminen*. Tieto ja osaaminen tulevat osaksi tietävää, kategorioiksi, jotka ohjaavat myöhempää tiedon järjestymistä. Eloton tietoaimes muuttuu tällä tavoin eläväksi, voimaksi, joka automaattisesti rakenteistaa havaintojen vastaanottamista ja tulkintaa toiminnan tarpeisiin. Toiminnallistunut tieto kytkeytyy koko persoonaan. Funktionaalistumisen läpäisee henkinen elementti: arvot ja vastaavat kulttuuriset sisällöt. "Hengen kasvu" ulottuu niin emotionaalisiin ja tahdon akteihin kuin ajatteluun, mikä voimistaa toimintakykyä. (Solasaari 2004.) Scheler painottaa, että fysiologinen ja psyykinen elämänprosessi ovat ontologisesti "streng identisch", siis yhtä ja samaa, ne eriytyvät vain fenomenalisesti (Scheler 1991 (1928), 74). – Scheler, niin käsitän, osoittaa *merkityksellisen kulttuurisen oppimisen, tunnetekijöiden ja minuuden rakentumisen ontologisen yhteenkuuluvuuden*.

Tarjoumia omaksuessaan ihminen oppii tilanteiden ja tapahtumien rakennetta koskevia invariansseja proseduraalisena käyttötietona: mitä on odotettavissa ja mitä on tehtävä seuraavaksi. Tällainen tuttuja tapahtumia koskeva kyky ennakoivaan ja toimivaan implisiittiseen vaarinottoon on ihmiselle ja muille eläimille kuuluva perusvalmius, joka alkaa kehittyä jo vauvana. (Reed 1994.) Keskusosista reunamiin viestejä kuljettavia neuroneja on vähintään yhtä paljon tai enemmän kuin aistialueilta keskusalueille kuljettavia. Palaavien ratojen ns. takaisinprojektion ansiosta havaintoinformaatio toimii erittäin tehokkaasti ja tilanteiden ja kohteiden funktionaalinen luokittelu ja niitten tunnekaliteetit kuten kasvojen vihaisuus vaikuttavat välittömästi, ei päättelyn kautta. (Churchland 2004, 181–190.) Takaisinprojektiota hoitava "laitteisto" luo nopeat yhteydet aivorungon, limbisen järjestelmän ja ja aivokuoren välillä, toisin sanoen sensoristen tapahtumien, tunnekeskusten ja tietoisuuden kesken. Takaisinprojektiossa ovat mukana implisiittisen muistin kantamina tilanteen mukaiset toimintamallit ja tunnestraktuurit ja sitten myös tietoinen ymmärrys. Kyseinen hermotus jäsentyy voimakkaasti elämän ensi viikkoina ja vuosina, ja sitä tehokkaammin, mitä suotuisimmat ovat lapsen kasvuolot.

Takaisinprojektiio osaltaan selittää, miksi ensin yksittäiset taidot, sitten yhä monipolvisemmat toimintakokonaisuudet muuttuvat harjaannuksen myötä automaattisiksi ja implisiittisiksi. Sellaisina ne toimivat vaivatta, ikään kuin taustalla, kuluttamatta toimijan voimavaroja, ja toimija voi keskittyä "taiteelliseen

suoritukseen". Tällöin osataidon tietoinen kontrollointi jopa huonontaa suorituksia. (Berry & Dienes 1993, 10–13; Keskinen 2002.)

Puhe taidoista ja proseduraalisesta osaamisesta, samoin termi hiljainen tieto viittaavat paitsi yksilöön myös siihen, että asianmukaiset tarjoumat ovat olemassa eliön ja ympäristön interaktion potentiaaleina, toiminnan mahdollisuuksina. Mitä rikkaammin tarjoumissa integroituu eriasteisia merkitysyhteyksiä, sitä laajempi, pätevämpi ja joustavampi on yksilön toimintapotentiaali. Kun mukaan kutoutuvat kulttuurinen osaaminen ja arvot, puhutaan viisaudesta. Asiantuntija saattaa lyhyiden hetkien aikana intuitiivisesti vaihdella tarkastelukulmaansa ja tarjoumakenttensä luonnetta, myös sen abstraktiotasoja. Empatia ja tilannetta todenmukaisesti hahmottava diagnoosi etenevät tunneherkän osallisuuden ja etäisyyttä ottavan tiedollisen abstrahoinnin dialektiikassa.

Ekologisessa psykologiassa suora informaation käyttö ja implisiittinen osaaminen ovat keskusroolissa. Ihminen valmiuksineen tarkoittaa (pääosin) niitä järjestymisiä suhteessa kontekstiin, jotka ovat muotoutuneet itsestäänselviksi. Vain osaa tästä kaikesta on tarpeen käsitellä tai edes käsiteltävissä tietoisesti. Sen enempää elämänkulun ja minuuden kutoutuminen aikoihin ja paikkoihin kuin sitä toteuttava kertomuksellinen rakenne eivät edellytä kieltä (Damasio 2000, 27, 171–184). Kertomus on oikeastaan aina "lihalliseen" maailmaan sijoittuva mikrokosmos (Graesser 1997). Muistaminen tarkoittaa, että tuo mikrokosmos ja transformaatiot resonoivat joihinkin aiempiin.

Kun toimija kohtaa tietyn kulttuurisen merkitysskeeman tai sosiaalisen representaation, viriää samalla siihen kytkeytyvä emotio ja kehollis-psykykinen resonanssivaikutus aktivoi toimijan oman sisäisen ympäristön. Näin toimija on välittömästi osallisena ja vuorovaikutuksessa kulttuurinsa kanssa, ilman että prosessin tarvitsee nousta tietoiseksi. (Zavalloni 2001, 301–304)

Merkityssuhteissa todellistuu yksilön ja hänen persoonallisuutensa jatkuvuus sekä sisäisenä jatkuvuutena että osallisuutena kontekstiin. Kokemuksessaan ihminen etsii ja jäsentää merkityksiä; merkityssuhteissa toteutuvat suhteet maailmaan, ajattelun ja toiminnan viitekehykset. *Persoonaksi kehittyminen*, syntymän jälkeisistä viikoista alkaen, tarkoittaa juuri sitä, että yksilö omissa taidoissaan, kiinnostuksissaan ja merkitysrakenteissaan kykenee jakamaan tarjoumia – kohteita, paikkoja, tapahtumia sekä näitten merkityksiä ja viitekehyyksiä – toisten kanssa (Reed 1996, 138).

Tunnekokemukset vaikuttavat ratkaisevasti itsen määrittelyyn, tulevien toimien suunnitteluun ja tulevaisuuden ennakointiin (D'Argembeau ym. 2002). Mitä selkeämmin ja vivahteikkaammin artikuloivia olennaiset merkityssuhteet ovat, sitä enemmän ne pyrkivät rikastumaan ja jäsentymään edelleen, mikä samalla edistää toimintakykyä suhteessa asianmukaiseen kontekstiin.⁴

⁴ Eri kohdissa viitataan siihen, että minus on kehollisuuteen ankkuroitunut: sen ydin, sanaton itse, elää ja toteutuu kehollisina prosesseina. Tätä tosiasiaa ovat käsitelleet jo antiikin filosofit ja mm. 1600-luvulla Spinoza hyvinkin oivaltavasti, mutta länsimaisen psykologian paradigmassa se on työntynyt näkymättömiin, osasyynä ilmeisesti, että 1800- ja 1900-lukujen vaiheitten tienoilla tapahtui, kuten tunnettu neurologi toteaa, "repeämä sieluttomaan neurologiaan ja ruumiittomaan psykologiaan" (Sacks 2001, 105). Tutkijakunnassa vallitseva "professionaalinen imperialismi" suosii fragmentoivaa, kokonaisen ihmisen palasiksi erottelevaa tutkimustapaa, missä kadote-

Minuudella tarkoitan niitä prosesseja, joissa yksilön persoona ja kokemuksellinen minä sekä säilyttävät jatkuvuutensa että kehittyvät ja muuntuvat. Minuus organisoituu rekursiivisesti (itsepalautuvasti) ikään kuin kolmena kerrostumana: sanattomana, koettuna ja itselle "kuvattuna" sekä suhteessa sosiaaliin. *Identiteetti* tarkoittaa dynaamista itsekuvausta, kokemuksellisen minän "ankkuria" ja sen muuntumisten "siivilää" suhteessa sekä sanattomaan itseen että todellisuuteen (ks. luku 7.1). Toimijuuden ja sanattoman itsen perusta muotoutuu jo elämän ensi kuukausina, ulkoisiin tapahtumiin ja vuorovaikutusaepisodiin liittyvien odotusten pohjalta (Reed 1996, 131). Kyse on oman toiminnan hallinnasta; yksilö harjaantuu "noukkimaan" tarjoumia, ts. tilanteiden tapahtumaepisodista kertovaa informaatiota intuitiivisesti ja johdonmukaisesti.

Identiteettiä koskettava kokemus on merkityksellinen. Omaelämäkerrallinen itse vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millaiset oppimisen tavoitteet yksilölle ovat mielekkäitä ja mahdollisia, esimerkiksi millaista ammatillista opiskelua hän voi pitää yllä. Henkilökohtaisesti tärkeät asiat opitaan helposti (Conway & Pleydell-Pearce 2000, 266). Kun tässä ja nyt tapahtuvan toiminnan mielensisälöt ovat yhteydessä tulevaisuuden tavoitteisiin ja samalla liittyvät elävästi omaelämäkerralliseen itseen, nousee tarvittava muistivarasto rikkaana ja merkityksellisenä käyttöön. Tämä muistijärjestelmän fokuointi tehostaa olennaisesti niin intuitiota kuin oppimista. "Tapa, jolla muistat jonkin tapahtuman, riippuu tarkoituksistasi ja päämäärästasi muistamishetkellä" (Schacter 2001, 34).

Episodin kokemusta sävyttää se, missä määrin toimija on vakuuttunut itsestä, omasta arvosta, omista kyvyistä ja onnistumisen mahdollisuudesta (Norman & Hyland 2003). Haasteesta nauttimisen vire, vireä rentous ja se, että voi pitää omia tuntemuksia ja ajatuksia pätevinä, pitävät muistijärjestelmää avoinna. Omien kykyjen epäily, liiallinen kriittisyys, epävarmuus ja jännittäminen panevat välttelemään haasteita, ehkäisevät asianmukaisten tunnestruktuurien kehkeytymistä ja asiaankuuluvia tunneformaatioita.

Ekologinen psykologia korostaa tarjoumien rakentumista siinä informaatiossa, joka on ympäristössä ja objektiivisesti tarjolla. Koska kyse on toimijan ja ympäristön vastavuoroisuudesta, tilanefunktio ja tarjoumat määräytyvät myös subjektista. Eri subjektit tulkitsevat tilanteita eri tavoin ja altistuvat erilaisille tarjoumakentille. Sama subjekti tulkitsee samoja ympäristön kohteita kulloisenkin tilanteen vaatimusten ja kulloisenkin vireensä mukaan. Otan esimerkiksi opetuksen piiristä. Ala-asteen luokka keskittyy hiljaa matematiikan tehtäviin. Äkkiä yhden pulpetin alta kuuluu lirinää, kellertävä noro leviää lattialle. Miten opettaja reagoi? Muutama kuviteltu (tai todellinen) vaihtoehto:

- Opettaja harmistuu: valmis suunnitelma sotkeentui. Tilanteen 'huoli' tulkkiutuu järjestyksen pidon ongelmaksi. Viritys ja tarjoumakenttä liittyvät käyttäytymisnormeihin, vallankäyttöön.

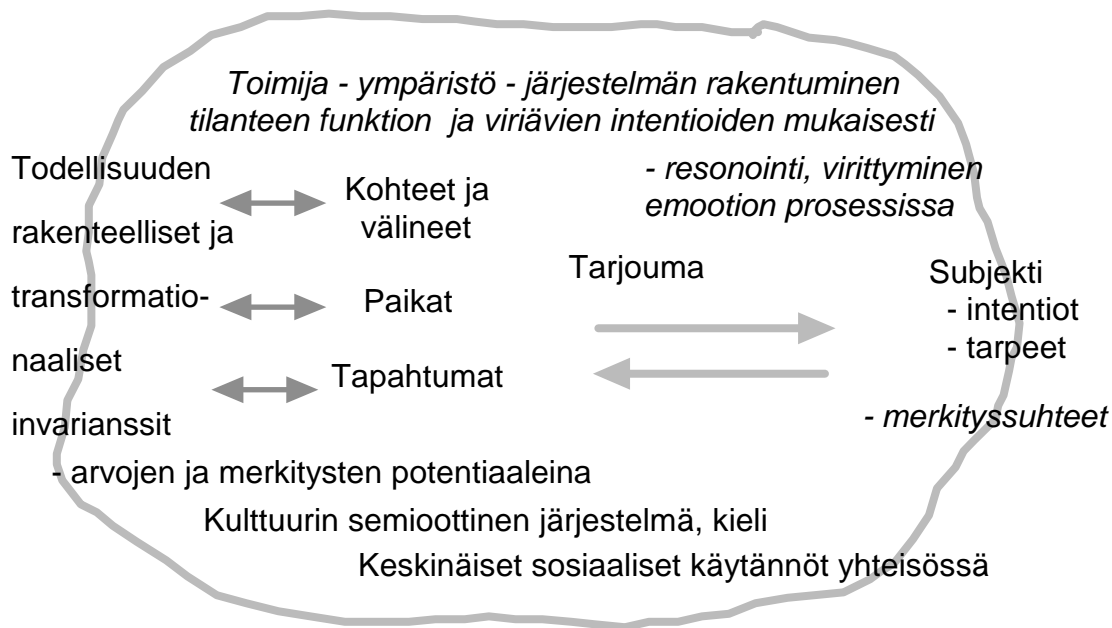
- “Opetusteknikon” tarjoumakenttä ehkä rajautuu matematiikan tehtävien loogisen rakenteen esittämiseen. Hän pettyy kun hyvin käynnistynyt didaktisesti lupaava yritys keskeytyi alisuoriutujan kohdalla, taas kerran.
- Opettajassa viriää hoivaaja. Empatiassa hänelle tarjoutuu oppilaan yksilöllinen kokemus: ahdistus tai muu hankaluus, jonka helpottamiseen huoli kohdistuu. Olennaiset tarjoumat koskevat oppilaan elämäntilannetta ja sen muuttamisen mahdollisuuksia.
- Opettaja tulkitsee ongelman lääketieteeseen kuuluvaksi: oppilas ei pysty pidättämään. Opettaja siirtää asian kouluterveydenhoitajalle.
- Opettaja havaitsee sosiaalipsykologisen haasteen: kiusaamisongelman seuraamuksen. Tulkinta voi perustua tosiasian tietämiseen tai siihen, että aihe muutoin sattuu koskettamaan opettajaa. Tarjoumakenttään voivat sisältyä mm. toimet koulun johtoryhmässä että huoltajien suuntaan.
- Opettajassa herää sosiaalityöntekijä. Riitoja tai väkivaltaa kotona? Kotiolojen vuoksi oppilas ei pysty tekemään kotitehtäviä vaikka haluaisi ja ahdistus purkautuu vuoteenkasteluna? Opettajan mieleen tarjoutuvat mm. yhteistyö neuvolan ja sosiaaliviranomaisten kanssa.

Miksi yksi ja sama tilanne voi muotoutua tyystin erilaisiksi tarjoumiksi, vastuiksi ja toimiksi? Luokanopettajan muodollisen toimenkuvanhan pitäisi olla suunnilleen saman.

Sytä voi etsiä periaatteessa ainakin kahtaalta. Tilanteessa ja sitä koskevassa (objektiivisessa) informaatioissa on jotakin erityistä, mikä tuottaa tietyn orientaation ja tulkinnan. Opettaja todella tietää kyseisen ongelman syyksi vaikkapa oppilaan fyysisen vian tai perhetilanteen. Tai sitten tilanne tulkkiiutuu opettajan subjektista käsin, joko sen takia, etteivät tilanteessa olevat vihjeet ole kyllin selviä ja ohjaavia, tai niin, että opettajan on vaikeaa lähestyä tilannetta muutoin kuin vakiintuneitten orientaatioittensa varassa. Sama tilanne voi tulkkiiutua ja tarjoutua eri tavoin siksi, että toimijain identiteetit ovat erilaisia.

Minän identiteetti siivilöi kussakin tilanteessa subjektin suhdetta sekä todellisuuteen, kontekstiin että omiin emootioihin ja sanattomiin kerrostumiin. Mutta on huomattava, että ihminen on aina "moniminä" eli minuudessa ja identiteetissä on sekä ehdotonta jatkuvuutta että tilannekohtaista asemoitumista. Niin auttamisen kuin opettamisen ammattilaisella tulisi olla sekä selkeä pysyvä identiteetti että kyky joustavasti tavoittaa kulloisenkin objektiivisen tilanteen haaste ja sen edellyttämä asemoituminen.

Tiivistän vielä tämän luvun pääkohtia seuraavaan kuvioon.

KUVIO 1 Tarjoumatapahtuman elementit

Olen muokannut Ihanaisen (1992, 16) kuviota ja lisännyt merkitykset, merkityssuhteet ja resonoinnin sekä huomionin kulttuurin ja sosiaalisten käytäntöjen perustavan osuuden.

3.3.3 Asiantuntijuuden yhteisöllisyys

Ympäristön tarjoumat – kohteet, paikat ja tapahtumat sekä näitä koskevat merkitysrakenteet – ovat pääosiltaan yhteisiä, jaettuja. Yksilön implisiittisestä osaamisesta suuri osa on samalla yhteisössä jaettua hiljaista tietoa. Lapsi syntyy yhteisöön ja kehittyy sosiaalisten vuorovaikutusten piirissä, yhteisen kielen ja muun semioottisen järjestelmän kantamien tarjoumien vaikutuskentässä. Kulloinenkin ekologinen “lokero” tai tila vaikuttaa suoraan yksilön havainnointiin, kognitioon, tunnereaktioihin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Yksilö tunnistaa ja “tietää” ikään kuin automaattisesti, mistä kulloisessakin sosiaalisessa käytännössä on kyse. Käytännöt rekisteröidään sosiaalisina tarjoumina, jotka samalla toimivat keskinäisen käyttäytymisen runkona ja “liimana” (Lemery 1990).

Tarjoumat kehkeytyvät osuvina ja informatiivisina vain sikäli kuin toimijaa virittävät asianmukaiset motivaatio- ja tunnetilat. Viimemainittuihin vaikuttaa suuresti kulloinenkin sosiaalinen konteksti; tarjoumat toteutuvat suuressa määrin juuri kulttuuristen merkitysten ja yhteisöllisten käytäntöjen sisällä ja ehdoilla. Työyhteisön ilmapiiri ja kulttuuri sekä ammatillista toimintaa koskeva eetos ja normisto muodostavat tilan, jossa asiantuntijuuden tarjoumat ovat tarjolla ja omaksuttavissa. Asiantuntijuus on myös sosiaalinen positio, rooli. Roolin sisäistäminen on asianmukaisten asennoitumisten ja tuntestruktuurivalmiuksien omaksumista.

Yhteisön yhteisiä toimintatapoja ja kulttuurisia resursseja kuten myyttejä, traditioita, arvostuksia, intentioita ja sosiaalisia käytänteitä ei yleensä (erityi-

semmin) ilmaista, silti ne edellytetään jäsenten osaamiksi. Optimaalisessa tapauksessa yhteisön rakenteet tukevat asianmukaisten ammatillisten tarjoumien käyttöä ja luovaa uudelleen muokkausta. Asiantuntijuus kehittyy, kun toimija-konteksti-kokonaisuus on vastavuoroinen ja kun tunneprosessit tukevat asianmukaisia tarjoumia, toimintamalleja ja intuitioita. Yhteisön ei tule ehkäistä avoimuutta ja yksilöiden erilaisuutta. Yksilöllä puolestaan tulisi olla elävä halu ja kyky fokusoida ja resonoida aktiivisesti yhteisönsä eksperttiresursseihin, yhteiseen osaamiseen.

Yhteisö saattaa olla hyvinkin sokea yhteisten uskomusten ja olettamustensa suhteen – tai avoin ja refleктоiva, jopa jäsenten itsereflektiivisyyttä kannustava (esim. Kitchener & King 1998). Joka tapauksessa kun työntekijälle ilmaantuu ongelmia, on välttämätöntä selvittää, millainen on yhteisökulttuuri ja minkä laatuinen on yksilön suhde siihen. Jäsenten on vaikea tehdä eroa itsestä ja yhteisöstä lähtevien tunnekokemusten välille, koska tunneilmapiiri on yleensä kiteytynyt itsestäänselvyudeksi. "Asiantuntijuuden kehitysprosessissa yksilöllisten ja yhteisöllisten tunnemaajakoiden problematiikka on lähes tutkimaton alue." (Varila 1999, 90.)

Auttamistyössä asiakaslähtöisyys on välttämätöntä. Asiakkaan ongelmien tunnistaminen empaattisessa prosessissa perustuu tunteisiin ja tuntemuksiin. Työyhteisön piilonormit säätelevät onko yksilöllä lupaa kokea omaa tunnerekisteriään ja mahdollisuutta oppia tulkitsemaan ja täsmentämään havaintojaan ja kokemuksiaan. Osaston standardit hyvästä ja huonosta hoidosta vaikuttavat hoitajan kokemuksiin ja itsearviointeihin (Benner ym. 1999, 119–120). Hoitajille tärkeää on vuorovaikutus potilaan kanssa, mutta työyhteisö odottaa "tehokkuutta" eli näkyviä työsuorituksia, joilta kuunteleva keskustelu vain vie aikaa (Kivinen ym. 1985, 48–49). Järjestelmä- ja asiantuntijalähtöisyys syrjäyttää helposti asiakaskeskeisyyden, varsinkin vahvoissa ja vakiintuneissa instituutioissa.

3.3.4 Ontologisia toteamuksia tarjoumien teoriasta

Ekologisen psykologian perusolettamuksiin on viitattu edellä. Koska ne tuskin ovat yleisesti tuttuja, esittelen niitä lyhyesti. Ekologisen psykologian valossa monia psykologian vakiintuneita perusolettamuksia erityisesti ympäristön ja subjektin suhteista joudutaan tarkastelemaan kriittisesti (esim. Reed 1996). Tämä ontologia sisältää muistista käsityksen, joka ei vastaa vakiintunutta.

Toimijan ja ympäristön suhde on *ekologinen*. Se tarkoittaa, että toimija, hänen havaintonsa ja psykologiset prosessinsa ovat suhteessa laajemman systeemin muihin osiin. Suhde on vastavuoroinen ja suhdeverkko monikerroksinen. Eliö-ympäristö-kokonaisuus ja suhdeverkon rakenne järjestyy funktionaalisesti, niin että se palvelee kulloisenkin tilanteen mukaisia tavoitteita. Suhde sisältää toiminnan ohjauksen ja siihen tarvittavan informaation: suhde on luonteeltaan *episteeminen* (tietoa koskeva) ja merkityksiin perustuva.

Informaatio merkitysrakenteineen ilmenee subjektissa, hänen havaintojensa, proprioseptiikkansa ja kokemuksensa muodostamassa kokonaisuudessa suoraan vastavuoroisen osallistavan suhteen eli resonanssin pohjalta. Informaatiossa eliö ja konteksti tavallaan yhdentyvät. Tämä *suoran epistemologian* mukai-

nen perusolettamus eroaa selvästi käsityksestä, että toiminnan ohjaus perustuu epäsuoraan, representaatioiden kantamaan informaatioon. Eliö poimii ympäristössä olevan informaation eikä konstruoi sitä; tässä on radikaali ero vakiintuneeseen psykologian teoriaan (Reed 1996, 65). Tarjoumat eivät muodostu mitattavista fysikaalisista ulottuvuuksista ja jonkinlaisten välillisten laskuoperaatioiden kautta, vaan siten että eliö on suoraan tekemisissä ympäristön tarjoaman funktionaalisen informaation kanssa (Gibson 1982a).

Episteeminen vastavuoroisuus sisältää ekologisen, *välittömän realismin* perusolettamuksen. Objektiivinen, todenmukainen tieto maailmasta on mahdollista ja tavallisesti myös todennäköistä sen vuoksi, että tarjoutuva informaatio nimenomaan spesifioi lähteensä ja todenvastaavuus testautuu toiminnassa (Reed & Jones 1982, 298). Omena on lautasella eikä mieleni sisällä, ja kun maistan sitä, tietoni tosiasiaista vahvistuu.

Kussakin tilanteessa toimija *aktiivisesti* valikoi ja tuottaa tarvittavaa tavoitteiden mukaista informaatiota avautumalla, orientoitumalla ja toimimalla asianmukaisesti. Jatkuva *dynaamisuus* luonnehtii eliö-ympäristö-kokonaisuutta. Informaatio ja siihen sisältyvät merkitykset ja muut pysyvät rakenteet voivat ilmetä tapahtumina ja asioina vain ajan ja paikan suhteen etenevässä liikkeessä, muutoksessa. Systemi tavoittaa resonoivan elävän tasapainonsa eksploroinnin ja sopeutumisen toistuvissa kehissä.

Toimija ja ympäristö, subjektiivinen ja objektiivinen on syytä erotella analyttisesti, mutta tosiasiaissa ne ovat *yhtenäinen kokonaisuus*. Mieli tarkoittaa niitä kokonaisvaltaisia funktioita ja prosesseja, joilla keho on suhteessa ympäristöön (Lombardo 1987, 345). Suhde ympäristöön on olemassa monikerroksisena: toisistaan riippuvien osien sisäkkäisyyksinä – ei irrallisina elementteinä eikä erillisinä variaabeleina, kuten fysiikan maailmankuva sekä empirismin ja behaviorismin ontologia olettavat.

Holistisuus tarkoittaa, että eliön ja ympäristön sekä mielen ja kehon erottavat *dualismit eivät päde*. Funktionaalisissa informaation prosesseissa keho ja psyykkiset tapahtumat ovat yhdentyneinä ja kosketuksessa kontekstiin. Platonista juontuvissa, länsimaista tiedettä vallitsevissa dualistisissa ontologioissa on epäsuora epistemologia. Materiaaliset ja merkityksiin liittyvät attribuutit oletetaan perustavasti erillisiksi ja niitten uskotaan jälleen liittyvän vasta representaatioina mielessä. Mieli "kalkyloi" sisällöt aistimuksista. Gibsonin ekologisesta näkökulmasta havainnon ja toiminnan selittämisessä dualistiset teoriat johtavat sisäisiin ristiriitaisuuksiin, idealismi puolestaan solipsismiin; myöskään materialismi ei toimi. Aistikokemukset eivät ole irrallaan maailmasta. Havainnointi ei ole mekaanista ympäristön rekisteröintiä eikä se järjestelmänä keskity noteeraamaan vain omia sisäisiä tilojaan (Lombardo 1987, 278, 245).

Gibsonin oppi edustaa radikaalia empirismää, koska siinä pyritään riisumaan havainnosta mentalistinen aines (mts. 179). Tieto tulee aistien kautta, mutta se ei rakennu esittävästä "palikoista" ja niitten assosiaatioista, vaan ympäristön tuottamista, eliölle mielekkäistä ärsykerakenteista ja niiden dynaamisista suhdejärjestelmistä suoraan käyttötiedoksi. Arvot ja merkitysrakenteet ovat keskeisessä asemassa, ja nimenomaan toiminnallisesti, tarjoumissa. Perustavia selittäviä käsitteitä ovat funktiot ja niihin kytkeytyvät arvot ja merki-

tykset; mekanistinen syyn ja seurauksen malli ei ole relevantti. (Gibson 1982c; Reed 1996, 96–111.)

Tarjoumassa toimija ja konteksti ovat saumaton kokonaisuus; käsite ohittaa subjekti-objekti-kahtiajaon. "Me kaikki sovittaudumme omilla tavoillamme ympäristön rakenteisiin, koska tosiasiallisesti ne ovat muodostaneet meidät kaikki. Meidät on luonut maailma, jossa elämme." (Gibson 1994b, 16). Evoluutioteoria on vaikuttanut vahvasti Gibsonin ajatteluun (Lombardo 1987, 116–117).

Gibsonin tuotannon aatehistoriaa tutkinut Lombardo (1987) toteaa, että Aristoteleen filosofian vaikutukset tuntuvat siinä eniten. Mm. elämän ja psyyken funktionaalinen ja tavoitteiden mukainen järjestäytyminen, dynaaminen holismi ja prosessiajattelu sekä ontologinen realismi voidaan jäljittää Aristoteleen, joko suoraan mutta vielä useammin välillisesti, mm. Spinozan ja Leibnizin filosofian kautta. Tähän juonteeseen liittyen hahmopsykologia oli keskeinen lähtökohta Gibsonilla. Tärkeitä vaikutteita Gibson sai myös fenomenologian edeltäjän Franz Brentanon ajattelusta (havaintojen intentionaalisuus ja merkityspitoisuus sekä informaation aktiluonne). Tarjoumateorian oletukset ja totuusteoria muistuttavat pragmatismia vastaavia ja Gibsonin näkemykset ovatkin osittain ilmeisen lähellä John Deweyn ja William Jamesin käsityksiä (mts. 133–134).

Gibson lähti hahmopsykologian periaatteista, mutta korjasi niitä. Aivojen järjestävän roolin ja hahmojen konstanssin korostus johti dualismiin, subjektin tiedonrakenteiden ja kohdeilmiöiden (ärsykkeistön) ontologiseen erottamiseen (mts. 185). Mutta tarjouma (vrt. hahmo) ei muutu havaitsijan tarpeiden mukaan, sen lähteenähän on objektiivinen ympäristö; sen sijaan tarjouman vaarintotto riippuu huomion kohdistumisesta, mikä puolestaan määräytyy toimijan intentioista (Gibson 1994b).

Brentanon huomattavin oppilas oli Edmund Husserl, jonka kirjoitukset ovat fenomenologisen filosofian perustana. Myöhemmin fenomenologia on haarautunut useaksi eri oppisuunnaksi. Gibson katsoi, että puhdas fenomenologia johtaa dualismiin eikä käy havaintojen kuvauksen lähtökohdaksi. Havainto on ekologinen ilmiö, ympäristöstä eikä (pelkästään) kokevasta subjektista riippuva. (Lombardo 1987, 250, 273.)

Olen eri kohdissa yhdistellyt Heideggerin ajatuksia ekologisen psykologian teoriaan. Katson, että heideggerilainen fundamentaaliontologia on niitten kanssa riittävässä sopusoinnussa. Tarjoumat ja tunnetekijät ovat pääosin implisiittisiä tapahtumia ja fundamentaaliontologia koskettelee tähän liittyviä aiheita: esiyymmärrystä ja esiyymmärtäneisyydessä toteutuvaa subjektin välitöntä suhdetta tilanteen faktisuuteen eli objektiiviseen maailmaan, ympäristöön (Rauhala 1974, 118–132). Eksistentiaalinen fenomenologia, siten kuin mm. Lauri Rauhala on sitä kehittänyt, perustuu keskeisiltä osin mm. Husserlin, Heideggerin ja Schelerin ajatteluun.

3.3.5 Mitä tarkoittaa muisti?

Oppimisen, opetuksen ja asiantuntijuuden omaksumisen teorioihin sisältyy aina olettamuksia muistin toimintatavasta, mutta yleensä näiden olettamusten

laatu ja pätevyys jäävät vaille tarkastelua ja arviointia. Kuitenkin muistia koskevat oletukset vaikuttavat konkreettisesti siihen, miten mm. opetussuunnitelma, didaktiikka ja työssäoppiminen ymmärretään.

Niin arjen tilanteet kuin asiantuntijan toimintakäytäntö edellyttävät ihmisessä järjestelmää, joka "nopeasti yhdistää ja palauttaa mieleen näyt, äänet, paikat ja ajatukset yhdeksi tilanteeksi" (Schacter 2001, 205–210). Implisiittinen muisti toimii niin tunneprosesseissa, sosiaalisten ja muiden kokemusten muoutumisessa kuin ajattelussakin (Toth 2000).

Seuraavaan kuvioon olen koonnut muistin osajärjestelmiä ja -toimintoja. Muistin toimintarakenteen kuvaukset ja käytetyt termit vaihtelevat. Kuvio pyrkii olemaan yhteenvedonomainen tulkinta eri lähteissä toistuvien tietojen pohjalta (mm. Baddeley 2000 ja 2002; Brewer & Pani 1983; Tulving 2000; Tulving & Craik 2000, 33–43, 557–644).

TYÖMUISTI

- muistijärjestelmän fokusointi, muistiaineksen tilannekohtainen järjestyminen käyttöä varten

Priming-efektit
eli virittymisvaikutukset

Proseduraalinen muisti
- taidot, toimintamallit, tottumukset, tunnestruktuurien ja -sarjojen "merkkaukset"

KESTOMUISTI

Semanttinen l. merkitysmuisti
- käsitteitä, faktoja ja asiantiloja koskeva verkko eli maailmaa koskeva tieto, yhteiset merkitykset

Omaelämäkerrallinen muisti
- tapahtumat, episodit, elämänkulku ja sen vaiheet, tarinallinen paikkojen ja ajankohtien verkko; yksilöllinen merkityssuhteisto

KUVIO 2 Muistiprosessin toiminnallisia osajärjestelmiä

Muistin prosessit on kirjallisuudessa tapana jakaa kolmeen vaiheeseen: koodaus, varastoituminen ja mieleenpalautus (Koriat 2000). Varastointi tarkoittaa subjektin ja kontekstin erottelua, dualismia ja epäsuoraa ontologiaa, mikä on ristiriidassa tarjoutumateorian suoran epistemologian ja välittömän realismin kanssa. Tavanomainen käsitys muistista perustuu varaston ja muistijäljen ideoille, joita on hankala sovittaa yhteen ekologisen teorian kanssa.

Varastoa osuvampi metafora on resonanssi. Muistisisällöt ovat aiempaa kokemusta. Ne ovat olemassa vasta, kun ne tuotetaan elävässä tilanteessa – niin kuin melodia on vasta sitten kun lyödään pianon koskettimiin eikä ole esineistyneenä sen enempää aivojen varastoissa kuin pianon koskettimissa. Tilanteen mukainen tunne tai muu virike käynnistää tavoitteiden mukaisen episodin ja sitä vastaavan somaattisten, psyykkisten ja toiminnallisten prosessien kokonaisuuden; tätä tarkoittaa muistaminen. Eliö-ympäristö-kokonaisuus järjestyy tapahtumallisen informaation varassa, suhteessa tilaan ja aikaan. Resonanssi ei edellytä muistijälkien varastoa, sillä informaatio on objektiivisen ympäristön piirteissä. Kokemuksen myötä ihminen pystyy erottelemaan yhä hienojakoi-

sempia pysyviä piirteitä ympäristöstä, kun kulloinenkin ajassa etenevä toiminta muuntelee suhdetta informaation lähdekenttään (Gibson 1966, 262–275).

Kokemuksen kerryttyä ja spesifioitua riittävästi voi kokonaisuuden mukainen resonanssi käynnistyä myös (pelkästään) sisäisesti, tarkoituksellisen tai tahattoman ajatuksen, mielikuvan tai aistielämyksen alkuunpanemana Asianmukainen tilanteen faktisuus, side elävään konkretiaan säilyy tai paremminkin toistuu kokemuksen elämysperustassa.

Timo Järvilehto (1996) toteaa, että ihminen-ympäristö-systeemi järjestäytyy toiminnan tuloksen mukaan ja tieto, siis se mistä yleensä puhutaan muistina, on tämän systeemin olemassaolon muoto. Oppiminen ja tiedon lisääntyminen ovat tuon järjestelmän laajentumista ja muutosta, ei erillisen muistivaraston keruuta. Gibsonin elämäkerran kirjoittajan Edward Reedin (1994) mukaan modernin psykologian suurin erehdys on tarkastella minää ympäristöstä erotettuna ja muistia (vain) sisäisten tilojen säilyttämisenä ja palauttamisena. Ekologisen psykologian katsannossa muisti tarkoittaa erityistä tapaa olla tekemisissä ympäristön kanssa. Muistin avulla meillä on kosketus aiempiin minuuksiimme niitten tuolloisissa ympäristöissä; aiempi kokonaisuus on mukana, kun havainnossa olemme kosketuksissa ympäristöön tässä ja nyt.

Merleau-Ponty samastaa ajallisuuden ja subjektiviteetin. Subjekti on olemassa vain aikaan sijoittuneena, ja ajassa (”muistiksi”) kertyneet indeksit, toimintatavat ja paikat ovat subjektille olemassa tässä ja nyt samalla tavoin kuin ne ovat akuutin havainnon välittiminä. Koska subjekti on samalla kertaa sekä menneisyytensä että nykyisyytensä, se ei ole itselleen läpinäkyvä, vaan hämärä (vrt. muistin implisiittiset funktiot). Maailma on kokonaan subjektin sisäpuolella, mutta subjekti kokonaan itsensä ulkopuolella. (Heinämaa 1996.)

F. C. Bartlett pani alulle skeema-teorian, joka on hallinnut muistitutkimusta 1960-luvulta (Alba & Hasher 1983). Bartlettin skeema-käsite on tarkoituksellisen abstrakti ja joustava ja se viittaa aiempien reaktioiden tai kokemusten aktiiviseen järjestämiseen. Se ei sisällä varaston ja jälkien metaforaa. Skeema vaikuttaa kehikon tapaan. Tietty reaktio käy mahdolliseksi, koska se on osana laajempaa kokonaisuutta, muita samanlaisia reaktioketjuja; muisti etsii ärsykeistä mielekkyyttä. (Bartlett 1932, 20, 201.) Bartlett viittasi suuntaan, johon Gibson eteni tarjounteoriassa. Valtavirran tutkimuksessa nämä aspektit ovat jääneet lähes huomiotta.

Episodia eli tapahtumaa koskeva ”muisto” tarkoittaa viittauksia tarjoumien laatua ja persoonallista merkitystä koskevaan informaatioon. Tietty kokemus ikään kuin eletään uudelleen ja näin se voi olla myös tarkastelun kohteena sekä sallii vastaavan tilanteen ja kokemuksen ennakoinnin. Episodimuisto sisältää kolmentyyppisiä solmuja: tapahtumakuvauksen, tiettyyn aikaan, paikkaan ja tunnetilaan kytkevän sekä minuuteen kutovan solmun (Baddeley 2002; Conway 2002; Kihlstrom 1999, 437).

Merkitykselliseksi koetut tapahtumat ja jaksot kutoutuvat omaelämäkerralliseen muistiin, jossa sisällöt kytkeytyvät spesifeihin konteksteihin ja ajan kohtiin. Englanninkieliset termit *autobiographical memories*, *autonoetic memory*, *self-memory system* kertovat, mistä on kyse (Conway & Pleydell-Pearce 2000; Wheeler 2000). Elämäkerrallisessa muistissa jäsenyyden monikerroksiseen narra-

tiivii minän historia, jota organisoivat sekä muistot että – mikä tärkeää! – odotukset. Syvälle “omiksi” juurtuneet arvostukset, intentiot ja unelmat pohjustavat ja suuntaavat tarjousmakenttien piiriin hakeutumista ja tarjoumien resonanssien viriämistä ja samalla luovat ja kantavat merkityksellisiä muistoja, minän jatkuvuutta. “Muisti” suo eväät kokea ja tulkita suhde kulloiseenkin tilanteeseen ja tavoitteiden saavuttamiseen.

Episodimuistoa luonnehtii *autonoeettinen* tietoisuus eli muisto liittyy nimenomaan itseen (“muistan”), kun semanttinen muistitapahtuma on *noeettinen* eli tietoisuus tunnistaa sen yleisluontoiseksi tiedoksi (“tiedän”) (Gardiner 2002).

Elämäkerrallista muistia luonnehditaan usein eksplisiittiseksi, tiedostuvaksi. Sen kertominen (niin itselle kuin toisille) käy mahdolliseksi, koska se rakentuu yhteisissä kulttuurisissa resursseissa. Minää koskevan eksplisiittisen muistamisen “alla” on implisiittiseksi jääviä kokemuksia, tunnerakenteita ja toimintamalleja, jotka ovat konstruoituneet heti syntymästä lähtien vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen ympäristön invarianssien eli tarjouma-informaation kanssa (Barclay 1994). Kuvallinen, paikkoihin ja tilanteisiin liittyvä tarinallisuus ei edellytä kieltä. Ihminen voi omaksua, tunnistaa ja käyttää episodeihin liittyvää informaatiota, vaikka ei pystyisi sitä tiedostamaan saati siitä kertomaan (Damasio 2000, 171, 181; Wheeler 2000). Elämänläheinen kavalisuus, jossa saumatta ovat mukana tilanteissa koetut tunnemerkit, affektit ja kehollisuus (Conway & Pleydell-Pearce 2000, 269) mahdollistaa tietoisuuden, myös kieleen artikuloituvan ymmärtämisen. Minän syvärakenne “mielen kieliooppina” sisältää sanatonta itseä koskevaa tietoa, joka tulee käyttöön suoraan ja välittömästi (Happonen ym. 1998). Elämäkertamuistin toimintatapa auttaa ymmärtämään paitsi asiantuntijuuden kehittymistä, myös ja erityisesti ammatillisen orientaation ja identiteetin luonnetta (luku 7.1).

Kokemuksia, tunteita ja omaelämäkerrallisia muistoja sosiaalisesti jaettaessa elämäntapahtumat samalla sekä järjestyvät suhteessa minään että asettuvat asianmukaisiin, totuuskriteerien mukaisiin yhteyksiinsä. Tällöin pitkäaikaisten tunnetekijöiden rakennelma muodostuu terveeksi, toimivaksi (esim. Walker ym. 2003). Se tarkoittaa, että eteen tulevia tilanteita ja niiden haasteita kyetään kohtaamaan avoimesti, rehellisesti, todenmukaisesti, välittömässä osallisuudessa tilannekonteksteihin. Tällöin minuus kehittyä autenttisenä eikä ihmisen tarvitse turvautua suojautumismekanismeihin tai muihin vääristäviin selviytymiskeinoihin.

Omaa elämäkulkua koskeva muisti kantaa minään liittyvää informaatiota. Damasion (2000, 27) mukaan se on ikään kuin eliön keskeisten piirteiden järjestetty aikakirja. Tarjousmateriaalin ontologian mukaisesti tarkempaa olisi puhua eliö-ympäristö-järjestelmän “aikakirjasta”. Omaelämäkerrallisen muistin runkona ovat yksilön elämäkerran pysyvät intentiot, taipumukset ja tyyli, jotka moduloivat kokemusten kertymistä. Minuus kietoutuu tapahtumiin ja tilanteisiin: Miltä tilanne minusta tuntui? Millainen olin? Mitä kokemuksia ja käsityksiä tilanne tuki? Mikä tuotti iloa ja tyydytystä, mikä häpeää? Minuus ja identiteetti, samalla kun ne suuntaavat ja seulovat tilanteiden kokemista, vahvistuvat todenmukaisiksi, mutta myös uudestimmäärityvät konkreettisesti juuri tapahtumamuistissa. Kokemukset, joissa minuus intentioineen on ollut täysillä

mukana, virittävät resonointia ja muistoja usein elävimmän ja vivahteikkaimmin. Omaelämäkerrallinen muisti on minuuden pysymisen ja muutosten rikas resurssi. Yksilön arvot, preferenssit ja motivaatio sekä integroivat psykisiä ulottuvuuksia että kantavat ajassa, jopa läpi elämän (Conway & Pleydell-Pearce 2000, 264; Zavalloni 2001, 298).

Elämäkertamuistin toimintatapa ja keskeinen sisältö, erityisesti "automaattisesti" intentiot ja tunnerakenteet asettavat rajansa sekä sille, millaisia tavoitteita yksilö voi todellisuudessa pitää yllä että sille, millaisin tavoittein ja tunneprosessein hän voi kohdata tilanteita ja mitä tarjoumia niissä omaksua. Minuus, elämäkertamuisti ja kulloisenkin tilanteen akuutti "työminä" pyrkivät kongruenssiin. Muistissa olevat asiat ja episodit voivat joutua ja usein joutuvat uudelleen arvioinnin ja tulkinnan kohteiksi, kun ne integroituvat uuteen informaatioon. (Conway 2002; Conway & Pleydell-Pearce 2000, 268–273; Damasio 2000, 161, 179; vrt. jäljempänä minäpositioitumisen käsite). Tutkimuksissa toistuu havainto, että tärkeissä elämäntapahtumissa koettu pystyvyyden tunne (engl. sense of control or efficacy) on toimintakyvyn ja identiteetin kehittymiselle tärkeä (Rönkä ym. 2003). Opiskelijavalinnassa tämä tärkeä tosiasia ansaitsee paljon huomiota; hakijan subjektille ja omalle aktiivisuudelle on oltava tilaa.

Ekologisen psykologian näkökulmasta muisti tarkoittaa pääosin implisiittisiä prosesseja. Aiheeseen liittyvät sellaiset asiat kuin priming-efektit, taidot, proseduraalinen muisti, praktinen tieto ja hiljainen tieto. *Implisiittinen muisti* tarkoittaa ei-tietoista ja tahatonta mieleen (tai tarkemmin: käyttöön) palautusta. Asia paljastuu, kun havaitaan jonkin aiemman kokemuksen helpottavan sellaista suoritusta, joka ei vaadi tietoista ja tarkoituksellista mieleen palauttamista. Kokemukset, tiedot, toimintamallit jne. ovat muuttuneet piilossa tietoisuudelta. (Kihlstrom 1999; Schacter 1987.)

Implisiittinen muisti liittyy spesifeihin tapahtumiin ja niitten kontrolliin, se on kontekstualisoitua, kun taas tietoinen muisti koskee yleistynyttä ja deklarativista eli ilmaistavissa olevaa. Amnesiassa eli muistinmenetyksessä implisiittisen muistin toimintakyky säilyy. Vaikuttavimmat näytöt liittyvätkin erilaisiin neurologisiin vaurioihin. Implisiittistä oppimista ja implisiittistä muistia on käytännössä vaikea erottaa toisistaan. (Berry & Dienes 1993, 156–161; Schacter 1987; Seger 1994.)

Henri Bergson, intuition filosofi, käsitteli myös implisiittistä muistia. Kun tietoinen muisti esittää aikaan ja paikkaan (yhteiseen koordinaatistoon) sijoitettavaa informaatiota, tottumuksina ja motorisina mekanismeina palautuva menneisyys "ei kanna mukanaan mitään merkkejä alkuperästään, se vain on osa nykyisyyttäni" (Bergson 1911, 91, sit. Schacter 1987). Samaa ajatusta toistaa jaottelu, jonka mukaan eksplisiittinen tieto toteutuu *representaatioina* eli esittävinä kuvauksina, implisiittinen tieto taasen jos-niin-yhteyksiä koskevana *merkkauksina* (engl. signs) (Berry & Dienes 1993, 157–159). Implisiittinen tieto on suoraan käyttöä varten, syntynyt välittömässä kokemuksessa (knowledge of the

environment), eksplisiittinen tieto puolestaan muilta opittua (knowledge *about* the environment) (Gibson 1986, 253).⁵

Kun implisiittistä käännetään yhteiseen kieleen sanoiksi tai muiksi esittäviksi symboleiksi, se yleensä menettää heti ominaislaatunsa – ajatellaan vaikkapa tunnesävyjä ja tuntemuksia tai liikeketjuja (Gärdenfors 2000; Tsoukas 2003). Kyseinen tietohan reaalistuu vain siinä aktiviteetissa, joka sen tuottaa. Kun intuitiossa käynnistyvä praktisen tiedon elementti otetaan reflektoinnin kohteeksi, siirtyy fokus pois toimintatilanteen kokonaisuudesta ja sen tavoitteista, jolloin kyseistä elementtiä ei enää tavoiteta latentissa paikassaan ja sitä vastaavassa intuitiota palvelevassa laadussaan, vaan joksikin muuksi muuntuneena (Tsoukas 2003). Tilannekohtainen tapahtumisen virran kokonaisuus kattaa niin episodi- kuin merkitysmuistin eri verkot ja priming-ketjut eikä se sellaisenaan altistu pysähtyneelle käsittekuvaukselle. Toki eksplisiitti ja hiljainen osaaminen ovat vuorovaikutuksessa, ja voimme harjaantua sisäisessä havainnoinnissa, herkistyä tunnistamaan mentaalisen aktiviteettimme tilan ja dynamiikan muutoksia (Dwelshauvers 1931).

Implisiittinen tieto tai osaaminen käy yleensä ilmi epäsuorasti ja ammatillainen voi toiminnassaan ilmaista enemmän tietoa kuin pystyisi sanoin kertomaan. Teon taitavuus kertoo hiljaisen tiedon tasosta. (Sarvimäki 1989; Vokey & Higham 1999; Yliruka 2000).

Implisiittisinä palautuvat käyttöön taidot (proseduraalinen muisti). Taitohan sisältää toiminnan kohteen ja välineet, toimijan suhteet ja asenteet näihin, toimintaketjujen rikkaan varaston sekä näihin liittyvien merkitysten ja faktatietojen verkon. Nämä kaikki järjestyvät *knowing how* -näkökulmasta spesifissä tilanteessa (Ryle 1944). Määrittäminen lähenee tarjoumien ajatusta, mutta ympäristön piirteiden informoiva merkitys on siinä sivuutettu.

Edellä olen mm. tarjoumaresonanssin yhteydessä viitannut *priming-efekteihin eli virittymisvaikutuksiin*. Kyse on synnynnäisestä tai oppimiseen perustuvasta altistumisesta jollekin ärsykkeistölle tai tunnevireelle, toiminnolle, reaktiotalle, kognitiolle, käsitteelle tai merkitysverkolle. Yleensä priming-vaikutukset jäävät implisiittisiksi; tavallisimmin ne ovat proseduraalisia ja liittyvät tunneprosesseihin. (Tulving 2000; Ratcliff & McKoon 2000.)

Intuition ja asiantuntijuuden kehittymisen kannalta tärkeää on, että ”äänettömiksi” jääneet kokemukset, taipumukset, merkitysyhteydet jne. voivat muokkautua uudelleen ja verkottua tiedostamatta ja vaikuttaa sitten kokemukseen ja tiedostuvaan käyttäytymiseen (Damasio 2000, 208; Kihlström 1999, 428.)

Implisiittinen muisti ja oppiminen kattavat varsin erilaisia ilmiöitä. Niillä on kriittisen tärkeä merkitys jokapäiväisen ajattelun ja käyttäytymisen kannalta,

⁵ Järvilehto toteaa seuraavat tietämisen lajit (sähköpostiviesti PK:lle 10.8.04): ”1) Tieto muiden kertomana; perustuu uskoon, että voimme luottaa muihin ihmisiin. 2) Tieto olemassaolon muotona; tämä jakautuu kahteen osaan: intuitiiviseen tietoon, jossa teoriaa ei kyetä selvittämään (muutoin kuin vajavaisesti), ja tieteelliseen tietoon, jossa olemassaolon muodolle on annettu sanallinen muoto. Mutta sanallinen voi kuvata ainoastaan sitä osaa, joka on jaettavissa muiden kanssa. Tieteellinen teoria ei siis koskaan kelpaa toimintaohjeeksi. Sen on muututtava ensin intuitiiviseksi tiedoksi. Tämä merkitsisi, että intuitio on tietämisen korkein aste. Mutta niinhän täytyy olla! Jo Spinoza totesi intuition tietämisen korkeimmaksi lajiksi.”

kuten siinä, millaisia ajatuksia, merkitysyhteyksiä ja tunteita kulloinkin viriää, miten tietoa, tunnerakenteita ja sosiaalista informaatiota työstetään, miten subjektin kokemukset muokkautuvat (Toth 2000). Monesta syystä, ei vähiten evoluution sanelemista, implisiittinen oppiminen ja muistaminen ovat perusprosesseja, ilman niitä eivät mitkään monimutkaiset keskushermoston omaavat organismit voisi sopeutua ympäristöönsä ja toimia siinä (Reber 1996).

3.4 Yhteenvetoa: intuitio ja asiantuntijuus tarjoumina ja implisiittisenä taitotietona

Intuitio tarjoumaprosesseina

Intuition kohdistuvaa tutkimusta ja keskustelua ilmeisesti vaikeuttaa asianmukaisen käsitteistön ja kielen puuttuminen; sellaisen kielen, jossa voitaisiin luontevasti käsitellä samalla kertaa mm. kokemuksellisia, aisteihin liittyviä, kehollisia, emotionaalisia ja muistin tapahtumia (Michaud 1998). Tavallisesti keskitytään yksilön kokemuksiin, intuitiosta puhutaan "sisäisenä tunteena" (esim. Nurminen 2000). Edellä on käynyt ilmi, että intuition monitahoiset aspektit tulevat ymmärrettäviksi, kun aihetta lähestytään ekologisen psykologian käsittein ja ympäristön informaatiosta käsin. Kyseessä on toimijan ja ympäristön muodostama vastavuoroinen episteeminen kokonaisuus.

Hoitajat tunnistavat intuitiolla kokonaistilanteen rakenteen ja sen muutokset (King & Appleton 1997). Tarjoumat muodostuvat toimija-konteksti-systeemissä ja toimija ottaa vastaan informaatiota osallistumalla tilanteeseen koko olemuksellaan. Intuition todettiin olevan välitöntä tietoa nykyhetkestä, asioiden kohtaamista kasvokkain, tilanteiden lukemista osallistumalla niihin. Ilmaukset viittaavat suoraan epistemologiaan; reagoidaan suoraan kokonaistilanteen asiayhteyksiin.

Intuition tarkasteluissa on kovin vähän saanut teoreettista huomiota Peircen ajatus, että intuition sisältö määräytyy subjektin ulkopuolelta. Tarjoumateoriassa juuri tämä on jäsentävänä lähtökohtana. Ympäristön ja toiminnan kohteiden kulloinkin tarjoaman informaation, joka pääosin vaikuttaa implisiittisenä ja tiedostamatta, tutkiminen avaa näkyville monia niistä asioista, joita intuitiossa on ehkä totuttu pitämään mystisinä.

Intuition koetaan usein tiedostamattomasti ohjaavan toimintaa; subjektille, eikä niinkään hänen toimestaan tapahtuu jotakin (Goldberg 1985, 68–69): subjektin ulkopuolelta tuleva välitön informaatio virittää merkityssuhteet. Intuitiossa epävarmuutta aiheuttava seikka paljastuu asteittain, toiminta fokusoi- tuu ja viestejä ja tuloksia tarkistetaan (Nurminen 2000, 63–71). Se tarkoittaa, että orientaation täsmentymisen myötä tarjoumien redundanssi tihenee, kun informaatio spesifioi lähdeään; samalla tarkat yhteydet merkitysrakenteisiin laajenevat ja paljastuvat.

Intuitiossa reagoidaan aiemman kokemustiedon pohjalta. Tilanteen informaatio käynnistää aiemmin koetun episodin ja siihen liittyvät emootio-,

merkitys- ja toimintarakenteet sekä näitten transformaatiot. Intuitiossa on todettu paitsi emootioita myös fysiologisia reaktioita sekä fyysisiä ja kinesteettisiä tuntemuksia, mikä tarkoittaa, että tarjoumien vastaanotossa on mukana subjektin koko psykosomatiikka. Kontekstin funktionaalisia ominaisuuksia samanaikaisesti sekä nähdään, kuullaan, haistetaan, maistetaan että tunnetaan lihasaistilla. Tutkijat pitivät yllättävänä, että teknisesti taitavimmat hoitajat tukeutuivat aktiivisesti intuitioon (Schraeder & Fischer 1987). Tarjoumanäkökulmasta taas on itsestään selvää, että implisiittinen tieto "asuu" kehossa, myös käden taitoina. Intuitio on persoonallista tietoa, se ankkuroituu persoonaan.

Intuitiossa tavoitetaan asia- ja merkitysyhteyksiä, joiden rakenteet voivat olla hyvinkin monimutkaisia. Ekologisen psykologian käsite resonanssi tarkoittaa tilanteen ja subjektin merkityssuhteiston funktionaalista yhteissointua, kokonaisuutta, joka todellakaan ei ole yksinkertainen. Yhteissointu voi käynnistyä ja ohjautua pienestäkin signaalista tai merkitysvihjeestä, joka aiemmassa kokemuksessa on yhdistynyt kyseiseen spesifiin tilannekokonaisuuteen.

Intuitiota ohjaavat tilan nefunktion mukaiset tavoitteet, intentiot, jotka ovat resonanssissa sisäänrakentuneina ja siksi jäävät usein ja varsinkin nopeissa tilannekäänteissä implisiittisiksi. Tarvittaessa reflektio ja tietoiset pyrkimykset tulevat mukaan. Ongelmanratkaisua ja intuitiota käynnistävä ja ohjaava 'huoli' (Dewey 1938, 104–105; Nurminen 2000, 63–64) viittaa adekvaatin tarjoumamentän avaavaan orientaatioon ja tunneviritykseen. Emootiossa toimija asemoituu tietyllä tavalla suhteessa kontekstiin ja vastaanottaa sen mukaista toimintainformaatiota. Informaation affektiaspektit vaikuttavat priming-efekteinä ja merkitysyhteyksinä välittömästi, ennen tietoista kognitiota. 'Huolen' sisältöä ja rakennetta koskee tunnestruktuurin käsite.

Empatia perustuu intuitioon. Kyse on sosiaalisten tarjoumien vastavuoroisista prosesseista ja toisen henkilön tarjoumatietoisuuden vastaanottamisesta. Gibsonin mukaan se, mitä toinen ihminen tarjoaa toiselle, käsittää koko sosiaalisten merkitysten maailman (Gibson 1986, 135). Esimerkkinä Gibson mainitsee, että "se, mitä pikkulapsi tarjoaa äidille, on vastavuoroista sen kanssa, mitä äiti tarjoaa pikkulapselle." Tällaisten tarjoumien kehkeytyminen on hyvin monimutkaista, silti lainalaista. Se perustuu mm. kosketuksen, äänien, tuoksu- ja valon suomaan informaatioon. (Gibson 1994b.) Elekieli ja kasvokkaisviestintä ovat tärkeitä koko eläinkunnassa (Viitala 2003, 122–157). Kädellisten ja eritoten ihmisen ilmeitten rekisteri on tavattoman laaja ja vivahteikas. Sanaton viestintä keskittyy erityisesti silmien ja suun tienoille. Tärkeitä ovat pienten lihasten välittömät ja tahdosta riippumattomat mikrosignaalit, esimerkkinä vaikkapa silmän pupillireaktio (mts. 126–127). Syntymästä lähtien lapsella on valmiuksia oppia toisten aikeita, haluja ja näkökulmia. (Churchland 2004, 126–128; Meltzoff & Moore 1983; Viitala 2003, 172.) – Empatiaan kuuluu myös etäisyydenotto ja eksplikoiva kommunikaatio, jolloin asioita tarkistetaan ja asetetaan laajempiin merkitysyhteyksiin.

Intuitiossa tunnusomaista ovat aavistelut ja ennakoinnit. Tämä liittyy tarjoumaprosessien episodiseen, ajassa etenevään ja narratiiviseen rakenteeseen. Kun on tuntuma tilanteen funkioon ja tavoitteeseen, on vastaava tapahtumasarja samalla olemassa, tarjolla, samoin sitä vastaavat merkitysyhteydet ja toi-

mintahaasteet. Intuitio vastuuttaa hoitajan spesifeihin toimiin (Nurminen 2000, 64, 83). Intuitiossa tapahtuma kytkeytyy aiempiin vastaaviin kokemuksiin. Emootioissaan eliö ”muistaa”, ts. elää resonanssissa uudelleen aiemmin toteutuneen psykosomaattisen olemistavan ja suhteutumisen kontekstiin, toteuttaa adekvaatit toimintavalmiudet ja ajatussisällöt. Resonanssi sisältää myös viestit episodin seuraavia vaiheita varten, eli siinä integroituvat mennyt ja tuleva. Intuitio ohjaa olennaisen tiedon etsimistä (Nurminen 2000, 65). Episodin edetessä subjektin asemoitumiset ja orientaatiot muuntuvat, avaten kulloinkin adekvaatin tarjoumakentän.

Parhaimmillaan yksilö uppoutuu toiminnan resonoivaan kokonaisvirtaan niin täysillä, että niin aika, ympäristö kuin oma minäkin siirtyvät taustalle. Kyseessä on *flow-tila*, *tekemisen lumo* (Csikszentmihalyi & Csikszentmihalyi 1988; Silkelä 2002). Haaste fokusoi koko muistijärjestelmää, myös implisiittistä. Ekologisen psykologian termein subjekti-tilanne-kokonaisuus resonoii haasteen suunnassa ja tarjoumainformaatio aktivoituu osuvana ja rikkaana. Informaatio spesifioi lähdeään: toiminta etenee intuition elävässä ja tarkassa ohjauksessa. Samalla työskentelyn tietoisuuden taso on korkea. Etenemisen tietoinen arviointi ja seuranta on tehokasta. Tunnestruktuurit ja -transformaatiot ovat latautuneita, merkitysverkoiltaan eläviä ja jäsenyneitä. Flow-tila tuottaa tehokasta oppimista.

Asiantuntijuus erikoistuneen tarjoumakentän osaamisina

Ekspertti on henkilö, joka kykenee käyttämään oman alansa tarjoumia erityisen laaja-alaisesti, vivahteikkaasti ja jäsenyneesti. Hänellä on tilanneherkkyyttä ja ”pelisilmää”, koska hän on saumaton osa tilannetta ja resonointi ohjautuu todenvastaavasta ja merkitysverkoiltaan laaja-alaisesta ja monimutkaisesta informaatiosta. Tarkoiksi järjestyneissä merkitysyhteyksissä tekniset yksityiskohdat ja taidot kytkeytyvät kohdalleen tilannekokonaisuudessa ja kontekstissa. Pienikin vihje suuntaa huomion olennaiseen käynnistäen adekvaatin orientaation, resonoinnin ja toimintaketjun.

Asiantuntijuuden kehittymistä tutkittaessa on selvitettävä, *mitä ja millaisia ovat ne tarjoumat, joita asiantuntijan on määrä vastaanottaa ja käyttää*, tai toisin ilmaisten, joihin hänen on harjaannuttava resonoitumaan?

Luovilla ihmisillä on herkkyyttä tunnistaa minän tila ja kykyä vaikuttaa siihen, kykyä tunnistaa omaa virettä ja hakeutua tunnestruktuureihin, jotka aktivoivat adekvaatteja implisiittisiä vihjeitä, assosiaatioita, merkityksiä, tarjoumia. He myös kykenevät siirtymään intuitiivisen ja analyyttisen toimintatavan välillä ja pitäytymään tarpeen mukaan jommassa kummassa (Bastick 1982, 314–317).

Asiantuntijan tehokas intuitio perustuu siihen, että hän pystyy välittömästi ja tiedostamattaan operoimaan erittäin monimutkaisia asiantiloja ja niiden suhteita. Novii si sen sijaan toimii epäspesifin, kontrolli- ja sääntökeskeisen informaation varassa (Effken 2001).

Intuitio on persoonallista merkityssuhteista ja taitotietoa. Tarjoumien tarkentuvaa ja eriytyvää vastaanottoa ja käyttöä voi – sanan tarkassa mielessä –

oppia vain itse tekemällä, asianmukaisissa tilannekonteksteissa. "Asiat, jotka täytyy oppia tekemään, opitaan tekemällä niitä. Ihmisistä tulee rakentajia rakentamalla ja lyyransoittajia lyyraa soittamalla" (Aristoteles 1989, 27). Oppiminen tarkoittaa, että toimija kykenee toimimaan merkitysrakenteiltaan alati laajalaisempien, rikkaampien ja osuvampien tarjoumien suhteen. Implisiittinen oppiminen tehostuu, kun abstraktisia merkitysyhteyksiä rakentuu tarjoumaprosesseihin käyttötiedon osiksi. Eliön peruspiirre on, että se on virittynyt "metsästämään" informaatiota, merkityksiä, ja merkitysrakenteet pyrkivät etenevästi järjestymään mm. kytkeytymällä laajempiin merkitysyhteyksiin. Mielekkään informaation jäsentyminen on itsessään motivoivaa. Osaamista luova dynamiikka toimii suurelta osin ilman tietoista ohjausta. Tilanteiden ja toiminnan toistuessa kyky erotella ympäristön rakenteita ja vihjeiden merkityksiä täsmentyy ja merkitysten aukot täyttyvät, huomaamatta. (Reed 1996, 104–106.)

Tarjousmakenttää omaksuttaessa edetään samanaikaisesti useissa aspekteissa. Informaatio spesifioituu eli se erottelee tilanteessa olevia seikkoja yhä tarkemmin ja todenmukaisemmin. Toiminta kohdistuu sekä täsmällisemmin että joustavammin tilanteen muutosten mukaisesti. Ote tilanteeseen tulee kokonaisvaltaisemmaksi ja havaintokenttä laajemmaksi. Myös merkityskytkennät tilanteen kehystehtoihin jäsentyvät. Kaikkiaan toimija-konteksti-kokonaisuus rikastuu ja integroituu. Tällä tavoin kehittyy asiantuntijan kyky intuitiivisesti tulkita ja määritellä tilanteet todenmukaisesti ja tehdä oikeita diagnooseja.

Harjaantumisvaiheessa sanallinen ohjeistus ja se, että toimija verbalisoi tekemisiään, voi nopeuttaa implisiittistä oppimista, edellyttäen, että eksplikointi limittyy tiiviisti ja mielekkäästi tekemiseen (Berry & Dienes 1993). Reflektointi tulisi ajoittaa ja sisällöltään kohdistaa implisiittisen oppimisen tueksi. Kun toiminta on muuntunut implisiittiseksi, se etenee itse suorituksessa saadun, tunneformaatioiden suoran suoran palautteen varassa; proseduraaliset operaatiot ja niiden kontrollointi pysyvät piilossa tietoiselta kontrollilta.

Implisiittinen taito ja tieto toteutuvat vain yksilöllisessä psykosomatiikassa, mihin perustuu niiden sitkeä, eksplisiittistä muistia parempi säilyvyys sekä robustius eli sieto suhteessa psykologisiin ja muihin häiriövaikutuksiin (Berry & Dienes 1993, 15; Seger 1994).

Osaamisen automatisoituminen ja intuition nopeus perustuvat *informaation käytön* tehokkuuteen ja tarkkuuteen, ei toimintamallien mekaanisuuteen. Tämä on olennaista. Nimenomaan se, että informaatio on tilanteessa, kontekstissa, mahdollistaa joustavat käänneet ja toiminnan "automaattisen" uudelleen järjestymisen. Kokemuksen myötä toimija noukkii informaatiota alati täsmällisemmin ja joustavammin, myös samanaikaisesti eri lähteistä (Reed 1996, 176).

Tunnetekijät ovat tärkeitä. Oppiminen tehostuu ratkaisevasti, kun se etenee tarjoumien laatua vastaavissa tunnestruktuureissa. "Hyvät" tuntemukset viestivät, että toimijalle tärkeät tavoitteet ja merkitykset toteutuvat, "huonot" puolestaan kertovat pyrkimysten estymisestä, ristiriidoista (Lazarus 1991). Kielteiset tunteet vievät organismin tilaa pois tasapainosta, suppeuttaen toimintakykyä ja -vapautta, kun myönteiset tunteet viestittävät eheyden tilasta, elämäntoimintojen optimaalisesta koordinoitumisesta (Damasio 2003, 100, 130; Levenson, 1999). Positiivisessa vireessä muodostuneet muistot sisältävät rikkaammin

sekä aistien välittämiä kuten visuaalisia, kosketukseen ja hajuun liittyviä että kontekstia koskevia yksityiskohtia kuin kielteiset tai neutraalit muistot (D'Argebeau ym. 2002).

Myönteinen vire on intuitiolle suotuisampi kuin neutraali saati kielteinen ja tarpeen erityisesti silloin, kun on kohdattava kokonaisuuksia ja kun myös heikot assosiaatiot tulisi saada aktivoituksi muistijärjestelmässä (Kuhl 2000). Hoivatyön kohde eli asiakas kontekstissaan on laaja ja kompleksi kokonaisuus.

Myönteiset tunnevireet eivät ole tärkeitä vain aloittelijalle, vaan myös kehittyneelle ekspertille kuten sairaanhoitajalle. Oikea viritys ja tunnereaktioiden vivahteikas kokeminen akuuteissa tilanteissa auttavat suuntaamaan tutkimista, tiedonhankintaa ja taitojen harjaantumista tarvittavalla, osaamista kehittäväällä tavalla (Benner ym. 1999, 149–160). Heuristiikka ja oppimisstrategiat jäävät satunnaisiksi, jos oppijaa ei viritä asianmukainen motivaatiotila (Biggs 1985).

Tunnestruktuuri vaikuttaa suuresti motivaatiotilan luonteeseen; itse asiassa nämä käsitteet ovat paljolti päällekkäisiä (Lazarus 1991). Tunnetilan tapaan myös motivaatiotila sisältää tietyn toimija-tilanne-kokonaisuuden järjestelyn ja asemoitumisen suhteessa kontekstiin (Cochran 1985, 35). Motivaation taksonomiat luokittelevat suhdetta opittaviin sisältöihin tai taitoihin (esim. Kosonen 1991, 40–47). Kun opiskelun tavoitteet kohdistuvat itse merkitysrakenteisiin ja nämä merkitykset myös koskettavat oppijaa, on kyseessä adekvaatti ja etenevästi jäsenyvä suhde tarjoumiin. Toisessa ääripäässä ovat epäonnistumisen pelko ja pakkoon perustuva motivaatio, joissa epäadekvaatti tunnestruktuuri ja orientaatio sulkevat pois tarkoitettua tarjoumakenttää ja resonanssin mahdollisuuksia: oppiminen vaikeutuu.

Paul Pintrich, tunnettu oppimispsykologian tutkija, on äskettäin (2003) tarkastellut oppimismotivaation peruskysymyksiä. Hän toteaa, että motivaatiotutkimusta on pitkään tehty yksipuolisesti kognition näkökulmasta ja tunnetekijät on sivuutettu eikä niitten merkitystä oikein ymmärretä. Tosiasiassa tunteet ohjaavat ja säätelevät kognition ja motivaation prosesseja. Pintrich arvelee, että aika voi olla kypsä "tunnetekijäin vallankumoukselle" opetus- ja oppimiskontekstien tutkimuksessa. Hän korostaa implisiittisten motivaatio- ja affektitekijäin merkitystä ja pitää selvänä, että tulevaisuudessa on tutkittava implisiittisten ja eksplisiittisten prosessien vuorovaikutusta ja integroitumista.

Siirtymänä seuraavaan lukuun totean seikkoja, jotka voivat estää tai haitata asianmukaisten tarjoumien omaksumista. Toimija ohittaa tarjouman, jos häneltä puuttuu tarvittava spesifi kapasiteetti esimerkiksi aistivian, neurologisen defektin tai harjaantumisen puutteen takia tai siksi, ettei hänen kulttuurissaan ole olemassa kyseisiä merkitysrakenteita. Ekspertiisi on lähtökohtaisesti objektiivinen, sosiokulttuurinen asia. Tarjoumat ovat olemassa objektiivisina kontekstissa, toimijasta riippumattomina, mutta ne realisoituvat vain organismin ja subjektin ehdoin.

Toimijan ja kontekstin suhdetta perustaa affektuaalinen ja emotionaalinen tila. Virittyneisyys ja orientaatio määräävät, miten maailma kulloinkin voidaan kohdata, mikä siitä voi meitä koskettaa ja mitä havainnot meille paljastavat (Heidegger 2000, 174–181). Toimijan tunnestruktuurit ja -ketjut käynnistävät ja sulkevat tarjoumia, intuition ja toiminnan mahdollisuuksia. Adekvaatit tar-

joumat ohittuvat, jos toimijan intentiot kuten arvot ja päämäärät eivät ole kohdallaan joko tilannetekijöiden vuoksi tai psykodynaamisista syistä. Perusteltua on olettaa, että oppimisen esteet ja ongelmat aiheutuvat hyvin usein tunnetekijöistä.

4 ASIANTUNTIJUUDEN KEHITYSEHTOJEN HUOMIOON OTTAMINEN OPISKELIJAVALINNASSA

4.1 Yhteenveto tehtävien asettamista vaatimuksista ja osaamisen kehitysdynamiikasta

Hoivatyön asiantuntijan toimintamahdollisuudet syntyvät aidon inhimillisen kohtaamisen perustalle. *Tarjomainformaatio välittyy vuorovaikutuksessa.* Vuorovaikutus rakentuu empatiassa, tunnetasolla ja sisältää myös kyvyn tunnistaa, reflektoida ja kommunikoida tunnekokemuksia, sekä omia että toisen. Empatia tarkoittaa toisen henkilön tarjumatietoisuuden tunnistamista ja vastaanottamista; auttaja työskentelee autettavan tarjumatietoisuuden kautta ja tuella. Vaatimuksista ensisijaisia ovat kyky ja taito sanattomaan ja sanalliseen vuorovaikutukseen sekä tähän liittyvä huolenpito autettavasta. Juuri näihin liittyy sosiaali- ja terveysalan vaatima perusosaaminen (Metsämuuronen 2000). Tunnetekijät ovat keskeisessä asemassa. Tunnerekisterin laatu ja kyky liikkua siinä joustavasti ovat ratkaisevan tärkeitä asiantuntijuuden kehittämisessä.

Jotta tilannekohtainen resonointi virittyisi asianmukaisiin tarjoumiin, on toimijan orientaation oltava kohdallaan. Tämä ehto täyttyy toistuvasti ja pitkäjänteisesti, kun orientaatiota ja merkityksiä työssä järjestävät toimijan persoonallisesti tärkeät intentiot kuten arvot. On siis oltava asianmukainen ammatillinen identiteetti. Väsymys ja tyytymättömyys työssä lisääntyvät, jos on toimittava vastoin omia mieltymyksiä, arvostuksia ja periaatteita (Jokinen & Pöyhönen 1980, 84–90). Toimijan identiteetistä nouseva halu ja tahto dynamisoivat asiantuntijuuden kehitystä korkoa korolle -periaatteen mukaan.

Asiantuntija kantaa tilanteessa vastuun, eettisen ja käytännöllisen. Terve ja vahva *eettinen sitoutuminen* on välttämätöntä. Arkityönsä eettiset haasteet auttaja joutuu ratkomaan lopulta itse, oman persoonan ja omien arvojen varassa (Aadland 1993). Kyse on persoonan ja luonteen ydintekijöistä, jotka ohjaavat yksilön tapaa tuntea ja tehdä valintoja. "Etiikka on itsesäätelyä. – – Omatunto

sijoittuu persoonallisuuden ytimeen. – – Etiikka kasvaa 'sisältäpäin' – itse ihmisen persoonasta." (Lindqvist 1985, 44).

Vastuullisuus sisältää paitsi vastaamisen idean myös *kyöyn* vastata. Eettisyys on myös *kompetenssia*, tietoa ja taitoa (Pursiainen 1996). Se seisoo tai kaatuu sekä persoonallisten arvojen että ammatillisen osaamisen varassa, ja osaamiseen liittyy myös omien rajojen tuntemus, terve itsekriittisyys. Asiantuntijan on tiedettävä, mistä on vastuussa, mitä tekee ja miten toimenpiteet vaikuttavat; asiantuntemattomuus aiheuttaa eettisiä riskejä (Lindqvist 1985, 47; 1995, 47–51).

Sosiaali- ja terveystalouden työpaikoilla on byrokratia – toisensuuntaisista kehittämishankkeista ja keskusteluista huolimatta – tavallisesti sisäänrakentuneena eikä ilmapiiri aina tue inhimillistä kohtaamista. Työ on usein ositettua ja pirstaleista (Cavén 1999; Elovainio & Lindström 1993, 62). Selkeä ammatti-identiteetti ja terve itseluottamus ovat tarpeen, jotta työntekijä voisi tällaisessa ympäristössä kantaa kokonaisvastuun asiakkaasta ja tehdä pätevästi ne eettiset valinnat, joiden eteen hän joutuu.

Tunnetakenteiden, identiteetin, kompetenssin ja eettisyyden kietoutuminen mukaan sekä terveen itseluottamuksen vaatimus tarkoittavat, että työtä tehdään *omalla persoonalla*.

Käytännön ongelmanratkaisu ja proseduraalinen osaaminen korostuvat. Osaamisen tulee jalostua kliiniseksi taidoksi (hoitotyössä) tai reflektiiviseksi asiantuntijuudeksi (sosiaalialalla). *Kliininen taito* tarkoittaa potilaan reaktioiden ymmärtämistä, kykyä havaita fysiologisia muutoksia ja tehdä niistä käytännön päätelmiä potilaan inhimillisiin tarpeisiin, psyykkiseen ja sosiaaliseen tilaan (Benner ym. 1999, 162, 287).

Asiantuntijan ratkaisut ja toimet perustuvat viime kädessä tietoon. Merkitysverkkojen aina abstrakteja käsittekkategorioita myöten on järjestyttävä kokemuksessa implisiittiseksi käyttötiedoksi, niin että laaja-alaisen, rikkaan ja täsmällisen tarjoumainformaation vastaanotto ja toimeenpano käyvät mahdollisiksi. Hoitotyön tietorakenteet koskevat ensiksikin biologisia ja fysikaalisia seikkoja, anatomiaa ja fysiologisia prosesseja. Niiden omaksunta ja hallinta vaativat loogista päättelyä ja ongelmanratkaisua. Esimerkki teho-osastolta: "*Hänen tilansa kohenee joka päivä. – – Sydän ja keuhkot eivät ole vielä hyvässä kunnossa, hänelle täytyy laittaa CPAP-laite neljän tunnin välein, jotta keuhkorakkulat avautuisivat. Ne painuvat kasaan, koska hänellä ei ole pinta-aktiivisia aineita pitämässä niitä avoimena*" (Benner ym. 1999, 152). Päättelykyky voi olla kriittisen tärkeää kliinisessä taidossa. Virhe lääkelaskennassa voi aiheuttaa kohtalokkaita seurauksia.

Sosiaalialalla nimike *reflektiivinen asiantuntijuus* tarkoittaa kykyä havaita asiakkaan elämänkulun, arjen ja toimintakyvyn rakenteellisia, yhteisöllisiä ja ihmissuhde-ehtoja ja ymmärtää niitten yhteydet asianomaisen henkilön tai ryhmän kokemuksiin, pyrkimyksiin ja toimintaan. Samoin siihen kuuluu taito suunnitella tämän perusteella tarvittavat toimet. Reflektiivisyys tarkoittaa myös sitä, että asiantuntijuus on ainakin joiltain osin jatkuvan neuvottelun, arvioinnin ja muutoksen kohteena (Mutka 1998, 37–49; Pirttilä 1997). Olennaiset tietorakenteet liittyvät kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin. Yhteiskunta on laaja ja monikerroksinen merkitysjärjestelmä (semiosis), jonka sisällä erilaiset rakenteet, kuten instituutiot, laitokset, organisaatiot, ryhmät ja yhteisöt järjesty-

vät, säilyvät ja muuttuvat (Heiskala 1997). Kulttuurinen osaaminen tarkoittaa kykyä tunnistaa, käyttää ja myös luoda yhteisiä merkityksiä ja niihin kytkeytyvää välineistöä, teknologiaa, toimintamalleja ja muita resursseja.

Sekä hoitotyössä että sosiaalialalla tarvitaan *eksistentiaalista osaamista*. Työ kohdistuu ihmiseen ja hänen tilanteeseensa, tavoitteena toimintakyvyn tukeminen, lähtökohtana asiakkaan avun tarve. Ihmisen käyttäytymistä, kokemuksellisuutta, elämänkulkua ja -yhteyksiä koskeva tieto on välttämätöntä. Myöhäismodernina aikana ihmiset joutuvat jatkuvasti rakentamaan elämänkulkuaan ja identiteettiään (Giddens 1991), ja auttamisen ammattilaisilla tulee olla tiedollisia ja käsitteellisiä välineitä auttaa heitä tässä. Asiantuntijuus kohdistuu *kokonaisuuksiin*, yksilöiden elämään ja se on tilannekohtaista eikä kapeaa tai sisällä vain teknisiä aspekteja. Hoitotyössä potilaan ja hänen elämänyhteyksiensä tuntemus on tarpeen diagnostisesta ja terveyden edistämisen näkökulmasta. Se tukee asiantuntijan kliinistä taitoa ja hänen mahdollisuuttaan auttaa potilasta konkreettisesti. Sosiaalialalla kyseinen tietämys on työn ydintä. Molemmissa työntekijä ohjaa ja neuvoa asiakkaita.

Muutosten hallinta edellyttää aktiivista toimijuutta, monitaitoisuutta ja valmiutta uuden oppimiseen, rohkeutta tarvittaessa kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä, kykyä käyttää tutkimustietoa sekä arvioida kriittisesti tarjolla olevaa tietämystä. Päätöksenteon siirtyessä alaspäin ja verkostojen korvatessa hierarkkisia organisaatioita työntekijöiltä vaaditaan itsenäistä päätöksentekoa sekä oman työn ja työyhteisön kehittämistä ja arviointia. Laaja-alaisuus, kyky käyttää käsitteellistä tietoa ja abstrakti ajattelu ovat tarpeen.

Olen kosketellut hoiva-alojen yhteisiä piirteitä. Kahden alan välillä on myös selviä eroja. Hoitotyössä pyritään hyvinvointiin terveyden näkökulmasta ja tehtävät määrittyvät ensi sijassa yksilön psykosomaattisesta tilasta lähtien. Sosiaalialalla vaikutetaan asiakkaan elämäntilanteeseen ja sosiaalisiin ja muihin voimavaroihin. Työ kohdistuu myös instituutioihin ja yhteisöihin. Terveysalan teoriapohja perustuu, luonnontieteisiin ja humanistiseen ihmiskäsitykseen. Sosiaalialan työ tukeutuu eniten yhteiskuntatieteisiin.

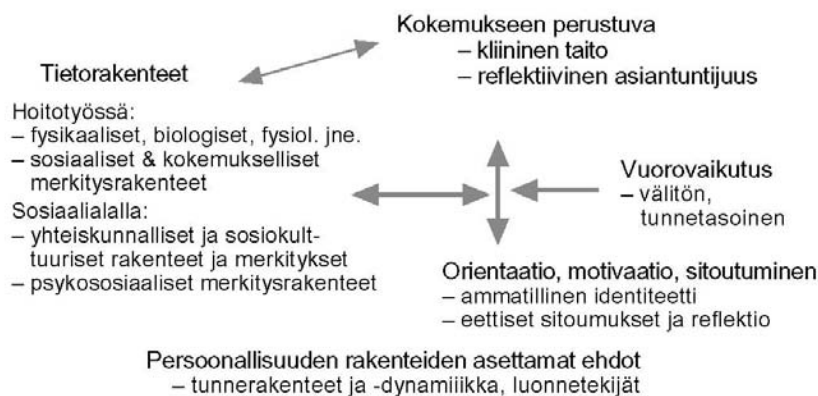
Asiakkaan arkiongelmien ratkonnassa sosiaalialan ja terveystieteen työntekijät löytävät yhteisen lähtökohdan (Honkakoski 1995). Tämä korostuu väestön ikääntyessä, avopalvelujen laajetessa ja monipalveluyritysten lisääntyessä. Eroavien tieteenalojen varaan on mahdotonta rakentaa yhteistä tiedollista pohjaa. Työssä myös kohdataan erilaisia ongelmia sekä ratkotaan niitä eri tavoin.

Vakiintuneet ammattikäytännöt eroavat. Osaksi kyse on traditioiden eroista, osaksi tehtävien todellisista vaatimuksista. Sosiaalialan työssä ei tavallisesti vaadita sellaista täsmällisyyttä, aseptista ja muuta tarkkuutta (esimerkiksi lääkkeiden annostelu), teknistä osaamista ja käden taitoa, mikä hoitotyössä on välttämätöntä. Sosiaalialan useissa tehtävissä luovuus saattaa olla välttämätöntä asiakkaan ongelmien ratkaisemiseksi, kun sairauksien parantamisessa oma-peräisille ja yllättäville ideoille usein on paljon vähemmän tilaa.

Näitä aloja koskevassa keskustelussa puhutaan paljon muutoksesta. Mutta sosiaali- ja terveydenhuollon funktioita ja järjestelmää luonnehtii pysyvyys. Palvelutarpeiden ydin ja työn olennaisin puoli, auttajan ja autettavan vuorovaikutus pysyvät myös organisaatioiden muutoksissa.

Eksperttiys tarkoittaa, että edellä kuvatut monitahoiset tiedot ja taidot muodostavat jäsentyneen kokonaisuuden. Osaamisen ja merkitysrakenteiden tulee olla sillä tavoin "tiheiksi" automatisoituneita, että ne antautuvat intuitiolla ja käyttöön joustavasti ja välittömästi. Hoitotyön akuuteissa tapahtumissa, kuten äkillisen kuolemantapauksen edessä mitataan, miten hoitajan toiminnassa elävät ja sulautuvat yhteen teoriatiedot, ammatti-identiteetti, persoona, vuorovaikutustaidot, itsetuntemus ja elämäkokemukset (Virolainen 1995). Hoitajan osaaminen ja tilanteenhallinta kehittyvät intuition kautta aidossa läsnäolossa "kehon kielen merkityksistä, sanallisten viestein tavoittamisesta, lääketieteellisistä tosiasioista ja hoitotyön auttamismenetelmistä sekä niiden vaikuttavuudesta" (Nurminen 2000, 99). Tarjoumainformaation vastaanottamisessa ja tulkinnaissa subjektin kokemukset, kognitiiviset resurssit ja sosiokulttuuriset osallisuudet ruokkivat toisiaan. Ei ole syytä väheksyä käsitteiden, teoriamallien ja abstraktiokyvyn merkitystä taidollisen kehittymisen välttämättömänä tukena.

Asiantuntijuuden kehittymisen olennaiset elementit ja niiden vaikutusyhetydet voidaan koota seuraavaan tapaan (kuvio 3). Implisiittiset taidot ja rikas intuitiopotentiaali saavutetaan vain adekvaattien kokemusten varassa, kun elävissä tilanteissa tarjoumia koskeva informaatio resonoi lähteisiinsä eli on todennukaista. Resonoiva kokonaisuus sisältää asiakkaan tai potilaan, tilannekontekstin ja auttajan. Tämä kokonaisuus on funktionaalinen, olemukseltaan episteeminen ja rakentuu aitoon empatiaan perustuvan vuorovaikutuksen varassa. Tarkoitettu tarjoumakenttä vaatii avautuakseen asianmukaisen orientaation: tuntesturuktuurin. Empatian ja vuorovaikutuksen onnistumiseksi on tunnetransformaatioiden tapahduttava joustavasti, herkästi ja tilanne-episodin käänteitä tarkasti vastaavina. Motivaatio käsitteenä tarkoittaa alttiutta tietyn sisältöisille orientaatioille ja alttiuden voimakkuutta. Ekspertin tason saavuttaminen kestää 5–10 vuotta, joten motivaation on ankkuroiduttava persoonalliseen identiteettiin.

KUVIO 3 Sosiaali- ja terveysalan asiantuntijuuden kehitymisehtoja kuvaava kehysmalli

Vuorovaikutuksen onnistuminen ja tilanneorientoitumisen kestävyys ja aitous ovat riippuvaisia persoonallisuudesta ja minuudesta. Mikäli identiteetti ja minän perusasemoitumiset eivät tue motivaatiota, ja/tai mikäli sanattoman itsen

laatu (kuten itsetunto ja itseluottamus), luonnerakenne ja tunnetekijät haittaavat olennaisesti adekvaatteja virittymisiä ja vuorovaikutusta, ei hoivatyön asi-
 antuntijuuden riittävä kehittyminen ole todennäköistä.

Malli on analyttinen ja abstrahoiva. Käytännön tilanteissa palaset kutoutuvat kokonaisuuteen saumoitta. Mallin tarkoitus on palvella tiiviinä "muistilistana" keskusteltaessa asiantuntijuuden kehittymisen osatekijöistä ja niiden vaikutusyhteyksistä, dynamiikasta.

Kuvion 3 esittämän mallin suuntaisia kuvauksia on saatu empiirisissä tutkimuksissa. Sairaanhoidajakoulutuksen opetussuunnitelman tavoitteet jäsenyivät malliksi, jonka keskukseen sijoittuvat persoona (mukaan lukien mm. sitoutuminen ja eettisyys) ja ympäröivälle kehälle hoitotyössä tarvittavat tiedot ja taidot, vuorovaikutuskyky sekä johtajuus- ja järjestelykyvyt (Munnukka & Kiikkala 1994). Kun sosiaali- ja terveystalalta valmistuneet arvioivat koulutuksen tuottamia valmiuksia työuran kannalta, järjestyivät muuttujat neljäksi faktoriulottuvuudeksi. Niistä tärkein kokosi seuraavat sosiaali- ja terveystalan perusvalmiudet: käytännön ammattitaito, omatoimisuus, ihmissuhde- ja yhteistyötaidot, emotionaalinen kypsyyt sekä vastuullisuus ja eettinen osaaminen. Myös teoreettisia ja tutkimusvalmiuksia pidettiin tärkeinä. Sen sijaan kaksi muuta ulottuvuutta, yhteiskunnallinen tietämys sekä taloudelliset-hallinnolliset valmiudet, painottui vastauksissa vain keskinkertaisesti; sosiaalialalla yhteiskunnallinen osaaminen koettiin kohtalaisen tärkeäksi. (Korhonen ym. 2001, 43–45). Laaja ammattianalyysitutkimus osoitti, että hoitotyötä tekevät toimivat koko persoonansa varassa (Lehtonen 1985). Koulutuksessa tulisi aktivoida laajalaisesti persoonallisuuden käyttöä ja tukea sen jatkuvaa omaehtoista kasvua.

4.2 Hoivatyön asiantuntijuuden kehittymistä vaikeuttavia tai estäviä yksilöllisiä tekijöitä

Millaiset yksilölliset tekijät häiritsevät empatiaa ja intuitiota asiakastilanteissa ja estävät asiantuntijuuden kertymistä? Tämän jakson tutkimustehtävä sisältää aiempien jaksosten tulosten soveltamista alan opiskelijavalinnan ydinasioihin, soveltuvuuteen ja motivaatioon. Tarkastelen sellaisia soveltuvuutta heikentäviä tai sen puuttumisen aiheuttavia tekijöitä, joihin koulutuksessa on vaikeaa vaikuttaa. Samalla tulee perustelluksi, miksi nimenomaan persoonallisuuden rakenne ja resurssit ovat olennaisia.

Kyse on tarjoumainformaation ja resonanssin subjektiivisista edellytyksistä, siitä pystyykö auttaja kohtaamisen perusteella tavoittamaan tarvittavia objektiivisia asiantiloja myös tiedollisesti. Syntykö tarvittava välitön kosketus omiin ja sitä kautta toisen tunteisiin, kokemuksiin, toimintavalmiuksiin ja ajatuksiin? Toteutuvatko tunnestruktuurit ja -sarjat kohdallisina vaiko tilannetta vääristävinä? Jos auttaja omien tunnetekijöidensä vuoksi ei tavoita empatiassa todenmukaisesti autettavan tunnetilaa tai kokee sen virheellisesti, eivät hänelle myöskään voi jäsenyä autettavan tila, tarpeet ja voimavarat riittävällä tarkkuudella. Tunneongelmat yksipuolistavat ja vinouttavat tarkkaavaisuutta ja

tulkintoja vuorovaikutustilanteissa; esimerkiksi aggressiivinen havaitsee ja tulkitsee vihamielisiä, ahdistushäiriöinen taas uhkaavia vihjeitä (Leppänen 2001). Estyneet tai muutoin vääristävät tunnetilat huonontavat intuitiota, kokemuksen ja kognitioiden osuvuutta (Bastick 1982, 133–138).

Kyse on tarjoumaprosessien todenvastaavuudesta ja riittävästä tarkkuudesta. Välittykö ja jäsentyykö asianmukainen informaatio auttajan merkityssuhteissa todellisuutta vastaavalla tavalla?

Olellaisia ovat persoonan ja luonteen vakiintuneet rakenteet ja taipumukset. Suoko elämäkerrallisen muistin "automatiikka" sen, että asiakastilanteen olellaiset puolet, myös erikoiset, voidaan omissa tunteissa tunnistaa oikein? Pitkästä kokemuksesta huolimatta jotkut sairaanhoitajat eivät etene kliinissä taidossa eivätkä saavuta ekspertin taso. He eivät pysty tunnetasolla osallistumaan potilaiden ja näiden perheiden tilanteeseen, vaan tukeutuvat abstrakteihin ulkokohtaisiin luokituksiin. He eivät hahmota eivätkä muista potilaita yksilöinä vaan stereotyyppinä. (Benner ym. 1999, 172, 207.)

Aiemmat kokemukset ovat voineet ankkuroida taipumuksen tuottaa "valmiiksi" jokin tunnestruktuuri tietäntyyppisissä tilanteissa tai reaktion tiedostamattomiin signaaleihin (asenteet ja defenssit). Silloin objektiiviset informaatorakenteet ja ärsykekenttään aina sisältyvä monitulkintaisuuden mahdollisuus eivät pääse esille. Pysyviksi valmiuksiksi omaksutut arvostukset, kiinnostukset tai toisia koskevat stereotypiat aktivoivat kroonisesti vastaavia tunnerakenteita ja tavoitteita. Psykodynaamisissa häiriöissä on muodostunut toiminnan potentiaaleja rajoittavia tunnemekanismia. Esimerkiksi pysyvä ahdistuneisuus "kerää" negatiivisia tavoitteita ja aktivoi niitten mukaista toimintaa.

Kiire on tavallista alan työssä. Autettava vaistoaa, ellei auttaja ole läsnä; tällöin jää luottava ja hedelmällinen vuorovaikutussuhde helposti muodostumatta. Auttajan persoonallisuuden tekijät eivät saa estää aitoa ja riittävän tarkkaa empatiaa lyhyessäkin kohtaamisessa. Hoitotyössä on jatkuvasti henkisesti raskaita tilanteita, äkillisen kuoleman kohtaaminen on niistä yksi koettelevimpia. On ongelmallista, jos hoitaja tunnedyneemiikkansa vuoksi joutuu jatkuvasti välttelemään niitä torjuen tuntemustensa käsittelyä. Oman luonteen koettu soveltumattomuus lisää rasittumista sekä ahdistumis- ja ärtymisalttiutta hoivatyössä (Jokinen & Pöyhönen 1980, 91, 104).

Lindqvist (1985, 127) toteaa, että hoitotyön kaksi peruspilaria ovat luottamus ja totuudellisuus. "Ne säteilevät vaikutuksensa kaikkeen, mitä hoitoyhteisössä tapahtuu." Toteamus avaa tärkeän näkökulman seuraavaan jaksoon. Puolustusmekanismit ja muut empaattista prosessia ja intuitiota estävät tai vääristävät psyykkiset tekijät sisältävät itsessään epärehellisyyttä.

Kulloisenkin tilanteen todellisuus kohdataan primaaristi tuntemuksissa ja tunteissa, näiden virittämän välittömän informaation mukaisesti. Mikäli käy niin, että tunnestruktuuri subjektin sisäisen tunnedyneemiikan vuoksi virittää tilanteen "huolen" ja tavoitteet vääristyneesti ja rakentaa toimija-tilanne-kokouksen epäfunktionaalilla tavalla, jää henkilö vaille asianmukaista informaatiota eikä adekvaattia tarjoumaresonanssia muodostu. Auttaja ei tavoita asiain todellista tilaa. Kun vääristävä reaktiotapa on muodostunut pysyväksi,

on kyseessä luonnehäiriö tai psyykkinen häiriö. Psykodynaamiset tekijät häiritsevät toistuvasti tilanteiden joustavaa ja objektiivista kokemista ja tulkitsemista.

Persoonan ja luonteen rakenneongelmien kehitystaustaan ei ole tässä yhteydessä mahdollista syventyä. Ongelmia voi kehkeytyä missä tahansa yksilön elämänsä vaiheessa, mutta vaikeimmin korjattavat ongelmat löytävät muotinsa varhaislapsuudessa, ennen kuin kehittyä semanttisen symbolimaailman suhdeverkko sosiaaliseen ja muuhun ympäristöön. Aidon kohtaamisen ja empatian edellytykset voivat muuttua esimerkiksi ihmissuhdeongelmien, menetysten, muiden tunne-elämän rasitusten tai terveysongelmien vuoksi. Muutos voi olla pysyvä tai jäädä tilapäiseksi. Soveltuvuutta arvioitaessa on siis kyettävä erottelamaan pysyvät psyykkiset ongelmat ja häiriöt hetkellisistä.

Empatian ongelmat voivat ensinnäkin aiheutua siitä, että *primaarit* tunne- ja affektireaktiot ovat puutteellisia tai vääristäviä seuraavista syistä:

- Kyky tuntea on estynyt fyysisistä, neurologisista tai psykosomaattisista syistä (esim. sairaus, vireyden lasku, uupumus, kipu, jännitys).
- Tunnerekisteri on kapeutunut, lattea tai joustamaton, vailla herkkyyttä tai kylmä. Kyseessä voi olla yleistynyt tai tiettyjä tilanteita ja kohteita koskeva ongelma. Joidenkin keskeisten merkityssuhteiden sisältö ei jäsenny adekvaateissa horisonteissa, koska esiyymmärtäneisyyden ehdot ovat epäsuotuisat (Rauhala 1978, 65–68, 164–170). Jokin mieliala tai taustatunne voi vallita häiritsevänä, kuten distuneisuudessa jännittyneisyys, itsekohtaisuus, sisäinen rauhattomuus ja pelokkuus (Schwarzer 1990; Spielberger 1972). Tällaiset tunnetilat heikentävät keskittymiskykyä, havainnointia, implisiittistä muistia, intuitiota. Kerran motivoituttuaan ja synnyttyään ahdistus saattaa säilyttää vartija-affektin asemansa läpi elämän varoittaen itseä myös tilanteissa, joissa ei ole uhkaa tai vaaraa (Tähkä 1997, 149, 178).
- Impulssit ovat hallitsemattomia, reagointi ei ole suhteessa objektiiviseen tilanteeseen ja primaarit emootiot ja affektit valtaavat haltijansa. Vaikutukset voivat näkyä aktiivisena toimintana tai sisäänpäin, psykosomaattisesti. Kummassakaan tapauksessa henkilö ei pysty erottamaan riittävällä tarkkuudella tunneimpulssin lähdettä. Taustasyynä on tavallisesti psyyken suojaautuminen uhkaavaa virikettä vastaan. Minän puolustusmekanismit eli defenssit haittaavat empaattisen prosessin ensi vaihetta. Suojareaktio jäykistää sisäistä emotionaalista tilaa ja estää välitöntä osallisuutta ja vuorovaikutusta. Haitallinen defensiisi syntyy ratkaisemattomasta psyykkisestä ristiriidasta. Seurausten pelossa yllyke on eliminoitava pois tietoisuudesta, ettei sitä tarvitse kohdata suoraan.

Defenssien muotoutumista ja dynamiikkaa voi tarkastella osana tapahtuma- ja elämäkertamuistin kertymistä ja toimintaa, minäkäsitystä suojaavina narratiivisina strategioina (McAdams 1998). Puolustusellinen merkityssuhde kääntyy dysfunktionaaliseksi, kun se katkoo minän kerrostumien luontevaa yhteyttä ja toimintaa.

Defenssien määrä ja laatu vaikuttavat toimintakykyyn erityisesti ihmis-suhteissa. Aikuisilla epäkypsät defenssit liittyvät rajatilapersoonallisuuteen ja psykooseihin. Niiden perusteella persoonallisuuden häiriöt erottuvat muista psyykkisistä ongelmista (Cramer 2000, 642). Torjuntamekanismille alttiin ihmisen on vaikea ottaa vastaan kielteistä palautetta. Tunnereaktioissa on stereotyyppistä kapeutumista. Tiedostamatta vastustetaan virikkeitä ja viestejä, jotka voisivat muuttaa minäkuva. Eikä hevin tunnusteta negatiivisia tuntemuksia, koska ei pystytä niitä avoimesti kokemaan eikä palauttamaan muistista. Torjunta estää emotionaalisten muistojen esiintuloa ja käsittelyä. (Davis & Schwartz 1987; Neisser & Libby 2000, 322; Pervin 1993, 90–91; Weinberger 1989.) Torjunta jäykistää tunneprosesseja ja muistia, joten se voi suuresti haitata intuitiota ja asiantuntijuuden kehitystä.

Tiettyyn määrään suojautumismekanismit ovat välttämätön osa psyyken rakennetta ja toimintaa, minän organisaation ja itsearvostuksen tukena. Ongelmista on kyse, jos ne selvästi häiritsevät tarjoumien tilanteenmukaista vastaanottoa ja käyttöä. Puolustusmekanismi voi olla myös tilanne- tai ärsykespesifi, jolloin dysfunktionaalinen tunnestruktuuri kytkeytyy vain rajattuihin konkreettisiin tilanteisiin. Defenssit esiintyvät harvoin puhtaina.

Puolustuskeinoja voidaan luokitella dysfunktionaalisuuden perusteella (Cramer 2000; Pervin 1993, 84–94). Ääripäänä ovat psykoottinen kieltäminen ja harhat. Vakavaa todellisuuden vääristämistä sisältävät myös mm. konversio, jossa tunnereaktio muuntuu somaattiseksi oireiksi, sekä lohkominen eli *splitting*, mustavalkoinen jaottelu. Yllykkeen poistamisen keinoja ovat ensiksikin tapahtumattomaksi tekeminen, todellisuuden jonkin osan poissulkeminen "valehtelemalla", ettei sitä ole. Kieltämiseen perustuu esimerkiksi pollyannamainen ylipositiivisuus tai reagointi menetykseen kuin sitä ei olisi tapahtunut. Projektiosinnissa torjuttava oma tunne, taipumus tai intentio poistetaan sijoittamalla se tiedostamatta toiseen. Reaktionmuodostuksessa epäsuotavaa yllykettä hallitaan tunnustamalla itsessä ja ilmaisemalla vain sen vastakohtaa. Rationalisatiossa teon välitön mutta epäsuotava motiivi korvautuu järkeen käyvällä, mutta epätodella selitystavalla. Ehkäisyn yksi muoto on torjunta, jossa uhkaava virike työntyy tiedostamattomaan ja vaikuttaa sieltä epäsuorasti. Eristämisen defensi on jo verraten lievä: psyyke ei kiellä tapahtuman todellisuutta, mutta sitä ilmentävä tunne eristetään, ainakin joksikin aikaa.

Baumeister ym. (1998) seuloivat tavallisimpia defensessejä koskevaa tutkimusta. Reaktionmuodostus, eristäminen ja kieltäminen saivat laajaa empiiristä tukea, samoin tapahtumattomaksi tekeminen. Myös projektio osoittautui hyvin dokumentoiduksi, mutta se lienee usein jonkin muun defenssin oheistuote.

Lindqvistin (1992) mukaan auttamistyöhön liittyy "pimeitä" puolia, motiiveja ja defensiivisiä keinoja, joilla itsessä koettua kiellettyä tai uhkaavaa siirretään syrjään. Koulutusharjoituksissa monen auttajan "naamiot putoilevat ja vastaani alkaa tulla lapsia, joille hyvin läheinen ihminen on joko sairastunut vakavasti tai kuollut aiheuttaen haavan heidän sieluunsa. – – Tulee vastaan myös paljon syyllisyyttä, häpeää, yksinäisyyttä, sisäistä mykkyyttä, pyytämisen lakkaamista." (mts. 32–33) Alalla työskentelevän (yhtenä) motiivina voi olla hakea asiakkailta sitä hyväksymistä, jota ei saanut lapsuudessa.

Itsessä olevan pahan tai "varjon" kohtaaminen on sisäänrakennettu auttamistyöhön, koska työntekijän persoonallisuus ja samalla eettiset aspektit kieoutuvat työn ytimeen. Toinen asia on, että työntekijällä on oltava kykyä ja resursseja elää näitten haasteitten kanssa, työstää niitä ja oppia. Joskus vaikeat asiat ovat jo alunperin – oman sisäisen ympäristön rakenteiden ja dynamiikan takia – ylivoimaisia tai liian kuluttavia kohdattaviksi ja työstettäväiksi. Juuri tätä yritän valaista tässä jaksossa.

Ongelma voi koskea myös empatian kommunikaatioaspektia ja kykyä tehdä tunnetyötä; jostakin syystä ilmaisuvarastossa tai sen käytössä on estymistä tai virheellisyksiä. Auttamisen ammattilaisen on tunnistettava, milloin omia ja toisen tunteita voi ja on tarpeen ilmaista ja pohtia toisen kanssa (Nousiainen 1998, 50–52).

Hoiva sisältää eettistä sitoutumista toisesta huolehtimiseen, minäkeskeisen perspektiivin ylittämistä ja jatkuvaa omien tekojen seuraamusten objektiivista arvioimista. Se onnistuu vain terveen itsetunnon perustalla. Aidoksi moraalisubjektiksi kehittyäkseen ihmisellä on oltava syvä kokemus omasta arvosta, jäsentynyt identiteetti ja tunne, ettei omassa olemuksessa ole vikaa, sekä uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin (Hilpelä 2003). Itsearvostus tarkoittaa välitöntä kuvaa ja arviota omasta onnistuneisuudesta: miten hyvin se, millainen olen ja mitä olen saanut aikaan, vastaa arvojani ja identiteettini kannalta keskeisiä pyrkimyksiäni (Weinreich 2003a, 47–48). Autonomian puute aiheuttaa, ettei toimija pysty pitämään yllä omaa sisäistä näkemystään ja toimintakriteereitään; hän ei luota omaan arvostelukykyyseen. Itse-reflektion ja -kritiikin edellytykset heikkenevät.

Auttajan asiantuntijuuden kehitys vaikeutuu suuresti, jos hän on tunteissaan ja arvioissaan epäitsenäinen ja jos jatkuva sisäinen epävarmuus estää todennukaisen tarjoumainformaation ja välittömän itsearvion kytkeytymistä kokemuksessa. Uhan tai pelon tunne häiritsee intuitiota, koska sisäinen ympäristö jäykistyy ja herkkyy ja muistin toiminta kärsivät (Bastick 1982, 91–92, 232–235). Haastavissa tilanteissa terveen itsearvostuksen omaava kohdistaa huomion ensi sijassa tehtävään ja hakee osaamistaan koskevaa palautetta, jolloin itsenäisen toimintakyky vahvistuu. Puutteellinen itsearvostus ohjaa huomiota oman turvallisuuden varmistamiseen ja hyväksytyksi tulemiseen (Vohs 2004). Itsetunnon puute haittaa adekvaattia orientoitumista ja tarjouma-resonanssia erityisesti tilanteissa, joihin sisältyy riskejä ja toimintaa osaamisen rajoilla, itsenäisen harkinnan varassa. Sellaiset tilanteet tuskin ovat harvinaisia potilastyössä ja sosiaalialalla.

Terve itsearvostus tukee itseymmärryksen tarkentumista ja minäkuvan pysyvyyttä, ikään kuin herkkänä anturina se ilmaisee sosiaalisen liittymisen onnistumista ja puskuroi ahdistusta uhkaavissa tilanteissa (Campbell 1999; Greenberg ym. 1999; Leary ym. 1999). Epäonnistumisen välttämismotiivi estää omien voimavarojen tunnistamista ja käyttämistä.

Itsearvostukseen kohdistuva uhka nostattaa painetilanteissa tiedostamatta taipumuksen luokitella stereotyyppia mukaisesti; defenssi estää muistijärjestelmän avoimuutta. Itseensä luottamaton työntekijä siirtää vaikeita vastuita ja tehtäviä mielellään muille, ja painetilanteissa hän voi reagoida arvaamattomasti

eikä pysty samalla tavoin luomaan turvallista ja yksilöllistä kontekstia kuin itsetunnonlaatuun terve auttaja. (Bargh & Chartrand 1999, Virolainen 1995, 27.)

Terve itsetunto ei tarkoita kohonnutta itsearvostusta. Liiallinen itsearvostus ja -varmuus voi olla empatiaproessin ja eettisyyden kannalta haitallisempaa kuin tietty sensitiivisyys ja kriittisyys suhteessa oman persoonan vaikutuksiin. Julkisessa keskustelussa itsetuntoa korostetaan liiaksi ja tutkimuksessakin tätä käsitettä käytetään usein epämääräisesti (Baumeister ym. 2003).

Pysyväisluontoiset itsetunnon häiriöt ovat peräisin varhaislapsuudesta, jolloin yksilöllä ei ollut edellytyksiä työstää mainittuja ristiriitoja, ja näin ne ovat jääneet elämäkerrallisen muistin toimintaan vaikuttaviksi rakenteiksi (Conway & Pleydel-Pearce 2000, 266). Intuiivisuuden itsetunto-edellytyksiä vaurioittavat varhaislapsuuden kasvuympäristön kaaosmaisuus, tuen, rohkaisemisen ja ohjauksen puutteellisuus (Atkinson 2000). Turvattomuus ja hyväksynnän puute aiheuttavat jatkuvan vajaatilan, kuten alemmuuden, heikkouden tai riittämättömyyden. Seuraamuksena on usein jatkuva epäily, oveluus tai varautuneisuus toista kohtaan, tai puutos korvataan osoittamalla ylemmyyttä ja käyttämällä valtaa. Itseluottamus ja terve rohkeus, joiden varassa solidaarisuuden ja empatian silta syntyy, eivät ole käytettävissä, koska minäkeskeinen puolustusmekanismi (henkilön itse sitä tiedostamatta, kyse on luonnepiirteestä) tulee väliin, eikä välitöntä kohtaamista ja osallisuutta synny. (Ansbacher & Ansbacher 1964/1956, 118–119.)

Tarkastelen vielä yhteenvedonomaaisesti tärkeimpiä psykodynaamisia häiriö- ja ongelmaryhmiä empatian ja tarjoumaprosessien kannalta.

Narsistisen luonteen omaavalta puuttuu empatiakykyä ja altruistista asennetta, koska hänellä ei ole aitoa kosketusta toisen kokemusmaailmaan. Siksi toisen tunteet, tilanne ja tarpeet eivät voi jäsentyä hänelle kovin tarkasti ja yksilöllisesti. Kaventunut tunnevuorovaikutus supistaa asiantuntijuuden kehitystä. Koska narsismi estää omien tunnereaktioiden, empatian ja tiedollisen oivaltamisen tihentyvää dialektiikkaa, eettinen taju ei syvene.

Psykoosissa todellisuudentaju häiriytyy eikä ihminen pysty tekemään eroa omien impulssien ja ulkomaailmaan liittyvien aistimusten välillä. Tarjoumainformaatio ei ole todenmukaista.

Masennuksessa tarjoumien muodostuksen ja resonanssin edellytykset heikentyvät monella tavoin. Pyrkimykset ja tunteet tyhjentyvät merkityksistä (Solomon 2002, 17). Kiinnostus, keskittymiskyky ja energisyys latistuvat, priming-efektit vaimentuvat. Koettujen episodien palautuminen vaikeutuu ja muisti altistuu kielteisille assosiaatioille. Itsetunto on matalalla (mitättömyyden tunne), perusmieliala alistunut ja vetäytyvä. (Rude & McCarthy 2003; Teasdale & Barnard 1993; Tähkä 1997, 179; Weisbrod ym. 1999.)

Maanisessa mielentilassa ylivoimaisuus ja -aktiivisuus, ideavirran vuolaus ja epärealistisuus sekä kyvyttömyys tunnistaa omia rajoja vääristävät tunnevuorovaikutusta, huomiokykyä, muistin toimintaa ja tilannearviointia (Sizer 2001; Van Valkenburg & Akiskal 1985).

Neuroottisluontoisia häiriöitä ja oireita on erilaisia. Neuroosiongelmissa todellisuudentaju kuitenkin säilyy. Haitaksi ongelma käy, jos defenssit ehkäisevät välitöntä osallisuutta ja jäykistävät tilannekohtaista tunne- ja kognitiivista rea-

gointia. Esimerkiksi kuolevien potilaiden kohtaaminen ja keskustelu näiden kanssa on neuroottisia oireita poteville sairaanhoitajille vaikeampaa kuin tasapainoisille (Linkola 1981, 85).

Neuroosi on minän keino hallita ahdistusta ja avuttomuuden tunnetta. Joskus hallintatapa ikään kuin karkaa käsistä, kuten paniikkihäiriön laaja-alaisessa muodossa. Pakko-oireisuus voi ilmetä pikkutarkkuuteena, pedanttisena kontrollina tai ambivalenssina omien tunteiden suhteen, esimerkkeinä ailahtelu liittymisen vs. varautumisen tai aggression vs. kiltteyden tai säälin välillä. Fobia tarkoittaa pelkoneuroosia. Se liittyy tiettyihin kohteisiin ja tilanteisiin. Kroonistunut sosiaalisten tilanteiden ja ristiriitojen pelko voi käydä esteeksi ja taakaksi auttamistyössä, myös sen vuoksi, että fobia usein rapistaa itsetuntoa.

Akuutti elämäntilanne voi aiheuttaa mainittuja neuroosityyppisiä reaktioita. Paniikkihäiriötä sairastaneiden 11-vuotisseurannassa vain kolmasosa oli kokenut paniikkikohtauksia kuluneen vuoden aikana (Griengl ym. 2000).

Hysteristen oireiden taustana on vastaavanlainen psyykinen ristiriita kuin neurooseissa, mutta oireet purkautuvat somaattisina. Vuorovaikutuksessa emootiotapahtumat käyvät tiedostamatta helposti epävakaa ja välittyvä tarjoumainformaatio epäluotettavaksi. Konversioita tavallisempia tunnusmerkkejä voivat olla mm. värikkäät tunnekorosteiset reaktiot ja ailahtelevuus. Tilanteita eletään ikäänkuin liian välittömällä ja suggestioalttiilla tunteella. Auttamisammattissa vahvat hysteriataipumukset ovat ongelmallisia, koska niissä primaarin affektin, emotion ja kehollisen vasteen sekä näiden tunnistamisen rajat ovat epämääräisiä ja itsetunnolle käyvissä tilanteissa tällainen henkilö puolustautuu aktiivisesti ja usein taitavasti.

Rajatilainen henkilö on tunnesidoksissaan ja ihmissuhteissaan epävakaa. Hän omaksuu erilaisia identiteettejä ja minän tiloja, kulloisenkin tilanteen mukaan, ja kukin "minuus" voi olla yksilölle itselleen ja hänen vuorovaikutuskumppanilleen vakuuttavan tuntuinen. Yksilön psykodynaamikka pyrkii säilyttämään kaikkivoivan itseä koskevan mielikuvan "splittaamalla" itsestä pois huonot puolet (Haikola & Kumpulainen 1994). Elämäkertamuisti voi toimia "tarkoituksenmukaisesti". Auttajana ja työyhteisön jäsenenä tällainen henkilö voi olla hyvin hankala, jopa vahingollinen – yhtäältä joustava, viehättämiskykyinen ja vakuuttava, toisaalta monikasvoinen roolien pelaaja.

Sosiaali- ja terveystalon työntekijä kohtaa vaikeita ja raskaita tapahtumia ja niihin joutuneita ihmisiä. Asiakkaan on voitava tuntea ja luottaa, ettei hänen auttajansa muserru tai menetä otettaan. Työntekijältä edellytetään riittävää *stressinsietoa*. Käsite on monitahoinen: affekti- ja tunnevakauden lisäksi elämäkokemukset ja opittavissa olevat ammatilliset tiedot ja taidot auttavat hallitsemaan yllättäviä, vaikeita ja raskaan vastuun sävyttämiä tilanteita.

Työuupumuksen ja loppuunpalamisen syyt ovat moninaisia, suuressa määrin työyhteisön ilmapiiriin ja työkuultuuriin liittyviä. Kyse on kontekstuaalisesta ilmiöstä, työn ja ihmisen yhteensopivuudesta. Riskiä suurentaa, jos työkuorma on suuri, työhönsä sitoutunut ja motivoitunut työntekijä ei saa tukea työympäristöltä ja jos työntekijä kokee joutuvansa toimimaan omien arvojen vastaisesti. Myös puutteellisella itsetunnolla on merkitystä (Kärnä & Arto 2002; Lindqvist 1992, 120–136). Uupumukseen liittyvät ammatillisen itsetunnon alentuminen,

turtuminen eli vieraantunut suhde omaan kehoon, emootioiden tunnistamis- ja ilmaisukyvyyn heikkeneminen, kyvyttömyys läheiseen vuorovaikutukseen tunnetasolla, mikä vie myös kyvyn auttaa toista (Näätänen 2004; Pöyhönen & Olkinuora 1985, 10–14). Uupumuksen tunnusmerkit ovatkin lähellä masennuksen vastaavia (Alho ym. 2003). Epävakaan tunnepohjan on havaittu lisäävän väsymisriskiä, kun realistisuus ja optimistisuus estävät kielteistä noidankehää (Mabon 2002, 88; Pöyhönen & Olkinuora 1985, 7). Työntekijällä on oltava kykyä ja resursseja sekä tunnetyöhön että aktiiviseen vaikuttamiseen työyhteisössä.

Psykosomaattiset oireet, sikäli kuin ne ovat kroonisia tai toistuvia, voivat viestiä primaarien emootiotapahtumien toimintahäiriöistä ja siten stressinsiedon tai kestävyysongelmista. Somaattisesti oireilevilla on havaittu impliittisen muistin häiriötä, herkistymistä uhkaavaksi koetuille ärsykeille ja näiden mukaisia priming-efektien vääristymiä (Ott ym. 2000). Jatkuva kielteisten tunteiden defensiivinen säätely voi altistaa sydän- ja verenkiertoelimistön sairauksille (Juujärvi & Nummenmaa 2004).

Luonne- ja persoonallisuushäiriöissä, toisin kuin neuroosityyppisissä, henkilöllä ei ole kunnolla tuntoa ongelmastaan. Narsistiset häiriöt ja rajatilaisuus luetaan usein persoonallisuushäiriöihin. Kärjistyneessä muodossa luonnehäiriö ilmenee *psykopatiana*. Päällepäin henkilö on normaali, usein viehätysvoimainen ja älykäs. Epäluotettavuus, kyvyttömyys kokea syyllisyyttä, kovuus, empatian puute, tunneköyhyys ja sairaaloinen itsekeskeisyys käyvät kuitenkin melko pian ilmi (Cleckley 1976; Haapasalo 1991).

Hoivatyön asiantuntijalta vaaditaan monipuolisia *kognitiivisia valmiuksia*. Opiskelijavalinnassa joudutaan varmistamaan, ettei niitten kehittymiselle ole todennäköisiä esteitä. Tärkeää on, että kognitiiviset toiminnot tapahtuvat vuorovaikutuksen perusteella, siis emotionaalisin ehdoin. Puutteita kognitiivisissa edellytyksissä ja suorituksissa selittävät usein ensisijaisesti motivaatioon, itseä koskeviin uskomuksiin ja tunnedyndamiikkaan liittyvät syyt (esim. Jaatinen 2003; Salonen ym. 1982). Niin hoitotyön kuin sosiaalialan asiantuntija tekee tarkkoja ja järjestelmällisiä havaintoja monitahoisissa ja nopeasti muuttuvissa tilanteissa. Hän myös tulkitsee ja järjestele tietoa. Täsmällisyys toimenpiteissä korostuu sairaanhoitajilla.

Asianmukaisen *motivaation* välttämättömyys on kiistaton asia, periaatteessa. Käytännössä kysymys on monitahoinen ja hankalakin, erityisesti opiskelijavalinnan näkökulmasta. Omaelämäkerrallisen muistin rakenteiksi ankkuroituneiden merkityssuhteiden sisältö ja jäsentyneisyys, toisin sanoen ammatillinen identiteetti kertoo siitä, millaista on henkilön todennäköinen osallisuus ja suhteutumisen kyky alan tilanteisiin ja haasteisiin tulevaisuudessa. Mutta nuoren hakijan identiteetti on usein muotoutumaton, koska häneltä puuttuu asiaan liittyviä kokemuksia. Silloin pysyvän motivaation ennakointi on vaikeaa. Hakija itse voi käsittää ja uskoa itsensä hakuhetkellä juuri tietynlaiseksi ja sen mukaisesti motivoituneeksi tai motivaatiota vailla olevaksi, kunnes kosketus alaan osoittaa ennakkokäsitykset alasta ja itsestä vääriksi, ja motivaatio häviää – tai syntyy. Nuoren kohdalla joudutaankin usein keskittymään siihen, millaisia *kehityspotentiaaleja* hakijan luonne- ja tunnetekijät tarjoavat asianmukaisen identi-

teetin kehittymiselle. Minuuden ja tunnedynamiikan ongelmat ja oireet saavat erityishuomiota.

Motivaatiota painotetaan, ja hyvästä syystä, alalla kuin alalla soveltuvuuden ja koulutettavuuden jonkinlaisena kivijalkana. Käsitettä käytetään kovin usein tarkemmin määrittelemättä. Motivaation mittausta tai arviointia ja ennustaminen uskotaan helpommaksi kuin se voi edes periaatteessa olla. Tulevien orientaatioiden ennustettavuus riippuu aivan liian monesta tilannekohtaisesta ehdosta. Jo tämä yleensä murentaa korkeiden ennustekertoimien mahdollisuuden. Opiskeluun ja ammattiin hakeutumisen ketjussa valinta on vain yksi lenkki ja koko ketjuun vaikuttavista seikoista voi valintakoe poikkileikkauskuvana paljastaa vain osan, toivottavasti jotain välttämätöntä ja olennaista.

Inhimillisen ja sosiaalisen *vuorovaikutuksen* prosessit ovat niin hoidon kuin sosiaalialan työn ydintä ja perustaa. Vuorovaikutustaitoihin luetaan myös "tekniikan" tason yhteistyökyky, esimerkiksi tiimi- ja ryhmätyön taidot, halu ja taito virittää ja hoitaa yhteysverkkoja kasvokkain ja esimerkiksi tietotekniikan välinein. Näistä taidoista monet ovat opiskeltavissa. Osa teknisistä yhteistyötaitoista ei edellytä kovin paljon tunnetason vuorovaikutuksen hallintaa.

Vuorovaikutusvalmiuksien ja niiden kehittymistä estävien tekijöiden arviointi opiskelijavalinnassa on monitahoisempi haaste kuin yleensä ajatellaan. Kyseessä on kompleksi, jossa kutoutuvat toisiinsa tunnetekijät, erilaisia impliittisen tiedon ja osaamisen laatuja, orientaatio tilanteeseen, motivaatiotekijät, identiteetti. Osa hakijoista on hankkinut vahvan rutiinin vuorovaikutustilanteisiin, jopa niin että he pystyvät manipuloimaan toista osapuolta omaksi edukseen. Osa taas voi olla jännittyneitä, ujoja tai oppinut siihen, että ensin täytyy asettua sopeutuvaksi kuulijaksi. Tästä syystä voi olla varsin vaikeaa erotella pelkän haastattelun avulla tilannekohtaiset tekijät pysyvistä (Goffman 1959, 30–34; Kosonen 2002a).

4.3 Miten todeta asiantuntijuuden kehittymisen häiritteijöitä?

Miten todeta sosiaali- ja terveysalan työn tarjoutumien ja intuition este- ja häiritteijöitä? Tämä haaste on ratkaistava, mikäli opiskelijavalinnassa halutaan kiinnittää huomiota kyseisiin tekijöihin ja pyritään edistämään niiden hakijain etenemistä, joilla ammatillisen kehityksen edellytykset ovat hyvät tai (riittävän) ongelmattomat. Haaste on metodologinen. On oltava todenmukainen käsitys kohdeilmion ontologiasta, jotta voidaan ratkaista tietoteoreettinen haaste ja päättää valideista tiedonhankinnan menetelmistä. Opiskelijavalintaa ekologisen psykologian käsittein tarkasteltaessa kysytään:

- Millainen on asiaan kuuluva tarjoutumakenttä ja millaisen informaation varassa se on tavoitettavissa?
- Millaisin menettelyin ja menetelmin kyseinen informaatio saadaan esille, todennetuksi ja oikealla tavalla järjestytyksi?

- Informaation merkitysrakenteet jäsenyvät, tulkkiutuvat ja tulevat arvioiduiksi arvioitsijan merkityssuhteissa. Olennaiseksi nousee arvioitsijan orientaatio ja asiantuntijuus, se miten rikkaasti, täsmällisesti ja todenmukaisesti hakijaa koskeva tarjoumainformaatio tulee vastaanotetuksi ja sitten merkitysrakenteina jäsennetyksi.

Edellä olen luonnehtinut hoivatyön asiantuntijuutta, jolloin ovat tulleet esille myös opiskelijavalinnassa huomioon otettavat tarjoumamentän perusasiat. Seuraavassa luonnehdin kyseistä informaatiota. Hakija toimii ja tuleva ammattilainen kehittyy nimenomaan omissa merkityssuhteissaan, joten opiskelijavalinta koskee niitten laatua ja kehittymisehtoja.

Tässä raportissa en (suoranaisesti) käsittele valintatilanteissa toimivien arvioitsijoiden asiantuntijuutta. Kysymys on joka tapauksessa erittäin tärkeä sekä opiskelijavalinnan pätevyyden ja tuloksellisuuden että hakijain oikeusturvan kannalta. Ongelmallista on, jos arvioitsija ottaa vastaan ja tulkitsee hakijaa koskevia tarjoumia rajoittuneesti, väärinä (esimerkiksi stereotyyppien tai defensien vuoksi) tai epävakaasti. Ongelmat ovat sitä todennäköisempiä, mitä vähemmän arvioitsijalla on nimenomaan henkilöarviointiin liittyvää osaamista ja ammatillista pätevyyttä. Valinta-arvioita tekeviin voidaan soveltaa asiantuntijuutta ja sen kehittymistä koskevia yleisiä tunnuspiirteitä ja vaatimuksia, joita edellä käsittelem. Kuten yleensäkin ihmissuhdetyössä, tarjoumainformaatio kertyy vuorovaikutuksessa, kohtaamisen ja empatian pohjalta, mutta valinta-arvioita laadittaessa informaatiota rikastetaan, täsmennetään ja todennetaan erityisin menettelyin ja välinein.

4.3.1 Merkityssuhteet ja niiden pätevä tavoittaminen

Millaisin kategorioin saamme osuvan kuvan hakijasta ja tulevasta asiantuntijasta? Edellä olen puhunut toimijasta, joka suhteutuu tilannekontekstiinsa. Tilanteet avautuvat toimijalle tarjoumina. Sen enempää toimija-tilanne-kokonaisuus kuin tarjoumainformaatio eivät järjesty ja ilmene erillisissä variaabeleissa, vaan funktionaalisten merkitysrakenteiden perusteella. Toimijuus osallisuutena, tarjoumat, niitten käyttö ja muu aktiivinen vaikuttaminen käyvät mahdollisiksi, kun subjektissa jäsenyvät asianmukaiset suhteet maailmaan ja itseen: merkityssuhteet.

Metodologinen haaste liittyy hakijan merkityssuhteiden laatuun tavoittamiseen. Kyse on ainutkertaisen yksilöllisen kokemushistorian ehdollistamista, situationaalisesti toteutuvista ilmiöistä (Perttula 1995, 30–31). Merkityssuhteet voivat olla olemassa vain tietyssä persoonassa, yksilöllisen kokonaisuuden irrottumattomina osina. Persoonan olemusta on asemoituneisuus suhteessa maailmaan ja tätä todentava jatkuva resonanssi kontekstiin. Resonanssin laaduissa ja määreissä on yhtäältä pysyvyyttä (minuuden rekursiivisuus), toisaalta muuttumista, koska funktionaalinen toimija-konteksti -kokonaisuus toteutuu tilanteiden mukaan. Samalla kun rekursiivisuus pitää yllä syvää jatkuvuutta, se antaa tilaa ja luo dynamiikkaa muutokselle. Pysyväisluontoiset tekijät asettavat ehtonsa muutokselle, mm. sen suunnalle, sisällölle ja joustavuudelle.

Eletty kokemus sekä tapahtuma- ja elämäkertamuisti rakentuvat narratiivisissa varannoissa ja merkityssuhteet noudattavat narratiivista muotoa ja järjestystä. Narratiivisuus ei tarkoita pelkästään eksplisiittisesti ilmaistavaa; mukana on kehollinen ja kokeva subjekti. Metodologisesti on olennaista, että merkityssuhteet ovat olemassa (vain) persoonallisina ja enimmäkseen implisiittisesti toteutuvina. Niitä ei voi suoraan ja ulkoa käsin todeta, saati kvantifioida. Menetelmä ei saa vääristää, kuten pelkistää muuksi tai yksinkertaistaa liiaksi saati tuhota merkitysrakenteita. Vastaajan viitekehysten on ohjattava merkityssuhteiden esille tuloa ja ilmaisemista. On varmistettava, miten merkityssuhteet ja niitten "palaset" ovat suhteessa yksilölliseen kokonaisuuteen.

Asiantuntijuuden olennaiset prosessit ja osaamiset ovat intuitiivisia, proseduraalisia ja implisiittiseen muistiin perustuvia. Kokemuskertymän luomissa tunnerakenteissa ilmenevät spesifeinä laatuina suhteutuminen ja osallisuus kontekstiin, erityisesti sen sosiaaliin ja inhimillisiin ulottuvuuksiin. Niistä käyvät ilmi myös itseyden laatu toimintahetkellä, myös se, miten tietyssä hetkessä ovat läsnä yksilön kokemushistoria, identiteetti ja tulevaisuusodotukset. Olennaista on, että suuri osa tästä kaikesta on tiedostamatonta ja että tiedostettu kokemus muodostuu persoonan tiedostamattomien kerrostumien varassa (Murray 1938, 49–54).

Soveltuvuuden arvioinnissa tutkitaan ainutkertaista kokemuksellista kokonaisuutta ja tulokset suhteutetaan kulloisenkin koulutuksen ja ammattialan vaatimuksiin. Kokonaisuus tavoitetaan, kun sitä lähestytään riittävän monen olennaisen aspektin tai osasen avulla. Kyse on laadullisen tapaustutkimuksen otteesta. Tarvitaan menetelmiä, joissa subjektin tapa muodostaa merkityssuhteita sekä tunnerakenteita ja -sarjoja ilmenee todenmukaisesti, subjektilähtöisesti, narratiivilogiikan mukaisesti, siten että yksilön tyypilliset laadut käyvät ilmi. Menetelmien tulee koskettaa ja indikoida persoonan implisiittisiä tekijöitä ja kehitysresursseja: motiiveja, potentiaalisia intentioita ja tavoitesuuntia, valmiuksia.

Gordon W. Allport (1937) määritteli kaksi persoonallisuuden kuvauksen strategiaa. *Idiograafinen* tarkoittaa yksilön ainutkertaisuutta ja tapauskohtaisuutta; on selvitettävä persoonan yksilöllinen ja integroitunut jatkuvuutta omaava kokoonpano, erityisesti sen olennaiset puolet. *Nomoteettinen* tarkoittaa lainmukaista, toistuvaa, ja ote pyrkii kuvaamaan yksilöä sen mukaan, miten tämä sijoittuu ennalta asetettuihin muuttujiin.

Se, että lähtökohdaksi asetetaan yksilön idiograafisuus, ei tarkoita objektiivisten parametrien ohittamista, vaan täsmällisempää huomioon ottamista. Yksilöllistä tapausta voi luonnehtia pätevästi vain asianmukaisia ja tarkkoja käsitteitä ja kategorioita käyttäen. Yhteisiä käsitteitä on sovellettava vakaasti ja huolellisesti tutkittavasta yksilöstä toiseen (Smith ym. 1995). On varmistettava, onko mittauksen kohde, so. tarkoitettu laatu yksilössä olemassa, jotta sitä ylimalkaan voitaisiin määrällistää. Laadullinen selvitys on tehtävä ensin. Jos tukeudutaan vain nomoteettisiin menetelmiin, toimitaan hetteikön päällä ja moni tutkittava joutuu "keksimään" vastauksia sellaisiin osioihin, joiden tarkoittama asia ei hänessä ole olemassakaan. Vasta idiograafisen analyysin perusteella on mahdollista käyttää mielekkäästi myös nomoteettista tietoa yksilöstä.

"Ihmisessä luonteenomaisinta on hänen yksilöllisyytensä" (Allport 1961, 3). Nimenomaan persoonallisesti eletty merkityssuhde toimii joustavasti erilaisissa tilanteissa ja avaa paitsi osuvasti myös rikkaasti objektiiviseen tilanteen mahdollisuuksia ja tarjoumia kulloisenkin fokuksinnin ohjaamalla tavalla. Kuvaustavan ja menetelmien on ilmennettävä niin persoonan idiograafisuutta, sen kokonaisuuden koherenssia ja pysyväisluontoisia tekijöitä kuin sitä, että persoonana on avoin mahdollisuuksien kenttä ja on sekä kehkeytynyt että reaalistuu suhteessa kontekstiinsa eli toteutuu vain tässä ja nyt, mutta elämänsähistoriansa eväin. Erilliset muuttujat dokumentoivat tästä kaikesta sirpaleita, mutta idiograafinen, kokonaisvaltainen ja dynaaminen kokonaisuus ei niissä voi ilmetä. Piirremittausten yhdistelmä jää aina enemmän tai vähemmän satunnaiseksi, koska se ei noudata koettujen merkitysten järjestymistä.

4.3.2 Nomoteettisen piirremittauksen ongelmallisuus

Piirrevariaabelien käyttö sisältää loogisen ongelman. Tutkittavat kohteet ovat olemukseltaan idiograafisia, kontekstuaalisia ja tietyn historian omaavia. Piirremuuttuja taas on kohteestaan abstrahoitunut historiattomaksi ja kontekstittomaksi. Sellaisena se ei voi ilmentää tarkoitettua entiteettiä yksilötasolla, ja kun se ei ilmennä kohdettaan yhden yksilön kohdalla, ei se tietenkään voi "mitata" kohdeilmiötä myöskään useamman yksilön saati ison joukon osalta. *Nomoteettinen, piirrevariaabeleihin perustuva mittaus ei itse asiassa ole nomoteettista.* Eikä ole olemassa tapaa, jolla pelkin variaabeleihin todetut yksilöerot voitaisiin kääntää yksilöllisiksi. (Lamiell 1986; 1987, 15–16, 90–91.) "Nomoteettisessa tutkimuksessa emme siten milloinkaan tapaa luonnehdintaa todellisesta, olemassa olevasta persoonallisuudesta" (Lazarus 1978, 35). Ongelma on perustavan laatuinen, mutta empiirisen persoonallisuustutkimuksen ja soveltuvuustutkimuksen yhteydessä sitä käsitellään hyvin harvoin, jos juuri koskaan. Huomiotta jää myös se virheellinen oletamus, että kulloinenkin mitattava piirre olisi olemassa jokaisessa yksilössä.⁶

Mischel (1992) toteaa nomoteettisen otteen pahimmaksi rajoitteeksi, että se ei kohdistu psyyken dynamiikkaan, ei käyttäytymisen virtaan eikä kytkeydy niihin vuorovaikutuksiin, joissa ihmiset todellisuudessa elävät. Kuvaus ei perustu persoonan sisältä lähteviin ehtoihin, vaan tutkijan ennalta ja ulkopuolelta määrittämiin muuttujiin. Näistä syistä otteen vaikutus persoonallisuuden teoriaan on jäänyt rajalliseksi. Paljon on yrityksiä käytetty energiaa, mutta edistystä on tapahtunut lähinnä vain kykyjen testauksen alueella sekä tilastollisten menetelmien kehittämisessä, ryhmien välisten erojen osoittamisessa. Ideana on luokitella osaryhmiä, ei selvittää taustalla olevia prosesseja.

Mekaanisesti vastausreaktioita yhdistämällä muodostettu variaabeli on artefakti, jolla ei ole vastinetta todellisuudessa. Reaalisestihan on olemassa (vain)

⁶ Väite, että piirremuuttujan lukema kertoo vastaajan tietystä *taipumuksesta*, ei myöskään ole pitävällä pohjalla. Todettu "taipumus" on itse asiassa olemassa vain vastaajapaperin rastiin ja suhteessa muuhun vastaajajoukkoon, ei määriteltynä suhteessa tiettyyn persoonalliseen kokonaisuuteen. Rastitusten summan tai niitten korrelaatioiden perusteella emme voi tietää, mikä on kunkin yksittäisen rastiin suhde itse persoonan "taipumuksiin", merkityssuhteisiin. (Lamiell 1987, 94–97.)

persoona, kokemuksellinen situoitunut yksilökokonaisuus, jonka osaset merkityssuhteina ovat ainoastaan tuossa kokonaisuudessa. Mekaaninen artefakti – vastausreaktio, muuttujan lukuarvo tai niitten summa – ei noudata narratiivin logiikkaa eikä tavoita tarkoittamansa osasen orgaanista ja mielekästä paikkaa elävässä kokonaisuudessa.

Kun käytetään kvantifioivia muuttujia, tehdään samalla ontologinen perusolettamus: todellista on vain se, mitä voidaan mitata kyseisellä tavalla, tai mikä pahempaa, toteutetaan konventioita, joita todellisen tietentekijän uskotaan toteuttavan (Cochran 1985, 131).

Mischelin kriittinen kirja vuodelta 1968 käynnisti laajan keskustelun piirreteorioista (ks. Eskola 1985, 54–73). Mischel (1979) toteaa, että piirreteorioihin perustuvien yleisluonnehdintojen eli luokittelijan ennalta laatimiin lokeroihin sijoittamisen perusteella on vaarallista tehdä yksilön koko elämään vaikuttavia tärkeitä ammatinvalinta-, työhönotto- tai koulutuspäätöksiä. Hän puolustaa yksilöllisyyttä ja jokaisen henkilön erityislaatuisuutta yleistävää luokittelua vastaan.

Näkökohta on hyvin tärkeä myös opiskelijavalinnassa. Menetelmien ja tulospalautteiden tulee olla hakijalle ymmärrettäviä, uskottavia ja sellaisia, että hän saa niistä todenmukaista tukea ja perusteluja minäkäsityksensä kehittymiselle ja oman elämänsä tapahtumien tulkitsemiselle (Kosonen 2002a, 11). Nomoteettiset, mekaaniset menetelmät ovat ongelmallisia narratiivisen relevanssin kannalta. Vastausten ja tulosten pakottaminen yleistävien luokkien kehikoon helposti vääristää tai estää oman elämän kertomista, tapahtumien aitoa kutomista minuuden osaksi. Piirreteoria yksinkertaistaa liiaksi ja se sisältää virheellisen oletuksen, että yksilö pysyy jatkuvasti samanlaisena. Kun testatulle kerrotaan, että tällainen sinä olet, tehdään hänelle suuri karhunpalvelus rajoittamalla häntä ja hänen mahdollisuuksiaan. (Apter 2003.)

Ollakseen asianmukainen menetelmän tulee olla sillä tavoin avoin, että se antaa rajoittamatonta tilaa yksilöllisille merkityssuhteille ja niitten ilmaisemiselle. Sen tulisi kutsua esille niitä merkityssuhteita ja merkityssuhteiden aspekteja, jotka arjessa hoiva-alan asiantuntijalle ovat olennaisia. Menetelmästä tulisi myös ilmentää yksilön perusvitaaliuden, sisäisen ympäristön joustavuuden, luovan kuvittelun ja intuitiivisuuden edellytysten laatua, potentiaaleja ja rajoitteita. Käytännössä joudutaan käyttämään useaa menetelmää, sekä mahdollisimman avoimia että eriasteisesti kohdistettuja tai strukturoituja

Suorat kyselomakemenetelmät ilmaisevat usein eri asioita kuin epäsuorat projektiiviset menetelmät silloinkin, kun päällisin puolin kyse pitäisi olla samoista asioista, kuten motivaatiosta tai minän rakenteista (Kihlstrom 1999). Persoonan ”hiljaisen” kerrostuman tekijät, kuten implisiittiset ei-tiedostuvat intentiot ovat vahvemmin yhteydessä pitkäaikaisiin käyttäytymistäipumuksiin, kun taas toimijan itsensä tiedostamat motiivit ovat enemmän yhteydessä tämän välittömiin valintoihin. Tiedostettuihin motiiveihin vaikuttavat akuutit sosiaaliset paineet ja normit paljon enemmän kuin implisiittisiin tekijöihin. Metodologisesti on olennaista, että kyetään erottelemaan minuuden eri kerrostumista aiheutuvat vastaukset ja merkityssuhteiden aspektit. Kyselylomaketekniikoissa sekoittuvat ja samentuvat keskenään sanattoman itsen, tietoisien

minäkuvan ja sosiaalisen minäkäsityksen tekijät, jolloin merkityssuhteista ei voi saada täsmällistä kuvaa. Mm. vastaustyyli ja sosiaalisen suotavuuden tavoittelu voivat vaikuttaa ratkaisevasti tulokseen (Furnham 1986). Tuloksesta on mahdotonta erotella sitä, mikä perustuu implisiittiseen toimijuuteen, mikä tietoiseen minäkuvaan, mikä tiedostamattomaan ja/tai tilannekohtaiseen minäpositioitumiseen, mikä tietoiseen valehteluun.

Soveltuvuusarvioinnissa pääpainon on oltava pitkän tähtäyksen ennusteissa ja niissä persoonan tekijöissä, jotka ovat enintään hitaasti muuttuvia. Menetelmän tulee rakenteeltaan noudattaa tutkimuskohteen olemusta. Kun tutkimuskohteena ovat implisiittiset ja automatisoituneet tavat kokea tilanteita, haasteita ja ongelmia, muodostaa tunnestruktuureita ja -sarjoja sekä ottaa vastaan kulloisenkin alan tarjoumia, ovat projektiiviset testit ärsykkeinä ja reagoitilana paljon adekvaatimpia kuin suorat, reagoinnin ennalta rajaavat ja eksplisiittisen muistin toimintaan perustuvat tekniikat.

Siihen nähden mitä edellä todettiin yksilösubjektin ja -persoonan ontologiasta ja sen edellyttämästä metodologiasta, on kovin yllättävää, että persoonallisuutta koskevasta tutkimuksesta jatkuvasti ehdoton valtaosa lähestyy kohdettaan nomoteettisesti. Jopa 9/10 tutkimuksista eri maissa käyttää välineinä kyselylomakkeita ja ehkä vain yksi prosentti paneutuu yksilötutkimukseen. Psykologian valtavirrassa idiograafinen ote on torjutussa asemassa. Variaabelilähtöistä ekstensiivistä tutkimusta on helppo tehdä, siksi sitä käytetään usein silloinkin, kun se ei olisi edes adekvaatti ote, ja sen vuoksi tulokset jäävät usein triviaaleiksi. (Endler & Speer 1998; Smith ym. 1995.)

”Tieteellinen luotettavuus” perustellaan tavanomaisesti laskemalla piirteiden korrelaatioita eri kriteereihin. Suomessa esimerkiksi Petteri Niitamo (2003) esittää lomakemuotoisten persoonallisuustestien pätevyyden henkilöarvioinnissa hyvin myönteisessä valossa vetoamalla korrelaatiotutkimusten meta-analyyzeihin. Niiden mukaan kyselylomakkeiden ennustevaliditeettien kertomet korjattuinaakin ovat parhaimmillaan 25:n paikkeilla (Barrick & Mount 1991; Tett ym. 1991). Tuolloin varianssista tulee selitetyksi 5 prosenttia ja selittämättä jää 95 prosenttia. Näin ”korkeita” ennustekertoimia osoitti vain pari piirremuuttujaa. Useimpien piirteiden selityskyky tulevan työmenestyksen suhteen lähenee nolaa ja yksilön kohdalla osuminen jää satunnaiseksi. Matalat korrelaatiot tietysti aiheutuvat siitä, mihin edellä viitattiin: abstrahoitu piirremuuttuja ei itse asiassa voi toimia kovinkaan nomoteettisesti eli lainomaisesti, koska se ei voi tavoittaa kohdeilmiötä kuin satunnaisesti.

Edelleen, joukkotasolla todettu melko korkeakin korrelaatio on lähes hyödytön, kun tutkitaan yksilön edellytyksiä ja ennakoidaan hänen uraansa. Esimerkiksi 0.7:n korrelaatiolla osumia tulee vain joka toisen kohdalla. ”Kun korrelaatio on vähemmän kuin yksi, ennusteen virhe on jo *määritelmällisesti epätarkka yksilötasolla* ja siten *määrittelemätön jokaisen yksilön kohdalla*” (Lamiell 1987, 113). Piirrevariaabelit kertovat joukossa esiintyvistä variaatioista eivätkä anna luotettavaa yksilökohtaista tietoa. ”Mikäli halutaan tietoa yksilöistä, on tutkittava yksilöitä” (mts. 115). Merkityssuhteen määrittävä viitekehys on perustavasti ei-normatiivinen (Lamiell 1987, 131). Merkityssuhde on laadultaan ja sisällöltään spesifi suhde merkityksiin, toimintaan ja näitten ehtoihin. Sen luonne

määrittyy sen mukaan, mitä voisivat olla *vaihtoehtoiset* narratiivisesti rakentuneet suhteet yhteisiin merkitysrakenteisiin. Merkityssuhde ei ilmene sijaintina normatiivisessa jakaumassa..

Voi kysyä, eikö piirremittauksen "tieteellisyys" tässä kohtaa itse asiassa tarkoita tiedeyhteisön vakiintuneen konvention noudattamista. Konvention tuoksi on rakentunut vahva ja monihaarainen psykoteknologia, mukaan lukien kätevät ja helppokäyttöiset, myös tietokoneille sovelletut kyselymenetelmät. Konvention mukaiset rakenteet ovat vankkoja ja perusteiltaan kyselemättömiä, koska kannatteleva myytti psykologiasta (pelkkänä) luonnontieteenä on tiedeyhteisössä implisiittisenä, sen traditiossa ja hierarkiassa. Toki tätä myyttiä on kautta psykologian historian myös kyseenalaistettu mm. fenomenologisen, humanistisen ja konstruktionistisen psykologian tutkijain toimesta. Jostakin syystä tämä kriittinen keskustelu ei juurikaan näytä koskettaneen henkilöarvioinnin menetelmäkehittelyä.

Piirteiden ja niitä pätevästi ilmaisevien variaabelien olemassaolo ja oikeutus näyttävät olevan suurimmassa osassa persoonallisuuden tutkimuksen kenttää itsestäänselvyys, jonka perusteluja ei koeta tarpeelliseksi kysellä; persoonallisuus on piirteisä. "There is no escape from traits" (Hofstee 1984). Päätelyketju etenee seuraavasti: persoonallisuuspsykologia käsittelee nimenomaan yksilöitten välisiä eroja; tehtävänä on kuten ainakin (luonnon)tieteessä ennustaminen; eroja ei voi todeta eikä ennustaa muutoin kuin käyttämällä (piirre)variaabeleita. Tarvitaan vain lisää variaabeleita ja myös tilanteita koskevaa yksityiskohtaista kuvaustaksonomiaa, jotta ennusteet tarkentuvat (mt.).

Tällainen käsitys jää illuusioksi. Todellista ja olennaisinta ihmisessä ovat hänen elämänhistoriansa tuottama horisonttibaasis ja sen merkityssuhteisto – nämä strukturoivat kokemista ja ohjaavat käyttäytymistä. Siihen tulee yksilön käyttäytymisen kuvauksen, ymmärtämisen ja selittämisten perustua. Jos lähdetään liikkeelle valmiista, ulkoa asetetuista luokituksista, yksilökokonaisuutta lähestytään ja sitä paloitellaan mielivaltaisesti eikä tutkimuskohdetta tavoiteta. Asianmukaisesti tehtynä tapaustutkimus tavoittaa kohteensa ja on tiukan tieteellistä (Smith ym. 1995).

Valtaosa psykologian tutkimuksesta on ollut kvantitatiivista – vaikka jokainen asiakastyötä tekevä psykologi työskentelee pääosin tapaustutkimuksen otteella. Psykologiseen ajatteluun ovat vahvimmin vaikuttaneet juuri idiogaafiset tapausanalyysit, niistä kuuluisimpia Freudin, Allportin, Lurian ja Piaget'n tekemät. Molempia otteita tarvitaan, koska ne jossain määrin täydentävät toisiinsa, mutta lähtökohdan tulisi olla laadullinen. (Lazarus 1978, 30–38.)

Äkkiä ajatellen on luontevaa kysyä yksilön piirteistä häneltä itseltään. Jos vastaajalla ei ole psyykkisiä ongelmia tai tarvetta tietäen tai tiedostamatta kaulnistella asioita, voidaan saada todenmukaista tietoa. Defensiivinen henkilö on defensiivinen myös itseinventareissa ja muissa suorissa kyselymenetelmissä. Vastauksissa on peittelyä ja vääristymistä (Cramer 2000). Kyselylomakemenetelmän itsearviot eroavat riippumattoman havainnoijan arvioista eniten juuri defensiivisten toimintojen kohdalla (Funder & Colvin 1988). Torjunta-alttiit henkilöt eivät tunnista herkästi omia epämiellyttäviä tunnekokemuksia, ja vastaavasti heidän on todettu teeskentelevän omia tunteita koskevissa kyselylo-

makkeissa (Cutler ym. 1996). Mischeliä (1992) mukaillen: Liisa vastaa osioihin olevansa aggressiivinen – koska hän tosiasiaassa on ylikiltti ja kokee syyllisyyttä liian herkästi; Kalle rastittaa itsensä epäaggressiiviseksi ja pelokkaaksi pitääkseen suljettuna vahvojen aggressioylykkeitensä painekattilan kantta.

Suoraan defenseseihin kohdistuvia itseinventareja on koko joukko, mutta mikään niistä ei tavoita sitä, mikä defenssimekanismeissa on olennaista. Kuta-kin defensesiä on välttämätöntä arvioida useasta näkökulmasta. (Davidson & MacGregor 1998.)

Narsistisen korostunut itsetunto ja pyhimysmäinen itsekäsitys johtavat ”itsevalehteluun” piirremittareissa (Gosling ym.1998; Paulhaus & John 1998). Kohonneen itsearvostuksen omaavilla on ihmissuhteittensa, luonteensa ja oman kehonsa piirteistä järjestään myönteisempi kuva kuin mitä riippumattomat objektiiviset mitat ja toveriarviot kertovat samoista piirteistä. He esimerkiksi pitävät itseään solakampina kuin todellisuudessa ovat. ”Ylivoimaiset sosiaaliset taidot ja interpersoonalliset menestymiset ovat todellisuudessa vain heidän päässään”. (Baumeister ym. 2003.)

Tilannekonteksti vaikuttaa, enimmälti vastaajan tiedostamatta, miten vastaaja tulkitsee kunkin kyselyosion ja millaista reaktiota hän asianmukaisena. Esimerkki sairaanhoitajakoulutuksen hakijoita koskevasta tutkimuksesta: hakuvaiheessa, siis ennen valintaa, peräti 71 prosenttia koulutukseen valituista ilmaisi vahvaa sosiaalista suuntautumista ammatti-intressien kyselylomakkeessa, mutta vuotta myöhemmin, kun sisäänpääsystä ei enää ollut huolta, sama osuus oli enää 14 prosenttia! (Eronen & Jokitörmä 1987, 75).

Henkilöstön tai opiskelijoiden valinta jo tilanteena edellyttää suotuisaa esittäytymistä, joten tekaistujen vastausten (engl. *faking*) todennäköisyys on siinä sisäänrakennettuna. Menetelmien valinnassa asia vaatii erityishuomiota. Kenttätutkimuksin on osoitettu, että feikkaus vaikuttaa jopa dramaattisesti siihen, keitä tulee valituiksi. Työhönotossa laajimpaan käyttöön vakiintuneet kyselyt sisältävät ”viiden suuren” (Big Five) piirremuuttujan variaatioita (Niitamo 2003). Ennustekorrelaatioiden perusteella muuttujista yksi luotettavimpia on tunnollisuus (conscientiousness). Kuitenkin, mikäli rekrytointi tapahtuu tämän muuttujan tuloksen perusteella, lähes 9/10 valituista saattaa olla feikkaajia, kun valitaan viisi prosenttia hakijoista, ja jos valitaan yksi viidestä, on ”teeskentelijöitä” lähes puolet. Kyseisessä aineistossa tekaistuja vastauksia antoi 13 prosenttia hakijoista. Usein osuus on tätä suurempi. Kyselytyyppisessä valintatitestissä parhaan pistemäärän saaneesta 10:stä jopa 7 voi olla feikkaajia, vaikka heitä hakijoista olisi vain 15 prosenttia. (Rosse ym. 1998; Mabon 2002, 77–81.)

Toimija-ympäristö-kokonaisuus muodostuu tilannekontekstissa. Tilanteen vaikutuksista omaan asemoitumiseen, tunteisiin, tilannekohtaisiin tavoitteisiin, tulkintoihin jne. subjekti pystyy tiedostamaan vain osan, hänhän suhteutuu ja on osallisena kontekstiinsa pääosin implisiittisin prosessein. Kuten Scheler toteaa, persoonan perusrakennekin, kuten sen arvojen järjestys voi käydä ilmi niin henkilölle itselleen kuin toisille vain elämäntoiminnoissa, persoonan aktien toteutumissa. Persoonaa ei voi itse määrittellä itseään. (Solasaari 2004.)

Merkityssuhteissa kognitiivinen, emotionaalinen ja toiminnallinen puoli kietoutuvat toisiinsa ja tunnerakenteet – sanattomina, useimmin tiedostamat-

tomina – vaikuttavat niissä perustavasti. Ns. pehmeät menetelmät sallivat persoonallisuuden kompleksisten, kokonaisvaltaisten, todellisten puolten tulla rikkaasti esille, kun mekaaniset menetelmät tuottavat lähinnä vain triviaaleja tietoja (Allport 1961, 395–459; Eskola 1985, 126–132).

4.3.3 Kohti laadullista tapausarviointia

Motivaation tutkijana tunnettu David McClelland kumppaneineen (1989) toteaa laajan tutkimuskatsauksensa perusteella, että kertomukselliset ja kyselylomakeisiin perustuvat motivaation tutkimusmenetelmät eivät korreloi keskenään. Itse asiassa ne kohdistuvat eri asioihin. Kyselylomakevastauksiin vaikuttavat tilanteen sosiaaliset yllykkeet, tietoiset motiivit ja toivottu minäkäsitys. Ne liittyvät välittömiin valintoihin, mutta eivät ennusta käyttäytymistäipumuksia pitkällä aikajänteellä. Spontaaneja, avoimia kertomusvastauksia käyttävät menetelmät ilmentävät tunnepohjaisia sisäisiä motiiveja ja pyrkimyksiä, joilla on ennustavuutta jopa yli vuosikymmenten. Implisiittiset yksilölliset motiivit liittyvät enemmän tehtäväsisältöihin, itseattribuoidut enemmänkin sosiaalisiin yllykkeisiin. Tämä liittyy asiantuntijuuden kehittämisehtoihin. Adekvaatti motivaatio virittää sisällöllistä orientaatiota opiskelussa ja työssä. Opiskelijavalinnassa on selvitetävä motivaation laatua luotettavasti.

Implisiittiset motiivitaipumukset perustuvat elämän ensi vuosien sanattomiin tunnekokemuksiin, itseattribuoituja eksplisiittisiä motiiveja omaksutaan vasta kielen kehittymisen jälkeen lähiympäristöltä saadun palautteen mukaisesti (McClelland ym. 1989). Opiskelijavalinnassa tulisi painottaa ja seuloa niitä olennaisia yksilöllisiä tekijöitä, jotka ovat vaikeasti muuttuvia.

Itsearviointin vastauksia ohjaavat minää koskevat käsitykset ja toiveet sekä olettamukset siitä, millaisena toiset pitävät itseä. Sanaton itse (toimijaminä), jonka tavoittaminen tässä yhteydessä on tärkeintä, vaikuttaa myös piirremenetelmän tuloksiin, mutta sitä koskeva evidenssi samentuu niissä tunnistamattomaksi mainittujen toisten minäkerrostumien vaikutusten alle. Avoimet, tutkittavan omaan aktiviteettiin ja subjektiiviseen viitekehukseen perustuvat menetelmät antavat tilaa sanattoman itsen toimijuus- ja tunnekkvaliteeteille. Useaa erityyppistä menetelmää käyttäen havaintoaineiston keruu voidaan kohdistaa tasapainoisesti minuuden eri kerrostumiin. Päätelmien ja tulkintojen ristiinvalidointi käy mahdolliseksi.

Persoonan koherenssia hahmottava tapaustutkimus etenee sykleinä, ongelmanratkaisun tapaan. Ensin kokonaisuus on tuntuman ja olettamuksen asteella. Palapeli hahmottuu asteittain, kun havainto- ja muu informaatio tulkiutuu ja todentuu merkityssuhteiksi: kokonaisuuden mielekkäiksi osiksi. Tulkinnassa siis ”palaset” ja kokonaisuus käyvät ikään kuin vuoropuhelua, ”testaavat” toisiaan, kunnes ei enää ole jäljellä sellaista olennaista informaatiota, joka ei löydä paikkaansa kokonaisuudessa.

Merkityssuhteiden etsintä ja järjestäminen voivat tapahtua ainoastaan toisen subjektin toimesta. Tutkittavan merkityssuhteiden kokonaisuus hahmottuu ja tarkistetaan tutkijan ymmärryksessä, hänen merkityssuhteittensa sisällä. Arkielämän ihmissuhteissa ja vuorovaikutustilanteissa tällainen kahden syklin

hermeneuttinen prosessi toteutuu rutiinimaisesti, sen vaatima osaaminen kehittyy (lähes) jokaiselle elämänkulun myötä. Kun kyseessä on hakijan soveltuvuuden arviointi, lopputuloksen on oltava näyttöön perustuva ja luotettava. Psykologisten testimenetelmien hyödyntäminen voi onnistua vain asianmukaisen erityisammattitaidon ja kokemuksen varassa.

Tapaustutkimukselliselle otteelle on luonteenomaista

- yksilöllistäminen,
- kokonaisvaltaisuus ja systemaattisuus,
- yhdistelevyys ja elävän kohteen tarkastelu eri näkökulmista,
- luonnollisuus ja aineiston hankinnan avoin luonne,
- tutkittavan ja tutkijan, kahden subjektin aito vuorovaikutus ja luottamus sekä
- joustavuus (Syrjälä ym. 1994, 13–15).

Yksilöllinen, tapaustutkimuksen mukaisen kuvauksen ja arvioinnin aineisto sisältää tavallisesti relevantit tiedot elämänhistoriasta, opintojen, työkokemuksen ja harrasteiden piirissä ilmenneet luonteenomaiset toimintatavat ja saavutukset, henkilöä koskevat havainnot ja arviot haastattelussa ja tilannetehtävissä. Yksilön pysyväisluontoiset motiivit ja voimavarat kuten myös ammatissa kehittymisen edellytysten esteet tai puutteet ovat suurelta osin implisiittisiä. Avoimet, yksilön omaa viitekehystä kunnioittavat ja hänen spontaaneja ajatus- ja tuntemistapojaan ilmentävät tehtävät ja menetelmät tuottavat olennaista tietoa. Pätevät tulkinnat ja arviot perustuvat relevanttiin, tarkoitettuja merkityssuhteita osuvasti ja kyllin kattavasti ilmaisevaan informaatioon.

Henkilönarvioinnissa haastattelu on välttämätön, päämenetelmä. Se on ainoa menetelmä jossa arvioitava kohdataan kokonaisena ihmisenä, merkityssuhteissaan, sekä tiedostuvine että implisiittisine kerrostumineen. "Työkalun" etuja ovat joustavuus, avonaisuus, kontekstuaalisuus ja kokonaisvaltaisuus. Nämä seikat mahdollistavat sekä olennaisen ja tarkan informaation saamisen että tulkintojen etenevän tarkistamisen, kun merkityssuhde-palapelä vaiheittain rakennetaan. Olennaista on, että tutkittavalta itseltään voidaan tarkistaa asioita, asenteita, käsityksiä ja merkityskokemuksia.

Asianmukaisesti toteutettuna haastattelu on luotettava menetelmä, jonka on todettu ennustavan työmenestystä varsin hyvin (Lazarus 1978, 212–214; Kosonen 2002a; Niitamo 2000, 9–10). Mutta haastattelu on altis virhelähteille. Menetelmän holistisuus ja tilannekohtaisuus altistavat tiedonkeruun ja tulkintojen teon satunnaisvaikutuksille. Jos pätevän haastattelun tilannetta, teknistä toteutusta ja haastattelijan taitoa koskevat vaateet eivät toteudu, voivat menetelmän anti ja luotettavuus jäädä heikoksi. Pätevän arviointihaastattelun kolme perusasiaa ovat arviointikohteen (so. alan vaatimukset) kattava teemarunko, vuorovaikutuksen aitous ja avoimuus sekä kolmanneksi haastateltavan oma aktiivisuus ja "suostumus", niin että hän todella ilmaisee itseään (ajatuksiaan, reaktioitaan, tuntemuksiaan) suhteessa teemarungon eri kohtiin (Kosonen 2002a).

Ensimmäinen kohta tarkoittaa, että pyritään saamaan evidenssiä nimenomaan alalla olennaisista merkityssuhteista (motiiveista, tuntestruktuureista,

reaktiotavoista ja valmiuksista, ajatuksista jne). Toinen kohta varmistaa, että haastattelun tilanne ja sen dramaturgia ovat suotuisia ko. merkityssuhteiden monipuoliselle esiin tulolle. Kolmas kohta takaa rikasta ja todenmukaista havaintoaineistoa ja muuta informaatiota merkityssuhteiden palapelin kokoamiseen jatodentamiseen.

Toisin sanoen tavoitellaan tarjoumakenttää, joka koskee haastateltavan soveltuvuutta. Haastattelijatilanne-kokonaisuuden tulee virittyä, rakentua ja edetä sillä tavoin, että haastattelijan käyttöön tulee mahdollisimman todenmukaista ja rikasta informaatiota tarkoitettujen tarjouman olennaisista puolista. Ratkaisevaa on haastattelijan asiantuntijuuden aste: pystyykö hän vastaanottamaan ja hallitsemaan monimutkaisen tilannekokonaisuuden tarjoaman informaation sillä tavoin kuin sen objektiivinen sisältö ja rakenne edellyttävät.

Haastattelu toteutuu inhimillisen kohtaamisen ja vuorovaikutuksen varassa ja hyvä lopputulos perustuu empatiaan ja intuitioon. Intuitiivinen varmuus ei riitä näytöksi, ja tässä on haastattelumenetelmän ongelma. Pelkän keskustelun avulla on vaikea hankkia näyttöä asioista, jotka ovat olemassa sanattomina. Toki oheisviestit suovat informaatiota: ulkonäkö, vaatetus, käyttäytymisreaktiot, tyyli, kehon reaktiot, eleet, ilmeet, puheen prosodia, äänen käyttö ja sävyt. Kaikesta huolimatta valintahaastattelussa osa persoonan implisiittisiä kerrostumia koskevista tulkinnoista jää ounastelun tai hypoteesien asteelle, koska informaatio (tuntumat, vihjeet jne.) ei ole kyllin tarkkaa. Ongelma on helposti ylittämätön, jos on seullottava piileviä tunnerakenteiden ongelmia, kuten vahvoja defensessejä, persoonallisuus- ja luonnehäiriöitä tai muita tekijöitä, jotka voivat suuresti haitata asiantuntijuuden kehittymistä hoivatyössä.

Merkityssuhteiden implisiittisten rakenteiden ja laatujen toteamiseen on olemassa koko joukko menetelmiä. Tässä ei ole tarpeen esitellä niitten kirjoja. Kahden yleisesti käytetyn menetelmän tarkastelu riittänee antamaan kuvan, mistä pääpiirtein on kyse. Projektiivisissa menetelmissä annettu ärsykerakenne ei suuntaa ja "valikoi" vastausten sisältöä, vaan vastaukset rakentuvat yksilöllisen viitekehyksen, merkitysmaailman ja tuntemistavan perusteella. Tilannekohtaisten yllykkeiden ja sosiaalisten odotusten mukainen vastaaminen ei ole todennäköistä, koska testin rakenne ei anna sellaiseen (yksiselitteisiä) viitteitä tai kehyksiä. Edellä jo viittasin kertomuksellisiin menetelmiin. Niistä tunnetuin on TAT (Thematic Apperception Test), jossa ärsykemateriaalina ovat monitulkin- taiset kuvat. Vastaaaja tuottaa niitten pohjalta vapaasti tarinoita. Kertomusten sisältöön, rakenteeseen ja toteutustapaan vaikuttavat vastaajan implisiittiset motiivit ja reagointitavat, tunnerakenteet, intentiot, tavat käsitellä omia tunteita ja niitten ristiriitoja (esim. Henry 1956; Murray 1938; Teglassi 2001).

Maailmassa eniten käytetty projektiivinen menetelmä on jo vuosikymmeniä ollut Rorschachin musteläikkätesti. Sana "projektiivinen" on oikeastaan harhaanjohtava. Menetelmän luoja, sveitsiläinen Hermann Rorschach (1884–1922) korosti, kuten myös keskeiset myöhemmät kehittäjät, että kyseessä on ennen kaikkea kokemis-, vastaanottamis- ja havaintotapaan (engl. apperception & perception) eikä esimerkiksi mielikuvituksen käyttöön tai projektion defensesiin kohdistuva testi. Menetelmän lähtökohta ja perusta ovat empiirisiä. Idio- graafisten analyysien ja tulkintojen kontrolliksi on laadittu systemaattisia ana-

lyysiotteita ja normiaineistoja. Validiteetti- ym. tutkimuksia on kertynyt tuhansia. (Bohm 1967; Exner 1991–2003; Mattlar 1986; Rorschach 1942.)

Menetelmän perusteoria sivuaa kiintoisan läheltä tarjoumateorian lähtökohtia. Tarjoumainformaatio perustuu objektiiviseen ärsykekenttään, joka järjestyy subjektin merkityssuhteissa, siis subjektin ”syöttämän” aineksen avulla. Merkityssuhteet ovat kehkeytyneet kokemuksessa. Rorschach lähti siitä, että yksilön havainnoissa heijastuu se, mikä on kiinnittynyt osaksi muistia aiemmissa aistimuksissa ja havainnoissa. Jokaisessa havaitsemisaktissa tapahtuu kolme prosessia, nimittäin aistihavainto, muistojen viriäminen ja assosiaatiot ja nämä yhdessä ovat apperseptio eli se, mistä testivastauksissa on kyse (Rorschach 1942, 16–17). Kuten C. S. Peirce (2001, 49) toteaa, jokaisella havainnolla on sisäinen kohde ja jokainen aistimus on osaksi sisäisten ehtojen määräämä.

Weinerin (1994) esittämiä näkökohtia voi pitää tapaustutkimusta tukevien menetelmien valinnan kriteereinä. Rorschach ei ole ”testi”, koska se ei mittaa mitään. Se on metodi, jolla tuotetaan persoonallisuuden toimintaa, rakennetta, dynamiikkaa ja kokonaisuutta kuvaavaa aineistoa. Menetelmä luo ongelmanratkaisu- ja päätöksentekotilanteen, johon yksilö reagoi siten kuin yleensäkin vastaavan tyyppisissä tilanteissa. Tavassa, miten tutkittava ottaa vastaan ärsykkeen, käy ilmi hänen implisiittisiä tarpeitaan, asenteitaan, huolenaiheitaan – kaikkiaan se, miten hän strukturoi kokemuksiaan: persoonan rakenne. Assosiatiiivisissa prosesseissa käy ilmi sisäistä dynamiikkaa ja mikä sitä ohjaa. Tällaisena menetelmä on omiaan ilmentämään intuition ja empatian edellytyksiä ja esteitä, sitä, miten joustavasti, elävästi ja todentajuisesti yksilö ottaa vastaan tarjoumia sisäisessä emotionaalisessa kontekstissaan, myös kinestesiaaistimuksina sekä implisiittisinä sosiaalisina reaktioina ja merkityksinä (Bastick 1982, 200–202).

5 HAUN MERKITYKSIÄ KOSKEVAN TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimukseni toinen pääosa kohdistuu koulutushakuun ja sen merkityksiin hakijalle. Ensin tarkastelen opiskelijaksi hakeutumista elämänkulun siirtymänä. Seuraavaksi tutkin, millaisin merkityssuhtein hakija on liittymässä hakuaan.

Tutkimuksen kuvaus etenee teemoittain, käsitteellisen jäsentämisen ja empiiristen havaintojen vuoropuheluna. Tästä syystä teorian ja aiempien tutkimustietojen esittely ja empiiristen tulosten tarkastelut on sijoitettu lähelle toisiaan. Lisäksi olen tulosten esittämisen yhteyteen liittännyt tulkintoja, mikäli se on edistänyt juonen kulkua.

5.1 Käsitteellisen tulkinnan ja empiiristen havaintojen vuoropuhelu

Tavoittaakseen kohteensa tutkija joutuu, kuvaannollisesti ilmaisten, poistamaan tai kiertämään "näkemäesteitä". Ne liittyvät aineiston ja ilmiökentän suhteeseen, aineiston, käsitteistön ja tutkijasubjektin suhteisiin sekä siihen, että aineisto ja käsitteet tulkkiutuvat ja tutkijan mielen toiminta toteutuu tietynlaisessa kulttuurissa.

Kohteen merkitysrakenteita ja sen sisäistä laatua ei saa vääristää tai tuhota pelkistämällä niitä joksikin muuksi. Sen takia menetelmästä ja sen tuoman aineiston tulee tavoittaa ilmiökenttä, ilmentää tutkimuskohteen eri puolia ja niiden suhteita kohdallisesti ja riittävän monipuolisesti. Informanttien on aidosti haluttava ja voitava vastata juuri tutkimuskohdetta koskeviin asioihin. Menetelmien antaman informaation on kerrottava kohteesta osuvasti, siksi niiden on tuettava yksilöllisten merkitysrakenteiden ilmaisemista. Aiheellisesti on huomautettu, että tällainen vaatimus on tietyllä tapaa systematiikan vastainen (Wright 1970, 14). Eläviin tilanteisiin ja toimintaan liittyvät merkitykset noudattavat narratiivista rakennetta. Yksilön merkitysrakenteiden kuvauksen tark-

kuus ei voi paljastua nomoteettisten variaabelien avulla. Kärjistäen: tilastollinen yleistettävyys on siihen jopa käänteisessä suhteessa (Barrit ym. 1985, 17–20). Edelleen, kohteen merkitysrakenteet voivat tulla ilmaistuksi osuvina vain sikäli kuin tutkija ja hänen välineensä avaavat omissa perspektiiveissään ja käsitteissään niille rikkaasti validin tulkinnan. Tällainen metodologia on vaativa.

Ratkaisuna on kohdeilmiötä koskevan käsitteistön ja empiirisen aineiston dialogi, kehä, jossa ensin yritetään ontologisen ja teoreettisen analyysin avulla varmistaa osuva menetelmä, sitten aineiston avulla sukellaan kohdeilmiöön ja saadaan se haltuun entistä jäsentyneempänä. Menetellään kuin löytöretkellä. Suunta ja kohde ovat suunnilleen tiedossa, mutta etenemistä ja menettelyjä ei voida ainakaan tarkasti ennustaa etukäteen, vaan kulloinkin siihenastiset saavutukset, maasto ja olosuhteet ratkaisevat. Alussa etsitään totuutta aiempien löydösten perusteella. Empiirisessä aineistossa lähdetään liikkeelle yksilöitten ilmaisuista, joista edetään kohti yleistävämpiä merkitysrakenteita. Luontevaa on, että tutkimuksen raportointi noudattelee mainittua syklistä prosessia.

Tutkijan tulee ymmärtää informanttien ilmaisut sillä tavoin kuin nämä ovat tarkoittaneet. Edelleen, käsittevälineiden avulla hänen on tavoitettava tutkimuskohteen merkitysrakenteita ja -yhteyksiä, jotka ovat olemassa hänen subjektistaan riippumatta. Virhe- ja ylitulkintoja ei pitäisi tehdä, mutta ei myöskään jättää oivaltamatta ja tulkitsematta. Koska tutkija löytää nuo merkitysrakenteet vain omissa perspektiiveissään ja -käsitteissään, on tärkeää, että hän tuntee osuvasti ja rikkaasti tutkimusaiheeseensa liittyviä yhteisiä (objektiivisia) merkityksiä, kulttuuria ja toimintakäytänteitä. Nämä kollektiiviset rakenteet han ovat yksilöllisten merkitysten perustana ja rakennusaineiksina.

Tutkija tekee älyllisen työnsä välttämättä oman minuutensa ehdoin, ja tämän hän joutuu ottamaan huomioon. On kuitenkin mahdotonta nostaa tietoisuuteen oman minuuden arkkitehtuuria. Erityisesti fenomenologishermeneuttinen lähestymistapa edellyttää, että ”tutkijan tulee kirjoittaa auki omat ennakkokäsityksensä ilmiöstä ja tiedostaa ne analyysin aikana” (Tuomi & Sarajärvi 2003, 98). Vaatimus on varmasti oikeansuuntainen, mutta loppuun vietynä kohtuuton.

5.2 Empiirinen aineisto

Aineisto on kerätty kyselylomakkein. Kyselyt osoitettiin Seinäjoen ja Oulun seudun ammattikorkeakouluissa 161 valintakokeeseen osallistuneelle. Vastajista 110 (68 %) haki sosiaalialan ja 51 (32 %) terveysalan/hoitotyön koulutusohjelmaan. Käytännölliset syyt vaikuttivat sekä tutkimusnäytteen että aineistonkeruun menetelmän valintaan. Tutkimusajankohtana toimin, kuten jo useana vuonna aiemmin, valintakoepsykologina mainituissa koulutusyksiköissä, mikä ansiosta aineistonkeruu ja ylimalkaan tämä päätyön ohessa tapahtunut tutkimus tulivat mahdollisiksi. Aineiston keruu oli toteutettava siten, että se mahdollisimman vähän häiritsi valintakokeen järjestelyjä, ja postitse lähetetty kysely toteutti tämän ehdon. Kun yhtenä tutkimuskohteena olivat hakijain merki-

tyssuhteet, olisi ollut luontevampaa käyttää tapaustutkimuksellista otetta (ks. luku 4.3). Tällöin vastaajien määrää olisi pitänyt jyrkästi supistaa, jolloin olen- naisiakin osia haun merkityskategorioiden kirjosta olisi saattanut jäädä tavoit- tamatta. Henkilökohtainen tapaaminen ja haastattelu ennen valintakoetta olisi myös aiheuttanut eettisen ongelman, sillä se olisi vaarantanut hakijoiden yh- denvertaisen kohtelun; tutkimushaastattelu olisi todennäköisesti vaikuttanut valintakoetta koskeviin käsityksiin ja asenteisiin. Paperikysely arvioitiin tässä suhteessa neutraalimmaksi. Menetelmävalinta oli kompromissi.

Kyselyt tehtiin kolmessa vaiheessa syksyllä 1998 ja tammikuussa 1999:

- A. Ennen valintakoetta hakija sai lomakkeen (liite 2) valintakoekut- sun yhteydessä. Täytetyt lomakkeet kerättiin suljetuissa kuorissa en- nen valintakokeen alkua. Keruuajankohta oli lokakuun loppupuolel- la. Vastanneita oli 105 (66 %).
- Valintakoepäivän lopuksi täytetty lomake koski valintakoepäivän tunnelmia ja onnistumista. Näitä vastauksia ei käsitellä tässä tutki- muksessa
- B. Noin kaksi viikkoa valinnan tulosten julkistamisen jälkeen joulu- kuussa -98 ja uusintakysely tammikuun lopulla -99, postitse (liite 3). Vastanneita oli 97 (60 %).

Molemmat kyselyt täyttäneitä oli 75 henkilöä (47 %). A-vaiheessa vastaamatta jättäneille ei tehty uusintakyselyä, sillä valintakokeen jälkeen annetut vastauk- set eivät olisi olleet vertailukelpoisia sitä ennen annettujen kanssa. Palautuspro- sentit vastaavat sitä, mikä on tavanomaista tämältyyppisissä kyselyissä.

Kun aineiston on tarkoitus ilmaista ilmiökentän laadullisia rakenteita, ei näytteen edustavuus ole yhtä kriittinen asia kuin tilastolliseen yleistettävyyteen tähtäävässä tutkimuksessa. Riittää, että aineistossa ilmentyvät monipuolisesti kohdeilmion eri puolet. Joitakin seikkoja vastaajajoukosta kannattaa todeta. Ky- se on sosiaali- ja terveystieteiden ydinalueisiin sosionomeiksi ja sairaanhoitajiksi pyrkivistä. Edellisiä on joukosta kaksi kolmasosaa, jälkimmäisiä yksi kolmas- osa. Vastaajista ovat karsiutuneet ne, joiden ns. alkupisteet eivät riittäneet valin- takoekutsun saamiseen. Osa kutsun saaneista ei tullut valintakoekeseen. Kyse oli syksyn yhteishausta. Todennäköisesti joukossa on vähemmän kuin kevään haussa niitä, joiden tavoitteena olivat ensisijaisesti yliopisto-opinnot. Toisaalta ns. pakkohakijoita voi olla kevättä enemmän, koska koulutusvaihtoehtoja ei ol- lut yhtä paljon tarjolla. Näytteeseen sisältyi alunperin 8 miestä (5 %). Heistä 3 ei vastannut kumpaankaan kyselyyn ja 5 vastasi vain A-kyselyyn. Jälkimmäisen eli B-kyselyn vastaajat ovat siten kaikki naisia.

Kato on jossain määrin vaikuttanut tutkimusaineistoon. Kokonaan vas- taamatta jättäneistä menestyi valintakoekessa keskitasoa paremmin 30 % ja sitä heikommin 49 %. Vastaavat osuudet A-kyselyn vastaajista olivat 43 % ja 31 %, B-kyselyn vastaajista 44 % ja 32 %. Kumpaankin kyselyyn vastanneiden valin- takoepisteiden keskiarvo, kun hylättyjen osuus oli poistettu, oli lähes tarkalleen sama kuin niillä, jotka eivät vastanneet kumpaankaan kyselyyn.

Vastanneista oli peruskoulupohjaisia A-kyselyssä 26 %, B-kyselyssä 32 % ja vastaamatta jättäneistä 18 %. Reaalikokeen arvosanoissa ei ollut paljoakaan eroja. Yli 22-vuotiaita oli sekä A- että B-kyselyyn vastanneista 19 %, mutta molempiin vastaamatta jättäneistä 33 %. Käytännössä eron merkitystä pienentää, että vastaamatta jättäneitten ryhmä oli vain viidennes kaikista.

Osa aineistosta perustuu suljettuihin kysymyksiin, osa avovastauksiin. Taulukosta 3 käy ilmi aiheiden sijoittuminen kyselylomakkeiden eri kohtiin. Taulukko kuvaa lähtötilannetta. Analyysin edetessä ja teemojen jäsentyessä aiheet muotoutuivat ja ryhmittäytyivät osittain toisin. Keskeinen kysymysalue kohdistui haun koettuihin merkityksiin elämänkulussa. Tähän liittyivät kiinteästi kysymykset suuntautuneisuudesta ja sitoutumisesta hoitotyön tai sosiaalialan koulutukseen ja ammattialaan. Hakuun ja sen tulokseen liittyvät odotukset ja tuntemusten ennakoinnit kuten myös jälkikäteiset tuntemukset sisältyivät kysymyksiin, jotta saataisiin kuvaa hakuun ja orientaatioon liittyvän tunnepanoksen luonteesta. Haun merkitykset, orientaatiot ja tunnestruktuurit muodostuvat osana minuutta. Yksilön tapaa tulkita ja selittää onnistumista tai epäonnistumista valintakokeessa kuvaa syyattribuointi; tätä koskevia kysymyksiä sisältyi sekä ennen valintakoetta että sen jälkeen täytettyyn lomakkeeseen. Lomakkeisiin sisältyi myös omaan valintakoemenestykseen liittyviä ennakoiteja ja itsearvioita. – Kysymysalueiden teoriataustaa käsitellään jäljempänä.

TAULUKKO 3 Eri aiheisiin liittyviä kohtia ennen valintakoetta tehdyssä (A) ja valintakokeen jälkeen tehdyssä kyselyssä (B)

Aihe	Avoimet osiot	Suljetut osiot
1. Haun ja valinnan merkitys elämänkulussa	Lomake B kys 1, 4	A kys 7, B. kys 4 ja 5
– merkittävyys kokonaisuutena	Lomake A kys 7 ja 8	
– merkityksen sisällölliset perustelut		B Kys 4
– vaikutus itsekäsitykseen ja tulevaisuudensuunnitelmiin		
2. Reaktiot valintakokeen tulokseen		
– etukäteiset ja ennakoivat tuntemukset, odotukset	A kys1 ja 2	
– tuntemukset tulosten tultua	B kys 2	
3. Orientaatio ja sitoutuminen alaan (vrt. kohta 1)		
– orientaation & sitoutumisen vahvuus kokonaisuutena	A kys 7–8, 13–14 B kys1, 4	A kys11–12
– työarvostukset ja uranvalinnan perustelut		B kys 5 ja 10 a–n)
4. Valintakokeen tulosten ja itsearvioiden vastaavuus	A kys 3, 5 B Kys8	A kys 3–6 B Kys8
5. Onnistumisen/epäonnistumisen attribuointi, selittäminen	A kys 3	A kys 9–10 B Kys6, 9, 13a, c–e, j–k, m

Kyselylomakkeet laadin ja ”räätälöin” tätä tutkimusta varten käyttäen hyväksi sekä omia aiempia tutkimuksiani että muita lähteitä.

Koulutukseen haun merkityksiä koskevat avokysymykset (lomake B kys. 1) laadin itse. Taustana olivat merkityssuhteen käsite (Rauhala 1974) sekä koulutuksen koettuja merkityksiä elämänkulussa koskevat Joensuun yliopistossa tehdyt tutkimukset (Antikainen 1998, 192–230; Antikainen & Huotelin 1996). Itse laadin myös vastaushetken tilannetta sekä koulutushaun ensisijaisuutta koskevat suljetut kysymykset (lomake B kys. 3 ja 5).

Valintakokeeseen etu- ja jälkikäteen kohdistuvia odotuksia, tuntemuksia, onnistumista ja vaikutuksia koskevat kysymykset (lomake A kys. 1, 2, 3 alkuosa, 6, 7 ja 8; lomake B kys. 2, 4 ja 8) ovat peräisin, osittain muokattuina, Päivi Vannisen gradu-tutkielmasta (Vanninen 1998, liitteet 1 ja 3). Taustana ovat lähinnä erilaisia toiminta- ja ajattelustrategioita ja näihin liittyviä emootioita koskevat tutkimustulokset (Nurmi & Salmela-Aro 1992; Vanninen 1998, 14–23). Valintakoeimenestyksen ennakoinnin vaikeutta koskevan kohdan (lomake A kys. 5) laadin itse.

Kausaaliattribuointeja koskevat osiot (lomake A kys. 9-10, lomake B kys. 9 ja 13) ovat Vannisen tutkielmasta (sen liitteestä 3). Taustana on attribuutioteoria eli teoria siitä, miten yksilöt eri tavoin selittävät heille tapahtuneita onnistumisia ja epäonnistumisia (Vanninen 1998, 10-13, 37–38; Weiner 1985) ja kysymyskohdat Vanninen oli muokannut Nurmen ym. (1995) laatiman mittarin pohjalta. Koulutuspaikan saamiseen vaikuttaneita syitä koskevan kohdan (lomake B kys. 6) laadin itse.

Työ- ja ura-arvoja koskevan kysymyksen (lomake B kys. 10) osioista noin puolet (b, c, d, g, j ja k) oli käytössä nuorten uranvalinnan kypsyyteen kohdistuneessa tutkimuksessani (Kosonen 1983, liite 1). Osiot f, h, i, j ja l olen muokannut tätä tutkimusta varten työn merkityksiä koskevan tutkimustiedon pohjalta (ks. luku 6.2). Ammatillisia preferenssejä koskevia osioita (lomake A kys. 11 ja 12) olin käyttänyt hieman toisessa muodossa mainitussa valintakypsyystutkimuksessani (mt., liite 1, kohdat 5, 25 ja 26). Tosiasiassa on melko vaikea jäljittää työarvoja ja uranvalintaan koskevien osioiden alkuperäistä lähdettä, niin lukuisissa tutkimuksissa ne ovat erilaisin muunnelmin toistuneet. Henkilö voi suuntautua ammattiin tehtäväsisältöihin liittyvien arvojen, statuksen ja vaikutusmahdollisuuksien tai ansiomomentin (välineellisten arvojen) vuoksi (Spranger 1932, 248).

Tulostarkastelujen taustaksi on syytä katsoa, millainen oli vastaajien tilanne heidän täyttyessään jälkimmäisen, tutkimusaineiston pääosan sisältävän lomakkeen. Taulukossa 4 termi "koulutuspaikka" viittaa siihen paikkaan, jota valintakoe koski.

Peruutuspaikkoja tuli tarjolle syyshaussa vain vähän, joten "odottelijoista" valtaosa jäi vaille hakemaansa sosiaali- tai terveystieteiden opiskelupaikkaa. Hakijoista lopulta noin 60 % sijoittui hakemaansa koulutusohjelmaan, runsas kolmannes jäi ulkopuolelle ja 6 % peruutti saamansa paikan.

TAULUKKO 4 Toiseen kyselyyn vastanneiden tilanne ja molempiin kyselyihin vastaaminen

Vastaajan tilanne	%	(N)	Edellisistä vastasi kumpaankin kyselyyn	
			%	(N)
Oli saanut ja vastaanottanut koulutuspaikan	50	(48)	83	(40)
Saanut koulutuspaikan, mutta peruuttanut sen ¹⁾	6	(6)	67	(4)
Odotteli peruutuspaikkaa ko. koulutukseen	12	(12)	75	(9)
Varmistunut, ettei saa ko. koulutuspaikkaa	32	(31)	61	(19)
Yhteensä	100	(97)	74	(72)

¹⁾ Hakija jätti paikan käyttämättä saatuaan mieleisemmän paikan muualta, joko samalta tai eri koulutusosalta

Analyyseissa käytän edellä esitellyn aineiston lisäksi joitakin itse valintakokeessa kertyneitä tietoja, nimittäin aiempia kouluarvosanoja sekä valintakokeen tulospisteitä.

Deskriptiivisen, kuvailuun tähtäävän tutkimusstrategian mukaisesti tutkin empiiristä aineistoa enimmäkseen jakaumien ja ristiintaulukointien valossa. Analyysitapa tuo esille selkeästi mahdollisia osaryhmien eroja ja taustalla olevia rakenteita, kun analyysia elaboroidaan kolmea tai useampaa muuttujaa käyttäen. Eniten käytän prosenttijakaumia, lisäksi jonkin verran ns. box-plot-kuvioita, jotka esittävät mediaanien ja jakaumien (kvartiilien) sijoittumista tutkituilla muuttujilla osaryhmittäin. Myös keskiarvotietoja käytän silloin kun kyse on jatkuvista muuttujista. Muutamassa kohdin tiivistän tuloksia korrelaatioin, faktorianalyysin ja erotteluanalyysin. Ryhmittelyanalyysia kokeilin useaan otteeseen, mutta anti jäi niukaksi ja ristiriitaiseksi verrattuna loogisen päättelyn ja tulkinnan varassa toteutettuun merkitysrakenteiden typologiaan.

Tilastollista analyysia koskevien vakiintuneiden konventioiden näkökulmasta on huomattava muutama seikka. Suuri osa avovastausmuuttujista sisältää teknistä riippuvuutta, koska eri muuttujia on voitu koodata samoista tekstiotteista. Keskeiset muuttujat olivat luokitusasteikollisia tai niissä eivät toteutuneet kovin hyvin lineaarisuus, homoskedastisuus tai muut korrelatiiviselle analyysille asetettavat vaatimukset (Toivonen 1999, 302–304). Nämä psykometriset puutteet eivät käsittääkseni ole tässä yhteydessä kovin olennaisia. Tavoitteena oli kohdeilmion käsitteellinen ja merkitysrakenteisiin kohdistuva erittely ja kuvailu vastanneiden keskuudessa, ei tilastollisesti yleistettävien säännönmukaisuuksien tai nomoteettisten "lakien" osoittaminen. Siksi yleistettävyyden testien käyttökään ei ole relevanttia. Merkitsevyysluku kuvaa *otoksessa* todetun riippuvuuden todennäköisyyttä perusjoukossa (Alkula ym. 1994, 241–242). Käytössäni ei ole otos, vaan harkinnanvarainen näyte. Olen myös halunnut välttää sen käytännössä ei ehkä niinkään harvinaisen väärinkäsityksen vahvistamista, että tilastollinen merkitsevyys kertoisi riippuvuuden todennäköisyyden lisäksi sen voimakkuudesta. Merkitsevyystestien hyödyllisyydestä ylimalkaan ovat tutkijat käyneet kiistaa. Paul Meehl (1978) tarkastelee aihetta

perusteellisesti ja toteaa, että hyvin yleiseksi tullut ajattelutapa ja menettely, jossa sisällöllisiä teorioita ihmistieteiden alueella todistetaan oikeiksi nojaamalla pelkästään nollahypoteesin hylkäämiseen, "on kauhea erehdys, pohjaltaan epä-tervettä ja huonoa tieteellistä strategiaa ja yksi pahimpia asioita, mitä psykologian historiassa on tapahtunut" (mts. 817).

5.3 Laadullisen aineiston valmistelu ja muuttajat

Laadullinen aineisto kertyi kyselylomakkeiden avovastauksista. Ne olivat suhteellisen lyhyitä, jo siksi että vastauksille oli varattu tilaa melko vähän. Sisällönanalyysin periaatteet ja työtapa soveltuivat tekstiotteiden käsittelyyn luontevasti. Laadullinen tutkimus voidaan käytännössä suurelta osin samaistaa sisällönanalyysiin (Toivonen, 1999 125; vrt. Tuomi & Sarajärvi 2003). Sisältöjä erittelemällä olen pyrkinyt tavoittamaan kuhunkin avokysymykseen annettujen vastausten laadullisen kirjon, erilaisten merkitysten kategoriat. Näistä olen muodostanut määrällisiä muuttujia koodaamalla kunkin ulottuvuuden esiintymisasteen. Joissakin tapauksissa on riittänyt kategorioiden mukainen luokitusmuuttuja.

Laadullisen aineiston analyysi etenee vaiheittain. Ensin tutkija tutustuu aineistoon, ikään kuin sukeltaa sen pinnan alle mm. lukemalla sitä useaan kertaan ja tarkasti läpi. Samalla hän "imee" aineistosta mahdollisimman paljon erilaisia ilmeisiä ja piileviä merkityksiä ja merkitsee niitä muistiin. Tämän myötä käynnistyy seuraava vaihe, kategorisointi. Aineistoa ryhmitellään, laaditaan luokat ja tämän mukaisesti koodataan. Seuraavaksi on vuorossa abstrahointi, mikä tarkoittaa luokkien tulkintaa ja kytkemistä teoreettisiin käsitteisiin. Lopputulemana löydetään empiirisen aineiston perusteleva malli, käsitejärjestelmä tai teemasto (Eskola & Suoranta 1998, 138–160; McLeod 1994, 90–93; Tuomi & Sarajärvi 2003, 110–116).

Luokituksen muodostaminen on kriittinen vaihe, se vaikuttaa validiteettiin ratkaisevasti. Luokkien tulee perustua aineistossa oleviin, informanttien (riveillä ja rivien väleissä) ilmaisemiin merkityksiin, ei tutkijan ennakkolettamuksiin, saati haluihin tai muuhun mielivaltaisuuteen. Arjessa asiat ja merkitykset tulevat eteemme yleensä itsestänselvyyksinä, mutta tutkijan tulee ottaa vastaan aineistoaan toisin, miettiä, voisiko kunkin kohdan ehkä nähdä toisin. "Kuvitteluvariaation" tekniikka on avuksi. Ote muistuttaa fenomenologista sulkeistamista, pyrkimystä tavoittaa kohde sellaisenaan (McLeod 1994, 90–91). Alustavan luokittelun ja merkitysten kirjon rikastuttamisen jälkeen luokittelusysteemiä on syytä järjestää ja selkeyttää eräänlaisen aineistopohjaisen triangulaation avulla. Tarkastelemalla aineistoa ja luokituksia eri näkökulmista etsitään merkitysten ydinulottuvuudet sekä ne luokat, jotka näyttävät toimivan validisti ja tarkasti. Tarkastelu johtaa samalla seuraavaan vaiheeseen, abstrahointiin ja tulkintaan. *Teemoittaminen* tarkoittaa, että tekstiaineistosta etsitään olennaisimmat juonteet, merkityksenantojen ytimet (Moilanen & Räihä 2001). Teemoittelun jälkeen analyysia voi jatkaa *tyypittelyllä*, luonnehtimalla esimer-

kiksi tyypillisiä tilannekulkuja tai henkilökuvauksia (Eskola ja Suoranta 1998, 182).

Luokittelusäännöt ja niihin perustuvat koodausohjeet on laadittava huolellisesti, siten että aineiston yksiköt sijoittuvat luokkiin yksiselitteisesti. Yleensä aineiston analyysin vaiheita joudutaan käymään useaan kertaan läpi, ennen kuin toimiva ja yksiselitteinen luokitus onnistuu. Edellä oleva vaihekuvaus koskee nimenomaan aineistolähtöistä analyysia. Käytännössä vaiheet kietoutuvat toistensa sisään. Tutkijalla on alusta lähtien mielessään, tietoisina tai tiedostamatta, aineistoa järjestäviä teoreettisia käsitteitä, joiden vaikutusta hän ei pysty, yrityksistään huolimatta, redusoimaan pois. Varsinkin ontologisten mallien mielestä poistaminen on vaikeaa. Tämä koskee niin itsevarmaa maallikkoa kuin vilpítőntä, alaa tuntevaa tutkijaakin. Tutkija siis todennäköisesti "tarjoaa" aineistolle teoreettisia tulkintoja jo analyysin alusta lähtien. Tätä kiusausta vastaan hän joutuu ponnistelemaan tehdäkseen aidosti tilaa aineistosta lähteille "tarjoomuksille".

Teorialähtöisessä analyysissa käytetään hyväksi kohdeilmiötä koskevia aiempia tietoja ja käsitteellistyksiä, jotka ohjaavat sekä aineiston hankintaa että analyysia (Tuomi & Sarajärvi 2003, 95–102). Ote lähenee kvantitatiivista työtappaa, jossa osiot ja mittarit perustuvat joihinkin kohdeilmiötä koskeviin teorialmalleihin, käsityksiin tai näitä koskeviin oletuksiin. Käsillä olevan tutkimuksen aineiston avovastausten valmistelussa analyyseja varten painottui aineisto- tai teorialähtöinen ote, kulloisenkin kyselyosion luonteen ja erityisesti sen "kehystyksen" avoimuuden mukaan.

Koska vastaajakohtaiset kvalitatiiviset aineistot muodostuivat suhteellisen lyhyistä tekstifragmenteista, ei ollut mahdollisuutta pelkästään niitten varassa edetä ja todentaa abstrahointeja ja niihin perustuvia tulkintoja. Jäsentyneempien käsitteellistysten ja tulkintojen materiaali ja evidenssi perustuvat myös kvantitatiivisiin tietoihin, joista tuntuva osa on muokattu kvalitatiivisesta aineistosta, sekä kohdeilmiötä koskevaan teorialtietoon. Tärkeänä poikkeuksena tästä oli identiteetin typologian muodostaminen, jota kuvaan jäljempänä. Ydinteemat abstrahoin pelkästään avovastauksista. Teemojen varassa luokittelin vastaajat tyyppiryhmiin, joiden analyysia rikastin kvantitatiivisen tilastokuvailun avulla, ja näin muodostui tyyppiryhmistä kaikkiaan suhteellisen monipuolinen kuvaus ja tulkinta.

Avovastauksiin perustuvat muuttujat on esitelty asianomaisessa tekstikohdassa tai liitteessä 1. Kukin niistä on muodostettu tietyn kohdan avovastausten perusteella. Koodattavien kategorioiden löytämiseksi ja niitä kuvaavien koodiluokkien laatimiseksi kävin tarkasti läpi 34 vastaajan vastauslomakkeet, noin kolmanneksen vastauksista. Se riitti, sillä lopullinen koodaus tapahtui lähes kokonaan vaivattomasti, eikä ylimääräistä tai "koditonta" tekstiainesta jäänyt. Mm. miellekartat ja nelikentät toimivat käyttökelpoisina apuvälineinä tutkiessani, millaisia merkitysulottuvuuksia vastauksiin kätkeytyi ja millaisiin kategorioihin sisällöt näyttivät tyhjentyvän. Luokitus onnistui ainakin kohtuullisen hyvin. Muutamassa muuttujassa kuitenkin jäi tapauksia melko runsaasti neutraali-luokkaan, koska vain osa vastaajista kosketteli kyseistä merkitysisältöä.

Koodaus perustui yleensä vain kulloisenkin avovastauksen sisältöihin. Jälkeenpäin ajatellen olisi ehkä kannattanut etsiä sekä merkityskategorioiden että koodien muodostukseen tukea lomakkeen muista relevanteista kohdista, koska tämä olisi saattanut parantaa luokittelun laadullista ja määrällistä validiutta. Luokitus ja koodaus tapahtuivat tutkimuksen alkuvaiheessa. Olisi ollut kiinnostavaa yrittää unohtaa alkuperäinen luokitusprosessi ja tehdä operaatio uudelleen tutkimuksen lopulla, siinä vaiheessa kun kohdeilmiöstä oli jäsentynyt käsitteellisesti rikkaampi kuva kuin alkuvaiheessa.

Perinteisen sisällönanalyysin yhteydessä käytetään usein varmennustapana uudelleenkoodausta toisen tutkijan toimesta. Tässä tapauksessa toista koodaajaa ei käytetty. Tähän vaikuttivat paitsi resurssien niukkuus lähinnä seuraavat seikat. Arvioitsijareliabiliteetti liittyy ajatuksena kvantitatiiviseen lähestymistapaan. Laadullisessa lähestymistavassa muuttujien psykometriset ominaisuudet eivät ole yhtä perustavassa asemassa; olennaista on kategorioiden sisällöllinen kohdallisuus. Koodaajan on tunnettava aihealue ja sen merkitysrakenteet hyvin, sisältä käsin. Toisen koodaajan käyttö on hyödyksi vain, jos voidaan olla varmoja, että hän on kyseisessä merkitysmaailmassa sisällä vähintään yhtä hyvin kuin ensimmäinenkin. Jos tämä ehto ei täyty, antaa arvioitsijareliabiliteetti luokituksen pätevydestä todellisuutta heikomman kuvan.

6 KOULUTUSHAKU ELÄMÄNKULUSSA

Millä tavoin ammattikorkeakouluun haku liittyy elämänmankulkuun? Miten tärkeä siirtymävaihe se on hakijoille? Missä määrin kyseessä on pyrkimys toteuttaa omaa ammatillista suuntautumista, ellei jopa elämäntehtävää? Seuraava jakso hahmottelee vastauksia näihin tutkimuskysymyksiin.

6.1 Koulutukseen hakeutuminen elämänkulun siirtymänä ja myöhäisnuoruuden kehitystehtävänä

Elämänkulussa järjestyy ja ilmenee ihmisen ajan kulku "elämän kudoksena" samanaikaisesti subjektin kokemuksessa ja sosio-kulttuurisissa rakenteissa ja merkitysskeemoissa (Hagestad 1990). Elämänkulun käsite sisältää useita sisäkäisiä kerroksia, se "liittää toisiinsa ikää, elämänaikaa ja tapahtumarakenteita" (Vilkkö 2000). Lähtökohtana on faktojen taso: yksilön elämäntapahtumat, toiminta ja vaiheet ja *polku* eli trajektori tai polut eri elämänpiireissä – nämä kaikki sijoittuneina ajan ja paikan yhteisiin koordinaatteihin.

Elämäntapahtumista tärkeimpiä yleensä ovat syntymä, koulutusvaiheet, avioituminen, isäksi tai äidiksi tulo, työpaikan vastaanottamiset tai menettämiset, eläkkeelle siirtyminen. Nämä ovat myös tavallisia transitioita eli *siirtymiä* elämänkulussa. Sellainen on myös ammattikorkeakouluun hakeutuminen. Siirtymä merkitsee ihmiselle *käännekohtaa* silloin, kun elämänkulku ja elämäntyyli muuttuvat suuresti. On myös siirtymiä, joissa elämäntyyli projekteineen ja suhdeverkkoineen pysyvät olennaisilta osin entisellään (Oravala & Rönkä 1999). Merkityksellisessä siirtymässä persoonalliset merkityssuhteet muuttuvat uuden elämänrakenteen myötä. Siirtymässä toteutuu yksilön uudenlainen *positioituminen* suhteessa maailmaan. Se etenee periaatteessa kolmessa vaiheessa: irrottautuminen, kun ihminen jättää vakiintuneen elämänrakenteensa,; siirtyminen (marginaalivaihe); uuden kokonaisuuden (eksistenssin) rakentuminen (Cochran 1990, 73; Van Gennep 1960). Siirtymä ja kehitystehtävä, jota jäljempänä käsittelemme, voivat olla ja usein ovat käytännössä sama prosessi, mutta eroa-

vat käsitteinä jonkin verran. Molemmassa kietoutuvat mukaan yhteiskunnalliset tekijät ja historiallinen konteksti.

Alan tunnettu tutkija G. H. Elder katsoo, että elämänkulun käsite yksilön kehityksen kuvauksessa sisältää neljä periaatetta:

- 1) *historiallinen aika* – se muovaa yksilöiden elämänkulkua,
- 2) *elämän ajoitus* (timing of lives): se, miten tapahtuma tai siirtymä vaikuttaa, riippuu sen ajoittumisesta yksilön elämässä,
- 3) *yhteenkietoutuminen ja verkottuminen*: yksilöiden elämät ovat toisistaan riippuvaisia ja yhteiskunnalliset ja historialliset vaikutukset ilmenevät tämän verkoston kautta ja
- 4) *toimijuus*: yksilöt vaikuttavat aktiivisesti elämänkulkuunsa valinnoillaan ja toimillaan, kulloisessakin historiallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa. (Elder 1998.)

Elämänkulun tapahtumat ja käännteet elettyinä järjestyvät kokemuksessa, merkityssuhteiden verkkona elämäkertomuksessa eli *narratiivissa* (Hänninen 1999; Kosonen 2000b, 322). Tietyn tapahtuman merkitys ja konteksti, yhteydet paikkaan, aikaan, tunteisiin, toimintaan, toimijaan itseensä ja muihin osapuoliin rakentuvat kertomuksellisesti. Eletystä "draamasta", sen luomista kokemuksista ja merkityssuhteista vain osa artikuloituu kielessä ilmaistavaksi. Joskus tämä artikuloituminen voi olla jopa vääristävä yksilöön tai lähiyhteisöön (so. "yhteiseen kertomiseen") liittyvistä syistä. Narratiivi voi luoda elämänkulkuun paljon enemmän johdomukaisuutta kuin siinä onkaan, tai joskus vähemmän, esimerkiksi psyykkisissä häiriöissä kuten psykoosissa.

Yksilöillä ei ole paikkaa eikä identiteettiä institutionalisoituneiden kulttuuristen skeemojen ja sääntöjen ulkopuolella (Meyer ym. 1987, 12). Vaikka ihmisen toiminta on aidosti hänen omaansa ilmentäen hänen merkityssuhteitaan ja pyrkimyksiään, se samalla kutoutuu yhteisiin kulttuurisiin merkityksiin ja muihin yhteisön rakenne-ehtoihin. Elämänkulun narratiivi on juuri tätä kudosta, jossa yksilöllinen kokemus jäsenyyttä kulttuurisiin resursseihin yhteisiin aika-tiloihin ja rakenteisiin. Erityisesti tämä koskee elämänkulun siirtymiä. Nämä näkökohdat ovat merkityksellisiä tutkittaessa yksilön elämänkulkua, tavoitteita, kokemuksia ja elämäntapahtumien syitä.

Elämänkulkuun ja yksilön kehitykseen vaikuttavia tekijöitä jaotellaan tavanomaisesti kolmeen luokkaan:

- *Ikävaiheisiin* liittyvien normien jaksottamat: on biologisesti määräytyviä muutosvaiheita (esimerkiksi murrosikä), toiseksi on lakeja ja asetuksia eri-ikäisten oikeuksista ja velvollisuuksista sekä yhteisiä käsityksiä, odotuksia ja "paineita" siitä, mikä on asianmukaista, sopivaa tai välttämätöntä kussakin ikävaiheessa.
- *Historian* mukaan jaksottuvat: nämä tekijät koskettavat kokonaisia kohortteja, esimerkiksi sodan aikaisella sukupolvella olivat yhdistävät elämänehtonsa, tapahtumansa ja kokemuksensa. Kun agraarisessa ja vielä teollisessakaan yhteiskunnassa tutkinto ei ollut välttämä-

tön työn ja ammatin saamiseksi, nykyisin pitkä koulutus kuuluu asiaan ja tutkintoa vaille jääminen aiheuttaa helposti työtä vaille jäämistä, jopa syrjäytymistä.

- *Ei-normatiiviset* vaikutukset koskettavat vain yksittäisiä ihmisiä tai heidän lähiryhmäänsä: vammautuminen, lottovoitto, avioero, hyvä tai huono koulumenestys ovat esimerkkejä tekijöistä, jotka ovat tilannekohtaisia eivätkä kohortin tai ikävaiheen mukaan yhteisiä.

Elämäkululla on prosessiluonne. Tapahtuma- ja kokemustason tapahtumiin tuottaa rakennetta ja mielekästä sisältöä se, että elämäkulku kutoutuu yhteisiin sosiaalisiin rakenteisiin ja merkityksiin eli se on *instituoitu*, suuremmissa määrin kuin toimija yleensä itse kokee ja havaitsee. Sana *elämäkaari* viittaa siis yhteiseen käsitykseen siitä, miten elämä etenee tai miten sen normaalisti kuuluisi edetä ja mitä eri vaiheisiin tulisi kuulua; kyseessä on sosiaalinen järjestys, instituutio. *Elämäkulku* viittaa yksilölliseen elämäkaareen, joka voi poiketa runsaastikin standardimallista.

Yhteiskunnalliset instituutiot tarkoittavat tiettyihin teemoihin liittyviä, merkityksiltään yhteisiä järjestyksiä, jotka kytkevät kunkin toiminnan yhteiseen aika-paikka-koordinaatistoon. Institutionaaliset tekijät toimivat elämässä karttojen ja viitepisteiden tapaan. Arjessa instituutiot ovat olemassa ihmisten keskinäisinä sosiaalisina käytäntöinä ja niitten mukaisena "hiljaisena tietona". Kukin toimija tietää ja tuntee intuitiivisesti kulloisenkin tilanteen merkityssisällön ja "projektin" etenemisen. Institutionaaliset järjestykset tekevät subjektille mahdolliseksi orientoitua ja tehdä valintoja elämäkulussa sekä tulkita, "merkitä" ja järjestää sen tapahtumia. Yksilölle on hankalaa ja hämmentävää, mikäli hän joutuu yhteisten toimintamallien ulkopuolelle, irti synkronisaatiosta sosiaaliseen ympäristöön. (Giddens 1984, 157, 177–178; Grossman 1995, 40; Hagestad 1990; Thomas ym. 1987.) Kun persoonalliset tavoitteet ja niitten toteutusstrategiat ilmentävät kontekstin odotuksia ja ammentavat vallitsevista kulttuurisista merkitysrakenteista, se johtaa hyvinvointiin ja onnistumisen tuntemuksiin (Nurmi & Salmela-Aro 2000). Sosiologisesti elämäkulua voidaan käsitteistää ja tutkia yksilön asemien ja rooliasetelmien sarjana.

Anthony Giddens on kirjoissaan käsitellyt minuuden kehittymisen ehtoja myöhäismodernina aikana tai, kuten hänen käyttämänsä termi kuuluu, refleksiivisessä modernissa. Minuuden projektin ytimenä on sisäinen sosiaalinen suhdejärjestelmä (internally referential social systems). Kun traditioihin perustuvassa yhteiskunnassa elämäkaaren sosiaalinen instituutio oli ikään kuin valmiina, ankkuroituna ennakoitaviin yhteyksiin, myöhäismodernissa kukin yksilön joutuu valitsemaan ja työstämään itse projektejaan. Yksilö voi 'poimia' elämäkaaren ja sen erilliset trajektorit irralleen ympäröivistä tapahtumista. Elämäkaari nousee erilliseksi aikasegmentiksi, erilleen sukupolvien elämänsyklistä, sillä traditio ei enää ole sukupolvien välisenä valtaväylänä. Edelleen, elämäkaari irrottaa paikkaan liittyvistä ulkonaisista kytkennöistä ja aiemmin yhteen paikkaan sidotut aktiviteetit voivat kytkeytyä alati laajeneviin aika-paikka-suhteisiin; paikallisuuksia 'poimitaan' yksilöllisen minuusprojektin edellyttämällä tavalla. Elämäkaari vapautuu ennalta asetetuista siteistä muihin

ihmisiin ja ryhmiin. Aiemmin sukulaisuussuhteet usein määräisivät elämänkulun avainratkaisuja. Nyt elämänkaaren trajektorit suhteutuvat ennen kaikkea yksilön omiin hankkeisiin ja suunnitelmiin. Elämänkaaren siirtymät eivät hoidu ennakoitavina riitteinä, vaan ovat tulleet sysätyiksi yksilön vastuulle. Niistä muodostuu helposti identiteetin kriisejä. Minuuden aineksia ja viitepisteitä voidaan ja on osittain pakkokin rakentaa joustavammin ja monipuolisemmin kuin aiemmassa suljetussa yhteiskuntamuodossa. (Giddens 1991, 145–148.)

Giddensin väite, että myöhäismoderni ihminen joutuu olemaan oman elämäkertansa luomisessa niin toimija, näyttämönrakentaja kuin kertojakin, on varmastikin perusteltu. Vastaavaan viittaa Z. Baumanin käsite habitaatti, joka tarkoittaa sekä yksilön elämänkehystä ja arjen "näyttämöä" että minuuden konstruointia projekteina (Bauman 1996, 196–197; Kosonen 2000b). Totta on myös, että elämänkulun yhteiskunnalliset rakenne-ehdot ovat edelleen vahvoja. "Elämän pinnan alla on tiheä institutionalisoitunut yhteiskunta" (Beck & Beck-Gernsheim 1996). Osittain yksilöllisyys ja yksilön autonomia ovat vain suosittu puhetapa, jota vallitseva yksilöllisyysmyytti tukee. Tietoisuus vapautuu sosiaalisten rakenteiden rajoista, mutta yksilön toiminnan todelliset vaihtoehdot eivät vapaudu samassa määrin (Luckmann 1996). Sanottu voi tarkoittaa, että nuoret kokevat tekevänsä omia koulutusratkaisuja (koska "kaikki on itsestä kiinni"), mutta samalla ikäkausinormeista poikkeaminen, kuten jättäytyminen ammattiin johtavan koulutuksen ulkopuolelle (asynkroniaan) tuntuu mahdollomalta tai vähintäänkin pelottavalta.

Yhteiskunnan muutoksen myötä koulutuksen *objektiivinen* merkitys elämänkulussa erityisesti sosiaalisen aseman ja roolien antajana on kasvanut. Sen sijaan yksilöiden *subjektiivisissa* kokemuksissa ei ole tapahtunut vastaavaa muutosta. Koulutus määrittää ammattiuran lähtötason. Ammattiura on hyvä esimerkki elämäkerran kollektiivisesta, yksilön odotuksia muokkaavasta representaatiosta. Yksilön oma suhtautuminen elämäänsä ja kokemukset voidaan sosiologisesti nähdä mukautumisena elämänkulun rakenteellisiin ja kulttuurisiin ehtoihin, mutta yksilö voi myös itse valita kontekstejaan ja muokata niitä. (Antikainen 1993, 124, 128.)

Kuhunkin ikävaiheeseen liittyvät normatiiviset prosessit yksilö kohtaa *kehitystehtävinä*. Tärkeässä siirtymässä siihenastinen elämänrakenne ainakin osittain purkautuu ja muodostuu uusi, yksilön tavoitteiden ja elämäntilanteen mukaisesti. Samalla ihminen pyrkii löytämään paikkansa yhteiskunnassa sillä tavoin, että hän voi jäsentää sitoumuksensa keskeisillä elämänalueilla: intiimeissä ihmissuhteissa, seksuaalisuudessa, perhe-elämässä, urakehityksessä ja omakohtaisissa tavoitteissa (Levinson 1986). Havighurst (1955, 2) toteaa: "Onnistuminen kehitystehtävässä tuottaa mielihyvää ja menestystä myöhemmissä kehitystehtävissä, kun taas epäonnistuminen aiheuttaa yksilössä onnettomuuden tunnetta, yhteisön kielteistä suhtautumista ja vaikeuksia myöhemmissä kehitystehtävissä." Myönteisessä tapauksessa yksilön elämänkulku ja sen narratiivi resonovat ikänormatiivisiin institutionaalisiin tekijöihin siten, että siinä toteutuvat ja kehittyvät edelleen hänen aidot intentionensa ja ja yksilölliset voimavaransa. On korostettava, etteivät vain yhteisön odotukset ja normit määritä kehitystehtäviä, vaan myös toimijan yksilölliset tavoitteet ja kehitysmahdollisuudet

(Oerter 1986). Ulkopuolelta ei siten voi määritellä, millaisia ja missä vaiheessa siirtymä ja kehitystehtävät kulloinkin ovat tai miltä osin prosessi määräytyy "ulkoa" ja miltä osin "sisältä".

Kehityksellisissä kriiseissä kasvun prosessi tuottaa yksilölle uutta energiaa, koska niissä yksilölle tarjoutuu uusia ja spesifejä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia mahdollisuuksia (Erikson 1959, 125; 1982/1950, 256). Ulkoa pakotetut, traumaattiset ja neuroottiset kriisit puolestaan aiheuttavat kehitykselle riskejä, koska niissä yksilölle asetuvat vaatimukset ja ehdot eivät ole sopuissa hänen sisäisten valmiuksiensa kanssa ja psyykinen torjunta estää kasvuprosessia. Ajankohtainen esimerkki ulkoa asetetusta, kaavamaisesta normista on ns. pakkohaku-käytäntö. Säilyttääkseen työmarkkinatuen joutuu ammattikoulutusta vailla oleva alle 25-vuotias nuori hakemaan yhteishaussa useaan vaihtoehtoon, vaikka ei olisi ollenkaan motivoitunut yhteenkään kaikista tarjolla olevista (Kosonen 1998; Kylätasku 1998).

Myöhäisnuoruuden laajoja kehitystehtäviä ovat yleensä seuraavat (Erikson 1959; Erikson 1982/1950, 249–253; Hämäläinen 1992, 41–89; Newman & Newman 1984; Oerter 1986):

1. *Itsenäistyminen* sisältää monentasoisia prosesseja: irtautumista vanhemmista, emotionaalista itsenäistymistä ja vastavuoroisiin läheissuhteisiin kehittymistä, toiminnallisen vapauden ja toimintakyvyn lisääntymistä, ajattelun avartumista.
2. *Tulevaisuuteen suuntautuminen* on olennaista myöhäisnuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa. Aikaperspektiivi pitenee ja vakavoituu ja "täyteläistyy" ja oma vastuu tulevaisuudesta tulee painavammaksi. *Uranvalinta*, orientoituminen työelämään ja ammatilliseen koulutukseen sekä näihin liittyvät valinnat ja elämänprojektit muodostavat tulevaisuudenperspektiivin olennaisen sisällön ja rakenteen.
3. *Maailmankuvan avartuu* ja persoonallinen arvojärjestelmä muodostuu, mikä tarkoittaa perustavien merkityssuhteiden ja kokemusten kokonaisuuden järjestymistä (Rauhala 1983, 138.) Yksilön *identiteetti* ja minäkuva seestyvät näissä prosesseissa. Kehittyvä yksilö hankkii välineitä tulkita elämänsä kokonaisuutta ja arvioida sen haasteita, ongelmakohtia ja ratkaisuvaihtoehtoja.

Kehitystehtävät eivät etene erillisinä, vaan toisiinsa kietoutuneina.

Koulutusinstituutiot ovat tärkeä strateginen mekanismi, jolla väestöä luokitetaan ikäryhmiin ja allokoidaan yhteiskuntaan. Nuoruus nykyajan yhteiskunnassa määrittyy ensi sijassa muodollisen koulutuksen mukaan, tuloksena sekä valtion "pakottamisen" että työelämän vaatimusten tuloksena. Suurin osa 16–24-vuotiaista käy koulua kollektiivisen "valinnan" tuloksena. On muodostunut suunnilleen 8 vuotta leveä raja nuoruuden ja aikuisuuden välille. Sen leveyden perusteella sijoitetaan yhteiskunnan eri kerrostumiin. (O'Rand 1990, 134.)

Ikävuodet 18–25 on saanut tuoreen nimikkeen *kehkeytyvä aikuisuus* (emerging adulthood) (Arnett 2000). Etsitään omaa paikkaa ja rakennetaan identiteettiä irtautumalla edeltävistä riippuvuuksista ja lykkäämällä "lopullisia" sitoutu-

misiä, pitämällä avoimina useita vaihtoehtoja niin rakkaudessa, työssä kuin maailmankuvassa. Jälkimoderni yhteiskunta ja sen nopeasti muuttuva työelämä edellyttävät kansalaisilta vahvaa itsenäistä toimijuutta ja identiteettiä, joka on samalla sekä selkiytynyt että avoin, refleksiivinen (Giddens 1991, 145–149).

Tässä ikävaiheessa muokkautuvat minuuden perusrakenteet. Toisin kuin koulutuksen hankkiminen, aikuistuminen on suhteellisen heikosti institutionalisoitunut nyky-yhteiskunnassa. Moratoriovaihe helposti pitkittyy ja identiteetin muutokset, joita yleensä on uskottu tapahtuvan eniten 18–23-vuotiaina, sijoittuvat usein vasta ikävuosille 27–29 (Salmela-Aro 2003). Mm. avioitumis- ja lapsenhankintaiän nousu, vilkas maantieteellinen liikkuvuus ja urasitoutumisen pitkittyminen kertovat uudenlaisen elämänvaiheen olemassaolosta ja toisaalta sen osittain epämääräisestä luonteesta. Nykynuori joutuu elämään jännitteessä, jossa yhtäältä viralliset ja epäviralliset normirakenteet vaativat mukautumaan valmiisiin, iän määrittämiin koulutuksen ja uran vaiheisiin, mutta jossa toisaalta edellytetään sopeutumista ennustamattomaan ja epämääräiseen tulevaisuuteen (mm. pätkätyöt ja toistuvat uranvaihdot). Niinpä itsenäisen minuuden jäsentäminen on vaativa haaste, aikaa vievä tehtävä. (Cohen ym. 2003.)

Edellä painotin, että opiskelijavalinnan menettelyiden tulee tukea identiteetin hakemista; narratiivisen relevanssin merkitys korostuu myöhäismodernissa. Koulutuspoliittiselta kannalta merkittävää on, että suuri osa ikäluokista aloittaa ja tekee korkeakouluopinnot juuri kehkeytyvän aikuistumisen vaiheessa. Itsenäisen maailmankuvan muokkaaminen, oman paikan etsintä ja eri mahdollisuuksien kokeilut edellyttävät joustavia koulutusrakenteita, uran vaihtojen tukemista ja monipuolista ohjausta, avaramielisiä opetus- ja opiskeluyhteisöjä.

Ylioppilaaksi pääsy on monella tapaa vahvasti institutionalisoitunut siirtymä, joka konkretisoituu yo-tutkinnon ja -juhlan riitinomaisissa tapahtumissa. Usein nuori osaksi ikään kuin ”pakastaa” kehitystehtäviin vastaamista lukion ponnistelujen ajaksi ja siirtymän onnistumiseksi. Tästä kertoo se, että lukion loppuvaiheen aikana suuri osa oppilaista on epävarmoja uranvalinnastaan ja kokee tarvetta viettää lukion jälkeen vapaata ja sitoutumatonta etsimisäikää ainakin muutaman kuukauden ajan, edelleen se, että ylioppilaskirjoitusten jälkeen nuoret varsin nopeasti edistyvät ylläluetelluissa kehitystehtävissä. Väli-vuosi mm. selkeyttää uranvalintaa ja luo korkeakouluopiskelua tehostavia voimavaroja, eniten silloin, kun nuori hankkii työkokemuksia ja harjoittelee itsenäistä elämää. (Hämäläinen 1992; Jalkanen 1997; Jusi 1989; Kosonen 1988a.)

Ammattikorkeakouluun hakevista ja valituista vain osa on saman kevään ylioppilaita, osa on viettänyt välivuoden tai useita, ja osalla on ammatillinen tutkinto. Monet ovat hankkineet työkokemusta. Tämän perusteella voi odottaa, että hakijoissa on kehitystehtävien suhteen eri vaiheissa olevia. On niitä, jotka voivat suunnistaa ja sitoutua identiteettinsä varassa ”iloisin ja vapain sydämin” ja niitä, joilla on tarvetta elää aktiivisempia tai passiivisempia aikuiseksi kehkeytymisen kokeiluja ja etsimistä.

Koulutus ja sen tuottama tutkinto ovat tärkeä kehitystehtävä ja vaikuttavat identiteettiin monikerroksisesti. Tutkinto sijoittaa yksilön tiettyyn sosiaaliseen statukseen, vaikuttaa työpaikan saamiseen ja hänen kulttuurisiin voimavaroihinsa kuten tietoihin ja taitoihin. Suomalaisessa kulttuurissa koulutus kate-

gorioi ihmisiä tehokkaasti ja toimii siten identiteetin reaali-pohjana. Koulutus on myös persoonallisuuden kehittymisen väylä. (Houtsonen 1996.)

Ammattiin johtava koulutus merkitsee elämänvaihetta, jossa nuorelle muodostuu paikka yhteiskunnassa ja samalla kuva omasta asemasta yhteisössä. Ammattiin johtavasta koulutuksesta on tullut käytännössä lähes ehdoton normi työmarkkinoille pääsemiseksi, joten se on siirtymänä ennakoitava ja selkeä. Siirtymää voi pohjustaa tiedollisesti tai kokemuksia hankkimalla.

Opiskelun aloittaessaan yksilö "sijoittaa" arkensa ja elämänsänsä tietyn vaiheen koulutusinstituution rakenteistettavaksi. Samalla hän joutuu mm. asettamaan tietynlaisia tavoitejärjestyksiä sekä omaksumaan asianmukaisia sosiaalisia suhteverkkoja. "Kouluttautumisaika suodattaa koulutusinstituution tradition, yksilön elämänaikataulun sekä yhteisön ryhmäprosessin vaiheet samaan tilanteeseen, jolla on tietty kesto" (Niemi-Väkeväinen 1995, 107).

On myös ennakoimattomia transitoita. Olipa siirtymä ennakoitava tai yllättäen eteen tullut, se joka tapauksessa merkitsee pysäkkiä, muutoksen ja avainkokemusten aikaa, joko koko elämänsänsä tai ainakin jonkin elämänsänsä kannalta (Silkelä 1999, 123). Käsitteet itsestä, omista intentioista ja suhteverkko ihmisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan sekä näihin liittyvät merkitykset joutuvat koetteelle, enemmän tai vähemmän uuteen valoon. Ne voivat jatkua, selkeytyä ja vahvistua, tai rikastua ja saada uusia sävyjä ja painotuksia, tai ne voivat muuttua, joskus suurestikin.

Edellä ovat korostuneet yksilön olemassaoloa mahdollistavat rakenteelliset ja kulttuuriset tekijät. Vähintään yhtä totta on, että tilanteiden avautuminen, piilossa olevien mahdollisuuksien esille saaminen riippuu yksilösubjektissa kulloinkin viriävistä merkityssuhteista: tunnerakenteista, intentioista, tiedoista ja näiden tulkinnoista. Toimijan ja tilanteen (tai kontekstin) suhde on perustavalla tavalla *kontingentti*. Olemassaolo on jatkuvaa mahdollisen ja aktuaalisen välistä liikettä. (Kosonen 2000b.) Satunnaiset, ennakoimattomat kohtaamiset muovaavat usein ratkaisevasti elämänsänsä polkuja (Bandura 1982). Tämä on tuttua useimmille ellei kaikille aikuisille. Aviopuoliso, työpaikka tai asunto löytyy useinkin satunnaisen kohtaamisen tuloksena tai niin, että on tietynsuuntainen tunneviritys, valmius tai suunnitelma, jonka toteutumista sattuma auttaa tuomalla suotuisan tilannekontekstin. On (yleensä tiedostamattomana) valmiutta ellei jopa pyrkyä ja kykyä ottaa vastaan tietynsuuntaisia tarjoumia.

Elämäntilanteisiin sisältyvien mahdollisuuksien oivaltaminen edellyttää usein irtautumista, tilanteen näkemistä tuorein silmin, uusien metaforien tai toisenlaisen "kielen" käyttöön ottoa (Rorty 1989, 27–29). Adekvaattien tarjoumien tavoittaminen voi vaatia tilanneorientaation sekä motivaatio- ja tunnetilan muutosta ja "toisenlaisten" tilanteiden aktiivista tuottamista. Seuruututkimus osoitti, että onnekkaita sattumia ja hedelmällisiä kohtaamisia kokeneet henkilöt hakivat mahdollisuuksia: vaihtoivat tietoisesti käyttäytymis- ja taito-osaamistaan ja ympäristöjään sekä pyrkivät löytämään ja tulkitsemaan kaikista tilanteista myönteisiä puolia (Häkkinen 2003).

Ihminen on oman elämänsänsä tekijä ja kykenee aktiivisesti muokkaamaan mahdollisuuksiaan. Toimijuus tarkoittaa jonkin liikkeen saattamista. Toimijuus perustuu kulttuuristen merkitysten osaamiseen, taitoon havaita ja

mobilisoida resursseja. Toimijan yksilölliset ja sosiaaliset voimavarat riippuvat toisistaan. (Arendt 1958, 177, 189; Giddens 1984, 146, 151; Sewell 1992.) Kun vaikiintuneet sosiaaliset rakenteet myöhäismodernissa näyttävät ainakin osaksi murenevan, tulee yksilöille sekä tilaa että pakkoa oman elämänkulun konstruointiin ja kontingenssin aktiiviseen käyttöön (Kosonen 2000b). Refleksiivinen suhde elämänkulun ehtoihin tihentää pohdintaa ja harkintaa elämän siirtymävaiheissa (Giddens 1991; Vilkkö 2000). Yksilöltä tämä vaatii riittäviä voimavaroja, sekä psyykkisiä että sosiaalisia. Ihmisen tulisi kyetä käsittelemään elämänmuutoksia resurssiensa avulla.

6.2 Orientaatio ja sitoutuminen koulutus- ja työuraan

Ura ja elämänkulku ovat toisiinsa kietoutuneita, mutta käsitteinä niillä on eri ala. Ura viittaa rooliin ja panokseen tuotannollisella sektorilla, työelämässä. Rooli kuluttajana ja vapaa-ajassa ei sisälly siihen. (Cochran 1994.) Yksilön työn objektiivinen merkitys muodostuu niissä yhteiskunnallisen liittymisen ja osallisuuden muodoissa, joissa hänen ammatillinen elämänsä tapahtuu (Spranger 1932, 248).

Varsin erilaiset tekijät ja syyperustelut voivat aiheuttaa koulutus- ja työelämäpolun käännteitä. Valinta voi olla sattuman sanelema tai perustua toimijan aktiiviseen suunnitteluun ja päätökseen. Se voi olla yksilön kannalta korvautumattomien arvojen ja intentioiden ilmentymä tai välineellinen, rahan, aseman tai vastaavan hankkimista palveleva. Syynä voi olla jokin sanktio tai pakko kuten taloudellinen välttämättömyys tai pujottelu siedettävien vaihtoehtojen välillä silloin, kun aidon kiinnostuksen kohteita ei ole tarjolla tai kun omat kiinnostukset ovat selkiytymättä.

Ammatillinen orientaatio ja persoonan asemoituminen suhteessa ammattien kenttään toteutuvat yksilön merkityssuhteissa. Suuntautuneisuus eli orientaatio kertoo, miten pitkälle merkityssuhde on aktualisoitunut ja missä määrin se voi kiinnittyä todellisiksi tavoitteiksi. Kokemusvarastonsa pohjalta yksilö on altis toistuvasti kokemaan tietyyntyyppisiä tilanteita ja jäsentämään niitä juuri vastaavin tunnerakentein ja merkityksin. Ammatillisen orientaation perusta ja sisältö ovat yksilöllisiä.

Mitkä tahansa tunnestruktuurin "särmistä" (ks. luku 3.3.2) voivat ytiminä elävöittää orientaation ja tuottaa tyydytystä ja mielekkyyttä ammatissa. Tiettyjen arvojen kokeminen on yleensä perusasia, mutta myös tarvittavan vireen ja fyysisyyden laatu, toimintamallit, sosiaaliset merkitykset tai semanttiset merkityssisällöt ja kognitiiviset haasteet voivat olla tärkeitä. Näistä ulotteista jopa painavimmat voivat jäädä implisiittisiksi, joten edes ihminen itse ei välttämättä tunnista orientaationsa laatuja muutoin kuin ehkä tuntumina ja intuitiollaan tai vasta itse toiminnassa. Etenkin nuoren ihmisen ammatillinen orientaatio voi olla tunnetasolla vahva ja asiallisesti selkeä, mutta jäädä piiloon, koska hän kokemusten ja tiedon puuttuessa ei pysty antamaan orientaatiolleen "nimeä" eli ilmaisemaan sitä tavoitteina ja kohteina.

Orientaatio merkityssuhteena tarkoittaa tapaa, miten yksilö virittyy suhteessa uranvalinnan kohteisiin ja vaihtoehtoihin niissä tilanteissa, joissa aihe tulee hänelle akuutiksi. Virittymisessä on kyse ajallisesta jatkumosta, johon sisältöä, rakennetta ja dynamiikkaa luovat tulevaisuutta koskevat merkitykset ja niitä kannattelevat tunnerakenteet. Voidaan olettaa, että ammatillisen orientaation olemassaolo ja laatu voidaan riittävästi todeta seuraavien kolmen pääulottuvuuden avulla.

Olellisinta on *intentionaalisuus*: ne arvopitoiset merkitykset, joita aiotut tavoitteet ja niihin liittyvät toiminnot todentavat tai joita toimija uskoo niiden todentavan. Kulloistakin toimintaa virittävässä tunnestruktuurissa määräävä on arvioaspekti. Persoonallisuutta ilmentävä ja rikastava uranvalinta perustuu subjektin keskeisiin intentioihin, jotka samalla kertovat, minkä laatuinen paikka työelämässä on minuudelle hedelmällinen. Usein ihminen itse tunnistaa tärkeitä intentioitaan, mutta ne voivat olla luonteeltaan implisiittisiä, välillisesti valinnoissa ja toiminnassa ilmeneviä tai vasta "nupullaan".

Myöhäismodernina aikana selkeät ohjaavat elämänmerkitykset ovat ihmiselle entistäkin tarpeellisempia, jotta voisi tehdä mielekkäitä valintoja, asemoitua aidolla tavalla ja pitää yllä elävää opiskelu- ja työmotivaatiota. Kun Milan Kunderan kirjassa *Identiteetti* (1998, 76–77) päähenkilö luopui lääkärinopinnoistaan, hän totesi: "Olin yhtäkkiä mies vailla minkäänlaista kunnianhimoa. Ja kun olin menettänyt päämääräni, olin heti syrjäytynyt."

Kiteytynyt ammatillinen motivaatio tehostaa ratkaisevasti opintojen kulkua (Astin 1984; Silvonen 1994). Keskeyttämishalut lisääntyvät, jos opiskelija ei pääse mieluisalle alalle. Alunperin kielteistä opiskelumotivaatiota on vaikea muuttaa, eikä hyväkään opintomenestys palkitse eikä motivoi, jos joutuu pakkovalintaiselle alalle (Järvinen 1970, 46–47). Identiteettiin kytkeytyvät tunnerakenteet ja motiivit hedelmöittävät tehokkaasti oppimista, ja sellaiseen on opiskelijalla oltava mahdollisuus.

Toinen keskeinen asia on orientaatiota energisoiva *emotionaalinen ja affektipanos*. Spinozan mukaan juuri halu (*conatus*) on ihmisen olemus. Elinvoima, psykofyysinen vireys ja toimintavalmius, myötäsyttyisten sisäisten taipumusten jatkuva kehittyminen ja ilo kuuluvat yhteen, tuottavat hyvinvointia. (Damasio 2003, 44–45, 103–105; Pietarinen 1993, 22–26.) Persoonallisten merkityssuhteitten tunnerakenteissa psykofyysinen vire ja toimintavalmius kytkeytyvät kiinteästi arviofunktioon.

Kun yksilö pääsee valautumaan omaan, sanatonta itseä ja toimijuutensa laatua vastaavaan paikkaansa suhteessa maailmaan (*regnant stance*), hän tuntee elävänsä "täydellä sydämellä", vitaalius ja energia enenevät ja keskeiset merkityssuhteet avartuvat, pyrkivät rikastumaan (Cochran 1985, 121–124; 1990, 111, 192–193). Toimintakyky vahvistuu monipuolisesti, koska affektuaalisuus jäsentyy ja tihtyy merkityssiteissään suhteessa tilanteeseen. Ihminen on lisääntyvästi oma itsensä.

Intentionaalisuus ja tunnepanos ilmentävät sitä, että olemista ja minuutta strukturoivat perustavalla tavalla eli ontologisesti *huoli* tai huolehtiminen ja tulevaisuuteen suuntautuminen. "Huoli" tarvitsee aikaa. Ajallisuus luo huoleen mielen ja "ajanlasku" yhtenäisen rakenteen. (Heidegger 2000, 240–290, 393).

Olellainen asia orientaatiassa on *aikaulottuvuus*, tulevaa koskevien tavoitteiden ja suunnitelmien läsnäolo nykyhetkessä. Tähän liittyy tavallisesti se, miten paljon narratiiviin on kutoutunut ja kutoutumassa kyseistä orientaatiota koskettavaa elettyä kokemusta, toimintaa ja projekteja. Myös alaan liittyviä spesifejä motiiveja sekä alttiutta ja kykyä ottaa vastaan adekvaatteja tarjoumia on jo voinut kehittyä. Nämä asiat jäsenyivät elämäkerrallisessa muistissa, joka, vaikka pysyykin yllä implisiittisten toiminta- ja tunnevalmiuksien varassa, on tärkeiltä osiltaan myös tiedostuvaa. Mitä vakaampi ja selkeämpi identiteetti, sitä todennäköisemmin aikajanaan kytkeytyvät tapahtumat ja merkitykset ovat tarjolla tietoiselle muistille ja kerrottavissa. Osa ihmisistä on pohtinut aikeitaan esimerkiksi läheistensä tai asiantuntijoiden kanssa sekä tietoja ja kokemuksia tietoisesti hankkien. Osalla ihmisistä vastaavia eväitä voi hyvinkin olla hankittuina, mutta ne ovat ehkä jääneet artikuloitumatta tietoisuuteen.

Tärkeä seikka on, miten pitkälle ja syvälle ammatillinen asemoituminen on reaalisesti edennyt. Cochran (1990, 95–144) erottelee tässä neljä vaihetta:

1. Jokin asia elämänkentässä virittää halun, huolen, toiveen: ihminen havaitsee kuilun sen välillä miten asiat ovat ja miten niitten pitäisi olla. Kyse voi olla elämäkulun yhteisistä normeista, kehitystehtävän sisäisestä viriämisestä tai elämäntilanteen yllättävästä muutoksesta.
2. Käynnistyy positioituminen, suunnistaminen kohti toivottua tilaa ja toivottua tapaa olla olemassa.
3. Omaan paikkaan hankkiutuminen, orientaation ja tavoitellun eksistenssin toimeenpano. Selkeät ja konkreettiset tavoitteet palvelevat tätä tarkoitusta.
4. Tavoitellussa positiossa oleminen, pyrkimyssyklin täydentyminen.

Ammattikorkeakouluun hakeutuvien joukossa on ilmeisesti ainakin vaiheissa 1–3 olevia, mahdollisesti jotkut, kuten omalta alaltaan jo työkokemusta ja koulutusta hankkineet sijoittuvat (melkein) vaiheeseen 4. Mukana lienee myös pakkohakijoita ja vastaavia, jotka itse asiassa tähtäävät muualle, lähinnä yliopistokoulutukseen. Heitä ei oikein voi näihin vaiheisiin sijoittaa, koska heidän olennaiset merkityssuhteensa eivät ole kysymyksessä.

Mitä pidempi ja täyteläisempi aikaulottuvuus kantaa orientaatiota, sitä enemmän mukaan on kutoutunut yksilön elämänrakennetta, suhdeverkkoa ja muitten ihmisten kanssa yhteisiä projekteja. Koulutuksen keskeytyksiä lisäävät eniten alan kiinnostuksen puute ja uranvalinnan epävarmuus, mutta paljon vaikuttavat myös opintoyhteisön ilmapiiri sekä huonot suhteet tovereihin ja opettajiin (Javanainen & Mustola 1985; Kostianen 1981; Tinto 1998).

Orientaation osatekijät ovat pääosin kokemuksellisia ja muotoutuvat arjen sosiaalisissa käytännöissä, suurelta osin "hiljaisena" tietona. Jopa kutsumusasteinen uran tunne on "osittain keksimistä, osittain löytämistä, osaksi tarkoitukSELLISTA, osaksi tahatonta, osittain hallittua, osittain ulkopuolella kontrollin" (Cochran 1990, 2). Orientaatiota kannatteleva itseys ja toimijuus-kvaliteetit ovat suurelta osin sanattomia.

Kuvatut kolme ulottuvuutta ovat olemassa ja kehkeytyvät toisiinsa kioutuneina. Spinozaa mukaillen: ihmisen käyttäytymistä ohjaa erityisesti pyrkimys oman olemisen säilyttämiseen. Emootiot ja affektivalmiudet yhdistävät erilliset tapahtumat ja tilanteet reaalisella ja myönteisellä tavalla kokonaisuuteen (Russell 1992/1946, 105–106). Ammatillisen orientaation luonne määrittyy sen mukaan, missä määrin se kytkeytyy itseyyteen, itsenä olemisen kokemukseen ja miten ratkaisevasti uranvalinnan tuottamat asemoitumiset, tehtävät ja suhdeverkot edistävät tai estävät tärkeiden merkityssuhteiden realisoitumista. Ammattiin kouluttautumisen hanke suuntautuu kauas tulevaisuuteen ja matkalla on ylitettävä monenlaisia esteitä. Jotta voisi laatia suunnitelmia, joihin voi vastuullisesti sitoutua, on nähtävä itsensä jatkuvana ja ehyenä persoonana. Eli on oltava pitävä identiteetti. "Jos persoona ei pysty luomaan suunnitelmaa, jonka toteuttajana hän näkee itsensä ajassa jatkuvana, hän ei voi tavoitella useita pitkäaikaisia ponnisteluja vaativia päämääriä yhtä aikaa. Persoona on silloin fiktio". (Suikkanen & Airaksinen 2004).

Yhden tunnetuimmista ammatillisen sitoutumisen luokituksista ovat esittäneet Kahn ja Wiener (1967, 208–211). Työn merkitys yksilölle voi vaihdella täysin irrallisesta aina elämäntehtävään:

1. Työ on häiriötekijä (*interruption*), väline lyhytaikaisen toimeentulon saamiseksi; vapaa-aika on merkityksellinen varsinainen elämän alue.
2. Työ on "jobi" (*job*): ei välttämättä sisällöltään merkityksellinen, mutta tärkeä toimeentulon kannalta, lisäksi se suo muita tyydytyksen lähteitä kuten ihmissuhteita ja toimintaa.
3. Työ on ammatti (*occupation*: toimi, tietyn tehtäväkentän "haltuunotto"): sen vaatimien tietojen ja taitojen käyttö tuo tyydytystä, ammatillisuus on merkityksellistä, on oltava asianmukainen koulu-tus. Työ ei kuitenkaan ylitä tai valloita vapaa-ajan merkitystä.
4. Työ koetaan uraksi (*career*, ransk. *carrière*: tie, ajoura, kulku): yksilö haluaa sekä edetä työssään että kehittyä sen osajana; työn sisällöllä on henkilökohtaista merkitystä.
5. Työn luonne on kutsumuksellinen (*vocation*, kantasana lat. *vocare*: kutsua). Ihminen toteuttaa työssä itseään, työ on mahdollisuus ja haaste jatkuvaan ja monipuoliseen itsensä kehittämiseen. Vapaa-aika ei ole niin olennainen elämänalue kuin työ.
6. Työ on elämäntehtävä (*mission*, yksilölle osoitettu "lähetystehtävä"). Ihminen omistautuu työlleen kokonaan ja kokee samalla palvelevansa myös laajempaa yhteisöä, yhteiskuntaa. Vapaa-ajan itseisarvoinen merkitys jää taustalle.

Kyse on persoonallisten merkityssuhteitten kokonaisuudesta ja laadusta, siitä miten yksilö merkityssuhteissaan asemoituu suhteessa työn maailmaan. Tyypipiluokissa 1 ja 2 suhde työhön on välineellinen, kun tyypeissä 5 ja 6 työ itsessään on tavoite, arvo sinänsä minuuden toteutumisen kannalta. Kun ammatti merkitsee elämänkutsumusta, on se rakentunut yksilön identiteetin vallitsevaksi alueeksi. . Esimerkkinä filosofi John Stuart Mill, jolle työ oli häntä itseään

varten ja hän oli oma työnsä (Cochran 1990, 3). Parhaimmillaan toteutuu jonkinlainen elämänkulun ja -rakenteen flow-tila. Toiminnan tavoitteet ja sisällöt resonoiivat tarjoumina intensiivisellä tavalla persoonan voimavaroihin. Aikajakumo tiivistyy: kokonaisuus elää tässä ja nyt. Vallitsee dynaaminen harmonia, jossa ihminen löytää itsensä menettämällä itsensä eikä ole kompurointia sen suhteen, mitä olen ja mitä pitäisi valita, tehdä. (Mts. 110, 166.) Kutoutuminen kontekstin merkitysrakenteisiin jäsentää yksilön identiteettiä etenevästi.

Tuotanto ja työ läpäisevät ja rakenteistavat länsimaista yhteiskuntaa ja vaikuttavat yös yksilöidentiteetin perustana. Luokitus kuvaa tätä perussuhdetta. Hannah Arendt (1958) on jäsentänyt työn merkityksiä kolmeen peruskategoriaan. Alkuperäisimmin työ on vaivannäköä (*labor*), joka takaa hengissä pysymisen ja toimeentulon. Toiseksi, työllään ihminen saa aikaan aineellisia ja kulttuurisia tuotoksia (*work*). Kolmanneksi, työssään ihminen toimii osallisessa yhteisössä, teoin sekä kielen ja puheen välityksellä (*action*).

Ihmisten suhde työhön toteutuu useanlaatuisissa merkityssuhteissa; miinuuden eheys voi rakentua muunkinlaisen perusasemoitumisen kuin ammatillisen varaan. Esimerkiksi Edgar Schein havaitsi osuvaksi kuvata yksilön ja työn suhdetta kahdeksan erilaisen *ura-ankkurin* avulla (Salminen 1989; Schein 1978):

- turvallisuus ja organisaatioon samastuminen,
- autonomia ja vapaus,
- yrittäjyys ja luovuus,
- asiantuntijuus ja erityisosaaminen,
- haasteiden kohtaaminen ja selvittäminen,
- toisten ihmisten ja organisaation johtaminen,
- palvelu ja tiettyjen arvojen hyväksi toimiminen sekä
- elämän tasapaino ja elämäntyylin eheys.

Ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden tutkinnon suorittaneet ovat sitoutuneita kehittymään alansa ammattilaisina. Heille ovat tärkeitä arvoja työpaikan varmuus ja ennakoitavuus sekä perhe (Korhonen ym. 2001, 84–87).

Aito ammatillinen orientaatio kumpuaa yksilön identiteetin eri kerrostuksista, ilmaisee ja jäsentää niitä. Orientoituminen on tapahtumasarja, yksilön polku. Siinä on pysyvyyttä, mutta se on myös avoin, luova, jopa yllätyksellinen. Identiteetti sisältää "tiettyden" etenemistä ajassa. Polun käänneet ja sen myötä identiteetin muuntumiset voivat käynnistyä siksi, että toimijan todellinen paikka yhteisissä rakenteissa muuttuu tai siksi, että toimijan merkityssuhteet muuntuvat hänen omien kokemustensa, tunteidensa, oivallustensa tai hankkimiansa tietojen vaikutuksesta.

6.3 Empiirisiä tuloksia: haun ja valinnan koettu merkitys elämäntulussa

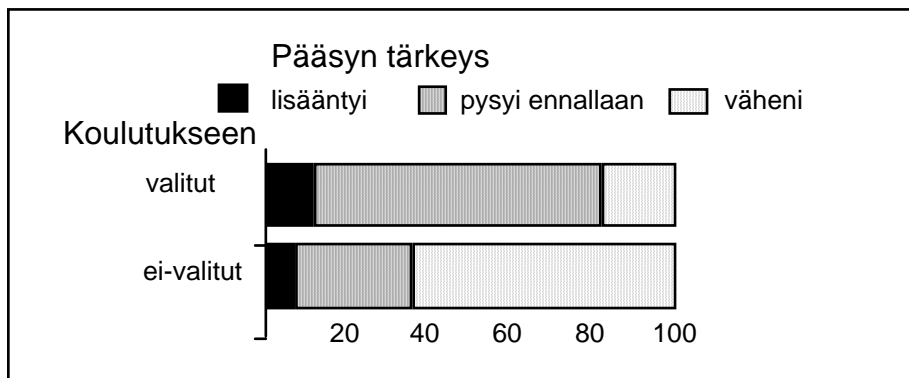
6.3.1 Koulutukseen hakeutuminen siirtymänä

Hakijoitten enemmistölle haku ja sen tulos merkitsivät tärkeää siirtymää elämäntulussa. Kiintoisaa on, että valintaprosessin aikana merkitys usein muuttui. Ennen valintakoetta kaksi kolmasosaa vastaajista koki pääsyn hyvin tärkeäksi, tulosten julkistamisen jälkeen enää alle puolet. Merkityksettömäksi tai enintään jossain määrin tärkeäksi pääsyn koki ennakkoon vain joka kymmenes, jälkikäteen jo joka neljäs (taulukko 5).

TAULUKKO 5 Koulutusohjelmaan pääsyn ja valintakokeen lopputuloksen merkittävyys elämäntulussa (%)

KYSELY 1. Miten merkittävänä ja tärkeänä pidät pääsyä tähän sosiaalialan/ terveystieteiden koulutusohjelmaan		KYSELY 2. Miten merkittävänä itsellesi ja elämällesi koet tämän haun ja valintakokeen lopputuloksen	
Ei kovin tärkeää	3	Ei merkitystä	7
Jossain määrin tärkeä	8	Jossain määrin tärkeää	17
Melko tärkeä	23	Melko tärkeää	34
Hyvin tärkeää	67	Hyvin merkittävä	41
	(N=105)		(N=99)

Kahden vaiheen vastausten korrelaatio oli vain .41. Puolet pitäytyi samassa vastausluokassa. Joka 10. koki haun merkityksen lisääntyneen, kun 38 prosentin mielestä se oli vähentynyt. Lopputulos vaikutti asiaan. Haun tärkeyden koki vähentyneen sisälle päässeistä vain 18 %, mutta ulkopuolelle jääneistä peräti 66 % (kuvio 4).

KUVIO 4 Koulutukseen pääsyn ja lopputuloksen tärkeyden muutos sen mukaan, tuliko valituksi koulutusohjelmaan, %

On huomattava, että joillekin hakijoille tärkeää oli saada kielteinen lopputulos (ns. pakkohaku).

Ennen valintakoetta tiedusteltiin avoimin kysymyksin sekä valintakokeeseen tuolloin liittyneitä tuntemuksia että reaktioita ja tunteita, joita hakija ennakoiki kokevansa vastaanottaessaan tulostiedon. Tarkoitus oli saada kuvaa *siirtymän tunteenomaisesta merkityksestä*. Valintakokeen ennakkoon herättämät tuntemukset ja odotukset luokittuivat vastausten sisällönanalyysin perusteella jännittämisen, motivaatiotilan ja optimismin mukaan (liite 1).

Jännittämisen asteen voi olettaa kertovan, miten tärkeä valinnan tulos oli vastaajalle tunnetasolla. Useimmat kokivat jännitystä: vahvana tai ilmeisenä 39 % ja lievänä 32 %. Rauhallisena ja rentona koetta odotti 15 %. Muilla ei jännittämisaste käynyt ilmi.

Lähes joka toisen motivaatiotila oli myönteinen: neljäsosan ilmaukset olivat vahvoja tai selkeitä, viidesosan miedompia. Vajaa kymmenesosa ilmaisi innotonta tai kielteistä asennetta, ja lähes joka toisen reaktio oli neutraali, sisälsi sekä myönteisiä että kielteisiä ilmauksia tai motivaatiotila ei käynyt ilmi.

Selkeästi tai voittopuolisesti luottavaisia ja optimistisia oli vastaajista lähes 40 %. Pessimistiselle tai epävarmalle puolelle kallistui neljäsosa. Vajaan 40 prosentin reaktiot olivat neutraaleja, sekä-että -ilmauksia sisältäviä tai luottavaisuutta ei voinut niistä päätellä.

Kun ennen valintakoetta pyydettiin *kuvittelemaan tunteita, joita hakija tulee kokemaan valintakoetulosten julkistamisen jälkeen*, nousi avovastausten sisällöistä selkeästi kolme ulottuvuutta, joiden luokkiin vastaajat sijoittuivat seuraavasti:

- Reagoinnin (tunne- tai affektitilan) voimakkuus: voimakas 20 %, selkeä tai ilmeinen 72 %, välinpitämätön tai neutraali 6 %.
- Optimismi vs. pessimismi: optimistinen 44 %, pessimistinen tai alisunut 11 %; muilla reaktiot olivat neutraaleja.
- Ambivalenssi: ei ambivalenssia 46 %, jonkin verran ambivalenssia tai epävarmuutta 24 %, mielialat tai odotukset selvästi ambivalentteja, ts. sekä myönteisen että kielteisen tuloksen mahdollisuus 31 %.

Ennen valintakoetta lähes joka toinen vastaaja näytti tunnetasolla kiinnittyneen hakemaansa suuntaan optimistisella tavalla, vajaa kymmenesosa oli jo valmiiksi luovuttanut ja noin 40 % oli niitä, kuin pitivät kokemukselliset ovensa avoina eri vaihtoehtojen varalta. Moneen näyttää pätevän, mitä pidetään suotuisana coping-käyttäytymisenä ja taitavan sosiaalisen toiminnan piirteenä. Varaudutaan säätelämään omia emootioita tai toimimaan sillä tavoin, että kyetään sopeutumaan tilanteen vaatimuksiin (Juujärvi & Nummenmaa 2004). Edellä jo todettiin, että haku- ja valintaprosessin aikana useamman kuin joka toisen kokemus asian tärkeydestä todella muuttui.

Koetta edeltävistä avoimista kysymyksistä yksi antoi mahdollisuuden kertoa, *miten hakija kokisi sen, ettei häntä valittaisi kyseiseen koulutusohjelmaan*. Vastauksisällöistä kehkeytyi luontevasti kaksi ulottuvuutta, joista tässä käsittelen tunnereaktioiden luonnetta (merkityssisältöä erittelen jäljempänä). Ennakoidut tunnerakenteet ja niihin kutoutuva arvioaspekti, toisin sanoen tavoitteen eli

koulutuspaikan saamisen tärkeys sekä merkityksellisyys minän kannalta heijastuivat melko selkeinä useimmilla vastaajilla.

Neljäsosa vastaajista ennakoivat vahvoja epäonnistumisen ja pettymyksen tunteita. Tavoitesitoutuneisuus ja minäkietoutuneisuus olivat vahvoja, jopa yksipuolisella tavalla:⁷

- Kauheaa ja olisin pettynyt tosissaan -- / Tottakai se harmittaisi ja paljon
- Se olisi merkittävää. Tuntisin olevani epäonnistunut yksilö.
- Olisin hyvin masentunut, mutta elämä jatkuisi.

Joka toisen vastaajan ilmaukset sisälsivät pettymyksen lisäksi jonkin myönteisemmän juonteen. Kyse on joko siitä, ettei tämä tavoite ollut minälle ainakaan kohtalokkaan tärkeä tai siitä, että vastaaja jo on varautunut sopeutumiseen, coping-käyttäytymisen sekundaariarvion vaiheeseen:

- Kokisin taas kerran epäonnistuneeni. Itsetunto laski. Rauhoittumisen jälkeen positiivisuus voittaa jälleen.
- Olisin ehkä pettynyt, mutta se ei lannistaisi minua. -- Takaiskuthan aina hieman masentaa, mutta myös vahvistaa ihmistä.
- Itkisin tod. näk. mutta ko. koulutukseen pääsy juuri nyt ei olisi elämäni tärkein asia.

Joka viides arveli, että mahdollinen valitsematta jääminen aiheuttaisi enintään miedon pettymyksen, tai olisi jopa helpotus. Haku ei toteuttanut olennaista merkityssuhdetta.

- Se ei vaikuttaisi luultavasti elämäni. -- En ole vakavasti koskaan harkinnut sos alan opintoja.
- Tosiasiat pitää hyväksyä, tällä kertaa oli 'parempia' hakijoita, kuin minä.
- Olisin hieman pettynyt, mutta se antaisi lisää mietintä aikaa.
- Helpotus, ei joudu miettimään seuraavaa kolme vuotta uusiksi [pakkohaku] / Jos pääsen muualle niin ihan sama. -- Päämääränäni on yliopisto, enkä aio missään AMK:ssa olla puolta vuotta pidempää aikaa. Haen ainoastaan päästäkseni pois kotoa, ja koska työmarkkinatuen saaminen sitä edellyttää.

Ennen valintakoetta kolme neljästä vastaajasta ennakoivat tulevaisuuttaan pettymään, mikäli ei tulisi valituksi ja loput suhtautuivat asiaan neutraalisti tahi siten, että nimenomaan halusivat jäädä valitsematta.

Millainen oli *reagointi tunnetasolla, kun tulokset sitten tulivat tietoon?* Se tapahtui parisen kuukautta valintakokeen jälkeen. Vastaajia pyydettiin muutama sanoin kuvailemaan olotilaansa tai tuntemuksiaan. Vastaukset ilmaisivat melko suoraan vastaushetken tunnerakenteen arvioaspektia eli tavoitesuhdetta, toisinaan myös edelliseen liittyvää vireysaspektia ja toimintavalmiutta. Vain harvoin tuotiin tässä esille sosiaalisia merkityksiä tai kognitioita kuten suunnitelmia, ja itseyskytkentäkin ilmeni vain osalla, yleensä välillisesti.

⁷ Kulloisenkin aihekohdan sitaateissa vastaajat on eroteltu luetelmaviivoin eri riveille ja samalla rivillä kauttaviivoin. Ajatusviiva virkkeiden välillä yhdistää saman vastaajan sitaatit.

Joka kolmannen reaktioita leimasi vahva myönteinen tunnepanos:

- Olo oli mahtava; olin todella iloinen / riemun kiljahduksia / jippii! / Olin mielettömän onnellinen ja täynnä intoa ja toiveita / Hyvin onnellinen, iloinen, helpottunut ja luottavainen.
- Olin iloinen ja yllättynyt. Tuntui hieman uskomattomalta. / Ällistynyt!

Joka neljännen tunteet olivat huojennusta ja helpottumista:

- Huojentunut, helpottunut ja heti piti ilmoittaa läheisille. / Helpottunut, tulevaisuus tuntui "valoisalta".
- Iloinen, tyytyväinen itseeni / Helpottava, tyhjä, tyytyväinen.
- Huojentunut [kun ei tullut valituksi]/ helpotus kun ei päässyt (pakkohaku) / Ilahtunut kun pääsi muualle.

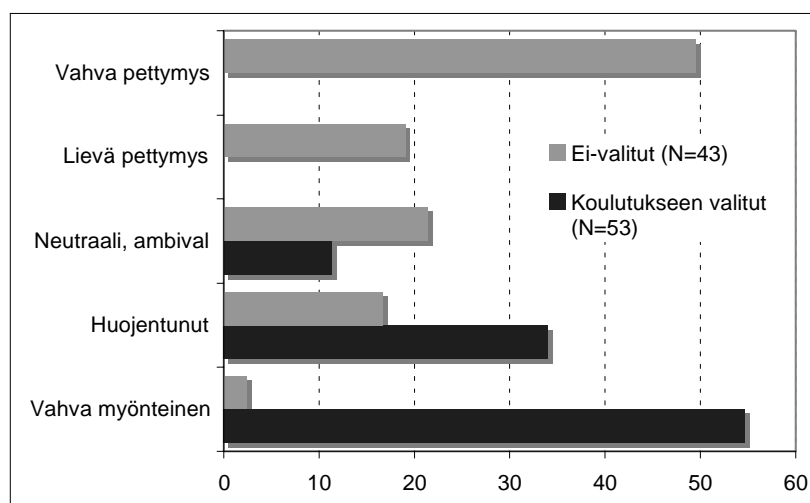
Myönteisiä tuntemuksia koki siten yhteensä yli puolet (57 %) vastanneista. Kielteisiä tuntemuksia ilmaisi puolestaan reilu neljännes (27 %):

- Arvata saattaa, että otti päähän/ pettymys, eikö vieläkkään??? / Pettymys, epätoivo mitättömyyden tunne.
- Hieman pettynyt, mutta en odottanut pääseväni koulutukseen / Pettynyt, mutta suuntasin ajatukseni silti tulevaisuuteen.

Vajaan kymmenesosan tuntemukset olivat ambivalentteja:

- Helpottunut, ehkä kuitenkin vähän pettynytkin / Olotilani oli vaihteleva. Välillä ihan "normaali" olo, välistä masensi ja suututti, mutta se meni päivän aikana ohitse, -- En hirveän pettynyt, koska saan olla töissä.
- Vähän pettynyt, mutta kuitenkin tyytyväinen koska val-koee oli mennyt kohtalaisen hyvin.
- Niin ja näin. Helpottunut [pääsi sisälle], mutta jotenkin epäilevä olo. Onko oma ala??

Tunnereaktio oli yhteydessä valinnan tulokseen, joskaan ei täysin suoraviivaisesti (kuvio 5).

KUVIO 5 Tunnereaktio, kun oli saanut tiedon valintakokeen tuloksesta (%)

Koulutuspaikan saaneista peräti yhdeksän kymmenestä koki vahvan myönteisen tunnereaktion tai oli huojentunut, lopuille tulos tuntui neutraalilta tai herätti ristiriitaisia tunteita. Kielteisen päätöksen saaneista pettyi 61 %. Viidesosa oli helpottuneita ja hieman useamman tuntemukset olivat joko ambivalentteja tahi neutraaleja.

70 % katsoi, että haun lopputulos *vaikutti tulevaisuudensuunnitelmiin*. Koulutuspaikan saaneista prosenttiosuus oli peräti 82, ulkopuolelle jääneistä 58. "Vaikutetuista" vastaajista kaksi kolmasosaa ilmoitti täydentävässä avovastauksessa, että haun lopputulos oli vienyt suunnitelmia eteenpäin, kuten konkretisoinut tavoitteita tai muutoin ohjelmoinut elämää lähivuosiksi tai seuraavaksi kevääksi, tai mahdollistanut itsenäisen elämän uudella paikkakunnalla:

- Pääsen opiskelemaan toiveammattiini. / Nyt voi todellakin suunnitella elämän tälle alalle / Mielessä oli muitakin vaihtoehtoja. Nyt tiedän että saan tästä alasta itselleni ammatin.
- Paikkakunnan vaihdos ja elämä muutenkin muuttui merkittävästi. / Muutan omaan vuokra-asuntoon ja niinpä irtaannun perheestäni / Saan pian muuttaa poikakaverin kanssa "saman katon alle"

Runsas kymmenesosa joutui ottamaan "aikalisän" ja odottelemaan seuraavaa hakua:

- Joudun pyrkimään alalle mutkikkaamman kautta – – onnekseni pääsin lukemaan lähihoitajaksi / Opiskelu sairaanhoitajaksi siirtyi myöhemmäksi.
- Jos saan hyvän vaikutelman koulusta en enää pyri muualle. [pakkohaku]
- Nyt minun täytyy opiskella 1/2 vuotta alalla, jonne en jää jos pääsen yliopistoon [pakkohaku]

Kuudesosa joko muutti tavoitettaan tai ainakin harkitsi alan muutosta:

- Valitsin toisen alan, sillä mielestäni ei ole jo pidetyn välivuoden jälkeen järkeä odottaa seuraavia pääsykokeita sosiaalialalle / En luultavasti enää hae sinne koska luulen nyt tietäväni mitä haluan.
- Uskon että loppujen lopuksi minusta ei olisi ollut terveydenhuoltoalalle/ Suunnitelmat uusiksi

Vastaajista 60 % koki valinnan *tuloksen muokanneen itsekäsitystään*, joten suunnilleen yhtä monella haku kytkeytyi merkityksellisellä tavalla minuuteen. Kyseisen koulutuspaikan saaneista osuus oli 70 %, ulkopuolelle jääneistä 50 %. Minäkäsityksen muutosta kokeneista peräti kolmella neljäsosalla itseluottamus, itsearvostus tai oma soveltuvuus käsitys vahvistui:

- Sain lisää itseluottamusta. Olen aliarvioinut kykyni. / Olen hyvä, oikeasti!
- Saavutin yhden tärkeän tulevaisuudensuunnitelman ja olen ylpeä saavutuksestani!
- Vahvistui: että olen oikealla alalla, että olen tiedostanut vahvimmat ja heikoimmat puoleni ja osannut tuoda vahvimmat puoleni esille.

Neljäsosassa itsekuvan muutoksia käsitys omasta soveltuvuudesta muuttui tai selkeytyi kielteisemmäksi tai, joskin vain harvoilla, itsetunto heikentyi:

- Se sai minut miettimään, että olenko hakeutumassa väärälle alalle.
- Olen hyvä lähihoitaja, mutten tarpeeksi hyvä sairaanhoitajaksi.
- Itsetunto huononee. Tunnen itseni huonommaksi kuin muut. / Onko sitä niin tyhmä ettei kelpaa mihinkään??

Vastaajista joka kymmenes ilmaisi kielteisiä itsekäsityksen muutoksia, ja itse-tuntoon liittyviä oli näistä reaktioista alle puolet. Yhtä usein kyse oli siitä, että hakija varmistui, ettei hänen paikkansa ilmeisesti olekaan sosiaali- ja terveys-alalla, vaan jossain muualla.

Itsekäsityksen muutoksista kymmenesosa sisälsi ambivalenssia tai ristiriitaisuutta:

- Aluksi tunsin itseni jotenkin typeräksi, etten sovi alalle, mutta nyt on omatunto kohonnut / Tietenkin sitä uudelleen miettii omia vahvuuksia ja heikkoja puolia [koska ei päässyt], mutta edelleen uskon olevani oikealla alalla.

Myönteisiä itsetuntovaikutuksia ilmaisseet olivat koulutukseen valittuja, yhtä vastaajaa lukuunottamatta. Kielteisiä tai ristiriitaisia vaikutuksia kokeneet taas olivat ulkopuolelle jääneitä.

6.3.2 Orientaatio ja sitoutuneisuus

Edellä todettiin, että ennen valintakoetta kaksi kolmesta vastaajasta piti sisälle pääsyään hyvin tärkeänä, melko tärkeänä neljännes ja enintään jossain määrin tärkeänä kymmenesosa (taulukko 5). Suljetun kysymyksen vastauksensa hakija sai perustella avovastauksilla.

Pääsyn merkitystä koskevat perustelut luokittuivat vaivattomasti, ja kuten taulukko 6 osoittaa, enemmistöllä (64 %) kyse oli ammatillisen suuntautumisen merkityssuhteesta. Joka viides painotti koulutuspaikan saamisen tärkeyttä elämäntilanteeseen liittyvistä syistä (vastausluokat b. ja c.) ja yhtä monelle kyseessä oli toissijainen vaihtoehto, joko välineellinen (vastausluokka d.) tai sitten ns. pakkohaku.

TAULUKKO 6 Haettuun koulutusohjelmaan pääsyn tärkeyttä koskevan vastauksen perustelut ennen valintakoetta (%; N=102)

a. Orientaatio, kiinnostus, motivoituneisuus	64
b. Akuutti tarve saada opiskelupaikka	17
c. Tarve toteuttaa elämänmuutos	2
d. Kyseessä on varavaihtoehto	15
e. Pakkohaku	3

Pääsyn tärkeyttä perusteli lähes kaksi kolmesta ammatilliseen suuntautumiseen ja motivaatioon viittaavin ilmaisin:

- Haluan valmistua sairaanhoitajaksi, se on suuri haaveeni /Pitkäaikainen päämäärä toteutuisi / Minä haluan tämän koulutuksen vaikka siihen menisi monta vuotta / Olen aina halunnut tätä!

- Koska tämä ala kiinnostaa minua suuresti / Se on ala jolle todellakin haluan koko sydämeistäni .
- Sosiaalialalla on minun paikkani. / Koska koen sen omaksi alakseni / Katson tarvitsevani lisää koulutusta sijoittuakseni työelämässä minua kiinnostaviin tehtäviin.
- Asiaan perehtyneenä uskon löytäneeni ammatin ja koulutuksen jossa haluan itseäni kehittää. / Haluan kehittää jo hallitsemiani tietoja ja taitoja sekä kehittää itseäni ihmisenä.

Orientaation vakavuutta tässä vastausluokassa kuvastaa, että yli puolet korosti hakevansa uudelleen kyseiseen koulutusohjelmaan, jollei nyt pääsisi. Lisäksi runsas neljännes oli niitä, joille ulkopuolelle jääminen aiheuttaisi orientaation estymisen tai turhautumisen.

17 vastaajalla oli akuutti tarve saada koulutuspaikka. Osa vastauksista kuvasi "ajolähdön" tilannetta ja tunnelmia:

- Tarvitsen opiskelupaikan / Väli vuosien jälkeen vahva opiskelumotivaatio / -- koska ei jaksa enää hengaila kotona.
- En hae tänä syksynä muihin kouluihin, tämä on ainut vaihtoehto.
- En ole vielä kovin varma mikä minusta tulee isona, mutta uskon että tämä on askel oikeaan suuntaan
- Ammatti olisi jo kiva saada / Alan olla jo epätoivoinen / Pakko päästä opiskelemaan, ikä alkaa painaa.

18 vastaajalle tämä haku oli vain varavaihtoehto. Joitakin se myös kiinnosti; muutamalle kyse oli pakkohausta (taulukko 9, vastausluokat 4. ja 5.):

- Opettajan ammatti on haaveammatti, mutta tämä ala kiinnostaa lähes yhtä paljon / En halua tänne ensisijaisesti, mutta kyllä koulupaikka silti kelpaisi.
- En ole 100 % varma tulevasta ammatistani. Vaihtoehtoja on.
- Tulevaisuuteni tulee olemaan ihan muualla / Työskentelen nyt kouluavustajana [työmarkkinatuella], haluan hakea tosissani vasta keväällä.

Pääsyn tärkeys -vastauksen perustelujen lisäksi kysyttiin, *mitä merkitsisi se, ettei tulisi valituksi ja miten sen kokisi*. Avovastaukset jäsenyivät luontevasti kahteen ulottuvuuteen, joista ensimmäistä eli tunnereaktioiden luonnetta jo edellä käsiteltiin. Toisella muuttujalla luokitteivat koetut merkitykset suhteessa orientoitumiseen (taulukko 7; vastausluokkien esittely liitteessä 1).

TAULUKKO 7 Ei-pääsyyn liittyvät ennakoitavat merkityskokemukset (% , N=100)

1. Epäonnistumisen tai (minä)turhautumisen kokemus	7
2. Koulutus- ja ammattiorientaation estymisen tunne	18
3. Hakeminen uudelleen korostuu	42
4. Orientaation suunnan muutos harkintaan	10
5. Ei ongelma, koska muu vaihtoehto on ykkössijalla	14
6. "... mutta elämä jatkuisi"	5
7. Ei luokiteltavissa	4

Lähes puolet korosti "tarmokkaasti" hakevansa uudelleen, ja joka neljäs ennakoi orientaation estymisen tai turhautumisen kokemuksia. Ennen valintakoetta 70 % arvioi pitäytyvänsä orientaatioissaan myös pääsyn estyessä.

Suljetussa kysymyksessä ilmaistu haun tärkeys ja sen perustelu luonnollisesti ovat yhteydessä keskenään (taulukko 8). Kvantitatiivisen kysymyksen vastausten yhteenkäyvyys avovastauksen perustelujen eli laadullisen indikaattorin kanssa kertoo, että hakijat ovat suhtautuneet vastaamiseen vakavasti, ainakin tällä kohtaa.

TAULUKKO 8 Koulutusohjelmaan pääsyn tärkeys ja tärkeysasteen perustelu ennen valintakoetta (% , N=102)

Perustelu, koettu merkitys	Pääsyn tärkeys			
	Enint. jossain määrin tärkeää	Melko tärkeää	Hyvin tärkeää	Yhteensä
a. Orientaatio, kiinnostus, motivaatio	0	15	85	100
b. Opiskelupaikka tarpeen	0	29	71	100
c. Elämänmuutos	0	0	100	100
d. Varavaihtoehto	47	53	0	100
e. Pakkohaku	100	0	0	100

Kiinnostusorientoituneiksi luokitellut pitivät sisäänpääsyään yleensä hyvin tärkeänä, samoin valtaosa niistä, jotka ilmaisivat akuutin huolen opiskelupaikan saannista. Varavaihtoehto-ryhmään kuuluneille pääsy oli vain jossain määrin tai melko tärkeää. Ilmeisesti tässä heijastuu normatiivinen paine hankkiutua koulutukseen. Pakkohakijoille oli tärkeää, etteivät tulleet valituiksi kyseiseen koulutukseen.

Vastajat täyttivät toisen kyselyn 2–3 kuukautta valintakokeen jälkeen. Tulokset olivat tällöin tiedossa. Miten keskeiseksi hakijat tällöin kokivat kyseisen haun (taulukko 9)?

TAULUKKO 9 Millä mielellä haki kyseiseen sosiaalialan tai hoitotyön koulutusohjelmaan, vastaukset tuloksen julkistamisen jälkeen (% , N=99)

1. Tämä haku selvästi ykkössijalla	61
2. Tämä oli yksi ensisijaisista vaihtoehtoista	11
3. Hain ensisij. muualle, myös tämä kiinnosti	14
4. Ensisij. muualle, tämä ei kovin kiinnostava	3
5. Pakkohaku (työmarkkinatuen takia)	11

Hoitotyöhön tai sosiaalialalle suuntaavia oli 72 %. Yli neljäsosa, 28 % halusi ensi sijassa tai kokonaan muualle.

6.3.3 Haun erilaiset merkityssisällöt ja ura-arvot

Lomakkeen alkuosan avoimet kysymykset koskivat haun henkilökohtaisia merkityksiä, ensin yleisesti, sitten elämänkulun tärkeimpiin intentioihin fokusoiden (liite 3):

- Miksi hait; *mitä tämä haku Sinulle (pohjimmiltaan) merkitsi?* ja
- Ajatellen elämäsi tähänastista kulkua ja tärkeitä toiveitasi, pyrkimyksiäsi tai etsimiäsi haasteita – missä määrin ja millä tavoin tämä haku ja valintakoe liittyivät näihin asioihin?

Tarkoituksena oli tavoittaa vastausten taustalla olevia merkityssuhteita ja luokitella niitä laaja-alaisiksi teemoiksi. Tästä syystä pyrin varmistamaan kulloistakin merkityssuhde-tulkintaa ja luokitusta monipuolisen informaation perusteella. Käytin koodausluokkien suunnittelussa, kunkin vastauksen sisällön analysoinnissa ja sitten luokkiin sijoittelussa saman kyselyn muita avovastauksia, joissa hakija perusteli haun lopputuloksen tärkeyttä koskevaa suljettua vastaustaan sekä kertoi, miten tulos vaikutti hänen tulevaisuuden suunnitelmiinsa ja itsekäsitykseensä.

Vastaustilaa oli vain muutama rivi, ja vastaukset olivatkin lyhyitä, lauseen tai parin mittaisia. Haun merkitykset tulivat niissä kuitenkin suhteellisen selkeästi ilmi. Avoimet kysymykset kohdistuivat elämänkulkuun ja itselle tärkeisiin tavoitteisiin. Lisäkysymys edelleen rajasi vastaamista koulutus- ja ammattiuran piiriin ja persoonallisesti olennaisiin merkityssuhteisiin tämän piirin sisällä. Termit *elämäsi tähänastinen kulku* ja *toiveesi, pyrkimyksesi, haasteet* suuntasivat ajatuksia ja tunteita suuntautumisiin, elämänkulun tapahtumiin ja edessä oleviin projekteihin. Perusteltua on olettaa, että nämä seikat ovat tuoneet vastaamiseen vakautta ja todennäköisesti parantaneet tutkimuksen validiutta. Mahdollisesti vastaaminen on samalla ohjautunut tutkijan odottamaan suuntaa, mutta tätä seikkaa on aineiston perusteella vaikeata tarkistaa. Mikäli aineisto olisi kerätty haastatteluin, olisi ”suppilointi” voitu toteuttaa luontevammin, esittämällä ensin mahdollisimman avoin merkityksiä koskeva kysymys, ja kohdennetummat kysymykset vasta tämän jälkeen.

Mainituista syistä vastaajien erot ovat voineet kärjistyä. Lähihoitajina jo toimivat vastaajat ehkä pystyivät sekä kokemustensa että osaamistensa perusteella kuvaamaan kyseisiä merkityssuhteita selkeämmin ja vakuuttavammin kuin tuoreet ylioppilaat, joilta puuttui vastaavia omakohtaisia kokemuksia.

Koodattavat muuttujat ja niiden luokat syntyivät luontevasti vastausten sisältöjen varassa, kun käytin tukena käsitetarkastelussa esitettyä ammatillisen orientaation rakenteen teoreettista kuvausta. Haun merkityksiä koskevat avovastaukset tulivat lähes kokonaan katetuiksi seuraavin muuttujin:

- a) Orientaation intentionaalisuuden aste
- b) Orientaation tunnelatauksen aste
- c) Orientaation aikastrukturi
- d) Ammatillisen jatkumon sisältyminen haun perusteluihin

- e) Muutos- tai kehitysprosessin akuuttisuus
- f) Muita haulle ja valintakokeille annettuja merkityksiä

Näistä kuudesta ulottuvuudesta neljä oli kvantitatiivisesti koodautuvia ja kaksi (d ja f) laadullisesti luokiteltavia.

Avovastausten teksteistä kävi ensinnäkin selkeästi ilmi ammatillisen orientaation kolme rakenne-elementtiä: intentionaalisuus, emotionaalinen panos ja aikaulottuvuus. Käytännössä ja koettuina merkityksinä ne kietoutuivat osaksi toisiinsa. Avovastauksissa elementit eivät eriytyneet aina silloinkaan, kun kukaan niistä tosiasiallisesti sisältyi orientaation merkityssuhteisiin.

Intentionaalisuus:

Tämä oli tunnistettavissa sisällöistä, jotka ilmentävät kiinnostuksia sekä suuntaa, tavoitteellisuuteen ja kohteiden arvoon liittyviä merkityksiä, minuuden "kutoutumista" sekä asianmukaisia ominaisuuksia. Tyypillisiä ilmauksia: *päämäärä, yksi tärkeimpiä pyrkimyksiäni, kiinnostunut, haluan sairaanhoitajaksi, haluan työskennellä ihmisten kanssa, haaveammatti, kutsumus, halu auttaa ihmisiä, ala vastaa odotuksiani, oma ala, löysin paikkani elämässä, voin toteuttaa itseäni, ala johon sovin hyvin, olen sosiaalinen ihminen, voi syventää tietoja/ taitoja alalla, haluan kehittää itseäni tällä alalla.*

Koodaus oli kolmiluokkainen:

- selkeä orientaatio, kun ilmaisut olivat korostuneita tai selkeitä,
- mieto orientaatio, kun suunta oli näkyvillä, mutta ei yhtä jäsentyneenä tai ristiriidattomana kuin edellä, ja
- ei orientoitunut tähän koulutusohjelmaan.

Emotionaalinen panos:

Ilmeni sisällöistä ja sävyistä, jotka koskevat merkityskokemuksen halu-, tunne- ja affekti-aspekteja sekä näiden voimakkuutta, esimerkiksi:

haave, unelma, merkitsee paljon, ratkaisevan suuri merkitys, halusin todella, hyvin tärkeä, merkityksellinen osa elämää, panostin paljon, himoan sairaanhoitajaksi, olin onnellinen pääsystä, kyynelvet valuiivat silmistä kun sain tiedon.

Koodaus oli kolmiluokkainen:

- emotionaalinen panos vahva, selkeästi olemassa,
- jonkin verran emotionaalista panosta tai sitoutuneisuutta ja
- ei emotionaalista merkitystä.

Orientaation aikaulottuvuus:

Aikaulottuvuus tunnistettavissa; kosketeltu mennyttä ja/ tai tulevaa:

halunnut aina, siintänyt jo ala-asteikäisistä ajatuksissa, ollut tavoitteena jo kauan, pitkäaikainen, yrittänyt vuosia päästä, hakenut useita kertoja, pääsee eteenpäin, vie

lähemmäs, voin tehdä tulevaisuudensuunnitelmia, pääsee toteuttamaan, tulevaisuuden alani, aion hakea uudestaan, työskennellyt alalla jo pitkään, tämä luonnollinen jatkumo.

Koodaus oli tässäkin kolmiluokkainen:

- aikaulottuvuus selkeänä ja yksiselitteisesti esillä,
- osittainen, hento, jonkin verran epävarma tai ristiriitainen ja
- tuore prosessi.

Tulosjakaumat on koottu taulukkoon 10. Mukana ovat myös koodiluokat vastauksille, joiden informaatio ei riittänyt perusteiksi varsinaisiin sisältöluokkiin. Ei-koodattavia jäi eniten, yli kolmasosa, aikaulottuvuus-kategoriassa.

TAULUKKO 10 Orientaation ulottuvuuksien jakaumat (% , N=99)

Intentionaalisuus	Emotionaalinen panos		Aikaulottuvuus		
Selkeä orientaatio	34	Vahva tai ilmeinen	42	Selkeästi olemassa	46
Orientaatio miedompana	41	Jonkin verran	30	Osittainen	10
Ei tähän orientoitunut	22	Ei panostusta	21	Tuore prosessi	7
Ei koodattavissa	3	Ei koodattavissa	7	Ei koodattavissa	36

Taulukko 10 toistaa edellä todetun havainnon, että noin 30 % vastaajista ei ollut suuntautunut eikä sitoutunut hakemaansa sosiaali- tai terveysalan koulutusohjelmaan. Selkeää määrätietoisuutta tähän suuntaumiseen taas osoitti, orientaation osakriteeristä riippuen, vajaa tai runsas puolet. Selkeästi suuntautuneita hakijoita "noukki" eniten (46 %), aikarakenteen koodaus. Yksiselitteistä emotionaalista sitoutumista osoitti 42 % ja selkeää sisällöllistä suuntautuneisuutta ilmaisi 34 %. Aiempien tutkimusten mukaan sairaanhoitajakoulutuksen hakijoista vain osa pitää kyseistä työtä ihanneammattinaan. Jaakkolan tutkimuksessa (1987, N=900) osuus oli 38 %.

Aikarakenne-ilmausten erottelukyky perustunee siihen, että lähes kaikilla haku liittyi elämänkulun siirtymään. Siirtymässä on katsottava sekä eteen että taaksepäin silloinkin, kun suunnistamisen kriteerit eivät olisikaan täysin selkeitä. Johtopäätöstä tukee tieto, että selkeää aikarakennetta ilmaisseista peräti 4/5 ilmaisi myös selkeää intentionaalisuutta, so. sisällöllistä kiinnostusta tai motivaatiota, kun vastaava osuus oli alle kymmenesosa niistä, joiden orientaation aikaulottuvuus ei ollut koodattavissa..

Erikseen koodattiin hakualan ammattikenttään kutoutumisen jatkuvuutta koskeva muuttuja (ks. liite 1). Se on lähellä orientaation aikarakenneulottuvuutta ($r=0.48$), mutta kun jälkimmäinen ilmentää lähinnä intressejä, toiveita ja tavoitteita, on jatkumon koodauksessa otettu huomioon kokemuksellisuuden lisäksi elämänkulun tapahtumiin liittyviä perusteluja. Selkeää tai ilmeistä jatkumoa ilmensi se, että vastaaja on ilmaissut määrätietoista sitoutumista alaan, halua kehittyä, syventää tietoja tai edetä alalla jne. Tällaisia vastaajia oli 43 %.

Heistä lähes 9/10 oli jo hankkinut ammatillisen koulutuksen, useimmiten lähihoitajan tutkinnon. Lievän tai implisiittisen jatkuvuuden tunnuspiirteitä osoitti 11 vastaajaa (12 %). Ei jatkumoa -koodin sai 26 % vastaajista, joista 9/10 tuli suoraan lukiosta. Vajaalla viidesosalla jatkumo ei ollut koodattavissa, näistä kaksi kolmasosaa haki suoraan ylioppilastutkinnolla.

Omaksi muuttujakseen koodattiin muutosprosessin ilmeneminen haun merkitystä koskevissa avovastauksissa (liite 1). Jatkuvuutta todettiin 58 %:lla, implisiittistä muutosta indikoi 9 % ja akuuttia muutosprosessia vain 4 %. Vajaalla kolmasosalla muutosta tai jatkuvuutta kuvastavia ilmauksia ei ollut koodattavaksi.

Seuraavaksi käsittelen hakijoiden ura-arvoja. Hakuaan liittyvää perustavaa merkityssuhdetta, sosiaali- ja terveystalouden keskeisyyttä elämänurana, koski suora kysymys. Kuusi suljettua vastausluokkaa ulottuivat vaihtoehdosta "en halunnut sinne tosissani" kutsumusluonteista suhdetta kuvaavaan "koen että tämä ala ja ura on minulle elämäntehtävä". Kyseessä on ura-orientaation peruskategoria (ks. luku 6.2). Samassa, valintatuloksen julkistamisen jälkeen täytetyssä lomakkeessa 12 kysymysosiota kohdistui työarvoihin: "kun valitset oman koulutus- ja ammattiurasi suuntaa ja punnitset eri vaihtoehtoja, mitä asioita ja merkityksiä painotat?" Suljetut vastausvaihtoehdot olivat seuraavat: ei kovin keskeinen, vaikuttaa jossain määrin, merkitsee tuntuvasti, ratkaisevan tärkeä.

Nämä 13 muuttujaa jäsenyivät faktorianalyysissä (pääkomponenttiansalyysi, suorakulmainen varimax-rotatio) luontevasti viideksi ulottuvuudeksi (taulukko 11). Ratkaisu oli perusteltu, sillä faktorit todettiin sisällöllisesti ehyiksi, ja toiseksi, ominaisarvojen ja selitysprosenttien lukuarvot pienuivat hyp-päyksenomaisesti juuri ennen kuudetta komponenttia.

Ensimmäinen faktori ilmensi ytimekkäästi hakijan olennaisia suhteita hakemaansa koulutusalaan. Vahvimman latauksen sai muuttuja, joka erottelee hakijoita sen mukaan, merkitseekö haku kutsumusta tai itsensä toteuttamista vai onko ala hakijalle sisällöltään merkityksellinen. Edelleen, sosiaali- ja terveystaloudella työn perusolemusta on potilaan tai asiakkaan auttaminen vuorovaihtuudessa, ja juuri näitä ilmentävät muuttujat saivat seuraavat vahvat lataukset. Pitkäaikaiset intentiot olivat myös yhteydessä tähän faktoriin, kuten osittain sekin, että työn haasteilla ja elämyksillä on merkitystä. Nimeksi tälle ulottuvuudelle sopii *auttamis- ja hoivatyöhön ja uraan identifioituminen*. Faktori selitti muuttujien yhteisestä varianssista 25 %.

Toiselle faktorille latautui *soveltuvuuden* aspekteja ja uranvalinnan perusteita, minäkuvaan ja elämänrakenteeseen liittyviä, kuten taipumukset, luonne, tiedot ja taidot, elämäntyylit ja asioiden kokemistapa. Myös pysyvämmät tavoitteet liittyivät tähän ulottuvuuteen. Yhteisestä varianssista faktori selitti 18 %.

TAULUKKO 11 Uranvalintaan vaikuttavia arvostuksia koskevien muuttujien varimax-rotatoitu faktorimatriisi (merkitty lataukset $\geq .20$)

Mitä asioita ja merkityksiä painottaa uranvalinnassa	Auttamis- kutsumus	Sovel- tu- vuus	Status- arvot	Va- paa- aika	Maan- tiet. sijainti	h^2
Terveys- tai sosiaaliaialan keskeisyys elämänurana	.86					.79
Saan olla jatkuvasti tekemisissä ihmisten kanssa	.78					.65
Saan syvällisesti paneutua ihmisten ongelmiin ja auttaa	.77	.21				.67
Voin toteuttaa pitkäaikaisia unelmia ja tavoitteitani	.48	.39	.21			.49
Koulutus ja työ vastaa taipumuksiani ja luonnettani		.79				.68
Koulutuksen ja työn sisällöt luontuvat elämäntapaani; siihen, miten koen asioita ja mitä elämältäni haluan		.79		.28		.71
Pääsen kehittämään itselle tärkeitä taitoja ja tietoja		.72				.58
Saan tehdä ratkaisuja itsenäisesti ja käyttää päätösvaltaa		.20	.74		.24	.68
Koulutus ja ammatti tuo arvostusta yhteiskunnassa			.72	.34		.64
Työ sisältää vaihtelua, elämyksiä ja uusia haasteita, yllätyksiä	.39		.68			.69
Työ sallii minun toteuttavan harrastuksiani vapaasti				.86		.77
Alan hyvät työllisyysnäkömät ja työpaikan varmuus				.73	.33	.67
Koulutuspaikan sijainti					.93	.88

Kolmas faktori koskee *arvostuksen, aseman ja vaikutusvallan merkitystä*. Osuus yhteisestä varianssista oli 10 %.

Neljäs faktori kokosi sellaiset työn sisältöön nähden *ulkoiset arvostukset* kuten vapauden keskittyä harrastuksiin ja hyvä työllistyminen. Osuus yhteisvarienssista oli 8 %. Viidenneksi faktoriksi jäi yksi, koulutuspaikan sijainnin painoarvoa koskeva muuttuja.

Seuraavat jakauma- ja keskiarvotiedot kuvaavat hakijajoukon työarvostusten profiilia.

Lähes kahdelle kolmasosalle vastaajista näytti hakuala, siis terveys- tai sosiaaliaiala olleen elämänrakenteessa keskeinen, useimmiten siinä mielessä, että kyseisissä ammateissa voi toteuttaa itseä (42 %), selvästi harvemmin elämäntehävän luontoisesti (22 %). Rungas kolmasosa oli niitä, joita kyseinen ala ei kiinnostanut tai kiinnosti enintään yhtenä mahdollisuutena muitten joukossa (taulukko 12).

TAULUKKO 12 Terveys- tai sosiaaliaialan keskeisyys elämänurana: Millainen on oma suhteesi sosiaaliaialan/ terveysalan koulutukseen ja työhön? (% , N=99)

Koen, että tämä ala ja ura on minulle elämäntehtävä – hyvä ja välttämätön	22
Tuntuu, että juuri tämän alan ammateissa voin monella tavoin toteuttaa itseäni	42
On kiinnostava myös elämänurana, joskin harkitsen myös muita uravaihtoehtoja	18
Tarjoaa kyllä mielekästä ja kiinnostavaakin tekemistä, mutta ei ole elämäni tärkein keskipiste	11
Kiinnostaa hieman – se takaa tietyn toimeentulon jne. – mutta itseäni voin paremminkin toteuttaa muulla tavoin	2
Totta puhuen, en halunnut sinne tosissani	4

Auttamisintressi ja soveltuvuus alalle painottuivat vastaajajoukossa selvästi enemmän kuin statuskeskeiset ja ulkokohtaiset työarvot (taulukko 13).

TAULUKKO 13 Työarvostusmuuttujien prosenttijakaumat

	Ei kovin keskeinen (1)	Vaikuttaa jnkv. (2)	Merkit- tävasti (3)	Ratkaise- van tärkeä (4)	Keski- arvo
Saan olla jatkuvasti tekemisissä ihmisten kanssa	2	9	34	55	3,4
Saan syvällisesti paneutua ihmisten ongelmiin ja auttaa	4	13	47	36	3,2
Voin toteuttaa pitkäaikaisia unelmiani ja tavoitteitani	2	21	42	35	3,1
Koulutus ja työ vastaa taipumuksiani ja luonnettani	0	1	37	62	3,6
Koulutuksen ja työn sisällöt luontuvat elämäntapaani; siihen, miten koen asioita ja mitä elämäältäni haluan	1	17	48	34	3,2
Pääsen kehittämään itselle tärkeitä taitoja ja tietoja	1	11	38	50	3,4
Saan tehdä ratkaisuja itsenäisesti ja käyttää päätösvaltaa	13	48	25	14	2,4
Koulutus ja ammatti tuo arvostusta yhteiskunnassa	24	46	26	4	2,1
Työ sisältää vaihtelua, elämyksiä ja uusia haasteita, yllätyksiä	2	13	27	58	3,4
Työ sallii minun toteuttavan harrastuksiani vapaasti	34	46	12	8	2,0
Alan hyvät työllisyysnäkymät ja työpaikan varmuus	11	57	27	5	2,3
Koulutuspaikan sijainti	11	45	35	9	2,4

Yhtä vastaajaa lukuunottamatta kaikille tärkeä uranvalinnan peruste oli, että koulutus ja työ vastaavat omia taipumuksia ja luonnepiirteitä. Ratkaisevaa se

oli lähes kahdelle kolmasosalle. Soveltuvuuden toista puolta, itselle tärkeiden tietojen ja taitojen kehittämistä painotti vähintäänkin tuntuvasti 9/10 vastaajista. Kolmatta alan ja yksilön yhteensopimisen aspektia, alan sisältöjen luontumista omaan kokemisen ja elämisen tapaan, painotti 4/5 hakijoista. Tosin vain kolmasosalle se oli ratkaisevaa. Kolmen soveltuvuusperustelua koskevan osion vastausten keskiarvojen keskiarvo on 3,4, mikä asettuu luokkien "ratkaisevan tärkeä" ja "merkitsee tuntuvasti" väliin.

Suunnilleen samaan kohtaan asettui myös auttamisintressiä koskevan kahden osion vastausten keskiarvo 3,3. Ihmisten kanssa tekemisissä olemista painotti 9/10 vastaajista ja yli puolelle tämä arvo oli ratkaisevan tärkeä. Mahdollisuutta paneutua syvällisesti ihmisten ongelmiin painotti kyllä moni (83 %), mutta ratkaisevan tärkeäksi sen koki vain kolmasosa.

Ilmeisesti hoivaintressi siis tarkoitti enemmänkin käytännöllistä ja toiminnallista auttamista. Tähän viittaa se, että elämykset, vaihtelu ja uudet haasteet nousivat arvostuksissa edellisten verroille, vastaajista 85 % rastitti nämä tekijät painoltaan vähintäänkin tuntuviksi ja ratkaiseviksi 58 %.

Vaikutusvaltaista asemaa useimmat pitivät toissijaisena. Ammatin suoma arvostus oli ratkaisevan tärkeää vain joka 25. vastaajalle, lisäksi joka neljännelle sillä oli tuntuvaa merkitystä. Hieman useampi, 39 % vastaajista painotti mahdollisuutta itsenäisiin ratkaisuihin. Vastaavan tasoisen painon saivat sellaiset työn sisältöön nähden ulkoiset arvostukset kuin työsaannin varmuus ja opiskelupaikkakunnan sijainti.

Uranvalintaa ohjaavien arvojen järjestys osoittautui selkeäksi. Tärkeintä on alan vaatimusten ja oman persoonan yhteensopivuus ja työn antoisuus, haasteiden luonne. Yhteiskunnallinen arvostus ja vallankäyttö sen sijaan on tärkeää vain harvoille eivätkä työsaanti tai opiskelupaikkakunta ole nekään kovin tärkeitä perusteita uranvalinnassa.

Jaakkolan (1987) vastaajajoukoltaan laajassa tutkimuksessa sairaanhoitajaksi hakeneet pitivät ihanneammattissaan erittäin tärkeänä useimmin juuri mahdollisuutta työskennellä ihmisten kanssa, auttaa ja palvella muita ja kehittää omia taipumuksia, sen sijaan arvostettu asema ei ollut tärkeä.

7 AMMATILLINEN IDENTITEETTI HAUN MERKITYSSUHTEIDEN ILMENTÄJÄNÄ

Mitä sosiaali- tai terveysalalle hakeminen merkitsi hakijoille? Seuraava laaja jakso pyrkii vastaamaan tähän kysymykseen.

Raportin alkuosan eri kohdista kävi ilmi, että sosiaali- ja terveysalan työtä tehdään omalla persoonalla. Intuitiivinen osaaminen, sisäiset eettiset standardit ja muu välttämätön asiantuntijuus kertyvät asianmukaisen identiteetin ohjauksessa ja ruokkimana. Identiteettikäsitteen ymmärtämiseksi erittelen minuuden kerrostumia ja dynaamista kytkeytymistä sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Samalla sivutaan raportin alkupuolen aiheita, erityisesti tunnetekijöitä. Minuus ja identiteetti liittyvät alalle soveltuvuuteen. Opiskelijavalinnassa keskeinen selvittettävä asia koskee sitä, onko hakijalla edellytyksiä sitoutua alan opiskeluun ja työhön persoonallisesti ja kestäväällä tavalla.

7.1 Identiteetti, minuus ja persoona – käsitetarkastelua

Tehdessäni sisällön analyysia haun merkityssisältöä koskevista avovastauksista aineistosta työntyi kuin kysymättä Erik H. Eriksonin esittämä identiteettistatusten typologia. Kyselylomaketta ja sen avokysymyksiä laatiessa ei identiteetin käsite ollut mielessäni ainakaan tietoisesti, vaan oli tarkoitus neutraalisti aktiivoida vastaajia ilmaisemaan asianmukaisia merkityssuhteitaan. Vasta tyyppiluokittelun synnyttyä paneuduin identiteetin teoriaan. Osoittautui, että päätulosta eli tyyppiluokittelua ei tarvinnut lopulta korjailla, mutta tulosta koskeva ymmärrys ja tulkinnat rikastuivat ja selkeytyivät. Tästä syystä esittelen identiteetin ja minuuden teoriaa ennen tulosten käsittelyä.

"Minää ja identiteettiä koskeva kirjallisuus on hyvin laaja, mutta kaoottinen", toteaa alan tunnettu tutkija Peter Weinreich (2003c). Kukin tutkimustraditio on edennyt omilla raiteillaan haluamatta tietää toisten tuloksista. Jo William James 1800-luvun lopulla totesi, että persoonallisen identiteetin tunne on "kaik-

kein askarruttavin niistä haastavista arvoituksista, joita psykologian on käsiteltävä" (sit. Miro & Belloch 1990).

Tutkimukseni kohdistuu hakijoiden koulutusvalintoihin, valintojen merkityksiin hakijoille ja valintaprosessin tuomiin kokemuksiin ja ajatuksiin. Siksi on olennaista tutkia kokemusten "sisäisen ympäristön" perusrakennetta ja toimintaa.

Identiteetti itsemäärittelynä, jatkuvuutena ja minän todellisuussuhteen "siivilänä"

Minäidentiteetti viittaa yksilön itsemäärittelyyn: kuka olen? mistä tulen? mihin olen menossa? Ylesterminä identiteetti tarkoittaa samuutta, samana pysymistä. Kyse on tekijöistä, jotka pitävät yllä minuuden erityislaatua ja eheyttä. Juuri sosiaalista maailmaa ja omia toimia koskeva kokemuksellinen *jatkuvuus* on identiteetin perusta. Subjekti konstruoi jatkuvasti kuvaa itsestään siten, että nykykuvassa integroituvat sekä aiemmat vastaavat kuvat että odotukset tulevasta minästä (Weinreich 2003a, 22). Minäidentiteetti tekee yksilön kykeneväksi arvioimaan kulloistakin kokemuksta, ohjaa itseä koskevia havaintoja ja arvioita (Miro & Belloch 1990). Persoonallinen identiteetti tarkoittaa että subjektilla on kykyä reflektoida eli tarkastella itseään samana eri aikoina ja paikoissa; tietynlaisia suhteita itseensä, tapoja tiedostaa itseään ja muistaa kokemuksensa. Identiteetti ulottuu niin kauas kuin muistin ylläpitämä tietoisuus kantaa. (Locke 1956, 448–452.)⁸ Kyky mieltää menneisyyttä ja tulevaisuutta sekä tehdä arvojen ohjaamia valintoja suo mahdollisuuden omaksua elämänsuunnitelmia (Laitinen 2004).

Olennaista on identiteetin kokonaisuus, johon sisältyvät irrottumattomina mm. sukupuoli, kansallisuuteen ja ammattikenttään liittyvät aspektit eli osaidentiteetit. Seuraavassa keskityn yksilön *persoonalliseen identiteettiin* ja nimenomaan ammatilliseen identiteettiin: niihin minuuden aspekteihin ja laatuihin, joissa määrittävät itsearvostuksen ja sen yksilöllisten standardien muodostuminen ja ylläpysyminen suhteessa uraan (tuotannollisessa roolissa). Sosiaalista identiteettiä, toisin sanoen sitä miten minää määrittelevät kuuluminen ja samastuminen tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin ja luokituksiin, käsittelen vain viitauksenomaisesti.

Eriksonin määrittelyn mukaan minäidentiteetin tunne tarkoittaa yksilön vakiintunutta luottamusta siihen, että hän pystyy pitämään yllä sisäisen samuuden ja jatkuvuuden ja että hänen merkityksensä toisille vastaavalla tavalla on jatkuva, pysyväinen. Kyseessä on varmistunut tunne sekä sisäisestä jatkuvuudesta että sosiaalisesta samana pysymisestä, sellainen, mikä rakentaa sil- lan siitä, mikä olin menneisyydessä siihen, mitä minusta on tulossa, saattaen samalla itseäni koskevat käsitykset sopusointuun sen kanssa, miten ja millaiseksi yhteisöni minut tunnistaa ja tunnustaa. (Erikson (1959, 94–95, 120.) Esi-

⁸ Locken määritelmä identiteetistä (mt.) on filosofian piirissä jonkinlainen standardi, niin usein siihen viitataan. Määrittelyssä korostuvat eksplisiittinen muisti ja itsetajunta. Tästä on Lockeä myös kritikoitu, mielestäni aiheellisesti: identiteetin sisällön "eväät" kumpuavat jo varhaislapsuudesta ennen tietoista muistia, ja sanaton itse vaikuttaa jatkuvasti sen prosesseihin.

merkki vanhustyön piiristä. Kun työntekijä tunsu luottamusta oman ammattinvalinnan osuvuuteen, hänellä oli myös vahva luottamus, että toiset pitivät hänä osaavana ja ammattitaitoisana ja että hän tulisi toipumaan väsymyksestä, toisin sanoen, usko omaan hyvinvointiin (Molander 2003, 114).

Identiteetti tarkoittaa suhteissa olemista. Identiteetissä vaikuttavat sisäkän kaksi näkökulmaa: subjektin kokemus ja toimijuus suhteessa sekä itseen että sosiaaliseen ja toisiin. Ihminen syntyy osalliseksi yhteisöön, jäsenyy toimintakykyiseksi ja tietoisuutta omaavaksi vain ja ainoastaan suhteissa toisiin. Identiteetti rakentuu, kun ihminen samaistuu eli identifioituu spesifeihin muihin ihmisiin ja yhteisöihin, arvoihin, elämänmalleihin. Juuri arvot ovat erilaisen elämänmuotojen ja -tapojen ydintä. Arvot voi ajatella ikään kuin solmuiksi, joissa yksilöt kytkeytyvät kulttuurisiin merkityksiin ja toimintarakenteisiin omilla tunnestruktuureissaan. Identiteetissä arvoja ja elämänmuotoja on sisäistetty tietyllä, yksilöllisellä tavalla, joka samalla sijoittaa yksilön kulttuuriin (Bruner 1990, 29). Sisäistetyt perusarvot suovat yksilölle viitteitä ja visioita hyvästä, merkitystä, mielekkyyttä ja hyvinvointia tuottavasta elämästä, toiminnasta, suhdeverkoista, valinnoista.

Kun identiteettiä tutkitaan empiirisesti, kartoitetaan ensinnäkin minän laatua: millainen olen nyt ja olen ollut aiemmin, millainen haluaisin olla, millainen olen työssä, yksityiselämässä, toisten silmin jne., ja toiseksi samaistumiskohteita: keitä ihailen, millaisia perushahmoja tunnen itselleni läheisiksi ja tärkeitä toisia (elämäkumppani, äiti- ja isäihanteet, ihanneystävä, kenen arvioihin itsestäni luotan jne.) (Weinreich & Saunderson 2003).

Yhteisön perusrakenne ja *yksilön* minuus ovat psykososiaalisissa suhteissa keskenään, perusjuonteiltaan samaa kokonaisuutta (Erikson 1968, 22). Minän kehittymisen refleksiivisessä elämänpituisessa projektissa on kyse siitä, että yksilölle jäsenyy toimiva sisäisten sosiaalisten viittausten ja kytkentöjen kehys, kulloistenkin elämänvaiheiden edellyttämällä tavalla (Giddens 1991, 145–149). Minäidentiteetin selkeytyminen ja vakiintuminen tarkoittavat tärkeiden samastumisten valikoivaa jäsentymistä sekä minään liittyvien kokemusten ja käsitysten vähittäistä integroitumista (Erikson 1959, 159). Identiteetti ja minuus, kehkeytyäkseen autenttisine ja jatkuvina, edellyttävät avointa, vääristymätöntä ja välitöntä suhdetta maailmaan, yhteiskuntaan, ihmissuhteisiin: autenttista osallisuutta situaatiossa. Identiteetti on dynaaminen, se muotoutuu elämänkulun käännteissä. Koska inhimillinen kokemus viittaa aina itseensä ja kehkeytyy suhteessa yksilön omaan horisonttibaasikseen, jatkuvuus (myös identiteettinä) on sisään rakentuneena, myös muutoksissa. Ainakin samuuden tunne.

Weinreich ja Saunderson (2003, xix, 5) asettavat seuraavan, aiheen teorian ja menetelmästä kehittäjä ohjaavan avainperiaatteen: *"A person's appraisal of the social world and its significance is an expression of his or her identity"*. Identiteetti siis tarkoittaa niitä piirteitä muodostuneita tunnestruktuureita ja itse-käsityksiä, joissa toteutuu arviofunktio samalla kertaa suhteessa sekä omaan, narratiivin jäsentämään kokemushistoriaan että sosiaaliseen kontekstiin.

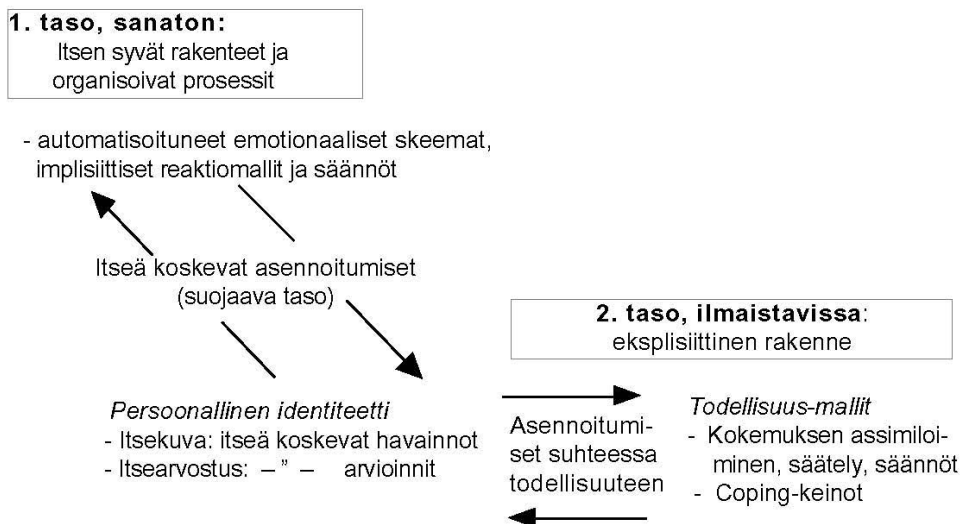
W. James totesi jo 1800-luvun lopulla, että minuuden jatkuvuus ilmenee persoonallisen identiteetin tunteena ja samuuden kokemisena ajassa. Identiteetin perusteella yksilö tunnistaa erillisyytensä muista. Minää koskevat käsitykset

rakentuvat kolmenlaisista aineksista: aineelliset (keho, vaatteet, omistukset), henkiset piirteet (ajatukset, tietoisuus) ja sosiaaliset ominaisuudet (suhteet, roolit, maine). Minä muokkautuu sosiaalisissa vuorovaikutuksissa ja vuorovaikutusrakenteiden jatkuvuus vahvistaa yksilöidentiteetin jatkuvuutta. (James 1890, 291–334.) Erikson (1968, 73) puolestaan tiivistää kolme vääjäämätöntä ja päättymätöntä tapahtumasarjaa, joissa yksilön olemassaolo saavuttaa ja ylläpitää järjestyneen muotonsa ja jatkuvuutensa ajassa:

- biologinen prosessi,
- sosiaalinen prosessi, jossa organismi järjestyy maantieteellisesti ja kulttuurisesti määriteltyihin ryhmiin ja
- egon prosessit, joissa yksilö pitää yllä koherentin persoonallisuutensa ja jatkuvuutensa niin minäkokemuksissaan kuin sen suhteen, että on tosi ja aktuaalinen toisille.

Mitä parempi näitten ulottuvuuksien eheys ja tasapaino, sitä parempi on yksilön psykososiaalinen hyvinvointi. Filosofi Spinoza on tavoittanut kyseisen "elämän säätelyn arkkitehtuurin" käsitteessä *conatus*, halu tai pyrkimys. Pyrkimys itsensä säilyttämiseen on eliöissä aktuaalista ja jatkuvaa.

Minuus ja identiteetti toteutuvat prosesseina, joilla on jatkuvuutta (tai enustettavaa toistuvuutta) – ihmismieli rakentaa ja jatkuvasti uudelleen rakentaa aktiviteettinsa tietynlaiseksi. Italialainen Vittorio Guidano on kehittänyt seuraavan tyyppisen mallin, jossa identiteetti säätelee ja seuloo eri tasojen prosessien välillä (kuvio 6).

KUVIO 6 Guidanon malli minän ja minätietoisuuden organisoitumisesta (Guidano 1987, Miro & Belloch 1990; Toskala 1991, 50)

Syvätason emotionaaliset reaktiot ja skeemat ja niistä varhain järjestynyt "ydinminä" ovat luonteeltaan implisiittisiä (ei-tiedostuvia) ja sisältävät minää ja

minä-maailma-suhdetta koskevaa suoraa ja välitöntä tietoa; emootioissa ja tuntemuksissa koemme suoraan olemisemme tavan (Guidano 1991; Happonen ym. 1998; Toskala 2001). Tämän syvärakenteen prosessit, eräänlaisena "mielen kielipöytä", asettavat (esiymmärryksenä) rajansa ja enemmän tai vähemmän pysyväisluontoiset sääntönsä sille, miten yksilön itseä koskeva informaatio (kokemuksena) voi tulla valituksi ja tulkituksi. Itsekuvan ja -kuvien mahdollisuudet määrittävät identiteetin "asennesiivilässä" implisiittisen ja eksplisiittisen eli tiedostuvan rakennetason välillä. Identiteettiprosessi ja syväskemat ovat osittain toistensa sisällä, joten identiteetti myös muokkaa minuuden primaaria perustaa.

Sanattoman itsen laatu, sen affektuaaliset suhteet (jäljempänä Minä 1), ja minän kontrolloiva eksplisiittinen aspekti (Minä 2) ovat vuorovaikutuksessa, mutta edellinen on perustavampi ja implisiittisenä vaikeammin muutettavissa. Freudin oivallukset tietoisuuden ja somaattis-affektuaalisen viettienergian välttämättömästä keskinäisestä riippuvuudesta ovat selventäviä, myös ajan-kohtaisia neuropsykologisen ja emootioiden tutkimuksen valossa.

Vietti on somaattinen prosessi, joka ilmenee psyykkisesti affektina ja mielikuvana. Tietoisuuden rekisteröimien psyykkisten kvaliteettien aineisto virtaa kahtaalta: aistijärjestelmän välittämänä todellisuudesta ja tiedostamattomasta, viettipohjasta. Viettityytytys voi aidosti toteutua vain psyykkisessä työssä, toisin sanoen sikäli kuin se merkityssuhteina latautuu ja artikuloituu suhteissa todellisuuteen ja sen objekteihin. Jos halu jää pelkäksi minän toiveeksi eikä suhteudu todellisuuteen, jää tyydytys toteutumatta. Ääritapauksessa (vahva halu) on seurauksena psyykinen trauma. Jos taas minä torjuu halun, on vaarana viettienergian köyhtyminen ja minä voi tulla alati voimattommaksi suhteessa viettilylykkeisiin, joista tulee ikään kuin identiteettiä repiviä vieraita voimia. Integroituminen tapahtuu psyykkisessä työssä, jossa myös syntyy jatkuvasti uusia psyykkisiä kvaliteetteja, uusia edellytyksiä säätelyyn. (Freud 1968, 512–514; Reenkola 2004.)

Max Scheler toteaa, että persoonassa "liha" ja henki ovat välttämättä toisistaan riippuvia. Henki on olemassa vain aktuaalisena, persoonan intentionaalisissa akteissa, perustavimmin emootioina, mutta myös tahdon ja järjen toimina, ja juuri ja vain näissä akteissa persoonan kvaliteetit käyvät ilmi (Solasaari 2004).

Psyykkisissä defensesseissä ja häiriöissä kontrollimekanismit perustuvat ylylykkeiden ehkäisylle tai välttämiseksi, niin että emootiot eivät pääse toteutumaan aidoissa funktioissaan. Defenssi rajaa ja muuntaa yksilön vastaanottamia virikkeitä ja tietoa minän yhtenäisyyden eli koherenssin vaatimalla tavalla (Toskala 2001, 6). Esimerkiksi depressiossa primarit itsesäätelyn tunneprosessit pitävät yllä opitun avuttomuuden ja masennuksen merkitysorganisaation mukaista sisäistä koherenssia ja seulovat kokemuksia sen mukaisesti. (Guidano 1991, 35–45.)

Yksilö on kokoaikaisesti, arjen käytännöissä tekemisissä sosiaalis-kulttuuristen skeemojen kanssa. Suhteutuminen todellisuuteen toteutuu pääosin implisiittisenä, mutta myös eksplisiittisellä tasolla, toisin sanoen tiedostuvasti ja havaintoina. Tämä vuorovaikutus tapahtuu minässä ja identiteetissä rakentuneen

"siivilän" ohjaamana ja värittämänä. Identiteetti, itsekuva ja itsearvostus vaikuttavat todellisuuden vastaanottamiseen ja tulkintoihin, mutta myös todellisuus, sen tuomat havainnot, kokemukset ja tiedot muokkaavat minuutta ja identiteettiä. Identiteetti siis tärkeällä tavalla säätelee ja integroi "hiljaisen" syvätason ja näkyvän tason suhteita; se toimii suojaavana vyöhykkeenä molempiin suuntiin. Persoonallinen identiteetti on tärkeiltä osin myös avoinna tietoisuudelle, mikä suo mahdollisuuden tunnistaa itselle kuuluvia tunteita, asenteita, piirteitä ja ajatuksia sekäsäädellä ja muokata niitä (Happonen ym. 1998). Selittäminen ja tulkinta rakentavat merkityksiä ja johdonmukaisuutta elämäntapahtumiin, narratiiviin.

Identiteetti inkorporoi minän kokemukset suhteessa toisiin toimijoihin, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Minällä (self) on ainutkertainen elämäkerta ja kokemusperusta. Elämäkertansa sisällössä ja tulevaisuutta koskevissa odotuksissaan se ilmaisee identiteettiään, so. maailmassa olemisensa tapaa ja merkitystä. (Weinreich 2003a, 21–22.) Eriksonin mukaan identiteetissä sulautuvat (onnistuneessa tapauksessa) lapsuuden tärkeät samastukset ja niihin perustuva käsitys itsestä, läheisten toisten muodostama käsitys minästä sekä yhteiskunnassa tarjoutuvat sosiaaliset ja ammatilliset roolit (Välimäki 1978). *Onnistuneeseen identiteettiprosessi tukee sanattomien voimavarojen tunnistamista ja käyttöön saamista, omia lahjoja ja taipumuksia vastaavien tavoitteiden aktivoitumista* (Waterman 1993). Minän toimivuudelle on olennaista, että identiteetin ilmentämät ja "siivilöimät" suhteet ja oman "paikan" säätely ovat totuudellisia sekä suhteessa maailmaan että omiin sanattomiin kerroksiin.

Persoonallisen identiteetin jatkuvuus tarkoittaa, että se prosessina on *rekursiivinen eli palautuva ajassa*. Tämä on yksi minän kerrosmallin ydinajatus (kuvio 6). "Minuus on itseään organisoiva" (Toskala 2001). Juuri identiteetin rekursiivinen olemus tuo minään funktionaalista yhtenäisyyttä yli erilaisten kontekstien, samalla kun se sallii minän eri puolten kokemisen ja todellistumisen. Prosessin itseviittaavuus myös mahdollistaa, että minä ja sitä koskevat havainnot muuntuvat todellisuussuhteen myötä, ilman että menetetään ainutkertaista identiteettiä. (Guidano 1987; Miro Belloch 1990.) Mennyttä koskevat kokemusmuistot ja tulevaisuutta koskevat odotukset muodostavat koherentin ja samalla ainutkertaisen kokonaisuuden tässä ja nyt; ne ovat vain minun omiani, mutta samalla ne kutoutuvat yhteisiin merkityksiin ja aika-paikka -koordinaatteihin.

Kuten Erikson (1968, 208; 1959, 109) painottaa, identiteettiprosessi ja siinä toteutuva vastavuoroinen suhde toisiin ihmisiin ja yhteisöön ovat suuressa määrin implisiittisiä, ei-tiedostuvia. Jatkuvuuden kokemuksia ja rakenteita ei siis tarvitse tietoisesti ylläpitää. Jokainen tiedostettu psyykinen ilmaus perustuu psyyken implisiittiseen osaan, toteaa Alfred Adler (Ansbacher ym. 1964/1956, 233). Kriisitilanteissa ja elämän käännekohdissa identiteetti voi nousta tietoisesti selvittelyn ja kokeilevan etsinnän kohteeksi, aina perusjuonteitaan myöten.

Niin ilmiä käyttäytymisessä kuin yksilön omassa kokemuksessa minän kerrokset (kuvio 6) ovat toisiinsa kietoutuneina ja psyykkiset tapahtumat kytkeytyvät saumatta somaattisiin prosesseihin ja samalla interpersoonallisina proses-

seina sosiaaliseen kontekstiin, ilman rajaviivaa. "Pienin empiirisesti tutkittava perusyksikkö ihmisessä on – eri olemismuotoja [orgaaninen, tajunnallinen, situationaalinen] edustavien mikrotapahtumien kerrallinen yhteenkietoutuma", toteaa Lauri Rauhala (1993).

Kehollisena olemuksena minuus on jatkuvassa resonanssissa kontekstiin. Sisäaistien järjestelmä eli proprioseptiikka tarkoittaa "minuusreseptiota", minän vastaanottavuutta. Ulko- ja sisäaistit toimivat yhdessä tuottaakseen informaatiota toimijaa varten, ja minuuden rakenteet vaikuttavat kokoaikaisesti informaation poiminnassa, järjestämisessä ja tulkinnessa. (Gibson 1986, 115.) Biologiset prosessit ovat kokemusten välttämätön ehto. Kehollisuus on ikään kuin "amalgami", jossa tunteet ja tietoisuus voivat järjestyä ja tulla ilmaistuiksi (Mann 1994, 35–37).

Persoonallista jatkuvuutta pitävät yllä itselle ominaiset reaktiovalmiudet, asenteet ja käsitykset itselle kuuluvista tunteista. Identiteetin säätelyfunktio minuuden syvärakenteiden ja ulkomaailman välissä tarkoittaa, että se ohjaa toimijan tavoitteiden, tarjoumien, toimintamallien ja informaation valintaa. Identiteetti osaltaan kannattelee ja säätelee elämäkerrallista muistia. Muistaminen on itselle muistamista, mikä sisältää identiteetin ajallisen jatkuvuuden.⁹

Kolme vääjämätöntä prosessia – minät 1, 2 ja 3

Seuraavaksi tarkastelen minuuden kolmea eri aspektia: itseä ja toimijuutta, minäkäsitystä ja kolmantena toiselle esitettyä ja toisten havaitsemaa minää. Viitaan näihin myös Harrén (1998) käyttämin termein Minä 1, Minä 2 ja Minä 3.

Minän toimijuusqualiteetteja kiteyttää itsen käsite. Itse viittaa sellaiseen, joka on oma toimijansa, itsenäinen. Itsetön tarkoittaa tajutonta, isännätöntä, voimatonta, rikkinäistä, muista riippuvaa (Suomen sanojen alkuperä 1. 1992).

Itsen käsite viittaa tajunnan aktiviteetin periaatteeseen, siihen, mikä mahdollistaa intentiot, suuntautuneisuuden, tietoisuuden muut aktit. Kokemus itsestä, tuosta perustavasta aktiivisuudesta, on subjektille välitön, spontaani. Tämä "varsinainen minä" on mahdollista ymmärtää minän spontaanisuus-elementtinä, joka on minän tietoiselle osalle ehto ja "rakennusala" ja siksi sille periaatteessa transsendentaali. (Kivelä 2004.)

Kyse on minuuden ytimestä, siitä mikä pohjimmiltaan tekee elämisen mielekkääksi ja tarkoitusta sisältäväksi. Erik Ahlman käyttää ilmausta varsinainen minä. Varsinaisessa minässä on ankkuroituneena se, mikä ihmiselle on arvokkainta, korvaamatonta; minkä kieltäessään hän ei enää olisi itsensä. Tämä ydin ilmenee ihmisen perustahtona ja -harrastuksena, jonka suuntaan edetessään ihminen toteuttaa arvoaan ja tulee lisääntyvästi siksi mikä on. Peruspyrkimyksenä ihmisellä siten on itsensä ilmaiseminen (Ahlman 1982/1953, 95–

⁹ Sacks (2001, 120–127) kertoo vaikuttavan esimerkin tapahtuma- ja elämäkertamuistien ja samalla identiteetin menetyksen vaikutuksista. Korsakovin oireyhtymän myötä potilas oli menettänyt kaiken ajan- ja paikantajun ja itseä koskevan sisäisen kertomuksen. Hän ei tunnistanut, että oli menettänyt "tuon äärettömän monitasoisen syvyyden, joka jotenkin määrittää identiteetin tai todellisuuden." Hän ei pystynyt erottamaan aitoa ja epäaitoa, totta ja epätotta, tärkeää ja merkityksetöntä. Potilaalta puuttui "kertakaikkisesti sisäinen todellisuus, tunne ja tarkoitus, sielu."

104). Nämä seikat vaikuttavat minuuden sanattomassa syvärakenteessa, intentionaalisenä elementtinä, itsearvostuksen ja -arvioinnin peruslähteenä ja -kriteeristönä.

Aito ilon tunne kertoo, että jotakin toteutuu sanattoman itsen suunnassa ja eväin. Ilon myötä tunnemme elämämme merkitykselliseksi ja arvokkaaksi. Tunnemme elinvoimaa ja kykyä selviytyä eteen tulevista haasteista. (Izard 1991, 137). Kokemus perustuu psykofyysiseen eheyteen. Ilon varassa nouseva pyrkimys on voimakkaampi kuin kielteisten tunteiden nostattama. Onnellisuus viestii, että ihminen kykenee säilyttämään olemuksensa (Spinoza 1985, 555–558).

Spontaani perusaktiiviteetti ei ole määrittämätöntä ja vapaasti leijuvaa, vaan se tapahtuu aina – olkoonkin sanattomana – subjektissa ja samalla elämän draamassa, "lihallistuneena", asemoituneena suhteessa maailmaan. Välittömän ja sanattoman draaman laadut ja sisällöt ohjautuvat tilannekontekstin mukaan kokoaikaisesti, mutta yksilön sisäisen, eletyn ja muistiin jäsentyneen kertomuksen ehdoin.

Ihmisen kyky itseviittaavuuteen ja sen tuottama rekursiivisuus mahdollistavat ja myös takaavat, että kulloinenkin sanaton kokeminen on johdonmukaista aiemmin koetun kanssa ja minuus näin jatkuvasti rakentuu persoonallisten merkitysten varassa, ja perustavat merkityskokemukset ilmentävät tiettyjä pysyväisluonteisiksi muodostuneita emotionaalis-psykofysiologisia järjestymiä (Guidano 1991, 32). Itsen vakaudella on biologinen tausta ja perusta. Esi- ja ydinitien tietoisuudelta piiloon jäävä rakenne konstruoidaan joka hetki samalla kertaa intentioina ja fyysisesti, elimistön tapahtumina, elämäkerrallisen muistin varassa ja sitä samalla muokaten (Damasio 2000, 160–162).

Rekursiivisuus toimii narratiivisuuden varannoin, merkityssuhteissa. Yksilön perusasemoitumisissa todentuvat hänen narratiivinsa ydinrakenteet, niissä yksilö siis kontekstualisoituu juuri identiteettinsä mukaisella tavalla. Lyhytaikaisemmat asemoitumiset ja kertomukset kehkeytyvät orgaanisesti tuon pitkäaikaisemman pohjalta.¹⁰ Elämän- ja uranvalinnat jäävät hetkellisiksi eikä niistä voi rakentua etenevästi kutoutuvaa merkityssuhteistoa toimintaympäristöön, jollei identiteetti ole olemassa kyllin selkeänä tai jolleivät teot merkityksiltään liity yksilön identiteettiin.

Kun yksilöllä on mahdollisuus ja kyky ilmentää ja panna toimeen perusasemoitumistaan ja -intentioitaan, hänellä on tunne autonomiasta. Tarve ja mahdollisuus autonomiaan on ihmisellä kuten todennäköisesti muillakin eläimillä perustavanlaatuinen motiivi, ja sellaisia ovat myös pystyvyyden ja kompetenssin pyrkimys sekä sosiaalinen liittyminen, osallisuus. Nämä kolme inhimillistä perustarvetta ovat toistensa ehtoja. Sanattoman itsen spesifit pe-

¹⁰ Asemoituminen on ikään kuin "jalansija", josta käsin "puhumme" teoillemme, tuntemuksillemme, muille "jalansijoillemme". Persoonallisuus järjestyy pysyväisluontoisissa vallitsevissa asemoitumisissa, joissa määrittyvät itsearvostuksen perusteet ja järjestyvät mielekkäästi lyhytaikaisemmat osa-asemoitumiset ja -narratiivit. Asemoituminen toimijuuden rakenteena toteutuu pääosin sanattomana, mutta sitä voi tavoitella mm. metaforisin keinoin. Metafora, kuten 'Työmuurahainen', 'Pelle Peloton', 'Näkymätön lapsi' tai 'Leijonamieli' voi ilmaista asemoitumista ja toimijuutta osuvasti ja moni-ilmeisesti (Cochran 1985, 75–102).

rusintentiot ja niitä ilmentävät kyvyt suovat perustan ja "tontin" autonomialle, mutta ilman sosiaalisia osallisuuksia eivät kompetenssit ja autonomia voi reaalistua. Yksilön itsearvostus ja hyvinvointi riippuvat ratkaisevasti näiden tarpeiden tyydyttymisestä. (Bandura 1977; Deci & Ryan 1995; Ryan & Deci 2000.) Kielteisen elämänhistorian tuloksena voi olla opittu avuttomuus ja vakiintunut käsitys itsestä pelkkänä pelinappulana, joka ei pysty vaikuttamaan oman toiminnan ehtoihin (De Charms 1968, Seligman 1975).

Ahlman (1939, 114) toteaa, että elämän onnistuminen on syvästi riippuvainen siitä, että ihminen pääsee ilmentämään varsinaista minäänsä: "Onni on sitä, että sellainen aktualisoituu meissä, mitä me syvimmäältä tahdomme". Arvotietoisuus, tietoisuus omasta kutsumuksesta antaa voimaa. Psykologisesti tätä voisi selittää niin, että tällöin yksilö keskeisissä elämäntoiminnoissaan toteuttaa syvimpiä kulttuuriin osallistavia arvojaan, niissä rakentuneita merkityssuhteitaan. Juuri kutsumustietoisuus voi olla asiantuntijuuden kehittymisprosessin keskeinen lähde ja ravinto.

Sanaton itse (ydinminä, Minä 1) on aktiivisuuden ja kokemisen keskus, jossa järjestyvät perustavasti suhteet tilaan, maailmaan ja toisiin toimijoihin, tiettyssä kehossa ja tietystä pysyväisluontoisesta asemasta käsin. (Harré 1998, 148, 177). Sosiokulttuuriset resurssit ja vuorovaikutukset ovat toimijalle välttämättömiä, sillä ilman niitä hänellä ei voi olla toimintakykyä, eikä siis autonomiaa eikä itseäkään. Niinpä persoona on sitä toimintakykyisempi – ja samalla sitä yksilöllisempi –, mitä laajemmin ja syvemmin yksilö on sisäistänyt arvoja ja niitten myötä rikkaita merkityssuhteita todellisuuteen. Toimijuus on olemista vuorovaikutuksissa, vaikuttamista, myös yhteistyötä – ja jännitteitä. Toiminnan tilannekohtaisuuden vuoksi itsenäisyyden mahdollisuudet ja myös autonomian tunne vaihtelevat tuntuvasti (Weinreich 2003a, 41).

Kulloisenkin ajanhetken ja tilanteen kokeminen, tulkinta ja intentionaalinen toiminta tulevat arvioiduksi subjektin aiemman kokemuserustan (\approx se mitä itse on) läpi ja ohjauksessa. Elämäkerrallisen muistin rungoksi rakentuneet ja pääosin implisiittisinä vaikuttavat pyrkimykset, arvostukset jne. käyvät ilmi sekä sanattomina ilmauksina, kuten kehonkielenä, että diskursiivisesti, kuten keskustelussa (Weinreich 2003b, 93). Subjekti rakentuu ensi sijassa toimien, siksi "se on 'tietoa', jota ei tiedä tietävänsä, 'kokemusta', jota ei tiedosta kokemukseksi, mutta josta tunnistaa aina jotain." (Ronkainen 1999, 76). Itseyttään yksilö pystyy yleensä vain hämärästi ilmaisemaan sanoin, mutta sen vaikutukset reaktiivina, mieltymyksinä, osallisuuksina, tunteina, arvoina ja ihanteina, valintoina, tulkintoina, suhteina jne. ovat tietysti monin tavoin tiedostuvia ja näkyviä.

Minäkäsitys (Minä 2) on ikäänkuin apparaatti, jolla toimija monitoroi itseään; siinä esittyvät yksilölle omat kyvyt, taidot, uskomukset ja omaelämäkerralliset tapahtumat (Weinreich 2003a, 36). Toimijaminä (engl. *I*) asettuu reflektionensa kohteeksi (engl. *me*). Minäkäsitykseen sisältyy se, minkä tiedän, käsitän ja uskon olevan *minua*, minuun kuuluvaa ja minulle ominaista. Jokaisella on kokemukseen perustuvia käsityksiä minuudestaan, kyvyistään, kehostaan ja kehollisista tiloistaan, myös selityksiä sille, miksi jokin asia tuntuu siltä kuin tuntuu, ja edelleen, sellaisia pyrkimyksiä ja itsearvostuksen mittapuita, jotka tuntuvat välttämättömiltä (Allport 1968).

Minän toimijuus- ja reflektioaspektit ovat kokoaikaisesti kiinni toisissaan, punnitsevat ja muokkaavat toisiaan. Kuluvan hetken toimijuus (implisiittinen) on läsnä seuraavan hetken kohdeminässä (tiedostuva), mahdollisesti muokkaa sitä jos aiheita on. Ja tämän hetken reflektioiva minä arvioi äskeitä toimijuutta, myös korjaa sitä jos tarpeen. *Juuri tässä on minuuden perusjännite: tunnistaako se omaa toimijuuttaan riittävään osuvasti ja pystyykö näin rakentamaan sisäistä eheyttä kehollisten, emotionaalisten ja kognitiivisten toimintamallien eri tasoilla* (Guidano 1991 33–34; ks. kuvio 6)? Minää koskevat uskomukset voivat olla epätarkkoja, jopa virheellisiä. "Identiteetin ja subjektiviteetin välimatka ja erilainen dynamiikka antavat tilaa sen pohtimiselle, mitä minä olen ja mitä tahtoisin olla. – Subjektiviteetti ja identiteetti ovat siis jatkuvasti ainesta toisilleen" (Ronkainen 1999, 77).

Toimijana subjekti on välittömästi osallisena sisällä jossakin. *Katsojan* roolissa taas perspektiivi on laaja, käytössä on periaatteessa rajaton määrä näkökulmien, tulkintojen uudelleenarvioinnin ja täsmennysten mahdollisuuksia. Omien kokemusten lisäksi myös perheen, ystävien, romaanien, TV:n, lehtien jne. sisältämät kokemukset, näkemykset ja tiedot ovat tarjolla (Cochran 1990, 46). Kasvava lapsi käyttää ajastaan tuntuvaan osan sisäisen dialogin harjoitteluun, toimii leikeissään (yksinkin) vuoroon käsikirjoittajana, näyttämöestarinana, pää- ja sivurooleissa, kriitikkona jne.

Kun minä on reflektion kohteena, sitä artikuloidaan representaatioina, kulttuurisin varannoin. Suhde yhteisiin merkityksiin ja sosiaalisiin rakenteisiin tarkoittaa, että minän arviointiperusteet ja viitekehys ovat sosiaalisesti rakentuneita. Vakaan arviointiperustan ja -kriteeristön tarjoaa omaelämäkerran myötä vakautunut ydinminä, erityisesti se, minkä koemme itsekunnioituksena tai -arvostuksena. Itsearvostuksen ohjausviestit toki käyvät useimmiten yksin muilta tulleiden arvioiden ja sosiaalisten standardien ja ylimalkaan "todellisuustestin" kanssa (eksplisiittinen rakennetaso kuviossa 6). Tietysti on mahdollista, eikä ehkä harvinaistakaan, että minäkäsitys kuten myös osa omasta elämäkertomuksesta, sisältää jonkinlaista puolustuspuhetta yhteisön tai oman ydinminän standardeja ja koettuja syytöksiä vastaan (Bruner 1994).

Minän julkinen aspekti (*Minä 3*) sisältää yhtäältä sen, millaisena subjekti uskoo ja toivoo esittäytyvänsä toisten silmissä, toisaalta sen, millaiseksi toiset yksilön todellisuudessa havaitsevat ja tulkitsevat (Goffman 1959; Weinreich 2003a). Minää koskevat käsitykset ja standardit konstruoiduvat aina suhteessa kulttuuriin ja sosiaalisiin rakenteisiin, siksi minäkäsitys ja sosiaalinen identiteetti kutoutuvat toisiinsa. Toisaalta, toiset ihmiset eivät useinkaan tavoita subjektin identiteetin tunnetta, joten toisten käsitys subjektin minästä voi poiketa tämän omasta minäkäsityksestä, olla jopa ristiriidassa sen kanssa. Minä 3 onkin käsitteenä kompleksinen (Harré 1998, 177). *Minän metaperspektiivi* tarkoittaa, että yksilö arvioi itseään ja ominaisuuksiaan siten kuin tietää tai uskoo toisten niitä näkevän. Minuuden kehitysdynamiikassa tietynasteiset tilanteiden muuttumisen aiheuttamat jännitteet ydinminän, minäkäsityksen ja julkisen minän välillä kuuluvat asiaan, mutta jos aspektien erot ovat rakenteellisia, aiheutuu vaikeuksia kuten defensesjä tai muita psyykkisiä häiriötä tai terveysongelmia. Ihminen tulkitsee itseään ja ohjaa toimintaansa minäkäsityksensä mukaan. Mi-

käli se rakentuu virheellisten, koskaan täyttymättömien uskomusten varaan, "kykenee yksilö juoksemaan läpi elämänsä minäänsä toteuttamassa, toteuttamatta kuitenkaan koskaan itseään" (Varila 1999, 97). Väylän sanattoman itsen ja minäkäsityksen välillä tulee toimia kyllin autonomisesti, ei vanhempien, ystävien, idolien tai muiden ulkoisten voimien kahlitsemana.

Tähän liittyy itsesäätelyn näkökulma (Ryan & Deci 2000). Suhde johonkin tavoitteeseen, haasteeseen tai tapahtuneeseen ratkaisuun voi olla persoonaton ja otteeton, jolloin toimija elää uskomuksessa, että asioitten kontrolli on hänen ulkopuolellaan, sattuman, toisten toimijoiden tai olosuhteiden määräämää. Toinen tyyppisuhtautuminen on, että vaikuttaviksi syytekijöiksi mielletään ulkoiset palkkiot, so. toisten kannustus/ moitteet, raha, arvostus ja vastaavat. Usein tällainen ulkoinen, Minä 3:sta lähtevä säätely toimii sisäistettynä, joko niin, että yksilö on omaksunut ulkoistavan attribuointityylin suhteessa itselle sattuviin kielteisiin tapahtumiin, tai niin että hän samastuu vahvasti johonkuhun ideaalihahmoon ja ottaa tämän minäkäsityksensä (Minä 2:n) peiliksi ja mit-tapuuksi. Kolmas, aidon identiteetin kannalta suotuisa säätelyn tyyppi eli sisäsyntyinen tapahtuu sanattoman itsen intentioiden ja muitten laatujen varassa. Tässä säätelytyylissä, toisin kuin kahdessa edellisessä, onnistumisen indikaattorina on välitön myönteinen tunnevire: ilo, tyydytys, elämys, nautinto. Empiirisestikin on todettu, että sisäsyntyinen motivaatio vahvistuu vain sillä ehdolla, että kyvykkyyden tunteeseen liittyy tunne autonomiasta (Ryan & Deci 2000). Viime mainittu tarkoittaa sisäistä eli persoonakohtaista attribuointityyliä. Kausaaliattribuutiota tarkastellaan lisää jäljempänä.

Asianmukaisena prosessina identiteetti siis vaikuttaa koko ajan ikään kuin "siinä rajalla" tunnistamassa ja myös tulkitsemassa eksplisiittiseksi kulloistakin olemista ja toimintaa suhteessa sanattomaan itsen ja "mielen kielioppiin". Se rakentaa orgaanista aikarakennetta ja narratiivisia – mitä olen nyt, mistä olen tullut, mihin olen menossa – sanattoman itsen sisällöissä, avoimessa vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja muun kontekstin kanssa. Identiteettiprosessi heikkenee, jos defenssien vuoksi tai muusta syystä autenttinen "työstäminen" toimijuusvaliteettien, minäkuovan ja sosiaalisen minän välillä estyy tai vääristyy.

Tarjoumien asianmukaisessa vastaanotossa on kyse myös ja nimenomaan välittömien tunneprosessien osuvuudesta ja herkkyydestä. Sosiaali- ja terveystieteiden alan asiantuntijuuden kerryttämisessä ollaan koko ajan tekemisissä elämäkerrallisen muistin kanssa: identiteettiprosessien tulee niin sisältönsä kuin laatunsa puolesta olla kohdallaan.

Edellä esitelty minuuden kerrosmalli antaa pohdittavaa persoonan tutkimisen metodologian näkökulmasta, mutta rajoitun pariin huomioon. Toimijuusvaliteetit ovat proseduraalisia ja implisiittisiä, joten ydinminän vaikutus ja "siivilöityminen" tiedostettuun minäkäsitykseen toteutuvat suurelta osin tiedostamatta. Tämän huomioon ottaminen on hyvin tärkeää, kun tutkitaan ja arvioidaan yksilön ominaisuuksia. Tietoiseen itsearviointiin perustuvien menetelmien luotettavuus ja käyttökelpoisuus jäävät pakosta rajallisiksi. Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että se, millaisena yksilö pitää itseään, korreloi vähän jos ollenkaan sen kanssa, millaiseksi toiset hänet havaitsevat. Ristiriita voi aiheutua useista syistä. Toiset ihmiset eivät välttämättä anna yksilölle rehellistä

palautetta, koska se voisi olla kiusallista tai vaikeaa. Yksilön on helppo vastaanottaa ja sulattaa lähinnä sellaista palautetta, joka tukee hänen vakiintuneita käsityksiään itsestä ja vääristyneitten minäuskomusten tueksi saattavat riittää pienetkin tiedonsirpaleet samalla kun suuri määrä todenmukaista toisensuuntaista palautetta torjutaan (Baumeister 1999).

Edellä kuvattu minuuden aspektien kolmijako toimijuus, refleктоiva ja sosiaalinen näyttää tutkimuksessa toistuvan erilaisin variaatioin. Aiheen tunnettu tutkija Roy Baumeister (1999) käyttää termejä suorittamis- tai toimeenpanofunktio, interpersoonallinen olemassaolo ja refleksiivinen tietoisuus, jossa ihmismieli voi tarkkailla ja tutkia itseään, toimiaan ja sosiaalisia aspektejaan. Minää koskevassa tutkimuksessa toimijuusfunktio on vähiten ymmärretty alue (mt.).

Minuusprosessien sosiaalinen, dialoginen ja narratiivinen luonne

Yksilön sisäisten itesuhteiden laatu on riippuvainen siitä, millaiseksi ja miten hänet on tunnistettu ja tunnustettu ja jatkuvasti tunnistetaan niissä ihmissuhteissa, jotka ovat hänelle tärkeitä. Tunnustamisen muotoja ovat rakkaus, kunnioitus ja arvostus. On vaikeaa tai mahdotonta rakastaa, kunnioittaa ja arvostaa itseä ja luottaa omaan kelpoisuuteen, ellei reaalisesti koe saavansa vastaavia tunnustuksen muotoja muilta. (Ikäheimo 2004.) Kasvokkainen ja subjektin sisäinen dialogisuus kietoutuvat toisiinsa

Kasvokkaiseen vuorovaikutukseen ankkuroituvaa dialogisuutta hoitaa kokoaikaisesti psyykkisen työn totuudellisuustestiä. Tuntemisen "kehon ja mielen teatterin", merkityksenannon ja tilannekohtaisten tulkintojen (riittävä) totuudellisuus, so. sisäinen integriteetti ja rehellisyys suhteessa toisiin ja todellisuuden kohteisiin, on välttämätöntä, jotta muistijärjestelmä voisi olla avoin, joustava ja vireä ja minuuden kerrostumat toimia integroituneina.

Identiteetin laatua vastaavat osallisuudet (sosiaalinen identiteetti) sekä identiteetin yhteisöllinen hyväksyntä ja vahvistus ovat yksilön toimintakyvylle aivan olennaisia. G. B. Shaw on todennut, että "jokainen ihminen on niin kauan väärässä paikassa yhteiskunnassa, kunnes hän on oivaltanut mahdollisuutensa ja saanut myös lähiympäristönsä tästä vakuuttuneeksi" (Erikson 1959, 110). Kun yksilö sitoutuu ja kutoutuu tiettyihin, omaa identiteettiä ilmaiseviin ja syventäviin kulttuurisiin merkityksiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, maailma samalla jäsentyy ja toimija saa käyttöönsä mielekkään "kartaston".

Minän reaktiot, tunteet, toiminta ja käsitykset tulevat arvioituiksi, tulkituiksi ja todennetuiksi kasvokkaisyhteisön vuorovaikutuksissa. Pääroolissa ovat arjen sosiaaliset käytännöt, joissa vastaanotetaan tarjoumat sekä koetaan ja omaksutaan tilanteiden merkitykset, adekvaatit motivaatiotilat ja tunnerakenteet suoraan ja välittömästi (Barclay 1994). Näin ydinminä konstruoutuu jo sanattomana. *Narratiivinen*, keskusteluna tapahtuva työstäminen äidin ja muiden läheisten kanssa – mikä sitten tuottaa tiedostuvan minäkäsityksen ja julkisen minän – liittyy sosiaalisiin käytäntöihin lapsen syntymästä lähtien (Miller 1994).

Pienten lasten sosiaalistamiskäytännöt selittävät suurelta osin, miksi hoiva-alojen työntekijöistä valtaosa on naisia. Narratiivisia käytäntöjä koskevien

tutkimusten mukaan vuorovaikutus läheisten omaisten kanssa eriytyy kohta lapsen syntymän jälkeen. Tytöille vanhemmat puhuvat näitten elämänkulun tapahtumista enemmän, vivahteikkaammin ja ihailevammin kuin pojille ja – mikä tärkeää – kehystävät tätä elämäkertamuistia muokkaavaa puhettaan runsaammin tunteita ja vuorovaikutusta kuvaavien ilmauksin. Näissä keskusteluisissa tytöt oppivat herkkyyttä toisten ihmisten tunteille sekä sen, miten tärkeitä ovat sosiaaliset suhteet; he oppivat huolenpidon toisista. Samalla tyttöjen minuus kutoutuu kiinteämmin sosiaaliseen verkkoon kuin pojilla. (Fivush 1994.)

Narraatioprosessissa minätoimija muokkaa minäkäsitystään, itseen liittyvää kertomuksellista kudosta – mennyttä ja tulevaa koskevia intentioita, käsitteitä, tulkintoja – tässä ja nyt, kulloisenkin tilanteen ja asemoitumisen ehdoin. Kulloistakin tilannetta havaitaan, koetaan ja tulkitaan jo vakiintuneen minuuden ja identiteetin eväin. Toimijuusaspekti (*I*) ohjaa; syvemmälle ankkuroituna se edustaa jatkuvuutta ja asettaa viitepisteet, kun taas "ohjattava päähenkilö" (*me*) edustaa minuuden erilaisia puolia, eri positioita, "ääniä", jotka narraatiossa saatetaan sopusointuun (Hermans & Kempen 1993, 45–46, 115).

Juuri kertomuksellinen muoto mahdollistaa erilaatuisten aineiden, erillisten tapahtumien ja tilanteiden sekä näitä koskevien tuntemusten ja tulkintojen nivomisen yhteen kudokseen. Kielen loputtoman rikas, monisäikeinen ja joustava semioottinen järjestelmä toimii tehokkaana välineenä ja tukena. Se mahdollistaa alla olevan "draaman" tason prosessien rikkaat erottelut ja nimeämiset sekä joustavat tulkinnat. Narratiivisessa reflektiossa toimija ottaa oman minänsä pohdinnan, tulkintojen ja valintojen kohteeksi. Kun sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksessa osa opiskelijoista saavutti reflektiivisen asiantuntijuuden tason, koska heidän ammatillinen kasvunsa sisälsi muita enemmän syventävää identiteetin työstämistä jo koulutuksen aikana (Jussila 1998, 148–152).

Yksilö jäsentää kokemuksiaan, itseään ja identiteettiään moninaisissa *positioissa*. Subjekti elää kunkin position ja sen mukaisen tilanteen identiteettinsä kautta, minuutena. Yksilöllä on tietty välitön ja "omin" tulkinta olemisestaan, mutta samalla käytössään valtava potentiaalisten tulkintojen määrä. Oma olemista koskeva ymmärrys kehittyy ja myös turmeltu kulloisenkin eksistenssin (eli toteutuneen täälläolon olemistavan) mukaan (Heidegger 2000, 36–37). Minuus ei ole eikä voi olla monoliitti, vaan se on minä-asemoitumisten moninaisuus (*multiplicity of I positions*: Hermans & Kempen 1993, 73). Todellisten tilanteiden ja asemien sekä näitä kuvaavien kertomusten lisäksi minä voi käyttää sijaiskokemuksia ja niihin liittyviä tarinoita muokatessaan omaa elämäkertamuistiaan (Miller 1994).

Narratiivinen lähestymistapa mahdollistaa ihmisen tilanteen ambivalenssien esille saamisen ja työstämisen. "Useimmissa elämän ydin- ja muutostilanteissa ihmisen tilanteelle on tyypillistä, että hänellä on samanaikaisesti vastakkaisia kokemuksia, pyrkimyksiä ja tulkintoja samasta tilanteesta. Hän ei ole sillä hetkellä 'yksi', vaan oikeastaan 'monta' (Lindqvist 2002, 120).

Minuudella on kuitenkin rakenne. Potentiaalisista positioista jokin tai jotkin ovat vallitsevia, nimittäin ne, jotka määrittävät minän identiteetin ja ovat sen jatkuvuudelle korvaamattomia. Edellä jo viitattiin tähän ydinminän rekursiiviseen prosessiin, jossa myös minän eri puolten aito kokeminen tulee mah-

dolliseksi. "Metapositio" suuntaa ja eheyttää aktiivisesti minuuden kokonaisuutta; vaikka "osaposition" säilyttävät tietyn autonomiansa ja tilannekohtaisen erityislaatunsa, metaposition syvyys ja kattavuus takaavat minuuden koherenssin (Hermans & Kempen 1993, 73, 95). Aiemmin olen viitannut tähän samaan asiaan myös termeillä vallitseva asemoituminen (regnant stance) ja osa-asemoitumiset (Cochran 1985, 59–73). Minuutta siis luonnehtii sisäinen dialogisuus. Kukin eri positio (ja sitä vastaava "minä") on ikään kuin autonomia omaava osapuoli, mutta samalla avoin ja suorassa osallisuudessa tai vuoropuhelussa kunkin toisen position (ja "minän") kanssa (Hermans & Kempen 1993, 147). Minän narratiivin kokonaisuus, sen koherenssi ja sisäinen dynamiikka, asettavat paitsi suuntaviivat myös rajansa osakertomuksille (Bruner 1990, 120–122).

Minälle keho on primaaria, perustavaa: minuus toteutuu vain ja ainoastaan tietyssä kehossa. Kuten Merleau-Ponty toteaa, keho on perusta, jolta avautuvat kaikki perspektiiviset suhteet maailmaan; ruumiimme on kaikkien "kokemustemme latentti horisontti". Tilaan sijoittavat määreet tässä, tuolla, oikealla, kaukana jne. ovat todellisia ja mielekkäitä, koska ne määrittävät suhteessa kehollisuuden origoon. Keho (ja sitä jäsentävä ja ilmaiseva minuus) "ymmärtää" välittömästi omaa liikettään ja maailmassa kohtaamiaan olioita (Laine 1993, 110–111). Edellä mainitut minuuden ydintä organisoivat ja ylläpitävät prosessit (Minä 1) persoonallisina perustavina merkityksinä ja realiteetteina toteutuvat näissä ruumiillisten kokemusten esikäsitteellisissä rakenteissa, emotionaalisesti latautuneissa, automaattisesti implisiittisen muistijärjestelmän toimesta (Happonen ym. 1998). Kun puhumme yksilön *luonteesta*, viittaamme lähinnä persoonallisuuden implisiittisiin, ikään kuin automatisoituneisiin (so. keholliseksi juurtuneisiin) reagointi- ja kokemismalleihin, joista yksilön tosiasialliset eettiset ja moraaliset standardit sekä toimijuuden laatu käyvät ilmi.

Ihminen ei voi saada itsestään todellista käsitystä pelkästään reflektoidulla. "Ainoa keino, millä saan tietää mitä olen, on että e l ä n itseni. Kokonaiselämys itsestäni sanoo minulle mitä olen. Mutta tätä elämystä en saa itsetarkastelun avulla, vaan elämällä, suhtautumalla realiteetteihin, toiminnalla . . ." (Ahlman 1939, 53).

Minuuden ja identiteetin kuvaaminen tiettytenä, so. ainutkertaisena polkuna ajassa ja, mikä vielä ensisijaisempaa, paikoissa tai laajemmin: tilanteissa, on ilmeisen osuvaa. Relevantti kuvaustapa on narratiivinen, kertomuksethan rakentuvat tilassa toteutuvista tapahtumista ajassa edeten. Vastaus siihen, kuka olen, edellyttää sen kertomista, keitä ja mitä olivat ne ihmiset ja ihmissuhteet, tapahtumat, paikat ja tilanteisuudet, jotka tekivät yksilöstä juuri tietynlaisen (kertomuksen teema). Narratiiviset rakenteet eivät rajaudu kielessä artikuloiuviin, vaan myös minuuden esitietoisissa sanattomissa kerrostumissa on tapahtumaketjujen ja kontekstuaalisuuden mukaisia rakenteita.

Minän moninaisuus, ykseys ja jatkuva kehittämisprosessi

Se, että minuus on suurella määrällä kontekstuaalinen, potentiaalisesti moniasemoituva ja dialoginen, johtaa mm. seuraaviin päätelmiin. Loputon avoi-

muus ja samalla uudelleen järjestymisen potentiaali ovat autenttisen minuuden ja identiteetin yksi perusmääre – yhtä lailla kuin jatkuvuus ja kasvu "korkea korelle". Kokemuksina muistettu minuuks ei ole suoraviivaisesti etenevä, pikemmin se vertautuu puutarhaan, jossa haarautuu ja risteilee polkuja kaikkiin suuntiin, ja nykyisyydessä polut yhtyvät juuri tietyllä tavalla (Albright 1994).

Polkujen risteytymisen tapa palvelee toimijan säilymistä ja selviytymistä. Toimijuus lepää affektuaalisen, energiaa tai "voimaa" muistuttavan resurssin varassa (Baumeister 1999a). Kehon emotiot ja henkistyneet intentiot kietoutuvat arvoina yksilön ydinminässä samaan prosessiin. Tunteet "mittaavat" elämän prosessia ja henkiset tunteet ovat elämän intuition perusta (Damasio 2003, 251). Persoonaa rakentuu tunnerakenteissa, sillä niissä toteutuvat ihmisen suhteet itseensä ja ulkomaailmaan. Persoonan määrittävät nämä subjektille itsestäänselvät, implisiittiset arvot. Scheler käyttää käsitettä *ordo amoris*, rakkauden järjestys, joka määrää, miten ihminen näkee ja kokee maailman, tiluunsa. Negatiiviset arvot kuten viha johtavat kapeutumiseen, hankaluuksiin, kun taas totuuden, rakkauden ja kauneuden mukainen arvohierarkia johtaa hengen kasvuun, kykyjen, tahdonvoiman, loogisen ajattelun jne. vahvistumiseen (Solasaari 2004).

Ydinminään ankkuroituvaa intentionaalisuutta suo subjektin kokea ja tavoittaa kulloisenkin tilanteen tarjoumat järjestyneellä tavalla; se antaa mahdollisuuden kutoa niitä jo oleviin merkityssuhteisiin. Yksilölle tämä merkitsee jatkuvaa kehittymistä ja joksikin tulemisen haastetta. "Man is never complete; his existence lies in becoming", sanoo Allport (1961, 376) von Herderiä lainaten. Ydiniten arvoja toteuttavana identiteetti sekä pitää vahvasti yllä jatkuvuutta että kutoo itseensä täysin uutta. Identiteetin kasvu ja rikastuminen koetaan psykososiaalisen hyvinvoinnin tuntemuksina, ihminen on "kotona" omassa kehossaan ja samalla toisten hyväksymä (Erikson 1959, 127). Persoonana oleminen tarkoittaa kehkeytymistä oman vitaliteetin autenttisista lähteistä ja samalla edellyttää jatkuvaa etsintää, kokeilua, myös luovaa rohkeutta ja herkkyyttä. Tietoisesti emme voi lähteitä tehdä. Mutta voimme niitä tunnistaa, kun niitä kohtaamme ja niille antaudumme (Cochran 1985, 171–172).

Kehitystehtävän käsite liittyy tähän asiaan. Elämänkulun tietty vaihe tai käänne ratkeaa onnistuneesti, kun identiteetti ja minuuks siinä aidosti järjestyvät uudelleen tiluun ja yksilön "sisäisen ympäristön" edellyttämällä tavalla. Ydinminää realisoiva asemoitumisten keskiö tai metaposition toimii viitepisteenä tai kehkeyksenä, jonka perusteella valintatilanteissa on mahdollista nähdä ja arvioida eri vaihtoehtojen relevanssia, merkityksiä ja vaikutuksia oman elämän kokonaisuudessa.

Minuuden kehkeyksen käänneissä myös omaelämäkerrallisen muistin sisältöä ja rakenteita järjestetään jossain määrin uusien tulkintojen ja tärkeysjärjestysten edellyttämällä tavalla (ks. Neimeyer & Metzler 1994)

Muutospotentiaalit ovat periaatteessa rajattomat. Narratiivin kudonnassa käytettävien merkitystulkintojen ja erilaisten kertomusten potentiaaleja on varastossa – yksilöllisinä ja yhteisinä resursseina – monin verroin siihen nähden, mikä kulloinkin toteutuu. Tämän ansiosta muutoksia voi tapahtua melko nopeastikin. Tietynhetkinen minäposition vallitsevuus (ja tiedostuminen) merkitsee, että muunlaiset minä-positionit ja niitä vastaavat narratiiviset kudokset jää-

vät piiloisiksi, implisiittisiksi (Cochran 1985, 47–48; Hermans & Kempen 1993, 164, 168). Edellä jo todettiin, miten minuuden muutos- ja jäsentymisprosessi elää sanattoman itsen (Minä 1) ja minäkäsityksen (Minä 2) välisessä jännitteessä ja dynamiikassa.

Minän reflektiivisiin keinovaroihin kuuluvat sekä vuorovaikutukset ja palautteet suhteissa toisiin ihmisiin, siis realistiset pohdinnat, tulkinnat ja arvioinnit että dialogit todellisuudesta jo poistuneitten tai kuvitteellisten hahmojen ja tahojen kanssa. Tärkeää on, että kuvitteelliset dialogit (vaikkapa ystävien, edesmenneitten vanhempien, ihannoidun romaanihahmon, tunnetun tiedemiehen tai urheilijan, potentiaalisen lukijakunnan jne. kanssa) usein tärkeällä tavalla "mittaavat", ohjaavat tai legitimoivat subjektin akuutteja tekoja, valintoja, vuorovaikutuksia ja tulkintoja, siis minäkuvan ja identiteetin muotoutumista (Hermans & Kempen 1993, 70).

Minä on aina osallisena sosiaalisissa vuorovaikutuksissa, joiden kuvio ajan kuluessa jatkuvasti muuntuu, ja se on myös sisäisesti moniasemainen. Niinpä minuus ja identiteetti eivät voi koskaan olla valmiita, vaan ne ovat jatkuvassa dynaamisuu- den tilassa ja uudelleen järjestymisen prosessissa. Minän ihanteet, itsearvostus, omatunto ja maailmankuva toimivat järjestymisen kom- passeina. Samalla konstruoituu minän narratiivi.

Minuus (ja minäidentiteetti sen "kasvoina") on myös kontingentti, ainut- kertaisissa olosuhteissaan muotoutuva ja siksi kehityskulussaan ja muotoutu- misessaan periaatteessa ei-ennustettava. Tämä liittyy jo itseen, mutta myös nii- hin prosesseihin, joissa sanaton itse tulkkiutuu tilanteittain minäkäsityksenä ja sosiaalisena toimijana. Idiograafisuus on välttämätöntä ottaa huomioon minään ja identiteettiin kohdistuvissa tutkimusmenetelmissä (Weinreich 2003a, 108). Olennaista on tavoittaa persoona ainutkertaisena laadullisena kokonaisuutena.

Kun tutkitaan ja arvioidaan yksilön kehittymisedellytyksiä, erityisenä haasteena on erottaa persoonan ja identiteetin pysyväisluontoiset laadut ja ra- kenteet lyhytaikaisista ja kontekstisidonnaisista. Tulevaisuuteen kohdistuvan yksilön arvioinnin tulee siis luotettavasti tavoittaa minuuden ei-satunnaisia elementtejä ja niitten perusteella todeta persoonan toteutumisen ja kasvun edel- lytyksiä tarkoitetuissa toimintaympäristöissä. Käytännössä ennustaminen on kohtuullisessa määrin mahdollista siksi, että persoonan ydinkomponentit, olennaiset minuuden perustaa rakenteistavat asemoitumiset ovat enintään hi- taasti muuttuvia. Juuri näitten ytimien toteutumiseksi järjestyvät persoonan muut, tilannekohtaiset asemoitumiset ja prosessit (Cochran 1985, 137–138).

Identiteetti toimii oppimisen ja asiantuntijuuden kehittymisen tehokkaana tukena. Yksilön psykososiaalinen identiteetti on mahdollista nähdä elämyksel- listen muistojen, ja kehollis-emotionaalisesti ladattujen "merkkausten" ja episodisten kokemusten järjestymänä. Minä 1 ohjaa, yleensä implisiittisesti, "keskustelua" oman minäkäsityksen (Minä 2) ja Minä 3:n eli sosiaalisen minäas- pektin välillä. Identiteettimme on jatkuvassa transaktiossa ympäristön kanssa resonoiden siihen, mikä on sille relevanttia. Resonanssi, välitön ja sanoiksi pu- kematon yhteys yksilössä olevan ja maailman välillä, toteutuu emotionaalisessa reaktiossa. Intrapysyykkisesti identiteettiä koskeva ajatussisältö astuu tietoisuu- teen, kun sitä koskeva merkitysverkko käynnistää ja vahvistaa tuon ajatussisäl-

lön kokemus-, kuvitelma- ja tunne-elementit muistissa. Joka kerran kun kyseinen muisto kohtaa jonkin yhteensopivan elementin, käynnistyy resonanssi, joka palauttaa muistoon alunperin liittyneen emotionin ja merkityssisällön. (Zavalloni 2001, 285, 301–302.) Tässä palataan intuition ydinprosessiin.

Selkeytynyt ammatillinen orientaatio ja identiteetti parantavat olennaisesti asiantuntijan mahdollisuuksia hedelmällisesti tunnistaa ja suhteuttaa oman työn ja kontekstin muutoksia sekä työstää osaamista muutosten mukaan.

Onnelliisuuden ja ylpeyden tuntemukset kantavat yksilölle tärkeiden tavoitteiden saavuttamista koskevia muistoja, kun suru ja harmi sävyttävät toistuvia epäonnistumisia (Conway & Pleydell-Pearce 2000, 268). Nämä tutkimustulokset ovat tärkeitä, kun otetaan huomioon, mitä edellä sanottiin elämäkerrallisesta ja implisiittisestä muistista. Persoonan ja identiteetin myönteiseksi kehittymiseksi ovat välttämättömiä nimenomaan positiiviset, intentioiden etenemistä todentavat kokemukset. Kulloinkin orientaatio, tunne- ja motivaatiotila avaavat mukaisensa tarjoumainformaation. Tärkeää on, että oppimista sävyttävät myönteiset tunnemerkit. Tämä ei koske vain aloittelijaa, vaan myös ja erityisesti kehittyneitä asiantuntijaa. Oikea emotionaalinen viritys ja tunnereaktioiden vivahteikas kokeminen akuuteissa tilanteissa auttavat suuntaamaan tutkimista, tiedonhankintaa ja taitojen kohentamista tarvittavalla ja osaamista jatkuvasti kehittäväällä tavalla (Benner ym. 1999, 149–160).

Persoonallisuuden käsitteestä

Olen pyrkinyt sananvalinnoissani ottamaan huomioon termien yksilö, persoona ja subjekti tarkoitteiden ja sävyjen erot. *Subjekti* viittaa siihen, että yksilö kokemuksellisesti määrittää itseään maailmassa ja ohjaa toimintaansa. *Persoona* on ikään kuin objektiivisempi katsanto ja määrittäminen yksilökokonaisuuteen, mukana ovat myös subjektille itselleen näkymättömiksi jäävät kokemuksellisuuden rakenne-ehdot. Persoonana ihminen on paitsi subjekti, itseään määrittävä, myös oman kokemushistoriansa, implisiittisen luonteensa ja itseytensä sekä maailmansa määrittämä, osaksi alisteinen ulkoiselle määräytyneisyydelle (Kivelä 2004). Persoona suhteutuu yhteisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin ja rakenteisiin. Tähän liittyy se, miksi olen verrattain ahkerasti käyttänyt aseoitumisen metaforaa viittaamassa persoonan ja identiteetin toteutumiseen laadullisena kokonaisuutena. *Yksilö* yleiskäsitteenä kattaa subjektin ja persoonan käsitteiden yhteisen alueen tarkoitteena muista erottuminen.

Persoonallisuus on yksilöllinen kokonaisuus, joka sisältää minän aspektit 1, 2 ja 3, mukaan lukien luonteen ja temperamentin. Persoonallisuus ja identiteetti ovat suuressa määrin toisiinsa kietoutuneita. Identiteetti järjestää olennaisen persoonan sisällöstä. Antti Eskola (1985, 71) toteaa, että persoonallisuus on "elämänpäämäärien ympärille integroitunut toimintapyrkimysten kokonaisuus."

Keskeisten intentioiden ja itsearvostuksen standardien lisäksi persoonallisuuden kuuluvat yksilölliset resurssit, kuten tunnepohjaiset voimavarat ja tyyli, osaamiset ja käsitykset omasta pystyvyydestä sekä kontekstisuhdetta koskevat uskomukset, mutta myös osallisuudet ihmissuhteissa ja muissa sosiaali-

sisä, taloudellisissa ja teknologian voimavaroissa. Jos viime mainituissa on olennaisia puutteita, myös yksilöllisiltä voimavaroilta ja identiteetin toteuttamisen mahdollisuuksilta putoaa pohjaa pois.

7.2 Ammatillisen identiteetin suunta ja tila

7.2.1 Identiteetin statusten tunnuspiirteet ja typologia aiemman tutkimuksen valossa

Seuraavaksi käsitellään identiteetin, minuuden ja kontekstiosallisuuden keskinäisriippuvuuksien keskeisiä apsekteja.

Tunnetuimman minäidentiteetin tilan tai statuksen typologian on laatinut James Marcia (1966). Kyseessä on Eriksonin käsitteistön sovellus. Marcian luokittelua ja menetelmää, puolistrukturoitua haastattelua on sittemmin käytetty sadoissa tutkimuksissa. Malli on selkeä, samalla jonkin verran yksinkertaistava, sillä kuvaus tiivistetään siinä kahden muuttujan, eksploroinnin eli kokeilevan etsinnän ja sitoutuneisuuden nelikentäksi:

<u>Identiteetin status</u>	<u>Etsimisaktiviteetti</u>	<u>Sitoutuminen</u>
Työstetty eli saavutettu identiteetti	+	+
Moratorio, etsimisvaiheessa oleva	+	-
Sulkeutunut, valmiina omaksuttu	-	+
Selkiytymätön t. hajanainen identiteetti	-	-

Statukset ilmaisevat tapaa, jolla yksilö pyrkii ratkomaan psykososiaalisen kehittymisen vaatimuksia. Eriksonin alkuperäisen teorian mukaisesti Marcian typologia koskee niin ammatillista, ideologista kuin interpersoonallista ja seksuaalista osa-aluetta. Tässä tutkimuksessa keskityn ammatilliseen identiteettiin.

Etsimisaktiivisuuden ja sitoutuneisuuden kuvausta kannattaa rikastaa muutamien lisämäärein. Perustavin määre liittyy (1) *jatkuvuuden ankkureihin*. Selkiytynyttä minäidentiteettiä luonnehtivat vahva samaistuminen tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin, arvoihin ja ideaaleihin sekä näitä vastaavat intentiot. Tällöin elämäkerrallinen muisti ja tulevaisuuden visiot ovat käytettävissä vivah-teikkaina ja merkityksellisinä, mikä helpottaa valintojen tekoa ja orientaation pysyvyyttä myös kohdattaessa esteitä. Osallisuus ja vuorovaikutukset situatiossa rikastuvat ja kutoutuminen asianmukaisiin kulttuurisiin merkityksiin tehostuu, samoin oppiminen.

Toinen määre liittyy yksilön (2) *”sisäisen ympäristön” toimintaan*, sen kerrostumien (kehollinen, affektiivis-emotionaalinen, toimintamalleihin liittyvä ja kognitiivis-diskursiivinen) keskinäiseen avoimuuteen ja läpäisevyyteen. Kun sisäistä ympäristöä luonnehtivat autenttisuus, vastaanottavuus ja joustavuus, virittyvät omaelämäkerrallinen muisti ja merkitysyhteydet käyttöön minäidentiteetin ohjaamina ja tilanteen vaatimalla tavalla: toteutuu resonanssi tilanne-

kontekstiin. Orientaatio, valintojen teko, tarjoumien vastaanotto ja toiminta etenevät luontevasti (vaikkeivät välttämättä vaikeuksitta). Kielteisessä tapauksessa sisäistä ympäristöä häiritsevät eri syistä aiheutuvat esteet, jäykkyys tai kokemisen epäautenttisuus esimerkiksi defenssien ja tunteiden torjunnan vuoksi.

Kolmas määre liittyy siihen, missä määrin minäidentiteetti on vielä ikään kuin uinuvana, nupullaan, itsen implisiittisenä rakenteena vai onko se jo (3) *kohteellistunut*, jäsentynyt tulevaisuutta koskeviksi näköaloiksi ja tavoitteiksi.

Neljänneksi määreeksi voi asettaa sen, (4) *millaisia emotionaalisia sävyjä ja affektuaalisia virityksiä* liittyy minäidentiteetin tuntemuksiin ja identiteettiä realisoiviin valintoihin ja muihin toimiin. Positiivinen vire ja lataus viestivät, että reaktio, toiminta tai tehty valinta toteuttaa ydintensä ja samalla myös rakentavaa osallisuutta ja kutoutumista sosiaalis-kulttuuriseen kontekstiin.

Työstetty minäidentiteetti

Identiteetin kehittynein tila perustuu selkeään suuntautumiseen tai sitoutumiseen ja aktiiviseen etsintään. Osa tutkijoista edellyttää, Eriksonin teorian hengessä, myös identiteetikriisin läpikäymistä. Työstetyn tai saavutetun identiteetin omaavia luonnehtivat tutkimustulosten mukaan seuraavat piirteet (Bilsker 1992; Kroger 1996, 35–36; Lindroos 1994, 9–10):

- Valinnat ovat henkilökohtaisesti merkityksellisiä ja niistä koetaan vastuuta; identiteetti virittää omakohtaisia projekteja.
- Selkeän identiteetin saavuttaneilla on vakaa ja terve itsetunto sekä myönteinen ruumiinkuva ja he ovat sisäisesti eheitä; kognitiivinen toiminta pysyy selkeänä myös paineen alla.
- Vaihtoehtoja arvioidaan ja perustellaan subjektin sisäisten kriteerien mukaan.
- Identiteetin suunta ja ankkurointi, sitoutuminen, on kestävämpää kuin muissa ryhmissä. Samalla sitä luonnehtivat joustavuus ja sopeutumiskykyisyys uusien haasteiden edessä. Identiteetti siis muovautuu transaktiossa tilanteeseen. Kroger (1996, 35) kuvaa työstetyn identiteetin omaavia: "flexible strength describes their manner of relating to the world". Tämä perustuu siihen, että kokemuksellinen dialogi toimii vireästi ja esteittä sekä yksilön sisäisessä ympäristössä että kontekstin kanssa.
- Orientaation pysyvyys perustuu siihen, että minuuden voimavarat kutoutuvat autenttisesti yhteisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, eikä esimerkiksi siihen, että minuus on jäykistävästi ylisitoutunut joihinkin arvostuksiin tai ideaaleihin. Seuruututkimuksissa voi ilmetä, että identiteettiä ankkuroivat samastumiset tai niitten painopisteet muuttuvat (Côte & Levine 1988).
- Työstetyn identiteetin omaavien on todettu käyttävän suunnitelmallisempia ja rationaalisempia päätöksenteon strategioita kuin muiden.

Työstetyn identiteetin omaavilla – edellä käydyn teoreettisen analyysin mukaisesti – kosketus sekä sanattomaan itseen että resonanssi kontekstiin on autenttinen, avoin ja toimiva. Edelleen, muistijärjestelmä toimii elävästi ja avoimena ja sanattoman itsen “ohjausvaikutukset” ilmentyvät ja tulkkiutuvat adekvaatisti reflektiivisen minän monitoroinnissa ja tietoisessa päätöksenteossa. Vaikka identiteetti on vankalla pohjalla, se on myös valmis muutoksiin, todellisuustestien edellyttämällä tavalla.

Moratorio, etsimisvaiheessa oleva identiteetti

Moratorio tarkoittaa maksun lykkäystä, ajan varaamista velkojen hoitamisjärjestelyjä varten. Yksilö ei ole sitoutunut tiettyyn vaihtehtoon tai suuntaan, vaan varaa aikaa ja tilaa selvittääkseen faktoja ja perusteluja, joiden edessä hänen elämänsä on ja joihin hänen identiteettinsä nojaa. Eksistentiaalisesta näkökulmasta: kun yksilö kokee minuuttaan ja situaatiotaan autenttisesti, rehellisesti tai ainakin pyrkii siihen, hän ottaa vastuuta elämästään ja on huolissaan tilanteesta (Bilsker 1992).

Tutkimusyhteenvedojen mukaan (Kroger 1996, 36–37; Lindroos 1994, 8–9) moratorio-ryhmään luokitetut nuoret ovat muita avoimempia kokemuksille. Työstetyn identiteetin omaavien tapaan heillä on hyvä ja vakaa itsetunto, myönteinen minäkuva ja ruumiinkuva, mutta he eivät ole samassa määrin tulevaisuuteen suuntautuneita. Moratorio näyttää liittyvän itsenäistymiseen. Ryhmään kuuluvat eivät helposti taivu sovinnaisuuden vaatimukseen tai ulkopuolisiin arvioihin päätöksenteossaan. Heidän vanhempansa korostavat usein lasten riippumattomuutta. Ryhmään kuuluvat luottavat vanhempiansa, vaikka suhteessa näyttää olevan myös ristiriitaisuutta. Moratorio-nuorilla onkin usein auktoriteettiongelmia. He vaativat tasavertaisia oikeuksia esimerkiksi ryhmätilanteissa. Ihmissuhteissa on intensiivisyyttä, mutta myös epävakautta. Luonteenomaista moratoriolle on ambivalentti kamppailu (Kroger 1996, 36).

Identiteettiä etsivien kognitiiviset rakenteet, kuten myös minäkuvan rakenteet ovat yhtä monitahoiseksi kehittyneitä kuin työstetyn identiteetin omaavien, mikä perustuu aktiiviseen tietojen ja kokemusten hankintaan. He ovat suoritushakuisia, mutta myös taipuvaisia vaihtamaan opintoalaa ja helposti tyytymättömiä opiskelukokemuksiinsa.

Tässä on kuvailtu aktiivista moratoriota eläviä. Lykkäysaika voi olla myös passiivisempaa. Valintojen teko ja sitoutuminen jätetään odottamaan asianmukaista aikaansa (Berzonsky 1985). Etsinnän akuuttisuus luonnollisesti vaihtelee elämäntilanteen mukaan. Lukiota aloittavat varmastikin pohtivat tulevia ratkaisujaan rauhallisemmin ja vähemmän huolekkaasti kuin abiturientit, joilla on edessä jatko-opintoihin haku.

Identiteettiprosessi on sikäli terveellä pohjalla, että kosketus sanattomaan itseen on vitaalinen ja autenttinen ja resonanssi kontekstiin elävä. Ilmeisesti pulmaa on siinä, ettei sanattoman itsen sisällä ole vielä jäsentynyt kvaliteettien kesken täyttä tasapainoa ja sen vuoksi niitten kiinnittyminen tavoitteiksi ja projekteiksi on vaikeaa, ja myös eksplisiittisen minän artikuloituminen vaatii keiluja, testaamisia.

Sulkeutunut identiteetti

Yksilö on sitoutunut tiettyihin elämänratkaisuihin tai suuntautumisiin ilman omakohtaista etsimistä ja vaihtoehtojen pohdintaa, saati kriisin läpäisyä. Sitoutuminen on omaksuttu kuin suoraan itsen ulkopuolelta, kuten omilta vanhemmilta, muilta auktoriteeteilta tai toveripiiriltä. Suomalaisina nimikkeinä on käytetty mm. omaksuttua tai lunastamatonta identiteettiä. Käytän termiä sulkeutunut tai suljettu, koska se mielestäni edellisiä osuvammin viittaa Eriksonin käsitteeseen *foreclosure*, ennalta poissulkeminen.

Juridinen termi *foreclosure* tarkoittaa menettelyä, jossa takaisinmaksuun kyvytön lainan ottaja menettää oikeutensa lunastaa kiinnittämänsä omaisuus. Metafora on kiintoisa, osuvakin. Identiteetin valmiina omaksunut samalla ikään kuin luovuttaa pois "omaisuuttaan": mahdollisuuden muovata ja jatkuvasti uudistaa identiteettiään aidosti ydinminänsä eväin ja ehdoin. Kyseessä on lainattu tai valepukuinen identiteetti, sillä identiteetin osatekijät eivät vastaa yksilön piileviä potentiaaleja (Waterman 1993; Vuorinen 1997, 219). Weinreich (2003a) tarjoaa vaihtoehdoksi *defensiivisten identiteettitilojen* käsitteen. Yksilöä sosiaalsiin ryhmiin osallistavat arvo- ja samaistumissuhteet eivät ole jäsentyneet. Tällaiset identiteetin tilat voivat olla joko myönteisen tai kielteisen itsearvostuksen sävyttämiä.

Tutkimustulokset muodostavat seuraavanlaista kuvaa tähän identiteettitilastukseen kuuluvista nuorista (Lindroos 1994, 7–8; Kroger 1996, 37–38). Pinnallinen ensivaikutelma muistuttaa työstetyn identiteetin omaavia, mutta sitoumusten joustamattomuus ja defensiivisyys käyvät pian ilmi. Vaihtoehtoiset suuntautumisot on etukäteen suljettu pois. Muita mahdollisuuksia ei tiedosteta, etsimistä ja uusia näkökulmia jopa vastustetaan. Tähän ryhmään kuuluvat ovat vähiten avoimia uusille kokemuksille. Sitoumukset ovat jäykkiä, samalla hauraita. Varmuus on lopulta särkyvää lajia. Suljetun identiteetin omaavat ovat epäitsenäisempiä ja ratkaisuisaan vähemmän omavaraisia kuin muut ja he kokevat helposti, etteivät voi paljontaan vaikuttaa oman elämänsä tapahtumiin. Itsetunto heilahtelee ulkoisen palautteen perusteella, haetaan alttiisti toisten hyväksyntää. Normeja kunnioitetaan, asenteet ovat usein autoritaarisia. Päätöksenteko on helposti impulsiivista ja harkitsematonta eikä tilannetta ja sen vaihtoehtoja analysoida riittävästi. Epäselvissä ja stressaavissa sosiaalisissa tilanteissa tähän ryhmään kuuluvat helposti hämmentyvät ja rajoittavat haivainto- ja toimintakenttäänsä.

Ennenaikainen sitoutuminen voi olla suojautumista epävarmuutta ja ahdistusta vastaan. Jos sitoumukset osoittautuvat virheeksi, tilanteen käsittely voi olla vaikeaa joustamattomuuden ja kognitiivisen kapea-alaisuuden vuoksi (Lindroos 1994, 13). Sulkeutuvan identiteetin taustana näyttää olevan vanhempiin hyvin läheinen suhde, joka sitovuudessaan onj jäänyt eriytymättömäksi. Vanhemmat ovat rohkaisseet sovinnaisuutta ja perhearvoihin takertumista (Kroger 1996, 38; Makros & McCabe 2001).

Eksistentiaalifilosofian termein suljettu identiteetti tarkoittaa toisten tekemien valintojen elämistä, epäautenttisuutta. Ihminen on maailmaan heitetty. Aidossa identiteettiprosessissa minä aktiivisesti ylittää tämän heitettyä olemi-

sen ja tekee elämästään omaa, mutta sulkeutuneeseen tilaan jääneellä tätä transkondenssia ei tapahdu, vaan hän jää "väärään uskoonsa" (Sartren ajatus) paeten omaa vapauttaan ja kieltäen tarpeen tehdä omia valintoja. Vastuu on toisaalla. Turvalliseksi koetussa "valmiissa" maailmassa ei ole tarpeen tehdä perustavia kysymyksiä (Bilsker 1992). Tähän ryhmään kuuluvat eivät koe ahdistusta yhtä herkästi kuin muut, pikemminkin ovat tyytyväisiä tilaansa. Samoin heille on tyypillistä voimakkaiden tunneilmajujen karttaminen (Kroger 1996, 37–38; Lindroos 1994, 8).

Kuvaukset tukevat tulkintaa, että kyseessä on minän kerrostumien epätasapaino. Sanaton itse on koteloitunut enemmän tai vähemmän aneemiseksi verrattuna sosiaalisen Minä 3:n vahvaan normatiiviseen otteeseen. Tästä syystä persoonallisesta identiteetistä puuttuu juurevuutta ja aitoja merkityssuhteita ruokkivaa virettä. Puuttuu myös avoimuutta minuuden kerrosten väliltä. Elävä ja artikuloiva "identiteettisiivilä" suhteessa todellisuuteen ja sen tarjoumiin ei toimi. Sisäisen ympäristön defensiivinen jäykkyys estää elämäkerrallisen muistin vivahteikasta ja orgaanista kertymistä.

Korkeakouluopinnot asettavat edetessään myös itsenäisten ratkaisujen ja kriittisyyden vaatimuksia, mutta pitkäkestoisesti sulkeutuneen identiteetin omaavat ovat näille kuuroja. He säilyttävät jäykästi sitoumustensa mukaiset uskomukset ja pyrkimykset. Mutta jos identiteetin sulkeuma on luonteeltaan tilapäinen, elämäntilanteeseen liittyvä, kyseiset kokemukset voivat vaikuttaa jopa identiteettikriisiin saakka. (Berzonsky 1985.)

Epäselvä (selkiytymätön) identiteetti

Epäselvään identiteettitilastukseen luokituttavat ne, joilta puuttuu sekä etsimisaktiiviteettia että sitoutumiskohteita ja -suuntia tai niitä ei kyetä asettamaan järjestykseen. Erikson käyttää termiä *identity diffusion*, identiteetin hajalla olo. Selkiytymättömät on ilmeisesti epäyhtenäisempi kuin muut minäidentiteetin tilan ryhmät.

Seuraavassa tulkitsen empiirisiä tutkimustuloksia (Kroger 1996, 38–39; Lindroos 1994, 5–6). Yleistäen kyse on identiteettiprosessin välttämisestä tai sen estymisestä. Ei pohdita erilaisia tavoitteita eikä arvoperusteluja. Puuttuu kiinteän juurtumisen ja oman paikan löytämisen tuntua. Yksilöllinen mennyt, nykyinen ja tuleva eivät muodosta kovinkaan yhtenäistä jatkumoa, joten henkilö ei kykene luontevasti yhdistämään aiempia ja uusia identifikaatioitaan. Selkiytymättömään identiteettiin liittyy passiivisuutta ja irrallisuuden tunnetta. Käsitukset itsestä ailahtelevat ulkoisen palautteen mukaan. Epäselvän identiteetin omaavat ovat muita enemmän ulkoahjautuvia ja epäitsenäisempiä, he myös myötäilevät helposti auktoriteettien ja kavereiden mielipiteitä. Ilmeisesti ongelmallisin hajallisen identiteetin tausta on, että identiteettiä ankkuroiva sanaton itse on jäänyt elämäkerrallisessa muistissa heikosti kehittyneeksi, niin ettei affektuaalinen energia (vitaliteetti) välittömästi ja selkeästi jäsenny primääreiksi, merkityssuhteita strukturoiviksi intentioiksi ja ohjaaviksi tunnearvioiksi.

Identiteetin epäselvyys lisää alttiutta sellaisille palautteille ja uskomuksille, jotka edelleen vahvistavat epävarmuutta, ailahtelua ja haavoittuvuutta

(Weinreich 2003a, 67). Positiivisia elämäkertamuistoja viriää vähemmän ja hitaammin kuin muilla. Tilannekontekstiin mukaudutaan tiedostamattomasti, joten myös itseä koskevat käsitykset muuttuvat herkemmin kuin muilla (minäkonstruktioiden *ad hoc*-luonne) (Neimeyer & Metzler 1994). Sosiaalisissa vuorovaikutuksissaan "epäselvien" on havaittu usein olevan etäisiä ja vetäytyviä (Kroger 1996, 38–39).

Muistijärjestelmän passiivisuuteen liittyyne tutkimustulos: mitä vähemmän työstetty ja epäselvempi minäidentiteetti, sitä eriytymättömpiä ovat ammatilliset skeemat (Lindroos 1994; Neimeyer & Metzler 1987). Heillä on todettu projektion ja kieltämisen defensesjä, mikä kertoo sisäisen avoimuuden puutteista (Cramer 2001).

Eksistentiaalifilosofian ilmauksin nämä henkilöt ovat epäautenttisuuden tilassa, he pakenevat omaa vapauttaan ja siihen liittyvää sitouttavaa vastuuta; "tämä ei ole minun sotani" (Bilsker 1992). Empiiristen havaintojen mukaan epäselvän identiteetin tilassa (tai elämänvaiheessa) olevat kokevat, etteivät voi paljontaan vaikuttaa oman elämän kulkuun. Heillä on myös taipumusta vältellä haasteiden suoraa kohtaamista. Tärkeitä päätöksiä ei tehdä niinkään omasta halusta kuin tilanteen ja ulkoisten olosuhteiden pakottamana. Uuden tilanteen tullessa unohdetaan helposti aiemmat valinnat. (Lindroos 1994, 6).

Berzonsky on käyttänyt jaottelua, joka on rinnakkainen Marcian luokituksen kanssa. Työstetyn ja moratorioidentiteetin omaavat ovat usein myös *informaatiohakuisia*, suljetun identiteetin omaavat *normatiivisia* ja kolmantena on sitten *diffuusisti* orientoituvien ryhmä. Informaatiohakuiset etsivät aktiivisesti itseä koskevaa tietoa ja omaksuvat halukkaasti tämän myötä uudistuvia käsityksiä itsestään (Neimeyer & Metzler 1994).

Osa tutkituista nuorista ei ole selvästi luokiteltavissa yhteenkään identiteettitilastukseen; tosin tässä voi olla kyse myös tutkimusmenetelmän puutteista (Lindroos 1994, 17). Kuten edellä todettiin, identiteetti on dynaaminen, se muuntuu ajan, yksilön sisäisen tilan ja elämäntilanteen myötä. Eksplorointi eli työn ja uran tutkiva tai kokeileva etsiskely jatkuu monilla ihmisillä aktiivisemmin tai passiivisemmin läpi elämän.

Identiteetin rakenteen ja dynamiikan tutkijana pitkän elämäntyön tehnyt Peter Weinreich korostaa, että – toisin kuin työstetyn identiteetin termi saattaisi vihjata – identiteetin muodostukselle ei voi asettaa loppupistettä. Hän kritikoi Marcian luokituksen eräitä piirteitä. Status-termi sisältää moralisoivia oheissävyjä. Nopeiden muutosten yhteiskunnassa diffuusin identiteetin esiintymistä ei välttämättä tarvitse paheksua. Identiteetin tila voi vaihdella tuntuvasti eri konteksteissa, elämänvaiheissa sekä minän sisäisen kehitysdynamiikan takia. Marcia kuten useat häntä seuranneet tutkijat ovat jättäneet huomiotta sen olennaisen seikan, että itsearvostus voi suuresti vaikuttaa, millaisena ja millaisin vaikutuksin kukin identiteettitila toteutuu. Kriisinomainen kokemus ilmeisesti toteutuu lähinnä silloin, kun identiteetin hajoamista sävyttää matala itsearvostus. (Weinreich 2003b.)

7.2.2 Haun merkityssuhteiden tyyppiryhmien toteaminen

Millaisin merkityssuhde-kokonaisuuksin vastaajat olivat suhteessa hakemaansa sosiaali- tai terveystieteen koulutusohjelmaan ja ammattikenttään?

Valintakokeen jälkeisen kyselyn (liite 3) avovastausten sisällönerittelystä etenin vaiheittain abstrahoituihin kategorioihin ja niitten tyyppittelyyn. Muodostui typologia, joka on sekä päätulos että tarkentavan tulosanalyysin ja kohdeilmiön kuvailun runko. Haun merkityksiä koskevan vastausaineiston analyysin pyrin tekemään aineistolähtöisesti: vastauksia tarkkaan lukemalla, niissä ilmaistuja merkityksiä lajittelemalla ja vähitellen myös tulkitsemalla. 20–30 vastaajan avovastausten perusteella kategoriat ja niihin liittyvät määrälliset tai laadulliset luokitukset (koodit) järjestyivät vakaiksi. Tässä vaiheessa, kun ydin-teemat intentionaalisuus, tunnelataus ja orientaation aikarakenne olivat selkiytyneet, löytyi mainittu merkityssuhde-typologia, jonka sitten totesin suuresti muistuttavan Marcian laatimaa identiteettitilojen tyyppittelyä.

Miksi typologia ja sen määrittelyperusteet tulivat, tai tuntuivat tulevan, melkein kuin "valmiina"? Olen merkinnyt muistiin 30.1.02: "Typologian luokkiin sijoittuivat yllättävän luontevasti ja suurimmaksi osaksi osuvastikin lähes kaikki vastaajat. Mitä pidemmälle koodauksissa pääsin, sitä selkeämmältä sen tekeminen tuntui, ja tämä koski erityisesti typologiaa: opin lähilukua, aistimaan ja näkemään selkeämmin eroja lyhyidenkin tekstien tarkoitteissa. Niinpä suhtaudun typologian relevanssiin ja pätevyYTEEN paljon luottavaisemmin kuin koodausten alussa; tyypit ikään kuin tuntuvat nousevan, oman laatunsa voimasta ja merkein." Työskentelyn myötä tulkinallinen laajempien merkitysrakenteiden taso jäsenyi täsmentämään yksityiskohtaista koodausta.

Toinen asia on, että aineiston lukemiseen ja tulkitsemiseen ovat kaikesta huolimatta ja ilmeisesti vaikuttaneet aiemmat tietoni, uranvalintaa koskevat käsitteeni ja omaksumani teoriamallit. Jo 1980-luvulla olin vaikuttunut ajatukselta, että "valistuneita" uranvalintoja voi tapahtua vain "kuumien kognitioiden", so. elävän tunnelatauksen aktivoimina (Janis & Mann 1977). Olen myös pohtinut identiteettiä narratiivisena, aikaan sijoittuvana minuuden intentionaalisena rakenteena, joka ankkuroituu kehollisuuteen (Kosonen 2000b). Myös se, että olen tehnyt haastatteluja valintakokeissa ja tällöin joutunut kuuntelemaan ja tulkitsemaan uranvalinnan motiiveja ja perusteluja sekä eläytymään yksilöllisten identiteettien rakenteeseen tuhansia kertoja, on todennäköisesti muokannut käsityksiäni niistä ulottuvuuksista, joissa kyseiset merkitykset jäsenyvät.

Valtaosa vastausten sisällöistä sijoittui edellä kuvailtuihin aiemman tutkimuksen mukaisiin identiteettitilan tyyppiluokkiin jopa yllättävän selkeästi ja vaivattomasti. Lisäksi muodostui kolme ryhmää, jotka jäivät mainitun luokituksen ulkopuolelle: orientaatioissaan estyneitten ambivalenttien ryhmä, muualle kuin sosiaali- ja terveystieteen amk-koulutukseen aikovat ja ryhmä, jossa vastausten sisällön niukkuus esti niiden koodaamisen. Näihin sijoittui vastaajista runsas neljäsosa, 28 henkilöä. Jäljempänä on syytä pitää mielessä, etteivät nämä kolme ryhmää oikein vertaudu niihin neljään ryhmään, joiden identiteetin laatua pystyttiin aineiston perusteella luonnehtimaan.

Kuhunkin tyyppiryhmään sijoittuneiden määrät ja prosenttijakauma ovat taulukon 14 kahdessa alkusarakkeessa. Kolmessa seuraavassa sarakkeessa nähdään riveittäin, miten kustakin tyyppiluokasta päästiin kyseiseen sosiaali- tai terveystalouden koulutusohjelmaan. Lähes puolet vastaajista sijoittui työstetyn identiteetin tyyppiin. Toiseksi suurin ryhmä oli niitä, joiden tavoitteet kohdistuivat muualle kuin kyseiseen sosiaali- ja terveystalouden koulutukseen. Heitä oli viidesosa. Runsas kymmenesosa vastaajista omasi suljetun identiteetin ja suunnilleen yhtä moni oli eksplorointivaiheessa, etsiskelijöitä. Selkiytymätöntä identiteettiä muistuttavaa vaisua orientaatiota osoitti 4 % (taulukko 14).

TAULUKKO 14 Haun merkityksen typologia, valintakokeen jälkeen tehdyn kyselyn avovastausten perusteella (N=99)

	%	N	Joista % – sai ko. paikan	– odottaa peruutus- paikkaa	– ei saanut paikkaa	Yhteensä
A. Työstettyyn ammatilliseen identiteettiin perustuva haku	44	44	81	7	12	100
B. Orientaation estymisestä aiheutuva ambivalenssi	4	4	0	25	75	100
C. Eksplorointi; ammatillinen identiteetti vielä avoin ja prosessoitumassa	11	11	75	13	13	101
D. Suljetun ammatillisen identiteetin piirteitä	12	12	25	33	42	100
E. Profiiliton: orientaatio ja ammatilliset intressit vaisuja	4	4	25	0	75	100
F. Aikoo toisaalle, keskeisiä merkityssuhteita ei tälle koulutuslalle	19	19	26	11	63	100
G. Hakuorientaation tyyppi ei koodattavissa	5	5	60	20	20	100
Yhteensä	100	99	55	12	32	99

Identiteetin tyyppi oli vahvasti yhteydessä siihen, tuliko hakija valituksi koulutukseen. Aktiivisen, so. työstetyn tai eksploroivan identiteetin omaavista valtaosa sai hakemansa sosiaali- ja terveystalouden koulutuspaikan, muista pääsi sisälle pieni vähemmistö.

Tulosesittelyssä olen ohittanut koulutusohjelmittaiset ja ammattikorkeakoulujen vertailut ja tarkastelen tutkimusteemoja koko vastaajajoukossa. Seuraavat tiedot on kuitenkin syytä esittää, koska ne tuovat esiin muutaman opiskelijarekrytoinnin kannalta tärkeän havainnon (taulukko 15).

Hoitotyön hakijoissa oli työstetyn identiteetin omanneita jonkin verran enemmän (53 %) kuin sosiaalialan hakijoissa (40 %). Muutoin eivät tyyppiryhmien jakaumat paljoakaan eronneet koulutusohjelmittain. Sen sijaan varsin jyrkkä ero liittyy ammattikorkeakouluun ja paikkakuntaan. Kun Seinäjoelle hakeneista vain 7 % tavoitteli toisaalle opiskelemaan, oli vastaava osuus Oulussa

peräti 39 %. Oulun hakijoista monet odottelivat hakua yliopistoon. Myös ns. pakkohakijoita oli Oulun seudun ammattikorkeakoulun hakijoissa enemmän kuin Seinäjoen ammattikorkeakoulun hakijoiden keskuudessa (taulukko 15).

TAULUKKO 15 Vastaajien jakautuminen haun merkityksen tyyppiluokkiin koulutusohjelman mukaan (%)

	Seinäjoen amk/ hoitotyö (N=34)	Seinäjoen amk/ sosiaaliala (N=26)	Oulun s. amk/ sos-ala (N=39)	Yhteensä (N=99)
A. Työstettyyn ammatilliseen identiteettiin perustuva haku	53	42	39	44
B. Orientaation estymisestä aiheutuva ambivalenssi	0	15	0	4
C. Eksplorointi; ammatill. identiteetti muotoutumassa	21	8	5	11
D. Suljetun ammatillisen identiteetin piirteitä	12	12	13	12
E. Orientaatio ja ammatilliset intressit heikosti profiloituvia	0	12	3	4
F. Tavoitteet toisaalla	6	8	39	19
G. Hakuorientaation tyyppi ei koodattavissa	9	4	3	5
Yhteensä	100	100	100	100

Jatkuvan oppimisen ja ammatillisen kehittymisen ajatuksen mukaisesti yksilön identiteetin laatu ja aiemmin hankittu osaaminen tulisi ottaa huomioon niin opiskelijavalinnassa kuin opetuksessakin. Tässä mielessä kiinnostavia ovat taulukon 16 tiedot.

TAULUKKO 16 Haun merkityksen tyyppi hakijain aiemman koulutuksen mukaan, henkilöä

	Yo, vain lukio N	Yo-pohj. Lähihoi- taja N	Yo + muu ammattill. koulutus, N	Pk-pohj. lähihoi- taja N	Pk + muu ammattill. koulutus, N	Yht. N
A. Työstettyyn identiteettiin perustuva haku	13	5	2	17	6	43
B. Estynyt orientaatio	1	0	0	2	1	4
C. Eksplorointi	8	0	2	1	0	11
D. Suljettu	8	0	0	4	0	12
E. Profiiliton	0	3	0	0	1	4
F. Aikoo toisaalle	17	0	1	0	0	18
G. Ei koodattavissa	2	0	1	1	1	5
Yhteensä	49	8	6	25	9	97

Taulukon 16 mukaan:

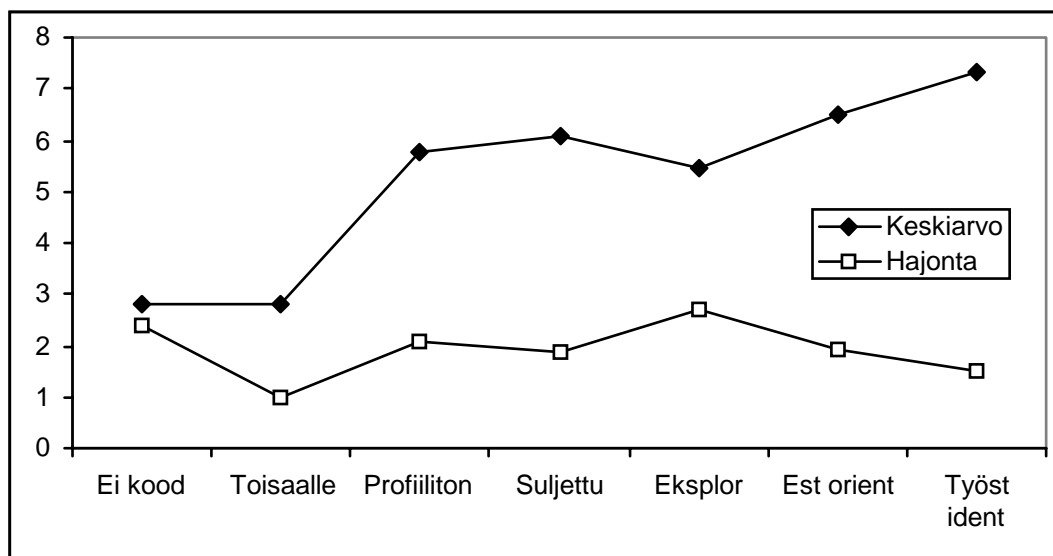
- Peruskoulupohjaisista lähihoitajista yli kahdella kolmasosalla oli työstetty identiteetti, suoraan lukiosta tulleista taas vain neljäsosalla!
- Ammatillista tietä edenneet tähtäsivät kaikki sosiaali- ja terveystieteille, mutta suoraan lukiosta hakevista enemmän kuin joka kolmas oli hankkiutumassa muualle. Toisaalle aikovat olivat kaikki ylioppilaita.
- Profiilittomien ryhmä koostui lähinnä yo-pohjaisista lähihoitajista.
- Mikäli työstetty ammatillinen identiteetti olisi ratkaissut, koulutukseen valituista olisi 54 % tullut peruskoulupohjaisella ja 16 % yo-pohjaisella ammattitutkinnolla ja vain 30 % suoraan lukiosta.

Ennen kunkin tyyppiryhmän erittelyä vertailen ryhmiä yleispiirtein. Vastaajajoukon iän mediaani oli 20 vuotta ja keskiarvo 21,4. Ylivoimaisesti nuorimpia olivat toisaalle aikovat, heistä yhdeksän kymmenestä oli alle 20-vuotiaita (taulukko 17). Profiilittomissa ja estyneen orientaation omaavissa sen sijaan ei ollut alle 20-vuotiaita.

TAULUKKO 17 Iän jakautuminen haun merkityksen tyyppiryhmissä (%)

	18–19-v.	20–22-v.	23–28-v.	30–44-v.	Yht. (N)	Iän mediaani, vuotta
Työstetty identiteetti	30	47	16	7	100 (43)	20
Estynyt orientaatio	0	75	25	0	100 (4)	21,5
Eksplorointi	36	36	9	18	99 (11)	20
Suljettu orientaatio	42	50	8	0	100 (12)	20
Profiiliton	0	75	0	25	100 (4)	22
Aikoo toisaalle	89	6	5	0	100 (18)	19
Ei koodattavissa	40	40	20	0	100 (5)	20
Kaikki vastanneet	41	40	13	6	100 (97)	20

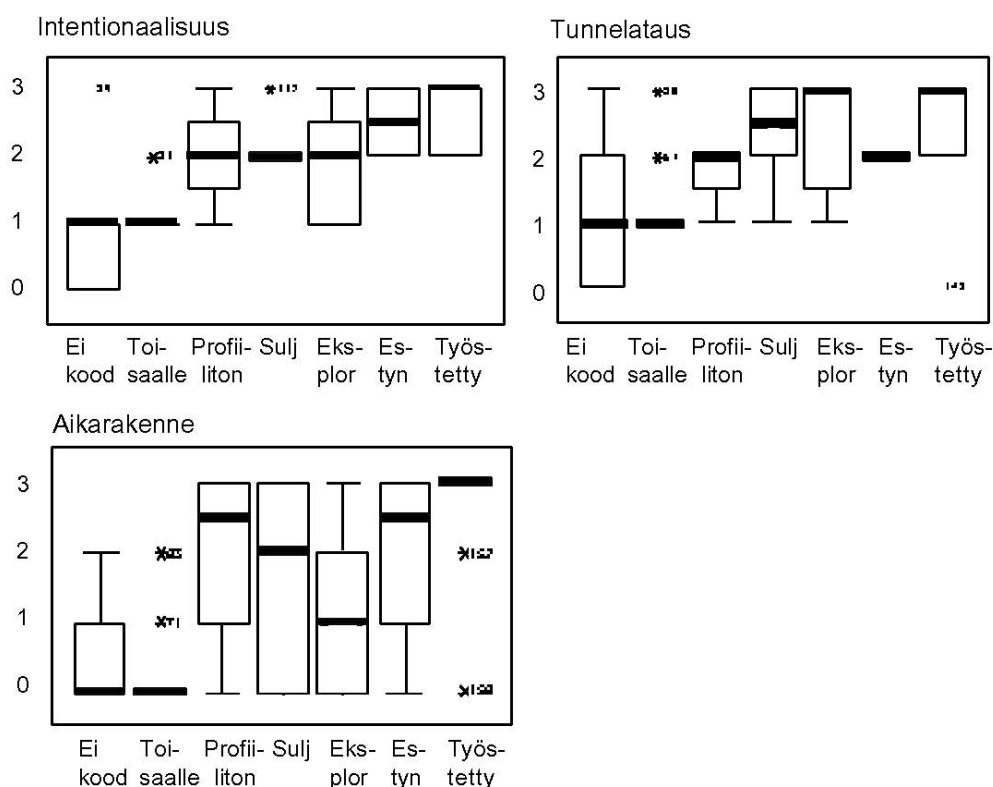
Ryhmät erosivat toisistaan selvästi orientaation sisällössä. Kuvio 7 esittää kolmen muuttujan intentionaalisuuden, tunnelatauksen ja aikarakenteen summan keskiarvot ja hajonnat tyyppiryhmittäin. Työstetyn identiteetin omaavien orientaatio oli selkein: korkea keskiarvo ja melko pieni hajonta. Toisaalle aikovat ja koodia vaille jääneet ilmaisivat vähiten orientaation merkityksiä.

KUVIO 7 Hakuorientaation selkeys: intentionaalisuuden, tunnelatauksen ja aikarakenteen summan keskiarvot ja hajonnat haun merkityksen tyyppiryhmissä

Kuviosta 8 käyvät ilmi ryhmien erot kussakin orientaation perusulottuvuudessa. Työstetyn identiteetin ryhmän mediaani sijoittuu maksimiarvoon kaikissa kolmessa muuttujassa, kun toisaalle aikovien ja tyyppikoodia vaille jääneiden mediaanit vastaavasti jäivät minimiarvoihin. "Laatikot" mediaanin molemmin puolin kuvaavat ylä- ja alakvartiilia, kertoen jakauman leveydestä.

Selkeiksi, ehyiksi ja samalla toisistaan jyrkästi eroaviksi ryhmiksi osoittautuvat toisaalle aikovat ja työstetyn identiteetin omaavat hakijat. Edellisillä sosiaali- ja terveystalouden hakuun liittyi vain vähän jos ollenkaan tavoitteellisuutta ja tunneinvestointeja, aikarakennetta ei ollenkaan, lukuun ottamatta kahta erillistä vastaajaa. Työstetyn ammatillisen identiteetin ryhmässä useimmilla vastaajilla nämä ulottuvuudet olivat vahvoja tai selkeitä. Ainakin näiden kahden suurimman ryhmän luokittelu on ollut looginen ja perusteltu. Muissa ryhmissä jakaumat hajoavat enemmän. Eniten orientaation selkeyden eri osatekijät vaihtelivat eksploroivien joukossa: tunnelatausta koetaan tuntuvasti, sen sijaan aikarakennetta on melko vähän.

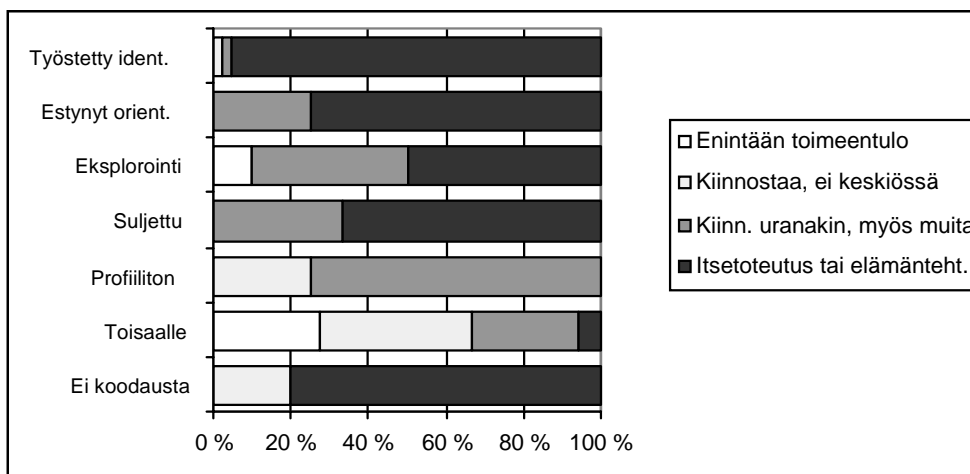

KUVIO 8 Hakuorientaation selkeyden osatekijäin box-plot-kuviot, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan

Millainen oli hakijain suhde sosiaalialan tai hoitotyön koulutukseen ja työhön kussakin tyyppiryhmässä? Tästä kertoo jakaumakuviot 9. Valintakokeen jälkeisen kyselyn kohdassa 10n (ks. liite 3) sovelletaan edellä kuvattua työn merkityksen ja ammatilliseen uraan sitoutumisen luokitusta (Kahn & Wiener 1967).

Työstetyn identiteetin ryhmässä hakuala merkitsi lähes kaikille elämäntehtävää tai itsetoteutusta. Myös estyneen orientaation, suljetun identiteetin ja ei-koodattujen ryhmissä enemmistö samaistui hakualaan. Eksploroivien ryhmässä sitoutuminen oli höllempää. Lähes poikkeuksetta ala koettiin kyllä kiinnostavana, joko muiden vaihtoehtojen rinnalla tai ensisijaisena, mutta yksikään ei nähnyt sitä elämäntehtäväkseen. Profiilittomille kyse oli yhdestä kiinnostavasta vaihtoehdosta muitten harkittavien joukossa. Toisaalle aikovat olivat si-

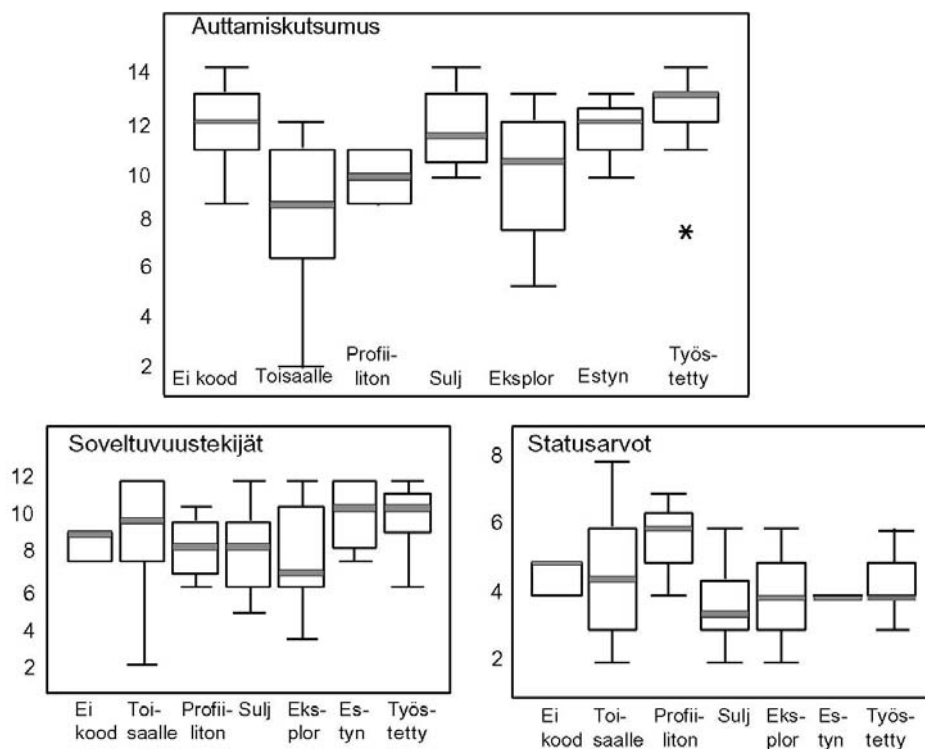
toutumassa muualle, mutta silti runsas neljännes heistä harkitsi sosiaali- ja terveysalaa yhtenä vaihtoehtona, yksi jopa koki voivansa alalla toteuttaa itseään.

KUVIO 9 Suhteutuminen sosiaalialaan/ hoitotyön koulutukseen ja työhön, %, haun merkityksen tyyppiryhmissä

Työarvoja koski kolme yhdistelmämuuttujaa, jotka oli muodostettu suljetuista kyselyosioista yhteenlaskemalla. Niistä ensimmäiseen, auttamiskutsumuksen yhdistelmämuuttujaan sisältyi mainittu hoivatyön keskeisyyttä (kuvio 9) koskeva osio kahden muun, auttamisen ja ihmisten kanssa olemista koskevan kyselyosion kanssa. Toinen työarvoulottuvuus, soveltuvuuden merkitys, koostui kolmesta itseyden laatua ja minäkäsitystä kuvaavasta muuttujasta. Kolmas yhdistelmämuuttuja, status-arvot laskettiin yhteiskunnallisen arvostuksen ja itsenäisen päätösvallan merkitystä koskevista väittämistä (ks. liite 1).

Kuviossa 10 vertaillaan tyyppiryhmiä suhteessa mainittuihin ura- ja työarvoihin. Työstetyn identiteetin ryhmän profiili erottui muista hyvin luonteenomaisena ja selkeänä. Auttamiskutsumus on vahva, myös soveltuvuuden merkitys korostuu, sen sijaan statusarvot ovat toissijaisia. Ryhmä on yhtenäinen, hajonnat jäivät suppeiksi. Toisaalle opiskelemaan aikovilla oli auttamisintressiä vähemmän kuin muilla, muutoin ryhmä näyttää olevan arvoiltaan heterogeeninen. Myös urasitoutumistaan vielä hakevat olivat sisäisesti eriaineksinen ryhmä.

KUVIO 10 Auttamiskutsumuksen, oman soveltuvuuden ja statusarvojen tärkeyttä uravalinnassa kuvaavien muuttujien box-plot-kuviot, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan.

Yhteiskunnallinen arvostus oli tärkeintä profiilittomille, vähiten tärkeää suljetun ammatti-identiteetin omaaville; keskiarvoissa ryhmät erosivat parin standardipoikkeaman verran. Statusarvot eivät olleet tärkeitä myöskään työstetyn identiteetin ja eksploroivien ryhmässä. Kun intresseistä puuttuu suuntaa ja voimaa, joudutaan suunnistamaan erottuvien ulkoisten tekijäin perusteella. Tätä päätelmää tukee sekin, että työllistymisnäkökohta on tärkeintä juuri profiilittomien ryhmässä.

Haun merkityksen tyyppiryhmien ura-arvojen erotteluanalyysi täydentää edellä esitettyä. Jos monimuuttujaisen varianssianalyysin tunnusluku Wilksin lambda saa arvon 1, ei ryhmien välillä ole eroa, arvo 0 taas tarkoittaa, että ryhmien välillä on maksimaalinen ero (Toivonen 1999, 267). Tunnusluku osoitti viidestä ura-arvomuuttujasta tehokkaimmiksi erottelijoiksi auttamiskutsumuksen ja oman soveltuvuuden painottamisen (taulukko 18). Ensimmäinen erottelufunktio koostui puhtaasti auttamiskeskeisistä arvoista. Kiintoisaa on, että toinen, soveltuvuuspainotteinen erottelu-ulottuvuus sisältää melko tasaisesti myös muitten arvostusten kohtuullista painotusta. Kyse on itsen tunnistamisen ja minäkäsityksen rikkauden tai monitahoisuuden ilmentymisestä.

Kolmannen erottelufunktion psykologinen sisältö on edelliselle melko vastakkainen, sillä siinä painottuvat ulkoiset arvot työnsaanti ja yhteiskunnallinen arvostus. Korrelaatio soveltuvuuden painottamiseen on negatiivinen. Neljäs funktio sisältää positiivisen affektivireyden ja rohkeuden elementtejä. Korrelaatio haaste- ja elämispainotteisuuteen on .80, mutta työllistymisen tärkeyteen -0.48 . Viides erottelu-ulottuvuus sisältää etäisyydenottoa statusarvoihin (-0.64), lisäksi siinä painottuu työnsaanti.

TAULUKKO 18 Uranvalintaan liittyvien arvostusten erottelufunktioiden (1.–5) rakennetta kuvaava korrelaatiomatriisi (mukana korrelaatiot $\geq .25$)

	1.	2.	3.	4.	5.
Auttamiskutsumus	.91	.33			
Soveltuvuuden painottaminen		.82	– .43		– .25
Alan työnsaannin varmuus		.45	.63	– .48	.40
Vaihtelu, elämykset, haasteet		.56		.80	
Status-arvot		.45	.61		– .64

Kahden ensimmäisen funktion muuttujajyhdistelmät kattoivat 90 % kanonisten korrelaatioiden takana olevasta varianssista, ja kolme funktiota 97 %. Vaikka funktioiden 3–5. tosiasiallinen merkitys on vähäinen, voivat ne kuitenkin antaa kiinnostavia laadullisia tulkintavihjeitä.

Miten haun merkityksen tyyppiryhmät sijoittuivat erottelijoiden "avaruuteen"? Työstetyn identiteetin ryhmän arvot pääerottelijoissa, joissa ytiminä ovat auttamiskutsumus ja soveltuvuus, olivat positiivisia. Ulkoiset ura-arvot jäivät taustalle, mutta haasteet, elämykset ja vaihtelu, ilmeisestikin omaan alaan liittyen, painottuvat (taulukko 19). Toista ääripäätä edustaa toisaalle aikovien ryhmä. Hoivaintressi sai vahvasti negatiivisen arvon, haaste- ja elämuspainotteisuus samoin. Toisaalta soveltuvuus-erottelijan myönteinen paino ja etäisyys ulkoisiin ja statusarvoihin viestivät, että tässä ryhmässä painottuu uranvalinnan sisäinen orientaatio, se vain kohdistuu muualle kuin sosiaali- ja terveysalalle.

TAULUKKO 19 Erottelijoiden (erottelufunktioiden) keskiarvot haun merkityksen tyyppiryhmissä¹⁾

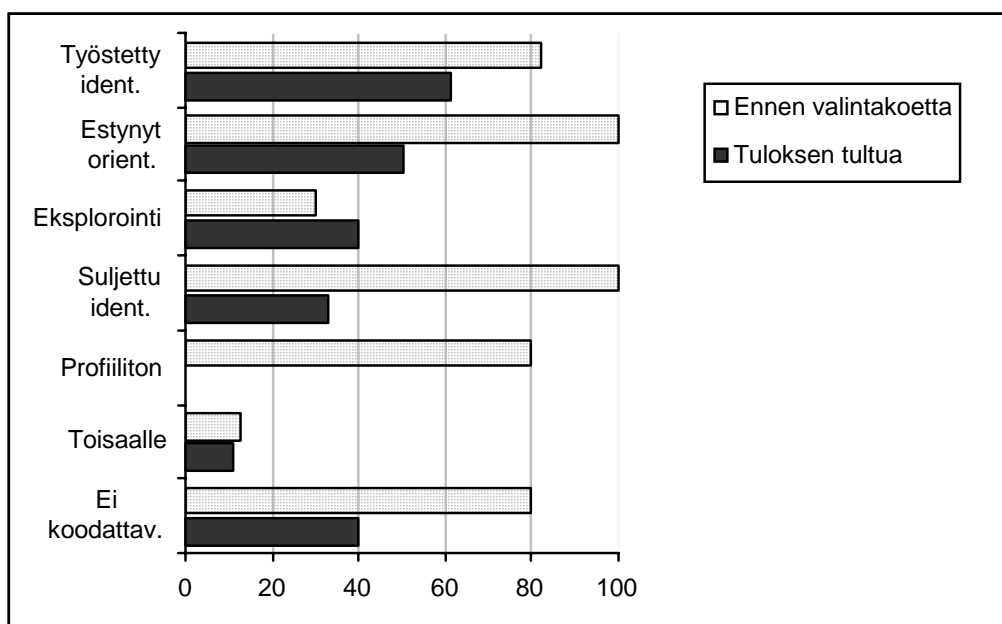
	1.	2.	3.	4.	5.
Työstetty identiteetti	+0,6	+0,3	– 1,1	+6,9	+6,9
Estynyt orientaatio	+0,5	+7,0	– 0,4	– 0,6	– 2,2
Eksplorointi	– 0,5	– 0,7	+5,3	+0,3	– 1,2
Suljettu orientaatio	+0,8	– 0,8	– 2,2	– 0,2	+9,4
Profiiliton	– 0,7	+0,2	+1,3	– 0,3	– 2,8
Toisaalle aikovat	– 1,6	0,1	– 0,2	– 5,0	4,3

¹⁾Erottelijoiden lukuarvot ovat stardoimattomia, joten ne ovat vertailukelpoisia vain sarakekohtaisesti.

Muut tyyppiryhmät ovat numerukseltaan pienempiä, joten niiden tulokset taulukossa 19 jäävät suuntaa-antaviksi. Estyneen orientaation ryhmässä korostuvat oman soveltuvuuden painottuminen ja kutsumus, ulkoiset ja elämysarvot jäivät taustalle. Eksploroivien keskiarvo on matala kahdessa ensimmäisessä erottelufunktiossa, mutta korkea kolmannessa. Suljetun identiteetin ryhmän tulos on hyvin luonteenomainen. Toisessa, psykologista avoimuutta ja monitahoisuutta kuvaavassa erottelu-ulottuvuudessa keskiarvo jäi alemmas kuin yhdenkään

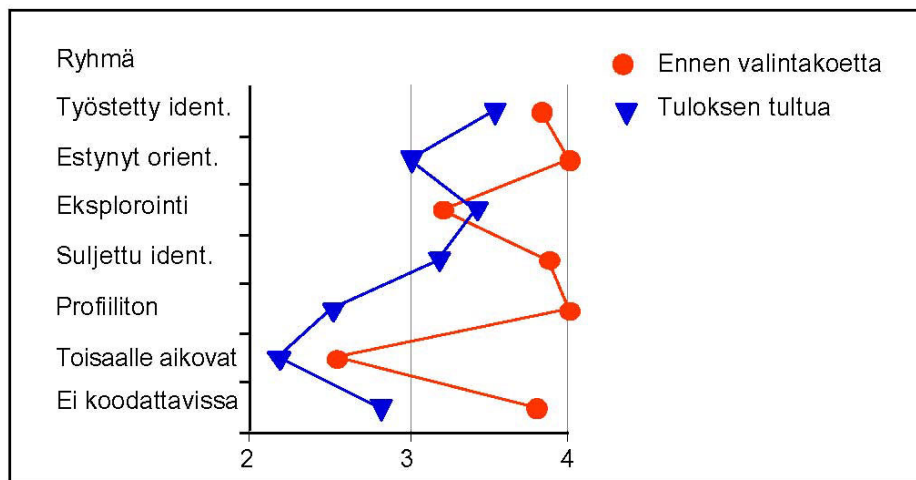
toisen tyyppiryhmän, samalla kuitenkin tarttumisen hoiva-alaan (erottelija 1) on vahvaa eivätkä statusarvot ole tärkeitä. Profiilittomien ryhmä on matalalla auttamiskutsumuksessa, mutta korkealla ulkoisissa arvoissa.

Kyseiseen sosiaali- tai terveystyön koulutusohjelmaan pääsyn tärkeys vaihteli ryhmästä toiseen jopa jyrkästi. Työstetyn tai suljetun identiteetin omaavista ja profiilittomista peräti 82–100 % koki ennen valintakoetta pääsyä erittäin tärkeäksi (kuvio 11), kun toisaalle aikovista osuus oli vain 13 %. Vastavaat erot käyvät ilmi myös keskiarvojen perusteella (kuvio 12). Eksploroivien enemmistölle pääsy oli melko tärkeää.

KUVIO 11 Sosiaalialan / hoitotyön koulutusohjelmaan haun ja pääsyn merkitys: ennen valintakoetta vastauksen "Erittäin tärkeä" ja valintakokeen jälkeen vastauksen "Hyvin merkittävä" merkinneiden osuudet (%) haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan.

Kiintoisaa on, että valinnan tuloksen tultua pääsyn tärkeys muuttui hyvin eri tavoin eri ryhmissä (kuviot 11 ja 12). Työstetyn identiteetin omaavat ja toisaalle aikovat pysyivät melko vakaasti kannallaan. Sen sijaan profiilittomien keskuudessa muutos oli rajua. Kun ennen valintakoetta pääsy oli kaikille erittäin tärkeää, ei se jälkikäteen ollut sitä yhdellekään. Myös estyneen ja suljetun identiteetin omaavien keskuudessa tärkeys väheni tuntuvasti.

KUVIO 12 Sosiaali-alan / hoitotyön koulutusohjelmaan haun ja pääsyn tärkeys: ennen valintakoea ja valintakokeen tulosten ilmoittamisen jälkeen annettujen vastausten keskiarvo, haun merkityksen tyyppiryhmän mukaan.

Pääsy koulutukseen vaikutti paljon. Kyseistä paikkaa vaillehan jäi estyneen orientaation ryhmä kokonaan sekä valtaosa profiilittomien ja suljetun identiteetin ryhmistä, kun työstetyn identiteetin omaavista ja eksploroivista suurin osa sai paikan. Eksploroivien ryhmä oli ainoa, jossa pääsyn tärkeys vahvistui.

Tulosten valossa vastaajat voi jakaa karkeasti kolmeen pääluokkaan: työstetyn identiteetin omaavat, toisaalle aikovat ja muut. Jäljempänä käytän myöskin tätä haun merkitystypologian tiivistettyä versiota.

7.2.3 Työstettyyn identiteettiin perustuva haku

Vastaajista 44 eli lähes puolet oli sijoitettavissa tyyppiluokkaan, jossa haku perustui alaa vastaavan identiteetin tunnuspiirteisiin. Seuraavat yhden henkilön avovastauksista poimitut sitaatit ilmentävät useimpia piirteistä, joista tämän tyyppin vastaaja voitiin tunnistaa:

- Sosiaali-alan on [1.] minun alan. Olen [4.] ammatiltani lähihoitaja ja haluan jatkaa koulutustani eteenpäin ja kehittää itseäni. Tähän astinen koulutukseni ja koulutusta edeltävät sosiaalisen alan työharjoittelut ovat antaneet minulle varmuuden siitä, että [1.] olen omalla ja oikealla alalla. -- Haku pohjimmiltaan merkitsi ehkä [1.] oman toiveen toteutumista -- ja yhtä asiaa [3.] eteenpäin elämässäni. -- Haku ja valintakoe oli [2.] erittäin tärkeä [1.] toiveitteni, pyrkimyksieni ja haasteideni suhteen. Haku ja pääseminen sosiaalisen alan koulutukseen on yksi tärkeimmistä pyrkimyksistäni ja toiveistani. -- Jos en pääse peruutuspaikalle, niin olen töissä ja yritän uudelleen ensi keväänä.

Ensinnäkin, *intentionit* [1] ovat selkeitä, minuuteen juurtuvia ja identiteettiä ilmaisevia: kyseessä on omien toiveiden, pyrkimysten ja haasteiden toteutuminen, omaksi koettu ala. Toiseksi, orientaatiossa on *emotionaalista panosta* [2], paitsi eksplisiittisesti, myös ja erityisesti toimijuuden (sanattoman itsen) rakenteena. Pääseminen oli tärkeää, ja tämä sävy toistuu painokkaana. Edelleen, orientaatiota pitää yllä pitkäjänteinen *aikarakenne* [3], jossa on määrätietoisuuden projektin luonnetta. Toive ja pitkäaikainen eteenpäin suuntautuva pyrkimys jäsentävät

elämää, tulevaisuutta. Tässä tapauksessa kyseessä on myös *jo toteutunut elämänrakenne* [4]. Hakijalla on sosiaali- ja terveysalalla ammatti, joka on hänelle merkityksellinen ja narratiivin olennainen juonne. Persoonallisesti tärkeät merkityssuhteet ovat kutoutuneet alan yhteisiin kulttuurisiin merkityksiin ja sosiaalisiin rakenteisiin. Ja kutoutuminen jatkuu rikastuvana. Henkilö kokee tarvetta kehittyä, saada uusia haasteita, hankkia lisää koulutusta. Vankkaa merkityssuhdetta todistaa, että vastoinikäyminen ei hakijaa lannistanut, vaan uudelleen pyrkiminen on itsestään selvää.

Seuraavalle vastaajalle haku oman identiteetin mukaiseen koulutukseen on tuore asia:

- Hain koska löysin omanalani. Pääsy opiskelemaan oli tärkeää, koska työskennellyni kaupallisella alalla kolme vuotta, olin todella masentunut ja turhautunut väärän tyyppisen vyön vuoksi. -- Olen aina hakeutunut asioihin ja paikkoihin, joissa voin olla avuksi muille ja tunnen olevani hyödyllinen. Tämä haku oli minulle tie siihen -- ja nyt pääsen toteuttamaan itseäni enemmän kuin ennen. -- Se [valinnan tulos] vahvisti käsityksiäni siitä, että olen sopiva alalle. Tunsin olevani kertakaikkisen hyvä.

Haku toteutti hakijan olennaista merkityssuhdetta, auttamisarvoja sekä pyrkimyksiä, jotka eivät päässeet todellistumaan kaupan alalla. Sosiaali- ja terveysala mahdollisti asemoitumisen, jossa itseä voi toteuttaa ja jossa voi kutoutua luontevasti sosiokulttuuriseen kontekstiin. Niinpä valintakokeen myönteinen tulos vahvisti itsearvostusta.

Työstetyn identiteetin omaavat jakoutuivat osaryhmiin, rajoiltaan kylläkin liukuviin. Noin puolet ilmaisi orientaationsa merkityssuhteita selkein ja usein monipuolisin ilmaisin.

- Toiveeni on aina ollut ihmisläheinen työ. Hoitoala on varmasti haasteellinen, joka kiehtoo minua. / Minulle oli kaikkein tärkeintä elämässä että saan ammatin ja tämä ala vastasi parhaiten odotuksiani. -- Haluan auttaa ihmisiä ammatikseni ja tätä vastaa parhaiten sosiaaliala.
- Haku merkitsi uuttua suuntaa elämälle, tulevaisuudelle. Hain alalle koska se kiinnosti minua. Tunsin mahdollisuuden hyödyntää taitojani & toteuttaa itseäni alalla.
- Haluan ammatin johon sovin ja jossa varmasti työllistyn. - Tutustuin tähän ammattiin huolella pitkän aikaa ja mitä enemmän sain tietoa sitä vakuuttuneemmaksi tulin että tämä on "toiveammatti" - Löysin paikkani elämässä.
- Haluan laajentaa koulutustani, ammattitaitoani, tuoda yhteiskuntaan omia mielipiteitäni ja saavutuksia. -- Juuri nyt minulla on hyvin paljon motivaatiota opiskeluun ja itseni kehittämiseen. - Jo kauan olen haaveillut pääseväni sosiaalialan koulutusohjelmaan. Olen todella onnellinen ja puhkun tarmoa ja intoa.

Esimerkkisitaateissa ovat tuntuvilla erityisesti kiinnostussuunta ja aikarakenne. Intentioita ja suunnitelmia ruokkivasta sanattoman itsen vitaalienergiasta todistavat ilmaukset *kiehtoo, toteuttaa itseäni, tulin vakuuttuneemmaksi, olen onnellinen, puhkun tarmoa ja intoa*. Minuuden kehitysdynamiikka on hyvällä, kestäväällä pohjalla, kun henkilön vallitseva asemoituminen tukee olennaisia merkityssuhteita ja luontevaa kutoutumista sosiaalis-kulttuuriseen kontekstiin, kuten osoittavat ilmaukset *löysin paikkani elämässä, haluan laajentaa ammattitaitoani, haasteellinen ala, taitojen hyödyntäminen, itseni kehittäminen*.

Tyypiluokan vastaajista kymmenkunta eli vajaa neljäsosa tyytyi melko yksioikoisiin ilmaisiin, joissa kuitenkin välittyi aito suuntautuminen ja kiinnittyminen asianmukaisiin ammatillisiin merkitysyhteyksiin:

- Sos- ja te-ala on aina tuntunut siltä oikealta. Haluan täydentää lähihoitajatutkintoani.
- Lähihoitaja-tutkintoni ei riitä minulle, haluan edetä urallani. – Valintakoe osoitti minulle, että ala on sopiva ... ja että tulen pärjäämään.
- Riittää kun saan tehdä työtä josta pidän ja jossa tunnen olevani vahvoilla.

Muutaman vastaajan orientaation merkityssuhteet eivät ilmenneet kovin selvärajaisina, vaikka näyttö riittikin osoittamaan asianmukaista ammatillista identifiointumista:

- Toivon että saan tulevaisuudessa tehdä töitä ihmisten parissa. Koulutuksella pyrin löytämään vaihtelevan ja mielenkiintoisen työn.
- Haku merkitsi minulle mahdollisuutta itsenäisen elämän aloittamiseen ja tavoitteideni saavuttamiseen. – Se on aina ollut yksi mahdollisuus tulevaisuuttani ja ammattivalintaani ajatellen. [Reaktio tulokseen:] Riemun kiljahduksia! – Katson saaneeni mahdollisuuden saavuttaa hyvän ammatin ja turvatun tulevaisuuden.

Viimeisen sitaatin orientaatio ei ole yksiselitteinen. Kuitenkin työstetyn identiteetin kriteerit sopivat hakijaan muiden typpiryhmien kriteereitä paremmin.

Muutaman hakijan orientaatio sisälsi suljetun identiteetin piirteitä. Ammattialaan ja minuuteen liittyvät merkitysilmaukset jäivät kapea-alaisiksi, mutta riittivät työstetyn identiteetin osoittimiksi:

- Olen aina halunnut opiskella sairaanhoitajaksi. – Saan hyvän ammatin. / Oli selvää, että halusin sosiaalialalle ja amk:uun.– Haku ja etenkin tänne pääsy oli erittäin tärkeä. – Valintakoe antoi mahdollisuuden toteuttamaan omia toiveita ja haasteita.
- Tämä ala ollut unelmissa pienestä pitäen ja unelmista tuli totta. – Nyt voi todellakin suunnitella elämän tälle alalle ja miettiä/pohtia tulevaisuutta tällä alalla.

Orientaatiota voi pitää selkiytyneenä, kun kolmesta aspektista (intentionaalisuus, tunnepanos, aikarakenne) vähintään kahdessa ilmaukset ovat selkeitä. Työstetyn identiteetin omaavista tällaisia vastaajia oli peräti neljä viidestä, muista vain yksi neljästä.

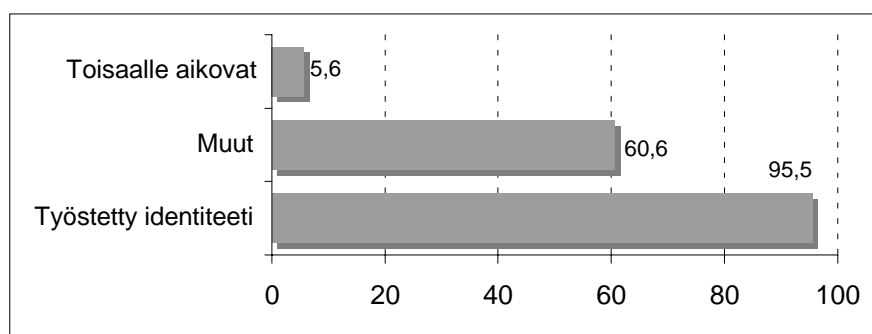
Asianmukaista intentionaalisuutta ilmaisi työstetyn identiteetin ryhmässä selkeästi 57 % eli useampi kuin mistään muusta tyypiluokasta, lisäksi 41 %:lla suuntautuneisuus oli asianmukaista miedompana. Tunnelataus siivitti orientaation merkityssuhdetta 59 %:lla vahvana. Peräti 77 % ilmaisi orientaatioissaan selkeää aikarakennetta, lisäksi 7 %:lla oli osittaisia ilmauksia. Kyseessä on tyypiluokan ydinominaisuus, kaikista muista vastaajista näet vain 1/5 kytki orientaation merkityssuhteitaan yhtä selkeästi aikaulottuvuuteen.

Työstetyn identiteetin omaavista peräti yhdeksän kymmenestä ilmaisi jatkuvuutta kutoutumisessaan ammatilliseen kenttään, ja melkein poikkeuksetta tiedostavana. Muista vastaajista vain 30 % ilmaisi jatkuvuutta, sekin yleensä tiedostamatonta.

Tulokset kertovat tyyppiluokittelun onnistumisesta. Identiteetin ydinjuonne ilmenee juuri aikaulottuvuuskokemuksissa ja narratiivin jatkuvuudessa: mistä olen tulossa, missä olen nyt, mihin olen menossa.

Tyyppiluokittelu perustui valinnan jälkeen annettuihin vastauksiin. "Työstettyjen" vastaukset ennen valintakoetta osoittivat, että heidän orientaationsa ei ollut jälkikäteinen rakennelma. Tuolloin heistä 82 % piti koulutusohjelmaan pääsyä hyvin tärkeänä ja melko tärkeänä 18 %. Vastaavat luvut valinnan jälkeen olivat 61 % ja 32 %. Pääsyn tärkeys pieni vähän siihen nähden, miten korkealla se oli ollut (kuviot 11–12). Peräti 9/10 perusteli ennen valintakoetta avovastauksessaan haun tärkeyttä motivaatiolla ja kiinnostuksella. Yhtä moni kirjasi toivealoikseen jonkin sosiaali- tai terveystalan ammatin. Muista vastaajista vain puolet esitti vastaavansisältöisiä perusteluja ja preferenssejä. Työstetyn identiteetin omaavista 4/5 oli harkinnut vakavasti sosiaali- ja terveystalaa vähintään 3,5 vuoden ajan, kun osuus muista oli alle puolet. Kun muista vastaajista vain 1/3 ennakoivat hakevansa uudelleen ellei nyt pääsisi sisälle, työstetyn identiteetin omaavista lähes 2/3 aikoi pitäytyä suunnassaan. Uudelleen hakevista ei kysytty erikseen, vaan se koodattiin avovastauksista, jotka koskivat reagointia mahdolliseen valitsematta jäämiseen. Kyse on spontaanista merkityssuhdeilmauksesta.

Valintatuloksen julkistamisen jälkeen kaksi suljettua kysymystä kohdistui hakuorientaatioon. Kysymykseen *Millä mielellä hait syyskuussa...* työstetyn identiteetin omaavista 4/5 merkitti vaihtoehdon "tämä oli selvästi ykkösjalla".¹¹ Kysymykseen *Millainen on oma suhteesi terveyst-/sosiaali-alan koulutukseen ja työhön?* merkitti työstetyn identiteetin omaavista 95 % vastaukseksi joko elämäntehtävän tai itsetoteutuksen. Muista vastaajista sama osuus oli 41 %. Hakuala oli vähämerkityksinen nimenomaan toisaalle aikoville (kuvio 13).

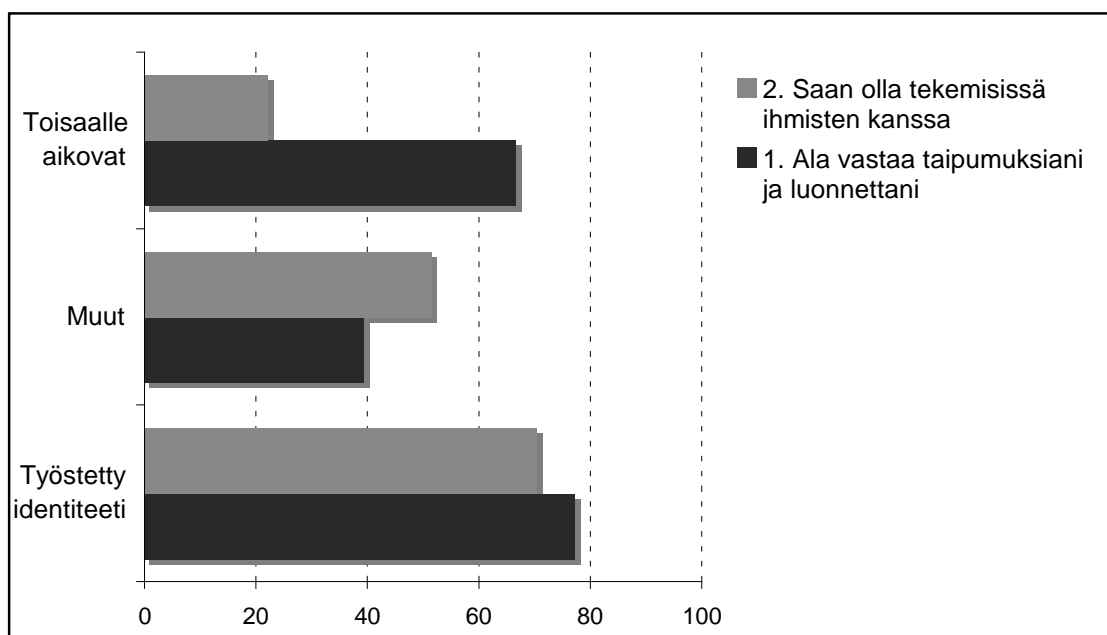

KUVIO 13 Niitten prosenttiosuus, joille terveyst-/sosiaali-alan merkitti itsetoteutusta tai kutsumusta, haun merkityksen pääryhmissä

Kuvion 13 viestiä täydentää kuvio 14. Oman luonteen ja taipumusten toteutuminen oli ratkaisevan tärkeää työstetyn identiteetin ryhmässä kolmelle neljäsältä. Hoivatyössä kyseinen itseyden ja perusasemoitumisen laatu tarkoittaa työs-

¹¹ Työstetyn identiteetin ryhmässä yksikään ei tässä merkinnyt vaihtoehtoa "pakkohaku" tai "ensisijaisesti muualle", mutta 14 % merkitsi vaihtoehdon "ensisijaisesti muualle, mutta myös tämä kiinnosti". Kyse on todennäköisesti ollut samasta alasta, mutta eri ammattikorkeakoulusta, sillä ennen valintakoetta annetun vastauksen mukaan heillä oli yhteishaussa 1. sijalla sosiaali-/terveysala.

kentelyä ihmisten kanssa ja hyväksi. Tämän aspektin ilmoitti ratkaisevan tärkeäksi toisaalle aikovista vain 22 %, mutta työstetyn identiteetin omaavista 71 %.

KUVIO 14 Oman soveltuvuuden (1.) ja työn ihmiskeskeisyyden (2.) merkitys uranvalinnan perusteluna haun merkityksen pääryhmissä. Vastauksen "ratkaisevan tärkeää" merkinneiden osuus.

Kuvio 14 tukee päätelmää, että työstetyn identiteetin omaavat pystyvät muita luontevammin ja täsmällisemmin tiedostamaan, ilmaisemaan ja käsittelemään omia sanattoman itsen kvaliteetteja. Samaan viittaa se, että työstetyn identiteetin ryhmästä 71 %, useampi kuin missään muussa tyyppiryhmässä, piti uranvalintansa yhtenä ratkaisevan tärkeänä perusteena työn sisältämiä haasteita, elämyksiä ja vaihtelua. Ilmeisesti juuri hoivatyön parissa nämä hakijat tuntevat voivansa toteuttaa omaa toimijuuttaan.

Työstetyn identiteetin ryhmästä 70 % oli jo hankkinut toisen asteen ammattitutkinnon. Ylioppilaita ryhmästä oli hieman alle puolet (taulukko 16). Saman vuoden ylioppilaita oli viisi, mikä on kahdeksasosa koko tyyppiryhmästä ja 38 % pelkän yo-todistuksen varassa hakeneista. Melko vahvasta koulutus- ja työkokemustaustasta huolimatta ryhmän ikäjakauma on vastaa koko tutkitun joukon jakaumaa.

Työstetyn identiteetin ryhmästä neljä viidesosaa tuli valituiksi hakemaansa sosiaalialan/ hoivatyön koulutusohjelmaan. Sitoutumista osoittaa, että paikan peruutti vain 6 % valituista. Toisaalle aikovista valittiin neljäsosa, joista 25 % eli edellisiin nähden nelinkertainen osuus peruutti paikan. Muista hakijoista peruuttajia oli 14 %.

Aiemman tutkimuksen ja teoriaviitteiden mukaiset työstetyn identiteetin tunnuspiirteet toteutuivat selkeinä empiirisessä aineistossa. Sanattoman itsen ja toimijuuden laatu (mm. tunnepanos ja juureva asemoituminen) välittyi vastauksissa. Erityisesti ammatillisen orientaation selkeys ja aikarakenteen jatku-

vuus nousivat esille. Tulokset kertovat minuuden kerrostumien integraatiosta, eksplisiittisen minäkäsityksen ja sanattoman itsen energiaa luovasta yhteisoinnusta. Ilmeisesti useimpien tämän ryhmän henkilöiden elämäkerrallista muistia moduloivat asianmukaisen ammatillisen identiteetin merkityssuhteet. Se, että orientaatiota ja sen jatkuvuutta yleensä perusteltiin tietoisin ilmauksin, joihin sisältyi myös tunnevirettä, todistaa kokemisen autenttisuudesta ja muistijärjestelmän toiminnan avoimuudesta. Havainnot ovat tärkeitä.

Koulutuspoliittisesti ja erityisesti opiskelijoiden valinnan ja "läpivirtauksen" kannalta kiinnostava tieto koskee tämän ryhmän hakijoiden kokemustaustaa. Useimmilla oli jo ammatillinen tutkinto, joten heillä oli työkokemusta mm. harjoittelujaksoiltaan. Vain vajaa kolmasosa tuli suoraan lukiosta, mutta nämäkin olivat paria poikkeusta lukuunottamatta työskennelleet kouluavustajina, päiväkodeissa ja vastaavissa tehtävissä tai toimineet alaan liittyvissä vapaaehtoisjärjestöissä. Aivan ilmeisesti asianmukainen elämäkokemus on tarpeen, jotta voisi rakentaa työstettyä ja realistista alaan liittyvää identiteettiä hakuorientaation perustaksi. Aihe liittyy asiantuntijuuden kehitysdynamiikkaan ja oppimisprosessien laatuun. Vaikka alaan liittyvä kokemus onkin tarpeen, se ei riitä identiteetin syvempään selkiytymiseen, jos persoonalliset edellytykset eivät ole suotuisia. Tästä antaa viitteitä ns. profiilittomien ryhmä.

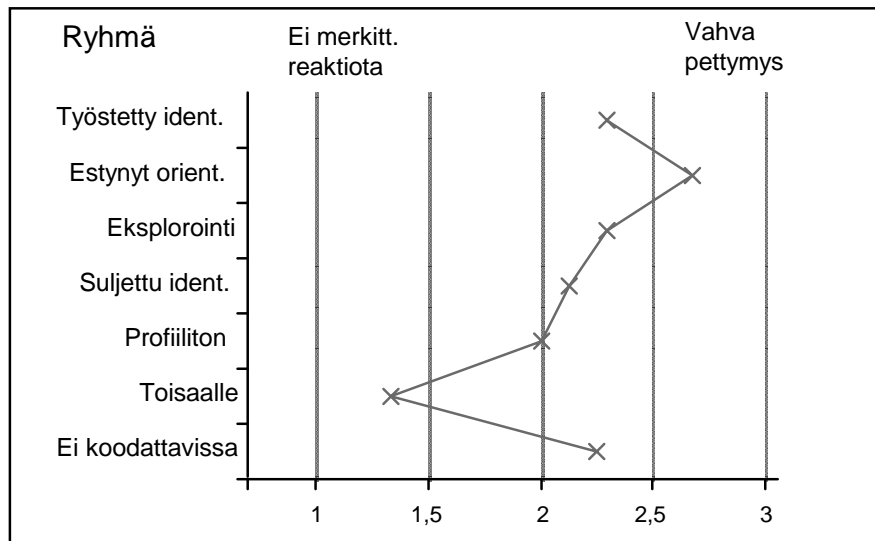
7.2.4 Orientaation estymisen aiheuttama ambivalenssi

Neljä hakijaa luokiteltiin ambivalenteiksi. Yhtäkään heistä ei valittu koulutukseen. Alkuun he orientoituivat asianmukaisen kiinnostuneina. Kovin syviä tai jäsentyneitä eivät orientaation merkityssuhteet kuitenkaan näytä olleen, sillä perustelut jäivät yleisluontoisiksi eikä esteen tullessa ollut samaa varmuutta pyrkimysten suunnasta kuin työstetyn identiteetin omaavilla.

- Hain koska olen kiinnostunut sosiaalialan työstä. – Sillä hetkellä kun valintakoe lähestyi oli tietenkin opiskelemaan pääsy päälimmäisenä mielessä. Mutta kun en päässyt opiskelemaan, täytyi tietenkin muuttaa suunnitelmia uudestaan.
- Olen aina halunnut työskennellä ihmisten parissa ja sos-alalla tämä toive olisi toteutunut ehkä parhaiten. – Oli alettava tehdä aivan uusia suunnitelmia, kun haave sos-alalle pääsystä ei toteutunut.

Ryhmän vastaajista kolme oli vastannut ennen valintakoetta jaettuun lomakkeeseen. Kaikilla haku perustui asianmukaiseen kiinnostukseen ja sosiaali-/terveysalan ammatti oli toiveissa ykkössijalla. Yksi oli suunnannut alalle jo yli 6 vuotta, mutta kahden vastaajan orientaatio oli tuoretta, alle kahden vuoden. Vastaavasti vain yksi aikoi hakea uudelleen, mikäli ei sillä kertaa pääsisi sisälle. Alttius suunnan muuttamiseen siis oli. Silti nämä hakijat uskoivat tulevansa vahvasti pettymään, jopa selvästi vahvemmin kuin muut hakijat, mikäli eivät pääsisi sisälle (kuvio 15).

Ilmeisesti "estyneitten" ryhmässä suuntautuneisuus ei ollut kovinkaan työstetty, vaan tunnevaltainen ja osaksi jäsentymätön sekä suhteessa realistisiin vaihtoehtoihin että sanattomaan itseän. Päätelmää tukee, että työn haasteet, elämykset ja vaihtelu painottuivat tässä ryhmässä vähemmän kuin muilla.

KUVIO 15 Tunnereaktion ennakoiti ennen valintakoetta, mikäli ei pääsisi sosiaalialan/hoitotyön koulutusohjelmaan. Keskiarvo tyyppiryhmän mukaan

Valinnan tulosten julkaisemisen jälkeen kaikki neljä vastaajaa ilmaisivat asianmukaista intentionaalisuutta, joskin kahden ilmaukset olivat mietoja. Kaikilla oli myös tunnepanosta orientaatioissaan, mutta vain jonkin verran. Kolmella neljästä todettiin myös aikarakennetta ainakin jonkin verran. Jatkuvuutta ammatilliseen kenttään kutoutumisessa oli vain yhdellä. Kaikki neljä asettivat kyseisen haun selvästi ykkösjalle. Työarvoissa korostui auttamishalu. Kolme neljästä piti ratkaisevan tärkeänä mahdollisuutta olla tekemisissä ihmisten kanssa. Kyseiseen koulutukseen pääsyn merkitys heikkeni valintaprosessin aikana. Ennen valintakoetta sisälle pääsyä pitivät hyvin tärkeänä kaikki vastanneet, jälkikäteen enää puolet.

Ryhmään kuuluvista yksi tuli suoraan lukiosta ja kolme oli peruskoulupohjaisia, joista kahdella oli lähihoitajan ja yhdellä muu ammatillinen tutkinto. Ryhmä on pieni, joten päätelmät jäävät epävarmoiksi. Profiilissa on niin työstetyn, eksploroivan kuin suljetun tyyppin piirteitä, mutta ryhmä ei näytä luontevasti "istuvan" yhteenkään identiteettitilastukseen.

7.2.5 Eksplorointi – ammatillinen identiteetti prosessoitumassa

Vastaajista runsas kymmenesosa, 11 henkeä, sijoittui tyyppiluokkaan, jota luonnehti ammatillisen sitoutumisen avoimuus ja oman paikan kokeileva hakeminen, eksplorointi.

- Halusin kokeilla mihin pystyn. Tämä oli yksi vaihtoehdoista. ... Minulla on elämäntilanne sellainen, että on tällä hetkellä "monta rautaa tulessa". / Alan vaihto, hankkia ammatti kokonaan eri alalta. Leskeksi jääminen ja "40-kymppin" kriisi aiheuttivat tarpeen muuttaa jotakin elämässä. Tiedon janon sammuttaminen. / Tiedän etten ole kouluttautunut oikealle alalle (kotitalousteknikko). Olisin halunnut kokeilla sijoittua ihmispalv. ammattiin ko. koulutuksen kautta.
- Haku merkitsi sitä, että halusin päästä eteenpäin elämässä ja saada itseäni kiinnostavan ammatin. Tärkeä tulevaisuuden ja itsetunnon kannalta. Kun pääsin, olin tyytyväinen. Toisaalta olen toivonut pääseväni yliopistoon, ja pois kotikau-

pungistani Sjoelta, mutta tästä on hyvä jatkaa eteenpäin ja miettiä mikä tosiaan olisi oman elämän kannalta parasta t. oikeinta.

- Oli pakko päästä kouluun koska tmt [työmarkkinatuki]-kauteni ovat lopussa.. Valitsin sos-alan sillä se on alkanut viimeisen puolen vuoden aikana kiinnostamaan; aik. [tavoittelin] kuuta taivaalta, nyt realistinen ja heti tuotti tulosta; saanut elämäni kiinnkohdan, pääsen aloittamaan uuden elämän uudella paikkakunnalla uudessa yhteisössä, siirryn elämässäni uuteen lukuun.

Tässä ryhmässä vain kahden vastaajan (18 %) intentionaalisuus kohdistui selkeästi sosiaali- tai terveysalaan ja useimmilla (67 %) orientaation aikarakenne joko puuttui tai se oli aivan tuore. Ammatillista jatkumoa ei ilmennyt, yhtä vastaajaa lukuunottamatta. Hakua leimasi avoimuus.

Ennen valintakoetta oli yhtä lukuunottamatta kaikilla mainittuna toivealojen ensisijoilla sosiaali- tai terveysalan ammatin ohella muita aloja ja vain joka toinen asetti ykköseksi sosiaali- ja terveysalan. Kuusi henkilöä eli kaksi kolmasosaa ennakoivat suunnitelmien estymisen tai turhautumisen tunnelmat päällimmäisiksi, jos ei tulisi nyt valituksi. Vain yksi arveli hakevansa uudelleen. Sitouttavien ammatillisten tavoitteiden ja niitä vastaavien jäsentyneiden merkityssuhteiden puutteellisuus luonnehti tätä vastaajaryhmää jo ennen valintakoetta. Useimmat esittivät hakuperusteiksi akuutin elämäntilanteen syyn: suunnan muutos tai "ajolähtö", opiskelupaikka tarpeen, varavaihtoehto. Kaksi perusteli tärkeyttä kiinnostusmotiivein, kun viidelle (57 %) oli vain ylimalkaan tärkeää saada opiskelupaikka:

- En ole vielä varma mikä minusta tulee isona, mutta uskon että tämä on askel oikeaan suuntaan.
- Välivuosien jälkeen vahva opiskelumotivaatio. / Ikä karttuu ... - intoa, kykyä vielä on.

Valintakokeen jälkeisten vastausten mukaan kolme neljäsosaa ryhmään kuuluvista eli parhaillaan *asemoitumisen ja orientaation muutosta*, joko tietoista tai implisiittistä. Tässä eksploroiva tyyppiluokka erosi muista erittäin selvästi. Muista vastaajista sama todettiin vain yhdellä kymmenestä. Kyseessä on ryhmän tärkein tunnuspiirre.

Sosiaali- ja terveysalan uran merkitys koettiin eläväksi ja tärkeäksi, sillä valtaosa (2/3) merkitsi vaihtoehdon "tässä voin toteuttaa itseäni", ja loput vaihtoehdon "kiinnostaa myös urana, vaikka harkitsen myös muita uravaihtoehtoja". Kutsumussitoutuneita ei ollut, mutta ei myöskään "laimeita". Auttamisintressin keskiarvo ei poikennut muista, mutta vastaukset hajosivat. "Eksploroijat" painottivat soveltuvuus-perusteita vähemmän kuin yksikään muu tyyppiryhmä (ks. kuvio 10). Ilmeisesti ammatillinen minäkäsitys ja itsearvion ankkurointi eivät olleet vastausajankohtana kovin vakiintuneita.

Tämän ryhmän vastaajat painottivat poikkeuksellisen vähän status-arvoja, työllistymistä ja sitä, että työ sallii harrastusten toteuttamisen. Näissä suhteissa ryhmä erottui selvästi muista tyyppiryhmistä. Peräti 9/10 katsoi koulutuspaikan sijainnin vaikuttavan uranvalintaansa vähintäänkin tuntuvasti. Vastaava osuus muista vastaajista oli runsas 1/3. Elämäntilanteen realiteetit vaikuttivat

koulutuspyrkimykseen ja siksi aiemmat tavoitteet ovat joutuneet uudelleen arvioitaviksi.

Yhtä henkilöä lukuun ottamatta ryhmä koostui ylioppilaista. Vain yksi oli kirjoittanut samana vuonna, muut aiemmin. Välivuodet toivat paineita päästä koulutukseen. Ennen valintakoetta tehdyn kyselyn avovastauksissa eksploroijista peräti kaksi kolmesta toi esille selviä jännityksen ilmauksia eikä yksikään kokenut oloaan rauhallisen rennoksi. Muista vastaajista jännitystä ilmaisseiden osuus oli kolmannes.

Aktiivinen vire leimasi myös valinnan jälkeisiä vastauksia. Useimmat (67 %) ilmaisivat vahvaa tai ilmeistä tunnepanosta orientaatiossaan. Tavoitteisuus ei ollut kovin jäsentynyttä. Aktiivinen yritys koulutukseen ilmeisesti kuitenkin vakuutti valintakokeen arvioitsijat, sillä ryhmästä kolme neljäsosaa tuli valituiksi koulutusohjelmaan.

Valtaosa (78 %) ryhmän jäsenistä arvioi ennakkoon, että suoriutuu valintakokeen ryhmäkeskusteluosiosta melko tai erittäin hyvin; muista vastaajista vastaavasti 49 %. Ilmeisesti eksploroijille on tyypillistä aktiivisuus ja itseluottamus, kuten on havaittu moratoriotyyppin osalta aiemmissä tutkimuksissa.

Useat muutkin aktiivisen moratorion luonnehdinnat tulivat ilmi eksploroivien ryhmän tuloksissa: tulevaisuuden tavoitteiden avonaisuus, alttius vaihtaa opintoalaa, aktiivinen "huoli" oman tilanteen edistymisestä, vastaanottavuus ja autenttisuus kokemisessa, sanattoman itsen ja toimijuusaspektin vitaalisuus ja vireä esille tuleminen.

Eksploroijien ryhmä koki melko vahvasti elämäntilanteen ja instituutioiden asettamaa painetta päästä koulutukseen. Aiemman tutkimuksen hahmottelema kuva moratoriosta taas koskee lähinnä vapaaehtoista lykkäystä elämänratkaisuihinsa ottaneita ihmisiä.

7.2.6. Suljetun ammatillisen identiteetin piirteitä

Edelliselle lähes vastakkainen on tyyppi, jota voisi luonnehtia "laput silmillä" -orientaatioksi. On pitkään hellitty kapeasti yhtä vaihtoehtoa, jota vakuutellaan jopa tunteenomaisesti. Orientaation merkityssuhteiston dynaamisuus ja monisäikeisyys eivät juurikaan tule esille. Eri vaihtoehtoja ja perusteluja pohditaan vähän, jos ollenkaan.

- Olen aina halunnut hoitoalalle ja haku merkitsi yhtä askelta lähemmäs unelmaa, joka on jo ala-asteikäisestä "siintänyt" tulevaisuudessa, ja ajatuksissa.
- Toivon pääseväni haluamaani opiskelupaikkaan ja hain siksi että olisin nyt juuri päässyt sellaiseen. – – 2 vuotta on kulunut yo-kirjoituksista, enkä ole vielä päässyt opiskelemaan. – Olin melko varma että pääsen ja petyin kun en ollutkaan tarpeeksi hyvä.
- Hakeminen oli tärkeää, sillä olisin niin halunnut päästä lukemaan sairaanhoitajaksi.
- Koulutukseen pääseminen oli minulle tärkeää sillä minun oli aika päästä elämässä eteenpäin ja jatkaa kouluttautumista valitsemallani alalla. [Tämä on] Ainoa haku.
- Halusin opiskelemaan juuri sille alalle, siihen kouluun. Tämä oli II hakukerta tälle alalle.– Harmitti todella paljon [kun] en päässyt haluamalleni alalle.

Vastaajista 12 (eli 12 %) sijoittui tähän tyyppiluokkaan. Vain joka neljäs pääsi kyseiseen koulutusohjelmaan. Ryhmään kuuluvista 8 palautti ennen valintakoetta tehdyn kyselyn. Näistä jokainen perusteli tuolloin haun tärkeyttä kiinnostuksella ja motivaatiolla. Hyvin tärkeäksi pääsyn koki seitsemän vastaajaa kahdeksasta. Yhtä moni ennakoi pettyvänsä, mikäli ei tulisi valituksi, ja 2/3 ilmoitti hakevansa uudelleen. Kiinnittyminen koulutusalaan näytti vahvalta.

Myös tuloksen julkistamisen jälkeen suuntautuminen hakualalle koettiin vahvaksi. Kaikki olivat kiinnostuneita sosiaali- tai terveystalasta elämänurana, joskin 33 % oli kiinnostunut myös muista uravaihtoehdoista. Orientaation tunnepanos oli keskimäärää voimakkaampaa. Sen sijaan intentionaalisuus jäi useimmilla (83 %) miedoksi tai osittaiseksi, ja aikarakenne-ilmaukset puuttuivat peräti joka toiselta. Kokonaisuutena orientaatio oli lopulta vähemmän selkeää kuin muussa vastaajajoukossa.

Tietoisia ja jäsentyneitä orientaatioperusteluja esitettiin tässä ryhmässä niukasti, tunnetasoista kiinnittymistä alaan sitäkin enemmän. Muutoksen vs. jatkuvuuden dynamiikkaa koskevassa muuttujassa ilmeni jatkuvuus implisiittisenä lähes joka toisella, mutta tietoisena ja selkeänä vain neljäsosalla. Muista vastaajista vastaava osuus oli yli kolme neljäsosaa.

Suljetun identiteetin ryhmästä kolme sai kyseisen koulutuspaikan, viisi oli varmistunut ettei paikkaa tullut ja neljä odotteli vielä optimistisesti peruutuspaikkaa. Odottelijoiden määrä viittaa sekin taipumukseen edetä laput silmillä takertuneena kulloiseenkin tavoitteeseen. Koulutuksen ulkopuolelle jääneistä vahvaa pettymystä ilmaisi neljä viidestä.

Työ- ja ura-arvoissa "suljetut" painottivat muita vastaajia vähemmän niin soveltuvuutta, elämyksiä ja haasteita kuin työllistymistäkin. Itsenäinen päätösvalta ja ammatin tuoma arvostus olivat vähemmän tärkeitä kuin muille. Ilmeisestikään kosketus ja "virta" tietoisesta minän ja sanattoman itsen välillä ei ollut kovin elävä. Itsekuvan epävarmuudesta kertonee sekin, että kun muista hakijoista kaksi kolmesta arvioi ennen valintakoetta, että he tulisivat suoriutumaan melko tai erittäin hyvin kokeen ryhmäkeskusteluosiossa, "suljetuista" vain runsas kolmasosa oli yhtä luottavaisia.

Tulokset tukevat suljetun identiteetin nimikettä. Kiinnittyminen alaan oli pikemmin tunnevaltaista kuin vaihtoehtojen kyselemiseen ja työstämiseen perustuvaa. Ilmeisesti sanattoman itsen intentiot eivät ruoki tehokkaasti ja joustavasti tietoisesta identiteetin rakentumista. Niin ennakoivissa odotuksissa kuin valinnan jälkeisissä reaktioissa oli jäsentymättömyyttä. Orientaatioissa ja sitoutumisessa todettiin joustamattomuutta. Puuttui avoimuutta tilanteen mahdollisuuksien edessä, mikä voi kertoa defensiivisyydestä ja epäautenttisuudesta.

7.2.7 Orientaatio ja ammatilliset intressit vaisuja, heikosti profiloituvia (profiilittomat)

Neljä vastaajaa sijoittui ryhmään, jossa orientaation merkityssuhteet eivät olleet kovin jäsentyneitä ja niistä näytti puuttuvan dynamiikkaa. Käytän ryhmästä nimikettä *profiilittomat*. Täysin vailla profiilia eivät pyrkimykset olleet, mutta juurevuutta puuttui:

- Hain koska terveydenhuoltoala kiinnosti siinä vaiheessa. – Huojentunut [kun ei päässyt] – Uskon että loppujen lopuksi minusta ei olisi ollut terveydenhuoltoalalle.
- Halusin saada korkeamman koulutuksen lähihoitajakoulutuksen jälkeen. [Ja] koska työllisyystilanne ei kovin hyvä ole. Haku oli jossain määrin tärkeä, mutta aloin miettimään raskaan syksyn jälkeen olisinko ollut valmis jatkamaan opiskelua heti. Helpottunut, ehkä kuitenkin vähän pettynytkin [kun ei päässyt].

Kaikki neljä hakivat sosiaalialan koulutusohjelmaan. Heistä kolme oli hankkinut yo-pohjaisen lähihoitajatutkinnon. Vain yksi tuli valituksi.

Ryhmästä kaksi henkilöä vastasi ennen valintakoetta jaettuun kyselyyn. Molemmille pääsy koulutusohjelmaan oli erittäin tärkeää, perusteluna kiinnostus alaan. Myös valintakoetta edeltävien tunnelmien kuvaukset kertoivat motivaatiosta ja luottavaisesta optimismista. Molemmat uskoivat hakevansa uudelleen, elleivät nyt pääsisi. Sosiaalialan koulutusohjelma oli toiveena joko ykkösenä tai yksi ensisijaisista.

Tulosten tultua ei kyseinen ura ollut enää yhdellekään keskeinen, ei itsetoetutuksen saati kutsumuksen mielessä. Koulutukseen pääsyn tärkeys romahti verrattuna valintakoetta edeltävään tilanteeseen. Tätä muutosta ei itse tiedostettu, sillä vain yksi neljästä koki valinnan tuloksen vaikuttaneen tulevaisuuden suunnitelmiinsa! Kolmesta koulutuksen ulkopuolelle jääneestä vain yksi pettyi tulokseen, yksi reagoi ambivalentisti, yksi oli huojentunut. Nämä reaktiot ovat defensiivisiä ja kertovat sanattoman itsen epävarmuudesta ja itsearvion epävakaudesta. Pääleppäin orientaatio voi olla selkeä, mutta tosiasiasa asemoitumisesta puuttuu kestävyyttä yli tilanteiden.

Orientaation selkeys ei vakuuta tuloksen julkistamisen jälkeisissä avovastauksissa. Tunnelataus ja intentionaalisuus olivat mietoja ja aikarakenne keskitasoa. Auttamisintressiä ilmeni vähemmän kuin muilla keskimäärin. Kiinnostavaa kyllä, statusarvot olivat tälle ryhmälle tärkeämpiä kuin yhdellekään toiselle tyyppiryhmälle, mikä kertonee ulkoahjautuvuudesta. Kun kyse oli alalle koulutetuista ja työkokemusta omaavista henkilöistä, voi pulman päätellä liittyvän sanattoman itsen laatuun, joka ei ole vankistunut kokemusten myötä.

Ryhmä jäi kooltaan pieneksi, joten tulosten luotettavuus jättää toivomisen varaa. Joka tapauksessa esille tulivat epäselvän identiteettitilan pääpiirteet. Puuttui selkeää orientaatiota, tunnelatausta sekä elämäkertamuistia ja tulevaisuusvisioita organisoivaa aikarakennetta. "Selkeänä" alkanut haku osoittautui lopulta kokemuksena ja toimintana pinnalliseksi ja olosuhteiden ohjaamaksi. Teoriatarkastelun olettaus sanattoman itsen hentoudesta ja identifioitumisten *ad hoc* -luonteesta sai tukea. Se, ettei lopulta tarvinnutkaan sitoutua haettuun koulutukseen, koettiin jopa helpotuksena (defensiivisyys).

7.2.8 Orientoitunut toisaalle

Koko vastaajajoukosta huomattavan moni, 19 eli viidennes halusi koulutukseen muualle. Haun merkitys oli välineellinen, se edisti tärkeämpiä tavoitteita, toimi "näytön paikkana", soi mahdollisuuden kokeilulle tai varmisti työmarkkinatuen. Ryhmästä puolet (10 henkilöä) oli pakkohakijoita.

Neljäsosa tästä ryhmästä sai koulutuspaikan. Hakijan suuntautuminen muualle ei siis välttämättä tule esille valintakokeessa. Ennen valintakoetta pakkohakijoiksi ilmoittautui vain kolme hakijaa, alle kolmasosa sellaisiksi lopulta osoittautuneista. Hakijalla on tavallisesti vireillä useita vaihtoehtoja, mutta kussakin valintakokeessa sekä hakijan että valitsijan huomio luonnollisesti kohdistuu lähinnä tiettyä yhtä reittiä koskeviin perusteluihin. Ilmeisesti hakija yleensä pyrkii käyttäytymään tilanteen vaatimusten mukaan ja soveltaa joustavasti minäpositioitumisia, tietoisesti tai tiedostamattaan. – Toisaalle aikovat jakaantuvat suhteellisen selvästi kolmeen alaryhmään.

(a) Hakuun liittyi yhteistä "kiinnostusjalustaa" hakijan varsinaisen tavoitteen kanssa:

- Haku sopi juuri nyt suunnitelmiini. Nykyinen koulu loppuu jouluna, piti keksiä tekemistä tästä eteenpäin. – Haluan ammatin jossa saa toimia ihmisten parissa. Haaveammattini on opettajan ammatti, mutta toivon myös tästä koulutuksesta olevan hyötyä, jos onnistun joskus pääsemään OKL:een.
- Olen aina ollut kiinnostunut sos- ja te-alan ammateista. Siksi hain ko. koulutukseen. Ensisijaisesti olen kyllä aina hakenut terveysalan koulutukseen (sh, kä, lääket tdk). Hakuun vaikutti myös se, ettei syksyn yhteishaussa ollut muita mielenkiintoisia koulutusohjelmia. – – Oik. ensisijaisiin tavoitteisiin haku ei liittynyt ollenkaan. Olisin kuitenkin mennyt koulutukseen, jos olisin opiskelupaikan saanut, sillä sosiaaliala kuitenkin kiinnostaa sen verran. – Haluaisin päästä jo opiskelemaan kun olen pitänyt jo 2 välivuotta.
- Haku merkitsi ns. oman itseni testaamista, halusin varmistua, onko minusta alalle. Tunsin koetta ennen voimakkaasti että minusta ON alalle. – Itsetunto kohosi ja yksi toive elämässä oli toteutunut. [Sai paikan mutta perui sen] Antaa varmuutta ja potkua jatko-opintoihin, siis yliopistoon.

(b) Koulutuspaikka ylimalkaan oli saatava:

- Tulevaisuuteni oli kiinni yhteishausta, opiskelupaikka oli saatava.
- Halusin jo päästä opiskelemaan ja tämä ala oli amk-paikoista kiinnostavin. Haku merkitsi yritystä saada ns. vakautta tämänhetkiseen elämään. – – Haku tälle alalle ei vastaa todellisia tavoitteitani ammatinvalintani suhteen. – Ala ei vastaa todellisia tavoitteitani ja haaveitani, se olisi vain "välietappi". [Haki myös taloudellisista syistä:] tuleva opintotuki.

(c) Pakkohakijat: taustasyynä työmarkkinatukeen liittyvät sanktiot

- Hain, koska oli "pakkohaku"! Täytyi valita 3 paikkaa johon hakea (muuten menettää työmarkkinatuen) joten hain amk/sos-alalle ja amk/kaupan ja hallinnon puolelle, jossa aloitin opiskelut. – Ei [liittynyt] millään tavoin [omiin toiveisiin ja pyrkimyksiin] – Nyt minun täytyy opiskella 1/2 v. alalla, jonne en jää jos pääsen yliopistoon.
- Kysymys oli pakkohausta, yritin suoriutua mahdollisimman huonosti..
- Osallistuin kokeeseen niinsanotusti pakkohakijana, eli en oikeastaan ollut edes kiinnostunut alasta. Olisin kuitenkin ottanut opiskelupaikan vastaan jos se olisi ollut ainoa johon olisin päässyt. – Valintakoe oli merkityksetön [tavoitteiden kannalta]. – Tiedän itsekkin varmasti etten sovellu sosiaalialalle.
- Suurin syy hakuuni oli "pakko". Olin ajatellut olla kouluavustajana koko vuoden [hakeakseen sitten opettajaksi], mutta toisin kävi.[joutui ottamaan paikan vastaan] Ettei jatkossa ole "ulkona" tuen piiristä. – Mielestäni on erittäin tärkeää, että

saa opiskelupaikan. Saa olla ylpeä siitä! – Päätin aloittaa sairaanhoitajan opinnot, täten varmistan opiskelupaikan.

Toisaalle orientoituneiden joukko osoittautui melko moniaineksiseksi. Mukana oli niin kiinnostusta omaavia, paikkaansa vielä etsiviä tai kokeilevia kuin niitäkin, joille haku oli keino varmistaa työmarkkinatuki ja siihen kytkeytyvä työ- tai harjoittelupaikka tai opintotuki. Myös koulutuspaikan itsearvoinen tärkeys heijastui useiden hakijain vastauksissa. Elämänkulun ja uralle hakeutumisen prosessiluontoisuus käy selvästi ilmi joidenkin vastaajien kohdalla. Jokin motiivi tai ulkoinen sanktio on pannut kohtaamaan uuden tilanteen ja vaihtoehdon, joka ehkä aiheuttaa elämänkulun käänteen.

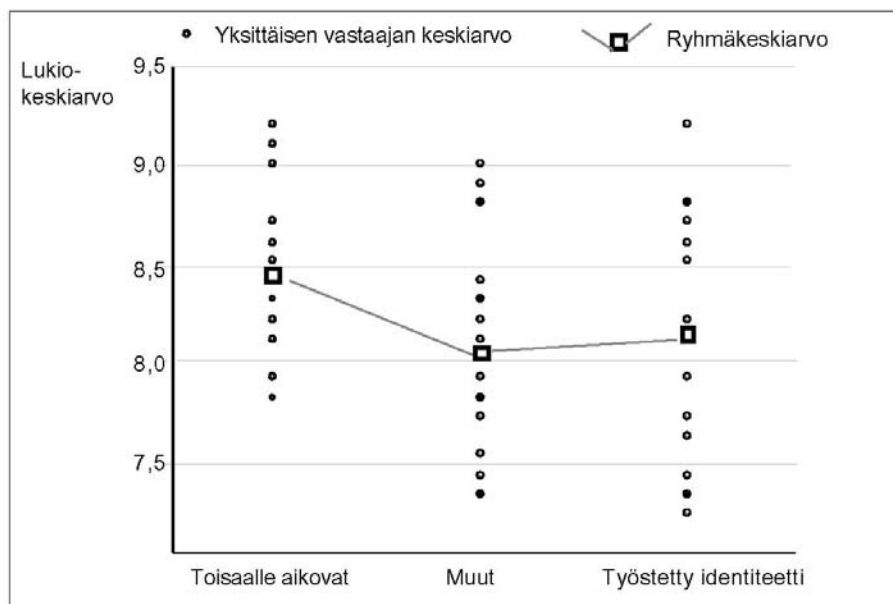
Toisaalle aikovista kyllä suurin osa, 2/3 oli jossain määrin kiinnostunut sosiaali- ja terveystalouden ammattiurasta, joko toissijaisesti tai muiden vaihtoehtojen rinnalla. Tosin vain yksi uskoi voivansa toteuttaa itseään tällä alalla eikä yksikään kokenut alaa elämäntehtäväkseen. Orientaation merkitysrakenne erottaa tämän ryhmän selvästi muista. Peräti 85 %:lla ei sosiaali- ja terveystalouden suuntautumisessa tullut esille sen enempää intentionaalisuutta, tunnepanosta kuin aikarakennetta. Muista vastaajista vain joka viides ilmaisi orientaation aspekteja yhtä hentoina. Auttamisintressiä toisaalle aikovilla oli vähemmän kuin muilla.

Sanottu ei tarkoita, etteikö toisaalle aikovien uranvalinta olisi perusteltua. Yli kaksi kolmasosaa heistä pitää uranvalinnassaan ratkaisevan tärkeänä, että ala vastaa omia taipumuksia ja luonteenpiirteitä. Mutta he kytkevät soveltuvuutensa muualle kuin hoivatyöhön. Ryhmän sisäisestä heterogeenisyydestä kertoo mm. statusarvojen laeva hajonta.

Toisaalle aikovista 16 vastasi ennen valintakoetta tehtyyn kyselyyn. Vain kaksi eli runsas 1/10 piti pääsyä kyseiseen koulutusohjelmaan hyvin tärkeänä. Sama osuus muissa vastaajissa oli 4/5. Joka toiselle haku merkitsi varavaihtoehtoa, 13 % tarvitsi jonkin opiskelupaikan, yhtä moni haki pakosta. Kiinnostuksella hakua perusteli vain neljäsosa ja vain joka viides ennakoiti hakevansa uudelleen, jos ei pääsisi sisälle. Valitsematta jäämisen ei odotettu aiheuttavan pettymystä. Haun ja sisälle pääsyn merkitys väheni edelleen tulosten tultua (kuviot 11–12).

Sosiaalialan/hoitotyön koulutusohjelmaan valituista viidestä hakijasta kolme huojentui tuloksesta, yksi reagoi vahvan myönteisesti, yksi ambivalentisti. Valitsematta jääneistä runsas neljäsosa huojentui tai reagoi myönteisesti, vajaa puolet pettyi lievästi; neutraalisti tai ambivalentisti reagoi viidesosa. Valitsematta jääneet olivat jo valintakoetta edeltävässä kyselyssä arvioineet hakevansa jatkossa muualle, enempää turhautumatta, kun valitut puolestaan olivat ennakoineet hakevansa uudelleen tai turhautuvansa, jos eivät pääsisi sisälle.

Ennakkoon pakkohakijaksi tai kiinnostumattomiksi ilmoittautuneille paikka koulutusohjelmaan ei auennut. Jälkikäteen sitten pakkohakijoiksi ilmoitettiin 10, joista kaksi tuli valituksi ja myös otti paikan vastaan. Nämä, kuten muutkin tästä tyyppiryhmästä valituiksi tulleet olivat kyllä alasta kiinnostuneita yhtenä mahdollisena vaihtoehtona.

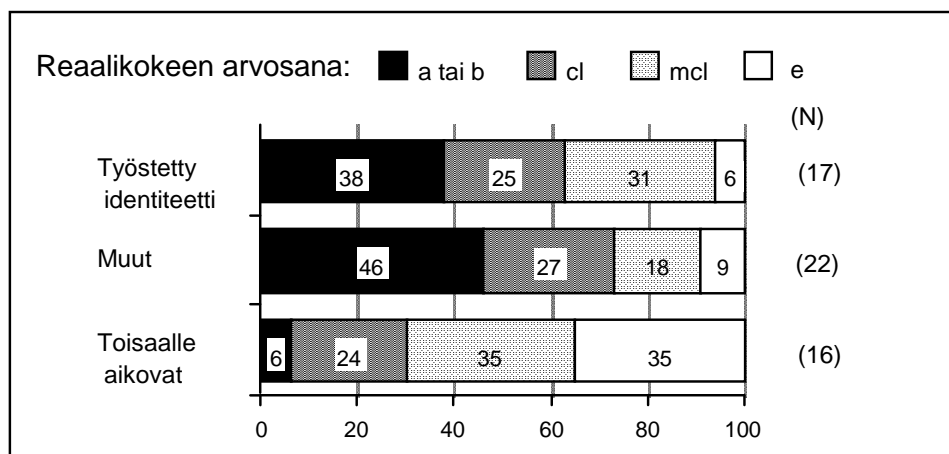

KUVIO 16 Lukion päättötodistuksen keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä

Toisaalle aikovat olivat kaikki ylioppilaita. Heidän koulumenestyksensä oli keskimääräistä parempi, lukiokeskiarvot olivat hyvää keskitasoa tai sitä parempia (kuviokuva 16).

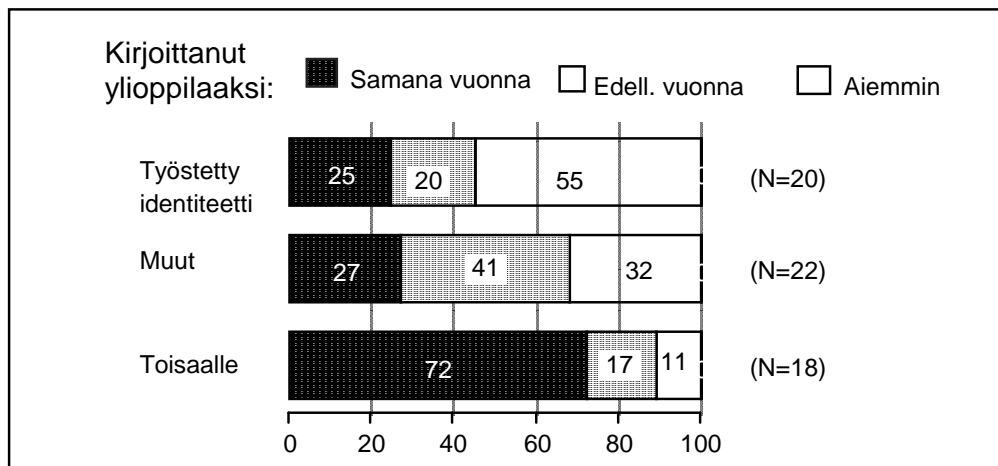
Lukiomenestys vaikuttaa koulutustavoitteisiin. Niistä toisaalle aikovista, joiden lukiokeskiarvo oli 8,3 tai parempi, ei ennakkoon yksikään perustellut hakuaan motivaatiosyyn, vaan kyse oli vain varavaihtoehdosta. Kiinnostusmotiivein hakeneiden lukiokeskiarvot puolestaan jäivät kaikki alle 8,3:n. Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että lukiossa erinomaisesti menestyneistä (keskiarvo 8,5-9,0 tai parempi) valtaenemmistö havittelee yliopistotasolle, kun keskitasoisista (7,5-8,0) suuri enemmistö asettaa reaalitavoitteensa tätä alemmas (Kosonen 1988b).

Ylioppilastutkinnon reaalikokeen tulos toi esille ryhmien välisiä eroja selvemmin kuin muut arvosanat. Toisaalle aikovat erottuvat muista: heistä 70 % ylsi reaalikokeessa magnaani tai eximia cum laudeen, kun työstetyn identiteetin ryhmässä yhtä hyvin menestyi alle 40 % ja muista 27 % (kuviokuva 17).

KUVIO 17 Reaalikokeen arvosanojen jakauma haun merkityksen pääryhmissä (%)

Vielä koulumenestystäkin selvempi on ero iässä. 18-19-vuotiaita oli toisaalle aikovista 9/10, kun muista oli yhtä nuoria vain vajaa 1/3. Saman vuoden ylioppilaita oli toisaalle aikovista kolme neljäsosaa, mutta muista vain yksi neljäsosa (kuvio 18).

KUVIO 18 Ylioppilaskirjoitusten ajankohta haun merkityksen pääryhmissä (%)

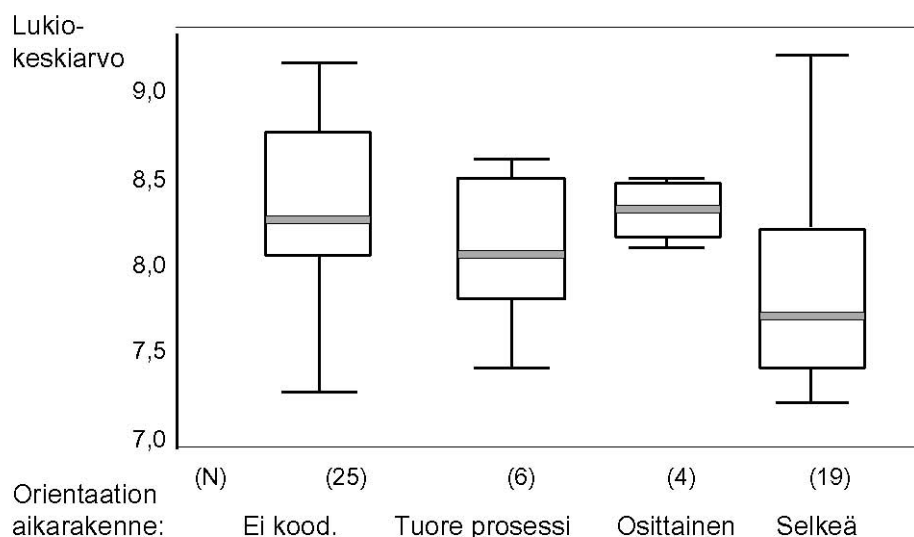
Lukiomenestys ja orientoituminen hoiva-aloille

Tässä yhteydessä on kiinnostavaa tarkastella, *miten koulumenestys on yhteydessä hoivatyöhön suuntautumiseen koko vastaajajoukossa*. Seuraavaan taulukkoon on koottu tähän liittyviä korrelaatiokertoimia.

TAULUKKO 20 Sosiaalialan/ hoitotyön hakuorientaatioon liittyvien muuttujien korrelaatioita (r) lukion päästötodistuksen keskiarvoon ja yo-tutkinnon reaalikoemenestykseen

	Lukiokeski-arvo	Reaalikokeen yo-arvosana
Pääsyn tärkeys ennen valintakoetta	-0.18	-0.14
Haun ensisijaisuus kysyttynä jälkikäteen	-0.25	-0.42
Sosiaalialan / hoitotyön keskeisyys uranvalinnassa	-0.16	-0.26
Auttamiskutsumus	-0.22	-0.18
Orientaation intentionaalisuus	-0.11	-0.27
Orientaation tunnelataus	-0.17	-0.22
Orientaation aikarakenne	-0.37	-0.39

Lukiokeskiarvon korrelaatiot hoivasuuntautumisen indikaattoreihin ovat kauttaaltaan negatiivisia. Erottelevimpia olivat haun ensisijaisuus ja orientaation aikarakenne: korrelaatio edelliseen oli -0.25 ja jälkimmäiseen -0.37. Aikarakenne-muuttuja kertoo, onko hakijan elämänsä aikana ollut alaan liittyviä toimintoja ja/tai sisältykö hänen suunnitelmiansa sellaisia. Kuvio 19 havainnollistaa, miten olennaisesta asiasta mainittu negatiivinen yhteys kertoo.

KUVIO 19 Lukiokeskiarvo orientaation aikarakenteen mukaan.

Sosiaali- ja terveysalaan liittyvää selkeää aikarakennetta selkeästi ilmaiseista valtaosa (4/5) menestyi lukiossa heikommin kuin aikarakennekoodia vaille jääneiden ryhmän keskinkertainen menestyjä. Edellisen ryhmän mediaani sijoittui 7,7:n, jälkimmäisen 8,3–8,4:n kohdalle (kuvio 19). Jos opiskelijat valittaisiin lukiomenestyksen mukaan ja valintaraja olisi keskiarvon 8,3–8,4 tienoille – mikä ei ole harvinaista – valittaisiin lähinnä niitä, joilta puuttuu kyseisen orientaation aikarakenne ja alaan sitoutuneet jäisivät enimmäkseen valitsematta.

Sosiaalialan tai hoitotyön koulutusohjelman ykkösjälle asettaneista oli reaalikokeessa kirjoittanut m:n tai sitä paremman arvosanan vain 27 %. Ensimmäisessä muualle aikovista hakijoista osuus oli peräti peräti 68 %. Mukana olleesta 9 pakkohakijasta seitsemän menestyi reaalikokeessa erinomaisesti. Uran merkityksen yhteys koulumenestykseen on vastaavan suuntainen (taulukko 21).

TAULUKKO 21 Reaalikokeen arvosanat (%) sosiaali- ja terveysalan merkityksellisyyden¹⁾ mukaan

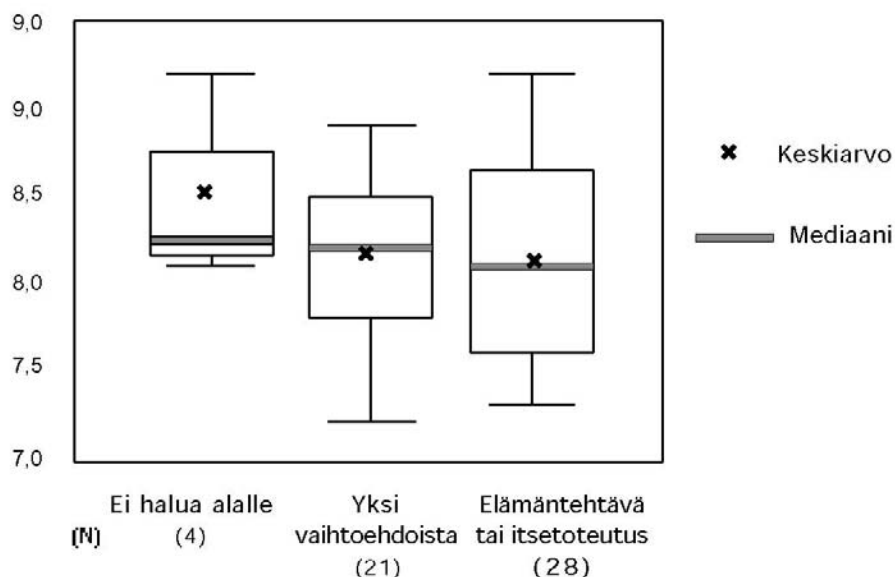
	a tai b	c1	mcl	e	Yht (N)
Ei halunnut alalle ^{*)}	0	0	33	67	100 (3)
Kiinnostaa, on myös muita vaihtoehtoja ^{**)}	37	21	25	17	100 (24)
Voi toteuttaa itseään	33	29	25	12	100 (24)
Elämäntehtävä	33	34	33	0	100 (3)

¹⁾Selite: Liite 3, kohta 10 n). ^{*)}Yhdistetty vastausluokat a ja b. ^{**)}Yhdistetty vastausluokat c ja d.

Hoivasuuntautumisen ääripäiden reaalin arvosanat eroavat toisistaan jyrkästi, sen sijaan alasta kohtalaisen kiinnostuneiden tai sitä vain yhtenä ensisijaisena vaihtoehtona harkitsevien joukossa arvosanat vaihtelevat tasaisemmin.

Samaan viittaa lukiokeskiarvojen vertailu. Kuvion 20 osaryhmät on muodostettu saman uramerkityksen muuttujan perusteella kuin taulukossa 21. Jo-

kaisen alalle haluamattoman lukiokeskiarvo on parempi kuin alasta vakavasti kiinnostuneiden ryhmäkeskiarvot.

KUVIO 20 Lukion päästötodistuksen keskiarvon box-plot-kuviot ja ryhmäkeskiarvot haun uramerkitkityksen mukaan.

Koulumenestys ja sosiaali- ja terveystaloon kiinnittyminen ovat negatiivisessa riippuvuussuhteessa. Motivoitumattomat hakijat ovat lukiossa hyvin menestyneitä. Toisaalta, aidosti kiinnostuneitten keskuudessa on sekä niukemmin, keskitasoisesti että melko hyvin menestyneitä. Päätelmät ovat huomionarvoisia koulutuspoliittisesti ja varsinkin alan ammattikorkeakoulutuksen opiskelijavaliinnassa. Erinomaisen lukimenestyksen painotus valinnoissa lisää koulutuspaikkojen peruutuksia ja opiskelun keskeytyksiä, kun yliopistoon aikovia rekrytoidaan väliajaksi opiskelemaan. Asia tiedetään jo aiemmista tutkimuksista (mm. Vuorinen ym. 2000).

Pakkohakijat lähitarkastelussa

Toisaalle aikovien ryhmästä runsas puolet oli *pakkohakijoita*. Millaisia hakijoita oikein olivat nämä 10 henkilöä? He olivat saman vuoden ylioppilaita, vain yksi oli kirjoittanut edellisvuonna. Yo-arvosanat olivat mcl:n tasoa, lisäksi yksi e ja yksi c. Tärkeimmät yhteiset piirteet olivat juuri nuori ikä ja hyvä koulumenestys. Opinto- ja ammattitavoitteet kohdistuivat yliopistotasolle: opettajankoulutus (5 henkilöä), tulkki-kielenkääntäjä (3), logopedi, toimittaja, psykologi, tutkija, matematiikka, tekniikka. Toisella sijalla mainittiin kahdesti myös amk-tasoinen ammatti, nimittäin sosiaaliala, kauppa ja hallinto. Yhden toiveissa oli ensi sijalla lentoemäntä.

Kahdeksan olisi menettänyt työmarkkinatuen ja siihen kytketyn harjoittelutai työpalkan, elleivät olisi hakeneet koulutukseen. Yksi havitteli opintososi-

aalisia etuja ja samoin yksi koki jonkinlaista ajolähtöä, koulutuspaikan saaminen tuntui henkisesti pakolliselta.

Tapauskuvauksista käy ilmi, miten prosessinomaista saattaa olla nuoren koulutukseen hakeutuminen ja valiutuminen. On pujoiteltava elämänkulun ikänormien ja taloudellisten elämänehtojen kujanteissa. Tärkeintä kuitenkin on pyrkiä kohti omaksi koettuja tavoitteita ja varmistaa sen mukaisia optioita, käytettävissä olevia vaihtoehtoja. Hahmottui kolme osaryhmää, eroavia niin asenteiltaan kuin suhteessa haun merkityksiin.

Neljä hakijaa ilmaisi kielteisyyttä tai torjuntaa sosiaali- ja terveystalolle hakemista ja yleensä pakkohakua kohtaan tai sitten tietoista irrallisuutta:

– Lehdessä työharjoittelussa oleva ja toimittajaksi aikova totesi, ettei haku liittynyt millään tavoin hänelle tärkeisiin elämänkulun merkityksiin ja pyrkimyksiin. Tieto hylätystä tuloksesta oli "merkityksetön". Valintakokeessa "yritin suoriutua mahdollisimman huonosti" ja kokeen aikana mieliala oli "turhautunut, hävetti kun piti esittää mahdollisimman tyhmää." Niinpä hän uskoi, että juuri asennoituminen valintakokeessa vaikutti eniten lopputulokseen.

– Kielenkääntäjän opintoihin aikovalle kyseessä oli "inhottava pakkohaku" ja tieto hylätystä kokeesta "helpotti". Hän onnistui valintakokeessa mielestään hyvin koska "en joutunut kouluun". Tunnelmiaan valintakokeessa hän kuvasi selvin sanoin: "väsytti ja tympi, paska jäykkänä piti istua orpona piruna".

– Ensimmäisessä opettajaksi haluava ja sinne jo keväällä pyrkinyt hakija totesi, että hänen elämänsä pyrkimyksiin ja toivomiinsa haasteisiin tämä haku "ei liittynyt millään tavoin". Työmarkkinatuen säilyttämisen vuoksi piti hakea kolmeen paikkaan, joista hän sitten pääsi kaupan ja hallinnon koulutusohjelmaan ja aloitti siellä opinnot: "Nyt minun täytyy opiskella 1/2 vuotta alalla jonne en jää, jos pääsen yliopistoon." Sosiaalialan koulutusohjelman valintakoe oli hyväksytty, mutta pisteet eivät riittäneet valintaan. Edeltävässä kyselyssä hakija mainitsi haun itselleen tärkeäksi ja haastattelussa hän jätti pakkohaun mainitsematta, mutta viittasi siihen selkeästi valinnan jälkeisessä kyselyssä. Hakijan reaktiot vaikuttavat asiallisilta, neutraaleilta, ikään kuin hän pyrkisi ottamaan tilanteet sopeutuvan myönteisesti, vaikka ne eivät olisikaan hänelle merkityksellisiä.

– Talouskoulussa opiskelevaa, väli vuotta pitävää hakijaa kiinnostivat eniten tulkin opinnot, toisena talouden ja hallinnon koulutusohjelma, joka olikin yhteishaun ykkössijalla. Valintakoe edeltävässä kyselyssä hän piti pääsyä melko tärkeänä. Vaikka haku oli vasta 2. sijalla, "paikka silti kelpaisi". Hän kuitenkin epäili omaa soveltuvuuttaan. Hyväksytyä tulosta hän ei saanut. Valitsematta jäämisestä hän oli "hieman pettynyt, mutta en merkittävämmän" (hän pääsi tradenomiopintoihin). Valintakoe oli hänelle lopulta "merkityksetön", "oikeastaan en ollut kiinnostunut alasta." Hän uskoi kokeen tulokseen vaikuttaneen eniten sen, ettei hän ole alalle soveltuva.

Neljällä hakijalla voi havaita ristiriitaisuutta tai epävarmuutta uranvalinnan suunnasta. Sosiaali- ja terveystalalla kyllä kiinnostikin, yhtenä (toissijaisena) mahdollisuutena:

– Opettajaksi tai logopediksi tähän hakija olisi halunnut pysytellä työmarkkinatuetussa kouluavustajan tehtävässä keväeseen ja yliopistohakuihin

saakka. Myös sosiaali- ja terveysala oli ollut harkinnassa "niin pitkään kuin muistan", kuten hän mainitsi ennen valintakoetta. Paikkaa vaille jäädessään hän kuitenkin "ei olisi pettynyt". Valintahaastatteluihin hän ei liene pakkohausta maininnut, vaan on esittänyt uskottavia motiiveja, koska sai keskitasoisen tuloksen. Kokeen jälkeen hän mainitsi, että "suurin syy hakuun oli 'pakko'", se "ettei jatkossa ole 'ulkona' tuen piiristä". Samalla haaveena "on aina ollut hyvä opiskelupaikka ja työ ihmisten parissa". Saatuaan paikan hän oli "yllättynyt ja huojentunut" ja tulos oli hänelle hyvin merkittävä, "saa olla ylpeä siitä". Hän päätti aloittaa sairaanhoitajan opinnot, "täten varmistan opiskelupaikan". Kokeessa "pyrin olemaan oma itseni, sekä pyrin osoittamaan oman kykyäni & inostuneisuuteni parhaani mukaan".

– Kouluvuorustajana työskentelevä, opettajankoulutusta harkitseva, mutta valinnoistaan vielä epävarma hakija halusi säilyttää työmarkkinatukensa. Vaikka kyse oli pakkohausta, hän piti sosiaali- ja terveysalaa yhtenä jossain määrin kiinnostavana mahdollisuutena. Valintakoe oli hyväksytty, mutta pistemäärä ei riittänyt, mistä hän oli "helpottunut". Tulokseen vaikutti eniten, "ettei yrittänyt täysillä".

– Päiväkotiharjoittelijana työskentelevä hakija ei ilmeisesti maininnut pakkohakutilanteestaan, koska sai keskitasoa paremman pistemäärän ja tuli valituksi. Hän uskoi todistuspiteittänsä vaikuttaneen tulokseen. Hän kertoi hakeneensa pakkohaun takia, "mutta myös sen vuoksi, että ala kiinnosti". Haku ja tulos olivat vain jossain määrin tärkeitä ja sosiaali- ja terveysala kiinnosti muitten uravaihtoehtojen ohella. Tuloksen jälkeen tuntemukset olivat "niin ja näin. Helpottunut, mutta jotenkin epäilevä olo. Onko oma ala??"

– Kouluvuorustaja haki yhteishaussa ensisijaisesti optometristin koulutusohjelmaan, jonka pääsykokeeseen ei kuitenkaan tullut kutsua, mutta kylläkin sosiaalialalle, joka oli toisella sijalla. Ennen valintakoetta ei pääsy ollut tärkeä, sillä "tämä ala ei juurikaan kuulu tulevaisuuden suunnitelmiini". Toivealoina olivat opetus, tutkimus ja kielet. Valintakoe tuli läpäistyksi, mutta keskitasoa heikommin, joten hän ei saanut paikkaa. Hän oli tästä "hieman pettynyt". Vaikka sosiaaliala ei urana ollut hänelle keskeinen, se "vastasi eniten tulevaisuuden suunnitelmiani niistä vaihtoehtoista, joita oli tarjolla". Valinnan tulos merkitsi, että "olen saanut rauhassa miettiä, mitä todella haluan", ja tuloksen vaikutuksesta "en luultavasti enää hae sinne, koska luulen tietäväni mitä haluan" (hän haki sosiaalialalle nyt toista kertaa). Lopputulokseen vaikutti eniten "ehkä liian vähäinen motivaatio".

Yhden hakijan elämäntilanteen huolena oli jonkin koulutuspaikan saaminen. Paine näytti tulevan enemmän sisältä päin kuin ulkoa:

– Toista välivuotta viettävä, opettajankoulutukseen turhaan yrittänyt, päiväkodissa harjoitteleva hakija oli ennen valintakoetta varma suuntautumisestaan "lasten alalle", pitäen pääsyään melko tärkeänä. Hän ei tullut valituksi, mistä hän oli "aika yllättynyt → harmistunut → odotteleva", toivoen vielä peruutuspaikkaa. Näin siitä huolimatta, että "haku tälle alalle ei vastaa todellisia tavoitteitani ammatinvalintani suhteen", kyseessä olisi "vain välietappi". Kuitenkin hän halusi vihdoin opiskelemaan, ja "tämä ala oli amk-paikoista kiinnostavin." Koulutuspaikka olisi tuonut vakautta elämäntilanteeseen: opintotukea.

Toiveammatteja olivat järjestyksessä lentoemäntä, tekniikka ja poliisi. Uranvalinnan suunta jäi aineiston valossa epäselväksi. Sosiaali- ja terveysalan uramerkitys-kysymykseen hän merkitsi vaihtoehdon "tarjoaa mielekästä tekemistä, mutta ei ole elämäni keskipiste". Lopputulokseen vaikuttanutta seikkaa koskevaan kysymykseen (Miksi kävi niinkuin kävi?) hän vastasi: "Yritin olla kokeissa mahd. paljon oma itseni".

Pakkohakijan hylkäyksen pitäisi olla itsestäänselvyys, koska hakija ei halua paikkaa eikä valitsija motivoitumatonta opiskelijaa. Kuitenkin 10 pakkohakijasta peräti kuusi sai hyväksytyin tuloksen ja kaksi jopa tuli valituiksi. On kiintoisa kysymys, miksi hakija valintakokeessa piilottaa todelliset toiveensa, saattaapa asettua aidon motivoituneen hakijan minäposition kokeen ajaksi. Valitsijaa ilmeisesti miellytti näitten hakijain hyvä koulumenestys. Se, että hakija teeskentelee tai jättää olennaisia asioita kertomatta valintakoehaastattelussa, on suhteellisen varma viesti "pelaamisesta" ja taustalla vaikuttavasta epäluottamuksesta.

Tämän tutkimuksen vastaajista vähemmistö oli Oulun seudun ammattikorkeakoulun hakijoita, mutta pakkohakijoista heitä oli 90 %. Oulun vastaajista oli pakkohakijoita joka viides, Seinäjoen vastaavasti joka kuudeskymmenes. Ilmeisesti työvoimatoimikunnat soveltavat työmarkkinatuen ehtoja eri tavoin. Tärkeä havainto opiskelijavalinnan toimivuuden näkökulmasta!

7.2.9 Haun merkityksen tyyppi ei koodattavissa

Viiden vastaajan aineisto ei riittänyt haun merkityksen tyyppiluokan osoittamiseen. Orientaation ilmaukset puuttuivat lyhyistä vastauksista tai olivat liian epäselviä yhdenkään tyyppiluokan tunnuspiirteiksi:

- Halusin opiskelupaikan amk:sta"/ Todella halusin kyseiseen kouluun ja koulutusohjelmaan/ Olin ollut työttömänä, -- joten oli aika suunnitella jotain muuta.

Informaation niukkuus lienee osaltaan aiheuttanut, että orientaation selkeyden pistemäärä jäi tällä ryhmällä hyvin matalaksi (0,4), vain toisaalle aikovien ryhmässä tulos oli vielä niukempi (0,1). Ennen valintakoetta lähes koko ryhmä, neljä viidestä koki pääsyn kyseiseen koulutusohjelmaan hyvin tärkeäksi ja tärkeiden perusteluna oli vahva motivaatio. Jälkikäteen enää kaksi oli samalla kannalla.

Mieluisimmat uravaihtoehtoehdot tässä ryhmässä eivät yhdelläkään keskittyneet pelkästään sosiaali- ja terveysalalle, vaan myös muita, ei-ihmiskeskeisiä aloja oli toiveina. Hoiva-aloja oli harkittu selvästi keskimääräistä lyhemmän aikaa. Ikä ja koulumenestys eivät poikenneet koko vastaajajoukosta. Kaksi vastaajaa tuli suoraan lukiosta, kolme ammatillisen tutkinnon kautta. Viidestä henkilöstä kolme sai kyseisen koulutuspaikan.

Kovin yhtenäistä kuvaa ryhmästä ei näillä tiedoin synny, mutta mm. urapreferenssien kiteytymättömyys ja haun tärkeiden muutosten tilanteen mukaan viittaavat osittain hajanaiseen, pinnalliseen tai epäautenttiseen identiteettiin.

7.3 Hakuorientaatio ja valintakokeen tulos

7.3.1 Attribuointi: haun ja valinnan lopputuloksen selittämistyylit

Valinnan tulos muokkasi hakijain orientaation merkityssuhteita ja vaikutukset osittain eriytyivät tyyppiryhmittäin. Syvennän tätä aihetta syyattribuoinnin käsitteen avulla. Attribuointi viittaa siihen, miten subjekti tulkitsee, yleensä tiedostamattaan, tilanteen ja tapahtumien syitä. Tarkastelussa tukeudun lähinnä suoriin kysymyksiin annettuihin vastauksiin. Mutta ei voi olettaa, että eksplisiittisin metodein voi saada kovinkaan ilmeikästä ja luotettavaa kuvaa implisiittisen tason ilmiökentästä. Pyrin kiertämään pulmaa siten, että tarkastelen attribuointia mm. vertailemalla vastauksia ennen ja jälkeen valintakokeen sekä sen mukaan, tuliko vastaaja valituksi koulutukseen vai ei.

Attribuoinnissa on kyse siitä, pitääkö toimija jonkin asian tapahtumisen syynä omia kykyjään, omaa yrittämistään, ulkoisia asiantiloja (kuten toisten ihmisten toimintaa) vaiko tilannekohtaisia tekijöitä (sattumaa, "tuuria") (Weiner 1985). Projektion defenssiin on yhtymäkohtia, mutta käsitteiden alat eroavat. Attribuointityyli tarkoittaa yksilön alttiutta eri tavoin selittää ja tulkita itselle sattuvia onnistumisia ja epäonnistumisia. Olennaista on tällöin selittämisen tai tulkinnan rehellisyys versus defensiivisyys. Attribuutioselitys voi olla tiedostamatonta itsetunnon suojelua.

Kausaaliattribuution teorian tunnetuimpia kehittäjiä 1950–1970-luvuilla olivat sosiaalipsykologit F. Heider ja H. Kelley (Dorsch ym. 1994, 66). Käsite *locus of control*, "hallinnan sijainti" liittyy aiheeseen läheisesti. Opittuun avuttomuuteen kohdistuvan tutkimuksen yhteydessä on nimetty kolme syylähteen selittämistyylin ulottuvuutta: sisäinen (omaan persoonaan tukeutuva) vs. ulkoinen (objektiivisiin oloihin tukeutuva), spesifi vs. globaali (yleistynyt), stabiili vs. herkästi vaihteleva (epästabiili) (Pervin 1993, 37–44; Weiner 1985).

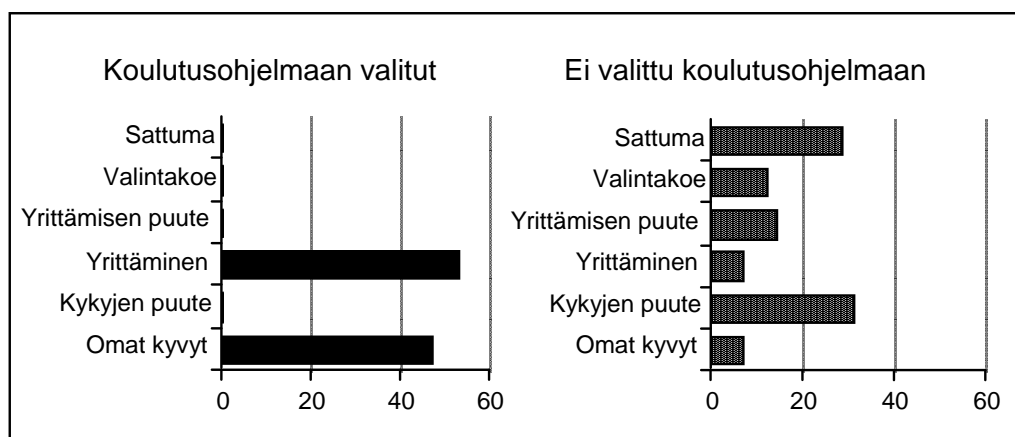
Taulukko 21 kuvaa syyattribuointien jakaumia. Kyseessä olivat suljetut vastausvaihtoehdot. Ennen valintakoetta asiaa kysyttiin kahdella eri kysymyksellä: "Jos Sinut valittaisiin.." ja "Jos Sinua ei valittaisi opiskelemaan, mistä luulet sen johtuvan?", valintakokeen jälkeen yhdellä kysymyksellä: "Mistä tekijästä luulet *valintakokeen tuloksen* pääasiassa johtuneen?" Ennakkoon hakijat uskoivat sisäänpääsyn syiksi vain persoonakohtaiset tekijät: kyvyt tai yrittämisen. Mahdollisen valitsematta jäämisen syykirjo hajosi. Joka toinen vastaaja ennakoi syiksi ulkoisia tekijöitä, joko stabiileja (valintakokeen vaikeus) tai vaihtelevia (sattuma), joka toinen taas sisäisiä eli persoonallisia tekijöitä, joko pysyviä (kyvyt) tai vaihtelevia (yritys).

TAULUKKO 22 Syyattribuoinnit ennen valintakoetta ja tuloksen julkaisemisen jälkeen, %

Attribuointi	Ennen valintakoetta:	Valintakokeen jälkeen:	
		Valinnan syy	Ei-valinnan syy
Omat kyvyt	57	–	30
Omien kykyjen puute	– ¹⁾	34	14
Oma toiminta: yrittäminen	40	–	33
Oma toiminta: yrityksen puute	–	16	6
Valintakoe: kokeen helppous	1	–	0
Valintakoe: kokeen vaikeus	–	34	5
Sattuma	1	16	13
Yhteensä (N)	99 (70)	100 (70)	100 (95)

Selite: ¹⁾Viiva tarkoittaa, ettei vaihtoehto sisältynyt ko. kysymykseen.

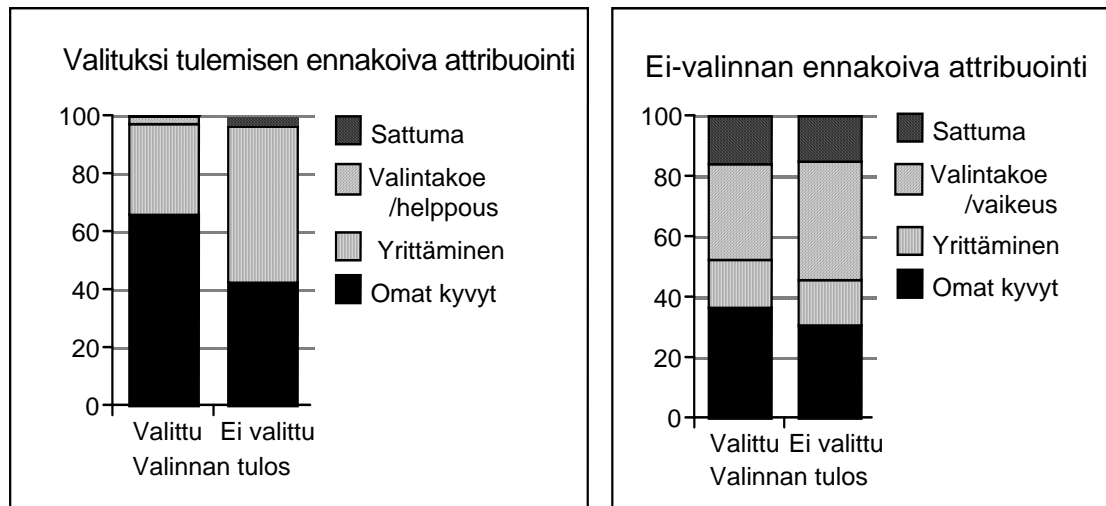
Valinnan tulos vaikutti rajusti syyselityksiin (kuviot 21). Koulutuspaikan saaneista ei yksikään pannut tulosta valintakokeen tai sattuman kontolle, vaan syylähteiksi koettiin joko omat kyvyt tai yrittäminen, nämä lähes yhtä usein. Sen sijaan valitsematta jääneistä melkein kolmasosa pani tuloksen sattuman ja runsas kymmenesosa valintakokeen vaikeuden syyksi. Yli kolmasosa (38 %) viittasi omiin kykyihin, viidesosa yrittämisen puutteeseen.

KUVIO 21 Valinnan lopputuloksen syyattribuoinnit tulosten julkistamisen jälkeen, koulutukseen pääsyn mukaan, %

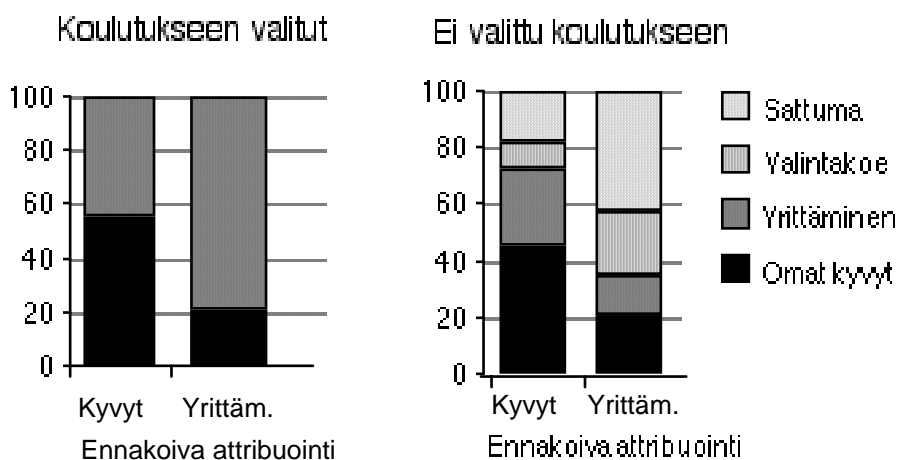
Ennestään tiedetään, että myönteiset itselle sattuvat tapaukset selitetään yleensä pysyvin sisäisin ominaisuuksin, kun kielteisten tapausten helposti uskotaan aiheutuvan tilapäisistä tai ulkoisista tekijöistä (Hewstone 1983). Kyvyt ja kontekstin objektiiviset olosuhteet ovat luonteeltaan pysyviä, pyrkiminen ja sattuma (ja "tuuri") enemmänkin tilapäisiä. Pyrkiminen on sisäinen tekijä, sattuma taas ulkoinen. Pyrkiminen ja motivaatio voivat suhteellisen pysyvästi liittyä tietynlaatuisiin tilanteisiin ja kohteisiin, kun sattumalla ei tällaista sidosta ole.

Erosivatko samojen vastaajien käsitykset asiasta jo ennen valintakoetta (kuvio 22)? Valituksi tulleet olivat luottaneet omiin ominaisuuksiinsa, so. kykyihinsä useammin (66 %) kuin valitsematta jääneet (42 %), jotka puolestaan olivat luottaneet useammin (54 %) yrittämiseensä kuin edelliset (42 %).

KUVIO 22 Mahdollisen valituksi tulemisen ja valitsematta jäämisen syyattribuoinnit ennen valintakoetta (%), valinnan lopputuloksen mukaan muodostetuissa ryhmissä

Syyattribuointi näyttää olevan myös pysyvää, mutta vain jossain määrin. Päätelmää tukee kuvio 23, jossa toteutuneen tuloksen attribuointia on täsmennetty kahdessa portaassa, ensinnä sen mukaan, tuliko valituksi koulutukseen, sitten sen mukaan, mikä oli ollut mahdollisen valituksi tulemisen syyolettaus ennakkoon. Koulutukseen valittujen keskuudessa ennakkoon kykyihinsä luottaneista enemmistö (55 %) selitti myös jälkikäteen valintaansa omilla kyvyillään (kuvio 23, vasen graafi). Taas ne valitut, jotka olivat ennakoineet oman yrittämisen vaikutuksen eniten sisälle pääsyyn, katsoivat myös lopputuloksen enimmäkseen (79 %) johtuneen juuri omasta yrittämisestä.

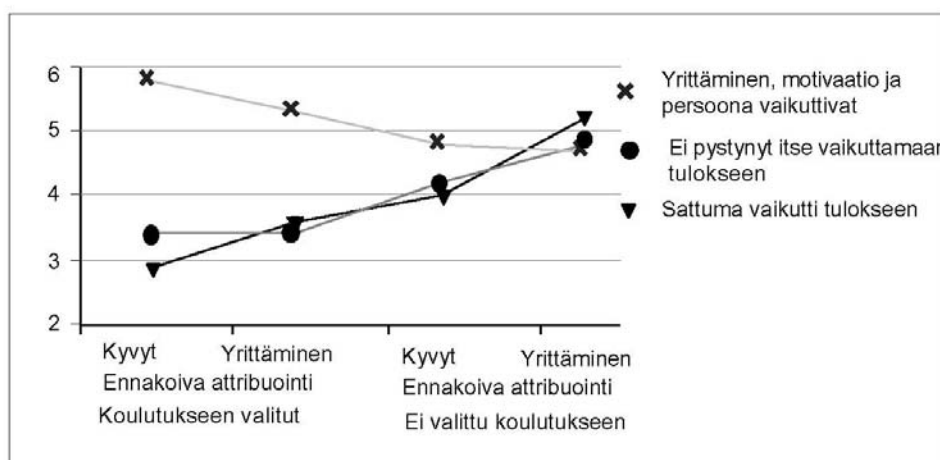

KUVIO 23 Lopputuloksen syyattribuoinnit (%) ennakoivan valinta-attribuoinnin mukaan lopputuloksen mukaan muodostetuissa ryhmissä

Samansuuntainen on tulos myös valitsematta jääneiden ryhmässä (kuvion 23 oikeanpuoleinen graafi). Omiin kykyihin ja yrittämiseen liittyvän selityksen lopputulokselle antoi peräti 73 % niistä valitsematta jääneistä, jotka ennakkoon olivat tukeutuneet kyky-attribuutioon. Yrittämisattribuutioon tukeutuneista vastaava osuus oli vain 36 %. Edellisistä siten runsas neljäsosa "syytti" koulutuksen ulkopuolelle jäämisestään ulkopuolisia tekijöitä, jälkimmäisistä kaksi kolmasosaa. Sattumaa, siis tilannekohtaisia tekijöitä syytti ennakkoon yrittämisorientoituneista valitsematta jääneistä vajaat puolet (43 %).

Valinnan tulosten julkistamisen jälkeiseen kyselyyn sisältyi myös attribuointia koskevia asenneväittämiä, joista muodostettiin yhdistelmämuuttujia (ks. liite 1). Viivakuvio 24 selkeyttää prosenttijakaumien luomaa kuvaa. Persoonakohtaisen attribuointityylin muuttujassa on laskettu yhteen kaksi vastausta, joissa vastaaja arvioi, miten paljon yrittämisasenne sekä persoonan piirteet ja motivaatio vaikuttivat valinnan tulokseen.

Ne koulutukseen valitut, jotka ennen valintakoetta olettivat omien kykyjen vaikuttavan mahdolliseen sisälle pääsyyn, olivat jälkikäteen yksimielisiä, että valituksi tulemiseen vaikuttivat ratkaisevasti internaaliset tekijät, motivaatio ja persoona. Selvästi harvemmin tukeutuivat internaaliseen attribuutioon ne valitut, jotka ennakkoon olivat painottaneet yrittämisattribuutiota. Samansuuntainen mutta lievempi oli kyky- ja pyrkimispainotteisten hakijain välinen vastaava ero koulutukseen valitsematta jääneiden ryhmässä (kuviokuva 24).

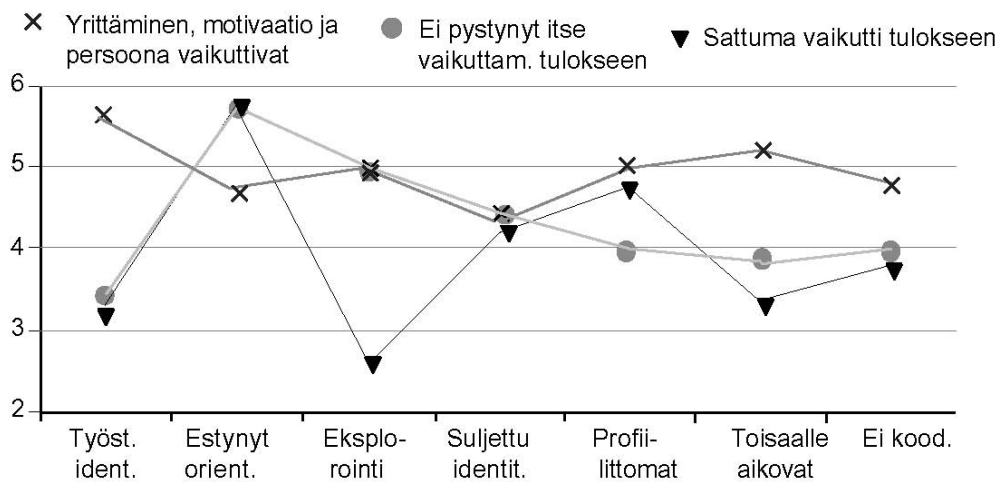
KUVIO 24 Persoonakohtaista (internaalista) ja eksternaalista attribuointitaipumusta kuvaavien muuttujien keskiarvot valinnan lopputuloksen ja ennakoivan valinta-attribuoinnin mukaan

Edellisen peilikuva ovat ulkoistavan (eksternaalisen) attribuointitaipumuksen kahden muuttujan keskiarvokuvaajat. Tilanetekijöiden vaikutukset eroavat hieman kärjekkäämmin kuin ulkoisten. Viimeksi mainitussa muuttujassa on laskettu yhteen vastaukset väittämiin: "minulla ei ollut keinoja vaikuttaa siihen, miten valintakoe sujui" ja "arvioitsijat vaikuttavat liikaa tuloksiin". Koulutukseen valitut, kykyjä valintasyynä ennakkoon painottaneet hakijat melkein yksimielisesti torjuivat sattuman merkityksen omassa koulutukseen pääsyssään. Sen sijaan valitsematta jääneistä ne, jotka alun perin painottivat pyrkimistä,

melko usein tulkitsivat sattuman vaikuttaneen kielteiseen lopputulokseen. On ollut vahva usko pyrkimykseen, mutta kun yritys ei johtanutkaan tulokseen, yhdeksi selitykseksi löytyi huono tuuri.

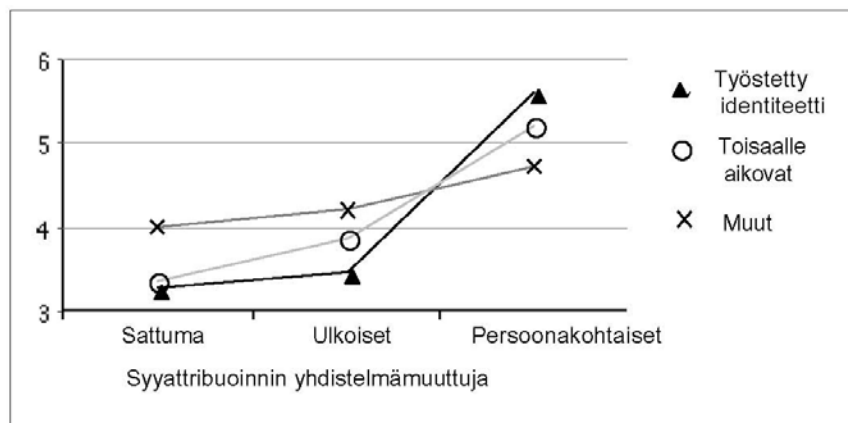
Ilmeisesti selkeä tuntuma omista kyvyistä ja soveltuvuudesta sekä tulosten selittäminen omien ominaisuuksien perusteella kuvaa minäkuvan ja minäkontekstisuhteen vakautta. Päätelmä vahvistuu ja täsmentyy, kun syylähteen selitystapoja tarkastellaan haun merkityksen tyyppin mukaan.

Työstetyn identiteetin omaavien syyattribuutiot valintakokeen jälkeen olivat sisäisiä ja ulkoisten voimien ja tilannetekijäin painotus oli vähäistä (kuvio 25). Estyneen orientaation ryhmää luonnehtii ikään kuin voimattomuuden tunne ja valinnan kielteinen lopputulos sysättiin ulkoisten tekijäin ja sattuman tilille selvästi enemmän kuin muissa ryhmissä. Eksploroivien elämänotteen aktiivisuutta kuvaa, että he "syyttivät" sattumaa kaikkein harvimmoin, ja selitykset painottuivat melko vahvasti sekä persoonakohtaisiin että ulkoisiin. Toisaalle aikovilla sisäinen attribuointityyli oli selvästi vahvempi kuin ulkoinen.

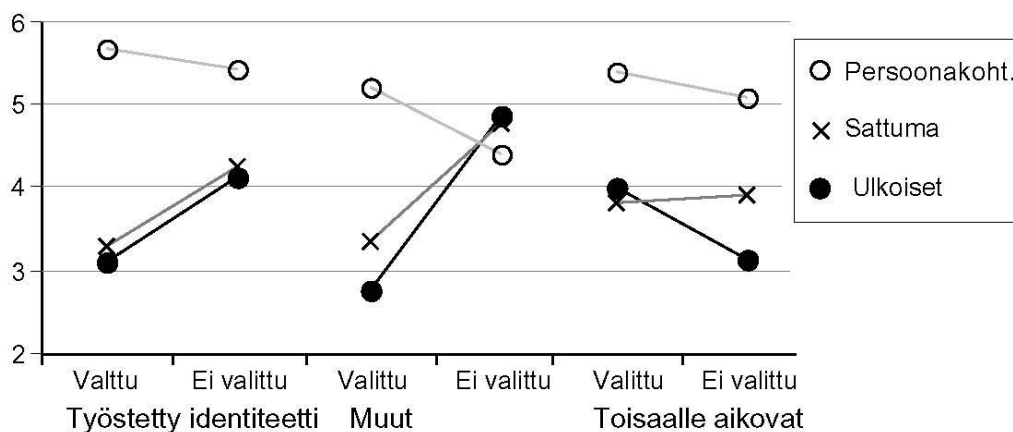
KUVIO 25 Persoonakohtaista (internaalista) ja eksternaalista attribuointitaitumusta kuvaavien muuttujien keskiarvot haun merkityksen tyyppiryhmissä

Haun merkityksen pääryhmän attribuutiotyylien eroja kuvaa kuvio 26.

KUVIO 26 Tilannekohtaisten, ulkoisten ja persoonakohtaisten (internaalisten) syyattribuutioiden keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä

Jälkikäteiseen selitykseen vaikuttaa suuresti se, mitä on tapahtunut, niin kuin edellä todettiin. Attribuutioprofiilit täsmentyivät, kun niitä tarkastellaan valinnan tuloksen mukaan (kuvio 27). Työstetyn identiteetin ryhmässä niin valituista kuin valitsematta jääneistä peräti 85 % uskoi persoonakohtaisten tekijöiden vaikuttaneen ratkaisevasti tulokseen. Samassa käsityksessä oli 54 % niin valituista kuin ei-valituista toisaalle aikovista. Näissä kahdessa ryhmässä sisältöohjautuvuus ilmeisesti oli vakaata. "Työstettyjen" koulutukseen valituista vain 3 % ja 13 % ulkopuolelle jääneistä "syyttivät" sattumaa. Työstetyn identiteetin omaavilla näyttää olevan defensiivisyyttä yllättävänkin vähän, sikäli kuin oman koulutushaun seuraamuksista on kyse.

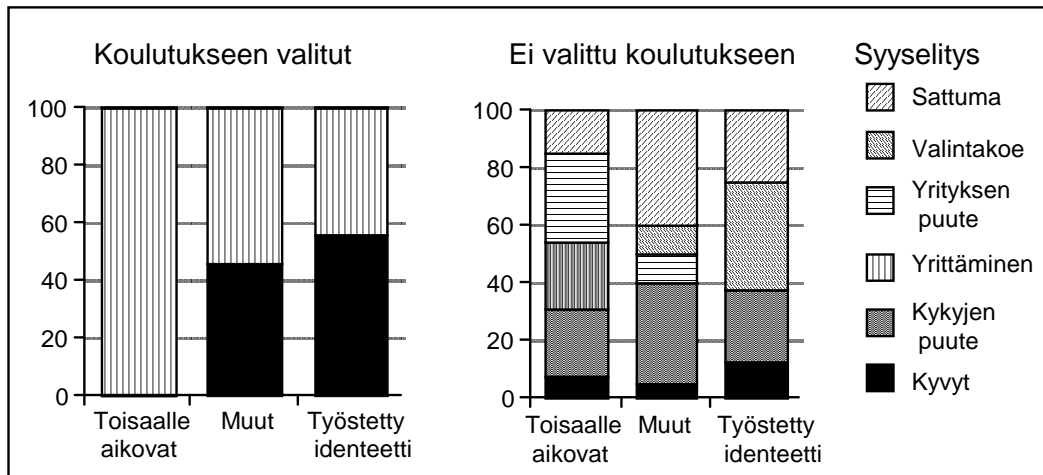

KUVIO 27 Persoonakohtaisten (asenne, yrittäminen, persoona), tilannekohtaisten (sattuma) ja ulkoisten (ei voinut itse vaikuttaa) syyattribuutioiden keskiarvot haun merkityksen pääryhmissä sen mukaan, tuliko valituksi koulutukseen

Ryhmä "muut", johon sisältyivät identiteettikuvaltaan eri tavoin selkiytymättömämmät tyyppiryhmät, poikkesi edellisistä. Epäonnistuminen vähensi vain jonkin verran persoonakohtaisia syyselityksiä, kun taas sattuman ja ulkoisten voimien "syyttäminen" lisääntyi rajusti (kuvio 27). Muut-ryhmässä yhtyi väittämään "Minulla ei ollut keinoja vaikuttaa siihen, miten valintakoe sujui" vain 8 % koulutukseen valituista, mutta 58 % valitsematta jääneistä. Sattuman katsoi vaikuttaneen lopputulokseen jonkin verran tämän ryhmän valituista 8 %, mutta 42 % ei-valituista. Myös työstetyn identiteetin omaavien ulkoinen syyattribuointi lisääntyi kielteisen lopputuloksen myötä (kuvio 27), mutta ei yhtä rajusti kuin edellisessä ryhmässä eikä lisäys mennyt sattuman, vaan hakutilanteen pysyvempien tekijöiden (haastattelijoiden tekemien arvioiden) tiliin.

Edellä on tarkasteltu ryhmien attribuutiotyyljen eroja väittämiin perustuvien jatkuvien muuttujien perusteella. Luokittelumuuttujat antoivat samansuuntaisen tuloksen (kuvio 28).

Työstetyn identiteetin ryhmässä selitettiin onnistumista muita pääryhmiä useammin omista kyvyistä johtuneeksi. Toisaalle aikovien keskuudessa kaikki terveys- tai sosiaalialan koulutusohjelmaan valitut (5 henkilöä) selittivät tulosta yrittämisellään. Kuten edellä kävi ilmi, jopa muutama pakkohakija esittäytyi vakavasti otettavana hakijana.

KUVIO 28 Lopputuloksen syyattribuoinnit (%) valinnan lopputuloksen ja haun merkityksen pääryhmän mukaan

Valitsematta jääneiden työstetyn identiteetin omaavien mielestä lähinnä joko valintakokeen vaikeus tai kykyjen puute selitti omaa epäonnistumista. Myös muut-ryhmässä kykyjen riittämättömyys oli käypä selitys melko usein, mutta yhtä usein vedottiin sattumaan, huonoon tuuriin. Toisaalle aikovien joukon heterogeenisyyttä kuvaa, että valitsematta jäämistä selitettiin melko tasaisesti erilaisin syin. Kun muissa ryhmissä vain 7 % selitti epäonnistumista yrityksen puutteella, tähän vetosi toisaalle aikovista joka kolmas.

Edellä todettiin, että ennen valintakoetta hakijain niukka enemmistö ennakoiki mahdollisen valituksi tulemisensa syyksi omat kykynsä, loppujen luottaessa pyrkimiseen. Valituiksi tulleet olivat nojanneet enemmän kykyihin, valitsematta jääneet taas pyrkimiseen. Haun merkityksen pääkategoriat eivät poikenneet paljoa kokonaiskuvasta. Sisäiset ja ulkoistavat syyuskomukset painottuivat ennakkoon suunnilleen samalla tavoin (taulukko 23, yhteensä-sarakkeet).

Ryhmien välillä ilmenee kiintoisa interaktiovaikutus. Koulutukseen valituista työstetyn identiteetin omaavista 56 % oli ennalta sitä mieltä, että mahdollisen kielteisen lopputuloksen syy olisi persoonakohtainen. Sen sijaan valitsematta jääneistä ei yksikään ollut tällä kannalla ennen valintakoetta, vaan kaikki olivat ennakoineet syyksi valintakokeen vaikeuden tai sattuman (taulukko 23).

Identiteetiltään heikommin jäsentyneitten ryhmässä (muut) suunta meni juuri toisinpäin. Koulutuspaikan saaneista 2/3 oli ennalta attribuoinut mahdollisen epäonnistumisen ulkoisille syille, kun valitsematta jääneistä lähes 2/3 oli ollut persoonakohtaisten syiden kannalla. Sekä työstetyn identiteetin omaavien että toisaalle aikovien kohdalla valinta on toiminut "sisäisen hallinnan" suunnassa, noukkinut mukaan autonomisempia hakijoita, mutta jostakin syystä sama ei ole toteutunut identiteetiltään jäsentymättömämpien ryhmässä. Ilmeisesti jos hakija ei ole "läpinäkyvä" itselleen, myös toisen arviointi hänestä vaikeutuu.

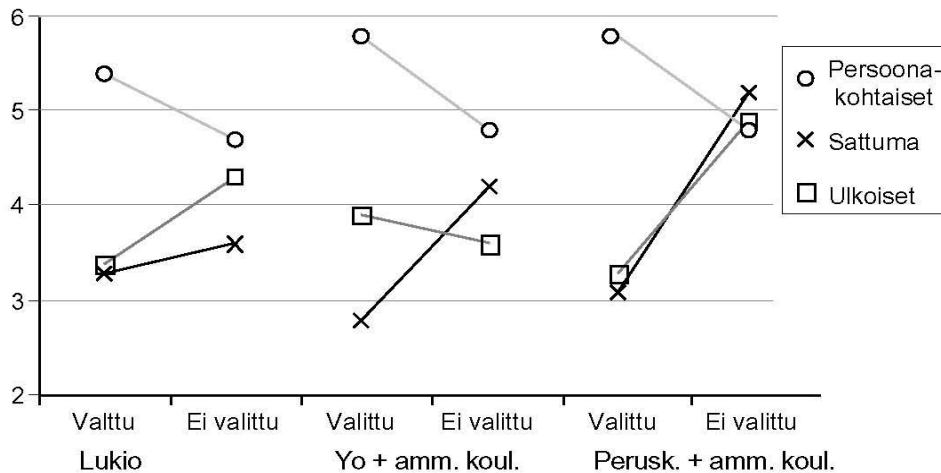
TAULUKKO 23 Persoonakohtaisten ja ulkoistavien selitysten %-osuudet ennen valinta-koetta annetuista mahdollisen valitsematta jäämisen syistä, haun merkityksen pääryhmän ja valinnan lopputuloksen mukaan

	Työstetty identiteetti			Muut			Toisaalle aikovat		
	Valittu	Ei val.	Yht.	Valittu	Ei val.	Yht.	Valittu	Ei val.	Yht.
Persoonakoht. (kyvyn tai yrityksen puute)	56	0	48	33	61	48	75	44	54
Ulkoiset tekijät (kokeen vaikeus, sattuma)	44	100	52	67	39	52	25	56	46
(N)	(27)	(4)	(31)	(12)	(13)	(25)	(4)	(9)	(13)

Näitten tulosten tulkinta näyttää hankalalta. Olisi tarvittu lisää laadullista yksilöllistä tietoa. Voi olettaa, että identiteetin varassa motivoituneiden hakijain joukosta ovat valinnassa karsiutuneet itsekuvaltaan pinnallisemmat tai defensiivisemmät hakijat, ne jotka torjuvat ajatusta, että epäonnistumiset aiheutuvat oman persoonan tekijöistä. He siis ovat omaksuneet ulkoistavan itsesäätelymallin. Kyse voi osittain olla ns. pollyanna-ilmiöstä, henkilöistä, joiden minäkuva on kapseloitunut niin myönteiseksi, ettei "huonoa" tai negatiivista syytä itsessä kyetä tunnistamaan. Tämän hypoteesin tarkistaminen ja ylimalkaan defensiivisen työstetyn identiteetin tunnusmerkkien tarkempi tunnistaminen jäävät jatkotutkimuksiin. Yli 20 vuoden ajan identiteettihaastatteluja tehnyt Alan Waterman (1993) kertoo tavanneensa huomattavan määrän työstetyn identiteetin omanneita, joilta selvästikin puuttui joustavuutta ja itsereflektiota.

Attribuutiotyö on muovautunut sosiaalisen vuorovaikutuksen, palautteen ja oppimisen sekä mm. koulukokemusten vaikutuksesta. Ennen valinta-koetta annetut attribuointivastaukset erosivat vastaajan koulutustaustan mukaan toisistaan hyvin selvästi yhdessä kohtaa, sattuman painottamisessa. Lukiossa suoraan tulleista vain runsas neljäsosa ennakoii mahdollisen epäonnistumisen sattuman kontolle, kun vastaava osuus ammatillisen tutkinnon suorittaneista ylioppilaista oli peräti 60 % ja peruskoulupohjalla ammattitutkinnon tehneistä noin puolet. Tuoreet ylioppilaathan olivat enimmäkseen hyvin koulussa menestyneitä, toisin kuin pidemmän tien kautta ammattikorkeakouluun tulevat. Edelliset myös selittävät suoriutumistaan muilla tekijöillä kuin sattumalla.

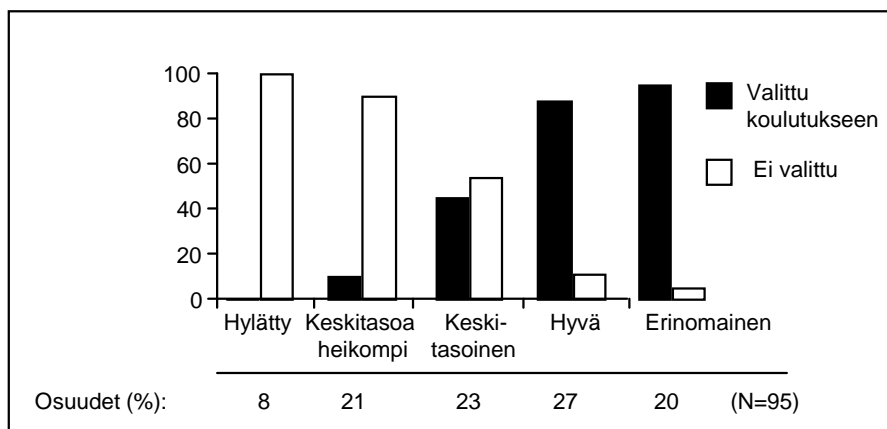
Samaan viittaa eri koulutusryhmiin kuuluvien reagointi valintakokeen tulokseen. Kaikilla koulutukseen valituilla painottuu eniten persoonakohtainen syy lähde. Valitsematta jääminen on vähentänyt persoonakohtaista attribuointia samassa määrin koulutustaustasta riippumatta (kuvio 29). Erityisesti kiinnittää huomiota peruskoulupohjaisten ryhmä, jossa koulutukseen valitut eivät juurikaan noteeraa tilanne- ja ulkoisia tekijöitä, mutta valitsematta jääneet pitivät niitä tärkeimpinä syy lähteinä. Tuoreiden ylioppilaiden reaktio epäonnistumiseen, mitä tosin osa heistä toivoi, on paljon maltillisempi.

KUVIO 29 Persoonakohtaisten, tilannekohtaisten ja ulkoisten syytribuutioiden keskiarvot hakijain pohjakoulutuksen mukaisissa ryhmissä sen mukaan, tuliko valituksi koulutukseen

7.3.2 Hakuorientaatio ja valintakoemenestys

On suotavaa ja tärkeää, että valitsijan ja valinnan kohteen käsitykset valinnasta ja sen perusteluista, valintakriteereistä ja soveltuvuudesta olisivat samansuuntaisia. Tätä aihetta koskettelee seuraava tarkastelu, joka kylläkin enemmänkin ehkä herättää kysymyksiä kuin antaa vastauksia. – Tutkimusaineiston keruun ajankohtana terveysalan valintakokeesta annettiin maksimissaan 50 pistettä, sosiaalialalla vastaavasti 60. Yhteisen käsittelyn mahdollistamiseksi pistemäärät on kalibroitu asteikkoon 1–5. Tiivistys on toimiva, mitä osoittaa kuvio 30.

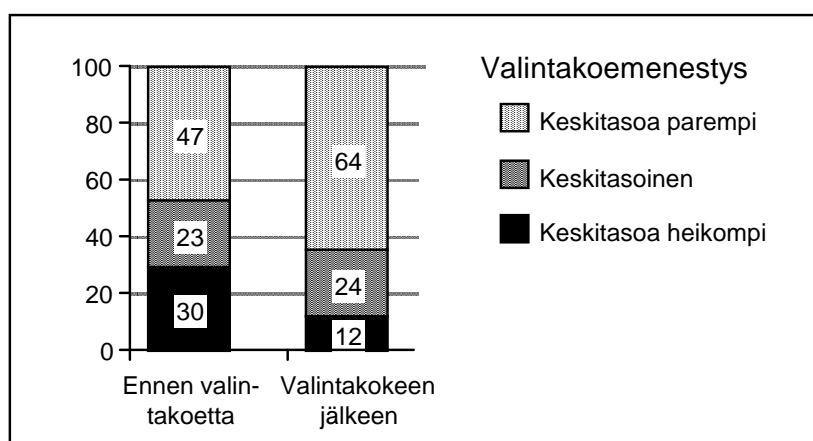

KUVIO 30 Valintakoemenestyksen jakauma (alarivi), sekä koulutusohjelmaan pääsy valintakoemenestyksen mukaan (%)

Tapaukset jakautuvat verrattain tasaisesti luokkiin valintakoemenestyksen mukaan (kuvion alarivi) ja koulutukseen valittujen osuus vastaa erittäin hyvin valintakoemenestystä. Keskitasoa heikommien menestyneistä, kun luetaan mukaan myös hylätyt, jäi valitsematta 97 % kun keskitasoa paremman valinta-

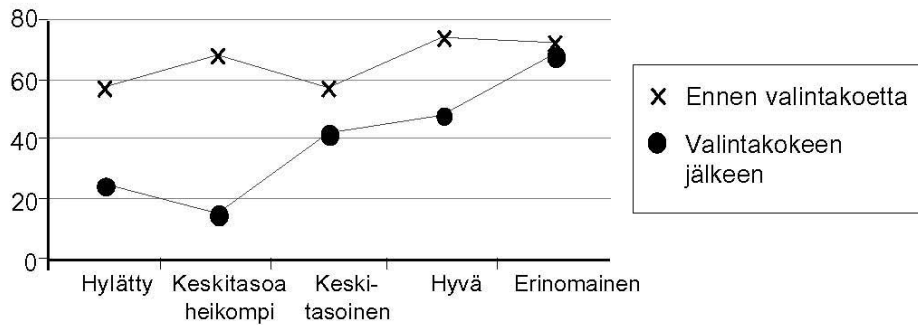
koetuloksen saaneista paikan sai 91 %. Keskitasoisista valittiin noin puolet (46 %). Lopullista valintaa ei määrännyt yksin valintakoe, sillä valintapistemäärään laskettiin myös ns. alkupisteet, terveysalalla 50 ja sosiaaalialalla 40 (koulumenes- tys, työkokemus ja 1. hakutoivesija).

Ennakkoon koettu pääsyn tärkeys oli yhteydessä valintakoemenestyk- seen, mutta yllättävän heikosti, korrelaatio oli vain 0.20. Ymmärrettävää kyllä, korrelaatio jälkikäteen koettuun tuloksen merkittävyyteen oli paljon korkeam- pi: 0.48. Kuvio 31 esittää asiaa hieman konkreettisemmin: kuinka menestyivät valintakokeessa pääsyn/tuloksen erittäin tärkeäksi ennen valintakoetta ja sen jälkeen kokeneet. Ennen valintakoetta pääsyn hyvin tärkeäksi kokeneista puo- let läpäisi kokeen keskitasoa paremmin ja melkein kolmasosa sitä heikommin. Koulutuspaikan heistä sai 2/3. Kun tieto valituksi tulemisesta tai ulkopuolelle jäämisestä oli tullut, enää 12 % niistä, joille tulos oli erittäin merkittävä, oli kes- kitasoa heikommin valintakokeessa menestyneitä, kun hyvin menestyneitä oli jo lähes kaksi kolmasosaa (kuvio 31). Kyseiseen koulutukseen pääsi 4/5 loppu- tuloksen erittäin merkittäväksi kokeneista viidesosan heistä jäädessä ulkopuo- lulle.

KUVIO 31 Valintakoemenestys ennen valintakoetta ja sen jälkeen pääsyn erittäin tärkeäksi kokeneitten keskuudessa (%).

Kuviossa 32 on prosenttiosuuksia laskettu toiseen suuntaan: valintakoetuloksen mukaisissa ryhmissä. Pääsyn koettu tärkeys ei ennustanut valintakoemenestys- tä. Suuri enemmistö niin hyvin kuin huonosti menestyneistä piti koulutukseen pääsyä erittäin tärkeänä. Valintakokeen jälkeen tilanne oli toinen. Keskitasoa heikommin menestyneistä alle viidesosa, mutta erinomaisesti menestyneistä yli kaksi kolmasosaa oli samaa mieltä. Tiedot konkretisoivat edellä mainittuja kor- relaatiokertoimia.

KUVIO 32 Hyvin tärkeä/merkittävä-vastausten %-osuudet koulutukseen pääsyn ja lopputuloksen merkitystä koskevaan kysymykseen ennen valintakoetta ja tuloksen jälkeen

Ennen valintakoetta ilmaistut haun tärkeyden perustelut ennustivat valintakoemenestystä jossain määrin. Niistä, joille haku oli vain varavaihtoehto tai pakko, runsas viidesosa menestyi keskitasoa paremmin, kun osuus muista hakijoista oli lähes puolet. Sen sijaan sisällöllisiä kiinnostus- ja motiiviperusteluja esittäneitten ja toisaalta tilannetekijöihin (tarve saada opiskelupaikka, elämäntilanne, suunnan muutos) vedonneiden välillä ei ollut juuri eroa valintakokeen tuloksissa. Ilmeisesti myös viimeksimainitut esittäytyivät aktiivisina hakijoina.

Valintatulosten julkistamisen jälkeen kysymykseen "millä mielellä hait tätä koulutuspaikkaa" annettu vastaus on osittain yhteydessä valintakokeen tulostason. Toisaalle aikovista kaksi kolmasosaa menestyi keskitasoa heikommin ja yksi kolmasosa keskitasoa paremmin, keskitasoisia ei ollut. Arvatenkin tuo hyvin suoriutunut kolmannes ei ottanut valintakokeessa esille toisaalle aikomistaan, ainakaan kovin painokkaasti, ja kun he olivat tuoreita lukiossa menestyneitä ylioppilaita, ei hyvä valintakoetulos yllätä. Kaikista vastaajista joka toisella oli kyseinen koulutushaku ykkössijalla, ja näistä vain kuudesosa sai keskitasoa heikomman valintakoetuloksen, mutta hieman yli puolet menestyi keskitasoa paremmin.

Lähes 2/3 hakijoista oli hakeutumassa omaa elämäntehtävää tai itsetoteutusta ilmentävälle uralle. Näistä hakijoista vain viidennes sai keskitasoa heikomman valintakoetuloksen, kun 54 % menestyi keskitasoa paremmin. Niistä, joille sosiaali- ja terveystieteiden ura oli merkityksetön tai vain toissijaisessa asemassa, keskitason ylitti vain neljäsosa ja keskitasoa selvästi heikomman tuloksen sai heistä yli puolet.

Halu koulutukseen ja valintakoemenestys käyvät vain osittain samaan suuntaan. Valinnan tuloksen vaikutuksesta samansuuntaisuus kovasti vahvistuu. Entä *osasivatko hakijat itse ennakoida valintakoetulostaan?* Eipä juuri sattumaa paremmin, kuten kertovat ennen valintakoetta annettujen vastausten korrelaatiot valintakoemenestykseen (taulukko 24).

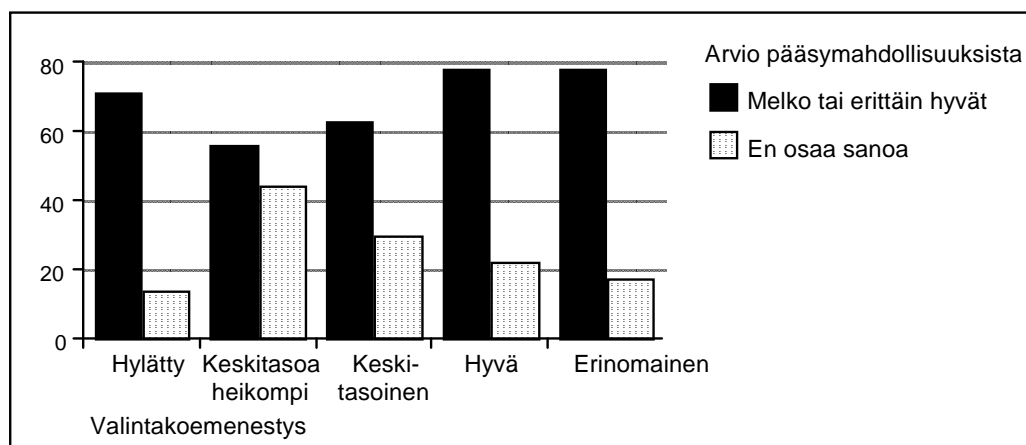
TAULUKKO 24 Valintakoemenestyksen korrelaatioita hakijan omiin ennakkoarvioihin, koko vastaajajoukossa sekä haun merkityksen pääryhmissä

	Kaikki vastaajat	Työstetty identiteetti	Muut	Toisaalle aikovat
Oma arvio pääsymahdollisuuksista ko. koulutukseen	.13	-.06	.04	.49
Ennakoitu oma pistemäärä koko valintakokeessa	.07	-.08	-.12	.28
Ennakoitu menestyminen kykytestit-osiossa	.05	-.14	-.06	.20
– " – aineistokokeessa	.14	.00	.32	.05
– " – ryhmäkeskustelu-osiossa	.22	-.03	-.02	.58
– " – haastattelussa	.12	.26	.07	.02

Selite: Muuttujat ja niiden jakaumat, ks. liite 1.

Hakijoilla näyttää olevan huomattavia vaikeuksia hahmottaa omien edellytysten ja valintakokeen sisältöjen välisiä yhteyksiä: korrelaatiot ovat heikkoja tai olemattomia. Poikkeuksena kuitenkin toisaalle aikovat, joiden keskuudessa kokeen tulos korreloi useankin omaa menestystä koskevan ennakkoarvion kanssa.

Koko vastaajajoukossa hakijan ennakoiman pääsymahdollisuuden korrelaatio valintakoetulokseen on 0.13. Kuvio 33 havainnollistaa tätä lähes olematonta yhteyttä. Valintakokeen keskitasoisesti tai sitä heikommin läpäisseet olivat ennakkoon keskimäärin muita epävarmempia arvioissaan ja vähiten epävarmuutta oli niitten keskuudessa, jotka eivät läpäisseet valintakoetta tai jotka tulivat hylätyiksi.

KUVIO 33 Ennen valintakoetta esitetty pääsymahdollisuusarvio valintakomenestyksen mukaan: melko tai erittäin hyvän mahdollisuudet ja en osaa sanoa – vastausten osuudet (%)

Voi olettaa, että vakavissaan hakevilla ja semmitenkin identiteetiltään selkiytyneillä olisi keskimäärää täsmentyneempi tai realistisempi kuva omasta soveltuvuudesta ja sen eri puolista, mikä auttaisi ennakoimaan omia pääsymahdollisuuksia. Korrelaatioiden valossa tämä ei pidä paikkaansa (taulukko 23).

Toisaalle aikovien ryhmän ennakoinnit olivat oikeansuuntaisia ja erityisen hyvin tässä ryhmässä osattiin arvioida omia pääsymahdollisuuksia sekä ryhmäkeskustelun tulevaa onnistumista. Tulos on ymmärrettävissä. Joukko on heterogeeninen, mukana on sekä määrätietoisesti huonoon tulokseen pyrkiviä että niitä, jotka tavoittelevat hyvää tulosta, ja molemmat pyrkimykset ovat tietoisesti säätyneen piirissä ja ennustettavia.

Oman valintakoemenestyksen arviointia ennakolta ei yksikään pitänyt helppona, ja melko helpponakin vain 10 %, kun 72 % piti ennakoimista melko vaikeana ja 18 % hyvin vaikeana. Korrelaatiokertoimista päätellen (taulukko 23) hakijoilla on parhaiten tuntumaa omiin vuorovaikutus- ja oppimisedellyksiin.

Mikä teki tulosten ennakoinnin niin vaikeaksi? Tiedon puutteeseen viittasi avovastauksessaan puolet niistä, joille arviointi tuotti vaikeutta: puuttuu tietoa valintakokeen sisällöistä, painotuksista, pisteytyksestä jne.. Tai ei ole käsitystä siitä, miten hakijaa eri tilanteissa arvioidaan ja miten eri koetuloksia tulkitaan. Kolmasosan mielestä taas omaa virettä tai kunkin testitilanteen tulosta on vaikea ennustaa etukäteen.

Vain joka seitsemäs hakija oli ottanut selvää pääsymahdollisuuksistaan tarkasti tai melko tarkasti, kaksi kolmesta jossain määrin, joka viides ei ollenkaan. Odotukset olivat joka tapauksessa optimistisia, siitäkin huolimatta että tiedossa oli, että vain osa pääsee sisälle. Pääsymahdollisuutensa arvioi erittäin hyväksi 4 % ja melko hyväksi 64 % hakijoista, ja vain 4 % piti niitä melko heikkoina, erittäin heikkoina ei yksikään. 28 % merkitsi en osaa sanoa -vastauksen. Hoitotyön koulutusohjelman hakijoista 86 % ennakoi saavansa kohtalaisen hyvän tai sitä paremman valintakoetuloksen (≥ 30 pistettä 50 mahdollisesta), kun todellisuudessa niin hyvään tulokseen ylsi vain kolmasosa. Sosiaalialan puolella keskitasoisien tai paremman tuloksen ($\geq 30/60$ pistettä) uskoi saavansa 91 %, kun sellaisen saavutti 56 %.

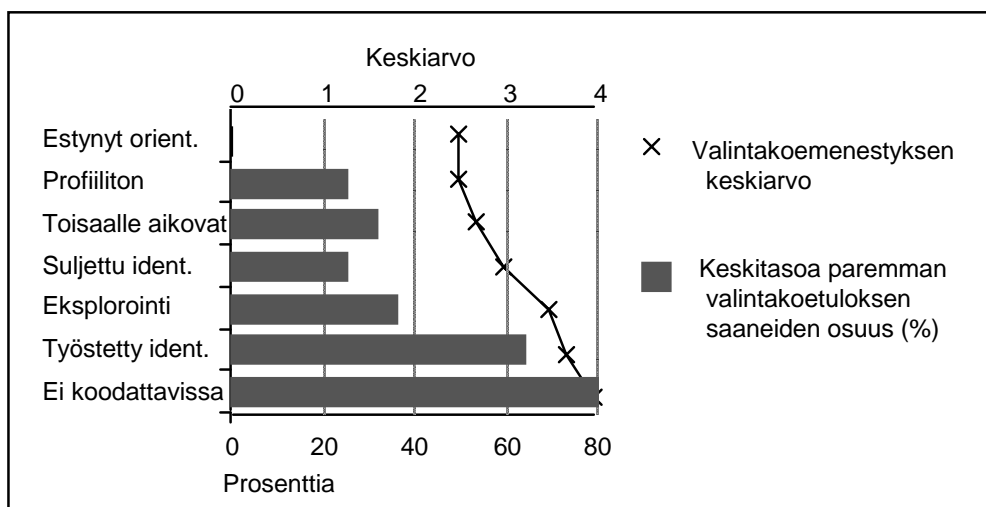
Kiintoisaa on, että valintakokeen joittenkin osioiden ennakoarviot olivat aika realistisia. Hyvin tai erittäin hyvin ennakoi menestyvänsä aineistokokeessa 37 % ja kykytesteissä 47 % vastaajista. Ryhmäkeskustelun vastaava luku oli 62 % ja haastattelujen 69 %. Kaksi edellistä osiota ovat jo koulukokemuksista tuntuja kuin kaksi viimeistä osiota, joissa, kuten myös koko valintakokeen tuloksessa minuuks on enemmän pelissä ja siihen kohdistuvia uhkia joudutaan torjumaan.

Oliko valintakoetulos yhteydessä haun merkityksen tyyppiin ja identiteetin tilaan? Eta-kerroin (luokitettujen muuttujien korrelaatio suhdetta kuvaava luku) tyypologian ja valintakoetuloksen välillä oli 0.40. Kuvio 34 havainnollistaa tyyppiryhmien eroja sekä keskiarvoin että prosenttiosuuksin.

Parhaimman keskiarvon (4,0) sai hakuorientaation luokitusta vaille jääneiden hakijain pieni (N=5) ryhmä. Työstetyn identiteetin ryhmä menestyi myös hyvin (3,7). Kolmantena koko hakijajoukon keskiarvon (3,3) ylitti eksploroivien ryhmä (3,5).

Työstetyn identiteetin ryhmässä keskitasoa paremman valintakoetuloksen sai 64 %, keskitasoa heikomman 18 %. Estyneen orientaation tyyppiluokan neljästä vastaajasta yksikään ei yltänyt hyvään tulokseen (kuvio 34), mutta suurin osa, kolme neljästä suoriutui keskitasoisesti. Toisaalle aikovista joka kolmas

menestyi valintakokeessa keskitasoa paremmin, kun keskitasoa heikomman tuloksen sai heistä 53 %.

KUVIO 34 Valintakoemenestyksen keskiarvot sekä keskimääräistä paremman valintakoetuloksen saaneitten %-osuudet haun merkityksen tyyppiryhmissä

Merkille pantavin tulos on, että työstetyn identiteetin ryhmästä suurin osa menestyi hyvin valintakokeessa ja toisaalle aikovien ryhmästä taas pääosa menestyi heikosti. Se, että identiteetiltään oikeansuuntaisiksi luokitelluista kuitenkin osa menestyi kokeessa heikosti ja toisaalta jotkut muualle suuntautuneet hakijat saivat hyvän tuloksen, sisältää haasteen jatkotutkimukselle ja opiskelijoiden valintamenettelyn kehittämiseksi.

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Tutkimuksen tavoitteiden toteutumisesta

Tämän tutkimuksen yleistavoitteeksi asetin ammattikorkeakoulun sosiaalialan ja hoitotyön opiskelijavalinnan perusteiden ja yksilöllisen soveltuvuuden näkökulmien, käsitteiden ja tietojen syventämisen ja rikastamisen. Kyse on tekijöistä, jotka joko edistävät tai vaikeuttavat alan osaavaksi ammattilaiseksi kehittymistä. Taustaksi esittelin alojen työtehtäviä ja vaatimuksia sekä asiantuntijuuden sisältöä tukeutuen aiempaan tutkimukseen, jota onkin tehty verrattain runsaasti. Asiantuntijuuden kehittymisen kannalta keskeisiksi osoittautuivat auttaja-autettava-vuorovaikutuksen onnistuminen tunnetasolla, empatia, ns. hiljainen tieto ja erityisesti intuitio. Näitä koskeneet teoreettiset selitykset eivät tuntuneet tyydyttäviltä.

Ratkaisun avaimeksi tuli ekologisen psykologian lähestymistapa ja käsitteistö, jotka ilmaisevat ja jäsentävät luontevasti auttamistilanteiden kokonaisuutta, ulottuvuuksia ja prosesseja. Intuitio tarkoittaa tilanteessa ja tilanteiden muutoksissa olevan tapahtumatiedon välitöntä vastaanottamista ja käyttöä. Se perustuu kokemukseen aiemmista vastaavista tilanteista. Tarjouman käsite painottaa tilanteessa ja kontekstissa kulloinkin ilmenevää informaatiota, jota toimija "poimii" ja käyttää omien, aiemmassa kokemuksessa muodostuneiden merkityssuhteittensa pohjalta. Hoivatyön ydin on kahden osapuolen kohtaaminen jonkin ongelman poistamiseksi. Ekologisen psykologian teoria ja selitysmallit koskevat toimijan ja ja ympäristön tilannekohtaisia kohtaamisia ja keskinäistä osallisuutta.

Intuitio perustuu tunnetapahtumiin. Emootioissa toteutuu välitön orientoituminen ja osallisuus tilannekontekstissa. Tunnetekijöiden teoriasta muodostui toinen avain sen ymmärtämiseen, miten hoivatyön asiantuntijuus kertyy implisiittisesti, hiljaisena tietona. Tarjoumien vastaanotto ja niihin liittyvien merkityssuhteiden jäsentyminen kokemuksessa määrittyy tunnetekijöissä. Pysyvyyttä omaavat persoonalliset tunnerakenteet järjestyvät yksilön luonteessa ja sanattomassa itsessä, identiteetin ohjaamina. Sosiaali- ja terveystieteiden opiskeli-

javalinnan perusteet liittyvät tunnetekijöihin, ammatilliseen suuntautumiseen ja identiteettiin.

Koulutukseen haun merkitys hakijoille vaihteli suuresti, ja keskeiseksi se-
littäjäksi osoittautui se, miten vahvasti ja jäsentyneesti hakija identifioitui haku-
alaan. Identiteetin selkiytyneisyydelle ja autenttisuudelle löytyi tunnuspiirteitä,
joita voidaan käyttää opiskelijavalinnassa.

Katson, että tutkimuksen yleistavoite toteutui. Tarjousteorian sovellus
on uudenlainen avaus asiantuntijuuden tutkimuksen ja opiskelijavalinnan pii-
rissä. Tunnetekijöiden ja minuuden teorioita tietääkseni ei ole sovellettu näillä
alueilla aiemmin niin yksityiskohtaisesti kuin olen pyrkinyt tekemään. Ha-
kuorientaatiota ja identiteetin tiloja koskeva empiirinen tutkimus toi uutta tie-
toa ammattikorkeakoulun hakijoista ja heidän tavoitteistaan.

Tutkimustulosten käyttökelpoisuus riippuu kahdesta asiasta: koskevatko
tulokset olennaisia aiheita ja ovatko ne kyllin luotettavia. Näitä asioita tarkaste-
len seuraavassa.

8.2 Tutkimuksen menetelmistä, aineistosta ja luotettavuudesta

Pyrkimyksenä oli tutkimuskohteen kuvailu, deskriptio, sekä kohdetta koskevan
tiedon osittainen uudistaminen, siksi mukana oli eksploroivaa otetta. Kuvaileva
tutkimus on ensi sijassa laadullista, koska on saatava esille asianmukaisia, koh-
deilmiön kannalta olennaisia kategorioita Asiantuntijuuden kehittymisehtoihin
kohdistuva tutkimuksen alkuosa perustui aiempaan tietoon ja käsitteelliseen
jäsentämiseen. Jälkiosassa käsitteet ja aiemmat tutkimustiedot ovat vuoropuhe-
lussa empiiristen havaintojen kanssa. Kuvailevan strategian menetelmänä toimi
sisällönanalyysi. Kvantitatiiviset analyysit rikastivat kuvausta.

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen otteen yhdistäminen (mixed model de-
sign) on viime aikoina saanut suosiota (Niglas 2004), on jopa ennustettu, että
tämä tutkimustapa on sosiaali- ja käyttäytymistieteissä tulossa vallitsevaan
asemaan (Tashakkori & Teddlie 2003, x). Tutkimustapa on luonteva, kun käsi-
tellään käytännön elämälle läheisiä aiheita. Otteet täydentävät toisiaan.

Teoreettista tekstiä arvioidaan ensi sijassa sen koherenssin ja argumen-
toinnin logiikan perusteella. Arvioin, että kohdeilmiön käsitteellinen jäsenitys
on riittävän perusteltu käytettäväksi sosiaali- ja terveysalan asiantuntijuutta ja
opiskelijavalinnan kriteereitä koskevassa keskustelussa ja kehittelytyössä. Sosi-
aali- ja terveysalalla välttämätöntä "hiljaista" tietoa, osaamista ja asiantuntijuut-
ta koskevan teoriamallin "käsitepalikat" kytkeytyvät loogiseksi kokonaisuudeksi,
joka soi yhteen alan ammattien vaatimusten kanssa. Käsitte kuvauksen
ankkuroin moninapaisesti toimija-tilanne -suhteen funktionaalisuutta ja tar-
joumia, muistitoimintoja, emotionaalisia prosesseja, sosiaali- ja terveysalan vaa-
timuksia, empatiaa sekä asiantuntijuuden kehitysvaiheita koskevan aiemman
tiedon varaan. Edelleen, useita raportin alkuosan käsitteitä (mm. intuitio, tar-
joumat, implisiittinen oppiminen ja muisti, tuntestruktuurit, identiteetti) voitiin
mielekkäästi soveltaa sosiaali- ja terveysalan vaatimukseen ja opiskelijavalinnan

peruskriteereihin ja niillä oli käyttöä identiteetin prosesseja ja tiloja koskevien käsitteiden ja tulosten tulkinnassa.

Luotettavuuden kannalta tärkeää olisi vertailu aiempaan tietoon. Tarjouma-käsitteistön ja tunneteorian käytöstä asiantuntijuuden yhteydessä ei ollut käytettävissäni juurikaan systemaattista aiempaa tutkimusta. Kyseessä on uudisraivio. On yhtäältä ollut innostavaa rakentaa ja kokeilla uutta teoriaa, toisaalta se on ollut turhankin vaativa haaste. Monipuoliseen teoriarakennelmaan olen soveltanut taustaontologiaan erilaisia tutkimustietoja. Teorian laaja-alaisuuden vuoksi joidenkin käsitteiden tarkastelu jäi yleisluontoiseksi sekä käsitekritiikki ja sovellettavuuden tarkistaminen osittain puutteellisiksi. Intuitiota ja empatiaa koskevia empiirisiä tutkimustuloksia olisi voinut eritellä ja tulkita tarjoumakäsitteistöön monipuolisemmin. Liian vähälle erittelylle jäi se, että empatia sisältää toisen tarjoumatietoisuuden vastaanottamista ja että symboliympäristö ja kieli laajentavat ratkaisevasti tarjoumainformaatiota suhteessa aikaan ja paikkaan (vrt. Ihanainen 1992).

Tarjoumainformaation, persoonallisten merkityssuhteiden ja muistin suhde vaatii perusteellisempaa jäsentämistä kuin mihin tässä raportissa oli mahdollisuus. Ekologisen psykologian katsannossa muistia ei tarvita, koska tarvittava informaatio on objektiivisessa ympäristössä. Kuitenkin, tarpeen on sellainen kokemusten ja elämysten kertymä (merkityssuhteisto), jonka varassa yksilö voi "noukkia" käyttöä varten kulloisenkin informaation. Asiaan liittyy, miten minuus ja identiteetti merkityssuhteiston pysyväisluontoisina järjestyminä kytkeytyvät tarjoumainformaatioon. Kaikkiaan aihealueen täsmentämisessä riittää vielä runsaasti poikkitieteellistä, tulkitsevaa ja integroivaa työtä, jossa on syytä hyödyntää mm. filosofian, kulttuurisosiologian, semiotiikan, käyttäytymisen narratiivisen tutkimuksen, havainto- ja emootiotutkimuksen, neuropsykologian ja fysiologian tutkimustuloksia. Käsillä olevassa raportissa on esillä vasta alustava hoivatyön asiantuntijuuden kehittymistä koskeva malli, ehdotelma, joka toivottavasti saa osakseen kommentteja, kritiikkiä ja täydennysehdotuksia.

Tarjouma- ja tunneteorioihin pohjautuen tarkastelin sosiaalialan ja hoivatyön asiantuntijuuden kehittymistä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Tarkastelun tulosten oikeansuuntaisuutta tukee se, että alan opiskelijavalintaan kohdistuneissa empiirisissä tutkimuksissa, joita on tehty kymmenittäin, on vahvistunut tunne-, luonne-, motivaatio- ja persoonallisuustekijöiden keskeinen merkitys (Tuukkanen 1971, Vehviläinen 1998).

Miltä näyttää empiirisen osan luotettavuus johdannossa esitettyjen hermeneuttisten syklien mukaisten kriteerien valossa?

Aineiston hankkimiseen vaikuttivat käytännölliset seikat. Valintakokeen yhteydessä tehty kysely oli taloudellisesti edullinen ja vaati vähän tutkijaresursseja (tutkimus on tehty oman työn ohessa). Haun merkityssuhteiden tarkka kuvaus olisi vaatinut tapaustutkimuksia, monipuolisin menetelmin. Niiden sovittaminen valintakokeeseen olisi ollut työlästä ja myös ongelmallista hakijain yhdenvertaisen kohtelun kannalta. Intensiivinen tutkimustapa olisi muokannut hakijan suhdetta hakuun ja omaan itseen, mutta vain osa hakijoista olisi voitu ottaa mukaan.

Kyselymenetelmässä on virhemahdollisuuksia; mm. ei voida olla varmoja, miten hyvin vastaaja tuntee aihealuetta ja miten vakavia ja rehellisiä vastaukset ovat. Keskeinen tieto kerättiin avokysymyksin, mikä antoi tilaa vastaajien omille kokemuksille, viitekehyksille ja ilmaisutavoille. Vastauksille oli varattu lomakkeissa kulloinkin vain 1–4 riviä, ja pieni tila on lyhentänyt vastauksia ja todennäköisesti rajoittanut esille saatavien merkityssuhteiden kirjoa ja karkeistanut niiden rakennetta. Tältä osin lomakkeet olisi tullut suunnitella perusteellisemmin. Kolikon toinen puoli oli, että kompaktin lomakkeen oletettiin varmistavan vastauksia myös niiltä, jotka eivät ehkä olleet motivoituneita vastaamaan. Tulostulosten valossa lomakkeet eivät kuitenkaan olleet kovin epäonnistuneita: tulokset olivat selkeitä ja vastasivat pääosin aiempia tutkimustietoja. Vaikka käytetty menetelmä nyt toimi tyydyttävästi, kannattaa aihealueen jatkotutkimuksissa kohdistaa informaation keruuta vielä täsmällisemmin ja monipuolisemmin identiteetin tunnuspiirteisiin sekä minä–kerrostumien suhteisiin.

Vastaajiksi oli valittu harkinnanvarainen näyte kahdesta ammattikorkeakoulusta. Valintakoetta edeltävään kyselyyn vastasi 105 ja sen jälkeiseen kyselyyn 97 henkilöä. Tavoitteena ei ollut tilastollinen yleistettävyyttä, vaan ilmiökentän olennaisten kategorioiden esille saaminen, ja tähän vastaajamäärät näyttivät riittäneen. Todetuista identiteettityyppien ryhmistä muutama kuitenkin jäi liian pieneksi, jotta niistä olisi voitu tehdä luotettavia tulkintoja.

Tavoittiko menetelmästä ja sen tuoma aineisto kohteena olleen ilmiökentän ja tulivatko vastaajien tarkoitteet ja merkityssuhteet esille kyllin autenttisesti, tarkasti ja kattavasti? Opinto- ja ammattialaan liittyvät hakijain kokemukset tulkittiin identiteetin käsittein. Tulkintatapa on ilmeisen käyttökelpoinen, koska se kuvaa tietyn kokonaisuuden sisältöä, rakennetta ja tilaa; kokonaisuutta, joka ilmaisee yksilön asemoitumista ja kutoutumista suhteessa asiaankuuluviin yhteisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin ja rakenteisiin. Näitä rakennetehtäviä: sosiaalialan ja hoitotyön tehtäväkenttää ja vaatimuksia kuvattiin raportin alkupuolella, ja osoittautui, että tutkimuslähteistön valossa ammattikentän ydinpiirteistä vallitsee melko selkeä yksimielisyys. Rakenne-merkityssuhde – konstellaatio on selkeä ja näkyvillä oleva. Siksi myös alan ammattilaisen identiteettikuvan voi olettaa tavoitettavissa olevaksi ja erottelukykyiseksi.

Sanotun perusteella voi käyttää myös kohdennettua ja strukturoitua tutkimusaineiston tiedonhankintaa, avoimen, yksilöllisiä merkityssuhteita ilmentävän menettelyn lisäksi. Liikkeelle lähdettiin laadullisesta aineistosta, josta edettiin käsitteiden avulla tulkintoihin ja laajempiin merkitysrakenteisiin. Kvantitatiivinen informaation avulla rikastettiin, järjestettiin ja "testattiin" kuvausta. Tiedonkeruu kohdistui tiettyyn hakuun ja ajankohtaan, joten aineisto koski määriteltyjä konkreettisia merkityssuhteita, niitä, jotka olivat hakijoilla tuolloin "pelissä". Selkeä ja tarkka kytkeä olletikin ratkaisevasti vähensi vastaamisen ja sisältöjen satunnaisuutta. Asetelma – hakutilanne ja sen merkitys – on hakijoille ollut selkeä ja yksiselitteinen. On siten perusteltua olettaa, että vastaukset pääosin perustuvat aidosti kunkin vastaajan tuntemuksiin ja käsityksiin.

Tutkimuksen tarkoitus ja tekotapa olivat vastaajien tiedossa, ja heille oli ilmoitettu, etteivät tulokset millään tavoin vaikuta valintakokeen tulokseen.

Toisaalta, osa vastaajista on todennäköisesti havainnut, että tutkija ja valintakoehaastatteluja tehnyt psykologi olivat sama henkilö, mikä on voinut vaikuttaa. Mahdollisesti tutkimusvastaukset ovat joissain tapauksissa taipuneet hakijan intressin (tulla valituksi vs. välttää valituksi tulemista) suuntaan, mikä sitten olisi kärjistänyt mm. orientaatioissa todettuja eroja. Virhelähteen vaikutuksia on kuitenkin vaikeaa päätellä aineiston perusteella.

Kielteisiä reaktioita tutkimusta kohtaan ei vastauksissa tullut esille, sen sijaan kyllä myönteisiä ja kannustavia kommentteja. Kieltäytymisiä ei myöskään yksittäisten osioiden kohdalla juuri ilmennyt. Oletettavasti jotkut kielteisesti reagoineet ovat jättäneet kokonaan vastaamatta. Useimpien vastaajien kohdalla kysymykset koskivat elämänkulkua ja keskeisiä persoonallisia merkityssuhteita, mikä on vähentänyt satunnaista tai mielivaltaista vastaamista. Pakkohakijoilla riski oli suurempi, mutta analyysien valossa tarkoituksellisen epäaidot vastaukset ovat jääneet enintään yksittäisiksi poikkeamiksi heidänkin keskuudessaan. Sanotun perusteella voi otaksua, että informantit olivat sekä halukkaita että kykeneviä vastaamaan rehellisesti ja tutkimuskohdetta ilmaisevalla tavalla, joten aineisto todennäköisesti edustaa riittävän pätevästi kohdeilmiota: hakijain kokemuksellisia suhteita hakualaan ja sen yhteisiin merkityksiin.

Ryhmittely onnistui sikäli, että vain vajaa 1/10 vastaajista jäi luokituksen ulkopuolelle (ei-koodatut) tai luokkaan, joka ei ollut sisällöltään ja teoreettisesti selkeä (estynyt orientaatio), syynä informaation niukkuus. Luotettavuutta tukee, että identiteettiryhmät olivat ominaisuuksiltaan loogisia ja aiempaa tutkimustietoa vastaavia.

Sanatonta itseä, minuuden autenttisuutta ja attribuointityylejä koskevat käsitteet ja empiiriset havainnot "istuivat" eri identiteettitilojen kuvauksiin ja täydensivät niitä hyödyllisellä tavalla. Alussa mainittu "hermeneuttisen paimentamisen" toinen sykli, vastaajien merkitysten tulkinta laajempiin käsitteellisiin yhteyksiin, näytti siten onnistuneen ainakin kohtalaisen hyvin.

Myös seuraavat seikat tukevat kohdeilmioista muodostuneen kuvan luotettavuutta. Keskeisissä kohdissa tyyppiryhmien erot olivat hyvin selviä. Laadullinen aineisto (avoimet vastaukset) ja suljetut vastaukset antoivat samansuuntaisia tuloksia. Esimerkiksi haun koettu tärkeys (suljettu kysymys) ja tärkeys-vastaukselle esitetty perustelu (avovastaus) korreloivat vahvasti, mikä kertoo vastaamisen vakavuudesta. Luokittelun osuvuutta ja validiutta tukee se, että suurimpien tyyppiryhmien, identiteetiltään työstettyjen ja toisaalle koulutukseen aikovien, todettiin omanneen erottavat tunnuspiirteensä jo ennen valintakoetta tehdyssä kyselyssä. Työstettyjen ryhmä mm. jo tuolloin lähes kauttaaltaan perusteli hakuaan sisällöllisin motiivein.

Jos ja kun tutkimuskohde tällä tavoin aineiston, käsitteistön ja tulkinnan vuoropuhelussa on osuvasti ja kyllin kattavasti todettu ja kuvattu, se tai ainakin olennaisia osia siitä on todettavissa myös muualla, vastaavin ehdoin kuin nyt tapahtui. Hahmotettu ja todettu tutkimuskohde siis todennäköisesti on siirrettävissä. Tämä on eri asia kuin tilastollinen yleistettävyyys (esim. Eskola & Suoranta 1998, 65–68).

Seuraava hermeneuttinen sykli liittyy siihen, että aineiston hankinta, käsitteiden käyttö ja tulkinta tapahtuvat tutkijan merkityssuhteissa. Ovatko alku-

peräiset vastaajien merkitykset tulleet oikein ymmärretyiksi ja jäsennetyiksi, vai ovatko ehkä vääristyneet? Uskallan väittää, että olennaisilta osin "siivilä" toimi oikein. Ensiksi, kvalitatiivinen aineisto on antanut mahdollisuuden käsitellä hakijain kokemuksellisia merkityksiä suoraan; esimerkiksi standardisoitujen nomoteettisten kyselylomakkeitten käyttö olisi estänyt tämän. Edelleen, adekvaatti rikas käsitteistö on antanut tutkijalle "silmiä" nähdä ja tulkita aineistoa ja tuloksia ohi omien ennakkokäsitysten ja toivon mukaan myös niistä riippumatta. Väitän, että tutkijaa ja informantteja on aiheen tiimoilta yhdistänyt yhteinen "metakieli" mm. sen takia, että tutkija on monien vuosien aikana joutunut työssään eläytymään lukuisten hakijain elämäntilanteisiin, tunteisiin ja merkityksiin haku- ja valintaprosessin aikana. On perusteita otaksua tutkijan yleensä tulkinneen vastauksia siten kuin vastaajat ovat tarkoittaneet.

Tätä väitettä tutkijan itsensä on tietysti hankala tarkistaa, onhan kyse myös oman minuuden sanattomasta arkkitehtuurista, mutta otaksun, että psykologin eetos on siinä keskeistä. Sen mukaan tutkittavat ovat yksilöllisiä kokonaisuuksia, joilla on tunnistettavia ja myös pysyviä ominaisuuksia, tapoja kokea maailmaa ja asemoitua siinä. Tutkimuksellisesti painottunut ja yksilöllisen mikrokosmoksen totuudelliseen kohtaamiseen orientoitunut psykologi-identiteetti tuskin on omiaan estämään avointa ja tunnollista tutkimusprosessia.

Arviointihermeneutiikan viime syklinä tulisi selvittää, millaisia vääristymiä on voinut aiheutua siitä, että tutkija on osallisena tietyssä tutkimuskulttuurissa ja sen sanattomissa käytännöissä ja tulkintatavoissa.

Tämä haaste on verrattain vaikea hahmotettavaksi. Tutkimuksen intressi liittyy eniten opiskelijavalintaan. Se on lähinnä hallinnolliseksi miellettyä toimintaa; opiskelijavalinnan käytännöt ovat koulutusyksiköiden ja hallintovirkailijoiden "omaisuutta", eivät tutkimusasiantuntijoiden "hallussa". Alueelta puuttuu vakiintunut ja auktoriteettia omaava itsenäinen tieteellinen infrastruktuuri, kuten omat tutkimusyksiköt tai laitokset, joissa kertyisi järjestelmällisesti aihetta koskevaa perus- ja soveltavaa tutkimustietoa. Opiskelijavalinnan tutkimuksia on tehty melko runsaasti ja aiheeseen liittyvää työpsykologista ja sosiologista tietoa on olemassa vielä paljon enemmän, mutta tutkimuskannan tunnettuus ja auktoriteetti ovat suhteellisen vähäisiä. Tiedon hyödyntäminen opiskelijavalinnan kehittämisessä on jäänyt aika niukaksi eikä tietämys ole kumuloinut käytännön sovellutuksiin. Psykologisen soveltuvuustutkimuksen tieteellinen juonne on Suomessa vankka ja kunniakas, mutta ei ole vakiintunut osaksi akateemista tiedeyhteisöä.

Tämän raportin keskeiset käsitteet ovat tuttuja joko psykologian tai kasvatustieteen piirissä, eivät kuitenkaan opiskelijavalinnan yhteyksissä. Katson, että tässä tutkimuksessa tekemäni tulkinnat eivät ole kummunneet opiskelijavalintaa koskevien vallitsevien akateemisten käytänteiden ja olettamusten kyselemättömästä omaksumisesta. Päin vastoin, käyttämäni lähestymistavat ja käsitteiden soveltaminen eroavat monilta osin tavanomaisista. Tämä koskee enemmän tutkimuksen teoreettista alkuosaa ja vähemmän sen empiiristä loppuosaa. Identiteettiä koskevan käsitteistön soveltamistapa on tiedeyhteisössä tuttu.

Tutkimukseni näkökulma on yksilöpsykologinen, tutkimuskohteena ovat yksilön edellytykset suhteessa opetussuunnitelman ja alan vaatimuksiin sekä

identiteetin tilat. Ovatko tutkimuskohteen kontekstuaaliset ja prosessipainotteiset aspektit tulleet liikaa sivuutetuiksi? Olen kyllä ottanut noita näkökohtia huomioon, mutta enemmänkin käsitteisiin sisäänrakentuneina ja ontologisina lähtökohdina kuin toistuvasti esille nostettuina. Tarjoumien teoriassa kontekstuaalisuus on vahva perusolettamus. Kulloinenkin tilanne ja erityisesti sen sosiaaliset tekijät ovat kokoaikaisesti yksilössä läsnä eikä subjektia voi erottaa objektista. Tunneprosesseissa konteksti ja tilanne sekä sosiaalinen osallisuus ovat yksilössä kokoaikaisesti. Tapahtuma- ja elämäkertamuisti saavat sisältönsä ja jäsentyvät paikoissa ja ajankohdissa, yhteisessä tila- ja aikakoordinaatistossa. Yksilön ammatillinen identiteetti tarkoittaa suhteutumista, orientoitumista ja kiinnittymistä merkityssuhteissa sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Viimemainittua näkökohtaa ilmaisevat myös minuuden asemoitumisen ja minäpositioiden käsitteet.

8.3 Keskeisiä tuloksia ja johtopäätöksiä

Asiantuntijuuden kehittymisestä

Sosiaalialan ja hoitotyön opiskelijavalinnan lähtökohdaksi asetin alan asiantuntijuuden omaksunnan yksilölliset edellytykset. Raportin ehkä tärkein teoreettinen anti on ekologisen psykologian näkökulman ja tarjouman käsitteiden soveltaminen asiantuntijuuden tulkintaan ja selittämiseen. Toinen keskeinen teoria-anti koskee tunnetekijöitä. Intuitio on perusprosessi, ja saattaa olla, että juuri intuition itsestäanselvyyden vuoksi sen systemaattinen teoria ei ole saanut ansaitsemaansa huomiota ammatillisen oppimisen tutkimuksessa. Tarjoumateoria selittää intuition olennaiset puolet. Empatia voidaan määritellä toisen henkilön tarjoumatietoisuuden tunnistamiseksi. Tarjoumateoriaa en ole havainnut juurikaan sovelletun asiantuntijuuden ja opiskelijavalinnan yhteyksissä, joten oletan, että kyseessä on teoreettinen tai lähestymistavan innovaatio, ainakin joiltain osin.

Tunnetekijät ovat tulleet lisääntyvästi tutkimuksen kohteiksi. Kognitiivisin ylikorostuksen vuosikymmeninä niiden perustavuutta ei oivallettu, vaan ne jätettiin tavallisesti "mustaan laatikkoon". Aihetta selvitellety Varila (1999, iii) totesi: "Nykyisissä aikuisdidaktiikan suuntauksissa tunteet ovat käytännössä tutkimaton alue. Niiden jäsentämisen kehikko on puutteellinen." Asiantilan syyksi Varila ounasteli vallitsevaa rationaalista ihmiskäsitystä.

Tunneteoriana käsittelin melko laajasti. Suhde tilannekontekstiin, tarjoumainformaatio ja asianmukaiset yksilölliset merkityssuhteet virittyvät emootioissa. Tunnetapahtumassa ovat aina spesifillä tavalla mukana niin energia- ja toiminta-aspektit, kognitiiviset merkitykset ja sosiaalinen osallisuus kuin minuuskin. Emootioiden osuus tarjoumatapahtumissa ja asiantuntijuuden omaksunnassa on keskeinen. Tarjoumien ja tuntestruktuurien käsitejäsenykset tarjoavat hyödyllisiä näkökulmia, kun halutaan täsmentää teoreettisen ja käytännöllisen opiskelun vuoropuhelua ja kietoutumista työssäoppimisessa. Käsit-

teiden avulla voidaan tarkentaa mm. ongelmalähtöistä ja kokemuksellisen oppimisen pedagogiikkaa hiljaisen tiedon osalta.

Oppija ja oppimisen kohde eivät ole erillisiä, vaan yksi funktionaalinen kokonaisuus. Opetus- ja oppimistilanteiden objektiiviset ja subjektiiviset tekijät tulee tutkia ja jäsentää yhteydessä toisiinsa, ja kyllin konkreettisella tavalla. Esimerkiksi mitä leikkaussalihoitajan tulee havaita, aistia, oivaltaa ja tehdä kussakin leikkausoperaation vaiheessa ja millaiset orientaatiot, tuntemukset ja tunnestruktuurit virittävät optimaalisella tavalla hänen psykofyysisen kokonaisuutensa, niin aistijärjestelmän kuin eri muistitoiminnot, erityisesti adekvaatit priming-efektit? Millaisia ovat tehtävien eri vaiheiden edellyttämät optimaaliset tunneketjut ja transformaatiot, niin että oppija herkistyy intuition viesteille?

Kyse on "hiljaisista", implisiittisistä prosesseista. Miten mallintaa ja ilmentää sitä, mikä ei antaudu sanoiksi? Kannattaa tehdä, kokeilla asioita ja katsoa mikä toimii. Intuutioteorian mukaan tuntemukset antavat viestiä onnistumisesta ja asioiden sujumisesta. Myös reflektiolla on paikkansa ja aikansa osaamisen edistymisen sykleissä.

Tunnetekijät ovat olennaisia, kun luodaan opetus- ja oppimistilanteita. Tarjoumien omaksunta mahdollistuu asianmukaisen tunnetilan myötä. Oppijan tulee harjaantua tunnistamaan tunneviestejä ja niiden lähteitä. Opiskeluryhmässä vallitseva ilmapiiri vaikuttaa oppijoiden tunnetiloihin ja siihen, millainen on heidän valmiutensa vastaanottaa kulloisiakin oppimistehtäviä. Ilmapiirin on oltava erityisen huomion ja vaalimisen kohteena.

Olen käyttänyt melko vähän termiä motivaatio, sillä on hedelmällisempää ja osuvampaa puhua tarjoumien kannalta adekvaateista tunnestruktuureista. On pohdittava, millaiset merkityssuhteiden sisällöt tai laadut on tavoitettava kulloisessakin oppimistapahtumassa.

Käsittelin jonkin verran myös implisiittistä muistia, priming-efektejä sekä episodi- ja omaelämäkerrallista muistia, koska ne liittyvät intuitioon, tarjoumatapahtumiin ja identiteetin kehittymiseen. Intuutio ja tarjoumainformaatio noudattavat narratiivista, tapahtumaepisodiin mukaista, suurelta osin proseduraalista ja siten implisiittistä piiloutuvaa rakennetta.

Identiteetti, yksilön merkityssuhteiden perustava jäsentymä, säätelee tarjoumien omaksuntaa ja asiantuntijuuden kehittymistä. Tutkimuksen empiiristä tuloksista löytyi tälle tukea. Työstetyn ja autenttisen identiteetin omaavien tunneprosessit ovat elävämpiä ja joustavampia sekä hakualaan liittyvät intentiot (siteet tarjoumakenttään) jäsentyneempiä ja pysyvämpiä kuin defensiivisen identiteetin omaavilla.

Tarjoumat ja asiantuntijuus ovat olemassa aina jossakin yhteisössä, tietyn kulttuurin ja kielen sisällä ja ehdoin. Aihe olisi ansainnut syvemmän tarkastelun. Muutama aiemman tutkimuksen toteama asia kannattaa noteerata. Byrokratia, sosiaali- ja terveysaloilla yleinen organisaatiomuoto, ja työn kiireisyys eivät luo suotuisia tunnevirityksiä asiakaslähtöisille tarjoumille. Asenteet työpaikoilla eivät välttämättä kannusta hoivatyötä tekeviä puhumaan intuitiotaan ja kehittämään tätä puolta itsessään (King & Appleton 1997). Intuutioon harjaannuttaminen ja toimintakulttuurin luominen suotuisaksi tarjoumien her-

källe ja osuvalle käytölle sopii luontevasti osaksi niin kliinisen taidon kuin reflektiivisen asiantuntijuuden jatkokoulutusta.

Opiskelijavalinnan metodologiasta

Miten asettaa tärkeysjärjestykseen opiskelijavalinnan perusteita? Hoivatyö perustuu inhimilliseen kohtaamiseen, asiakkaan tarjoumatietoisuuden vastaanottamiseen. Työntekijä kohtaa tilanteita ja tekee työtä omalla persoonallaan. Sosiaalialan ja hoitotyön asiantuntijuuden kehittymiselle kohtalokkaimpia vaikeuksia aiheuttavat tarjouninformaatiota kapeuttavat tai estävät häiriöt tunneprosesseissa ja persoonallisuudessa. Tätä aihetta koskeva luku toi esille saman tyyppisiä asioita, joita valitsijat ovat painottaneet niin kauan kuin varsinaisia tutkimuspohjaisia valintakokeita on näillä aloilla tehty (Sorvettula 1998; Tuukkanen 1971): empatia ja vuorovaikutuskyky, motivaatio ja orientaatio, itsetunto ja tunne-elämän tasapaino, kognitiiviset edellytykset. Tutkimuksen empiirissä osassa kävi ilmi, että hakijoiden kesken on huomattavia eroja niin orientaatioissa kuin persoonaa kuvastavan ja alaan liittyvän identiteetin selkeydessä ja toimivuudessa.

Miten tutkia hakijain soveltuvuutta, erityisesti mainittuja seikkoja? Tämän tutkimuksen eräät keskeiset johtopäätökset koskevat valinta-arvioiden metodologiaa. Sosiaalialan ja hoitotyön opiskelijavalinnassa on seulottava tarjoumien omaksumista edistäviä ja estäviä seikkoja, erityisesti tunnetekijöitä. Menetelmästön tulee tavoittaa kyseisiä persoonallisia merkityssuhteita, niiden luonnetta, laatuja ja kokonaisuutta pätevästi ja vääristämättä. Menetelmien tulee antaa tilaa hakijan viitekehykselle; niiden tulee sallia tai noudattaa merkityssuhteiden ontologiaa, narratiivista rakennetta. Erityisesti on huomioitava sanattomien kerrosten esille saaminen. Ulkoa asetettuihin luokituksiin perustuvien nometettisten menetelmien kuten kyselyinventaarien rakenne vääristää yksilölliset kvaliteetit ja merkitysrakenteet. Haastattelu on välttämätön, mutta yksinään riittämätön. Soveltuvuutta koskevan informaation ja arvion on noudatettava laadullista monimenetelmäistä tapaustutkimuksen otetta.

Psykologien käytössä on joukko menetelmiä, jotka noudattavat narratiivista rakennetta tai muutoin sopivat merkityssuhteiden tutkimiseen. Vastaavien haastattelua täydentävien menetelmien kehittämiseen myös muiden valinta-asiantuntijoiden kuin psykologien käyttöön on tarvetta.

Tapaustutkimuksellisen menettelyn ongelma on työläys. Usein kiinnitetään huomiota myös menettelyn kustannuksiin. Laadulla on hintansa, ja opiskelijavalinnan hakijakohtainen kulu tulisi suhteuttaa pätevän valintamenettelyn tuottoon työvoimassa sekä sosiaalisiin ja taloudellisiin säästöihin elämänkaaren ajalta. Yksilötutkimukseen ja persoonallisuustesteihin perustuva soveltuvuuskoee on hoiva-alojen opiskelijavalinnassa vaihtoehtoisista menettelyistä luotettavin ja ennustekykyisin (Vehviläinen 1998).

Hakijoille tärkeää on valintaperusteiden ja -menetelmien uskottavuus ja relevanssi. Olen käyttänyt termiä *narratiivinen relevanssi*: hakijain on voitava kokea valintaprosessi osatekijöineen ja lopputulos osaksi elämänkulkua, voitava perustella ja kutoa omaan narratiiviin (Kosonen 2002a, 11). Sosiaali- ja terve-

ysalan hakijoista yli yhdeksän kymmenestä pitää tärkeänä ja tarpeellisena hakijain yksilöllistä arviointia ja persoonallisuustestien käyttöä (Kosonen 1995a; 1999a; Vehviläinen 1998). Käsillä oleva tutkimuksen mukaan soveltuvuus on hakijoille keskeinen ura-arvo.

Valintamenettelyn ei tulisi yksipuolistaa valittua joukkoa. Sosiaali- ja terveysalan hyvä asiantuntijuus kehittyy totuudellisissa merkityssuhteissa. Asianmukainen tapaustutkimus valikoi hakijoita juuri tämän kriteerin mukaan, mikä takaa, että valittujen joukkoon tulee persoonallisia ja siis erilaisia yksilöitä. Defenssi, muu psyykkinen ongelma tai persoonan rajoitus sisältää enemmän tai vähemmän yksipuolista suhdetta ympäristöön ja tarjousmakenttiin.

Useilla ihmistieteiden aloilla on siirrytty lisääntyvästi kvalitatiivisiin menetelmiin. Kvantitatiivisten menetelmien legitimitetti ja vahva tieteellinen asema vakiintui jo 1800-luvun loppupuolelta alkaen, kun teollisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka ja koulutusinstituutit kaipasivat välineitä ongelmien ja ihmisten mittausta ja luokittelua varten (Danziger 1990). Palveltiin hallintoa: hyödylliseksi määrittyi tilastollinen tieto, jossa yksilö oli osa massaa ("the triumph of the aggregate", mts. 68). Jälkmodernin maailman rakenteet ovat jatkuvassa muutoksessa, mikä edellyttää toimijoilta merkitysrakenteiden aktiivista hakemista ja oman identiteetin varmistelua. Ekologisen psykologian ote, informaation tulkinta ja käyttö – ja laadullinen strategia ilmeisestikin ovat ajan ytimessä.

Koulutushaun prosessiluontoisuudesta

Hakeutuminen ammattikorkeakouluun merkitsee useimmiten tärkeää siirtymää elämänkulussa. Omalle uralle hankkiutuminen on prosessiluontoista; hakija ottaa huomioon tilanteen ja mahdollisuudet. Koulutukseen valituista valtaosa koki pääsynsä tärkeäksi paitsi etukäteen myös jälkeenpäin, mutta ulkopuolelle jääneitten keskuudessa sisälle pääsyn merkitys väheni. Valintakokeen tulos vaikuttaa hakijain tulevaisuuteen ja mahdollisuuksiin ja itseä koskeviin käsityksiin. Näistä syistä valinnan pätevyys ansaitsee painokasta huomiota. Valinnan aikataulun ja teknisen järjestelmän tulisi palvella hakijoita ja ottaa huomioon haun prosessiluontoisuus.

Abiturienteista ja tuoreista ylioppilaista useimmat ovat enemmän tai vähemmän epävarmoja uransa suunnasta ja hakukohteittensa ensisijaisuuksista (Jusi 1989; Kosonen 1988a). Vaikka epävarmuus nopeasti vähenee, yo-kevään jälkeisen syksyn aikana vielä kolmasosa etsii tavoitteitaan (Jalkanen 1997). Käsillä olevan raportin aineisto kerättiin syyshaussa ja ainakin neljäosa pohti edelleen useampia vaihtoehtoja. Pakkohakijoiden tapausanalyysit väläyttivät lähikuvaa siitä, miten hakijat pujottelevat mahdollisuuksien ja pakkojen kujanteissa. Haun prosessinomaisuus ja hakijain herkkyyys ohjausimpulsseille kannattaa ottaa vakavasti. Mitä paremmin valinnan kriteerit ja käytänteet tukevat hakijain identiteetin selkiytymistä ja omaksi koetun urapolun löytämistä, sitä suotuisampia koulutuspoliittiset seuraamukset (Kosonen 2002b).

Jopa kolmasosa vastaajista oli niitä, joita ala ei kiinnostanut tai kiinnosti vain korvaana vaihtoehtona; haun syynä olivat tulevaisuuden mahdollisuuksi-

en takaaminen ja vallitsevat, koulutukseen hakeutumista vaativat normit. Ulkoinen paine nopeaan tutkintoon ja kehityspolun sisäiset yksilölliset ehdot ja aikataulut eivät läheskään aina käy yksiin. Ongelma, kehitystehtäviin liittyvä, tuskin ainakan helpottuu jatkuvien rakenteellisten muutosten aikakautena.

Hakijoiden orientaatiot, identiteettitilat ja minän integraatio

Erot hakijoiden välillä olivat suuria. Vastaajista noin puolet oli sosiaalialan tai hoitotyön koulutusohjelmaan pitkäjänteisesti orientoituneita ja identifioituneita. Lähes kolmannes suuntautui toisaalle, yliopisto-opintoihin. Heille haku oli välineellinen, merkitykseltään yhdentekevä tai ulkoa asetettu pakko. Osa pääsyn tärkeäksi kokeneista haki jäsentymättömän identiteetin varassa. Suhteellisen varmasti voi olettaa, että ammattikorkeakoulujen useimmissa hakujonoissa on vastaavan tyyppisiä eroja hakijoiden kesken. Opiskelijavalintaa suunniteltaessa kannattaa lähteä tästä olettamasta ja pohtia, miten saada selville kyseiset erot.

Tulevan opiskelijan ja ammattilaisen kehittymisen ja kasvun yksilölliset edellytykset ovat keskeinen asia niin hakijan, koulutusyksikön kuin työelämän kannalta. Raportin loppuosa koski identiteetin ja minuuden rakenteita. Haun merkitysten aineisto tuotti typologian, joka suuresti muistuttaa Eriksonin teoriaan pohjautuvaa, Marcian kehittämää identiteettitilojen tyypittelyä. Marcian typologian esille tulo hieman yllätti sen takia, ettei kysymyksiä erityisesti kohdistettu sen luokitusulottuvuuksiin, eksplorointiin ja sitoutumiseen. Jälkikäteen tosin voi todeta, että aineiston perusteella todetuista "työkaluista" intentionaalisuus ja tunnepanos liittynevät sitoutuneisuuteen, aikarakenne puolestaan joiltain osin eksplorointiin (toteutuneet alaan liittyvät kokemukset ja toiminnat).

Miksi analyysit todensivat paljon sellaista, mikä tiedettiin jo aiemmista tutkimuksista? Eriksonin psykososiaalinen käsitteistö, on ilmeisen pitävä ja aiemmassa tutkimuksessa moneen kertaan vahvistunut. Täydennettynä Harrèn ja Weinreichin sosiaalipsykologisin tulkinnoin identiteetistä sekä Guidanon ja Toskalan psykodynaamismin minuuden kuvauksin käsitteistö kuvasi monipuolisesti hakijan "paikkaa", orientoitumista ja kutoutumista suhteessa hakualaan.

Kahta identiteettitilan tyyppiä luonnehti sisäisesti toimiva ja autenttinen minuus: työstetty identiteetti, johon sijoittui hakijoista lähes puolet, ja eksploroiva tyyppi, johon luokittui runsas kymmenesosa. Suljetun ja profiilittoman identiteetin ryhmissä (kuudesosa hakijoista) todettiin defensiivisen minän piirteitä. Tärkein identiteettitilan tyyppi, työstetyn identiteetin ryhmä osoittautui homogeenineksi, ja tulokset vastasivat, menetelmän rajoitukset huomioon ottaen, teorian ja aiempien tutkimusten kuvaa. Selkeä orientoituneisuus perustui asianmukaiseen kokemukseen ja oli yli tilanteiden kestävä. Suhde alaan merkitsi elämäntehtävää tai itsetoteutusta. Mainituissa kohdin ero muihin ryhmiin oli hyvin selvä. Mm. syyattribuointeja, sanatonta itseä ja tunnereaktioita koskevat tulokset kertoivat ryhmän jäsenten terveestä itsetunnosta, minän kerrostumien integraatiosta, vähäisestä defensiivisyydestä ja minuuden sisäisestä vakaudesta. Työstetyn identiteetin omaavat pystyvät muita luontevammin ja täsmällisemmin tiedostamaan ja refleктоimaan oman toimijuutensa piirteitä.

Melkein kaikilla työstetyn identiteetin omaavilla oli hakualan työkoke-
 musta joko ammatillisessa tutkinnossa tai lukion jälkeen päiväkodeista tai koulu-
 avustajina. Tuoreita ylioppilaita oli työstetyn identiteetin ryhmässä yllättävän
 vähän. Yksi selitys on, että lukioaika keskimäärin ei suo kovin paljon mahdolli-
 suuksia sellaisten elämänkokemusten hankkimiseen, jotka selkeyttäisivät sosi-
 aali- ja terveysalaan liittyviä merkityssuhteita. Lisäksi arvosanoihin perustuvan
 esivalinnan vuoksi osa keskitasoisista tai sitä heikommin lukiossa menestyneis-
 tä motivoituneista hakijoista ei todennäköisesti päässet edes valintakokeisiin.

Eksploroijien ryhmässä oli aktiivisen moratorion tunnusmerkkejä. Ydin-
 piirteeksi ilmeni minä-asemoitumisen ja orientaation akuutti kriisi tai muutos,
 jota siivittivät avoimuus ja aito kosketus niin omiin tunneprosesseihin kuin ul-
 koisen elämäntilanteen tekijöihin. Orientaatiossa oli tunnepanosta ja elävyyttä,
 mutta siitä puuttui sekä sitoutumista että aikarakennetta. Hakuvaihtoehtoihin
 sisältyi hoivan lisäksi muita aloja.

Minän kerrostumien teoria osoittautui hyödylliseksi tulosten tulkinnassa.
 Sanaton itse tarkoittaa subjektin tapaa olla olemassa; samalla kertaa perustavaa
 asemoitumista, osallisuutta ja resonoivaa vuorovaikutusta kontekstiin sekä
 mielen ”kielioppia”, implisiittisen muistin persoonakohtaista ”arkkitehtuuria”.

Tulkitsen, että hakuorientaation empiirisen kuvauksen ja luokittelun työ-
 kaluina käytetyt ulottuvuudet intentionaalisuus, tunnelatauksen voimakkuus ja
 ilmausten aikarakenne sekä aputyökaluna orientaation jatkuvuuden luonne
 (eksplisiittinen, implisiittinen ja puuttuva) kuvaavat suuressa määrin juuri sa-
 nattoman itsen laatuja sekä Minä 1:n, Minä 2:n ja Minä 3:n välisiä suhteita. Itsen
 kvaliteeteista ehkä olennaisimpia ovat tunnestruktuureiden välittömyys, aitous,
 sisältäohjautuvuus ja eheys.¹ Syyattribuoinnit indikoivat minäkerrostumien
 ”välitysten” toimivuudesta vs. defensiivisyydestä. Koska minuuden perusta ja
 myös arkkitehtuuri on implisiittinen ja koska minäkerrostumien suhteet eivät
 ole läpinäkyviä eivätkä läheskään aina integroituneita – tässä kohtaa yksilöerot
 ovat suuria –, yksilön itsearviot voivat tavallisesti olla tarkkoja vain osittain.

Intuition toimivuus ja tarkkuus perustuvat minäkerrostumien eheyteen ja
 herkkään läpäisevyyteen. Välitön kosketus (resonanssi) tilanteen kokonaisuus-
 teen ja kontekstin kulloisiinkin kohteisiin toteutuu emootioissa, sanattoman it-
 sen kantamana.

Tämän tutkimuksen yksi tärkeä löydös koskee identiteetin tunnepanos- ja
 elinvoima-elementin merkitystä, sanatonta itseä. Identiteettistatuksen vakiin-
 tunut määrittely perustuu kahden ulottuvuuden, eksplorointiaktiivisuuden ja
 sitoutumisen ristiintaulukointiin. Kolmas tärkeä aspekti, tunnepanos ja asemoi-
 tumisen (minä-position) juurevuus, on jäänyt useimmiten joko huomiotta tai
 epäsystemaattisesti tarkastelluksi, syynä varmaankin se, että minän tutkimuk-

¹ Waterman (1993) ehdottaa identiteetin tilan kolmanneksi määreeksi, eksploroinnin
 ja sitoutumisen lisäksi, sitä, onko henkilö todella sitä mitä hän on (personal expres-
 siveness). Hän suosittelee identiteettiään vielä hakeville, että nämä erityisesti herkis-
 tyisivät niille tilanteille ja kokemuksille, jotka ilmaisevat persoonallisuutta: millaiset
 ammattitavoitteet, arvot ja sosiaaliset suhteet tuntuvat edistävän itselle luonteen-
 omaisia kykyjä ja elämisen tarkoituksia; millaisissa tilanteissa ja toiminnoissa ihmi-
 nen tuntee todella elävänsä, ”on kotonaan”.

sessä sanaton itse ylimalkaan on jäänyt katveeseen ja silta olemassa olevaan psykodynaamiseen tietoon ja käsitteistöön rakentumatta.

Sekä yhteiset merkitykset että yksilölliset merkityssuhteet toimivat suurelta osin sanattomina, mutta tämän kerrostuman artikulointi tutkimuksessa on ollut vaikeaa. Ongelma on paradigmaattinen. Kognitivismin valta psykologian piirissä on aiheuttanut laajalti sokeutta implisiittisten ja ei-kognitiivisten psyykkisten prosessien kuten emootioiden suhteen. Filosofisesti painottunut ihmistutkimus toki on kautta aikain pitänyt esillä ja jäsentänyt tunnetekijäin ja sanattomien kerrostumien merkitystä.

Sanattoman itsen käsite antoi välineitä kuvata identiteetin laatua, kokemuksen autenttisuutta ja affektuaalista toimivuutta suhteessa kontekstiin, alan yhteisiin merkityksiin. Identiteetti toimii, kun se auttaa subjektia tunnistamaan ja ilmaisemaan aidosti sisintään, oman toimijuuden kvaliteetteja, ja kun se eheyttää minän kerrostumia ja osallisuutta kontekstiin. Tunnistaminen tapahtuu kokemusten myötä ja toiminnassa. Hakijan soveltuvuutta arvioitaessa on ensin selvitettävä hakijan ammatillisen orientaation suuntaa ja identiteetin sisältöä. Toiseksi on selvitettävä, tunnistaako hakija sanatonta itseään: on seulottava tunnetekijöiden ja luonteen mahdollisia ongelmia.

Hyvän elämänkulkunsa nimissä hakijan kannattaa pyrkiä valistuneeseen uranvalintaan (Janis & Mann 1977), ja valitsijan kannattaa suosia selkeää, oikeansisältöistä hakuorientaatiota. Hakijan identiteetin laadun ja tilan tunnistamisen työkaluja intentionaalisuutta, tunneapanostusta ja orientaation aikarakennetta kannattaa hyödyntää opiskelijoiden valinnassa. Toki näihin on huomiota kiinnitettykin soveltuvuuden arvioinnissa. Käsillä oleva tutkimus systematisoi tähän liittyviä perusteluja. Hakumotivaation käsite syventyy, kun jäsennetään sen yhteyttä ammatilliseen orientaatioon sekä identiteetin sisältöön ja tilaan.

Valintakokeen tulos ja valituksi tuleminen keskimäärin tapahtui työstetyn identiteetin suuntaisesti, mutta täydellinen ei korrelaatio suinkaan ole. Hakuorientaatio ja identiteetti toteutuvat osittain kontingentisti (tilanteen ehdoin), valintakriteerit sisältävät erilaisia elementtejä ja hakijoita arvioidaan vuorovaiikutustilanteissa, jotka ovat kontrolloitavissa vain osittain (Kosonen 2002a).

Suljetun identiteetin ja profiilittomiksi nimettyjen ryhmät vastasivat pääpiirtein aiemman tutkimuksen vastaavia tyyppiluokkia. Tulosten hahmottumista vaikeutti ryhmien pienuus. "Suljettujen" sitoutuneisuutta leimasivat enemmänkin jäsentymätön tunnevaltaisuus ja implisiittisyys kuin tiedostuvuus tai kosketus sanattoman itsen kvaliteetteihin. Tietoisia perusteluja ja aikarakennelmauksia puuttui, vaihtoehtoja ei oltu juuri työstetty eivätkä oma soveltuvuus ja työn tuottamat elämykset ja haasteet painottuneet uranvalinnassa. Profiilittomien ryhmässä haku koettiin tärkeäksi ennen valintakoetta, mutta kokeen jälkeen sitouneisuus näytti haihtuneen, eikä tätä muutosta kyetty tiedostamaan. Ilmeisesti kyse oli ulkoahjautuvuudesta, defensiivisyydestä. Minäasemoituminen ja kutoutuneisuus sosiaali-/ tai terveystaloon eivät olleet kovinkaan juurevia. Ulkoiset statusarvot painottuivat, auttamisintressi ei.

Näihin ryhmiin kuuluvien henkilöiden minäkerrostumien (sanaton itse, minäkäsitys ja julkiminä) integraatiossa ja toimivuudessa oli pulmia. Tähän

viittasivat mm. itsereflektion puutteellisuus ja ulkoisen syyattribuoinnin käyttö. Defensiivisyys heikentänee heidän itsearviointiensa osuvuutta.

Toisaalle aikovista ja pakkohakijoista

Toisaalle aikovat olivat muita hakijoita selvästi nuorempia: lukiossa hyvin menestyneitä ylioppilaita. Soveltuvuus, se, että ala vastaa persoonallisia merkityssuhteita, oli heille tärkeää, mutta oma ala siis oli muu kuin hoivatyö. Hyvät lukio- ja yo-arvosanat suovat mahdollisuuksia edetä odotteluvaiheen jälkeen kohti tavoitteita. Ryhmä osoittautui osittain heterogeeniseksi: joidenkin tavoitteet olivat lähellä sosiaali- ja terveystalaa, osa halusi ylimalkaan jonkin koulutuspaikan, osa varmisteli työmarkkinatuen jatkumista (pakkohaku).

Opiskelijavalinnan toimivuudelle aiheutuu huomattavaa haittaa, kun hakujonoissa on runsaasti muualle kuuluvia hakijoita. Osa heistä tulee valituiksi, mutta nämä usein keskeyttävät opintonsa siirtyäkseen omalle opintouralle (ks. myös Lerikkanen 2002).

Olellainen kysymys kuuluu: miksi toisaalle aikovia on mukana hakujonossa, johon he eivät kuulu? Mitkä yllykkeet haun ja koulutuksen järjestelmässä vaikuttavat? Mikä on elämänkaarta yleensä koskevien normien vaikutus ja missä määrin kyse on uranvalinnan yksilöongelmista? Aineiston analyysin perusteella syyt enimmäkseen ovat järjestelmän ja instituutioiden puolella. Syksyn yhteishaussa ei yliopistopaikkoja ollut tarjolla. Vallitsevat institutionaaliset normit eivät suosi tai salli sitä, että nuori edes tilapäisesti lykkäisi koulutukseen hakemistaan. Erityisesti tätä normia ilmentävät työmarkkinatukea koskevan lain käytänteet. Yksilölliset orientaation ja identiteetin ongelmat tuottavat väkinäistä hakua paljon harvemmin kuin järjestelmä.

Ammattikorkeakoulut, hakijat ja opiskelijat (Samok ry) ovat vuosien ajan olleet yksimielisiä pakkohaun vahingollisuudesta. Yhteishaun uudistusta pohdittu opetusministeriön työryhmä esitti korjausta työmarkkinatuen säädöksiin. "Ammattikorkeakoulut kokevat tämän kaltaisen pakkohaun yhteiskunnan voimavaroja haaskaavana, turhauttavana oman toiminnan kannalta ja hakijan ohjauksen kannalta eettisesti ja moraalisesti arveluttavana." (Rauhala & Sammalkivi 2003, 54.) Pakkohakijoiden osuus hakijoista saattaa olla kymmeniä prosentteja (mt.).

Ulkoa asetetut pakot tuovat hakukäyttäytymiseen ja myös valintaprosessiin elementtejä, kuten peittelyn, "pelaamisen" ja "kyttämiseksi" koetun kontrollin, joista on haittaa kaikille osapuolille. Jotta opiskelijavalinnan tulos voisi olla pätevä ja luotettava, sen tulee perustua osapuolten avoimuuteen, rehellisyyteen ja luottamukseen. Hakijan tavoitteista ja resursseista voi välittyä oikea kuva vain jos hän on oma itsensä valinnan eri tilanteissa (Kosonen 2002a; 2002b). On erikoista, että asiaan kuulumattoman kolmannen tahon, tässä tapauksessa työvoimahallinnon, toimintatavat on päästetty tarvelemään valintaprosessien perusasiaa, osapuolten luottamusta.

Uranvalinnan ja opiskelijavalinnan perusteista

Koulutukseen hakeutumisessa on ja täytyy olla kyse identiteetin toimeenpanosta ja mielekkään elämänkertomuksen rakentamisesta. Tämä oli tutkimuksen keskeinen havainto, joka sai tukea sekä teoriasta että empiirisistä tuloksista. Vastaajien enemmistö haussa joko toteutti olennaisia merkityssuhteitaan (työstetyn identiteetin omaavat ja orientaatioltaan estyneet), etsi niille aktiivisesti ratkaisua (eksploroijat) tai varmisti niille mahdollisuuksia tulevaisuudessa (suuri osa toisaalle aikovista). Mitä syvemmin hakijoita haastatellaan, sitä varmemmin tavanomaisten motiivi- ja tavoitenimikkeiden takaa löytyy pyrkimys keskeisiin elämänmerkityksiin (Lea & West 1995). Sekä oikeudenmukaisuuden että ammattikorkeakoulun tulostavastuun kannalta on tärkeää, että asianmukaisen identiteetin omaavat etenevät edellytystensä mukaisella uralla.

Alan työkokemusta ennen ammattikorkeakoulua hankkineet kehittyvät ammatillisesti opiskelunsa alusta lähtien syvemmin ja rikkaammin kuin suoraan lukiosta tulleet "untuvikot". Viimemainitut usein vielä valmistumisvaiheessa pyristelevät aloittelijan tapaan teknisten ongelmien parissa, kun edelliset ilmentävät vähintäänkin pätevän osajaan ellei taitajan oivallusta, ammatti-identiteettiä ja vastuuta (Jussila 1998, 144–152; ks. myös Räisänen 2002, 76).

Opiskelijavalinnan kriteerit vaikuttavat jopa ratkaisevasti siihen, pääsevätkö hakijat etenemään identiteettinsä suunnassa. Asianmukaisia merkityssuhteita (intentioita, arvostuksia, sanattoman itsen laatuja, minäkuvaa) koskettavat tiedot, valintaperusteet ja -menetelmät ohjaavat jo ennalta hakijoita tarkoituksenmukaisesti, oikeisiin hakujonoihin.

Valintakriteereillä tehdään koulutuspolitiikkaa, mutta tällöin kovin harvoin pohditaan erityyppisten valintakriteerien syvempiä ja pitkäaikaisempia vaikutuksia. Ikäluokkien nopea virtaus läpi koulutusvaiheiden on tällä hetkellä tärkeä koulutuspoliittinen tavoite. On saatava täytetyksi aukko, jonka suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtyminen lähivuosina jättää työvoimaan. Perustelu on pätevä, mutta keinon toimivuus on osaksi kyseenalainen. Motivoitumattomien ja väärään hakujonoon hankkiutuneiden todettiin olevan nimenomaan nuorimpia vastaajia, saman kevään ylioppilaita. Miksi motivoitumattomia tulisi suosia valinnassa? Se vain lisäisi koulutuksen keskeytyksiä ja alan vaihtoja. Ja samaan aikaan monet motivoituneet, jo sitoutuneet hakijat jäisivät etsimään paikkaansa ja hakeutumaan aloille, joihin heidän identiteettinsä ei sovi. Laadukkaan työvoiman muodostus vaikeutuisi ja hidastuisi.

Samoja ongelmia aiheuttaa koulumenestyksen korostaminen valintakriteerinä hoiva-aloilla. Lukiomenestyksen korrelaatiot uramotivaation eri aspekteihin osoittautuivat negatiivisiksi. Muualle (so. yliopistotasolle) aikovien arvosanat ovat keskimäärin tuntuvasti parempia kuin sosiaalialalle ja hoitotyöhön tähtäävien. Miksi ammattikorkeakoulun on kilpailtava yliopistojen kanssa samoista hakijoista samoin valintakriteerein? Onko se lopulta yhdenkään osapuolen etu? Onko se tarkoituksenmukaista koulutus- ja yhteiskuntapolitiikkaa?

Hakijain optimismi ja informaation tarve

Ennen valintakoetta lähes 9/10 hakijoista uskoi saavansa keskitasoa paremman tuloksen. Pääsymahdollisuudet uskottiin hyviksi. Optimismi kertoo elämänhalusta ja se pitää yllä halua ja rohkeutta yrittää uudelleen. Optimismi ja ylimyönteinen arvio itsestä ja kyvystä kontrolloida asioita on luonteenomaista tavallisille, hyvin sopeutuneille ihmisille, ja tiettyyn rajaan asti illuusioiden edistävät hyvinvointia (Taylor ja Brown 1988, 1732). Mutta voi pohtia, miksi optimismiin usein liittyvät hatarat tiedot valintaan vaikuttavista tosiasioista.

Itsetuntemuksen psykologiaa on tutkittu yllättävän vähän, toteavat Wilson ja Dunn (2004). Ihmisillä on syitä torjua epäsuotuisaa itseä koskevaa informaatiota. Kyse on myös mielen arkkitehtuurista. Ihminen ei pysty tavoittamaan suoraan omien arvioiden ja valintojen tunneperusteita, sanattomia merkitysrakenteita, joten elämän tärkeimpiä ratkaisuja tuskin on mahdollista tehdä ensisijassa rationaalisesti. On todettu, että omien valintojen älyllinen analysointi usein aiheuttaa kielteisiä seuraamuksia: heikentää ihmisen tyytyväisyyttä valintoihin, vaikeuttaa oman käyttäytymisen ennakoimista sekä vähentää ilmaistujen tunteiden ja myöhemmän käyttäytymisen yhteenkävyyttä (mt.).

Lievästi tai kohtuullisesti myönteiseen suuntaan vääristyneen minäkuvan on useissa tutkimuksissa havaittu tuottavan myönteisiä seuraamuksia. Kun ihminen uskoo itsensä paremmaksi kuin onkaan, hän saattaa toimia tehokkaammin vaikeissa tilanteissa, ja usko hyviin tulevaisuuden mahdollisuuksiin saattaa vahvistaa motivaatiota ja kohentaa selviytymistä, tosin edellytyksenä se, että optimismi virittää realistista suunnittelua ja tiedonhankintaa eikä pelkkää tavoitteen kuvittelua. Haitallisia seuraamuksia, kuten ahdistuneisuutta, ihmisuhteiden pulmia ja terveysongelmia on todettu helposti aiheutuvan, jos tietoinen itsearvostus (Minä 2) on korkealla, mutta implisiittinen itsearvostus (Minä 1) matalalla. (Wilson ja Dunn 2004.)

Sekä tämän tutkimuksen tulokset hakijain puutteellisista hakukohdista koskevasta tiedosta että itsetuntemuksen puuttellisuutta ja vaikeutta koskevat aiemmat tutkimustiedot antavat tärkeää pohdittavaa opiskelijavalinnan järjestäjille. Miten saada perille informaatiota, joka auttaa kutakin hakijaa tunnistamaan osuvasti omaa sanatonta itseä ja toimijuuden laatua? Haaste koskee erityisesti valintakokeen tuloksesta annettavaa palautetietoa ja sen narratiivista relevanssia (Kosonen 2002a, 11). Erityisen tärkeä haaste on selvittää, miksi hakijain on niin vaikea suhteuttaa omia edellytyksiään valintakokeen sisältöön ja vaatimukseen, ja mitä tässä asiassa olisi mahdollista tehdä.

Hakijat eivät kovin hyvin osanneet ennakoita valintakoemenestystään. Edellä todettiin ehkä tärkein syy: minuuden sanaton perusta ei ole kovin läpinäkyvä subjektille itselleen. Toinen syy on käytännöllisempi: vain pienehkö osa hakijoista näytti olevan kunnolla perillä valintakokeen sisällöistä ja käytän-teistä. Opiskelijavalintaan liittyvä informaatio on tärkeä kehittämishaaste. Tämän tutkimuksen valossa tiedon omaksunta on monitahoinen elämänläheinen prosessi. Tiedon (so. tarjoumainformaation) vastaanottaja on aktiivinen toimija. Informaatio tulee käyttötiedoksi vain persoonallisina merkityssuhteina. Suhde informaatioon muodostuu vain adekvaatissa virityksessä ja vain kun tilanne,

aika ja paikka ovat otollisia. Tällä rintamalla on paljon tehtävää – vallitsevia opiskelijavalinnan informaatiokäytänteitä tuskin voi pitää kovinkaan tehokkaina ekologisen psykologian näkökulmasta.

8.4 Jatkotutkimuksen aiheita

Tämän tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ovat erilaisia ja osaksi laajojakin. Tärkeä haaste on jäsentää teoriakehikkoa edelleen sekä tarkentaa käsitteitä aiemman tutkimuksen valossa, mm. vertailemalla ja tulkitsemalla intuitiota koskevia tuloksia. Tarjoumien, merkityssuhteiden, identiteetin ja muistin osajärjestelmien nivoutumista ja yhteyksiä tulisi selvittää syvemmin. Tarjoumaprosesseihin kannattaisi kohdistaa sekä kenttätutkimusta mm. analysoimalla eritasoisten asiantuntijoiden kokemuksia ja toimintaa että kokeellista tutkimusta esimerkiksi varioimalla asiakastilanteissa tarjoumakenttää ja auttajan orientaatiota ja tunnetilaa.

Kiinnostavia teoreettisia ja empiirisiä aiheita liittyy ammatilliseen opetukseen ja oppimiseen koulutusaikana ja työssä. Millainen opetustilanne kulloinkin avaa luontevimmin implisiittisen tarjoumakentän? Miten käynnistää hyvä, persoonallisen identiteetin kantama resonointi oppimistilanteeseen ja -kohteeseen? Miten rakentaa kukin opintojakso niin, että teoria ja reflektio optimaalisesti tukee implisiittistä, intuition varaista kehittymistä, merkityssuhteiden tasapainoista jäsentymistä? Miten todeta ja lievittää asiantuntijuuden edistymisen emotionaalisia, identiteettiin liittyviä, kognitiivisia ja yhteisöllisiä esteitä?

Opiskelijavalintaan liittyvistä monista mahdollisista aiheista totean tässä vain muutaman. Seuruuasetelmana kannattaisi selvittää sekä aiempia aineistoja ja tuloksia uudelleen tulkiten että uusin tutkimuksin tunnetekijöiden, orientaation ja identiteetin tilan yhteyttä asiantuntijuuden kehittymiseen, työpanokseen ja alalla viihtymiseen. Tämän tutkimuksen seuraavassa vaiheessa on tarkoitus mm. käsitellä hakija- ja valitsijanäkökulmien välistä jännitettä opiskelijavalinnassa sekä eri valintamenetelmien käyttökelpoisuutta (vrt. Kosonen 2002b).

EPILOGI

Jokainen työ, saati usean vuoden ajan kestänyt tutkimus on pala tekijänsä elämänkulkua ja liittyy samalla laajempiin yhteyksiin.

Olen koulutukseltani psykologi ja urani aloitin henkilöstövalintojen piirissä. Sitten toimin ammatinvalinnanohjaajana, työvoima-, uranvalinta- ja koulutustutkijana sekä opinto-ohjaajien kouluttajana (Kosonen 1983; 1988a; 1990). Olen toiminut opiskelijavalinnan asiantuntijana sekä kouluttanut valintahenkilöstöä yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa, myös tehnyt tutkimuksia aihealueelta ja osallistunut keskusteluun (mm. Kosonen 1977; 1991; 1999b.) Työelämäpolkuni heijastunee tämän tutkimuksen juonteissa, tulkinnoissa ja painotuksissa.

Käsillä oleva tutkimus ei suinkaan edennyt pitkin suoraa viivaa, vaan lukuisin mutkin ja ”maastonselvityksin”. Halu saada monisäikeinen aihe kunnolla haltuun vaikeutti tutkimuskohteen rajaamista semmitenkin, kun aiheen teoreettiset ja käytännölliset liittymät psykologin työhön olivat itselle läheiset.

Taustalla on pitkäaikainen kiinnostukseni hakijain kokemuksiin ja käsitteisiin valintakokeesta. Näitä on tutkittu vähän, vaikka valintakokeita koskevista muista aiheista, kuten eri menetelmien validiteetista, on tutkimusta melko runsaasti (esim. Vehviläinen 1998). Ammattikorkeakoulun synty- ja kokeiluvaiheessa selvitin, millaisia valintamenetelmiä hoitotyön ja fysioterapian koulutusohjelmien hakijat pitivät tarpeellisina ja luotettavina. Käytin sekä suljettuja että avoimia kysymyksiä (Kosonen 1995). Syksyllä 1998 järjestyi mahdollisuus toteuttaa aineistonkeruu laajennettuna hakuun liitetyin merkityskokemuksin. Menetelmiä oli hiottu jo aiemmin, mutta tutkimuksen teorian valmistelu jäi niukahkoksi. Niinpä tutkimuskohde täsmentyi vasta vähitellen. Muutamat keskeiset käsitteet tulivat mukaan vasta parin kolmen viime vuoden kuluessa.

Työstämisen kohteet vaihtelivat tutkimuksen eri vaiheissa ja osa ”rönseyttä” muotoutui julkaisuiksi. Vuonna -99 tein kvalitatiivisen aineiston koodausohjeiston, laadin muuttujat ja julkaisin alustavia tuloksia (Kosonen 1999a; 1999b; Kosonen & Vanninen 1999). Seuraavan parin vuoden aikana tutkin mm. hakijoiden orientaatiota, valintamenetelmien relevanssia ja opiskelijavalintaa osapuolten vuoropuheluna (Kosonen 2000a; 2002b; 2002c). Haun merkityssuhteiden typologia, identiteetin ja minuuden teoria sekä intuition ja empatian ilmiöt jäsenyivät v. 2002–03, ja vasta tämän jälkeen tulivat työstämisen kohteiksi episodimuisti, implisiittinen muisti, tunnetekijät ja tarjounteoria sekä sosiaali- ja terveysalan asiantuntijuuden kehityksen kutominen näihin. Tässä vaiheessa tutkimuksen koko rakenne meni uusiksi, ja väitöstä edeltävä vuosi kului raportin intensiivisen korjailun ja uudelleenkirjoittamisen merkeissä.

Ensin tutkimustehtävä kohdistui haun merkityksiin. Tulokset osoittautuivat selkeiksi: kyse on identiteetistä. Ilmeisesti itsessäni haki hahmoaan syvempää teoreettista ymmärrystä vaativa tutkimussuunnitelma. Paneuduin minuuden teoriaan sekä hoitotyön ja sosiaalialan vaatimuksiin. Laukesi seuraava haaste: selvittää, millainen kehitysprosessi tuottaa alalla tarvittavan osaamisen ja asiantuntijuuden. Tässä yhteydessä tapahtui ratkaiseva käänne, intuition

ja implisiittisen tiedon merkityksen oivaltaminen. Asiantuntijuus-tarkastelun keskiöön tuli tarjoumien ja tunnetekijäin analyysi ja asiantuntijuuden kehitymisehdot asettuivat opiskelijavalinnan ydinperusteiksi. Tutkimuskohteeksi samalla nousi – toisin kuin alunperin oli tarkoitus – opiskelijavalinnan pätevyyteen ja *valitsijan* näkökulmaan liittyvä asia. Empiirinen aineisto puolestaan koskee *hakijain* kokemuksia ja merkityssuhteita: hakijain identiteetti suhteessa hakulaan. Näin tutkimuksessani on kaksi pääteemaa, asiantuntijuuden kehitymisehdot ja hakijain orientaatiot. Vasta loppuvaiheissa löytyi käsitteellisiä siltoja ja integraatiota teemojen välille. Tarjoumakentän vastaanottamisen ja asiantuntijuuden kehittymisen olennainen ehto on adekvaatti minuus ja identiteetti.

Vasta raportin valmistuttua oivalsin tutkimukseni alkuidun. Gradututkielmani koski vastaustyylejä kyselylomaketeesteissä. Tutkielma syntyi vaihatta – kuten kyselytutkimus ainakin. Jokin jäi askarruttamaan: kyselytekniikan logiikka tuntui olevan yhteensopimaton ihmisen mielen toimintatavan kanssa. Ristiriidan syy jäi vaille syvempää pohtimista, kun työelämän arkihaasteet imaisivat mukaansa. Psykologina kyllä sitten harjaannuin käytännössä merkityssuhteiden tunnistamiseen ja tapaustutkimus-otteeseen. ”Siperia opetti”, olihan kohdattava todellisia, kokonaisia ihmisiä. Nyt väitöstyössä on ollut helpotettavaa edetä kohti gradun pulman ratkaisua myös teoreettisesti.

Kiehtova jatkokysymys koskee persoonallisuustestien ontologiaa ja kehittämismahdollisuuksia. Kyse on tarjoumien ja merkityssuhteiden saumasta. Millaisin välinein ”saumaa” on mahdollista koskettaa ja artikuloita? Tarvitaan sekä olemassaolevien menetelmien ja tutkimustulosten seulontaa ja tulkitsemista että uusien menetelmätyyppien kehittelyä. Psykologin työssäni totean toistuvasti, että vakiintuneet ns. projektiiviset testit ilmentävät persoonan merkityssuhteita, myös implisiittisiä kerrostumia, tavallisesti varsin täsmällisesti ja monipuolisesti. Yksilöllinen tapaustutkimus on käsityötä, liukuhihnalla se ei onnistu. Isäni, tuohitöiden mestari, teki työvälineet itse, koska jokaisen välineen tuli mukautua materiaalin olemukseen, ilmaista sen arvoja ja ominaisuuksia täsmällisesti, joustavasti ja rikkaasti. Työn jälki: kauneus ja lujuus oli luotettavin todiste välineiden relevanssista ja pätevyydestä. Sanottu sopii myös persoonallisuuden tutkimukseen, kuitenkin niin, että esteettisen kriteerin sijalle on vaihdettava eettisyys. Merkityssuhteiden tutkijan on paitsi sovitettava välineet tutkimuskohdetta vastaaviksi ja omaan käteen käyviksi myös käytettävä niitä kulloisenkin tutkittavan lähtökohtia ja ihmisarvoa kunnioittaen.

SUMMARY

This study concerns the methodology and basic criteria to be used in the process of selecting students for polytechnic degree programmes in nursing and social services. Two main topics are examined. Firstly, what kind of individual qualities hinder or greatly restrict the development of expertise in nursing or social care? These individual factors should be prominent when planning student selection. Secondly, how do the applicants orientate themselves to the degree programmes, and what are their personal meanings involved in the application? Prospective experts should demonstrate the requisite motivation and intentions when starting their studies.

The first question was investigated by theoretical analysis. The tasks and psychological requirements of the nursing and social care were specified, according to earlier research. The crucial demands for nurses and social care workers concern personal interaction with clients, and self-knowledge. These experts solve practical problems in their work, mostly by means of their intuition and empathy. Expertise develops – to a great extent – as tacit knowledge. James J. Gibson's theory of ecological psychology offers appropriate and fruitful conceptual tools for understanding and explaining the phenomenon of intuition and also the acquisition of practical knowledge and skills. When meeting with a client or a patient, the expert "picks up" *affordances*, i.e. proper implicit and explicit information from the situation, and uses them to orient and regulate her action. A theory of emotion structure was outlined and it proved a useful supplement to the theory of affordances. The aims and the mode of action (or the way affordances are perceived) are realized in emotional processes. So, the capacity to experience appropriate emotions and emotional transformations in face-to-face interaction with clients or patients, is the basis for the development of expertise.

As a result of theoretical analysis and earlier research, the main factors restricting the learning of expertise depend on individual emotional, psychodynamic and character traits and qualities, and on personal identity. The methods of student selection tests should capture these factors. Ontologically, these factors exist as personal meaning structures, i. e. as meaning-relations. Each applicant should be studied as a whole, as a person. The proper methodological approach is not nomothetic, but idiographic. The procedure of qualitative case analysis should be used, including methods that allow individual reference frames and meaning structures (motivational, emotional, cognitive, self-identity, etc.) to stand out for assessment. Methods disclosing implicit elements in the personal meanings should be included in the apparatus.

According to the theory of ecological psychology, the actor and his environment are considered as parts of one functional whole. The integrated theory of affordances and emotion processes is, in a way, an innovation. In this context it seems very appropriate, giving a fruitful and mainly accurate heuristics for interpreting and systematizing the psychological and didactical demands in the various care and of human interaction professions. Concepts and research re-

sults concerning implicit knowledge and memory, autobiographical memory, and priming seem to give support to this theoretical model.

Answers to the second question, concerning the orientations and meanings of the application, were found through an empirical study. The research material was collected by questionnaire in two polytechnics before and after the admission tests. Completed questionnaires, which included open-ended and closed questions, were received from 107 respondents in the first inquiry and 97 respondents in the second. A qualitative strategy, supplemented with quantitative analyses, was mainly used to examine, analyse, and interpret the material.

Applying for studies and admission to polytechnic is an important transition in the life-course of most applicants. 70 % of them said that the result of the selection test influenced their future plans, and 60 % felt that it shaped their self-concept. About 50 % of the applicants were firmly oriented to the degree programme they applied for, while for 20 % the programme was one among other interesting alternatives. About 30 % of the applicants were not committed to the programmes in nursing or social care, but were oriented to studies somewhere else, e.g. university. For them, applying to a polytechnic was instrumental: a secondary option, a reserve alternative for spending the coming months, or a way to avoid sanctions affecting unemployment benefit (these applicants wanted to fail the selection test).

The career orientation of many young people seems to be flexible, and is shaped at least partly according to the situation and the available opportunities. Afterwards, most of the applicants not selected reported that the importance of application had lessened during the selection process. The majority of the selected applicants had sustained their commitment.

A clear typology, covering those who were interested in nursing or social services programmes, was found. The typology approximates the well-known types of identity statuses defined by Erik H. Erikson and J. E. Marcia. Rather less than half of the respondents were included in the group of *identity achieved*. Their career orientation was clear and enduring, based on proper experience and knowledge, and their commitment to nursing or social care was deep and personal. The group of *exploration* (1/10 of the respondents) indicated features of active moratorium, with an acute career change or crisis as the core characteristic. The career preferences of each "explorer" were scattered across different courses, though everybody was actively interested in nursing or social care. The subjects having either of these identity statuses (achieved or exploration) proved emotionally alert, non-defensive and authentic in their experience, and they were able to recognize their tacit agency or core self. This kind of identity facilitates the pick-up and use of affordances, and so is favourable to the development of expertise.

The group of *closed identity* (12 % of the respondents) resembled the identity status called foreclosure by Erikson. The career commitment of these subjects was affectually quite strong but diffuse and not based on conscious and real experience and knowledge. The relationship with the qualities of own tacit self was not active and authentic. The minor group of *non-profiled identity* subjects showed signs of identity diffusion. Before the selection test these subjects

indicated strong commitment, which had vanished a few weeks later, after receiving the (negative) result of the selection test. The subjects themselves did not become aware of this switch in orientation. Their career values were more external (status, money, authority) and less internal (helping others, self-realization) than the values in the other identity types. These two groups (closed and non-profiled) are characterized as defensive. Defensiveness of identity processes and lack of integration between tacit self and explicit self-concept are likely to hinder empathy and affordances, and so will slow down the development of expertise.

Some conclusions concerning student selection are worth noting. There seems to be large variation of career orientation and commitment amongst the applicants. Basically, and for most applicants, transition to higher education means realizing one's core intentions, identity and a meaningful life-narrative. In this regard, for many applicants the criteria of student selection are critically important. Consequently, much attention should be paid to the motivation and occupational identity of the applicants. As selection criteria, high school marks do not seem to be very relevant, because their correlation with commitment to nursing and social care is negative. Some applicants did not want to become selected. There are problems (sanctions) in the student application and selection system, which give rise to non-motivated and forced applications; these negative conditions should be corrected.

For most applicants, it seems difficult to predict their own success in the selection test. Nevertheless, a great majority of them are optimistic, believing they have have good chance of admission. At the same time, applicants have insufficient information concerning the contents and methods of the selection procedure. So, informing applicants is an important challenge. The principles of affordances would be useful when planning operations that guarantee that the information is appropriate and also understood.

LÄHTEET

- Aadland, E. 1993. Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan etiikka. (Suom. M. Ruoppila-Martinsen). Helsinki: Otava.
- Ahlman, E. 1939 Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä: Gummerus.
- Ahlman, E. 1982/1953. Ihmisen probleemi. Johdatus filosofisen antropologian kysymyksiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Aho, P. 1999. Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Helsinki: WSOY.
- Airakorpi, M. 1995. Terveysalan ammattikorkeakoulukokeilusta. Yhteenveto alan oppilaitosten itsearviointiraporteista. Teoksessa A. Honkakoski, K. Manninen & M. Airakorpi (toim.) Nuorisoasteen koulutuskokeilut ja ammattikorkeakoulukokeilut. Raportti 4. Helsinki: Opetusministeriö, 139–168.
- Alba, J. W. & Hasher, L. 1983. Is memory schematic? *Psychological Bulletin*, 93 (2), 203–231.
- Albright, D. 1994. Litterary and psychological models of the self. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 19–40.
- Alho, I., Ruuska, P. & Toskala, A. 2003. Työuupumus merkitysorganisaatioiden näkökulmasta. *Psykologia*, 38 (6), 416–425.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Helsinki: WSOY.
- Allport, G. W. 1937. *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Allport, G. W. 1961. *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Allport, G. W. 1968. Is the concept of self necessary? Teoksessa C. Gordon & K. Gergen (toim.) *The self in social interaction*. New York: John Wiley, 25–32.
- Ammattikorkeakoulujen opiskelijavalintatyöryhmän muistio. 1993. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1993: 22.
- Ammattikorkeakoulusta terveydenhuoltoon. Koulutuksesta valmistuvien osaaminen, opintojen keskeiset sisällöt ja vähimmäisopintoviikkomäärät. 2001. Työryhmämuistio. Helsinki: Opetusministeriö.
- Ansbacher, H. L. & Ansbacher, R. R. (toim.) 1964/1956. *The Individual Psychology of Alfred Adler. A Systematic Presentation in Selection from his Writings*. New York: Harper & Row.
- Antikainen, A. 1993. *Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Antikainen, A. 1998. *Kasvatus, elämäntyyli ja yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Antikainen, A. & Huotelin, H. (toim.) 1996. *Oppiminen ja elämäntyyli*. Helsinki: Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.
- Anttila, K., Kaila-Mattila, T., Kan, S., Puska, E.-L. & Vihunen, R. 2001. *Hoitamalla hyvää oloa*. Helsinki: WSOY.
- Apter, M. J. 2003. On certain blindness in modern psychology. *The Psychologist* 16 (9), 474–475.
- Arendt, H. 1958. *The human condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Aristoteles. 1989. *Nikhamakhoksen etiikka*. Suom. S. Knuutila. Helsinki: Gaudeamus.
- Arnett, J. J. 2000. Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist* 55 (5), 469–480.
- Astin, A. W. 1984. Student involvement: a developmental theory for higher education. *Journal of College Student Personnel* July 1984, 297–308.

- Atkinson, L. 2000. Trusting your own judgment. Teoksessa T. Atkinson & G. Claxton (toim.) *The intuitive practitioner*. Buckingham: Open University Press, 53–65.
- Averill, J. A. 1990. Inner feelings, works of the flesh, diseases of the mind, driving force, and putting on a show: six metaphors of emotion and their theoretical extensions. Teoksessa D. E. Leary (toim.) *Metaphors in the History of Psychology*. New York: Cambridge University Press, 104–132.
- Baddeley, A. 2000. Short-term and working memory. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 77–92.
- Baddeley, A. 2002. The concept of episodic memory. Teoksessa A. Baddeley, J. P. Aggleton & M. A. Conway (toim.) *Episodic memory: New directions in research*. Oxford: Oxford University Press, 1–10.
- Bandura, A. 1977. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review* 84, 191–215.
- Bandura, A. 1982. The psychology of chance encounters and life paths. *American Psychologist* 37 (7), 747–755.
- Barclay, C. R. 1994. Composing protoselves through improvisation. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 55–77.
- Bargh, J. A. & Chartrand, T. L. 1999. The unbearable automaticity of being. *American Psychologist*, 54 (7), 462–479.
- Baron, R. M. & Boudreau, L. A. 1987. An ecological framework for establishing a dual-model theory of social knowing. Teoksessa D. Bar-Tal & A. W. Kruglanski (toim.) *The social psychology of knowing*. New York: Cambridge University Press, 48–82.
- Barrick, M. & Mount, M. 1991. The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology* 44 (1), 1–26.
- Barrit, L., Beekman, T., Bleeker, H. & Mulderij, K. 1985. Researching educational practice. ED 272 581: University of North Dakota, Center for Teaching and Learning.
- Bartlett, F. C. 1932. *Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bastick, T. 1982. *Intuition: how we think and act*. Chichester: Wiley.
- Bateson, G. 1972. *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Suom. J. Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Baumeister, R. F. 1999. The nature and structure of the self: An overview. Teoksessa R. F. Baumeister (toim.) *The Self in Social Psychology*. Ann Arbor, MI: Psychology Press, 1–20.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. & Vohls, K. D. 2003. Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (1), 1–44.
- Baumeister, R. F., Dale, K. & Sommer, K. L. 1998. Freudian defence mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of Personality* 66 (6), 1081–1124.
- Baylor, A. L. 2001. A U-shaped model for the development of intuition by level of expertise. *New Ideas in Psychology*, 19 (3), 237–244.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 1996. Individualization and 'Precarious Freedoms': Perspectives and Controversies of a Subject-oriented Sociology. Teoksessa P. Heelas, S. Lash & P. Morris (toim.) *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 23–48.
- Benner, P., Tanner, C. A. & Chesla, C. A. 1999. *Asiantuntijuus hoitotyössä. Hoitotyö, päättelykyky ja etiikka* Suom. P. Nieminen. Helsinki: WSOY.

- Bergson, H. 1911. *Matter and memory*. New York: Macmillan.
- Berridge, K. C. & Winkielman, P. 2003. What is unconscious emotion? The case for unconscious liking. *Cognition and Emotion*, 17 (2), 181–211.
- Berry, D. & Dienes, Z. 1993. *Implicit learning. Theoretical and empirical issues*. Hove, UK: Lawrence Erlbaum.
- Berzonsky, M. D. 1985. Diffusion within Marcia's identity-status paradigm: Does it foreshadow academic problems? *Journal of Youth and Adolescence* 14, 527–538.
- Biggs, J. B. 1985. The role of metalearning in study processes. *British Journal of Educational Psychology*, 55, 185–212.
- Bilsker, D. 1992. An existentialist account of identity formation. *Journal of Adolescence* 15, 177–192.
- Bohm, E. 1967. *Lehrbuch der Rorschach-Psychodiagnostik. Für Psychologen, Ärzte und Pädagogen*. Bern: Hans Huber.
- Borgman, M. 1988. *Ihmisen ehdoilla. Sosiaalialan asiakastyö*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Borgman, M. 1998. *Miten sosiaalialan työntekijöiden ammatilliset tulkinnat rakentuvat?* Helsinki: Stakes.
- Borgman, M., Dal Maso, R., Hakonen, S., Honkakoski, A. & Lyhty, T. 2001. *Sosionomin (amk) ydinosaaminen. Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen verkoston raportti*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Bourdieu, P. 1995. Refleksiivisen sosiologian käytäntö. Teoksessa P. Bourdieu & L. J. T. Wacquant (toim.) *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press, 257–304.
- Bower, Gordon H. 1981. Mood and memory. *American Psychologist* 36, 129–148.
- Brewer, W. F. & Pani, J. R. 1983. The structure of human memory. *The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory* 17, 1–38.
- Bruner, J. 1974. *Relevance of Education*. Harmondsworth: Penguin.
- Bruner, J. 1990. *Acts of meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bruner, J. 1994. The "remembered" self. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 41–54.
- Buber, M. 1993/1923. *Minä ja sinä*. Suom. J. Pietilä. Helsinki: WSOY.
- Buckingham, C. D. 2000. Classifying clinical decision making: interpreting nursing intuition, heuristics and medical diagnosis. *Journal of Advanced Nursing*, 32 (4), 1–11.
- Campbell, J. D. 1999. Self-esteem and clarity of the self-concept. Teoksessa R. F. Baumeister (toim.) *The Self in Social Psychology*. Ann Arbor, MI: Psychology Press 150–175.
- Carr, D. 1986. *Time, narrative and history*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Cassirer, E. 1944. *An essay on man. An introduction to a philosophy of human culture*. New Haven: Yale University Press.
- Cavén, O. 1999. *Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä: Painosalama*.
- Churchland, P. S. 2004. *Neurofilosofia*. Helsinki: Terra Cognita.
- Cimino, J. J. 1999. Development of expertise in medical practice. Teoksessa R. J. Sternberg & J. A. Horvath (toim.) *Tacit knowledge in professional practice: researcher and practitioner perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 101–120.
- Claxton, G. 2000. The anatomy of intuition. Teoksessa T. Atkinson & G. Claxton (toim.) *The intuitive practitioner*. Buckingham: Open University Press, 32–52.
- Cleckley, H. 1976. *The mask of sanity. 5. painos*. St. Louis: Mosby.
- Cochran, L. 1985. *Position and the nature of personhood*. Westport, USA: Greenwood Press.

- Cochran, L. 1990. *The sense of vocation: A study of career and life development*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Cochran, L. 1994. What is a career problem? *The Career Development Quarterly* 42 (3), 204-215.
- Cohen, P., Kasen, S., Chen, H., Hartmark, C. & Gordon, K. 2003. Variations in patterns of developmental transitions in the emerging adulthood. *Developmental Psychology* 39 (4), 657-669.
- Conway, M. A. 2002. Sensory-perceptual episodic memory and its context: autobiographical memory. Teoksessa A. Baddeley, J. P. Aggleton & M. A. Conway (toim.) *Episodic memory: New directions in research*. Oxford: Oxford University Press, 53-70.
- Conway, M. A. & Pleydell-Pearce, C. W. 2000. The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107 (2), 261-288.
- Côte, J. E. & Levine, C. 1988. The Relationship Between Ego Identity Status and Erikson's Notions of Institutionalized Moratoria, Value Orientation Stage, and Ego Dominance. *Journal of Youth and Adolescence* 17 (1), 81-99.
- Cramer, P. 2000. Defense mechanisms in psychology today. *American Psychologist* 55 (5), 637-646.
- Cramer, P. 2001. Identification and its relation to identity development. *Journal of Personality* 69 (5), 667 - 688.
- Csikszentmihalyi, M. & Csikszentmihalyi, I. S. (toim.) 1988. *Optimal experience*. Psychological studies of flow in consciousness. New York: Cambridge University Press.
- Cutler, S. E., Larsen, R. J. & Bunce, S. C. 1996. Repressive coping style and the experience and recall of emotion: A naturalistic daily affect. *Journal of Personality* 64 (2), 379-405.
- D'Argembeau, A., Comblain, C. & Van Der Linden, M. 2002. Phenomenal characteristics of autobiographical memories for positive, negative and neutral events. *Applied Cognitive Psychology* 17, 281-294.
- Damasio, A. 2000. *Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy*. Suom. K. Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Damasio, A. 2003. *Spinozaa etsimässä. Ilo, suru ja tuntevat aivot*. Suom. K. Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Damasio, A. R. 1994. *Descartes' Error. Emotion, Reason and the Human Brain*. New York: Grosset/ Putnam Book.
- Danziger, K. 1990. *Constructing the subject: historical origins of psychological research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, K. & MacGregor, M. W. 1998. A critical appraisal of self-report defense mechanism measures. *Journal of Personality* 66 (6), 965-992.
- Davis, P. J. & Schwartz, G. E. 1987. Repression and the inaccessibility of affective memories. *Journal of Personality and Social Psychology* 52 (1), 155-162.
- De Charms, R. 1968. *Personal causation*. New York: Academic Press.
- de Rivera, J. 1992. Biological necessity, emotional transformation and personal value. Teoksessa S. Koch & D. E. Leary (toim.) *A century of psychology as science*. Washington, DC: APA, 364-389.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. 1995. Human autonomy: The basis for true self-esteem. Teoksessa M. Kernis (toim.) *Efficacy, agency and self-esteem*. New York: Plenum, 31-49.
- Dewey, J. 1938. *Logic: The theory of inquiry*. New York: Holt.
- Dewey, J. 1999. *Pyrkimys varmuuteen. Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*. Suom. P. Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.

- Dorsch, F., Häcker, H. & Stapf, K. H. (toim.) 1994. Dorsch Psychologisches Wörterbuch. Bern: Hans Huber.
- Dreyfus, H. D. & Dreyfus, S. E. 1986. Mind over machine. The power of human intuition and expertise in the era of the computer. New York: The Free Press.
- Dwelshauvers, G. 1931. L'intuition du spirituel. *Revue Philosophique de la France et de l'Etranger* 31, 327-394.
- Dymond, R. F. 1949. A scale for the measurement of empathic ability. *Journal of Consulting Psychology* 13, 127-133.
- Effken, J. A. 2001. Informational basis for expert intuition. *Journal of Advanced Nursing* 34 (2), 246-255.
- Elder, G. H., Jr. 1998. The Life Course as Developmental Theory. *Child Development* 69 (1), 1-12.
- Elkind, D. 1992. Child development research. Teoksessa S. Koch & D. E. Leary (toim.) *A century of psychology as science*. Washington, DC: APA, 472-488.
- Elovainio, M. & Lindström, K. 1993. Sosiaali- ja terveydenhuollon työyhteisöjen toimivuus Suomessa. STAKES Raportteja 113. Helsinki: STAKES.
- Endler, N. S. & Speer, R. L. 1998. Personality psychology: Research trends for 1993-1995. *Journal of Personality* 66 (5), 621-669.
- Ericsson, K. A. & Charness, N. 1994. Expert performance. Its structure and acquisition. *American Psychologist* 49 (8), 725-747.
- Ericsson, K. A., Krampe, R. T. & Tesch-Römer, C. 1993. The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review* 100 (3), 363-406.
- Erikson, E. H. 1959. Identity and the life cycle. *Psychological Issues* 1 (1). Monograph 1. New York: International Universities Press.
- Erikson, E. H. 1968. Identity, youth and crisis. New York: Norton & Co.
- Erikson, E. H. 1982/1950. Lapsuus ja yhteiskunta. Suom. E. Huttunen. Jyväskylä: Gummerus.
- Eriksson, S. 2002. "Hoitajan asiantuntemus on aika vankka" - sairaanhoidon ammatilliset tulkinnat. Teoksessa I. Pirttilä & S. Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylä: SoPhi, 41-58.
- Eronen, & Jokitörmä, 1987. Sairaanhoitajan ammatti ja koulutus. Joensuun yliopisto, psykologia. Keskustelualoitteita n:o 3.
- Eräsaari, L. 1990. Nilkin naamio - sosiaaliraportti. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eskola, A. 1985. Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia. Helsinki: WSOY.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, M. 1993. Sosiaalityö elää muutoksessa. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 11-12.
- Exner, J. E., Jr. 1991-2003. The Rorschach: A Comprehensive system: Vol. 1-3. New York: Wiley & Sons.
- Fivush, R. 1994. Constructing narrative, emotion and self in parent-child conversations. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 136-157.
- Freud, S. 1964. Johdatus psykoanalyysiin. Suom. E. Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, S. 1968. Unien tulkinta. Suom. E. Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Funder, D. C. & Colvin, C. R. 1988. Friends and strangers: Acquaintanceship, agreement, and the accuracy of personality judgment. *Journal of Personality and Social Psychology* 55 (1), 149-158.

- Furnham, A. 1986. Response bias, social desirability and dissimulation. *Personality and Individual Differences* 7, 3, 385–400.
- Gardiner, J. M. 2002. Episodic memory and auto-notic consciousness: a first-person approach. Teoksessa A. Baddeley, J. P. Aggleton & M. A. Conway (toim.) *Episodic memory: New directions in research*. Oxford: Oxford University Press, 11–30.
- Gibson, J. J. 1966. *The senses considered as perceptual systems*. London: George Allen & Unwin.
- Gibson, J. J. 1982a. Notes on direct perception and indirect apprehension. Teoksessa E. Reed & R. Jones (toim.) *Reasons for realism. Selected essays of James J. Gibson*. London: Lawrence Erlbaum, 289–293.
- Gibson, J. J. 1982b. New reasons for realism. Teoksessa E. Reed & R. Jones (toim.) *Reasons for realism. Selected essays of James J. Gibson*. London: Lawrence Erlbaum, 374–384.
- Gibson, J. J. 1982c. Notes on affordances. Teoksessa E. Reed & R. Jones (toim.) *Reasons for realism*. London: Lawrence Erlbaum, 401–418.
- Gibson, J. J. 1986. *The ecological approach to visual perception*. London: Lawrence Erlbaum.
- Gibson, J. J. 1994a. Ekologinen optiikka. *Psykologia* 29 (3, liiteosa), L4–L10.
- Gibson, J. J. 1994b. Teoria tarjoumista. *Psykologia* 29 (3, liiteosa), L14–L24.
- Giddens, A. 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja riskitiedän käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suom. P. Andersson & I. Heiskanen. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday Anchor.
- Goldberg, P. 1985. *Intuition voima*. Helsinki: Rastor.
- Gosling, S. D., John, O. P., Craik, K. H. & Robins, R. W. 1998. Do people know how they behave? Self-reported act frequencies compared with on-line codings by observers. *Journal of Personality and Social Psychology* 74, 1337–1349.
- Gott, A. & Lesgold, S. P. 2000. Competence in the workplace: How cognitive performance models and situated instruction can accelerate skill acquisition. Teoksessa R. Glaser (toim.) *Advances in instructional psychology. Vol. 5: Educational design and cognitive science*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 239–267.
- Graesser, A. C. 1997. Where is the body in the mental model for a story? *Behavioral and Brain Sciences* 20 (1), 25.
- Granfelt, R. 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 175–227.
- Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D., Simon, L. & Pinel, E. 1999. Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function. Teoksessa R. F. Baumeister (toim.) *The Self in Social Psychology*. Ann Arbor, MI: Psychology Press, 105–118.
- Griengl, H., Amering, M., Windhaber, J. & Katschnig, H. 2000. The long-term course of panic disorder – an 11-year follow-up. *German Journal of Psychiatry* 3 (Supplement 1), S3.
- Grossman, L. 1995. *Mielihyvän kytkennät – Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Tampere: Vastapaino.
- Guidano, V. 1987. *Complexity of the self*. New York: Guilford Press.
- Guidano, V. F. 1991. *The self in process: toward a post-rationalist cognitive therapy*. New York: Guilford Press.

- Gärdenfors, P. 2000. Intuition as implicit knowledge. www.ideavalley.com/Nr1/intuition.html.
- Haapasalo, J. 1991. Cleckleyn psykopaatin muotokuva haastatteluvastausten valossa. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 314.
- Haavio-Mannila, E. 1983. Hoivaamistehtävät ja yhteiskunnallinen työnjako. *Sosiologia* 20 (3), 210–219.
- Hacker, W. 1981. Yleinen työpsykologia. Suom. L. Norros, Leena. Espoo: Weilin+Göös.
- Hagestad, G. O. 1990. Social Perspectives on the Life Course. Teoksessa R. Binstoc & L. K. George (toim.) *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Third Edition. New York: Academic Press, 151–168.
- Haikola, E. & Kumpulainen, A. 1994. Hoitosuhde ja yhteisö. Teoksessa M. Ranta & H. Kari (toim.) *Hoitosuhteen peruskurssi*. Kuopio: KYS, 34–37.
- Hakkarainen, K., Palonen, T. & Paavola, A. 2002. Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. *Psykologia* 37 (6), 448–464.
- Hakonen, S. & Suomi, A. 1999. Sosiaalialan asiantuntijuus tarvitsee oman työalueen ja tutkimuskentän. *Sosiaaliturva* 87, 9, 12–14.
- Halldórsdóttir, S. 1997. Implications of the caring/competence dichotomy. Teoksessa S. E. Thorne & V. E. Hayes (toim.) *Nursing praxis: Knowledge and action*. Thousand Oaks: Sage, 105–124.
- Hamrick, W. S. 2000. Empathy, cognitive science, and literary imagination. *Journal of the British Society for Phenomenology* 31 (2), 116–130.
- Happonen, J., Mäntynen, P., Toskala, A. & Verronen, V. 1998. Tiedon kehittyminen ja psykoterapia. *Psykologia* 33 (2), 84–93.
- Harman, J. I. 1986. Relations among components of the empathic process. *Journal of Counseling Psychology* 33 (4), 371–376.
- Harré, R. 1998. *The singular self*. London: Sage.
- Havighurst, R. J. 1955. *Human Development and Education*. New York: Longmans.
- Heidegger, M. 2000. *Oleminen ja aika*. Suom. R. Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, R.-L. & Laine, T. (toim.) 1997. *Hoitava kohtaaminen*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Heinämaa, S. 1996. Muistaen, ollen, kiertyen. Huomioita Merleau-Pontyn aika- ja subjektikäsitteistä. Teoksessa K. Määttä & T. Nevalinna (toim.) *Muistikirja: jälkien jäljillä*. Helsinki: Tutkijaliitto, 26–34.
- Heiskala, R. 1997. *Society as Semiosis. Neostructuralist theory of culture and society*. Research Reports No. 231 Dep. of Sociology, University of Helsinki.
- Henderson, V. 1966. *The Nature of Nursing*. New York: MacMillan.
- Henry, W. E. 1956. *The analysis of fantasy. The Thematic Apperception Technique in the study of personality*. New York: John Wiley & Sons.
- Hermans, H. J. M. & Kempen, H. J. G. 1993. *The dialogical self: Meaning and movement*. San Diego, CA: Academic Press.
- Hewstone, M. 1983. Attribution theory and common-sense explanations: an introductory overview. Teoksessa J. Jaspars, F. D. Fincham & M. Hewstone (toim.) *Attribution theory and research: conceptual, developmental and social dimensions*. London: Academic Press, 1–26.
- Hietanen, J. 2004. Emootiot ja havaintopsykologia. Onk tuntei? *Psykologia* 2004 - kongressi Turussa 25.–27.8.2004. Ohjelma ja abstraktit.
- Hildén, R. 1999. Sairaanhoidajan ammatillinen pätevyys ja ammatilliseen pätevyyteen vaikuttavat tekijät. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hilpelä, J. 2003. Voiko nyky-yhteiskunnassa kasvaa moraalisubjektiksi? *Aikuiskasvatusta* 23 (2), 133–142.
- Hoffman, M. 2000. *Empathy and moral development*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hofstee, W. K. B. 1984. What is a trait: reflections about the inevitability of traits, their measurement, and taxonomy. Teoksessa H. Bonarius, G. Van Heck & N. Smid (toim.) *Personality psychology in Europe: Theoretical and empirical developments*. Lisse: Swets and Zeitlinger, 75–81.
- Honkakoski, A. 1995. Sosiaalialan ammattikorkeakoulukokeilujen kansainvälinen arviointi. Teoksessa A. Honkakoski, K. Manninen & M. Airakorpi (toim.) *Nuorisoasteen koulutuskokeilut ja ammattikorkeakoulukokeilut. Raportti 4: Opetusministeriö*, 7–93.
- Hooper, C. 1995. A behavioral analysis of clinical performance discriminating novice from expert nurses. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities & Social Sciences* 56 (6–A), 2098.
- Houtsonen, J. 1996. Koulutusidentiteetin kulttuurisen rakentumisen ainekset: identiteettien tyypittelyt ja elämäkerralliset teemat. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Helsinki: Kansanvalistusseura & BTJ Kirjastopalvelu, 199–210.
- Häkkinen, J. 2003. Onnekkouden psykologiaa. *Psykologia* 38 (4), 280–281.
- Hämäläinen, T. 1992. Lukion päättäneiden nuorten toiminta ja kehitystehtävissä edistyminen puolentoista vuoden aikana. *Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto.
- Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ihanainen, P. 1992. Koulun ja opetuksen uudistaminen: kohti gibsonilaista diskurssia. *Kasvatustieteen lisensiaattityö*. Jyväskylän yliopisto.
- Ikäheimo, H. 2004. Tunnustusasenteet ja persoonuuden konstituutio. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoonaa*. Jyväskylä: Sophi, 319–331.
- Izard, C. 1991. *The psychology of human emotions*. New York: Plenum Press.
- Jaakkola, R. 1987. Kolmeen hoitoalan oppilaitokseen hakeneet ja hyväksytyt vuonna 1983. Joensuun yliopisto, psykologia. *Keskustelualoitteita n:o 4*.
- Jaatinen, R. 2003. Vieras kieli oman tarinan kieleksi: autobiografinen refleksiivinen lähestymistapa vieraan kielen oppimisessa ja opettamisessa. Tampere: Tampere University Press.
- Jalkanen, H. 1997. Elämänkaari yhdistää, koulutus erottaa. Teoksessa J. Välimaa (toim.) *Korkeakoulutus kolmiossa – Näkökulmia korkeakoululaitoksen muutoksiin*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 119–144.
- James, W. 1890. *Principles of psychology*. New York: Holt.
- Janhonen, S. & Kuokkanen, R. 1992a. Hoitaja hoitotyön asiantuntijana. Teoksessa S. Janhonen, R. Kuokkanen, S. Kääriäinen & S.-L. Matikka (toim.) *Kehittyvä hoitotyö*. Helsinki: WSOY, 177–192.
- Janhonen, S. & Kuokkanen, R. 1992b. Hoitoympäristö. Teoksessa S. Janhonen, R. Kuokkanen, S. Kääriäinen & S.-L. Matikka (toim.) *Kehittyvä hoitotyö*. Helsinki: WSOY, 193–197.
- Janis, I. L. & Mann, L. 1977. *Decision making. A psychological analysis of conflict, choice and commitment*. New York: Free Press.
- Javanainen, M. & Mustola, K. 1985. Ammattikouluopintojen keskeyttäminen. *Ammattikasvatushallitus. Suunnittelu- ja kehittämisosaston tutkimuksia ja selosteita n:o 1/1985*.
- Johnson, J. L. & Ratner, P. A. 1997. The nature of the knowledge used in nursing practice. Teoksessa S. E. Thorne & V. E. Hayes (toim.) *Nursing praxis: Knowledge and action*. Thousand Oaks: Sage, 3–22.
- Jokinen, M. & Pöyhönen, T. 1980. *Apuhoitajien työstressi ja muut työsuojeluongelmat*. Helsinki: Työterveyslaitos.

- Jusi, K. 1989. Abiturientin uranvalintavarmuus ja ammatinvalinnanohjaus lukiossa. Teoksessa T. Hietavuo & M. Yli-Vakkuri (toim.) Kehittyvä oppilaanohjaus. Näkökulmia oppilaanohjauksen tutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino, 89-108.
- Jussila, M. 1998. Sosiaalialan reflektiivinen asiantuntija ammattikorkeakoulusta. Tutkimus opiskelijoiden käsityksistä reflektiivisen asiantuntijan kehittymisestä koulutuksen aikana. Lisensiaatintutkimus, kasvatustiede. Oulun yliopisto.
- Juujärvi, P. & Nummenmaa, L. 2004. Emootiot, emootion säätely ja hyvinvointi. *Psykologia* 39 (1), 59-66.
- Järvilehto, T. 1993. Ihminen ja ihmisen ympäristö. Oulu: Pohjoinen.
- Järvilehto, T. 1994. Havaintotoiminta ilman ympäristön edustuksia: J. J. Gibsonin ekologinen psykologia. *Psykologia* 29 (3, liiteosa), L2-L3.
- Järvilehto, T. 1996. Mihin "muistia" tarvitaan? Teoksessa K. Määttänen & T. Nevanlinna (toim.) Muistikirja: jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliitto, 26-34.
- Järvilehto, T. 2000. Feeling as knowing - Part I: Reorganization of the organism-environment system. *Consciousness and Emotion* 1, 53-65.
- Järvinen, A. 1970. Korkeakouluopiskelijoiden keskeyttämishalukkuus. Tampereen yliopiston tutkimuslaitoksen tutkimuksia N:o 36/1970 Tampere.
- Järvinen, M.-R. 1993. Koulutus hoivatyöhön: terveydenhuoltoalan koulutuksen muuttuminen ja tulevaisuudennäkymät. Turku: Turun yliopisto.
- Kahn, H. & Wiener, N. 1967. The year 2000: A framework for speculation on the next thirty-three years. London.
- Kalkas, H. & Sarvimäki, A. 1996. Hoitotyön etiikan perusteet. Helsinki: WSOY.
- Kang, S.-M. & Shaver, P. 2004. Individual differences in emotional complexity: Their psychological implications. *Journal of Personality* 74 (4), 687-726.
- Kantola, H. 1997. Sosiaalityö ja mielenterveysongelmat - mahdollisuuksia ja kehittämisideoita. Teoksessa R. Viialainen & M. Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. STAKES. Raportteja 213. Sosiaali- ja terveysministeriö, 199-207.
- Kari, H. 1994. Kuunteleminen hoitosuhteessa. Teoksessa M. Ranta & H. Kari (toim.) Hoitosuhteen peruskurssi. Kuopio: Kuopion yliopistollinen sairaala, 23-26.
- Karvinen, S. 1993a. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15-51.
- Karvinen, S. 1993b. Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 131-173.
- Keltner, D. & Gross, J. J. 1999. Functional accounts of emotions. *Cognition and emotion* 13 (5), 467-480.
- Keskinen, E. 2002. Taitojen oppiminen ja opettaminen. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.) Taitavan toiminnan psykologia. Turku: Turun yliopiston psykologian laitos, 41-115.
- Ketola, O. & Kevätsalo, K. 1994. Ammatti vai elämäntehtävä. Sosiaali- ja terveydenhuollon työ ja organisaatiot murroksessa. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Ketola, T. & Kokkonen, T. 1993. Sosiaalialan työn lähtökohtia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kihlstrom, J. F. 1999. The psychological unconscious. Teoksessa L. A. Pervin & O. P. John (toim.) Handbook of personality: Theory and research. New York: The Guilford Press, 424-442.
- Kiikkala, I. 1998. Kirjeitä hullunmyllystä: hätähuuto ihmisyyden puolesta. Teoksessa R. Haverinen, L. Simonen & I. Kiikkala (toim.) Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskuksen raportteja 221. Helsinki: Stakes, 135-152.

- King, L. & Appleton, J. 1997. Intuition: acritical review of the research and rhetoric. *Journal of Advanced Nursing*, 26, 194–202.
- Kitchener, K. S. & King, P. M. 1998. Reflektiivisen pohdinnan malli: tietämistä koskevien oletusten muuttaminen. Teoksessa J. Mezirow (toim.) *Uudistava oppiminen*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 179–197.
- Kivelä, A. 2004. Dieter Henrichin ja Manfred Frankin näkemyksiä subjektin, persoonan ja individin käsitteistä. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoona*. Jyväskylä: Sophi, 212–222.
- Kivinen, O., Lehtonen, K. & Vismanen, A. 1985. Sairaanhoidajan työ: tutkimus sairaanhoidajien, erikoissairaanhoidajien ja apuhoitajien ammatteihin kuuluvista tehtävistä. Turun yliopisto. *Sosiologisia tutkimuksia* 112.
- Kiviniemi, P. 1982. Tunteet, ihmissuhteet ja sairaus. Helsinki: WSOY.
- Kivipelto, M. 1999. Ristiriitainen asiantuntijuus. *Sosiaaliturva* 87 (9), 22–23.
- Kivipelto, M., Markkanen, R., Rantanen, T., Rouhiainen-Valo, T., Siira, H., Sjöberg, C. & Viitala, K. 2002. Amk-koulutuksen kehitysnäkymiä sosiaalialalla. *Korkeakoulutieto* 1 (2), 30–31.
- Knuuttila, S. 1999. Tunteet. Teoksessa T. Airaksinen (toim.) *Minä vuonna 2000*. Helsinki: Otava, 68–101.
- Koivunen, H. 1997. Hiljainen tieto. Helsinki: Otava.
- Korhonen, K., Mäkinen, R. & Valkonen, S. 2001. Sosiaali- ja terveysalan tutkinnolla työelämääm. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Koriat, A. 2000. Control processes in remembering. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 333–346.
- Korkeakoulujen opiskelijavalintatoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1986:8. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kosonen, P. A. 1977. Kysymyksiä ja näkökohtia alueellisesti keskitettyjen oppilasvalintojen perusteista ja menetelmistä. *Kasvatus* 8 (2), 108–112.
- Kosonen, P. A. 1983. Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten uranvalinnan valmiuksien kehittyneisyys. Työvoimapolittisia tutkimuksia 44. Työvoimaministeriö, suunnitteluosasto.
- Kosonen, P. A. 1988a. Lukion päättymisen abiturientin elämänmuutoksena ja ratkaisuntekona. Uranvalinnan päätöksenteon hermeneuttista tarkastelua. Teoksessa T. Aittola (toim.) *Korkeakouluopiskelu elämänvaiheena ja opintojen kulku*. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B* 30, 15–37.
- Kosonen, P. A. 1988b. Lukiolaisen koulutustavoitteista ja abiturientin päätöstilanteesta. Teoksessa M. V. Volanen & H. Jalkanen (toim.) *Koulutuksen kuninkaat ja kulurit. Lukio, ylioppilaat ja nuorisoasteen koulutus*. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B* 24. Jyväskylän yliopisto, 51–74.
- Kosonen, P. A. 1990. The development of Finnish young people's careers and the genesis of career choices. *AVO- Ammatinvalinnanohjaus* 2/1990, 15–21.
- Kosonen, P. A. 1991. Oppilasvalinta ja ammatillisen koulutuksen tavoitteet. Teoksessa J. Ekola (toim.) *Ammatillisen keskiasteen kouluuudistus*. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B*: 56, 217–245
- Kosonen, P. A. 1995. Ammattikorkeakoulun hoitotyön suuntautumisvaihtoehdon valintakoetta koskevat opiskelijoiden kokemukset, käsitykset ja ehdotukset. (Alustava käsikirjoitus)
- Kosonen, P. A. 1998. Economic sanctions versus human rights: compelling young unemployed to schooling as an ethical problem in career counseling. Paper read at The 46th Conference of the International Association for educational and Vocational Guidance, 5–8 February, 1998, Tampere, Finland.

- Kosonen, P. A. 1999a. Opiskelijavalinta hakijan elämänculun ja koulutusinstituution vuoropuheluna. Teoksessa H. Heikkinen, P. Moilanen & P. Räihä (toim.) Opettajuu- tta rakentamassa. Kirjoituksia Jouko Karin 60-vuotispäivänä. Jyväskylän yli- opisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 34, 11–20.
- Kosonen, P. 1999b. Psykologiset soveltuvuuskokeet sosiaali- ja terveystalalan valinnoissa: näkökulmia, tutkimustietoa ja käytäntöä. Ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveystalalan valintakokeita koskeva valtakunnallinen neuvottelu Oulussa 28.– 29.1.1999. (Moniste).
- Kosonen, P. A. 2000a. Orientation, anticipating commitment to studies, and success in the admission tests as elements of vocational development process. Paper read at The First International Nursing Conference "Developing Nursin Practice by Edu- cation and Research", May 23-25, 2000, Seinäjoki, Finland.
- Kosonen, P. A. 2000b. Elämäntaidolliset haasteet ja ohjaus. Näkökohtia habitaatin muotoutumisesta ja auttamisen asiantuntijuudesta myöhäismodernissa. Teokses- sa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenala- na 2 - Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-Kustannus, 314–359.
- Kosonen, P. A. 2002a. Henkilöarviointi valintakokeessa. Aineenopettajaksi hakeutuvi- en käsityksiä ja kokemuksia haastattelusta ja ryhmäkeskustelusta. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 75.
- Kosonen, P. A. 2002b. Hakijan näkökulma, narratiivinen relevanssi ja sosiaaliset seu- raamukset opiskelijavalinnan pätevyuden arvioinnissa. Teoksessa P. Räihä & J. Kari (toim.) Opettajaksi soveltuvuuden moni-ilmeisyys. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 74, 147-162.
- Kosonen, P. A. 2002c. Opiskelijavalinnan laatu - monitahoinen haaste. Ammattikasva- tuksen aikakauskirja 4 (2), 22-32.
- Kosonen, P. A. & Vanninen, P. 1999. Anticipations and interpretations in success and failure in admission tests to tertiary education. Ninth European Congress on Work and Organizational Psychology, Espoo 12-15 May '99. (Poster-esitys)
- Kostiainen, T. 1981. Opintojen keskeyttäminen yleisissä ammattikouluissa. Kasvatus- tieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kotkavirta, J. & Niemi, P. (toim.) 2004. Persoona. Jyväskylä: Sophi.
- Kroger, J. 1985. Separation-Individuation and Ego Identity Status in New Zealand University Students. Journal of Youth and Adolescence 14 (2), 133–147.
- Kroger, J. 1993. Ego identity: An overview. Teoksessa J. Kroger (toim.) Discussions on ego identity. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1–20.
- Kroger, J. 1996. Identity in adolescence: the balance between self and other. London: Routledge.
- Kruglanski, A. W. 1989. The psychology of "right": The problem of accuracy in social perception and cognition. Psychological Bulletin 106, 395–409.
- Kuhl, J. 2000. A functional-design approach to motivation and self-regulation: The dy- namics of personality systems interaction. Teoksessa Boekarts, M., Pintrich, P. R. & Zeidner, M. (toim.) Handbook of self-regulation. San Diego, CA: Academic Press, 111-169.
- Kundera, M. 1998. Identiteetti. Suom. A. Suni. Helsinki: WSOY.
- Kuoppasalmi, K., Achté, K., Aalberg, V., Katila, H. & Rimón, R. 1990. Psykosomaattis- ten sairauksien syntymekanismit. Teoksessa K. Achté & K. Kuoppasalmi (toim.) Moderni pykosomatiikka. Helsinki: WSOY, 157–166.
- Kurtakko, K. 1995. Ammattikorkeakoulu instituutiona. Teoksessa O. Lampinen (toim.) Ammattikorkeakoulut - vaihtoehto yliopistolle. Helsinki: Gaudeamus & Otatie- to, 104–113.
- Kylätasku, T. 1998. Pakon elementti ei kuulu nuoruuteen. Kotimaa, 6.2.1998, 6–7.

- Kärnä, P. & Arto, A. 2002. Työkontekstin ja työuupumuksen yhteys. *Psykologia* 37 (4), 325-331.
- Kääriäinen, S. 1992. Periaatteet hoitotyössä. Teoksessa S. Janhonen, R. Kuokkanen, S. Kääriäinen & S.-L. Matikka (toim.) *Kehittyvä hoitotyö*. Helsinki: WSOY, 91-152.
- Könnilä, P. 1999. Sosiaali- ja terveystieteiden ammattikorkeakoulutus muuttuvassa ympäristössä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laine, T. 1993. Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus - Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun fenomenologisesti suuntautuneessa filosofiassa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and social Research* 96. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laitinen, A. 2004. Charles Taylor ja persoonat päämäärinä sinänsä. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoonat*. Jyväskylä: Sophi, 201-211.
- Lamiell, J. T. 1986. Epistemological tenets of an idiographic psychology of personality. Teoksessa A. Angleitner, A. Furnham & G. Van Heck (toim.) *Personality psychology in Europe*. Vol. 2. Current trends and controversies. Amsterdam: Swets & Zeitlinger, 3-22.
- Lamiell, J. T. 1987. *The psychology of personality. An epistemological inquiry*. New York: Columbia University Press.
- Lampinen, O. 2000. Ammattikorkeakoulujen tulevaisuuden näkymät. Teoksessa M. V. Volanen (toim.) *Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosaasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 125-131.
- Lastenpsykiatrisessa hoitotyössä aloittelijasta asiantuntijaksi. 2002. *Sairaanhoitaja*, 75 (5), 30.
- Lazarus, R. S. 1978. *Persoonallisuus*. Suom. L. Toropainen. Espoo: Weilin+Göös.
- Lazarus, R. S. 1991. *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Lea, M. & West, L. 1995. On biographies and institutions - Changing selves, fragmentation and the struggle for meaning. Teoksessa P. Alheit, A. Bron, E. Brugger & P. Dominicé (toim.) *The Biographical Approach in European Adult Education*. *Verband Wiener Volksbildung*: Wien, 172-187.
- Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K. & Downs, D. L. 1999. Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometric hypothesis. Teoksessa R. F. Baumeister (toim.) *The Self in Social Psychology*. Ann Arbor, MI: Psychology Press, 87-104.
- Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. *Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle*. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, K. 1985. Hoitotieteestä, hoitotyön tutkimuksesta ja koulutuksesta. *Sosiaalinen aikakauskirja* 5/1985, 14-17.
- Leibniz, G. W. 1781 (1704). *New essays on human understanding*. Käänt. P. Remnant & J. Bennett. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lemery, C. 1990. An ecological approach to social interaction: The merging of Gibsonian and activity theory. Paper presented at the 2nd International Congress for Research on Activity Theory, May 21-25, 1990, Lahti, Finland.
- Leminen, A. 1970. Mitä sairaanhoitajat tekevät? Sairaanhoidon ulotteisuudesta. Helsinki: Sairaanhoidon tutkimuslaitos.
- Leonard, M. K. 1990. Myra Estrin Levine. Teoksessa J. B. George (toim.) *Nursing Theories. The Base for Professional Nursing Practice*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 181-192.
- Leppänen, J. M. 2001. Ennustaako tunneilmajujen tunnistamistarkkuus lasten sosiaalista kyvykkyyttä? *Psykologia* 36 (6), 429-438.
- Lerkkanen, J. 2002. Koulutus- ja uranvalinnan ongelmat. Koulutus- ja uranvalinnan tavoitteen saavuttamista haittaavat ajatukset sekä niiden yhteys ammattikorke-

- kouluopintojen etenemiseen ja opiskelijoiden ohjaustarpeeseen. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 14.
- Levenson, R. W. 1999. Interpersonal functions of emotion. *Cognition and Emotion* 13 (5), 481–504.
- Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Suom. A. Pönni. Helsinki: Gaudeamus.
- Levinson, D. 1986. A concept of adult development. *American Psychologist* 41 (1), 3–13.
- Lewicki, P., Hill, T. & Czyzewska, M. 1992. Nonconscious acquisition of information. *American Psychologist* 47 (6), 796–801.
- Liaschenko, J. 1997. Knowing the patient? Teoksessa S. E. Thorne & V. E. Hayes (toim.) *Nursing praxis: Knowledge and action*. Thousand Oaks: Sage, 23–38.
- Lieberman, M. D. 2000. Intuition: A social cognitive neuroscience approach. *Psychological Bulletin* 126 (1), 109–137.
- Liljeström, R. 1985. Varttumisen ehdot. Suom. V. Kajaste. Helsinki: Tammi.
- Lindqvist, M. 1985. Ammattina ihminen. Hoidon etiikasta ja arvoista. Helsinki: Otava.
- Lindqvist, M. 1992. Auttajan varjo – pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki: Otava.
- Lindqvist, M. 1996. Eettisyys ja hoidon sisältö. Teoksessa S. Salo & H. Tähtinen (toim.) *Etiikan puutarhassa. Eettisyys ja arki terveydenhuollossa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 85–97.
- Lindqvist, M. 2002. Hyvä, paha ja pyhä. Helsinki: Otava.
- Lindroos, T. 1994. Identiteettistatus, ammatinvalinta ja identiteettistatuksen mittaaminen EOMEIS-2 -menetelmällä. Helsinki: Työministeriö.
- Linkola, A. 1981. Saattajat. Sairaalan henkilökunta kuolevan potilaan hoitajana. Oulu: Oulun yliopisto.
- Locke, J. 1959. *An essay concerning human understanding*. New York: Dover Publications.
- Lombardo, T. J. 1987. The reciprocity of perceiver and environment. The evolution of James J. Gibson's Ecological Psychology. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Luckmann, T. 1996. The privatization of religion and morality. Teoksessa P. Heelas, S. Lash & P. Morris (toim.) *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 72–86.
- Mabon, H. 2002. *Arbetspsykologisk testning*. Stockholm: Psykologiförlaget.
- Makros, J. & McCabe, M. P. 2001. Relationships Between Identity and Self-Representations During Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence* 30 (5), 623–639.
- Mann, D. 1994. *A simple theory of the self*. New York: W. W. Norton & Co.
- Manninen, K., Mertokoski, M. & Sarvikas, A. 1998. *Terveydenhuollon koulutuksen vaiheita Etelä-Pohjanmaalla*. Seinäjoki: Seinäjoen terveydenhuolto-oppilaitos.
- Marcia, J. E. 1966. Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology* 3, 551–558.
- Marcia, J. E. 1980. Identity in adolescence. Teoksessa J. Adelson (toim.) *Handbook of adolescent psychology*. New York: John Wiley, 159–187.
- Markowitsch, H. J. 2000. Neuroanatomy of memory. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 465–484.
- Marriner-Tomey, A. (toim.). 1994. *Hoitotyön teoreetikot ja heidän työnsä*. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Matikka, S.-L. 1992. Hoitotyö. Teoksessa S. Janhonen, R. Kuokkanen, S. Kääriäinen & S.-L. Matikka (toim.) *Kehittyvä hoitotyö*. Helsinki: WSOY, 15–90.

- Matthies, A.-L. 1993. Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*, 97–130. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Mattlar, C.-E. 1986. Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A normative study. *Jyväskylän yliopisto*.
- McAdams, D. P. 1998. The role of defense in the life story. *Journal of Personality* 66 (6), 1125–1146.
- McClelland, Koestner, R. & Weinberger, J. 1989. How do self-attributed and implicit motives differ? *Psychological Review* 96 (4), 690–702.
- McLeod, J. 1994. *Doing counselling research*. London: Sage.
- Meehl, P. E. 1978. Theoretical risks and tabular asterisks: Sir Karl, Sir Ronald and the slow progress of soft psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 46, 806–834.
- Merikle, P. 1992. Perception without awareness. *American Psychologist* 47 (6), 792–795.
- Metsämuuronen, J. 2000. *Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Sosiaali- ja terveysalan muuttuva toimintaympäristö ja tulevaisuuden osaamistarpeet*. (2. p.). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Metzoff, A. N. & Moore, M. K. 1983. Newborn infants imitate adult facial gestures. *Child Development* 54, 702–709.
- Meyer, J. W., Boli, J. & Thomas, G. M. 1987. Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account. Teoksessa G. M. Thomas, J. W. Meyer, F. O. Ramirez & J. Boli (toim.) *Institutional structure – Constituting state, society, and the individual*. Newbury Park: Sage, 12–37.
- Mezirow, J. 1998. *Uudistava oppiminen*. Suom. L. Lehto. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Michaud, S. M. 1998. The use of intuition among expert social practitioners. *Dissertation Abstracts International. A: Humanities and Social Sciences* 58 (12), 4812A
- Miller, P. J. 1994. Narrative practices: Their role in socialization and self-construction. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 158–179.
- Miro, M. & Belloch, A. 1990. Selfhood processes as an approach to personality: preliminary remarks. Teoksessa G. Van Heck, S. E. Hamson, J. Reykovski & J. Zakrewski (toim.) *Personality psychology in Europe. Vol 3. Foundations, models and inquiries*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 52–65.
- Mischel, W. 1979. On the interface of cognition and personality. *American Psychologist* 34, 740–754.
- Mischel, W. 1992. Looking for personality. Teoksessa S. Koch & D. E. Leary (toim.) *A century of psychology as science*. Washington, DC: APA, 515–526.
- Moilanen, P. & Rähkä, P. 2001. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 44–67.
- Molander, G. 2003. *Työtunteet: esimerkkinä vanhustyö*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Munnukka, T. & Kiikkala, I. 1994. *Hoitotyön asiantuntijuus. Sairaanhoitajakoulutuksen opetussuunnitelmaan, opiskelevien sairaanhoitajien näkemyksiin ja kirjallisuuteen perustuva tarkastelu*. Teoksessa H. Willman ym. (toim.) *Hoitotyön vuosikirja 1995. Vastaako hoitotyö yhteiskunnan haastaisiin?* Helsinki: Kirjayhtymä, 9–17.
- Murray, Henry A. 1938. *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Mutka, U. 1998. *Sosiaalityön neljäs käänne – Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. Jyväskylä: SoPhi.

- Mäenpää, M., Häkkinen, S. & Taavila, T. 1981. Työntekijä vuorotyössä: kirjallisuuskatsaus vuorotyöhön kohdistuneista tutkimuksista ja parannusehdotuksista. Ota-niemi: Tekninen korkeakoulu.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.
- Mönkkönen, K. 1996. Asiantuntijasta asiantutkijaksi. Teoksessa A. Metteri (toim.) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 51-66.
- Mönkkönen, K. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteenä: vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Neimeyer, G. J. & Metzler, A. E. 1987. The development of vocational schemas. *Journal of Vocational Behavior* 30, 16-32.
- Neimeyer, G. J. & Metzler, A. E. 1994. Personal identity and autobiographical recall. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) *The remembering self*. Cambridge: Cambridge University Press, 105-135.
- Neisser, U. & Libby, L. K. 2000. Remembering life experiences. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 315-332.
- Newman, P. R. & Newman, B. M. 1984. *Development through Life. A psychosocial Approach*. Homewood: Dorsey Press.
- Niemi-Väkeväinen, L. 1995. Aikuisten ammatillisen koulutuksen tarkastelua koulutautumissituaation näkökulmasta - käsitteellinen kehys kouluttautumisen tulkitaan instituution, yhteisöllisyyden ja ajan suhteen. *Lisensiaattityö. Yhteiskuntapolitiikka*. Jyväskylän yliopisto.
- Niglas, K. 2004. The combined use of qualitative and quantitative methods in educational research. Abstract. Tallinn Pedagogical University. *Dissertations on social sciences* 8. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Niitamo, P. 2000. Työhaastattelu. *Henkilöarviointi työhönotossa ja työuralla*. Helsinki: Edita.
- Niitamo, P. 2003. *Henkilöarviointimenetelmät työelämässä*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Norman, M. & Hyland, T. 2003. The role of confidence in lifelong learning. *Educational Studies* 29 (2/3), 262-272.
- Nousiainen, I. 1998. Osastonhoitajien ja ylihoitajien käsityksiä sairaanhoitajan työn osaamisalueista. *Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja* 1. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1996. *Tutkimusaineiston analyysi*. Helsinki: WSOY.
- Nurmi, J.-E. & Salmela-Aro, K. 2000. Ihmisen psykologinen kehitys ja elämäntietä. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntietä*. Helsinki: Tammi, 86-98.
- Nurmi, J.-E. & Salmela-Aro, K. 1992. Epäonnistumisen psykologiaa. Katsaus toiminta- ja ajattelustrategioiden tutkimukseen. *Psykologia* 27 (1), 20-31.
- Nurminen, R. 2000. Intuitio ja hiljainen tieto hoitotyössä. Kuopio: Kuopion yliopisto..
- Näätänen, P. 2004. Mieliala, mielialan metakokemus ja työuupumus. Profiilit, muutokset ryhmähoidon aikana ja yhteydet ryhmähoidon tuloksellisuuteen. *Psykologia* 39 (1), 29-45.
- O'Rand, A. M. 1990. Stratification and the Life Course. Teoksessa R. H. Binstock & L. K. George (toim.) *Handbook of aging and the social sciences*. 3. p. San Diego, Calif.: Academic Press, 130-148.

- Oerter, R. 1986. Developmental tasks through the life span. Teoksessa P. B. Baltes, D. L. Featherman & R. M. Lerner (toim.) *Life-span development and behavior*, Vol. 7. London: Erlbaum, 233–269.
- Olk, T. 1986. *Abschied von Experten: Sozialarbeit auf dem Weg zu einer alternativen Professionalität*. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Oravala, S. & Rönkä, A. 1999. Käännekohtat elämäkulussa. *Psykologia* 34 (4), 274–280.
- Partanen, J. 2001. James J. Gibson – Ennakkoluuloja ja affordansseja. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O.-H. Ylijoki (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 131–154.
- Partanen, J. 1993. Kohti ekologista sosiaalipsykologiaa. Välitön havaitseminen, sallimat ja sosiaalinen kinesteesi ekologisen lähestymistavan aineksina. *Sosiaalipsykologian pro gradu –tutkielma*. Tampereen yliopisto.
- Paulhaus, D. L. & John, O. P. 1998. Egoistic and moralistic biases in self-perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality* 66 (6), 1025–1060.
- Peirce, C. S. 2001. *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Tampere: Vastapaino.
- Peltari, P. 1997. *Sairaanhoitajan työn nykyiset ja tulevaisuuden kvalifikaatiovaatimukset*. Tutkimuksia 80. Helsinki: STAKES.
- Perlman, H. H. 1957. *Social casework. A Problem-solving process*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Perry, W. G. J. 1970. *Forms of intellectual and ethical development in college years*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Perttula, J. 1995. *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan*. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.
- Pervin, L. A. 1993. *Personality: Theory and Research*. 6:s painos. Singapore: John Wiley & Sons.
- Perälä, M.-L. 1995. *Potilaan hoidon laadun arviointi: laatumittarin (QUALPACS) validatio*. Tutkimuksia 56. Helsinki: Stakes.
- Pietarinen, J. 1993. *Ilon filosofia. Spinozan käsitys aktiivisesta ihmisestä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pintrich, P. R. 2003. A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology* 95 (4), 667–686.
- Pirttilä, I. 1997. Teoria, markkina-analyysi ja futurologinen silmä eksperttien ehdonä. Teoksessa J. Kirjonen, P. Remes & A. Eteläpelto (toim.) *Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto*, 73–82.
- Pirttilä, I., Konttinen, E., Nuotio, J. & Turjanmäki, E. 1996. *Asiantuntijuuden anatomia. Joensuu. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun julkaisuja B: Selosteita ja oppimateriaalia* 3.
- Pohjola, A. 1993. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 53–95.
- Polanyi, M. 1962. *Personal knowledge*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Polanyi, M. 1983. *The tacit dimension*. Gloucester: Peter Smith.
- Pursiainen, T. 1996. *Syvällistymisen etiikkaa*. Teoksessa S. Salo & H. Tähtinen (toim.) *Etiikan puutarhassa. Eettisyys ja arki terveydenhuollossa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 18–41.
- Puttonen, S. 2004. Temperamentti ja emootiot. *Psykologia* 39 (1), 67–73.

- Pöyhönen, T. & Olkinuora, M. 1985. Burnout ja stressi hoitoaloilla. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Rantalaiho, K. 1994. Huomautuksia osaamisesta. Joensuun yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 50.
- Rantalaiho, K. 1997. Osaamisen luonteesta. Teoksessa Kirjonen, P. Remes & A. Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 246–252.
- Ratcliff, R. & McKoon, G. 2000. Memory models. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) The Oxford handbook of memory. New York: Oxford University Press, 571–581.
- Rauhala, L. 1974. Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Helsinki: Weilin+Göös.
- Rauhala, L. 1978. Filosofinen ihmiskäsitys empiirisen ihmistutkimuksen ja auttavan toiminnan perustana. Sairaanhoidon vuosikirja XV, 270–290. Helsinki: Sairaanhoidon koulutussäätiö.
- Rauhala, L. 1983. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rauhala, L. 1993. Filosofinen ihmiskäsitys empiirisen ihmistutkimuksen ja auttavan toiminnan perustana. Hoitotiede 5 (3), 98–109.
- Rauhala, L. 1995. Tajunnan itsepuolustus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, P. & Sammalkivi, R. 2003. Ammattikorkeakoulujen yhteishaku-uudistus. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003: 26. Helsinki: Opetusministeriö.
- Rauhala, P.-L. 1994. Hoiva ja hoito ammattina. Helsinki: WSOY.
- Rauhala, P.-L. 1999. Sosiaalialan asiantuntijuuden taustoja ja näkymiä. Teoksessa S. Hakonen (toim.) Sinä poljet – minä ohjaan. Sosiaalialan käytännön ohjauksen teoreettisia perusteita. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 2. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, sosiaali- ja terveysala, 85–101.
- Raunio, K. 1993. Yhteiskunta, sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö. Turku: Turun yliopisto.
- Reber, A. S. 1989. Implicit learning and tacit knowledge. Journal of Experimental Psychology: General 118 (3), 219–235.
- Reber, A. S. 1996. Implicit learning and tacit knowledge. An essay on the cognitive unconscious. New York: Oxford University Press.
- Reed, E. 1994. Perception is to self as memory is to selves. Teoksessa U. Neisser & R. Fivush (toim.) The remembering self. Cambridge: Cambridge University Press, 278–292.
- Reed, E. 1996. Encountering the world. Toward an ecological psychology. New York: Oxford University Press.
- Reed, E. & Jones, R. 1982. Implications of ecological realism. Teoksessa E. Reed & R. Jones (toim.) Reasons for realism. Selected essays of James J. Gibson. London: Lawrence Erlbaum, 295–302.
- Reenkola, T. 2004. Persoonallisuuden psykodynaamisesta ymmärtämisestä. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) Persoonaa. Jyväskylä: Sophi, 177–192.
- Rholes, W. S., Riskind, J. H. & Lane, J. W. 1987. Emotional states and memory biases: Effects of cognitive priming and mood. Journal of Personality and Social Psychology 52, 91–99.
- Richmond, M. 1917. Social diagnosis. New York : Russell Sage Foundation,
- Rochberg-Halton, E. 1987. Inquiry and pragmatic attitude. Teoksessa H. Stachowiak (toim.) Pragmatik. Handbuch pragmatischen Denkens. Band II. Der Aufstieg pragmatischen Denkens im 19. und 20. Jahrhundert. Hamburg: Meiner.
- Ronkainen, S. 1999. Ajan ja paikan merkitsemät – subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.

- Roper, N., Logan, W. & Tierney, A. 1992. Hoitotyön perusteet. Suom. E. Sandborg. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Rorschach, H. 1942. Psychodiagnostics. A diagnostic test based on perception. Käänt. P. Lemkau & B. Kronenberg. Bern: Hans Huber.
- Rorty, R. 1989. Contingency, irony, and solidarity. New York: Cambridge University Press.
- Rosenthal, R. & Rosnow, R. L. 1991. Essentials of behavioral research: methods and data analysis. 2. p. New York: McGraw-Hill.
- Rosse, Joseph G., Stecher, M. D. & Levin, R. A. 1998. The impact of response distortion on preemployment personality testing and hiring decisions. *Journal of Applied Psychology* 83, 4, 634-644.
- Rostila, I. 1988. Subjektina sosiaalitoimistossa? *Sosiaalihuollon julkaisu* 7/1988.
- Rude, S. S. & McCarthy, C. T. 2003. Emotional functioning in depressed and depression-vulnerable college students. *Cognition and Emotion* 17 (5), 799-806.
- Russell, B. 1992/1946 *Länsimaisen filosofian historia*. 2. osa: Uuden ajan filosofia. Suom. J. A. Hollo. Helsinki: WSOY.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist* 55 (1), 68-78.
- Ryle, G. 1944. *The concept of mind*. San Francisco: Hutchinson.
- Räisänen, A. 2002. Hoitotyöntekijöiksi valmistuvien osaaminen. *Vertailututkimus opistoasteelta ja ammattikorkeakouluista valmistuvien hoitotyöntekijöiden hoitotyön toimintojen hallinnasta sekä opetuksen ja opiskelun painotuksista*. Turku: Turun yliopisto.
- Rönkä, A., Oravala, S. & Pulkkinen, L. 2003. Turning points in adults' lives: The effects of gender and the amount of choice. *Journal of Adult Development* 10, 3, 303-215.
- Saarinen, M. 2001. *Tunne älysi, älyä tuntevasi. Opas oman ja työyhteisön tunneälyn kehittämiseen*. Helsinki: WSOY.
- Saarnio, P. 1992. Noviisista ekspertiksi: näkökulmia sosiaalityön taitojen yksilölliseen kehitykseen. Teoksessa P. Saarnio (toim.) *Yksilökohtaisen sosiaalityön perusteita: Tampereen yliopisto*, 115-129.
- Saarnio, P. 1993. Noviisista ekspertiksi. *Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen*. *Janus* 1, 89-98.
- Sacks, O. 2001. *Mies joka luuli vaimoan hatuksi*. Suom. M. Helanen-Ahtola. 2. p. Helsinki: Tammi.
- Sairaanhoitajan, terveydenhoitajan ja kättilön osaamisvaatimukset terveydenhuollossa. 2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Sairaanhoitohenkilökunnan koulutuksen uudistamista koskeva mietintö. Komiteamietintö. 1945:10. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Sajavaara, K., Hakkarainen, K., Henttonen, A., Niinistö, K., Pakkanen, T. & Piilonen, A.-R. 2002. *Yliopistojen opiskelijavalintojen arviointiryhmän raportti*. Helsinki: Edita.
- Salmela-Aro, K. 2003. Aikuisuuden kynnyksellä Cambridgessä. *Psykologia* 38, 6, 440-443.
- Salminen, E. O. 1989. *Elämän ja uran ankkurit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salonen, P., Olkinuora, E. & Lehtinen, E. 1982. *Oppimisvaikeuksien interaktiivinen muodostuminen ja kasautuminen*. Osaraportti I: Esitutkimus. *Kasvatustieteiden laitoksen julkaisusarja A: 86*. Turun yliopisto.
- Sarvimäki, A. 1989. Käytännöllisen tiedon luonne. *Aikuiskasvatus* 9 (2), 48-51.
- Schacter, D. L. 1987. Implicit memory: History and current status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, Cognition* 13 (3), 501-518.

- Schacter, D. L. 2001. *Muisti. Aivot, mieli ja menneisyys*. Helsinki: Terra Cognita.
- Schein, E. H. 1978. *Career anchors, discovering your real values*. San Diego: University Associates.
- Scheler, M. 1991. *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Bonn: Bouvier Verlag.
- Schwarzer, R. 1990. Current trends in anxiety research. Teoksessa P. J. D. Drenth, J. A. Sergeant & R. J. Takens (toim.) *European perspectives in psychology*. Vol. 2. *Clinical Health Stress and anxiety Neuropsychology Psychophysiology*. New York: John Wiley & Sons, 225-244.
- Schraeder, B. D. & Fischer, D. K. 1987. Using intuitive knowledge in the neonatal intensive care nursery. *Holistic Nursing Practice*. 1 (3), 45-51.
- Seger, C. A. 1994. Implicit learning. *Psychological Bulletin* 115 (2), 163-196.
- Seligman, M. 1975. *Helplessness: On depression, development and death*. San Francisco: Freeman.
- Sewell, W. H., Jr. 1992. A theory of structure: Duality, agency and transformation. *American Journal of Sociology* 98 (1), 1-29.
- Shirley, D. A. & Langan-Fox, J. 1996. Intuition: A review of the literature. *Psychological Reports* 79, 563-584.
- Sihvola, J. 2004. Aristoteles ja persoona. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoona*. Jyväskylä: Sophi, 42-47.
- Sikkelä, R. 1999. Persoonallisesti merkittävät oppimiskokemukset: tutkimus luokanopettajaksi opiskelevien oppimiskokemuksista. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Sikkelä, R. 2002. Mitä flow-kokemukset ovat? *Psykologia* 37 (3), 239-245.
- Silvonen, J. 1994. Opiskelun hyvät, pahat ja rumat. *Korkeakouluopintojen kulusta ja koulutuspoliittisesta diskurssista empirian valossa*. *Sosiologipäivät*, Turku, 18. 3. 1994.
- Sipilä, J. 1996. *Sosiaalityön jäljillä*. 2. painos. Helsinki: Tammi.
- Sizer, P. 2001. A theory of moods and their place in our science of mind. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities & Social Sciences*, 61 (12-A), 4809.
- Sloboda, J. A. & Juslin, P. N. 2001. Psychological perspectives on music and emotion. Teoksessa P. N. Juslin & J. A. Sloboda (toim.) *Music and emotion*. New York: Oxford University Press, 71-104.
- Smith, J. A., Harré, R. & Van Langenhove, L. 1995. Idiography and the case-study. Teoksessa J. A. Smith, R. Harré & L. Van Langenhove (toim.) *Rethinking psychology*. London: Sage, 59-69.
- Solasaari, U. 2004. Max Scheler: arvot ja rakkaus kasvattavat persoonan. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoona*. Jyväskylä: Sophi, 152-161.
- Solomon, A. 2002. *Keskipäivän demoni*. *Masennuksen atlas*. Suom. A. Schroderus. Helsinki: Tammi.
- Sorvettula, M. 1998. *Johdatus suomalaisen hoitotyön historiaa*. Helsinki: Suomen sairaanhoitajaliitto.
- Sosiaalialan oppilaitosten ja korkeakoulujen koulutustehtävä ja työnjako: sosiaalialan koulutustyöryhmän raportti. 1994. Helsinki: Opetusministeriö.
- Sosiaali- ja terveystietäminen 2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Spielberger, C. D. 1972. Conceptual and methodological issues in anxiety research. Teoksessa C. D. Spielberger (toim.) *Anxiety: Current trends in theory and research*. Vol. 2. New York: Academic Press, 481-493.
- Spinoza, B. 1985. *Collected works of Spinoza*. Ed. and transl. by Edwin Curley. Vol. I. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Spranger, E. 1932. *Nuoruusiän sielunelämä*. Porvoo: WSOY

- Stanton, M. & George, J. B. 1990. Nursing theories and the nursing process. Teoksessa J. B. George (toim.) *Nursing Theories. The Base for Professional Nursing Practice*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 351–372.
- Stanton, M., Paul, C. & Reeves, J. S. 1990. An overview of the nursing process. Teoksessa J. B. George (toim.) *Nursing Theories. The Base for Professional Nursing Practice*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 13–29.
- Stenbock-Hult, B. & Sarvimäki, A. 1983. *Intuition och vård*. Helsinki: Helsingfors svenska sjukvårdsinstitut.
- Suhonen, H. 1995. Reflektiivisyys sosiaalityön laadun mahdollistajana. Teoksessa R. Haverinen, M. Maaniittu & M. Mäntysaari (toim.) *Tulokseksi laatu. Puheenvuoroja sosiaalihuollon laadunkehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä*. Helsinki: Stakes, 41–55.
- Suikkanen, J. & Airaksinen, T. 2004. Parfit ja persoonan muuttuva identiteetti. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) *Persoona*. Jyväskylä: Sophi, 245–254.
- Suomen sanojen alkuperä 1. 1992. Helsinki: SKS.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1994. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Särkelä, A. 2001. *Välittäminen ammattina*. Tampere: Vastapaino.
- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (toim.) 2003. *Handbook of mixed methods in social and behavioral research*. Thousand Oaks: Sage.
- Taylor, S. E. & Brown, J. E. 1988. Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin* 103, 193–210.
- Teasdale, J. D. & Barnard, P. J. 1993. *Affect, cognition, and change: Remodelling depressive thought*. London: Erlbaum.
- Teglasi, H. 2001. *Essentials of TAT and other storytelling techniques assessment*. New York: John Wiley & Sons.
- Tenkanen, R. 1998. Vanhuksen ja työntekijän kohtaaminen kotipalvelussa. Teoksessa R. Haverinen, L. Simonen & I. Kiikkala (toim.) *Kohtaamisia sosiaali- ja terveystieteiden areenoilla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja 221*. Helsinki: Stakes, 99–111.
- Tett, R., Jackson, D. & Rothstein, M. 1991. Personality measures as predictors of job performance: A meta-analytic review. *Personnel Psychology* 44 (4), 703–742
- Thomas, G. M., Meyer, J. W., Ramirez, F. O. & Boli, J. 1987. *Institutional structure – Constituting State, Society, and the Individual*. Newbury Park: Sage.
- Thompson, E. 2001. Empathy and consciousness. *Journal of Consciousness Studies* 8 (5–7), 1–32.
- Tinto, V. 1998. Colleges as Communities: Taking Research on Student Persistence Seriously. *The Review of Higher Education* 21 (2), 167–177.
- Tiuraniemi, J. 2002. Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.) *Taitavan toiminnan psykologia*. Turku: Turun yliopiston psykologian laitos, 165–195.
- Toivonen, T. 1999. *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. Helsinki: WSOY.
- Toskala, A. 1991. *Kognitiivisen psykoterapian teoreettisia perusteita ja sovelluksia*. Jyväskylä: Jyväskylän koulutuskeskus.
- Toskala, A. 2001. Minuus ihmisen yksilöllisen olemisen perustana. *Yksilöstä Yhteisöön* 1 • 2001, 6–10.
- Toth, J. P. 2000. Nonconscious forms of Human Memory. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 245–261

- Tsoukas, H. 2003. Do we really understand tacit knowledge? Teoksessa M. Easterby-Smith & M. A. Lyles (toim.) *Handbook of Organizational Learning and Knowledge*. Malden (MA): Blackwell, 410–427.
- Tulving, E. & Craik, F. I. M. (toim.) 2000. *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press.
- Tulving, E. 2000. Concepts of memory. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 33–43.
- Tuomainen, R., Myllykangas, M., Elo, J. & Ryyänen, O. P. 1999. *Medikalisaatio – aikamme sairaus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, A. 1992. Sosiaalityöntekijä – tunnetyöntekijä. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia. Sarja B 13. Tampereen yliopisto.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turner, S. 1994. *The social Theory of Practices – Tradition, Tacit Knowledge and Pre-suppositions*. Cambridge: Polity Press.
- Tuukkanen, M. 1971. Soveltuvuustutkimuksista sairaanhoito-oppilaitoksissa. *Sairaanhoidon vuosikirja VIII*, 114–132.
- Tynjälä, P. 2003. Oppiminen koulutuksen ja työelämän vuorovaikutuksessa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 5 (3), 8–20.
- Tähkä, V. 1997. *Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen*. Helsinki: WSOY.
- Töttö, P. 2004. Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Vaalgamaa, K. & Ohtonen, J. 2002. *Terveystieteiden ammattihenkilöt 31.12.2001*. Helsinki: Stakes.
- Van Gennep, A. 1960. *The rites of passage*. Chicago: Chicago Press.
- Van Valkenburg, C. & Akiskal, H. S. 1985. Affective disorders. Teoksessa M. Hersen & S. M. Turner (toim.) *Diagnostic interviewing*. New York: Plenum Press, 79–110.
- Varila, J. 1999. Tunteet ja aikuisdidaktiikka. Tunteiden aikuisdidaktisen merkityksen teoreettinen ja empiirinen jäljitys. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 74.
- Vehviläinen, M. 1998. *Ammattikorkeakoulun opiskelijavalinnan seuranta tutkimus. Lissensiaatintutkimus*. Tampereen yliopisto, opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna.
- Vesala, K. M. 2001. Gregory Bateson. Relationistinen sosiaalipsykologia. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O.-H. Ylijoki (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 155–174.
- Viitala, J. 2003. *Inhimillinen eläin, elämellinen ihminen*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Vilkko, A. 2000. Elämänkulku ja elämänkulkukerronta. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi, 74–85.
- Virolainen, L. 1995. *Äkillinen kuolema – hoitotyön monitasoisuus ja akuutin tilanteen hallinta*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Virtanen, P. 1992. Kurkistelua onnellisuusmuurin taakse. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden elämäntavasta ja luokkapositiosta. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Vohs, K. D. 2004. Self-esteem and threats to the self: Implications for interpersonal relationships and self-construals. *Onk tuntei? Psykologia 2004 Turussa* 25.–27.8.2004. Ohjelma ja abstraktit.
- Vokey, J. R. & Higham, P. A. 1999. Implicit knowledge as automatic, latent knowledge. *Behavioral and Brain Sciences*, 22 (5), 787–788.
- Vuorikoski, M. 1999. *Sosiaalityön professionaalistuminen ja koulutus*. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Vuorinen, P., Mäkinen, R. & Valkonen, S. 2000. Keitä opiskelijoiksi ammattikorkeakouluun? Ammattikorkeakouluun hakeutuminen ja opiskelijavalinnan tulos. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuselosteita 10. Jyväskylän yliopisto.
- Vuorinen, R. 1997. Minän synty ja kehitys. Helsinki: WSOY.
- Välimäki, J. 1978. Erik H. Erikson ja hänen minän kehitystä koskeva psykososiaalinen teorianensa. Teoksessa Y. O. Alanen & V. Tähkä (toim.) *Psykoanalyysin ja psykoterapian suuntauksia*. Espoo: Weilin+Göös.
- Walker, W. R., Skowronski, J. J., Gibbons, J. A., Vogl, R. J. & Thompson, C. P. 2003. On the emotions that accompany autobiographical memories: Dysphoria disrupts the fading affect bias. *Cognition and Emotion* 17 (5), 703–723.
- Walls, L. 1991. Sosiaalialan keskiasteelta valmistuneet työelämässä. Helsinki: STM.
- Waterman, A. S. 1993. Finding something to do or someone to be: A eudaimonist perspective on identity formation. Teoksessa J. Kroger (toim.) *Discussions on ego identity*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 147–167.
- Weinberger, J. 1989. Response to Balay and Shevrin: Constructive critique or misguided attack? *American Psychologist* 44, 409–418.
- Weiner, B. 1985. An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review* 92, 548–573.
- Weiner, I. B. 1994. The Rorschach Inkblot Method (RIM) is not a test: Implications for theory and practice. *Journal of Personality Assessment* 62 (3), 498–504.
- Weinreich, P. & Saunderson, W. 2003. *Analysing identity*. London: Routledge.
- Weinreich, P. 2003a. Identity structure analysis. Teoksessa P. Weinreich & W. Saunderson (toim.) *Analysing identity*. London: Routledge, 7–76.
- Weinreich, P. 2003b. Identity exploration: Theory into practice. Teoksessa P. Weinreich & W. Saunderson (toim.) *Analysing identity*. London: Routledge, 77–112.
- Weinreich, P. 2003c. Coda. Teoksessa P. Weinreich & W. Saunderson (toim.) *Analysing identity*. London: Routledge, 361–366.
- Weisbrod, M., Trage, J., Hill, H., Sattler, H.-D., Maier, S., Kiefer, M., Grothe, J. & Spitzer, M. 1999. Emotional priming in depressed patients. *German Journal of Psychiatry*, 2 (3), 19–47.
- Wheeler, M. A. 2000. Episodic memory and auto-noetic awareness. Teoksessa E. Tulving & F. I. M. Craik (toim.) *The Oxford handbook of memory*. New York: Oxford University Press, 597–608.
- Williams, S. C. 1997. Expert and non-expert nurses' perspectives of life experiences related to becoming and being a nurse. *Dissertation Abstracts International Section B: The Sciences & Engineering*, 57 (11-B), 6856.
- Wilson, T. D. & Dunn, E. W. 2004. Self-knowledge: Its limits, value, and potential improvement. *Annual Review Of Psychology* 55, 493–518.
- Winkielman, P. & Berridge, K. C. 2004. Unconscious emotion. *Current Directions in Psychological Science* 13 (3), 120–123.
- Wright, G. H. von 1970. Tilanne filosofiassa. Teoksessa J. J. R. Hintikka, L. (toim.) *Filosofian tila ja tulevaisuus*. Espoo: Weilin + Göös, 9–29.
- Yliruka, L. 2000. Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. *Stakes. Työpapereita* 2/2000.
- Yura, H. & Walsh, M. B. 1988. *Hoitotyön kehittäminen*. Suom. K. Toivanen. Helsinki: WSOY.
- Zavalloni, M. 2001. E-motional memory and the identity system: Its interplay with representations of the social world. Teoksessa K. Deaux & G. Philogène (toim.) *Representations of the social: bridging theoretical traditions*. Oxford: Blackwell, 285–304.

LIITE 1**TIETOJA AVOVASTAUKSIIN PERUSTUVISTA JA YHDISTETYISTÄ MUUTTUISTA****Ennen valintakoetta esitetyn kyselylomakkeen (A.) avovastauksista muodostetut muuttajat****A1. Valintakokeen ennakkoon herättämät tuntemukset ja odotukset**

Tämän kohdan avovastauksista muodostui kolme muuttujaa. Tulostuloksiin ne eivät tuoneet erityistä antia. Mahdollisesti luokkien muodostamisessa ja koodauksen validiteetissa on ollut puutteita sen vuoksi, että lyhyet vastaukset eivät suoneet aina riittävästi näyttöä merkityssisältöjen vakaaksi toteamiseksi.

<i>A1Jänn : Jännittämisen aste</i>	(N=104)
1. rauhallinen, rento	15
2. aihe ei esillä, ei koodattavissa (vaikka vastattu)	14
3. lievä jännitys	32
4. selvästi ilmaistu tai vahva jännitys	39
<i>A1Mot: Motivaatiotila</i>	(104)
1. ei motivaatiota, ei innostunut	7
2. motivaatiotila neutraali; sekä - että; motivaatiotila ei pääteltävissä	46
3. rauhallisen myönteinen	25
4. selkeä myönteisen motivaatiotilan ilmaus	22
<i>A1Varm: Varmuus ja luottavainen optimismi vs. epävarmuus ja/ tai pessimismi</i>	(104)
1. epävarma, huolestunut, pessimistinen, alistunut	6
2. voittopuolisesti pessimistinen tai epävarma	17
3. neutraali; sekä - että; varmuus ei pääteltävissä (vaikka vastattu)	39
4. voittopuolisesti luottavainen t. optimistinen	26
5. selkeästi varma, optimistinen, luottavainen	13

A2. Ennakoidut valintakokeen jälkeiset tuntemukset ja odotukset

A-lomakkeen toisen kysymyksen vastauksista rakentui neljä kategorialuottavuutta.

<i>A2Reag: Reagoinnin (tunnetilan, affektin) voimakkuus</i>	(N=98)
1. vaisuhko tai hento tunnetila, (lievästi) välinpitämätön	3
- Hieman tyhjä olo, mutta yrittää voi aina uudelleen	
- Jos minut valitaan en tule olemaan kovinkaan yllättynyt	
- Rauhallinen, rentoutunut"	
2. neutraali tai ei käy ilmi (vaikka on vastattu)	4
- ei tiedä! Ei voi sanoa kun ei tiedä miten käy	
- Jos en ole päässyt, ihmettelen minkälaiset vastaukset olisivat olleet oikeat	

3. reagointi selkeä, ilmeinen 72
- Olen helpottunut" [helpottuneisuuden ilmaus oli tavallisin reaktio],
 - Luulen että minulla on selkeä käsitys meni hyvin t. päin mäntyä tyyliin/ Pettynyt tai tyytyväinen, kuitenkin helpottunut saatuani selville tuloksen/ Riippuen tuloksesta, masentunut tai iloinen
 - Tein parhaani -tunne../ On tunne että teki kaiken niin hyvin kuin osasi. Toivottavasti voin olla iloinen tuloksesta!
 - Odotan varmasti liikaa ja petyn
4. korostunut, (erittäin) voimakas 20
- Valintakokeen jälkeen ja ennen kaikkea saatuani tulokset olen erittäin helpottunut
 - Luulen että mieleni kuohuu tuloksen kuultuani
 - Kaksi ääripäätä tuloksesta riippuen, suunnaton riemu vs. paha pettymys/ Itken ilosta tai surusta, helpottuneisuus, jännitys poistuu"
 - Ihana, riemunkiljahdus - pääsin kouluun, hyvä olo/ Jos pääsen: Jippii + Apua (mahtavaa, kun pääsin, mutta paljon muutoksia tulossa ja järjestettäviä asioita) Jos en: voi ei! Mikä meni pieleen?! Olenko väärällä alalla vai!
 - Valintakokeen jälkeen olotila sekava eikä oikein osaa sanoa miten meni. Tulee paljon sellaista mieleen mitä ei tullut sanottua tai tehtyä. Tarve saada tietää mikä meni vikaan

A2Opt: Optimismi vs. pessimismi (98)

1. pessimistinen, alistunut 2
2. voittopuolisesti pessimistinen 9
3. neutraali; sekä - että ; ei pääteltävissä 45
4. voittopuolisesti optimistinen 37
5. selkeästi optimistinen, luottavainen 7

A2Amb: Ambivalenssin ilmaukset (98)

1. ei ambivalenssia 46
2. jonkin verran ambivalenssia tai epävarmuutta 24
3. mielialat tai odotukset ambivalentteja; mainittu mol. vaihtoehdot 31

A2Itsl: itsetunnon vakaus (98)

1. itsetunto (itsearvostus ja/ tai itseluottamus) ailahtelee tai tuloksesta riippuvainen 8
2. vaikea sanoa, ei ilmauksia tästä (vaikka on vastattu) 59
3. itsetunto tasainen, vakaa tai vankka 33

A3. Pääsymahdollisuus-arvion perustelut

Avovastaus liittyy edeltävään suljettuun kysymykseen (A, kysymys 3). Muodostettiin luokitusasteen muuttuja, jossa siis kukin koodi ilmaisee tietynlaatuisen perustelun. Koodausluokkia muodostui runsaasti, jo senkin vuoksi, että erilaisia pääsymahdollisuuksia luonnollisesti perusteltiin eri tavoin. Koodit 1-5 liittyvät arvioituun hyvään, koodit 6 ja 7 lähinnä keskinkertaiseen ja koodit 8-11 niukkaan menestymisarvioon valintakokeessa. Koodattiin kahtena variaabelina, joista ensimmäisen ilmaisee ensisijaisen perustelun, toinen toissijaisen perustelun.

A3Ma1: Pääsymahdollisuus-arvion 1. perustelu (N=101), A3Ma2: 2. perustelu (N=45)

	A3Ma1	A3Ma2
1. motivoituneisuus, suuntautuneisuus, kiinnostus	14	29
- pidän alasta/ halu alalle/ Motivaatiota ja kiinnostusta alalle on.../ motivaatio on hyvä" ko. alalle/ Pidän ihmisistä		
2. oma soveltuvuus	29	24
- persoona, luonne/ Luulen soveltuvani alalle hyvin/ olen juuri sopiva tälle alalle; kaikin puolin/ Tunnen olevani alalle erittäin sopiva hakija, sillä olen aikaisemminkin työskennellyt sen kaltaisissa hommissa"/ Olen aina ollut sosiaalinen luonne ja työskennellyt niin lasten kuin vanhustenkin kans- sa/ tunnen olevani pätevä tähän		
- pidän ihmisistä/ tulen toimeen ihmisten kanssa		
- olen jo alalla/ työharjoittelussa olen saanut hyvää palautetta/ aikaisempi koulutus tältä alalta		
- jo aikaisemmin menestynyt alan soveltuvuskokeissa/ Olen käynyt ammatinvalintatesteissä - - Ammatti-ihmisten mielestä sovellun alalle erinomaisesti		
3. yrittäminen, oikea asennoituminen, itseluottamus	3	11
- Mahdollisuuteni ovat melko hyvät, koska olen päättänyt päästä oppilaitokseen/ Koska yritystä on täysillä mukana		
- vahva itseluottamus/ Hakijoita on kyllä paljon, mutta uskon silti mahdollisuuksiini/ Olen luotta- vaisin mielin		
4. aikaisemmat näytöt, alkupisteet	24	24
- todistukset/työkokemusta on paljon/ työkokemus ja edellinen koulutus + muut harrastukset an- taisivat pisteitä		
5. testien helppous	3	0
6. riippuu eri tekijöistä; sekä että; tiedossa erisuuntaisia mahdollisuuksia) 3	3	0
- riippuu monista osatekijöistä/ mahdollisuudet fifty-fifty/ Vaikka alasta on kiinnostunut, se ei tarkoita sitä, että myös soveltuu alalle		
7. ei osaa sanoa; vaikea arvioida	12	2
- sitä on itse niin vaikea arvioida		
- jokainen ihminen katsoo toista ihmistä eri tavalla, toisen mielestä olen sopiva ammattiin, toisen en/ Olen sosiaalinen luonne ja uskon soveltuvani tälle alalle, jos psykologi on eri mieltä en voi sille mitään		
- ei tietoa perusteista/ millainen on vaatimustaso/ En tiedä tarkkaan mitä pääsyvaatimukset ovat		
- ei tietoa miten testit tulevat sujumaan		
8. en kovin kiinnostunut alasta, tai asia ei kosketa kovin paljon	3	0
- pakkohaku/ En ole juuri miettinut koko asiaa vielä/ En ole varma soveltuvuudestani alalle tai edes kiinnostuksestani		
9. kilpailu paikoista kova	9	4
- koulupaikan saaminen ei ole helppoa/ Hakijoita on todella runsaasti ja vain pieni prosentti pääsee sisään		
- Opiskelumotivaationi on suuri, mutta koulutodistukseni melko heikot"		
10. itseluottamuksen puute, pessimismi	3	2

- pelkään mokaavani pääsykokeessa/ Hermoilen etukäteen tosi paljon ja saatan siksi tehdä typerän virheen		
11. tietää edellytyksensä puuteellisiksi	4	2
- epäonnistunut jo aikaisemmin/ En ole päässyt muihinkaan hakemiini koulutuksiin		
12. muu vastaus	1	0

A5. Valintakoemenestys-arvion vaikeusasteen perustelut

Koodattu 2 luokitusasteikollista variaabelia:

A5Vap1: Valintakoemenestys-arvion vaikeusasteen 1. perustelu (N=96)

A5Vap2: Valintakoemenestys-arvion vaikeusasteen 2. perustelu (N=27)

Koodit 1–6 perustelevat vastauksia, joissa arviointia on pidetty vaikeana, koodit 7–10 puolestaan vastauksiin, joissa sitä on pidetty (pikemmin) helppona.

	A5Vap1	A5Vap2:
1. Puuttuu tietoa tai kokemusta valintakokeen sisällöstä ja painotuksista	14	29
- Tilanne on minulle niin uusi ja outo/ Ennakkokuvitelmat voi olla virheellisiä		
- En tiedä, millainen koe on/ Psykologiset testit ovat todella arvoitus, en ole koskaan aikaisemmin ollut sellaisissa/ /Ei tiiä mitä kokeessa kysytään/ En tiedä kuinka valintakokeen pisteytys kunkin osan jälk. menee		
- En oikein tiedä, millaisia odotuksia oppilaitoksella on opiskelijavalinnoissa/ En ole varma millaisia ominaisuuksia painotetaan eniten/ Ei tiedä varmasti mihin asioihin kiinnitetään eniten huomiota/ Ei tiedä etukäteen pääseekö näyttämään omia vahvoja puolia		
- En ole laskeskellut pisteitäni"		
2. Vaikeata ennakoida miten hakijaa arvioidaan/ tuloksia tulkitaan	13	11
- Koskaan ei tiedä, mitä testaajat hakevat/ koskaan ei lopulta voi tietää miten haastattelija tulkitsee vastaukset, edell. valintakoe tuntui menneen hyvin, mutta minut hylättiin/ Psykologisista testeistä ei tiedä mitä katsotaan ja arvostetaan, samoin persoonallisuustesteissä		
3. Oma mieliala tai toimintakyky voi vaihdella, niiden ennakointi vaikeaa	8	37
- En tiedä missä mielentilassa teen tehtäviä/ jännittäminen tuo epävarmuutta/ Mistä tietää miten mokaa? Miten hermostunut on? Miten kykenee keskittymään kaiken keskellä?		
- Sattuuko hyvä vai huono päivä/ esim. työkiireet tai väsymys (tai vaikkapa flunssa)		
- Siihen miten kaikki menee vaikuttaa niin monta seikkaa!		
4. Yleensä vaikea arvioida ennakkoon ihmiseen kohdist. arviointitulannetta/ -tulosta	23	26
- Valintakokeista ei koskaan tiedä menikö joku oikein vai väärin/ Mielestäni psykologista testiä on vaikea arvioida miten se menee/ Koskaan ei voi varmasti sanoa, koska kaikki on niin subjektiivista/ Testitulanne on aina ainutlaatuinen		
- Valintakoemenestys ei ole pelkästään itsestä kiinni		
- Koulutukseen ei etsitä tiettyä tyyppiä vaan persoonia ja persoonallisuuksien asettaminen paremmuusjärjestyks. on vaikeaa		
- Tilannetekijät voivat vaikuttaa/ Esim. ryhmäkeskustelutilanteeseen vaikuttaa paljon sattuma (ryhmän jäsenet) ja aihe, onko siitä helppo keskustella		

- Itse pääsykoetilanne voi muodostua aivan erilaiseksi, kuin mitä sen kuvittelisi olevan/ Olen aina luullut olevani suht vahvoilla, mutta en aikaisemminkaan ole ollut oikeassa.		
5. Kilpailu paikoista; tulos riippuu toisten menestyksestä	1	4
- Hakijoita on paljon		
- Ei tiedä , minkätasoisia muut pyrkijät ovat		
6. Tulokseen vaikuttavat monet/ eri tekijät	5	4
- Valintakoe koostuu monesta eri osiosta		
7. Tiedostaa vahvuutensa, voimavaransa	4	0
- Tiedän kykyni/ Kun tietää ns. alkupisteensä ja luonteensa sekä persoonallisuutensa, se on aika helppoa arvioida		
8. Hyvä itseluottamus t. optimismi	0	4
- ...luotan itseeni/ ajattelen positiivisesti ja pääsen kouluun		
9. On kokemusta t. tietoa soveltuvuuskokeista	6	0
- Olen laskenut pisteitäni ja arvioin sillä perusteella pisteeni helposti/ Tietää ja tuntee valintakokeen pistelaskun		
- Olen kerran ennen käynyt joten tiedän mitä suunnilleen on odotettavissa		
10. koska yrittää kovasti, panostaa	1	0
- Haluan todella panostaa kokeissa...		

A7. Pääsyn merkittävyys/tärkeys-vastauksen perustelut

Koodattu luokitusasteikollinen variaabeli:

A7Mep: Pääsyn tärkeyden 1. perustelu (N=102)

Koodit 1-4 liittyvät siihen, että pääsy on tärkeää, koodit 5-6 siihen, ettei pääsy ole (niin) tärkeää. Esimerkkivastaukset on esitetty luvussa 9.3 edellä.

	A7Mep1
1. motivoituneisuus, suuntautuneisuus, kiinnostus	63
2. haluaa/ tarvitsee opiskelupaikan/ koulutuksen /ammatin (alaa ei täsmennetty)	14
3. elämän suunnan muutos tai tarve muutokseen	2
4. ajolähtö-tyyppinen tilanne/ olotila/ tuntemukset päällä	5
5. vain varavaihtoehto/ on muita vaihtoehtoja; ei väliä vaikei saisi tätä paikkaa, ei toisaalta torjuvakaan	14
6. pakkohaku, ei kiinnostunut	3

A8. Valitsematta jäämisen merkittävyys ja perustelut

Avokysymys kohdistuu sekä merkityksellisyyteen että sen perusteluihin. Koodattu kaksi variaabelia: pettymisaste (koettu merkittävyys) ja tulevaisuusorientaatio. Edellinen on määrällinen, jälkimmäinen luokitteleva. Tämän kohdan vastauksissa näytti ilmenevän jopa kirkkaammin kuin myönteisissä kysymyskohdissa (Kys. 7 edellä) suhde hakemiseen, orientaatioon; ammatillisen kutoutumisen ja kudoksen lujouden "testinä" tämä kysymys on ilmeisen antoisa.

A8Pett: pettyminen; valitsematta jäämisen merkittävyys (N=102)

0. pettymyksen aste ei käy vastauksesta ilmi; ei ole vastannut tähän vaikka on vastannut vierekkäisiin osioihin 10
1. ei olisi (kovin) pettynyt; ei (kovin) merkittävää 17
2. olisi pettynyt; olisi merkittävää (ilmaus pikemmin toteava, ei sisällä korostuksia) 50
3. olisi kovasti/ varmasti pettynyt; olisi merkittävää (selvä t. korost. ilmaus) 24

A8Tul: Tulevaisuus-orientaation luonne (N=100)

1. epäonnistumisen, nöyryytyksen tai vahvan (minä)turhautumisen kokemus (ensi sijalla) 7
- Taas tuli näyttö: olen epäonnistunut/ Kokisin taas kerran epäonnistuneeni (tämä on 3 kerta!). Itsetunto laskisi. Rauhoittumisen jälkeen positiivisuus voittaa jälleen.
 - Todella pettynyt olo, tulisi entistä pessimistiseksi. - - Olen saanut kieltävän vastauksen jo useamman vuoden ajan
2. urasuuntautumisen estyminen, turhautuminen 18
- Ala ollut kauan unelmissa/ Unelmani olisi pirstaleina/ Tämä ala on ollut tavoitteenani kauan. En kestäisi sitä, jos en sopisikaan siihen!
 - Koen, ettei minulla ole paljon muita vaihtoehtoja, jotka kiinnostaisivat
 - Olen monen vuoden ajan ajatellut hankkia sopivan hetken tullen lisäkoulutusta ja olisin tosi pettynyt, jos en pääsisi juuri tähän koulutukseen
3. pysyisi tavoitteessaan, hakisi uudelleen; ilmaisee alalle "kutoutumista" 42
- Ei saa luovuttaa!/ Pyrkisin monta kertaa/ En lannistuisi, vaan yrittäisin niin kauan, että saan mieleiseni koulutuksen/ Minä haluan käydä tämän koulutuksen ennemmin tai myöhemmin/ Haluan edetä päämääriini/ Tiedän mitä haluan
 - Olen halunnut lapsesta asti hoitoalalle, en aio luovuttaa yhdestä vastoinkäymisestä
 - Hakisın uud. ja yrittäisin kehittää omaa itseä ennen seuraavaa hakua koulutukseen. - - yrittäisin miettiä mikä meni vikaan kokeissa ja mahdollisuuksien mukaan kehittää itseä
 - Hakisın uudelleen ja hakeutuisın taas hankkimaan alan työkokemusta ennen opintoja. - - En aio antaa periksi, jos epäonnistun, enkä tule valituksi.
4. vaihtoehtojen punninta; vaihtaisi (mahdollisesti) suuntaa t. tavoitetta 10
- Ikäni huomioon ottaen en varmaan yritä montaa kertaa. Hoitoala ei sitten olekaan minua varten
 - Odotan lasta -> voin jäädä kotihoidon tuelle ja harjoittaa sivutoimista yritystoimintaani
 - Silloin täytyisi harkita, mitä muita vaihtoehtoja olisi
 - Olisin pettynyt - kai mä en sitten oo alan ihmisiä - - Pidän ihmissuhdetyöstä - mutta kykenenkö toteuttaa itseäni sosiaalialalla
 - Tuloksista riippuen mieltäisin hakisinko uudelleen vai yrittäisinkö muuta
5. on jo vaihtoehto muualla 14
- Opettajan ammatti on haaveammatti, mutta tämä ala kiinnostaa lähes yhtä paljon/ Olisin pettynyt, mutta en kuitenkaan ihan murtunut. - - Hain myös muihin kouluihin ja odottelisin niistä vastauksia ja jos ei tärppäisi syventyisin taas suureen koitokseen, lääkiksen pääsykokeisiin
 - On monta rautaa tullessa

- Ei ole kuitenkaan maailmanloppu, koska minulla on jo terveystalon ammatti/ Koska minulla on jo opiskelupaikka sos alalla se helpottaisi vähän pettymystä

- Haluaisin tietysti johonkin kouluun, sama minne, sillä olisi kiva tietää koulutuksista enemmän

6. toivo voitaisi (lopulta), elämä jatkuisi 5

- Olisin ehkä pettynyt, mutta se ei lannistaisi minua. -- Takaiskuthan aina hieman masentaa, mutta myös vahvistaa ihmistä

7. muu; vaikea luokitella 4

A11 Preferoidut opiskelualat (N=102)

Vastaajaa pyydettiin kirjoittamaan sijoilla 1.-3. olevat alat, joille mieluiten hankkiutuisi opiskelemaan.

Todennäköisesti luokituksen ääripäät toimivat hyvin, ilmentävät eroja todellisesti, sen sijaan luokkien 3 ja 4 erottelu ei ole aivan yhtä selvää

1. kaikki toivealat muita kuin hoitotyötä tai sosiaalialaa 18

2. hoitotyö tai sosiaaliala 2.-3.-sijalla, 1. sijalla muu; 2 alaa on muita kuin hoiva-aloja/ hoiva-opetusaloja 14

3. vain 1. hoitotyötä tai sosiaalialaa, muut on muita kuin hoiva-/ sos.- tai varsinaisia ihmissuhdealoja 25

4. vain 1. on hoitotyötä tai sosiaalialaa, ja kaikki kolme ovat hoiva-, opetus- tai muita ihmissuhde-aloja 21

5: sijoilla 1.-2. olevat ovat hoitotyötä tai sosiaalialaa tai niitä läheisesti sivuavia 24

A12. Kauanko harkinnut vakavasti sosiaalialalle/terveysalalle hakeutumista (N=102)

Tämän kysymyksen sananvalinta ei luultavasti ollut onnistunein. Minkä sisällön vastaaja on sattunut antamaan sanalle "harkinta". Vastaamisessa ei tule esille ero sen mukaan, onko kyseessä ainoa ja syvä aie vai vain yksi monista (ehkä pinnallisen) harkinnan kohteista.

0. jättänyt tyhjäksi, vaikka vastannut vierellä oleviin 2

1. ei halua alalle, ei kiinnostunut 2

2. enintään 1 vuoden; ei kauaa 17

3. 1 1/2 - 2 v. 17

4. 2 1/2 - 3 v. 10

5. 3 1/2 - 4 v. 16

6. 5-6 v.; useita v., yläasteelta. 19

7. Yli 6 v; pienestä, lapsesta; aina 17

Valintakokeen jälkeen vastatun kyselylomakkeen (B) avovastauksista muodostetut muuttujat

B1. Hakuun kytkeytyvät merkitykset

Seuraavat kolme muuttujaa on esitelty luvussa 10.2.2:

b1inten: Intentionaalisuus, b1emot: Tunnelatauksen voimakkuus, b1aika Orientaation ajallinen rakenne

b1jatk: Ammatillinen jatkumo (N=97)

Jatkumon olemassa olo todettavissa seuraavan tyyppisistä ilmaisuista, ajatuskuluista ja oheisviesteistä: tarve tai halu syventää tietoja, taitoja tai osaamista, syventyä ammatillisesti; saada alaan liittyvää haastetta, halu tai pyrkimys kehittyä, tarve jatkaa opiskelua

3. ammatillinen jatkumo selkeä, ilmeinen	42
2. lievä jatkuvuus Ilmaisu lievämpiä; ei määrätietoisuutta eksplisiittisesti, pikemmin "automaattista" tai implisiittistä	11
1. ei ammatillista jatkumoa	28
0. ei koodattavissa	19

b1muunt: Muutos- tai kehitysprosessin akuuttisuus (N=97)

5. aktiivinen, akuutti muutosprosessi Muutos- tai muuntumisprosessi, joka ilmaistu eksplisiittisesti: - Aikuisiällä olen hankkimassa ammattia kokonaan eri alalta./ Alan vaihto, itsensä kehittäminen ja elämänsä muuttaminen..	4
4. implisiittinen muutos Muutos-/muuntumisprosessi implisiittinen, ei niin tietoinen tai suunnitelmallinen kuin edellisessä; myös eksploroivat ja avoimen tilanteensa tiedostavat merkitty tähän.	9
3. selkeä jatkuvuus Ilmeinen koettu jatkuvuus, tietoinen	40
2. implisiittinen jatkuvuus Jatkuvuuteen ei ole eksplisiittisesti viitattu, mutta se käy ilmi oheisviesteistä	18
1. ei muutosulottuvuutta Muutosulottuvuus ei näytä koskevan/ tai koskettavan vastaajaa.	19
0. ei koodattavissa	10

b1taidot: Perusteena hakualaan liittyvä osaaminen, taidot ja tiedot (N=99)

3. osaaminen/ taidot/ tiedot keskeinen haun perustelu	10
2. em:t oheisperusteluna	7
1. ei viittauksia em. perusteluihin	68
0. ei koodattavissa	15

b1typo Hakuorientaation typologia: kytkeytyminen identiteettiin (N=99)

Typologia ja sen luokkien (tyyppiryhmien) tunnuspiirteet, jotka ohjasivat koodausta, on esitelty luvussa 10.2.2 edellä. Koodausohjeet oli koottu opasvihkoksi, jonka pohjalta esittelyt on tehty. Koodausoppaassa olivat koottuina vastaaja-kohtaiset tyyppiryhmän koodaukseen vaikuttaneet tekstiotteiden merkitysviitteet ja niihin liittyvät kommenttini, yhteensä 8 sivua.

B2. Tuntemukset tulosten tultua

<i>c2afekt: Tunne- tai affektireaktion voimakkuus ja luonne</i>	(N=99)
5. voimakas tai selkeä myönteinen reaktio	32
- Riemun kiljahduksia/ jippii!/ Hypin riemusta/ kyyneleet valuivat vuolaasti pitkin poskia	
- Olin mielettömän onnellinen ja täynnä intoa ja toiveita	
- Innostunut, jännittynyt, helpottunut, odotusta täynnä	
- Iloinen ja ylpeä itsestäni	
- Yllättynyt ja hämmentynyt ja innostunut/ en ollut millään uskoa, että pääsin kouluun	
- Onnellinen, päämäärän ja tavoitteiden saavuttaminen	
4. lievempi reaktio; huojentunut	25
- Huojentunut, helpottunut ja heti piti ilmoittaa läheisille/ Helpottunut, tulevaisuus tuntui "valoisalta"/ helpottava, tyhjä, tyytyväinen/ Helpotus kun ei päässyt [pakkohaku]; ilahtunut kun pääsi muualle	
- Yllättynyt ja huojentunut [pakkohakija joka pääsi ja otti paikan]	
3. ambivalenssia	8
- Helpottunut, ehkä kuitenkin vähän pettynytkin [ei päässyt, oli ollut empiväinen pitkin syksyä]	
- Olotilani oli vaihteleva. välillä ihan "normaali" olo, välistä masensi ja suututti , mutta se meni päivän aikana ohitse - - En ollut hirveän pettynyt, koska saan olla töissä.	
- Niin ja näin. Helpottunut, mutta jotenkin epäilevä olo. Onko oma ala??	
2. lievä pettymys	9
- Hieman pettynyt, mutta en odottanut pääseväni koulutukseen/ Pettynyt, mutta suuntasin ajatukseni silti tulevaisuuteen.	
- Olin pettynyt, mutta helpottunut saadessani tiedon, ei tarvinnut enää elää epätietoisuudessa ja jännittää	
1. vahva tai selkeä pettymys	17
- Turhautunut olo/ Harmitti todella paljon: pääsy jäi 3 p kiinni/ Arvata saattaa, että otti päähän/ Pettymys, epätoivo mitättömyyden tunne.	
0 = Ei koodattavissa (vaikka vastannut); neutraali; välinpitämätön	8
- Rauhallinen, pohdiskelleva {ei päässyt	
- Odottavalla mielellä, koe meni suht hyvin, mutta olin varasijalla. 279.	
- Välinpitämätön, sillä ei ollut mitään merkitystä [pakkohakija]/ Neutraali, sain toisaalta opiskelupaikan	
- Oli odotettavissa	
<i>c2yll: Yllättyneisyyden aste</i>	(N=99)
3. selvästi myönteisesti yllättynyt	10
2. selkeästi kielteisesti yllättynyt	1
1= neutraali reaktio tai ei yllättynyt	6
0 = yllättyneisyyden aste ei koodattavissa (vaikka vastannut)	83
<i>c4tul: miten vaikutti tulevaisuudensuunnitelmiin</i>	(N=67)

Luokitusasteikollinen muuttuja.

1. vahvasti suunnitelmia tai "ohjelmoi" tulevaisuutta	42
2. hakee uudelleen	6
3. aikalisä	6
4. tilanne tuli ambivalentiksi	3
5. orientaation muutos edessä	15
6. muutto uudelle paikkakunnalle, itsenäistyminen	18
7. töihin meno	5
8. muuta	6

b4itset: Miten vaikutti itsetuntoon (N=43)

0. ei koodattavissa	9
1. heikkeni; tuli epävarmemmaksi	9
2. neutraali, ristiitainen, ambivalentteja ilmauksia	9
3. itsetunto vahvistui, varmistui, kohosi	72

b4sov Miten vaikutti käsitykseen omasta soveltuvuudesta (N=37)

0. ei koodattavissa	8
1. varmistui kielteisemmäksi tai tuli selvästi epävarmemmaksi	19
2. neutraali; ristiitaisia tai ambivalentteja ilmauksia	11
3. vahvistui, varmistui, tuli myönteisemmäksi	62

Kyselylomakkeen B suljetuista kysymyksistä muodostettuja yhdistelmämuuttujia

Yhdistetyt muuttujat muodostettiin lähinnä faktorianalyysin perusteella. Kärkimuuttujien asteikollisuus tarkistettiin Cronbachin alfa-analyysillä. Kukin muuttuja muodostettiin laskemalla yhteen ne osiot, joitten yhdistelmä antoi korkeimman alfa-arvon.

Työ- ja ura-arvostukset

Yhdistelmämuuttujien muodostamisen pohjaksi tehtiin faktorianalyysi lomakkeen B. kohdan 10. osioista; tulos on raportin luvussa 9.3.

Auttamis- ja hoivatyön uraan sitoutuminen (auttamiskutsumus):

kohdan 10. kolme osiota n) Oma suhde sosiaalialan koulutukseen ja työhön + h) Olla jatkuvasti ihmisten kanssa tekemisissä + k) Paneutua syvällisesti ihmisten ongelmiin ja auttaa.

Alfa .76. Vaihteluväli 3–14, keskiarvo 11,2, mediaani 12, keskihajonta 2,3. N=97.

Soveltuvuus:

kohdan 10. osiot f) Koulutus ja työ vastaa taipumuksiani ja luonnettani + l) Koulutuksen ja työn sisällöt luontuvat elämäntapaani + e) Itselle tärkeiden tietojen ja taitojen kehittäminen

Alfa .69. Vaihteluväli 3–12, keskiarvo 10,1, mediaani 10, keskihajonta 1,6. N=97.

Status ja vaikutusvalta:

kohdan 10. osiot g) Itsenäiset ratkaisut ja päätösvallan käyttö + d) Koulutus ja ammatti tuo arvostusta.

Alfa .61. Muuttujan vaihteluväli 2–8, keskiarvo 4,5, mediaani 4, keskihajonta 1,4. N=97.

Syyattribuoinnit

Yhdistelmämuuttujien muodostamisen pohjaksi tehtiin faktorianalyysit erikseen lomakkeen B. kohdan 6. osioista ja kohdan 13. osioista.

Internaalinen eli persoonakohtainen syyattribuointi:

kohdan 6. osiot c) Asennoituminen ja yrittäminen valintakokeessa + d) Oman persoonan piirteet ja motivaatio.

Alfa .73. Muuttujan vaihteluväli 2–6, keskiarvo 5,2, mediaani 6. N=97.

Tilannekohtainen syyattribuointi (sattuma):

kohdan 13. osiot a) Valintakokeen tulos johtui sattumasta + j) Kunpa vain olisi ollut parempi tuuri...

Alfa .79. Muuttujan vaihteluväli 2–7, keskiarvo 3,5, mediaani 4. N=95.

Ulkoinen syyattribuointi (ei voinut vaikuttaa):

kohdan 13. osiot c) Minulla ei ollut keinoja vaikuttaa siihen, miten valintakoe sujui + e) Arvioitsijat vaikuttivat liikaa lopputulokseen.

Alfa .48. Muuttujan vaihteluväli 2–8, keskiarvo 3,8, mediaani 4. N=96.

Liite 2 (Kyselylomake A.)

Valintakokeita koskeva kysely

Erlaisia valinta- ja soveltuvuuskokeita käytetään nykyisin laajalti valittaessa opiskelijoita koulutukseen. Valintakokeet suunnitellaan yleensä oppilaitoksen ja opetuksen näkökulmasta, sen sijaan hakijain näkökulma ja ehdotukset jäävät usein toissijaiseksi tai vähälle huomiolle - vaikka kyse on juuri hakijoiden elämään vaikuttavista ratkaisuista. Mm. koulutukseen hakevien odotuksia, tarpeita, ja tunnelmia ennen ja jälkeen pääsykokeiden on tutkittu hyvin vähän. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on poistaa tätä puutetta. Tavoitteena on myös selvittää, millaisia käsityksiä hakijoilla on eri valintamenetelmien käyttökelpoisuudesta. Tutkimustulosten avulla pyritään kehittämään valintamenettelyjä sellaisiksi, että ne entistä paremmin olisivat hakijoiden kannalta hyväksyttäviä ja tarkoitustaan vastaavia. Lisäksi tulosten perusteella voidaan parantaa oppilaanohjausta ja tiedotusta.

Aihe on tärkeä. Siksi toivotaan mahdollisimman monen hakijan vastaavan tähän kyselylomakkeeseen. Silloin tuloksiin myös voidaan luottaa.

Kaikki antamasi vastaukset käsitellään **täysin luottamuksesta**, ainoastaan tutkija saa ne tietoonsa. Tulokset julkaistaan vain yhteenvetoina, eikä yksittäisiä vastauksia voi niistä saada selville. Vastaukset pidetään suljetuissa kirjekuorissa joulukuuhun -98 asti, ja **vastauksesi ei millään tavoin vaikuta koulutukseen pääsemiseesi**.

Tutkimuksen toteuttaa PSK-Konsultointi, lisäksi oppilaitokset avustavat lomakkeiden postituksessa. Tutkijana on PsL Pekka A. Kosonen, joka tarvittaessa antaa lisätietoja (040-5046370).

1. Kuvaa muutamalla sanalla olotilaasi, tuntemuksiasi tai odotuksiasi joita valintakoe Sinussa näin **etukäteen** herättää:

2. Kuvittele olotilaasi, tuntemuksiasi tai odotuksiasi **valintakokeen jälkeen**, saatuasi tiedon tuloksesta - kuvaile tunteitasi valintatulosten julkaisemista seuraavana päivänä:

3. Arvioi pääsymahdollisuuksiasi tähän koulutukseen (asteikko 1-5, jossa 1 = erittäin heikot, 2 = melko heikot, 3 = en osaa sanoa, 4 = melko hyvät, 5 = erittäin hyvät): _____

(N=104) 1: 0 2: 4 3: 28 4: 64 5: 4

Miten perustelet arviotasi: arviotasi:

Miten tarkasti olet ennakkoon ottanut selville päämahdollisuutesi, esim laskemalla ns. alkupisteitä (kouluarvosanat, työkokemus jne.)? (105)

En ollenkaan 20 Jossain määrin 65 Melko tarkasti tai tarkasti 15

4. Tästä valintakokeesta voi saada 1-60/50 pistettä. Millaiseksi ennakoit oman pistemääräsi muodostuvan? Arvioi odottamasi pistemäärä: _____

5. Miten helppoa tai vaikeaa on mielestäsi oman valintakoemenestyksen arviointi ennakoita? (N=105)

Hyvin helppoa 0 Melko helppoa 10 Melko vaikeaa 72 Hyvin vaikeaa 18

Perustele kantaasi:

6. Seuraavassa mainitaan keskeisiä valintakokeen osia. Arvioi asteikolla 1-5, miten tulet menestymään kussakin niistä (1 = heikosti, 5 = erittäin hyvin):

Kykytestit _____ Oppimistehtävä _____ Keskustelu pienryhmässä _____ Haastattelu _____

7. Miten merkittävänä tai tärkeänä koet, että pääset opiskelemaan tähän sosiaali-alan/ terveysalan koulutusohjelmaan? (N=105)

Ei kovin tärkeää 3. Jossain määrin tärkeää 7. Melko tärkeää 24 Hyvin tärkeää 67

Perustele edellinen vastauksesi:

8. Entä jos Sinua ei valittaisi - kuinka merkittävää se olisi? Kuinka kokisit sen?

Perustele edellinen vastauksesi: _____

9. Jos Sinut valittaisiin opiskelemaan, mistä luulisit sen johtuvan? Valitse yksi seuraavista: (N=100)

Omat kyvyt 62 Yrittäminen 34 Valintakokeen helppous 2 Sattuma 2.

Jos haluat, voit tarkentaa edellistä vastaustasi tai lisätä jonkin muun mielestäsi vaikuttavan asian

10. Jos Sinua ei nyt valittaisi opiskelemaan, mistä luulisit sen johtuvan? Valitse yksi seuraavista: (N=99)

Kykyjen puute 32 Yrityksen puute 17 Valintakokeen vaikeus 37 Sattuma 13.

Jos haluat, voit tarkentaa edellistä vastaustasi tai lisätä jonkin muun mielestäsi vaikuttavan asian

11. Mainitse alat (1-3 kpl), joille mieluiten hankkiutuisit opiskelemaan, jos esteitä ei olisi:

1. sijalla _____

2. sijalla _____

3. sijalla _____

12. Miten kauan olet vakavasti harkinnut hakeutumista sosiaali-alalle/ terveysalalle? _____

13. Millaisia **vahvuuksia** koet itselläsi olevan, että Sinut valittaisiin tähän koulutukseen?

14. Millaisia **heikkouksia** koet itselläsi olevan, että Sinua ei valittaisi tähän koulutukseen?

Lopuksi: haluatko esittää vielä muita näkökohtia, lisätietoja tai kommentoida tätä kyselyä:

Suunnitelmissa on tehdä myöhemmin uusinta- ja lisäkysely. Siksi tarvitsemme nimesi:

NIMI: _____

Monet kiitokset vaivannäöstäsi! Laita täytetty lomake oheiseen kirjjekuoreen ja tuo se mukana valintakokeeseen!

Liite 3. (Kyselylomake B)

Jyväskylässä, 8. joulukuuta 1998

Valintakokeita koskeva kysely

[Vastaajan nimi]

Hyvä vastaanottaja!

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on, että hakijain näkökulma ja tarpeet huomioidaan entistä paremmin valintakokeita laadittaessa ja järjestettäessä. On hyvin tärkeää, että valintamenetelmät ovat hakijoiden kannalta hyväksyttäviä ja tarkoitustaan vastaavia.

Olet lokakuussa saanut kaksi kyselyä: ennen valintakoetta sekä valintakokeen aikana (tai toisen näistä). Nyt, kun valintakoe on takana ja koulutuspaikat jaettu, toivomme Sinun vastaavan vielä seuraaviin kysymyksiin. Ne koskevat tunnelmiasi tulosten ratkettua, suunnitelmiasi sekä sitä, mitä ajattelet eri valintamenetelmien käyttökelpoisuudesta. - Monet vastaajat korostivat tutkimusaiheen tärkeyttä aiempien kyselyiden yhteydessä. Kun mahdollisimman moni lähettää vastauksen, tuloksiin voidaan luottaa. Ohessa on palautuskuori valmiina. Vastaa ympäröimällä kulloinkin sopivin vaihtoehto tai kirjoittamalla vastaus. - *Palauta vastaus ennen joulua!*

Kaikki antamasi vastaukset käsitellään *täysin luottamuksellisesti*, ainoastaan tutkija saa ne tietoonsa. Siksi vastauksesi eivät millään tavoin vaikuta mahdollisiin seuraaviin valintakokeisiin eivätkä opintoihisi. Tulokset julkaistaan vain yhteenvetoina, eikä yksittäisiä vastauksia voi niistä saada selville.

Tutkijana on PsL Pekka A. Kosonen (PSK-Konsultointi), joka tarvittaessa antaa lisätietoja (040-5046370, pkoso@jyu.fi).

-
1. Osallistuit lokakuussa amk/sosiaalialan /hoitotyön valintakokeeseen Seinäjoella/Oulussa. Voisitko vielä lyhyesti mainita perusteluja: miksi hait; *mitä tämä haku Sinulle (pohjimmiltaan) merkitsi*; mistä siinä oli kyse omalta kannaltasi?

Ajatellen elämäsi tähänastista kulkua ja henkilökohtaisesti tärkeitä toiveitasi, pyrkimyksiäsi tai etsimiäsi haasteita,

- missä määrin ja millä tavoin tämä haku ja valintakoe liittyi näihin asioihin?

2. Kuvaile muutamalla sanalla olotilaasi tai tuntemuksiasi *heti saatuasi tiedon* valintakokeen tuloksesta:

3. Millainen on tilanteesi yllä mainittuun *valintakokeeseen liittyvän koulutuspaikan osalta* tällä hetkellä?
(N=96)

a. olen saanut ko. koulutuspaikan ja vastaanottanut sen	50
b. olen saanut ko. koulutuspaikan mutta peruuttanut sen	5
c. odottelen peruutuspaikkaa kyseiseen koulutukseen	13
d. on varmistunut, että en saa kyseistä koulutuspaikkaa	32

Mikäli vastasit johonkin kohdista b.-d., mainitse, oletko mahdollisesti saanut jonkin muun koulutuspaikan? (N=48)

a. en 54 b. olen saanut 42 mainitse koulutusala/ tutkinto: _____

4. Miten merkittävänä itsellesi ja elämällesi koet tämän haun ja valintakokeen *lopputuloksen*? (N=94)

1. Ei merkitystä 7 2. Jossain määrin tärkeä 17 3. Melko tärkeä 34 4. Hyvin merkittävä 42

Perustele vastauksesi:

 Vaikuttiko valintakokeen ja haun lopputulos tulevaisuudensuunnitelmiisi? (N=93)

a. ei 32

b. kyllä, 68 millä tavoin _____

 Vaikuttiko valintakokeen tulos jollain tavalla käsitykseen itsestäsi? (N=93)

a. ei 41

b. kyllä 59 miten _____

Jollet nyt päässyt, aiotko hakea uudelleen amk/sosiaalialan /terveysalan koulutukseen? (N=42)

a. kyllä 62 b. en 38

5. Millä mielellä hait syyskuussa tätä amk/sosiaalialan koulutuspaikkaa? (N=96)

- a. kyseessä oli, enemmän tai vähemmän, ns. pakkohaku (työmarkkinatuen takia) 11
- b. hain ensisijaisesti muualle, tämä oli varavaihto, muttei kovin kiinnostava 3
- c. hain ensisijaisesti muualle, mutta myös tämä kiinnostasti 15
- d. tämä oli yksi useista etusijalla kiinnostaneista vaihtoehdoista 11
- e. tämä oli selvästi ykkössijalla 59

6. Monet eri syyt voivat vaikuttaa *koulutuspaikan saamiseen*. Millaiset tekijät kohdallasi vaikuttivat tässä tapauksessa lopputulokseen? Merkitse kullekin riville ensin käsityksesi kunkin tekijän merkityksestä, sitten se, missä määrin tämän käsityksesi taustalla on tietoa tai muita perusteluja!

	(N)	1. ei (juuri) merkitystä	2. jonkin verran	3. ratkais. merkitys	Vastaukset:			
					a. (lähinnä) tieto	b. perus- teltu olettamus	c. epä- varma olettamus	
a) Aiempi koulumenestys (arvosanat alkupisteissä)	98	12	65	22	(70)	36	50	14
b) Työkokemuspisteet	97	32	44	24	(69)	52	35	13
c) Asennoituminen ja yrittäminen valintakokeessa	97	4	31	65	(67)	22	61	16
d) Oman persoonan piirteet ja motivaatio (valintakokeessa)	97	6	27	67	(68)	24	54	22
e) Omat tiedot ja taidot	97	9	59	32	(68)	24	54	22
f) Tämänhetkinen elämäntilanteeni	97	41	49	10	(68)	21	38	41
g) Suoritukset valintakokeen kyky- ja oppimisteht.	97	2	74	24	(68)	19	47	34
h) Ryhmäkeskustelutilanne valintakokeessa	97	5	57	38	(68)	21	54	25
i) Psykologin haastattelu	96	4	46	50	(66)	24	49	27
j) Opettajan haastattelu (ei sis. kokeeseen Oulussa)	63	10	54	37	(52)	15	50	35
k) Muu seikka, mikä:	5				(7)			

Mikä seikka mielestäsi kaikkein eniten vaikutti lopputulokseen, ko. koulutuspaikan saantiin ("Miksi kävi niinkuin kävi")?

7. Näin jälkikäteen muistellen, millaiset olivat tuntemuksesi ja mielialasi itse *valintakokeen aikana*:

Oliko valintakokeessa jokin tilanne tai tehtävä sellainen, että tunsit olosi sen parissa hankalaksi, kiusalliseksi tai hämmentyneeksi? Mikä tai millaiset tehtävät tai tilanteet:

8. Miten hyvin *onnistuit* omasta mielestäsi valintakokeessa kokonaisuutena? (N=97)

a. erinomaisesti 4 b. kohtalaisesti 72 c. heikosti 24

Missä asioissa ja miksi mielestäsi

a) onnistuit _____

b) epäonnistuit _____

9. Mistä tekijästä luulet *valintakokeen tuloksen* pääasiassa johtuneen? (Ympäroi yksi vaihtoehdoista

a.-g.):

a. kyky 30 b. kyvyn puute 13 c. yritys 32 d. yrityksen puute 6
e. valintakokeen helppous 0 f. valintakokeen vaikeus 6 g. sattuma 12

10. Koulutuksen ja työn merkitykset itsellesi: *Kun valitset oman koulutus- ja ammattiurasi suuntaa ja punnitset eri vaihtoehtoja*, mitä asioita ja merkityksiä painotat? Rastita yksi numero kullakin vaakariviltä!

	1. ei kovin keskeinen	2. vaikuttaa jos-sain määrin	3. merkitsee tuntuvasti	4. ratkaisevan tärkeää
a) Koulutuspaikan sijainti (N=99)	11	44	35	9
b) Alan hyvät työllisyysnäkymät ja työpaikan varmuus (99)	11	57	27	5
c) Työ sallii minun toteuttavan harrastuksiani vapaasti (98)	34	46	12	8
d) Koulutus ja ammatti tuo arvostusta yhteiskunnassa (99)	24	46	26	4
e) Pääsen kehittämään itselle tärkeitä taitoja ja tietoja (99)	1	11	38	50
f) Koulutus ja työ vastaa taipumuksiani ja luonnettani (99)	0	1	37	62
g) Saan tehdä ratkaisuja itsenäisesti ja käyttää päätösvaltaa (99)	13	48	25	14
h) Saan olla jatkuvasti tekemisissä ihmisten kanssa (99)	2	9	34	55
i) Työ sisältää vaihtelua, elämyksiä ja uusia haasteita, yllätyksiä (99)	2	13	27	58
j) Voin toteuttaa pitkäaikaisia unelmiani ja tavoitteitani (98)	2	21	42	35
k) Saan syvällisesti paneutua ihmisten ongelmiin ja auttaa (99)	4	13	47	36
l) Koulutuksen ja työn sisällöt luontuvat elämäntapaani; siihen, miten koen asioita ja mitä elämältäni haluan (99)	1	17	48	34
m) Jokin muu asia, mikä: _____				

Nykyisin keskustellaan paljon työelämän muutoksista ja siitä, että ihmisen on oltava valmis tarvittaessa myös vaihtamaan alaa ja ammattia. Mutta millainen on *oma suhteesi sosiaalialan / hoitotyön koulutukseen ja työhön?* (Valitse yksi) (N=97)

a. totta puhuen, en halunnut sinne tosissani	4
b. kiinnostaa hieman - se takaa tietyn toimeentulon jne. - mutta itseäni voin paremminkin toteuttaa muulla tavoin	2
c. tarjoaa kyllä mielekästä ja kiinnostavaakin tekemistä, mutta ei ole elämäni tärkein keskipiste	10
d. on kiinnostava myös elämänurana, joskin harkitsen myös muita uravaihtoehtoja	19
e. tuntuu, että tämän juuri alan ammateissa voin monella tavoin toteuttaa itseäni	42
f. koen, että tämä ala ja ura on minulle elämäntehtävä - hyvä ja välttämätön	23

11. -12. Valintaperusteiden painottaminen yleensä valintakokeissa:

Millaisia näyttöjä, kriteereitä tai menetelmiä pidät tärkeinä valittaessa opiskelijoita sosiaalialan amk-koulutusohjelmaan? *[ei käsitellä tässä tutkimusraportissa]*

13. Seuraavassa on joukko väittämiä, jotka koskevat valintakoetta ja siinä onnistumista. Rastita jokaisen väittämän kohdalta se vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa tilannettasi sosiaalialan valintakokeessa!

[Kohtia d, g-h ja m-r ei käsitellä tässä tutkimusraportissa]

(N=96) <i>[Kohtia b, d, g, h, m, n-r ei käsitellä tässä tutkimusraportissa]</i>	1. täysin eri mieltä	2. pääosin eri mieltä	3. pääosin samaa mieltä	4. täysin samaa mieltä
a) Valintakokeen lopputulos johtui sattumasta	45	42	13	1
b) Ajattelen, kuinka tulen selviytymään tulevista valintakokeista				
c) Minulla ei ollut keinoja vaikuttaa siihen, miten valintakoe sujui	46	37	15	3
e) Haastattelijat/ arvioitsijat vaikuttivat liikaa lopputuloksiin	17	62	21	1
f) Oma tilapäinen mielenpire vaikuttaa herkästi tuloksiin	1	14	54	31
i) Valintakokeessa onnistuminen riippuu itsestä	1	7	63	29
j) Kunpa vain olisi ollut parempi tuuri, niin olisin voinut suoriutua paremmin	39	43	13	5
k) Valintakokeessa onnistuminen johtui vain vähän hakijan kyvyistä	31	48	18	3
l) Valintakokeessa pärjääminen johtui täysin olosuhteista	34	55	8	2

14. Mitä muuta haluat sanoa ammattikorkeakoulun opiskelijavalinnasta ja sen kehittämistä?

(tarvittaessa jatka kääntöpuolelle!)

15. Voit täydentää vastauksiasi sekä kritikoida tai muutoin kommentoida tätä kyselyä ja tutkimusta!

(tarvittaessa jatka kääntöpuolelle!)

Monet kiitokset vaivannäöstäsi! Sulje täytetty vastauslomake oheiseen kuoreen ja palauta se postitse / oppilaitoksen neuvontaan tammikuun aikana !

Halutessasi voit tiedustella tämän tutkimuksen tuloksia maaliskuusta -99 alkaen, p. 040-5046370 /Kosonen, sähköposti: pkoso@jyu.fi, tai os. PSK-Konsultointi, Paloniement. 18 F, 40250 Jyväskylä.
